www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.ir

اطیب البیان

فی تفسیر القرآن

بقلم

سید عبدالحسین طیب

جلد سیزدهم

تحقیق و تصحیح

سید بهزاد کبیلی

بسم الله الرحمن الرحیم

اطیب البیان فی تفسیر القرآن

نویسنده:

عبدالحسین طیب

ناشر چاپی:

موسسه جهانی سبطین (علیهما السلام)

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست ----- ۵
اطیب البیان فی تفسیر القرآن، جلد ۱۳ ----- ۲۵
مشخصات کتاب ----- ۲۵
جلد سیزدهم ----- ۲۶
سوره الجمعه مدنیه احدی عشر آیه .... ص : ۲ ----- ۲۶
اشاره ----- ۲۶
[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۱] .... ص : ۲ ----- ۲۶
[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۲] .... ص : ۴ ----- ۲۸
[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۳] .... ص : ۶ ----- ۳۰
[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۴] .... ص : ۶ ----- ۳۰
[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۵] .... ص : ۷ ----- ۳۲
[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۶] .... ص : ۸ ----- ۳۳
[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۷] .... ص : ۱۰ ----- ۳۵
[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۸] .... ص : ۱۱ ----- ۳۶
[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۹] .... ص : ۱۲ ----- ۳۷
[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۱۰] .... ص : ۱۴ ----- ۳۹
[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۱۱] .... ص : ۱۵ ----- ۴۰
سوره المنافقین .... ص : ۱۷ ----- ۴۲
[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۱] .... ص : ۱۷ ----- ۴۲
[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۲] .... ص : ۱۸ ----- ۴۴
[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۳] .... ص : ۱۹ ----- ۴۵
[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۴] .... ص : ۲۰ ----- ۴۶
[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۵] .... ص : ۲۲ ----- ۴۸
[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۶] .... ص : ۲۳ ----- ۴۹

[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۷] .... ص : ۲۴ ---- ۵۰
[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۸] .... ص : ۲۵ ---- ۵۱
[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۹] .... ص : ۲۶ ---- ۵۳
[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۱۰] .... ص : ۲۷ ---- ۵۴
[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۱۱] .... ص : ۲۹ ---- ۵۶
سوره التغابن مدنیه ثمان عشر آیه .... ص : ۳۰ ---- ۵۷
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱] .... ص : ۳۰ ---- ۵۷
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۲] .... ص : ۳۱ ---- ۵۸
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۳] .... ص : ۳۲ ---- ۵۹
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۴] .... ص : ۳۳ ---- ۶۰
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۵] .... ص : ۳۵ ---- ۶۲
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۶] .... ص : ۳۵ ---- ۶۲
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۷] .... ص : ۳۷ ---- ۶۴
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۸] .... ص : ۳۸ ---- ۶۵
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۹] .... ص : ۳۹ ---- ۶۶
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۰] .... ص : ۴۰ ---- ۶۷
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۱] .... ص : ۴۱ ---- ۶۸
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۲] .... ص : ۴۲ ---- ۶۹
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۳] .... ص : ۴۳ ---- ۷۰
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۴] .... ص : ۴۴ ---- ۷۱
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۵] .... ص : ۴۵ ---- ۷۲
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۶] .... ص : ۴۶ ---- ۷۳
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۷] .... ص : ۴۷ ---- ۷۴
[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۸] .... ص : ۴۸ ---- ۷۶
سوره الطلاق مدنیه اثنتا عشر آیه .... ص : ۴۹ ---- ۷۷
اشاره ---- ۷۷

[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۱] .... ص : ۴۹ ---- ۷۷
[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۲] .... ص : ۵۲ ---- ۸۱
[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۳] .... ص : ۵۴ ---- ۸۳
[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۴] .... ص : ۵۵ ---- ۸۴
[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۵] .... ص : ۵۶ ---- ۸۵
[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۶] .... ص : ۵۷ ---- ۸۶
[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۷] .... ص : ۵۸ ---- ۸۷
[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۸] .... ص : ۵۹ ---- ۸۸
[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۹] .... ص : ۶۰ ---- ۸۹
[سوره الطلاق (۶۵): آیات ۱۰ تا ۱۱] .... ص : ۶۱ ---- ۹۰
[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۱۲] .... ص : ۶۵ ---- ۹۴
سوره التحریم مدنیه اثنتا عشر آیه .... ص : ۶۹ ---- ۹۸
اشاره ---- ۹۸
[سوره التحریم (۶۶): آیه ۱] .... ص : ۶۹ ---- ۹۸
[سوره التحریم (۶۶): آیه ۲] .... ص : ۷۰ ---- ۹۹
[سوره التحریم (۶۶): آیه ۳] .... ص : ۷۲ ---- ۱۰۱
[سوره التحریم (۶۶): آیه ۴] .... ص : ۷۳ ---- ۱۰۲
[سوره التحریم (۶۶): آیه ۵] .... ص : ۷۴ ---- ۱۰۳
[سوره التحریم (۶۶): آیه ۶] .... ص : ۷۵ ---- ۱۰۴
[سوره التحریم (۶۶): آیه ۷] .... ص : ۷۷ ---- ۱۰۶
[سوره التحریم (۶۶): آیه ۸] .... ص : ۷۸ ---- ۱۰۷
[سوره التحریم (۶۶): آیه ۹] .... ص : ۸۰ ---- ۱۰۹
[سوره التحریم (۶۶): آیه ۱۰] .... ص : ۸۱ ---- ۱۱۰
[سوره التحریم (۶۶): آیه ۱۱] .... ص : ۸۳ ---- ۱۱۲
[سوره التحریم (۶۶): آیه ۱۲] .... ص : ۸۴ ---- ۱۱۳
سوره الملک مکیه ثلاثون آیه .... ص : ۸۶ ---- ۱۱۵

اشاره ---- ۱۱۵
[سوره الملک (۶۷): آیه ۱] .... ص : ۸۶ ---- ۱۱۵
[سوره الملک (۶۷): آیه ۲] .... ص : ۸۷ ---- ۱۱۶
[سوره الملک (۶۷): آیه ۳] .... ص : ۸۸ ---- ۱۱۷
[سوره الملک (۶۷): آیه ۴] .... ص : ۸۹ ---- ۱۱۸
[سوره الملک (۶۷): آیه ۵] .... ص : ۹۱ ---- ۱۲۰
[سوره الملک (۶۷): آیه ۶] .... ص : ۹۲ ---- ۱۲۱
[سوره الملک (۶۷): آیه ۷] .... ص : ۹۳ ---- ۱۲۲
[سوره الملک (۶۷): آیه ۸] .... ص : ۹۴ ---- ۱۲۳
[سوره الملک (۶۷): آیه ۹] .... ص : ۹۶ ---- ۱۲۵
[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۰] .... ص : ۹۷ ---- ۱۲۶
[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۱] .... ص : ۹۸ ---- ۱۲۷
[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۲] .... ص : ۱۰۰ ---- ۱۲۹
[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۳] .... ص : ۱۰۱ ---- ۱۳۰
[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۴] .... ص : ۱۰۲ ---- ۱۳۱
[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۵] .... ص : ۱۰۳ ---- ۱۳۲
[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۶] .... ص : ۱۰۴ ---- ۱۳۳
[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۷] .... ص : ۱۰۴ ---- ۱۳۳
[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۸] .... ص : ۱۰۵ ---- ۱۳۴
[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۹] .... ص : ۱۰۶ ---- ۱۳۵
[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۰] .... ص : ۱۰۸ ---- ۱۳۷
[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۱] .... ص : ۱۰۹ ---- ۱۳۸
[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۲] .... ص : ۱۱۰ ---- ۱۳۹
[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۳] .... ص : ۱۱۲ ---- ۱۴۱
[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۴] .... ص : ۱۱۳ ---- ۱۴۲
[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۵] .... ص : ۱۱۴ ---- ۱۴۳

[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۶] .... ص : ۱۱۵ ---- ۱۴۴
[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۷] .... ص : ۱۱۵ ---- ۱۴۴
[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۸] .... ص : ۱۱۷ ---- ۱۴۶
[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۹] .... ص : ۱۱۸ ---- ۱۴۷
[سوره الملک (۶۷): آیه ۳۰] .... ص : ۱۱۹ ---- ۱۴۸
سوره القلم مکیه ۵۲ آیه .... ص : ۱۲۰ ---- ۱۴۹
اشاره ---- ۱۴۹
[سوره القلم (۶۸): آیه ۱] .... ص : ۱۲۰ ---- ۱۴۹
[سوره القلم (۶۸): آیه ۲] .... ص : ۱۲۲ ---- ۱۵۱
[سوره القلم (۶۸): آیه ۳] .... ص : ۱۲۲ ---- ۱۵۱
[سوره القلم (۶۸): آیه ۴] .... ص : ۱۲۴ ---- ۱۵۳
[سوره القلم (۶۸): آیات ۵ تا ۶] .... ص : ۱۲۵ ---- ۱۵۴
[سوره القلم (۶۸): آیه ۷] .... ص : ۱۲۶ ---- ۱۵۵
[سوره القلم (۶۸): آیه ۸] .... ص : ۱۲۷ ---- ۱۵۶
[سوره القلم (۶۸): آیه ۹] .... ص : ۱۲۸ ---- ۱۵۷
[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۰] .... ص : ۱۲۹ ---- ۱۵۸
[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۱] .... ص : ۱۳۱ ---- ۱۶۰
[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۲] .... ص : ۱۳۱ ---- ۱۶۰
[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۳] .... ص : ۱۳۲ ---- ۱۶۱
[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۴] .... ص : ۱۳۲ ---- ۱۶۱
[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۵] .... ص : ۱۳۳ ---- ۱۶۲
[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۶] .... ص : ۱۳۳ ---- ۱۶۲
[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۷] .... ص : ۱۳۴ ---- ۱۶۳
[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۸] .... ص : ۱۳۵ ---- ۱۶۴
[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۹] .... ص : ۱۳۵ ---- ۱۶۴
[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۰] .... ص : ۱۳۶ ---- ۱۶۵

[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۱] .... ص : ۱۳۶ ---- ۱۶۵
[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۲] .... ص : ۱۳۶ ---- ۱۶۵
[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۳] .... ص : ۱۳۶ ---- ۱۶۵
[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۴] .... ص : ۱۳۶ ---- ۱۶۵
[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۵] .... ص : ۱۳۷ ---- ۱۶۷
[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۶] .... ص : ۱۳۷ ---- ۱۶۷
[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۷] .... ص : ۱۳۷ ---- ۱۶۷
[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۸] .... ص : ۱۳۷ ---- ۱۶۷
[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۹] .... ص : ۱۳۸ ---- ۱۶۹
[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۰] .... ص : ۱۳۹ ---- ۱۷۰
[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۱] .... ص : ۱۳۹ ---- ۱۷۰
[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۲] .... ص : ۱۳۹ ---- ۱۷۰
[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۳] .... ص : ۱۴۰ ---- ۱۷۱
[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۴] .... ص : ۱۴۱ ---- ۱۷۲
[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۵] .... ص : ۱۴۲ ---- ۱۷۳
[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۶] .... ص : ۱۴۲ ---- ۱۷۳
[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۷] .... ص : ۱۴۳ ---- ۱۷۴
[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۸] .... ص : ۱۴۴ ---- ۱۷۵
[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۹] .... ص : ۱۴۵ ---- ۱۷۶
[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۰] .... ص : ۱۴۵ ---- ۱۷۶
[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۱] .... ص : ۱۴۶ ---- ۱۷۷
[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۲] .... ص : ۱۴۷ ---- ۱۷۸
[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۳] .... ص : ۱۴۸ ---- ۱۷۹
[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۴] .... ص : ۱۴۹ ---- ۱۸۰
[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۵] .... ص : ۱۴۹ ---- ۱۸۰
[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۶] .... ص : ۱۵۱ ---- ۱۸۲

[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۷] .... ص : ۱۵۱ ---- ۱۸۲
[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۸] .... ص : ۱۵۲ ---- ۱۸۳
[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۹] .... ص : ۱۵۳ ---- ۱۸۴
[سوره القلم (۶۸): آیه ۵۰] .... ص : ۱۵۴ ---- ۱۸۵
[سوره القلم (۶۸): آیه ۵۱] .... ص : ۱۵۵ ---- ۱۸۶
[سوره القلم (۶۸): آیه ۵۲] .... ص : ۱۵۵ ---- ۱۸۶
سوره الحاقه مکیه ۵۲ آیه .... ص : ۱۵۶ ---- ۱۸۷
[سوره الحاقه (۶۹): آیات ۱ تا ۳] .... ص : ۱۵۶ ---- ۱۸۷
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۴] .... ص : ۱۵۷ ---- ۱۸۸
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۵] .... ص : ۱۵۸ ---- ۱۸۹
[سوره الحاقه (۶۹): آیات ۶ تا ۷] .... ص : ۱۵۹ ---- ۱۹۰
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۸] .... ص : ۱۶۰ ---- ۱۹۱
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۹] .... ص : ۱۶۱ ---- ۱۹۲
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۰] .... ص : ۱۶۲ ---- ۱۹۳
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۱] .... ص : ۱۶۲ ---- ۱۹۳
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۲] .... ص : ۱۶۳ ---- ۱۹۴
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۳] .... ص : ۱۶۳ ---- ۱۹۴
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۴] .... ص : ۱۶۴ ---- ۱۹۶
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۵] .... ص : ۱۶۴ ---- ۱۹۶
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۶] .... ص : ۱۶۵ ---- ۱۹۷
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۷] .... ص : ۱۶۶ ---- ۱۹۸
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۸] .... ص : ۱۶۷ ---- ۱۹۹
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۹] .... ص : ۱۶۷ ---- ۱۹۹
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۰] .... ص : ۱۶۸ ---- ۲۰۰
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۱] .... ص : ۱۶۹ ---- ۲۰۱
[سوره الحاقه (۶۹): آیات ۲۲ تا ۲۳] .... ص : ۱۶۹ ---- ۲۰۱

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۴] .... ص : ۱۶۹ ---- ۲۰۱
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۵] .... ص : ۱۷۰ ---- ۲۰۲
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۶] .... ص : ۱۷۰ ---- ۲۰۲
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۷] .... ص : ۱۷۱ ---- ۲۰۳
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۸] .... ص : ۱۷۱ ---- ۲۰۳
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۹] .... ص : ۱۷۲ ---- ۲۰۴
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۳۰] .... ص : ۱۷۲ ---- ۲۰۴
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۳۱] .... ص : ۱۷۲ ---- ۲۰۴
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۳۲] .... ص : ۱۷۲ ---- ۲۰۴
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۳۳] .... ص : ۱۷۳ ---- ۲۰۵
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۳۴] .... ص : ۱۷۳ ---- ۲۰۵
[سوره الحاقه (۶۹): آیات ۳۵ تا ۳۷] .... ص : ۱۷۳ ---- ۲۰۵
[سوره الحاقه (۶۹): آیات ۳۸ تا ۴۰] .... ص : ۱۷۴ ---- ۲۰۶
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۴۱] .... ص : ۱۷۵ ---- ۲۰۷
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۴۲] .... ص : ۱۷۶ ---- ۲۰۸
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۴۳] .... ص : ۱۷۶ ---- ۲۰۸
[سوره الحاقه (۶۹): آیات ۴۴ تا ۴۶] .... ص : ۱۷۷ ---- ۲۰۹
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۴۷] .... ص : ۱۷۸ ---- ۲۱۰
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۴۸] .... ص : ۱۷۹ ---- ۲۱۱
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۴۹] .... ص : ۱۷۹ ---- ۲۱۱
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۵۰] .... ص : ۱۸۰ ---- ۲۱۲
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۵۱] .... ص : ۱۸۰ ---- ۲۱۲
[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۵۲] .... ص : ۱۸۱ ---- ۲۱۳
سوره المعارج .... ص : ۱۸۱ ---- ۲۱۳
اشاره ---- ۲۱۳
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۱] .... ص : ۱۸۱ ---- ۲۱۳

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۲] .... ص : ۱۸۳ ---- ۲۱۶
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳] .... ص : ۱۸۳ ---- ۲۱۶
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۴] .... ص : ۱۸۳ ---- ۲۱۶
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۵] .... ص : ۱۸۴ ---- ۲۱۷
[سوره المعارج (۷۰): آیات ۶ تا ۷] .... ص : ۱۸۵ ---- ۲۱۸
[سوره المعارج (۷۰): آیات ۸ تا ۹] .... ص : ۱۸۶ ---- ۲۱۹
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۱۰] .... ص : ۱۸۷ ---- ۲۲۰
[سوره المعارج (۷۰): آیات ۱۱ تا ۱۴] .... ص : ۱۸۷ ---- ۲۲۰
[سوره المعارج (۷۰): آیات ۱۵ تا ۱۸] .... ص : ۱۸۸ ---- ۲۲۱
[سوره المعارج (۷۰): آیات ۱۹ تا ۲۱] .... ص : ۱۸۹ ---- ۲۲۲
[سوره المعارج (۷۰): آیات ۲۲ تا ۳۰] .... ص : ۱۹۰ ---- ۲۲۳
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۱] .... ص : ۱۹۳ ---- ۲۲۷
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۲] .... ص : ۱۹۳ ---- ۲۲۷
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۳] .... ص : ۱۹۴ ---- ۲۲۸
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۴] .... ص : ۱۹۵ ---- ۲۲۹
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۵] .... ص : ۱۹۵ ---- ۲۲۹
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۶] .... ص : ۱۹۵ ---- ۲۲۹
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۷] .... ص : ۱۹۶ ---- ۲۳۰
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۸] .... ص : ۱۹۶ ---- ۲۳۰
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۹] .... ص : ۱۹۷ ---- ۲۳۱
[سوره المعارج (۷۰): آیات ۴۰ تا ۴۱] .... ص : ۱۹۷ ---- ۲۳۱
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۴۲] .... ص : ۱۹۹ ---- ۲۳۴
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۴۳] .... ص : ۲۰۰ ---- ۲۳۵
[سوره المعارج (۷۰): آیه ۴۴] .... ص : ۲۰۱ ---- ۲۳۶
سوره نوح .... ص : ۲۰۲ ---- ۲۳۷
[سوره نوح (۷۱): آیه ۱] .... ص : ۲۰۲ ---- ۲۳۷

[سوره نوح (۷۱): آیه ۲] .... ص : ۲۰۳ ---- ۲۳۹
[سوره نوح (۷۱): آیه ۳] .... ص : ۲۰۴ ---- ۲۴۰
[سوره نوح (۷۱): آیه ۴] .... ص : ۲۰۴ ---- ۲۴۰
[سوره نوح (۷۱): آیات ۵ تا ۶] .... ص : ۲۰۵ ---- ۲۴۱
[سوره نوح (۷۱): آیه ۷] .... ص : ۲۰۶ ---- ۲۴۲
[سوره نوح (۷۱): آیه ۸] .... ص : ۲۰۷ ---- ۲۴۳
[سوره نوح (۷۱): آیه ۹] .... ص : ۲۰۸ ---- ۲۴۴
[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۰] .... ص : ۲۰۸ ---- ۲۴۴
[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۱] .... ص : ۲۰۹ ---- ۲۴۵
[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۲] .... ص : ۲۰۹ ---- ۲۴۵
[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۳] .... ص : ۲۰۹ ---- ۲۴۵
[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۴] .... ص : ۲۱۰ ---- ۲۴۷
[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۵] .... ص : ۲۱۰ ---- ۲۴۷
[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۶] .... ص : ۲۱۱ ---- ۲۴۸
[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۷] .... ص : ۲۱۱ ---- ۲۴۸
[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۸] .... ص : ۲۱۲ ---- ۲۴۹
[سوره نوح (۷۱): آیات ۱۹ تا ۲۰] .... ص : ۲۱۳ ---- ۲۵۰
[سوره نوح (۷۱): آیه ۲۱] .... ص : ۲۱۳ ---- ۲۵۰
[سوره نوح (۷۱): آیه ۲۲] .... ص : ۲۱۴ ---- ۲۵۱
[سوره نوح (۷۱): آیه ۲۳] .... ص : ۲۱۵ ---- ۲۵۲
[سوره نوح (۷۱): آیه ۲۴] .... ص : ۲۱۶ ---- ۲۵۳
[سوره نوح (۷۱): آیه ۲۵] .... ص : ۲۱۷ ---- ۲۵۴
[سوره نوح (۷۱): آیات ۲۶ تا ۲۷] .... ص : ۲۱۸ ---- ۲۵۵
[سوره نوح (۷۱): آیه ۲۸] .... ص : ۲۱۹ ---- ۲۵۶
سوره الجن .... ص : ۲۲۱ ---- ۲۵۸
اشاره ---- ۲۵۸

[سوره الجن (۷۲): آیه ۱] .... ص : ۲۲۱ ---- ۲۵۸
[سوره الجن (۷۲): آیه ۲] .... ص : ۲۲۲ ---- ۲۵۹
[سوره الجن (۷۲): آیه ۳] .... ص : ۲۲۴ ---- ۲۶۱
[سوره الجن (۷۲): آیه ۴] .... ص : ۲۲۵ ---- ۲۶۲
[سوره الجن (۷۲): آیه ۵] .... ص : ۲۲۶ ---- ۲۶۴
[سوره الجن (۷۲): آیه ۶] .... ص : ۲۲۷ ---- ۲۶۵
[سوره الجن (۷۲): آیه ۷] .... ص : ۲۲۸ ---- ۲۶۶
[سوره الجن (۷۲): آیات ۸ تا ۹] .... ص : ۲۲۹ ---- ۲۶۷
[سوره الجن (۷۲): آیه ۱۰] .... ص : ۲۳۰ ---- ۲۶۸
[سوره الجن (۷۲): آیه ۱۱] .... ص : ۲۳۱ ---- ۲۶۹
[سوره الجن (۷۲): آیه ۱۲] .... ص : ۲۳۲ ---- ۲۷۰
[سوره الجن (۷۲): آیه ۱۳] .... ص : ۲۳۲ ---- ۲۷۰
[سوره الجن (۷۲): آیات ۱۴ تا ۱۵] .... ص : ۲۳۳ ---- ۲۷۱
[سوره الجن (۷۲): آیه ۱۶] .... ص : ۲۳۴ ---- ۲۷۳
[سوره الجن (۷۲): آیه ۱۷] .... ص : ۲۳۶ ---- ۲۷۵
[سوره الجن (۷۲): آیه ۱۸] .... ص : ۲۳۷ ---- ۲۷۶
[سوره الجن (۷۲): آیه ۱۹] .... ص : ۲۳۸ ---- ۲۷۷
[سوره الجن (۷۲): آیه ۲۰] .... ص : ۲۳۹ ---- ۲۷۸
[سوره الجن (۷۲): آیه ۲۱] .... ص : ۲۳۹ ---- ۲۷۸
[سوره الجن (۷۲): آیه ۲۲] .... ص : ۲۴۰ ---- ۲۸۰
[سوره الجن (۷۲): آیه ۲۳] .... ص : ۲۴۱ ---- ۲۸۱
[سوره الجن (۷۲): آیه ۲۴] .... ص : ۲۴۲ ---- ۲۸۲
[سوره الجن (۷۲): آیه ۲۵] .... ص : ۲۴۳ ---- ۲۸۳
[سوره الجن (۷۲): آیه ۲۶] .... ص : ۲۴۳ ---- ۲۸۳
[سوره الجن (۷۲): آیه ۲۷] .... ص : ۲۴۴ ---- ۲۸۵
[سوره الجن (۷۲): آیه ۲۸] .... ص : ۲۴۵ ---- ۲۸۷

سوره المزمل .... ص : ۲۴۶ ---- ۲۸۸
اشاره ---- ۲۸۸
[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱] .... ص : ۲۴۶ ---- ۲۸۸
[سوره المزمل (۷۳): آیه ۲] .... ص : ۲۴۷ ---- ۲۹۰
[سوره المزمل (۷۳): آیات ۳ تا ۴] .... ص : ۲۴۷ ---- ۲۹۰
[سوره المزمل (۷۳): آیه ۵] .... ص : ۲۴۸ ---- ۲۹۱
[سوره المزمل (۷۳): آیه ۶] .... ص : ۲۴۹ ---- ۲۹۲
[سوره المزمل (۷۳): آیه ۷] .... ص : ۲۴۹ ---- ۲۹۲
[سوره المزمل (۷۳): آیه ۸] .... ص : ۲۵۰ ---- ۲۹۳
[سوره المزمل (۷۳): آیه ۹] .... ص : ۲۵۱ ---- ۲۹۴
[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱۰] .... ص : ۲۵۲ ---- ۲۹۵
[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱۱] .... ص : ۲۵۲ ---- ۲۹۵
[سوره المزمل (۷۳): آیات ۱۲ تا ۱۳] .... ص : ۲۵۳ ---- ۲۹۷
[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱۴] .... ص : ۲۵۳ ---- ۲۹۷
[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱۵] .... ص : ۲۵۴ ---- ۲۹۸
[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱۶] .... ص : ۲۵۵ ---- ۳۰۰
[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱۷] .... ص : ۲۵۶ ---- ۳۰۱
[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱۸] .... ص : ۲۵۶ ---- ۳۰۱
[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱۹] .... ص : ۲۵۷ ---- ۳۰۲
[سوره المزمل (۷۳): آیه ۲۰] .... ص : ۲۵۸ ---- ۳۰۳
سوره المدثر .... ص : ۲۶۳ ---- ۳۰۸
اشاره ---- ۳۰۸
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱] .... ص : ۲۶۴ ---- ۳۰۹
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۲] .... ص : ۲۶۴ ---- ۳۰۹
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۳] .... ص : ۲۶۴ ---- ۳۰۹
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۴] .... ص : ۲۶۵ ---- ۳۱۰

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۵] .... ص : ۲۶۶ ---- ۳۱۱
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۶] .... ص : ۲۶۶ ---- ۳۱۱
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۷] .... ص : ۲۶۷ ---- ۳۱۲
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۸] .... ص : ۲۶۷ ---- ۳۱۲
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۹] .... ص : ۲۶۸ ---- ۳۱۳
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۰] .... ص : ۲۶۸ ---- ۳۱۳
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۱] .... ص : ۲۶۹ ---- ۳۱۴
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۲] .... ص : ۲۷۱ ---- ۳۱۶
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۳] .... ص : ۲۷۱ ---- ۳۱۶
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۴] .... ص : ۲۷۱ ---- ۳۱۶
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۵] .... ص : ۲۷۱ ---- ۳۱۶
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۶] .... ص : ۲۷۲ ---- ۳۱۸
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۷] .... ص : ۲۷۳ ---- ۳۱۹
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۸] .... ص : ۲۷۴ ---- ۳۲۰
[سوره المدثر (۷۴): آیات ۱۹ تا ۲۰] .... ص : ۲۷۵ ---- ۳۲۱
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۲۱] .... ص : ۲۷۶ ---- ۳۲۲
[سوره المدثر (۷۴): آیات ۲۲ تا ۲۵] .... ص : ۲۷۶ ---- ۳۲۲
[سوره المدثر (۷۴): آیات ۲۶ تا ۳۰] .... ص : ۲۷۶ ---- ۳۲۲
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۳۱] .... ص : ۲۷۸ ---- ۳۲۴
[سوره المدثر (۷۴): آیات ۳۲ تا ۳۶] .... ص : ۲۸۱ ---- ۳۲۷
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۳۷] .... ص : ۲۸۳ ---- ۳۲۹
[سوره المدثر (۷۴): آیات ۳۸ تا ۳۹] .... ص : ۲۸۳ ---- ۳۲۹
[سوره المدثر (۷۴): آیات ۴۰ تا ۴۱] .... ص : ۲۸۴ ---- ۳۳۰
[سوره المدثر (۷۴): آیات ۴۲ تا ۴۷] .... ص : ۲۸۵ ---- ۳۳۱
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۴۸] .... ص : ۲۸۶ ---- ۳۳۲
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۴۹] .... ص : ۲۸۶ ---- ۳۳۲

[سوره المدثر (۷۴): آیات ۵۰ تا ۵۱] .... ص : ۲۸۷ ---- ۳۳۳
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۲] .... ص : ۲۸۷ ---- ۳۳۳
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۳] .... ص : ۲۸۸ ---- ۳۳۴
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۴] .... ص : ۲۸۸ ---- ۳۳۴
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۵] .... ص : ۲۸۹ ---- ۳۳۵
[سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۶] .... ص : ۲۸۹ ---- ۳۳۵
سوره القیامه .... ص : ۲۹۰ ---- ۳۳۶
اشاره ---- ۳۳۶
[سوره القیامه (۷۵): آیه ۱] .... ص : ۲۹۰ ---- ۳۳۶
[سوره القیامه (۷۵): آیه ۲] .... ص : ۲۹۱ ---- ۳۳۷
[سوره القیامه (۷۵): آیه ۳] .... ص : ۲۹۲ ---- ۳۳۸
[سوره القیامه (۷۵): آیه ۴] .... ص : ۲۹۲ ---- ۳۳۸
[سوره القیامه (۷۵): آیه ۵] .... ص : ۲۹۳ ---- ۳۳۹
[سوره القیامه (۷۵): آیه ۶] .... ص : ۲۹۳ ---- ۳۳۹
[سوره القیامه (۷۵): آیات ۷ تا ۹] .... ص : ۲۹۴ ---- ۳۴۰
[سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۰] .... ص : ۲۹۴ ---- ۳۴۰
[سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۱] .... ص : ۲۹۵ ---- ۳۴۱
[سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۲] .... ص : ۲۹۶ ---- ۳۴۲
[سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۳] .... ص : ۲۹۶ ---- ۳۴۲
[سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۴] .... ص : ۲۹۷ ---- ۳۴۳
[سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۵] .... ص : ۲۹۸ ---- ۳۴۴
[سوره القیامه (۷۵): آیات ۱۶ تا ۱۷] .... ص : ۲۹۹ ---- ۳۴۵
[سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۸] .... ص : ۳۰۰ ---- ۳۴۶
[سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۹] .... ص : ۳۰۱ ---- ۳۴۷
[سوره القیامه (۷۵): آیات ۲۰ تا ۲۱] .... ص : ۳۰۱ ---- ۳۴۷
[سوره القیامه (۷۵): آیه ۲۲] .... ص : ۳۰۲ ---- ۳۴۸

[سوره القیامه (۷۵): آیه ۲۳] .... ص : ۳۰۲ ---- ۳۴۸
[سوره القیامه (۷۵): آیات ۲۴ تا ۲۵] .... ص : ۳۰۳ ---- ۳۴۹
[سوره القیامه (۷۵): آیات ۲۶ تا ۳۰] .... ص : ۳۰۳ ---- ۳۴۹
[سوره القیامه (۷۵): آیات ۳۱ تا ۳۵] .... ص : ۳۰۵ ---- ۳۵۱
[سوره القیامه (۷۵): آیه ۳۶] .... ص : ۳۰۷ ---- ۳۵۳
[سوره القیامه (۷۵): آیات ۳۷ تا ۴۰] .... ص : ۳۰۷ ---- ۳۵۳
سوره هل أتی .... ص : ۳۰۹ ---- ۳۵۵
اشاره ---- ۳۵۵
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱] .... ص : ۳۰۹ ---- ۳۵۵
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲] .... ص : ۳۱۰ ---- ۳۵۷
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۳] .... ص : ۳۱۱ ---- ۳۵۸
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۴] .... ص : ۳۱۳ ---- ۳۶۰
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۵] .... ص : ۳۱۴ ---- ۳۶۱
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۶] .... ص : ۳۱۶ ---- ۳۶۴
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۷] .... ص : ۳۱۷ ---- ۳۶۵
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۸] .... ص : ۳۱۸ ---- ۳۶۶
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۹] .... ص : ۳۱۹ ---- ۳۶۷
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱۰] .... ص : ۳۲۰ ---- ۳۶۸
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱۱] .... ص: ۳۲۰ ---- ۳۶۸
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱۲] .... ص : ۳۲۱ ---- ۳۶۹
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱۳] .... ص : ۳۲۲ ---- ۳۷۰
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱۴] .... ص : ۳۲۳ ---- ۳۷۱
[سوره الإنسان (۷۶): آیات ۱۵ تا ۱۶] .... ص : ۳۲۳ ---- ۳۷۱
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱۷] .... ص : ۳۲۴ ---- ۳۷۲
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱۸] .... ص : ۳۲۴ ---- ۳۷۲
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱۹] .... ص : ۳۲۵ ---- ۳۷۳

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۰] .... ص : ۳۲۶ ---- ۳۷۴
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۱] .... ص : ۳۲۶ ---- ۳۷۴
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۲] .... ص : ۳۲۷ ---- ۳۷۵
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۳] .... ص : ۳۲۸ ---- ۳۷۶
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۴] .... ص : ۳۲۸ ---- ۳۷۶
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۵] .... ص : ۳۲۹ ---- ۳۷۷
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۶] .... ص : ۳۳۰ ---- ۳۷۸
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۷] .... ص : ۳۳۰ ---- ۳۷۸
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۸] .... ص : ۳۳۱ ---- ۳۷۹
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۹] .... ص : ۳۳۲ ---- ۳۸۰
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۳۰] .... ص : ۳۳۲ ---- ۳۸۰
[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۳۱] .... ص : ۳۳۳ ---- ۳۸۱
سوره المرسلات .... ص : ۳۳۵ ---- ۳۸۳
اشاره ---- ۳۸۳
[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۱ تا ۵] .... ص : ۳۳۵ ---- ۳۸۳
[سوره المرسلات (۷۷): آیه ۶] .... ص : ۳۳۷ ---- ۳۸۵
[سوره المرسلات (۷۷): آیه ۷] .... ص : ۳۳۷ ---- ۳۸۵
[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۸ تا ۱۱] .... ص : ۳۳۸ ---- ۳۸۶
[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۱۲ تا ۱۵] .... ص : ۳۳۸ ---- ۳۸۶
[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۱۶ تا ۱۹] .... ص : ۳۴۰ ---- ۳۸۸
[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۲۰ تا ۲۴] .... ص : ۳۴۰ ---- ۳۸۸
[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۲۵ تا ۲۸] .... ص : ۳۴۱ ---- ۳۸۹
[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۲۹ تا ۳۴] .... ص : ۳۴۲ ---- ۳۹۰
[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۳۵ تا ۳۷] .... ص : ۳۴۳ ---- ۳۹۱
[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۳۸ تا ۴۰] .... ص : ۳۴۴ ---- ۳۹۲
[سوره المرسلات (۷۷): آیه ۴۱] .... ص : ۳۴۵ ---- ۳۹۳

[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۴۲ تا ۴۳] .... ص : ۳۴۵ ---- ۳۹۳
[سوره المرسلات (۷۷): آیه ۴۴] .... ص : ۳۴۶ ---- ۳۹۴
[سوره المرسلات (۷۷): آیه ۴۵] .... ص : ۳۴۶ ---- ۳۹۴
[سوره المرسلات (۷۷): آیه ۴۶] .... ص : ۳۴۶ ---- ۳۹۴
[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۴۷ تا ۵۰] .... ص : ۳۴۶ ---- ۳۹۴
سوره النبا .... ص : ۳۴۸ ---- ۳۹۷
اشاره ---- ۳۹۷
[سوره النبإ (۷۸): آیات ۱ تا ۲] .... ص : ۳۴۸ ---- ۳۹۷
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۳] .... ص : ۳۴۹ ---- ۳۹۹
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۴] .... ص : ۳۵۰ ---- ۴۰۰
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۵] .... ص : ۳۵۰ ---- ۴۰۰
[سوره النبإ (۷۸): آیات ۶ تا ۷] .... ص : ۳۵۱ ---- ۴۰۲
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۸] .... ص : ۳۵۱ ---- ۴۰۲
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۹] .... ص : ۳۵۲ ---- ۴۰۳
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۰] .... ص : ۳۵۳ ---- ۴۰۴
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۱] .... ص : ۳۵۳ ---- ۴۰۴
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۲] .... ص : ۳۵۳ ---- ۴۰۴
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۳] .... ص : ۳۵۴ ---- ۴۰۵
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۴] .... ص : ۳۵۴ ---- ۴۰۵
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۵] .... ص : ۳۵۵ ---- ۴۰۶
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۶] .... ص : ۳۵۵ ---- ۴۰۶
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۷] .... ص : ۳۵۵ ---- ۴۰۶
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۸] .... ص : ۳۵۵ ---- ۴۰۶
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۹] .... ص : ۳۵۷ ---- ۴۰۸
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۲۰] .... ص : ۳۵۸ ---- ۴۰۹
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۲۱] .... ص : ۳۵۹ ---- ۴۱۰

[سوره النبإ (۷۸): آیات ۲۲ تا ۲۳] .... ص : ۳۵۹ ---- ۴۱۰
[سوره النبإ (۷۸): آیات ۲۴ تا ۲۵] .... ص : ۳۶۰ ---- ۴۱۱
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۲۶] .... ص : ۳۶۰ ---- ۴۱۱
[سوره النبإ (۷۸): آیات ۲۷ تا ۲۸] .... ص : ۳۶۱ ---- ۴۱۲
[سوره النبإ (۷۸): آیات ۲۹ تا ۳۰] .... ص : ۳۶۱ ---- ۴۱۲
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۳۱] .... ص : ۳۶۲ ---- ۴۱۳
[سوره النبإ (۷۸): آیات ۳۲ تا ۳۴] .... ص : ۳۶۳ ---- ۴۱۴
[سوره النبإ (۷۸): آیات ۳۵ تا ۳۶] .... ص : ۳۶۳ ---- ۴۱۴
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۳۷] .... ص : ۳۶۴ ---- ۴۱۵
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۳۸] .... ص : ۳۶۵ ---- ۴۱۶
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۳۹] .... ص : ۳۶۶ ---- ۴۱۷
[سوره النبإ (۷۸): آیه ۴۰] .... ص : ۳۶۷ ---- ۴۱۸
سوره النازعات .... ص : ۳۶۹ ---- ۴۲۱
اشاره ---- ۴۲۱
[سوره النازعات (۷۹): آیات ۱ تا ۵] .... ص : ۳۶۹ ---- ۴۲۱
[سوره النازعات (۷۹): آیات ۶ تا ۷] .... ص : ۳۷۲ ---- ۴۲۵
[سوره النازعات (۷۹): آیات ۸ تا ۹] .... ص : ۳۷۳ ---- ۴۲۶
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۱۰] .... ص : ۳۷۴ ---- ۴۲۷
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۱۱] .... ص : ۳۷۴ ---- ۴۲۷
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۱۲] .... ص : ۳۷۴ ---- ۴۲۷
[سوره النازعات (۷۹): آیات ۱۳ تا ۱۴] .... ص : ۳۷۵ ---- ۴۲۸
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۱۵] .... ص : ۳۷۶ ---- ۴۲۹
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۱۶] .... ص : ۳۷۶ ---- ۴۲۹
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۱۷] .... ص : ۳۷۶ ---- ۴۲۹
[سوره النازعات (۷۹): آیات ۱۸ تا ۱۹] .... ص : ۳۷۷ ---- ۴۳۰
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۲۰] .... ص : ۳۷۷ ---- ۴۳۰

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۲۱] .... ص : ۳۷۷ ---- ۴۳۰
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۲۲] .... ص : ۳۷۷ ---- ۴۳۰
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۲۳] .... ص : ۳۷۸ ---- ۴۳۲
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۲۴] .... ص : ۳۷۸ ---- ۴۳۲
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۲۵] .... ص : ۳۷۸ ---- ۴۳۲
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۲۶] .... ص : ۳۷۸ ---- ۴۳۲
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۲۷] .... ص : ۳۷۹ ---- ۴۳۳
[سوره النازعات (۷۹): آیات ۲۸ تا ۲۹] .... ص : ۳۸۰ ---- ۴۳۴
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۳۰] .... ص : ۳۸۱ ---- ۴۳۵
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۳۱] .... ص : ۳۸۱ ---- ۴۳۵
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۳۲] .... ص : ۳۸۱ ---- ۴۳۵
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۳۳] .... ص : ۳۸۲ ---- ۴۳۶
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۳۴] .... ص : ۳۸۲ ---- ۴۳۶
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۳۵] .... ص : ۳۸۲ ---- ۴۳۶
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۳۶] .... ص : ۳۸۳ ---- ۴۳۷
[سوره النازعات (۷۹): آیات ۳۷ تا ۳۹] .... ص : ۳۸۳ ---- ۴۳۷
[سوره النازعات (۷۹): آیات ۴۰ تا ۴۱] .... ص : ۳۸۴ ---- ۴۳۸
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۴۲] .... ص : ۳۸۵ ---- ۴۳۹
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۴۳] .... ص : ۳۸۵ ---- ۴۳۹
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۴۴] .... ص : ۳۸۶ ---- ۴۴۰
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۴۵] .... ص : ۳۸۶ ---- ۴۴۰
[سوره النازعات (۷۹): آیه ۴۶] .... ص : ۳۸۶ ---- ۴۴۰
سوره عبس .... ص : ۳۸۷ ---- ۴۴۱
[سوره عبس (۸۰): آیات ۱ تا ۲] .... ص : ۳۸۷ ---- ۴۴۱
[سوره عبس (۸۰): آیات ۳ تا ۴] .... ص : ۳۸۸ ---- ۴۴۲
[سوره عبس (۸۰): آیات ۵ تا ۶] .... ص : ۳۸۹ ---- ۴۴۳

[سوره عبس (۸۰): آیه ۷] .... ص : ۳۸۹ ---- ۴۴۳
[سوره عبس (۸۰): آیات ۸ تا ۱۰] .... ص : ۳۹۰ ---- ۴۴۴
[سوره عبس (۸۰): آیات ۱۱ تا ۱۲] .... ص : ۳۹۱ ---- ۴۴۵
[سوره عبس (۸۰): آیات ۱۳ تا ۱۶] .... ص : ۳۹۱ ---- ۴۴۵
[سوره عبس (۸۰): آیه ۱۷] .... ص : ۳۹۲ ---- ۴۴۶
[سوره عبس (۸۰): آیه ۱۸] .... ص : ۳۹۳ ---- ۴۴۷
[سوره عبس (۸۰): آیه ۱۹] .... ص : ۳۹۴ ---- ۴۴۸
[سوره عبس (۸۰): آیات ۲۰ تا ۲۱] .... ص : ۳۹۴ ---- ۴۴۸
[سوره عبس (۸۰): آیه ۲۲] .... ص : ۳۹۵ ---- ۴۴۹
[سوره عبس (۸۰): آیه ۲۳] .... ص : ۳۹۵ ---- ۴۴۹
[سوره عبس (۸۰): آیه ۲۴] .... ص : ۳۹۶ ---- ۴۵۱
[سوره عبس (۸۰): آیات ۲۵ تا ۳۲] .... ص : ۳۹۶ ---- ۴۵۱
[سوره عبس (۸۰): آیه ۳۳] .... ص : ۳۹۷ ---- ۴۵۲
[سوره عبس (۸۰): آیات ۳۴ تا ۳۶] .... ص : ۳۹۸ ---- ۴۵۳
[سوره عبس (۸۰): آیه ۳۷] .... ص : ۳۹۸ ---- ۴۵۳
[سوره عبس (۸۰): آیات ۳۸ تا ۳۹] .... ص : ۳۹۹ ---- ۴۵۴
[سوره عبس (۸۰): آیات ۴۰ تا ۴۲] .... ص : ۴۰۰ ---- ۴۵۵
درباره مرکز ---- ۴۵۸

اطیب البیان فی تفسیر القرآن، جلد ۱۳

مشخصات کتاب

سرشناسه :طیب عبدالحسین ۱۳۷۰ - ۱۲۷۵

عنوان و نام پدیدآور : تفسیر الطیب البیان فی تفسیر القرآن بقلم عبدالحسین طیب مشخصات نشر : [تهران : کتابفروشی اسلام - ۱۳.

مشخصات ظاهری : ج ۱۳

شابک : ۹۶۴-۵۸۴۳-۰۳-۰ ۱۰۰۰۰ریال (دوره

وضعیت فهرست نویسی : فهرستنویسی قبلی یادداشت :این کتاب تحت عنوان "اطیب البیان فی تفسیر القرآن در سالهای مختلف توسط ناشران متفاوت منتشر شده است عنوان دیگر:اطیب البیان فی تفسیر القرآن موضوع :تفاسیر شیعه -- قرن ۱۴

موضوع : قرآن -- علوم قرآنی رده بندی کنگره : BP۹۸ /ط۲الف ۶ ۰۰۳۱ی۹

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۱۷۹

شماره کتابشناسی ملی : م ۷۸-۱۵۲۴۲

ص: ۱

جلد سیزدهم

سوره الجمعه مدنیه احدی عشر آیه .... ص : ۲

اشاره

بسم اللَّه الرحمن الرحیم و الحمد للَّه العلی العظیم و الصلاه علی نبیه الکریم و علی آله امناء الدین القویم، اعوذ باللّه من الشیطان الرجیم

[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۱] .... ص : ۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ

یُسَبِّحُ لِلَّهِ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ الْمَلِکِ الْقُدُّوسِ الْعَزِیزِ الْحَکِیمِ (۱)

اما الکلام فی فضلها- اخبار بسیار در فضیلت این سوره داریم من جمله از ابن بابویه باسناد متصل از منصور بن حازم از ابی عبد اللَّه الصادق (ع) فرمود:

(من الواجب علی کل مؤمن اذا کان لنا شیعه أن یقرأ فی لیله الجمعه بالجمعه و سبح اسم ربک، و فی صلوه الظهر بالجمعه و المنافقین فاذا فعل ذلک فکانما یعمل عمل رسول اللَّه (ص) و کان ثوابه و جزائه علی اللَّه الجنه).

و از کلینی مسندا از محمد بن مسلم از ابی جعفر الباقر (ع) فرمود:

(ان اللَّه اکرم بالجمعه المؤمنین فسننها رسول اللَّه بشاره لهم، و المنافقین توبیخا للمنافقین فلا ینبغی ترکهما و من ترکهما متعمدا فلا صلوه له).

و از خواص القرآن از پیغمبر (ص) فرمود:

(من قرأ هذه السوره کتب اللَّه له عشر حسنات بعدد من اتی الجمعه و بعدد من لم یأتها فی جمیع الامصار (امصار المسلمین خ ل) و من قراها فی کل لیله او نهار أمن مما یخاف و صرف عنه کل محذور).

و نیز از آن حضرت است فرمود:

(من قرأها لیلا او نهارا فی صباحه و مسائه أمن من وسوسه الشیطان و غفر له ما یأتی من ذلک الیوم الی الیوم الثانی).

یُسَبِّحُ لِلَّهِ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ گذشت در سوره صف معنی تسبیح، و سر اینکه در سوره صف سبح بفعل ماضی تعبیر فرمود و در این سوره مبارکه یسبح بفعل مضارع بیان فرمود اولا- این نوع موارد منسلخ از زمان هستند. و ثانیا- ممکن

است سبح اشاره به دوام تسبیح است که دائما اشتغال به تسبیح دارند. و ثالثا- ممکن است سبح اشاره به الطاف و عنایاتی که نسبت بآنها فرموده که آنها را از نیستی به هستی آورده و تمام را بنحو اتم آنچه حکمت اقتضا میکرد بموقع خود عنایت فرموده و یسبح اشاره باشد به نگهبانی و حفظ آنها در ابقاء آنها که ممکن همین نحوی که در وجود محتاج به موجد است در بقا هم محتاج به مبقی هست، و در حفظ آنها از آفات و بلیات که می فرماید: فَاللَّهُ خَيْرٌ حافِظاً وَ هُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ یوسف آیه ۶۴. بلکه بنا بر حرکت جوهریه ممکن آن بآن افاضه وجود باو میشود بلا تشبیه مثل قوه برق که آن بآن مدد میدهد که اگر مدد نداد تمام چراغ ها خاموش است که امر قیامت همین نحو است که می فرماید: وَ ما أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ نحل آیه ۷۹.

وَ ما أَمْرُنا إِلَّا واحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ قمر آیه ۵۰.

و تمام سجده میکنند در پیشگاه عظمت پروردگار أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّماواتِ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ وَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ وَ النُّجُومُ وَ الْجِبالُ وَ الشَّجَرُ وَ الدَّوَابُّ وَ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَ كَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذابُ حج آیه ۱۸.

و اینکه مفسرین حمل کردند بر تسبیح و سجده تکوینی که بوجود خود دلالت میکند بر قدرت و حکمت و عظمت پروردگار زیرا غیر ذوی العقول شعور و ادراک ندارند. مکرر گفته شد که این اشتباه بزرگی است و خلاف نصوص قرآن و صراحت اخبار است بلکه همین آیه دلالت دارد بر سجده تشریعی به کلمه: و کثیر من الناس که اگر تکوینی بود میفرمود: و الناس زیرا وجود انسان دلالتش بیشتر و بالاتر است از بسیار از مخلوقات.

الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ (الملک) بواسطه اینکه تمام عالم علوی و سفلی مادی و مجرد ما یری و ما لا یری ملک او است و او است مالک الملوک به ملکیت حقه حقیقیه ذاتیه بخلاف مالکیت اعتباریه که عاریت است و باو میدهد و پس میگیرد و در واقع مالک فلسی نیستند ذلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ ما يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ فاطر آیه ۱۲.

الْقُدُّوسِ قدس بمعنی طهارت از نجاست و پلیدی و عیب و نقص است قدوس قریب المعنی است با سبوح می گویی: سبوح قدوس، جبرئیل را روح القدس می گویی مسجد را بیت المقدس مینامند، در دعا می گویی: قدس اللّه نفسه، انسانی که آلوده به معاصی نیست مقدس می نامند و غیر اینها الْعَزِیزِ الْحَکِیمِ تفسیرش بیان شد.

[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۲] .... ص : ۴

هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ رَسُولاً مِنْهُمْ یَتْلُوا عَلَیْهِمْ آیاتِهِ وَ یُزَکِّیهِمْ وَ یُعَلِّمُهُمُ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ وَ إِنْ کانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِی ضَلالٍ مُبِینٍ (۲)

اوست خداوندی که فرستاد و مبعوث کرد در امیین که اهل مکه باشند رسولی از خود آنها که تلاوت کند بر آنها آیات او را و تزکیه و پاک گرداند آنها را از معایب و خباثت و یاد دهد آنها را کتاب و حکمت را و اگر چه بودند قبل از بعثت در ضلالت و گمراهی آشکار.

هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ اهل مکه را امیین میگویند برای این است که کعبه را ام القری نامیدند چون اول نقطه زمین که از آب خارج شد کعبه بود مطابق بیت المعمور که در آسمان چهارم است که در لیله المعراج پیغمبر (ص) در آن نماز خواند، و ارواح تمام انبیاء و ملائکه با او نماز خواندند و جبرئیل مکبر شد و لذا میفرماید: إِنَّ أَوَّلَ بَیْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِی بِبَکَّهَ مُبارَکاً وَ هُدیً لِلْعالَمِینَ آل عمران آیه ۹۰. و از این جهت پیغمبر را می گفتند نه آنچه مفسرین توهم کردند یعنی بی سواد الَّذِینَ یَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِیَّ الْأُمِّیَّ ... الآیه اعراف آیه ۱۵۷. فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ النَّبِیِّ الْأُمِّیِّ ..، الآیه اعراف آیه ۱۵۸.

رَسُولًا مِنْهُمْ که پیغمبر از اهل مکه بود و از خود آنها بود، سپس فایده و سر بعثت را بیان میفرماید یکی:

یَتْلُوا عَلَیْهِمْ آیاتِهِ آیات شریفه قرآن که تدریجا و نجوما در ظرف مدت بیست و دو سال از اول بعثت تا زمان رحلت بر حضرتش نازل فرمود که مشتمل بر جمیع ما یحتاج الیه الامه فی دینهم هست و به بهترین راهها هدایت میکند که میفرماید:

إِنَّ هذَا الْقُرْآنَ يَهْدِی لِلَّتِی هِیَ أَقْوَمُ وَ يُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ اسراء آيه ۹. و ميفرمايد: وَ لا رَطْبٍ وَ لا يابِسٍ إِلَّا فِی كِتابٍ مُبِينٍ انعام آيه ۵۹.

وَ يُزَكِّيهِمْ تزكيه پاك كردن است از كثافات و نجاسات و خباثت حضرتش آمده كه نفوس بندگان را پاك كند از كثافت كفر و شرك و عقائد باطله و اخلاق رذيله و افعال سيئه و اعمال قبيحه و نظريات سوء.

وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتابَ تعليم كتاب غير از تلاوت است تعليم بيان و شرح و تفسير است زيرا در كتاب كليات بيان ميشود مثلا ميفرمايد أَقِيمُوا الصَّلاةَ اما اجزاء نماز و شرائط آن و موانع آن و عوارض آن از شك و ظن، و اقسام آن، و كيفيت آن يك كتاب صلوه ميخواهد، و همچنين زكاه، صوم، خمس، حج، جهاد، ساير واجبات و حدود و ديات و باب معاملات و اخلاقيات و معاشرات و محرمات و غير اينها كه كتب فقهيه مشتمل بر آن است خدا چه ميكند با كسى كه گفت: حسبنا كتاب اللَّه.

وَ الْحِكْمَةَ آنچه صلاح امت بود بآنها نشان دهد و امر فرمايد بجا آوريد و آنچه فساد دارد و ضرر بفرمايد ترك كنيد كه دارد فرمود:

ايها الناس ما من شی ء يبعدكم عن الجنه و يقربكم الى النار الا و قد نهيتكم عنه

و در قرآن ميفرمايد: يُؤْتِی الْحِكْمَةَ مَنْ يَشاءُ وَ مَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِیَ خَيْراً كَثِيراً وَ ما يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبابِ بقره آيه ۲۷۳.

وَ إِنْ كانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِی ضَلالٍ مُبِينٍ از زمان رفع عيسى (ع) تا زمان بعثت را دوره جاهليت ميگويند بالاخص در حجاز و بالاخص در مكه معظمه كه ام القرى ميگويند، اين كفار و مشركين در كليه عقايد و اخلاق و افعال در ضلالت بودند نه رسولى معتقد بودند و هميشه در ميان آنها جنگ و جدال بود، دختران خود را زنده زير خاك ميكردند كه ميفرمايد: فَلَمَّا جاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنا قالُوا لَوْ لا أُوتِیَ مِثْلَ ما أُوتِیَ مُوسى أَ وَ لَمْ يَكْفُرُوا بِما أُوتِیَ مُوسى مِنْ قَبْلُ قالُوا سِحْرانِ تَظاهَرا وَ قالُوا إِنَّا بِكُلٍّ كافِرُونَ قصص آيه ۴۸. و ميفرمايد: وَ ما كانَ صَلاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكاءً وَ تَصْدِيَةً انفال آيه ۳۵، و در مورد دختران ميفرمايد: وَ إِذا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا- الى قوله

تعالی: أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرابِ أَلا ساءَ ما يَحْكُمُونَ نحل آیه ۶۰. چه ظلالتی است ظاهرتر و واضح تر از این.

[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۳] .... ص : ۶

وَ آخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۳)

و دیگران از آنها که ملحق بآنها نشدند و او است خداوند عزیز حکیم.

وَ آخَرِينَ مِنْهُمْ ضمیر منهم راجع به امیین است و مدخول اذ بعث یعنی همان نحوی که خداوند در امیین مبعوث فرمود رسول که بر آنها تلاوت آیات کند و تزکیه کند و تعلیم کتاب و حکمت کند بر غیر امیین هم مبعوث شده زیرا پیغمبر (ص) مبعوث بر کلیه جن و انس است.

لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ بعضی گفتند: مراد کسانی که بعد از امیین ایمان آوردند بعضی گفتند: مراد لما یلحقو بهم در فضل و مثوبات لکن خبر از حضرت باقر (ع) است فرمود:

مراد عجم هستند که ایمان آوردند و درک زمان صحابه را نکردند، و از پیغمبر روایت شده که چون آیه تلاوت فرمود پرسیدند که: اینها کیانند؟- حضرت دست مبارک را بر کتف سلمان گذارد و فرمود:

«لو کان الایمان فی الثریا لناله رجال من هؤلاء»

وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ مکرر تفسیر شده.

[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۴] .... ص : ۶

ذلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ (۴)

این است فضل خدا میدهد هر که را که بخواهد و خداوند صاحب فضل عظیم است.

ذلِكَ فَضْلُ اللَّهِ ذلک اشاره به ایمان و تزکیه نفس و علم کتاب و حکمت است این تفضل الهی است توهم نشود که انسان بخودی خود ایمان میآورد یا مزکی میشود یا علم پیدا میکند تمام تفضل الهی است فقط محل باید قابلیت داشته باشد و او میداند چه محلی قابل است و چه محلی قابلیت ندارد، اسباب هدایت را او ایجاد فرموده، ارسال رسل کرده، انزال کتاب افاضه علم که فرمود:

«العلم نور یقذفه اللّه فی قلب من یشاء»

توفیق و تایید و القاء حب در قلب و ارسال ملائکه و الهام در قلب تماما از جانب او است تکوینا و تشریعا يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلامَكُمْ

بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَداكُمْ لِلْإِيمانِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ

حجرات آیه ۱۷. وَ لكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمانَ وَ زَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَ كَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَ الْفُسُوقَ وَ الْعِصْيانَ أُولئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَ نِعْمَةً وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ حجرات آیه ۷ و ۸. میداند کی قابلیت تفضل دارد و کی قابلیت ندارد، و احدی در هیچگونه نعمتی دنیوی و اخروی و دینی استحقاق ندارد تمام تفضل است.

يُؤْتِيهِ مَنْ يَشاءُ هر که را که میداند قابل تفضل است و اما کسانی که قابلیت ندارند بواسطه قساوت قلب سیاهی دل کبر نخوت عناد عداوت مورد هیچگونه تفضلی نیستند نه در دنیا و نه در آخرت و اگر چیزی از مال و جاه و طول عمر و صحت بدن بدهد برای زیادتی کفر و فسق و فجور است بلا است نه نعمت و لو خیال نعمت کنند مثل یزید و خلفاء جور و اولیاء ظلم که میفرماید: وَ لا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّما نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّما نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدادُوا إِثْماً وَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِينٌ آل عمران آیه ۱۷۱. که همین جواب را به یزید دادند موقعی که تمسک کرد بآیه ملک که: قُلِ اللَّهُمَّ مالِكَ الْمُلْكِ ...

الآیه.

وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ اصلا خدا تمام عالم را برای انسان خلق فرمود و انسان را برای تفضل خردلی احتیاج بخلقت نداشت.

من نکردم خلق تا سودی کنم بلکه تا بر بندگان جودی کنم

تفضلات او بسیار عظیم است.

[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۵] .... ص : ۷

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْراةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوها كَمَثَلِ الْحِمارِ يَحْمِلُ أَسْفاراً بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآياتِ اللَّهِ وَ اللَّهُ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (۵)

مثل کسانی که توراه را بر آنها نازل کردیم و بآنها داده شد پس از زمانی ترک کردند و بآن عمل نکردند و از دست دادند مثل حمار است که یک مقدار کتاب بر او بار کنند پس از گرده او برداشته شود نمیفهمد چه بار او کردند و چه در او بود، بسیار بد مثلی است از برای قومی که تکذیب کردند آیات خدا را و خدا هدایت نمیکند قومی را که ظالم هستند. قصه توراه و معامله یهود با او حقیر در مجلد اول کلم الطیب

در باب نبوت خاصه از کتب خود یهود که عهد قدیمش نامند و کتب وحی شمارند از صفحه ۲۶۲ الی صفحه ۲۸۳ مفصلا بیان کرده ام رجوع فرمائید.

خلاصه اینکه سه مرتبه توراه از میان آنها بکلی متروک شد و در هر مرتبه یک نفر مدعی شد که من پیدا کردم و مزخرفاتی بدست یهود داد بنام توراه بعلاوه این کتابی که فعلا در دست یهود است و بنام توراه نام نهاده اند کفریات زیاد و تناقضات بسیار دارد بعلاوه دلالت دارد بر اینکه موسی و هارون صلاحیت نبوت و رسالت نداشتند، و چون شرح این قضایا از وضع تفسیر خارج است تقاضا دارم رجوع به کلم- الطیب بفرمائید.

خداوند مثل میزند یهود را به حمار که از همه حیوانات شعور و ادراکش کمتر است حتی معروف است کسی را بخواهند مبالغه در بی شعوریش کنند میگویند خر است میفرماید:

مَثَلُ الَّذِینَ حُمِّلُوا التَّوْراهَ ثُمَّ لَمْ یَحْمِلُوها کَمَثَلِ الْحِمارِ یَحْمِلُ أَسْفاراً و این مثل را خدا برای مسلمین میزند که با قرآن این نوع عمل نکنید و باحکام او عمل کنید و او را متروک و مهجور بگذارید که در همین قرآن از لسان پیغمبرش میفرماید:

وَ قالَ الرَّسُولُ یا رَبِّ إِنَّ قَوْمِی اتَّخَذُوا هذَا الْقُرْآنَ مَهْجُوراً فرقان آیه ۳۲. عرض میکنم یا رسول اللّه تشریف بیاور و دوره ما را مشاهده کن که با قرآن چه معامله میکنند لذا میفرماید:

بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِینَ کَذَّبُوا بِآیاتِ اللَّهِ آیا بواجباتش عمل میکنند یا از محرماتش اجتناب میکنند یا حدودش را جاری میکنند حد زنا قذف قتل یا دیات یا باحکام میراث و وصیت و هکذا بدانند که خدا میفرماید:

وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمِینَ بخصوص ظلم بقرآن و آیات الهی و فرامین و دستورات و احکام او.

[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۶] .... ص : ۸

قُلْ یا أَیُّهَا الَّذِینَ هادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّکُمْ أَوْلِیاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ (۶)

بفرما ای کسانی که نام خود را هود و یهود گذارده اید اگر گمان میکنید که شما اولیاء الهی هستید غیر از ناس پس آرزوی مرگ کنید اگر هستید راستگویان.

(اقول): عقیده یهود این است که بنی اسرائیل اهل بهشت و سعادت هستند و لو هر گونه فسق و فجور کنند و سایر ناس بوی سعادت به مشامشان نمیرسد و لو هر چه عبادت و بندگی کنند چنانچه گفتند: وَ قالَتِ الْيَهُودُ وَ النَّصارى نَحْنُ أَبْناءُ اللَّهِ وَ أَحِبَّاؤُهُ مائده آیه ۲۱.

قُلْ يا أَيُّهَا الَّذِينَ هادُوا نظر باین که یهود از ماده هود است و یاء زایده است چنانچه اطلاق هود هم بر آنها میشود: قالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كانَ هُوداً أَوْ نَصارى تِلْكَ أَمانِيُّهُمْ بقره آیه ۱۰۵ و این اطلاق برای این است که خود را منتسب به یهودا فرزند بزرگ یعقوب میدانند.

إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِياءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ.

(اشکال): شما مسلمین هم این عقیده را دارید که سعادت و رستگاری مخصوص به شما است پس شما هم باید تمنای مرگ کنید؟.

(جواب): اولا هر صاحب مذهبی حق یا باطل مذهب خود را حق میداند و نجات و سعادت را منوط باو میگوید و سایر مذاهب را باطل و اهل هلاکت میشمارد لکن فرق بین سیاه و سفید و طایفه دون طایفه نمیگذارد چنانچه فرمود:

«خلقت الجنه لمن اطاع اللّه و لو کان غلاما حبشیا و خلقت النار لمن عصی اللّه و لو کان سیدا قرشیا»

دائر مدار ایمان و عمل صالح و تقوی میداند ولی یهود فقط منحصر ببنی اسرائیل میدانند از این جهت در مقام تبلیغ نیستند لذا میفرماید: مِنْ دُونِ النَّاسِ و جواب آنها اولا- مگر انبیاء بنی اسرائیل مخصوصا حضرت عیسی از بنی اسرائیل نبودند چرا: فَفَرِيقاً كَذَّبْتُمْ وَ فَرِيقاً تَقْتُلُونَ بقره آیه ۸۱. و ثانیا- بر حسب عقیده شما که حضرت آدم را ابن اللّه می گویید تمام بشر ابن اللّه هستند چه خصوصیت از برای شما است. و ثالثا- میفرماید:

فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ که بروید نزد پدر بزرگوارتان و متنعم

شوید به نعم آن و لکن این دعوی از شما کذب محض است و شما همچو یقینی ندارید و از مرگ فرار میکنید.

[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۷] .... ص : ۱۰

وَ لا یَتَمَنَّوْنَهُ أَبَداً بِما قَدَّمَتْ أَیْدِیهِمْ وَ اللَّهُ عَلِیمٌ بِالظَّالِمِینَ (۷)

و هرگز همچو تمنایی ندارید زیرا میشناسید که چه اندازه ظلم و تعدی و فسق و فجور از شما صادر شده و خداوند عالم است بظلم کنندگان.

اما عقیده شما اولا- چه نسبت های زشتی بأنبیا میدهد با اینکه اعتراف به نبوت آنها دارید، العیاذ نسبت بحضرت لوط که شراب خورد و مست شد و با دختران خود زنا کرد و از نسل آنها هفتاد پیغمبر بوجود آمد، و بحضرت آدم و حواء که اینها عقل نداشتند و عریان بودند در بهشت و خدا به آنها دروغ گفت که: اگر از این درخت بخورید میمیرید و شیطان راست گفت که: اگر بخورید عقل پیدا میکنید خوردند عقل پیدا کردند، خدای برای تفریح آمد در بهشت اینها دیدند عریانی بد است عقب درخت پنهان شدند خدا فهمید که از این درخت خورده اند به ملائکه گفت: اینها میروند و از درخت حیات هم میخورند و یکی میشوند مثل ما و یک شمشیر آتش بار دور درخت حیات قرار داد و به ملائکه گفت: اینها را از بهشت بیرون کنید که هم نسبت جهل و عجز و تجسم بخدا میدهند و هم نسبت بی عقلی به آدم و از این قبیل ها در کلمات شما و کتب شما هست که ما نقل کرده ایم در کلم الطیب.

و ثانیا- چه اندازه در ادوار متمادیه در شرک و کفر سیر کرده اید.

و ثالثا- چه اندازه ظلم به انبیاء و مؤمنین به آنها روا داشته اید البته وَ لا یَتَمَنَّوْنَهُ أَبَداً هرگز آرزوی مرگ نمیکنید ولی بدانید که عاقبت میمیرید و خدا از شما انتقام خواهد کشید بعلاوه معاصی که از شما صادر شده.

بِما قَدَّمَتْ أَیْدِیهِمْ ولی خدا عالم است بظالمین.

وَ اللَّهُ عَلِیمٌ بِالظَّالِمِینَ حتی قسم یاد کرده:

«و عزتی و جلالی لا یجوزنی ظلم ظالم»

و عقبه هفتم صراط سؤال از مظالم است.

قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِی تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلاقِیکُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلی عالِمِ الْغَیْبِ وَ الشَّهادَهِ فَیُنَبِّئُکُمْ بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (۸)

بگو محققا این مرگی که از او فرار میکنید پس دامن گیر شما میشود و او شما را ملاقات میکند پس از آن بر میگردید بعالم غیب و شهود پس خبر به شما داده میشود بآنچه که بودید عمل میکردید.

قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِی تَفِرُّونَ مِنْهُ کسانی که علاقه به دنیا و زخارف آن دارند و نمیتوانند دل از آن بردارند البته از آن فرار میکنند بخلاف کسانی که دل از او کنده اند و او را عقب سر انداخته آرزوی مرگ میکنند میگویند: «عجل وفاتی سریعا» و میگویند:

«خط الموت علی ولد آدم مخط القلاده علی جید الفتاه و ما أولهنی الی أسلافی اشتیاق یعقوب الی یوسف».

و امثال اینها. و دنیا با همه ریاست ها در نظر آنها مثل گوشت گندیده در دهان شخص خوره دار است

«دار بالبلاء محفوفه و بالغدر موصوفه»

دار محنت و بلیت.

فَإِنَّهُ مُلاقِیکُمْ کُلُّ نَفْسٍ ذائِقَهُ الْمَوْتِ آل عمران آیه ۱۸۲ و انبیاء آیه ۳۶ و عنکبوت آیه ۵۷.

ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلی عالِمِ الْغَیْبِ وَ الشَّهادَهِ قیامت را عالم الغیب و الشهاده فرمود ممکن است مراد این باشد که امروز بر شما غیب است و در آن روز شهود میشود و ممکن است که اسرار شما که احدی جز خدا نمیداند ظاهر میشود که میفرماید: یَوْمَ تُبْلَی السَّرائِرُ طارق آیه ۹ و ممکن است که ظاهر و باطن شما مورد سؤال و جزاء واقع شود.

فَیُنَبِّئُکُمْ بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ در نامه عمل جزئی و کلی اعمال ثبت شده که میفرماید: ما یَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَیْهِ رَقِیبٌ عَتِیدٌ ق آیه ۱۷. وَ وُضِعَ الْکِتابُ فَتَرَی الْمُجْرِمِینَ مُشْفِقِینَ مِمَّا فِیهِ وَ یَقُولُونَ یا وَیْلَتَنا ما لِهذَا الْکِتابِ لا یُغادِرُ صَغِیرَهً وَ لا کَبِیرَهً إِلَّا أَحْصاها وَ وَجَدُوا ما عَمِلُوا حاضِراً کهف آیه ۴۷. شهود شهادت میدهند و آنها بسیارند اعضاء و جوارح: الْیَوْمَ نَخْتِمُ عَلی أَفْواهِهِمْ وَ تُکَلِّمُنا أَیْدِیهِمْ وَ تَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِما کانُوا یَکْسِبُونَ یس آیه ۶۵، انبیاء و ائمه هدی: فَکَیْفَ إِذا جِئْنا مِنْ کُلِّ أُمَّهٍ بِشَهِیدٍ

وَ جِئْنا بِکَ عَلی هؤُلاءِ شَهِیداً

نساء آیه ۴۷. و در جامعه دارد:

(شهداء دار البقاء)

، قرآن، زمین که روی او عمل واقع شده، ملائکه، حفظه، و کرام الکاتبین و غیر اینها از شهود قیامت.

[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۹] .... ص : ۱۲

یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذا نُودِیَ لِلصَّلاهِ مِنْ یَوْمِ الْجُمُعَهِ فَاسْعَوْا إِلی ذِکْرِ اللَّهِ وَ ذَرُوا الْبَیْعَ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۹)

ای کسانی که ایمان آورده اید زمانی که ندا داده شد از برای نماز از روز جمعه پس سعی کنید یعنی تعجیل کنید بسوی ذکر خدا یعنی به سرعت بروید که درک نماز جمعه را بکنید و خود را مهیا کنید برای نماز جمعه و خرید و فروش را واگذارید این برای شما بهتر است اگر بوده باشید که بدانید.

(مسأله): نماز جمعه یکی از واجبات مهمه شرع که در روز جمعه بدل از نماز ظهر واجب است نماز جمعه لکن وجوب آن مشروط بشرائط است بلکه جواز آن مثل اینکه بر نساء و مسافر و مرضی و أعمی و أعرج واجب نیست بلکه بر بعض آنها جایز نیست و مکان معینی دارد که باید سعی کرد بآن مکان، و باید یک فرسخ فاصله باشد بین دو اقامه جماعت، و در باب اینکه اقامه آن مشروط است بحضور امام و بسط ید امام و باید اقامه آن را امام کند یا کسی که منصوب از قبل امام باشد، یا مشروط نیست و در دوره غیبت امام واجب است یا جایز میان علماء شیعه اختلاف بزرگی است بعضی قائل بوجوب عینی شدند که اگر مجتهد جامع الشرائط اقامه کرد واجب است بدل از ظهر صلوه جمعه، بعضی قائلند بوجوب تخییری بین جمعه و ظهر آنهم مستحبّ است اختیار جمعه، بعضی تخییر مطلق قائل هستند، بعضی جمع بین ظهر و جمعه گفتند، بعضی قائل بعدم جواز آن در دوره غیبت گفتند، و حق در نظر ما وفقا لجماعه من المحققین قول اخیر است و این صلوه جمعه از مختصات امام و من نصبه است و شواهد بسیاری بر این دعوی داریم. اما آیه شریفه که میفرماید:

یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذا نُودِیَ لِلصَّلاهِ مِنْ یَوْمِ الْجُمُعَهِ دلالت ندارد زیرا میفرماید:

وقتی که اقامه شد اما کی اقامه کند ساکت است.

و اما اخبار دارد:

«ان کان مع الامام فرکعتان و الا فاربع رکعات»

که ظهر باشد.

و اما بسیاری از علماء از اول زمان غیبت الی زمان حاضر در دوره عمر خود یک نماز جمعه نکردند و اگر واجب عینی بود یا افضل از ظهر حاضر میشدند بر اقامه جمعه و نیز در میان مسلمین عامه و خاصه این منصب را خاص خلیفه میدانند چنانچه سلاطین عامه تعیین میکردند و نصب مینمودند برای صلوه جمعه و این در سلاطین شیعه هم جریان داشته که باید امام جمعه از قبل آنها باشد، و نیز اگر واجب عینی یا افضل از ظهر بود باید تمام افراد از علماء و مسلمین حاضر شوند برای اقامه جمعه فقط آنچه مشاهده میشود و مرسوم بود عده معدودی به جماعت حاضر میشوند و میشدند، و اما تخییر آیه شریفه نص در خلاف آن است، و معلوم در شریعت که یا نماز جمعه است فقط یا ظهر، و اما جمع بین هر دو از باب احتیاط و بی فتوایی است و حقیر رساله ای در این باب نوشته ام. بنا بر این لزوم ندارد مسائل نماز جمعه را بیان کرد با اینکه مسأله فقهی است مربوط به تفسیر نیست ما باید شرح آیه شریفه را بیان کنیم.

یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا خطاب به مؤمنین است و لو در احکام اسلام تمام مکلفین سر تا سر دنیا مشترک هستند لکن چون شرط صحت کلیه عبادات ایمان است لذا خطاب به اهل ایمان فرموده.

إِذا نُودِیَ لِلصَّلاهِ مِنْ یَوْمِ الْجُمُعَهِ بعضی گفتند: اذان است، بعضی گفتند: اعلام باین که نماز جمعه اقامه میشود.

فَاسْعَوْا إِلی ذِکْرِ اللَّهِ ذکر الهی همان نماز جمعه است اشاره باین که سرعت کنید که درک کنید خطبه صلوه جمعه را، و سرعت به سوی امر خیر را سعی میگویند و بسوی امر شر را عجله مینامند، و بعضی گفتند: مراد از سعی تحصیل مقدمات است از تقلیم اظفار و اخذ شارب و غسل جمعه و تطهیر و استعمال طیب و لبس لباس فاخر و امثال اینها لکن معنی اول اظهر است زیرا تحصیل این مقدمات باید قبل از نداء صلاه جمعه باشد و مراد اینکه پس از نداء سعی کنید یعنی دیگر بخود نپردازید تا نداء آمد حرکت کنید، و معنی این نیست که عدو کنید که منافی با سکینه و وقار است.

وَ ذَرُوا الْبَيْعَ ذکر بیع از باب مصداق است بلکه مراد اشتغال بامور دنیوی و منافع شخصی و معاملات و خرید و فروش و امثال اینها نداشته باشید آنها را رها کنید که از فیض صلوه محروم نشوید.

ذلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ البته درک امر واجب بالاخص نماز آنهم نماز جمعه که وقتش مضیق است و از دست میرود چه نسبت دارد باشتغالات به منافع و امور دنیوی.

إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ امروز منافع شخصیه و لذائذ دنیویه در نظر جامعه اهم از تمام واجبات شرعیه است از تحصیل علم بمعارف الهیه و مسائل شرعیه و احکام دینیه و واجبات اسلامیه و فوائد اخرویه و تمام اینها از روی جهالت است.

[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۱۰] .... ص : ۱۴

فَإِذا قُضِيَتِ الصَّلاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَ ابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَ اذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيراً لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (۱۰)

پس زمانی که نماز ادا شد و بجا آورده شد پس منتشر شوید در زمین و طلب کنید از فضل الهی و یاد خدا کنید و ذکر الهی بجا آورید بسیار امید است که شما رستگار شوید.

فَإِذا قُضِيَتِ الصَّلاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ امر ترخیصی است نه واجب است و نه مستحبّ چون در موقع نماز فرمود: وَ ذَرُوا الْبَيْعَ و حرام بود بیع و اشتغال بامور دنیوی میفرماید: پس از فراغ از نماز حرمت برداشته شده میخواهید مشغول تجارت و کسب و کارهای شخصیه خود شوید مانعی ندارد لکن.

وَ ابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ یعنی به معاملات مشروعه و استفادات محلله که شارع ترخیص کرده نه مثل زمان حاضر که عصر جمعه کسب و کار را تعطیل میکنند و برای تفریح و تفرج و ملاهی میروند که میتوان گفت که معاصی که در جمعه واقع میشود مضاعف است از معاصی که بقیه ایام مرتکب میشوند از سینما و تماشا خانه و ساز و آواز و اموری که همه میدانید و ذکرش خالی از محذور نیست.

وَ اذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيراً انسان نباید آنی از ذکر الهی غافل شود حتی در بیت التخلیه و در حال تخلی حتی در فراش خواب، و افضل جمیع عبادات است که فرمودند:

(ذکر

اللّه حسن علی کل حال)

حتی میفرماید ایجاب صلوه برای ذکر الهی شده: وَ أَقِمِ الصَّلاةَ لِذِكْرِي طه آیه ۱۵. و میفرماید: اتْلُ ما أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتابِ وَ أَقِمِ الصَّلاةَ إِنَّ الصَّلاةَ تَنْهى عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْكَرِ وَ لَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ عنکبوت آیه ۴۴، و میفرماید:

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ بقره آیه ۱۵۷، و میفرماید: يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْراً كَثِيراً وَ سَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَ أَصِيلًا احزاب آیه ۴۱، و یکی از اسامی قرآن ذکر است که میفرماید: ذلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآياتِ وَ الذِّكْرِ الْحَكِيمِ آل عمران آیه ۵۱، و در کتب اخبار کتاب ذکر است که بر هر یک از اذکار در مثوبات و فوائد دنیوی و اخروی بیان فرموده اند.

لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ فلاح رستگاری است و رستگار کسی است که هیچ گونه عذابی نداشته باشد و از هیچگونه فیضی محروم نشود، و تعبیر به لعل برای این است که به مجرد ذکر فلاح نیست شرائط دیگری هم دارد که از جمله آنها ایمان است.

[سوره الجمعه (۶۲): آیه ۱۱] .... ص : ۱۵

وَ إِذا رَأَوْا تِجارَةً أَوْ لَهْواً انْفَضُّوا إِلَيْها وَ تَرَكُوكَ قائِماً قُلْ ما عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَ مِنَ التِّجارَةِ وَ اللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (۱۱)

و زمانی که دیدند تجارت یا لهو را پراکنده شدند روی بآن تجارت یا لهو و ترک کردند شما را ایستاده بفرما آنچه نزد خدا است بهتر از لهو و تجارت است و خدا بهترین روزی دهندگان است.

گفتند: قافله ای از شام آمدند و مال التجاره زیاد آورده بودند برای فروش و مشغول بطبل و نی زدن بودند که اعلام کنند مشتریان را برای فروش و این روز جمعه بود در حالی که پیغمبر برای خطبه نماز جمعه بالای منبر ایستاده بود و مشغول به خطبه بود یا در حال نماز بود که این صدا بلند شد تمام برخاستند و رفتند در تعقیب صدا و خرید اشیایی که آورده بودند فقط چند نفر که بالغ بر هشت نفر بودند یا زیاده باقی ماندند.

وَ إِذا رَأَوْا تِجارَةً أَوْ لَهْواً نوع اهل دنیا طالب دو امرند و قضیه و لو شخصیه است لکن ملاک دست میدهد یکی منافع دنیویه که اگر مضاده شد با منافع اخرویه

آخرت را بدنیا میفروشند چنانچه مشاهده میکنیم که از هر راهی استفاده دارد و لو راه حرام باشد و کسب غیر مشروع و شغل مخالف دین میگیرند مثل ربا و ظلم و اعانت ظالم که دین را بدنیا میفروشند بلکه بسا بدنیای غیر. و لفظ تجارت شامل همه نوع منافع میشود محلله و محرمه و دیگر لذائذ نفسانیه مثل ساز و آواز و رقص و غیر اینها از لهویات که مقدم بر واجبات میدارند. اینها اهل دنیا هستند که میفرماید:

مَنْ كانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَهِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَ مَنْ كانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيا نُؤْتِهِ مِنْها وَ ما لَهُ فِي الْآخِرَهِ مِنْ نَصِيبٍ شوری آیه ۱۹. و غیر اینها از آیات.

انْفَضُّوا إِلَيْها بعضی مفسرین گفتند: ضمیر الیها به تجارت بر میگردد و اگر به لهو یا به هر دو برمیگشت الیه و الیهما میفرمود لکن مراد مجموع من حیث المجموع است که شامل تمام منافع و لهویات میشود، و فض بمعنی تفرقه و پراکنده شده و از هم پاشیده شده و خورد شده. یعنی اینها متفرق شدند.

خبر از جابر است میگوید:

(اقبل عیر و نحن نصلی مع رسول اللّه الجمعه فانفض الناس الیها فما بقی غیر اثنی عشر أنا منهم)

از این خبر استفاده میشود که ضمیر الیها در آیه راجع به عیر است نه بتجارت و لهو.

وَ تَرَكُوكَ قائِماً ظاهرا مراد قیام صلوه است که حضرت مشغول نماز بود نه خطبه که اقامه نماز میکرد و بعید نیست زیرا در حال نماز روی بقبله بوده و اینها عقب سر حضرت بودند فرار کردند و اگر در حال خطبه بود روی بآنها بود و شرم میکردند که برخیزند و بروند.

قُلْ ما عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَ مِنَ التِّجارَهِ معنی این است که لهو و تجارت خیری در او نیست مثل الایمان خیر من الکفر نه اینکه آن هم خوب است و این بهتر است.

وَ اللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ رزق بید قدرت الهی است: إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّهِ الْمَتِينُ ذاریات آیه ۵۸.

هذا آخر ما اردنا فی تفسیر سوره الجمعه و یلیه انشاء اللّه تفسیر سوره المنافقین و

بقیه السور بتوفیقه و تأییده، و الحمد له و الصلاه علی نبیه و آله.

سوره المنافقین .... ص : ۱۷

[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۱] .... ص : ۱۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ

إِذا جاءَکَ الْمُنافِقُونَ قالُوا نَشْهَدُ إِنَّکَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَ اللَّهُ یَعْلَمُ إِنَّکَ لَرَسُولُهُ وَ اللَّهُ یَشْهَدُ إِنَّ الْمُنافِقِینَ لَکاذِبُونَ (۱)

اما الکلام فی فضلها- ابن بابویه مسندا از حضرت صادق (ع) فرمود:

«الواجب علی کل مؤمن اذا کان لنا شیعه أن نقرأ فی لیله الجمعه بالجمعه و سبح اسم ربک الاعلی و فی صلوه الظهر الجمعه و المنافقین فاذا فعل ذلک فکأنما یعمل کعمل رسول اللَّه (ص) و کان جزاءه و ثوابه علی اللَّه الجنه».

و در بعضی اخبار مرسله دارد از پیغمبر (ص) فرمود:

«من قرأ هذه السوره برأ من النفاق و الشک فی الدین».

و در بعضی دیگر:

«برأ من الشرک و النفاق فی الدین».

و برای اسقام و اوجاع و دمامیل هم قرائت این سوره مفید است.

إِذا جاءَکَ الْمُنافِقُونَ منافق کسی را گویند که باطن و قلب او مخالف ظاهر و لسان او باشد.

ظاهرش چون گور کافر پر حلل باطنش قهر خدای عز و جل

و منافقین در دوره حضرت رسول بسیار بودند که میفرماید: وَ مِمَّنْ حَوْلَکُمْ مِنَ الْأَعْرابِ مُنافِقُونَ وَ مِنْ أَهْلِ الْمَدِینَهِ مَرَدُوا عَلَی النِّفاقِ لا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَیْنِ ثُمَّ یُرَدُّونَ إِلی عَذابٍ عَظِیمٍ توبه آیه ۱۰۱. و میفرماید: إِنَّ الْمُنافِقِینَ فِی الدَّرْکِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَ لَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِیراً نساء آیه ۱۴۵. و میفرماید: إِنَّ الْمُنافِقِینَ یُخادِعُونَ اللَّهَ وَ هُوَ خادِعُهُمْ وَ إِذا قامُوا إِلَی الصَّلاهِ قامُوا کُسالی یُراؤُنَ النَّاسَ وَ لا یَذْکُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِیلًا مُذَبْذَبِینَ بَیْنَ ذلِکَ لا إِلی هؤُلاءِ وَ لا إِلی هؤُلاءِ وَ مَنْ یُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِیلًا

نساء آیه ۱۴۲ و ۱۴۳.

و منشأ نفاق منافقین سه چیز است ۱- از ترس شمشیر و قتل ۲- به طمع مال و منال ۳- جاسوس کفار و مشرکین. و نفاق

منحصر باین نیست که باطنا کافر و مشرک باشد و ظاهر مسلمان بلکه نفاق با ائمه هدی ظاهر دوست باطن دشمن، و نفاق با علماء

دین ظاهر مرید و مخلص باطن جاسوس و معاند، نفاق با مؤمنین ظاهر دوست و باطن دشمن نفاق ظاهر عادل باطن فاسق ظاهر مخلص باطن مرائی. بالجمله نفاق در جمیع عقائد و اخلاق و اعمال و افعال میآید. آمدند نزد حضرت رسول و گفتند: ما شهادت میدهیم که تو رسول خدایی خداوند میفرماید:

قالُوا نَشْهَدُ إِنَّکَ لَرَسُولُ اللَّهِ خدا میفرماید: درست است اینکه تو رسول خدایی و میداند خداوند که تو رسول اللَّه هستی.

وَ اللَّهُ یَعْلَمُ إِنَّکَ لَرَسُولُهُ که در بسیار از آیات خداوند شهادت برسالت آن حضرت داده مثل آیه شریفه: ما کانَ مُحَمَّدٌ أَبا أَحَدٍ مِنْ رِجالِکُمْ وَ لکِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَ خاتَمَ النَّبِیِّینَ احزاب آیه ۴۰. بلکه تمام انبیاء سلف مأمور بودند که بشارت برسالت آن حضرت دهند چنانچه میفرماید: الَّذِینَ یَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِیَّ الْأُمِّیَّ الَّذِی یَجِدُونَهُ مَکْتُوباً عِنْدَهُمْ فِی التَّوْراهِ وَ الْإِنْجِیلِ ... الایه اعراف آیه ۱۵۷، و حضرت عیسی میفرماید: وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ یَأْتِی مِنْ بَعْدِی اسْمُهُ أَحْمَدُ صف آیه ۶، و خداوند میفرماید: وَ إِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِیثاقَ النَّبِیِّینَ لَما آتَیْتُکُمْ مِنْ کِتابٍ وَ حِکْمَهٍ ثُمَّ جاءَکُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِما مَعَکُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَ لَتَنْصُرُنَّهُ قالَ أَ أَقْرَرْتُمْ وَ أَخَذْتُمْ عَلی ذلِکُمْ إِصْرِی قالُوا أَقْرَرْنا قالَ فَاشْهَدُوا وَ أَنَا مَعَکُمْ مِنَ الشَّاهِدِینَ آل عمران آیه ۸۱. و غیر ذلک از آیات.

وَ اللَّهُ یَشْهَدُ إِنَّ الْمُنافِقِینَ لَکاذِبُونَ نه کذب بر خلاف واقع بلکه کذب بر خلاف عقیده قلبی زیرا در باب شهادت معتبر است که قلبا یقین داشته باشد بلکه به حس و دیدن درک کند که در خبر دارد: «علی مثل هذا فاشهد» و اشاره به خورشید فرمود، و در باب شهادت به زنا میفرماید:

«کالمیل فی المکحله».

[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۲] .... ص : ۱۸

اتَّخَذُوا أَیْمانَهُمْ جُنَّهً فَصَدُّوا عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ ساءَ ما کانُوا یَعْمَلُونَ (۲)

گرفتند قسم های خود را برای حفظ جان و مال خود پس جلوگیری کردند از سبیل و راه خدایی محققا آنها بسیار بد است آنچه را که بودند عمل میکردند.

اتَّخَذُوا أَیْمانَهُمْ جُنَّهً این منافقین که اظهار ایمان کردند بر طبق دعوی خود

قسم یاد کردند که ما ایمان آوردیم و این قسم ها را برای این بود که مسلمان ها باور کنند که اینها راست میگویند و ایمان آورده اند، و غرض آنها این بود که آنها را مسلمین بقتل نرسانند و اسیر نکنند و بغلامی و کنیزی نگیرند، و اموال آنها را تصاحب نکنند بخصوص پس از فتح مکه و تسلط مسلمین بر آنها، و غرض دیگر آنها اینکه در داخله مسلمین عوام آنها را اغوا کنند و از اسلام برگردانند چنانچه در هر دوره بخصوص زمان حاضر این نمره منافقین هستند که در این قری و دهات و شهرها پراکنده و عوام شیعه را اغوا میکنند و از تشیع برمیگردانند.

فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بلکه میتوان گفت هر فسادی که در جامعه مسلمین رخ داده از این نمره منافقین بوده.

إِنَّهُمْ ساءَ ما كانُوا يَعْمَلُونَ که علاوه از نفاق آنها دیگران را یا برمیگردانند از دین، یا القاء شبهه میکنند در قلوب آنها و آنها را بشک میاندازند، یا نظر آنها را از پیشوایان دین برمیگردانند خذ لهم اللّه.

[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۳] .... ص : ۱۹

ذلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لا يَفْقَهُونَ (۳)

این رفتار منافقین و عقوبت آنها برای این است که آنها ایمان آوردند سپس کافر شدند پس مهر زده شد بر قلوب آنها پس آنها نمیفهمند و درک نمیکنند.

ذلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا نظر باین که منافق تا مادامی که نفاقش ظاهر نشده باید احکام ایمان بر آنها جاری کرد از حفظ جان و مال و طهارت بدن و ازدواج مسلمین حتی اگر مرد غسل و کفن و دفن میخواهد و لو مثل پیغمبر و امام خبر از بواطن آنها داشته باشند ولی بر حسب ظاهر حکم اسلام دارند چنانچه میفرماید:

وَ لا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقى إِلَيْكُمُ السَّلامَ لَسْتَ مُؤْمِناً نساء آیه ۹۴، بلکه بعد از ظهور نفاق و کفر آنها احکام مرتد بر آنها جاری است غایه الامر مرتد ملی است نه مرتد فطری زیرا مرتد فطری آن است که نطفه او در اسلام منعقد شده باشد و ملی آن است که ایمان بیاورد سپس کافر شود و از این جهت است که فرمودند،

(ارتد الناس بعد رسول اللّه الا اربعه او خمسه)

که بسیار از آنها همین منافقین بودند لذا میفرماید:

ذلِکَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ کَفَرُوا چنانچه میفرماید: إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا بَعْدَ إِیمانِهِمْ ثُمَّ ازْدادُوا کُفْراً لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَ أُولئِکَ هُمُ الضَّالُّونَ آل عمران آیه ۹۰، و میفرماید:

إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا ثُمَّ کَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ کَفَرُوا ثُمَّ ازْدادُوا کُفْراً لَمْ یَکُنِ اللَّهُ لِیَغْفِرَ لَهُمْ وَ لا لِیَهْدِیَهُمْ سَبِیلًا بَشِّرِ الْمُنافِقِینَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذاباً أَلِیماً نساء آیه ۱۳۷ و ۱۳۸. که همین منافقین هستند که هر روز به یک رنگی در میآیند گاهی مسلمان گاهی کافر، نزد بعضی مسلمان نزد بعضی کافر که میفرماید: وَ إِذا لَقُوا الَّذِینَ آمَنُوا قالُوا آمَنَّا وَ إِذا خَلَوْا إِلی شَیاطِینِهِمْ قالُوا إِنَّا مَعَکُمْ إِنَّما نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ بقره آیه ۱۴.

فَطُبِعَ عَلی قُلُوبِهِمْ طبع قلب بواسطه قساوت و سیاهی قلب است بکلی نور عقل و ایمان از قلب خارج است چشم قلب کور است گوش قلب کر است زبان قلب لال است از قابلیت هدایت افتاده که میفرماید:

صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ فَهُمْ لا یَرْجِعُونَ بقره آیه ۱۸، و نیز میفرماید: صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ فَهُمْ لا یَعْقِلُونَ بقره آیه ۱۷۱. و در اینجا میفرماید: فَطُبِعَ عَلی قُلُوبِهِمْ که مهر زده شده بر قلب آنها و مهر قلب حب شهوات و عناد و عصبیت و کبر و نخوت و هزار عیب دیگر است.

فَهُمْ لا یَفْقَهُونَ فهم و ادراک و شعور و عقل بکلی رخت بر بسته و از قلب خارج شده بعینه مثل دیوانه و کر و کور و لال شده اند نه میشنوند و نه میبینند و نه درک میکنند و نه میگویند:

بگذار تا بمیرد در عین خود پرستی فَذَرْهُمْ یَخُوضُوا وَ یَلْعَبُوا حَتَّی یُلاقُوا یَوْمَهُمُ الَّذِی یُوعَدُونَ زخرف آیه ۸۲ معارج آیه ۴۲.

[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۴] .... ص : ۲۰

وَ إِذا رَأَیْتَهُمْ تُعْجِبُکَ أَجْسامُهُمْ وَ إِنْ یَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ کَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ یَحْسَبُونَ کُلَّ صَیْحَةٍ عَلَیْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّی یُؤْفَکُونَ (۴)

و زمانی که مشاهده کنی آنها را و ملاقات کنی تعجب میکنی از اجسام آنها و اگر بگویند گوش فرا میدهی بگفتار آنها مثل اخشابی و تیرهایی که تکیه داده شده بدیوار و مثل کوه که قرار گرفته در زمین هر صدایی و صیحه ای میشنوند میترسند

که بر آنها آسیبی متوجه شود و دشمنی بآنها حمله کرده پس از آنها در حذر باش خداوند آنها را بکشد تا چه اندازه دروغ هایی نسبت میدهند.

وَ إِذا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسامُهُمْ که خود را به زیبایی آراسته کرده اند و پیراسته که هر که بآنها نگاه کند تعجب میکند مثل خانم های امروزه که خود را زینت میکنند و چه لباسهایی در بر میکنند و خود را به هر کس و ناکس نمایش میدهند.

وَ إِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ با کمال فصاحت و بلاغت و شیرینی زبان تکلم میکنند که طرف مقابل دوست دارد استماع کند و گوش دهد حتی شما استماع می فرمایی لکن تمام اینها ظاهر سازی است باطن آنها خراب و فاسد مثل مجسمه بی روح و اخشاب خشک شده که بآنها تکیه داده میشود.

كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ لکن چون خود آنها پیش خود میدانند خیانتها و فساد دلهای خود را همیشه ترسان هستند که مبادا کشف باطن آنها بشود و دچار قتل و اسیری و ذلت و خفت شوند یا آیه نازل شود خبر از باطن آنها دهد، یا مسلمین از همقطاران آنها چیزی کشف کنند که گفته اند: (الخائن خائف).

يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ هر صیحه و صدایی که پدید شود گمان میکنند که آنها عدو و دشمن ها هستند.

تنبیه: این منافقین هم از مؤمنین خائف هستند و هم از مشرکین و کفار لذا با هر طایفه که تماس بگیرند میگویند: ما با شما هستیم و به هیچکدام آنها معتقد نیستند چنانچه میفرماید: أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَ لا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَداً أَبَداً وَ إِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَ اللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكاذِبُونَ- الی قوله- بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعاً وَ قُلُوبُهُمْ شَتَّى ذلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لا يَعْقِلُونَ حشر آیه ۱۱ الی ۱۴.

فَاحْذَرْهُمْ زیرا اینها دشمنان داخلی هستند و ضرر آنها بر اسلام و مسلمین از همه بیشتر و زیادتر است چنانچه مشاهده میکنیم.

قاتَلَهُمُ اللَّهُ و لعنهم اللَّه و اهلکهم اللَّه و عذبهم اللَّه بأشد العذاب.

أَنَّى يُؤْفَكُونَ چه با مؤمنين و چه با مشركين و چه با كفار و اهل كتاب يهود و نصارى.

[سوره المنافقون (۶۳): آيه ۵] .... ص : ۲۲

وَ إِذا قِيلَ لَهُمْ تَعالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ وَ رَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَ هُمْ مُسْتَكْبِرُونَ (۵)

و زمانى كه گفته شد بآنها بيائيد تا پيغمبر براى شما طلب مغفرت كند سرها را زير ميياندازند و آنها تكبر ميورزند.

وَ إِذا قِيلَ لَهُمْ قائل ظاهرا مؤمنين هستند كه باين منافقين ميگويند:

تَعالَوْا بيائيد دست از اين كارهاى زشت خود برداريد و خدمت حضرت رسالت مشرف شويد و از او تمنى كنيد كه از خداى خود براى شما طلب مغفرت كند.

يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ اينها زير اين بار نميروند و رو برميگردانند و سر بزير ميياندازند.

لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ براى اينكه خود را از كار نيندازند كه ما كارى نكرده ايم كه احتياج باستغفار پيغمبر داشته باشيم چون اصلا پيغمبر را منكر هستند در باطن و اعمال خود را هم قبيح نميدانند.

وَ هُمْ مُسْتَكْبِرُونَ گفتيم فرق است بين كبر و تكبر و استكبار، كبر اين است كه در خود و بخيال خود يك بزرگى توهم ميكند من كى هستم پدرم مادرم كيان بودند رياست دولت ثروت عده وعده دارم. از فلان طائفه و قبيله هستم و حال آنكه انسان هر چه هست بسيار ضعيف است يك مورچه يا پشه او را ذليل ميكند كوچكترين بلائى را از خود نميتواند دفع كند: إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُباباً وَ لَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَ إِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبابُ شَيْئاً لا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَ الْمَطْلُوبُ حج آيه ۷۳. كبريايى خاص ذات اقدس ربوبى است، در حديث قدسى است فرمود:

(الكبرياء ردائى و العظمه ازارى فمن نازعنى فيه)

او را خار و ذليل ميكنم و در حديث است:

(لا يدخل الجنه من كان فى قلبه حبه خردل من الكبر).

و تكبر اين است كه اين بزرگى را كه در خود توهم كرده بخرج ديگران دهد و اظهار كند و برخ ديگران بكشد كه

بدتر از کبر است و مثوای او جهنم است که میفرماید: فَادْخُلُوا أَبْوابَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ نحل آیه ۲۹.

و استکبار این است که بزرگی را بخود میبندد و هیچ منشأی که توهم بزرگی میشود در او نباشد و این از تکبر عقوبتش و خباثتش بیشتر است.

[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۶] .... ص : ۲۳

سَواءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفاسِقِينَ (۶)

مساوی است بر اینها چه شما استغفار بکنی بر اینها یا نکنی هرگز خدا نمی- آمرزد آنها را بدرستی که خدا هدایت نمیکند قومی را که فاسق باشند.

استغفار منحصر است باهل ایمان که آلوده به پاره ای از معاصی شده باشند غیر مؤمن هر که هست و هر چه هست باید او را لعن و طرد نمود: ما كانَ لِلنَّبِيِّ وَ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَ لَوْ كانُوا أُولِي قُرْبى مِنْ بَعْدِ ما تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحابُ الْجَحِيمِ نحل آیه ۱۱۳. و این آیه اگر چه در حق مشرکین نازل شده لکن علت معمم است که هر که چنین شد اصحاب جحیم است نباید بر او استغفار کرد بعلاوه غیر مؤمن هر که هست حکم مشرک دارد در زیارت جامعه میخوانید:

(و من خالفکم مشرک).

سَواءٌ عَلَيْهِمْ تأثیری بر آنها ندارد.

أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اصلا پیغمبر برای آنها هرگز استغفار نمیکند مادامی که در کفر و ضلالت و نفاق و شرک باشند غایت محبت پیغمبر در حق آنها طلب هدایت است

(اللهم اهد قومی فانهم لا یعلمون)

لکن آنهایی که از قابلیت هدایت افتاده اند و خدا میداند هرگز هدایت نمیکند فقط آنهایی که قابل هستند خداوند تفضلا هدایت میکند: إِنَّكَ لا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَ لكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ قصص آیه ۵۶.

لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ لن از برای نفی تأبید است یعنی هرگز و علتش این است که:

إِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفاسِقِينَ و لفظ فاسق شامل جمیع طبقات شرک و کفر

و ضلالت و از همه بالاتر منافق میشود چون قابلیت ندارند.

[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۷] .... ص : ۲۴

هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لا تُنْفِقُوا عَلى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُّوا وَ لِلَّهِ خَزائِنُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ لكِنَّ الْمُنافِقِينَ لا يَفْقَهُونَ (۷)

منافقین کسانی هستند که میگویند انفاق نکنید بر این هایی که نزد رسول اللَّه هستند تا اینکه اینها از دور حضرت بپاشند و بروند و حال آنکه اختصاص دارد بخدای متعال خزینه های آسمانها و زمین و لکن منافقین نمی فهمند.

نظر به اینکه پس از هجرت حضرت رسالت بمدینه مهاجرین کسانی که در مکه بحضرت ایمان آورده بودند و در فشار مشرکین بودند و پیغمبر هم از میان آنها تشریف برده بود هجرت کردند و از خانه و زندگی خود صرف نظر کردند و خود را از چنگال مشرکین نجات دادند و در مدینه تهی دست بودند نه منزل داشتند نه مال و اندوخته- انصار که در مدینه ایمان آورده بودند آنها را منزل دادند و وسائل زندگانی آنها را فراهم کردند این منافقین از این امر بسیار در غضب شدند باین انصار میگفتند: شما چرا باینها انفاق میکنید و خود را بزحمت میاندازید؟ و غرض آنها این بود که اگر انصار باینها کمک نکنند اینها در مضیقه میافتند و مراجعت میکنند بمکه در منزلهای خود و اطراف پیغمبر خلوت میشود خدا میفرماید:

هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ مرجع ضمیر همان منافقین هستند و مقول قول آنها:

لا تُنْفِقُوا عَلى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ خطاب آنها بانصار است که آنها را طرف خطاب قرار دادند.

اشکال: اینها که معتقد برسالت حضرت نبودند چرا تعبیر برسول اللَّه کردند؟

جواب: بعضی گفتند: که اینها تعبیر بمحمد کرده بودند خداوند تشریفا برسول اللَّه تعبیر فرموده، بعضی گفتند: که چون خطاب بمؤمنین و انصار بوده یعنی آنکه شما رسول اللَّه میخوانید، لیکن این منافقین بر حسب ظاهر خود را مسلمان میگفتند و لو قلبا معتقد نبودند چنانچه در صدر سوره گفتند: نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ و خداوند تکذیب آنها را فرمود که شرحش گذشت.

حَتَّى يَنْفَضُّوا ظاهرا این جمله را بانصار نگفته باشند بلکه همان جمله اولی باشد، و غرض آنها این بود که اینها از نزد حضرت رسالت بروند خدا میفرماید:

وَ لِلَّهِ خَزائِنُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ مکرر گفته ایم و آیات بسیاری داریم که امر خلق و رزق و غنا و فقر و اعطاء و منع و توسعه و تضییق بید قدرت او است و تمام موافق حکمت و صلاح است مؤمن باید در غنا و دولت و مکنت شکر گزار باشد و در فقر و ضیق صابر باشد و در هر حال راضی بقضاء الهی باشد.

یکی را دهی تخت و تاج و کلاه یکی را نشانی بخاک سیاه

یکی را باو تاج شاهی دهی یکی را بدریا بماهی دهی

پیغمبر فرمود:

(الفقر فخری)

این مهاجرین چشم از خانه و زندگی خود پوشیدند که هجرت نمودند.

وَ لکِنَّ الْمُنافِقِینَ لا یَفْقَهُونَ خیال میکنند تمام بدست بشر است و باسباب ظاهریه چنانچه قارون گفت: إِنَّما أُوتِیتُهُ عَلی عِلْمٍ عِنْدِی قصص آیه ۷۸.

[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۸] .... ص : ۲۵

یَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنا إِلَی الْمَدِینَهِ لَیُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَ لِلَّهِ الْعِزَّهُ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِلْمُؤْمِنِینَ وَ لکِنَّ الْمُنافِقِینَ لا یَعْلَمُونَ (۸)

این منافقین میگویند: هر آینه اگر برگشتیم بمدینه هر آینه البته خارج میشوند عزیزها از آن مدینه بذلت و خاری خدا میفرماید: و از برای خدا عزت است و از برای رسول او و از برای مؤمنین.

یَقُولُونَ این منافقون پیش خود بیکدیگر میگویند:

لَئِنْ رَجَعْنا إِلَی الْمَدِینَهِ از جنگ و غزوه بنی المصطلق بمدینه بخیال اینکه مسلمانان منکوب و مغلوب میشوند و کفار فاتح و غالب میگردند.

لَیُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ که مراد حضرت رسالت و اصحاب او و مؤمنین باشند که عزت و شوکت داشتند بیرون میروند.

منها از مدینه که دیگر نمیتوانند در مدینه زیست کنند.

الاذل با ذلت و خواری و خفت خداوند در جواب آنها میفرماید:

وَ لِلَّهِ الْعِزَّةُ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ اما عزت الهی ذاتی است قاهر و غالب و قادر بر سر تا سر ممکنات است: مَنْ كانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعاً فاطر آیه ۱۰، الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكافِرِينَ أَوْلِياءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَ يَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً نساء آیه ۱۳۹، وَ لا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً یونس آیه ۶۵، سُبْحانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ و الصافات آیه ۱۸۰ و غیر اینها، ذات مقدسی که مستجمع جمیع صفات کمال و جمال و جلال باشد که معنی اللّه است دیگر که میتواند به عزت او پی ببرد، و اما عزت رسول اشرف مخلوقات سید رسل خاتم انبیاء، دارای مقام محمود، نصرت الهی غلبه بر کفار و مشرکین شرفیاب حضورش مؤمنین که میفرماید: إِذا جاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَ الْفَتْحُ وَ رَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْواجاً ... السوره نصر جمیع آیات، و اما عزت مؤمنین بشارتی که خداوند و وعده هایی که بآنها داده چه در دنیا و حین الموت و در قبر و عالم برزخ و صحرای محشر و دخول بهشت و جمیع نعم بهشت چه عزتی است بالاتر از این: وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِناتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها وَ مَساكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَ رِضْوانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ توبه آیه ۷۲ و بسیار از آیات دیگر از قرآن.

وَ لكِنَّ الْمُنافِقِينَ لا يَعْلَمُونَ چون نه اعتقاد به پیغمبر و دین و قرآن و مؤمنین دارند و نه بقیامت و مثوبات آن.

[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۹] .... ص : ۲۶

يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تُلْهِكُمْ أَمْوالُكُمْ وَ لا أَوْلادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَ مَنْ يَفْعَلْ ذلِكَ فَأُولئِكَ هُمُ الْخاسِرُونَ (۹)

ای کسانی که ایمان آورده اید باز ندارد اموال شما و نه اولاد شما شما را از ذکر پروردگار و کسی که چنین کند پس آنها زیان کار هستند و خسران دارند.

مصداق این آیه شریفه در این دوره حاضره بسیار است که تمام هم آنها و سعی آنها و فکر آنها در جمع مال دنیا است نه در بند نماز و زکاه و خمس و تحصیل احکام الهی و معارف حقه هستند و اشتغال بملاهی و معاصی و هوی پرستی و خود خواهی و خوشگذرانی دارند حتی اولادهای خود را خارجه میفرستند برای تحصیل یک رتبه و جاه

و یک حقوق کافی وافی و بی دین برمیگرداند و اسم خود را مؤمن و شیعه میگذارند.

یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا خطاب به جمیع مؤمنین است تا دامنه قیامت.

لا تُلْهِکُمْ باز ندارد و غفلت پیدا نکنید.

أَمْوالُکُمْ از باب مثال است ریاست اسم عنوان هوی پرستی شهوت رانی جاه مقام زخارف دنیوی از عمارات عالیه و فرش زیبا و اثاث البیت مطابق مد روز که کلمه اموال شامل جمیع اینها میشود.

وَ لا أَوْلادُکُمْ دختران و پسران از سن هفت سالگی کلاسها را طی کنند تا دکتر و لیسانسیه شوند نه معرفت باصول دین و نه در بند احکام شرع و نه تهذیب اخلاق و نه تکمیل ایمان.

(عَنْ ذِکْرِ اللَّهِ) ذکر الهی اتیان بفرائض و واجبات شرعی بالاخص تحصیل علوم دینی و معارف الهیه از عقاید حقه و اخلاق فاضله و احکام شرعیه و عمل بر طبق آنها و ترک معاصی و مخالفت اوامر شرع و ارتکاب محرمات که بکلی خدا را فراموش کردن و عذر خواهی که گرفتاریها مجال اینگونه امور را نمیدهد بلکه در نظر بسیار از جامعه این امور را مانع از ترقی و تعالی میدانند و اهل عبادت را امل میشمارند و میگویند:

این علما و آخوندها ما را از ترقی و تعالی باز داشته اند.

وَ مَنْ یَفْعَلْ ذلِکَ فَأُولئِکَ هُمُ الْخاسِرُونَ خسران در تجارت این است که علاوه از اینکه نفعی نبرده و سرمایه را هم از دست داده مدیون دیگران شده باصطلاح ورشکسته، اینها علاوه از اینکه خود را از سعادت و فیوضات و مثوبات الهی دنیوی و اخروی محروم کردند و سرمایه عمر را هم بباد دادند خود را در معرض عذاب و عقوبات و بلیات دنیوی و اخروی و سختی عقبات انداختند.

[سوره المنافقون (۶۳): آیه ۱۰] .... ص : ۲۷

وَ أَنْفِقُوا مِنْ ما رَزَقْناکُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ یَأْتِیَ أَحَدَکُمُ الْمَوْتُ فَیَقُولَ رَبِّ لَوْ لا أَخَّرْتَنِی إِلی أَجَلٍ قَرِیبٍ فَأَصَّدَّقَ وَ أَکُنْ مِنَ الصَّالِحِینَ (۱۰)

و انفاق کنید از آنچه ما بشما روزی کردیم از پیش از اینکه بیاید شما را مرگ پس بگوید: پروردگار من چرا تأخیر نینداختی مرا تا مدت نزدیکی پس صدقه بدهم

و بوده باشم از صالحین.

بعضی توهم کردند که راجع بمنافقین است بمناسبت آیات قبل، بعضی گفتند راجع بجمیع مکلفین است، و ما می گوییم: عطف بآیه قبل است و خطاب بمؤمنین بلکه صریح آیه است یا لا اقل ظاهر آیه اگر چه احکام اسلامی شامل سر تا سر اهل عالم میشود و کفار و منافقین و مشرکین و ضالین همین نحوی که مکلف به اصول هستند مکلف به فروع هم هستند، و همین نحوی که فردای قیامت عقاب شرک و کفر و ضلالت را دارند عذاب ترک واجبات و فعل محرمات را هم دارند لکن اینها اگر بر فرض اتیان بجمیع واجبات و اعمال صالحه بکنند خردلی نفع برای آنها ندارد زیرا ایمان شرط صحت کل اعمال است و بدون ایمان باطل و عاطل است.

وَ أَنْفِقُوا مِنْ ما رَزَقْناكُمْ ظاهر آیه انفاقات مالی است آنهم انفاقات واجبه که در ترکش عقوبت دارد، و از این آیه استفاده میشود که عقوبت آنها قبل الموت که حال احتضار است و آثار و علامات موت ظاهر میشود متوجه میشود مثل زکاه و خمس و مظالم و نذور و کفارات و حقوق واجب النفقه و حفظ بیضه اسلام و نجات درماندگان و گرفتاران و حفظ نفس محترمه و دفع ظلم ظلمه و غیر اینها که بسا واجب میشود، اما انفاقات مستحبه و لو ترکش باعث محرومیت از مثوبات میشود لکن استحقاق عقوبت ندارد و غیر انفاقات مالی انفاقات دیگری هم داریم مثل انفاق علم و انفاق قوی و بذل جهد و اشباه اینها.

مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ یعنی آثار موت ظاهر شود زیرا که اگر نفس موت باشد رب ارجعونی میگوید نه:

فَيَقُولَ رَبِّ لَوْ لا أَخَّرْتَنِي إِلى أَجَلٍ قَرِيبٍ این کلمه اولا: بوی کفر از او میآید زیرا اعتراض بخدا است که العیاذ بیجا در این حال موت من واقع میشود. و ثانیا: بر فرض خداوند عقب انداخت و حال محتضر سالم شد و از مرگ نجات یافت همان است که هست تغییر در خود نمیدهد و لو مشاهده عذاب را کرده باشد مثل آنکه گفت:

(النار و لا العار)

و لذا در جواب او ابی عبد اللّه در روز عاشورا فرمود:

الموت خير من ركوب العارى و العار خير من دخول النار

حتى اگر در قيامت و در جهنم هم خداوند آنها را برگرداند بدنيا باز همان است كه هست كه ميفرمايد: وَ لَوْ رُدُّوا لَعادُوا لِما نُهُوا عَنْهُ وَ إِنَّهُمْ لَكاذِبُونَ انعام آيه ۲۸. قلب كه سياه شد و از قابليت هدايت افتاد ديگر هدايت نميشود.

فَأَصَّدَّقَ كه همان صدقات واجبه كه زكاه باشد.

وَ أَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ تفسير شده در اخبار به حج ولى اين بيان مصداق است آيه شامل جميع اعمال صالحه ميشود.

[سوره المنافقون (۶۳): آيه ۱۱] .... ص : ۲۹

وَ لَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْساً إِذا جاءَ أَجَلُها وَ اللَّهُ خَبِيرٌ بِما تَعْمَلُونَ (۱۱)

و هرگز خداوند تأخير نميانداز هيچ نفسى را زمانى كه آمد اجل آنها و خداوند خبير است بآنچه عمل ميكنيد، در جاى ديگر ميفرمايد: وَ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذا جاءَ أَجَلُهُمْ لا يَسْتَأْخِرُونَ ساعَةً وَ لا يَسْتَقْدِمُونَ اعراف آيه ۳۴. بلكه نفس ها شماره دارد آخرين نفس كه آمد ديگر بر نميگردد حتى در اخبار دارد مجال نميدهد چشم باز كند يا هم گذارد روزى ها معين است آخرين روزى ديگر تمام ميشود روزى ندارد لذا تعبير فرمود:

وَ لَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ كه لن از براى نفى تأبيد است بزبان ما هرگز.

نَفْساً شامل تمام نفوس جن و انس و حيوانات و ملائكه ميشود.

إِذا جاءَ أَجَلُها كه در لوح محفوظ ثبت شده بلى در لوح محو و اثبات ممكن است براى برخى از اعمال صالحه طول عمر پيدا كند و براى بعضى از سيئات كوتاهى عمر پيدا شود آن را هم خدا ميداند كى طول عمر پيدا ميكند و كى كوتاهى.

وَ اللَّهُ خَبِيرٌ بِما تَعْمَلُونَ تفسيرش واضح است. و ظاهرا اين جمله اشاره به منافقين است كه كفر و شرك خود را مخفى ميكنند بر خدا مخفى نيست چنانچه ميفرمايد: وَ مِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرابِ مُنافِقُونَ وَ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفاقِ لا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلى عَذابٍ عَظِيمٍ توبه آيه ۱۰۱.

تم بحمد اللَّه تفسير هذه السوره و يتلوه ان شاء اللَّه تفسير سوره التغابن، و الحمد للَّه

اولا و آخرا و ظاهرا و باطنا و الصلاه و السلام علی جمیع الانبیاء و المرسلین و الاوصیاء الطیبین و انا العبد الحسین الطیب.

للّه الحمد، و لنبیه و آله الصلاه و السلام، و لاعدائهم اللعن و العذاب من بدو الخلقه الی یوم القیام.

سوره التغابن مدنیه ثمان عشر آیه .... ص : ۳۰

[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱] .... ص : ۳۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ

یُسَبِّحُ لِلَّهِ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْکُ وَ لَهُ الْحَمْدُ وَ هُوَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ (۱)

اما الکلام فی فضلها- از ابن بابویه باسناده از أبی بصیر از حضرت صادق (ع) فرمود:

من قرأ سوره التغابن فی فریضته کانت شفیعه له یوم القیامه و شاهد عدل عند من یجیز شهادتها ثم لا تفارقه حتی یدخل الجنه

و نیز روایت میکند باسناده از جابر از حضرت باقر (ع) فرمود:

«من قرأ المسبحات قبل أن ینام لم یمت حتی یدرک القائم (عج) و ان مات کان فی جوار النبی (ص)».

و در مرسلات برای حفظ از شر سلطان و کسانی که خائف هستند از آنها مفید است.

یُسَبِّحُ لِلَّهِ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ نوع مفسرین گفتند تسبیح ذوی العقول ملک جن انس قولی است و تسبیح غیر آنها تکوینی است یعنی وجود آنها دلالت بر سبوحیت ذات مقدس پروردگار دارد، و ما مکرر گفته ایم که تمام موجودات شعور و ادراک دارند و بزبان خود تسبیح میکنند چنانچه میفرماید: تُسَبِّحُ لَهُ السَّماواتُ السَّبْعُ وَ الْأَرْضُ وَ مَنْ فِیهِنَّ وَ إِنْ مِنْ شَیْ ءٍ إِلَّا یُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَ لکِنْ لا تَفْقَهُونَ تَسْبِیحَهُمْ اسراء آیه ۴۴. و اگر مراد تکوینی بود لا تفقهون معنی نداشت زیرا هر مخلوقی دلالت بر وجود خالق دارد، بعلاوه در اخبار اذکاری از برای حیوانات ذکر کرده اند، بعلاوه قضیه نمل و هدهد در باره سلیمان و قضیه نحل در سوره نحل شاهد قوی هست بر این دعوی و مکرر بیان شده یُسَبِّحُ لِلَّهِ اختصاص بذات مقدس واجب الوجود دارد زیرا سر تا سر ممکنات از

عقل کل تا ماده المواد محتاج صرف هستند هم در وجود و هم در بقاء و هم در جلب نعم و دفع بليات و غنى بالذات خداى متعال است: يا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَراءُ إِلَى اللَّهِ وَ اللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ فاطر آيه ۱۵.

ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ ما فى السموات شامل جميع ملائكه و كرات جويه و طبقات سماويه و كرسى و عرش و عالم عقول و مجردات و جنت و حور و غلمان و لوح و قلم و سدره المنتهى و بيت المعمور و آنچه خدا در عالم بالا خلق فرموده، و ما فى الارض شامل جميع ما فى الارض ميشود از جمادات و نباتات و حيوانات برى و بحرى و دريا ها و معادن و جواهرات و غير اينها، و گفتيم كه تسبيح بمعنى عام شامل تمام اذكار تهليل و تكبير و تحميد و ساير اذكار و صلوات و غير اينها ميشود.

(له الملك) تمام مخلوقات از ثرى تا ثريا مملوك حق هستند بملكيت ذاتيه و آنچه در دست بشر است و خود را مالك ميداند عاريه است باو ميدهند و پس ميگيرند حتى جان خود را كه حافظ ميگويد:

اين جان عاريت كه بحافظ سپرده دوست روزى رخش ببينم و تسليم وى كنم

وَ لَهُ الْحَمْدُ كه تمام افعالش بر وفق حكمت و صلاح است ذاتا و صفه داراى جميع صفات حميده كماليه و جلاليه و جماليه است و حمد مختص بذات اقدس او است و در بسيارى از آيات خود را به صفت حميد ياد فرموده و معنى حمد را در سوره فاتحه مفصلا در مجلد اول اين تفسير بيان شده مراجعه فرمائيد.

وَ هُوَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيرٌ گفتيم تعبير به شى ء از ضيق عبارت است و الا قدرت الهى ذاتى و غير متناهى است عين ذات است.

[سوره التغابن (۶۴): آيه ۲] .... ص : ۳۱

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كافِرٌ وَ مِنْكُمْ مُؤْمِنٌ وَ اللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (۲)

او خدايى است كه شما را خلق فرمود پس بعض شما كافر هستيد و بعضى مؤمن و خداوند بآنچه عمل ميكنيد بينا است.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ در بسيارى از آيات كيفيت خلقت انسان را بيان فرمود

چنانچه میفرماید: یا أَیُّهَا النَّاسُ إِنْ کُنْتُمْ فِی رَیْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْناکُمْ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَهٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَهٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَهٍ مُخَلَّقَهٍ وَ غَیْرِ مُخَلَّقَهٍ لِنُبَیِّنَ لَکُمْ وَ نُقِرُّ فِی الْأَرْحامِ ما نَشاءُ إِلی أَجَلٍ مُسَمًّی ثُمَّ نُخْرِجُکُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّکُمْ وَ مِنْکُمْ مَنْ یُتَوَفَّی وَ مِنْکُمْ مَنْ یُرَدُّ إِلی أَرْذَلِ الْعُمُرِ ... الایه حج آیه ۵ و غیر این از آیات.

فَمِنْکُمْ کافِرٌ وَ مِنْکُمْ مُؤْمِنٌ کافر در مقابل مؤمن شامل هر غیر مؤمن میشود و لو اسم اسلام یا ایمان یا تشیع روی خود گذارده باشد، انکار یکی از ضروریات دین یا مذهب کند یا بدعتی در دین گذارد یا عملی کند که باعث زوال ایمان شود یا بی ایمان از دنیا رود مشمول کافر هست غایه الامر اگر از روی تقصیر باشد معذب بعذاب کفر میشود، و اگر از روی قصور باشد مثل مجانین و اطفال کفار معاف میشود، و خداوند از لا میدانست کی کافر و کی مؤمن میشود از روی اختیار و علم الهی باعث جبر نمیشود.

وَ اللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ بَصِیرٌ چنانچه علم الهی بجمیع اعمال بندگان منشأ جبر نمیشود که خیام توهم کرده که گفت:

می خوردن من حق ز ازل میدانست گر می نخورم علم خدا جهل بود

جوابش اینکه چون تو میخوری او میدانست نه آنکه چون او میدانست تو میخوری لذا در جوابش گفتند:

علم ازلی علت عصیان بودن در نزد حکیم غایت جهل بود(۱)

[سوره التغابن (۶۴): آیه ۳] .... ص : ۳۲

خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَ صَوَّرَکُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَکُمْ وَ إِلَیْهِ الْمَصِیرُ (۳)

خلق فرمود آسمانها و زمین را موافق حکمت و مصلحت بجا و بموقع و صورت بندی کرد شما را پس نیکو کرد صورت های شما را و بسوی او است بازگشت.

خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ بِالْحَقِّ حق مقابل باطل است که میفرماید: وَ ما خَلَقْنَا السَّماءَ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَیْنَهُما باطِلًا ص آیه ۲۷، و میفرماید: إِنَّ فِی خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ اخْتِلافِ اللَّیْلِ وَ النَّهارِ لَآیاتٍ لِأُولِی الْأَلْبابِ الَّذِینَ یَذْکُرُونَ اللَّهَ قِیاماً وَ قُعُوداً وَ عَلی جُنُوبِهِمْ وَ یَتَفَکَّرُونَ فِی خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ رَبَّنا ما خَلَقْتَ هذا باطِلًا سُبْحانَکَ

۱- ۱- نزد عقلاء ز غایت جهل بود. م. [.....]

فَقِنا عَذابَ النَّارِ آل عمران آیه ۱۹۰ و ۱۹۱. باطل بمعنی لغو و بیهوده و بی فایده و لهو و لعب و بی نتیجه و بی ثمر است، و حق بمعنی صحیح و درست و بجا و بموقع موافق حکمت و مصلحت است که تمام اینها برای بشر است که از هر یک آنها چه اندازه بهره برداری و استفاده میکند که میفرماید: وَ سَخَّرَ لَکُمْ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ جَمِیعاً مِنْهُ إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِقَوْمٍ یَتَفَکَّرُونَ جاثیه آیه ۱۳، و نیز میفرماید: وَ سَخَّرَ لَکُمُ اللَّیْلَ وَ النَّهارَ وَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ وَ النُّجُومُ مُسَخَّراتٌ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِقَوْمٍ یَعْقِلُونَ نحل آیه ۱۱.

وَ صَوَّرَکُمْ خداوند پس از مراحلی که انسان در رحم طی میکند از نطفه و علقه و مضغه و عظم و لحم صورت بندی میکند که هر قسمت از اجزاء بدن را بجای خود نصب میفرماید چشم گوش دهان زبان ابر و لب ذقن سر دست پا انامل قد استقامت حتی رگهای بدن تمام بجا زیبا و خوشگل خوش سیما که اگر یک جزءاش بر خلاف این بود چه اندازه قبیح المنظر بود.

فَأَحْسَنَ صُوَرَکُمْ که انسان اگر بصورت شیاطین و حیوانات بود چه اندازه زشت و بی ریخت بود.

وَ إِلَیْهِ الْمَصِیرُ فردای قیامت بازگشت تمام بسوی او است که میفرماید:

وَ یَوْمَ نُسَیِّرُ الْجِبالَ وَ تَرَی الْأَرْضَ بارِزَهً وَ حَشَرْناهُمْ فَلَمْ نُغادِرْ مِنْهُمْ أَحَداً وَ عُرِضُوا عَلی رَبِّکَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونا کَما خَلَقْناکُمْ أَوَّلَ مَرَّهٍ کهف آیه ۴۷ و ۴۸ که اصل خلقت انسان برای آن عالم است دنیا دار فانی و منزل مسافر است که از امیر المؤمنین است که میفرماید:

(خلقتم للبقاء لا للفناء)

و از شیخ بهایی (ره) است که گفت:

الانسان مسافر و منازله سته: صلب آباء، رحم امهات، دنیا، برزخ، قیامت، بهشت یا جهنم.

[سوره التغابن (۶۴): آیه ۴] .... ص : ۳۳

یَعْلَمُ ما فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ یَعْلَمُ ما تُسِرُّونَ وَ ما تُعْلِنُونَ وَ اللَّهُ عَلِیمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ (۴)

میداند آنچه در آسمانها و زمین است و میداند آنچه پنهان میکنید و آنچه ظاهر مینمائید و خدا عالم بذات صدور و سینه ها است.

توضیح: این که علم و قدرت و حیات و سایر صفات کمالیه عین ذات اقدس ربوبی است زاید بر ذات و عارض بر ذات نیست زیرا اگر زاید و عارض باشد پس احتیاج باین صفات دارد و احتیاج نقص است و ذات اقدس خالی از نقص و عیب است، بعلاوه ترکیب لازم میآمد و ذات اقدس بسیط است لذا از امیر المؤمنین است:

«و کمال توحیده نفی الصفات عنه لشهاده کل موصوف أنه غیر الصفه و شهاده کل صفه أنها غیر الموصوف، فمن وصفه فقد قرنه، و من قرنه فقد جزاه، و من جزاه فقد جهله و هو فی حد الشرک باللّه»

و ذات اقدس حق که اعلی مراتب وجود است و حدی از برای وجودش نیست أزلاـ و أبدا حاوی جمیع مراتب وجود هست یک مرتبه وجود علم یک مرتبه قدرت یک مربته حیاه و هکذا. لذا می گوییم آن صفات منتزع از ذات اقدس است نه عارض بر ذات، و همین نحوی که ذات مقدسش محدود نیست و غیر متناهی است و علم و قدرت و حیاه هم محدود نیست و غیر متناهی است لذا میفرماید:

یَعْلَمُ ما فِی السَّماواتِ از ملائکه و کرات جویه و بهشت و حوریه و غلمان و آنچه که لا یعلمه الا هو و هکذا.

وَ الْأَرْضِ و بالجمله اگر بگوئیم از فوق عرش الی تخوم الارض کوتاه گفته ایم زیرا از فوق عرش تا تخوم ارض محدود است و علم نامحدود.

وَ یَعْلَمُ ما تُسِرُّونَ که پنهان میکنید کسی مطلع نشود حتی ملائکه بر خدا مستور نیست، و در حدیث است میفرماید:

«و لا تهتکوا أستارکم عند من یعلم أسرارکم»

وَ ما تُعْلِنُونَ که علنا مرتکب میشوید بالاخص امروز که بکلی حیا و شرم از بین رفته و نوعا متجاهر بفسق هستند و علنا در مرئی و منظر مردم در خیابانها و مراکز فحشاء چه میکنند تا به نتیجه عاقبتش برسند.

لطف حق با تو مداراها کند چون که از حد بگذرد رسوا کند

وَ اللَّهُ عَلِیمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ که هر کس در قلبش چه دارد ایمان یا کفر و ضلالت، اخلاق فاضله یا ملکات رذیله، خیالات حسنه یا سیئه بالجمله چیزی بر او مخفی نیست: یَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لا تَخْفی مِنْکُمْ خافِیَهٌ الحاقه آیه ۱۸. بلکه فردای

قیامت مشهود ملائکه و اهل محشر مؤمن و کافر میگردد و نزد همه رسوا میشود بخصوص موقعی که نامه عملش بدستش میدهند کتبه اعمال شهادت میدهند، اعضاء و جوارح بروز میدهند، انبیاء و ائمه شاهد میشوند و غیر اینها

[سوره التغابن (۶۴): آیه ۵] .... ص : ۳۵

أَ لَمْ یَأْتِکُمْ نَبَأُ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذاقُوا وَبالَ أَمْرِهِمْ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ (۵)

آیا نیامد شما را خبر کسانی که کافر شدند از پیشینیان پس چشیدند وبال کار خود را و از برای آنها است عذاب دردناک.

أَ لَمْ یَأْتِکُمْ استفهام انکاری است البته سر تا سر قرآن خبر داده و به شما رسیده بعلاوه از خارج هم خبرهایی کم و بیش به شما رسیده.

نَبَأُ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قوم نوح که به غرق هلاک شدند، عاد قوم هود که به باد هلاک شدند، ثمود قوم صالح که به صیحه و رجفه و صاعقه هلاک شدند، قوم لوط که به خسف و امطار حجاره هلاک شدند، اصحاب مدین و ایکه قوم شعیب به صاعقه هلاک شدند، فرعونیان به غرق در رود نیل هلاک شدند، قوم ابرهه اصحاب فیل در نزدیکی شما به امطار طیر ابابیل به حجاره از سجیل هلاک شدند. اینها عذاب های دنیوی آنها بود که:

فَذاقُوا وَبالَ أَمْرِهِمْ در اثر تکذیب انبیاء و شرک و کفر و افعال و اعمال شنیعه و ایذاء و اهانت بانبیاء خود شما هم منتظر باشید که بچه بلاهایی گرفتار خواهید شد وای بر عذاب هایی که در پیش دارند فردای قیامت.

وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ که بسیار دردناک است عذابهای جهنم از غل و زنجیر و تازیانه و حمیم و غساق و زقوم و آتش و غیر اینها.

[سوره التغابن (۶۴): آیه ۶] .... ص : ۳۵

ذلِکَ بِأَنَّهُ کانَتْ تَأْتِیهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَیِّناتِ فَقالُوا أَ بَشَرٌ یَهْدُونَنا فَکَفَرُوا وَ تَوَلَّوْا وَ اسْتَغْنَی اللَّهُ وَ اللَّهُ غَنِیٌّ حَمِیدٌ (۶)

این عقوبات دنیوی و این عذاب الیم اخروی برای این است که باین که آمد آنها را رسولان آنها با معجزات باهرات و ادله واضحات پس گفتند آیا بشری هدایت میکند ما را پس کافر شدند و اعراض کردند و خود را بی نیاز دیدند از خدای متعال

و حال آنکه خداوند بی نیاز است از ایمان و عبادت آنها و حمید است بجمیع محامد ذاتا و صفه و افعالا.

ذلِکَ اشاره بآن عقوبات دنیوی آنها و عذاب اخروی آنها است که سبب این عذاب ها برای این است که:

بِأَنَّهُ کانَتْ تَأْتِیهِمْ رُسُلُهُمْ که خداوند در هیچ زمانی زمین را خالی از حجت نگذارد انبیاء و رسل و حجج الهیه آمدند و حجت را بر بندگان تمام کردند و راه عذر را بر همه بستند.

بِالْبَیِّناتِ معجزات باهرات و بیانات کافیه و راه سعادت را نشان دادند و بشارت بفوائدش دادند و راه شقاوت را تحذیر کردند و انذار نمودند مع ذلک این کفار خیره سر از روی تکبر و نخوت زیر بار نرفتند و نپذیرفتند.

فَقالُوا أَ بَشَرٌ یَهْدُونَنا این رسل هم یک بشری مثل ما هستند چه امتیازی دارند که در تحت اطاعت آنها در آییم و آنها را بر خود مقدم داریم با این عظمت و دولت و ریاست و بزرگی که ما داریم.

فَکَفَرُوا بانبیاء و رسل و آنها را ساحر و مجنون و کذاب و مفتری گفتند و هر چه توانستند بآنها اذیت کردند و نسبت های ناروا دادند.

وَ تَوَلَّوْا از آنها اعراض کردند و روبرگردانیدند و پشت کردند و بی اعتنایی نمودند.

وَ اسْتَغْنَی اللَّهُ و خود را بی نیاز دانستند از خدا، منکر عذاب قیامت شدند و از بلاهای نازله حتی از روی سخریه و استهزاء گفتند به هود: فَأْتِنا بِما تَعِدُنا إِنْ کُنْتَ مِنَ الصَّادِقِینَ اعراف آیه ۷۰، به صالح گفتند: ائْتِنا بِما تَعِدُنا إِنْ کُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِینَ اعراف آیه ۷۷. و هکذا نسبت به سایر انبیاء چنانچه امروز هم نه خوفی از بلیات دنیوی و نه ترسی از عذاب اخروی دارند و اهل دین و علماء را مسخره میکنند.

وَ اللَّهُ غَنِیٌّ حَمِیدٌ

گر جمله کاینات کافر گردند بر دامن کبریاش ننشیند گرد

نه ایمان و اطاعت آنها خردلی بر خدایی الهی افزوده میشود و نه بکفر و عصیان ذره ای از خدایی او کاسته میشود: وَ لا یَحْزُنْکَ الَّذِینَ یُسارِعُونَ فِی الْکُفْرِ إِنَّهُمْ لَنْ یَضُرُّوا اللَّهَ شَیْئاً یُرِیدُ اللَّهُ أَلَّا یَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِی الْآخِرَهِ وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظِیمٌ إِنَّ الَّذِینَ اشْتَرَوُا الْکُفْرَ بِالْإِیمانِ لَنْ یَضُرُّوا اللَّهَ شَیْئاً وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ وَ لا یَحْسَبَنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا أَنَّما نُمْلِی لَهُمْ خَیْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّما نُمْلِی لَهُمْ لِیَزْدادُوا إِثْماً وَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِینٌ آل عمران آیه ۱۷۶ الی ۱۷۸، إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا وَ صَدُّوا عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ وَ شَاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ ما تَبَیَّنَ لَهُمُ الْهُدی لَنْ یَضُرُّوا اللَّهَ شَیْئاً وَ سَیُحْبِطُ أَعْمالَهُمْ محمد (ص) آیه ۳۲.

[سوره التغابن (۶۴): آیه ۷] .... ص : ۳۷

زَعَمَ الَّذِینَ کَفَرُوا أَنْ لَنْ یُبْعَثُوا قُلْ بَلی وَ رَبِّی لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِما عَمِلْتُمْ وَ ذلِکَ عَلَی اللَّهِ یَسِیرٌ (۷)

گمان کردند کسانی که کافر شدند این که هرگز مبعوث نمیشوند در قیامت بفرما بلی قسم بپروردگارم که هر آینه مبعوث میشوید پس از آن هر آینه شما را خبر میدهند و خبر دار میشوید بآنچه عمل کرده اید و این امر بعثت بر خدای متعال سهل و آسان است.

زَعَمَ الَّذِینَ کَفَرُوا أَنْ لَنْ یُبْعَثُوا لن برای نفی تأبید است یعنی محال است این که مبعوث شویم.

جواب اینکه: سه قسم محال داریم محال ذاتی، محال عادی، محال وقوعی اما محال ذاتی منحصر است به شریک باری، اجتماع نقیضین، اجتماع ضدین، اجتماع مثلین و بعث قیامت از این عناوین خارج است، و اما محال عادی چه عادتی اقتضاء میکند شما که خاک بودید نطفه شدید علقه و مضغه و طفل تا مردید و خاک شدید باز هم خاک انسان می شود بدون طی این مراحل، اما محال وقوعی چه بسیار مرده ها زنده شدند با اینکه خاک شده بودند و قضایای عزیز که: مَرَّ عَلی قَرْیَهٍ وَ هِیَ خاوِیَهٌ عَلی عُرُوشِها- الی قوله تعالی- وَ انْظُرْ إِلَی الْعِظامِ کَیْفَ نُنْشِزُها ثُمَّ نَکْسُوها لَحْماً ... الایه بقره آیه ۲۵۹، و قضیه ابراهیم و چهار مرغ که میفرماید: وَ إِذْ قالَ إِبْراهِیمُ رَبِّ أَرِنِی کَیْفَ تُحْیِ الْمَوْتی الی قوله تعالی- یَأْتِینَکَ سَعْیاً بقره آیه ۲۶۰، و قضیه موسی و هفتاد

نفر که بصاعقه هلاک شدند و دو مرتبه زنده شدند که میفرماید: ثُمَّ بَعَثْناکُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِکَمْ بقره آیه ۵۵، و قضیه عیسی (ع) که میفرماید: وَ أُحْیِ الْمَوْتی بِإِذْنِ اللَّهِ آل- عمران آیه ۴۹، و غیر اینها بسیار واقع شده قُلْ بَلی وَ رَبِّی لَتُبْعَثُنَّ با چند تأکید قسم، لام تأکید، نون مؤکد البته صد البته مبعوث خواهید شد. اصلا اگر بعث نباشد خلقت انسان بلکه خلقت عالم لغو بلکه قبیح میشود که یک دسته را خلق کند و بجان یکدیگر بیفتند و هر چه بتوانند ظلم و فساد کنند سپس فانی صرف شوند، و ادله معاد بسیار است در کلم الطیب مجلد سوم در بحث معاد ذکر کرده ایم.

ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِما عَمِلْتُمْ از نیک و بد از عقاید و اخلاق و اعمال و افعال.

وَ ذلِکَ عَلَی اللَّهِ یَسِیرٌ به یک چشم بهم زدن: وَ ما أَمْرُ السَّاعَهِ إِلَّا کَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللَّهَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ نحل آیه ۷۷، إِنَّما أَمْرُهُ إِذا أَرادَ شَیْئاً أَنْ یَقُولَ لَهُ کُنْ فَیَکُونُ یس آیه ۸۲.

[سوره التغابن (۶۴): آیه ۸] .... ص : ۳۸

فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ النُّورِ الَّذِی أَنْزَلْنا وَ اللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ خَبِیرٌ (۸)

پس ایمان بیاورید بخدا و رسول او و نور آن چنانی که نازل کردیم و خداوند بآنچه عمل میکنید خبیر است.

فَآمِنُوا خطاب بجمیع مکلفین است از جن و انس.

بِاللَّهِ ایمان بخدا معرفت بتوحید است. بجمیع مراتب توحید ذاتی و صفاتی و افعالی و عبادتی و نظری و ایمان بعدل الهی و اینکه جامع جمیع صفات حمیده و منزه از جمیع صفات سلبیه و اینکه افعالش تمام موافق حکمت و مصلحت است.

وَ رَسُولِهِ ایمان برسول اینکه فرستاده خدا است و دین او باقی است الی یوم القیامه و خاتم انبیاء است، و بجمیع آنچه فرموده و بجمیع شئونات نبوت و رسالت از حیث عصمت و طهارت و نسب و حسب و افضل جمیع انبیاء و رسل و ملائکه و جن و انس، و بمعراج او و شفاعت او و مقام محمود او، و دارای معجزات باهرات و دارای جمیع اخلاق پسندیده و اعمال حسنه و سایر شئونات او دنیوی و اخروی.

وَ النُّورِ الَّذِی أَنْزَلْنا مفسرین گفتند مراد قرآن مجید است، و اطلاق نور بر قرآن برای این است که هدایت میکند ببهترین راهها و نجات بخش است از ظلمات شرک و کفر و ضلالت و معاصی، و فوائد و مثوباتی که بر هر یک از آیات و سور قرآنی هست دنیوی و اخروی، و اینکه ثقل اکبر است. و لکن در بسیاری از اخبار تاره تفسیر شده بامیر المؤمنین (ع) چنانچه از علی بن ابراهیم روایت شده و کلینی مسندا از حضرت باقر (ع) تفسیر بأئمه هدی در اخبار بسیاری شده و این اخبار بسیار مفصل است و بیان شئونات ائمه را میکند و نور ولایت آنها قلوب مؤمنین را روشن میکند مثل شمس در نصف النهار.

اقول: منافات ندارد این اخبار با گفتار مفسرین ما می گوییم: آنچه خدا نازل فرموده نور است دین اسلام، ایمان، قرآن، احکام، جعل خلافت و وصایت ائمه هدی و مؤمن باید بجمیع آنها ایمان بیاورد.

وَ اللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ خَبِیرٌ حتی بر قلوب شما و خیالات و مکرها و حیله های شما خبر دارد و چیزی بر او مخفی نیست.

[سوره التغابن (۶۴): آیه ۹] .... ص : ۳۹

یَوْمَ یَجْمَعُکُمْ لِیَوْمِ الْجَمْعِ ذلِکَ یَوْمُ التَّغابُنِ وَ مَنْ یُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَ یَعْمَلْ صالِحاً یُکَفِّرْ عَنْهُ سَیِّئاتِهِ وَ یُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها أَبَداً ذلِکَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ (۹)

روزی که جمع میفرماید شما را برای روزی که باید جمیع جن و انس مجتمع شوند برای حساب و جزای هر یک داده میشود این روزی است که تمام اظهار غبن میکنند و کسی که ایمان بخدا آورده باشد و عمل بصالحات بکند خداوند سیئات او را تکفیر میفرماید و از بین میبرد و او را داخل بهشت ها میکند که از زیر آنها یعنی پای آنها نهرها جاری است و همیشه در آن بهشت ها هستند ابد الاباد این است رستگاری عظیم.

یَوْمَ یَجْمَعُکُمْ لِیَوْمِ الْجَمْعِ که میفرماید: لَیَجْمَعَنَّکُمْ إِلی یَوْمِ الْقِیامَهِ لا رَیْبَ فِیهِ نساء آیه ۸۷، و میفرماید: یا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطارِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ فَانْفُذُوا لا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطانٍ الرحمن آیه ۳۳ که هر کس باید بجزای خود

برسد و پای حساب و میزان بیاید و نامه عملش باز شود و شهود شهادت دهند از اعضاء و جوارح و ملائکه و انبیاء و اوصیاء و غیر اینها.

ذلِکَ یَوْمُ التَّغابُنِ اهل سعادت اظهار غبن میکنند که چرا ما بیشتر اعمال صالحه بجا نیاوردیم و ایمان و اخلاق خود را کاملتر نکردیم تا جزای بیشتر بما عنایت شود حتی دارد فقرا آرزو میکنند ای کاش در دنیا احدی یک لقمه نانی یا درهمی بما نداده بود تا عوض آن را خداوند عطا فرماید، و اهل باطل ای کاش ایمان آورده بودیم و عمل صالح میکردیم تا از عذاب نجات پیدا میکردیم.

وَ مَنْ یُؤْمِنْ بِاللَّهِ ایمان باللّه ایمان بجمیع عقائد حقه است بدون انکار ضروریات دین و مذهب و بدعت در دین و توهین بمقدسات دین.

وَ یَعْمَلْ صالِحاً همین مقدار که واجبات الهیه را بجا آورد و از کبائر اجتناب کند یُکَفِّرْ عَنْهُ سَیِّئاتِهِ که میفرماید: إِنْ تَجْتَنِبُوا کَبائِرَ ما تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُکَفِّرْ عَنْکُمْ سَیِّئاتِکُمْ وَ نُدْخِلْکُمْ مُدْخَلًا کَرِیماً نساء آیه ۳۱.

وَ یُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ مکرر تفسیر شده.

خالِدِینَ فِیها مسأله خلود از ضروریات دین و نصوص قرآن است.

ذلِکَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ اصلا حقیقت رستگاری و فوز این است زیرا غیر از این فانی و دائر و ممزوج با آلام و اسقام است.

[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۰] .... ص : ۴۰

وَ الَّذِینَ کَفَرُوا وَ کَذَّبُوا بِآیاتِنا أُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ خالِدِینَ فِیها وَ بِئْسَ الْمَصِیرُ (۱۰)

و کسانی که کافر شدند و دروغ پنداشتند آیات ما را اینها اصحاب آتش هستند و مخلد در آن و بد باز گشتی است.

وَ الَّذِینَ کَفَرُوا مکرر گفته ایم: کافر اقسام زیادی دارد منکر خدا مثل طبیعی و دهری، و مشرک بجمیع اقسام شرک ذاتی صفاتی افعالی عبادتی نظری، منکر رسالت و لو یک نفر آنها باشد که مؤمن کسی است که میگوید: لا نُفَرِّقُ بَیْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ، منکر یکی از ضروریات دین مبدع در دین، مرتد، منافق تمام کافر هستند و نجس و مصداق وَ الَّذِینَ کَفَرُوا.

وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا تکذیب آیات الهی شامل میشود تکذیب قرآن و لو یک آیه او، و تکذیب ائمه طاهرین و لو یک نفر آنها، و تکذیب معجزات انبیاء و لو یک معجزه آنها زیرا تمام آیات الهی هستند حتی تکذیب شئونات آنها مثل انکار عصمت و طهارت آنها و صفاتی که در امامت شرط است از حیث حسب و نسب و سایر شئونات.

أُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ مصاحب آتش هستند و از آتش جدایی ندارند از حین موت و غسل و کفن و قبر و برزخ و صحرای محشر و جهنم، اما حین موت روحش را با قالب مثالی میبرند در آتش، و غسل او آب یکپارچه آتش میشود، کفن لباس آتشی میشود، قبر حفره من حفر النیران میشود دری از جهنم باو باز میشود در برزخ برهوت که جهنم عالم برزخ است، میبرند صحرای محشر آتش دور آنها را حلقه میزند جهنم در طبقات جحیم جای گیر میشود بالاخره جدایی از آتش ندارند.

خالِدِینَ فِیها که دیگر بیرون آمدن و خارج شدن و فانی شدن ندارند:

وَ یَأْتِیهِ الْمَوْتُ مِنْ کُلِّ مَکانٍ وَ ما هُوَ بِمَیِّتٍ وَ مِنْ وَرائِهِ عَذابٌ غَلِیظٌ ابراهیم آیه ۱۷.

وَ بِئْسَ الْمَصِیرُ مصیر انسان از همان حین موت است که روح از بدن خارج میشود و خطاب میرسد: وَ لَوْ تَرى إِذِ الظَّالِمُونَ فِی غَمَراتِ الْمَوْتِ وَ الْمَلائِکَهُ باسِطُوا أَیْدِیهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَکُمُ الْیَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذابَ الْهُونِ بِما کُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَیْرَ الْحَقِّ وَ کُنْتُمْ عَنْ آیاتِهِ تَسْتَکْبِرُونَ انعام آیه ۹۳، و خطاب میرسد بملائکه عذاب: خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِیمَ صَلُّوهُ ثُمَّ فِی سِلْسِلَهٍ ذَرْعُها سَبْعُونَ ذِراعاً فَاسْلُکُوهُ الحاقه آیه ۳۰ الی ۳۲.

[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۱] .... ص : ۴۱

ما أَصابَ مِنْ مُصِیبَهٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ مَنْ یُؤْمِنْ بِاللَّهِ یَهْدِ قَلْبَهُ وَ اللَّهُ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عَلِیمٌ (۱۱)

اصابت نمیکند هر مصیبتی مگر باذن خدای متعال و کسی که ایمان بخدا آورد خداوند هدایت میفرماید قلب او را و خدا بهر چیزی عالم است.

ما أَصابَ مِنْ مُصِیبَهٍ مصائب چیزهایی است که بآنسان متوجه میشود و بر خلاف تمایلات او است مثل فقر و مرض و تصادفات و گرفتاریها و بلیات و شدائد و امثال اینها.

إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ یا برای مقام صبر او در مصائب، یا برای کفاره گناهان او، یا برای امتحان او، یا برای رفع درجات او، یا عقوبت اعمال زشت او که تمام از روی حکمت است.

اشکال- بالاترین مصائب انسان کفر و شرک و ضلالت و فسق و فجور و معاصی الهی است و اینها را خداوند اذن نداده بلکه نهی اکید فرموده.

جواب- اولا اینها را اهلش مصیبت نمیدانند بلکه خشنود و فرحناک هستند.

و ثانیا تا مشیت الهی تعلق نگیرد هیچ فعلی در عالم واقع نمیشود، و مکرر گفته ایم که منافی با اختیار نیست چون خداوند میداند که کسانی که قابل هدایت نیستند آنها را بخود واگذار میکند، و اگر مشیت او تعلق نگرفته باشد نمیتوانند مرتکب شوند، و مشیت الهی تعلق گرفته که این فعل باختیار عبد صادر شود و اگر اختیار نکند مشیت تعلق نگرفته: قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّهُ الْبالِغَهُ فَلَوْ شاءَ لَهَداکُمْ أَجْمَعِینَ انعام آیه ۱۴۹، وَ عَلَی اللَّهِ قَصْدُ السَّبِیلِ وَ مِنْها جائِرٌ وَ لَوْ شاءَ لَهَداکُمْ أَجْمَعِینَ نحل آیه ۹، ما قَطَعْتُمْ مِنْ لِینَهٍ أَوْ تَرَکْتُمُوها قائِمَهً عَلی أُصُولِها فَبِإِذْنِ اللَّهِ حشر آیه ۵.

وَ مَنْ یُؤْمِنْ بِاللَّهِ یَهْدِ قَلْبَهُ نور ایمان قلب را روشن میکند چشم قلب را باز میکند گوش قلب را شنوا میکند زبان قلب را گویا میکند آینه قلب را از کثافات پاک میکند راه سعادت را مینماید که مصداق یهد قلبه است خداوند توفیق و تأیید میفرماید، و گفتیم ایمان باللّه ایمان بجمیع عقاید حقه است چنانچه قبلا ذکر شد و بالعکس ظلمت کفر و شرک و ضلالت و فسق و فجور قلب را تاریک و قی میکند چشم قلب را کور میکند گوش قلب را کر میکند زبان قلب را لال میکند آینه قلب را منکوس میکند سلب توفیق از او میشود کور کورانه راه ضلالت را طی میکند.

وَ اللَّهُ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عَلِیمٌ تفسیرش واضح است.

[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۲] .... ص : ۴۲

وَ أَطِیعُوا اللَّهَ وَ أَطِیعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّیْتُمْ فَإِنَّما عَلی رَسُولِنَا الْبَلاغُ الْمُبِینُ (۱۲)

و اطاعت کنید فرامین الهی را و اطاعت کنید فرمایشات و دستورات رسول را، و اگر اعراض کردید و اطاعت نکردید پس جز این نیست که بر رسول ما است که ابلاغ

کند ابلاغ آشکارایی که حجت بر شما تمام شود و راه عذر بسته شود، و بر او نیست که الا و لا بد شما ایمان آورید.

وَ أَطِيعُوا اللَّهَ اطاعت خدا امتثال دستورات الهی است از ایمان و تحصیل علوم دینیه و تزکیه اخلاق و اتیان بواجبات و تقوای از معاصی و اطاعت اوامر انبیاء و ائمه هدی و علماء اعلام و والدین و زوج و موالی و هر واجب الاطاعه که خدا واجب فرموده و در زیارت جامعه دارد:

(من اطاعکم فقد اطاع اللّه)

و همین جمله کافی بود بر وجوب اطاعت رسول و اینکه فرمود:

وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ تأکید در وجوب اطاعت او است، و ممکن است مراد در امور خارجیه باشد مثل اطاعت ابوین و موالی، در جای دیگر میفرماید: يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ نساء آیه ۵۹.

فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ تولی اعراض است یعنی از تحت اطاعت خدا و رسول بیرون رفتید و مخالفت کردید و زیر بار نرفتید و فرمایشات خدا و رسول را پشت سر انداختید چه تمام آنها را یا پاره از آنها را.

فَإِنَّما عَلى رَسُولِنَا الْبَلاغُ فقط وظیفه رسول ابلاغ است و اتمام حجت.

تو خواه از سخنم پند گیر خواه ملال الْمُبِينُ که جایی بر شک و ریب نماند و نگویند: نفهمیدم و درک نکردیم.

[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۳] .... ص : ۴۳

اللَّهُ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ وَ عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (۱۳)

خداوند که نیست خدایی غیر او و بر خدای متعال پس باید توکل کنند مؤمنین اللَّهُ اسم ذات مستجمع جمیع کمالات و منزه از جمیع عیوب است، و گفتند اسماء ذات سه است اللّه، حق، هو. و حق اشاره بمقام واجب الوجودی است و هو اشاره بمقام غیب الغیوبی است و بقیه اسماء الحسنی اسماء صفات و افعال او است مثل عالم قادر حی و مثل خالق و رازق و رحیم و رحمن و امثال اینها که میفرماید: وَ لِلَّهِ الْأَسْماءُ الْحُسْنى فَادْعُوهُ بِها اعراف آیه ۱۸۰.

لا إِلهَ إِلَّا هُوَ کلمه توحید و اول کلمه اسلام و دین و گفتیم: این کلمه سه مفاد دارد

مطابقی التزامی اقتضایی، مطابقی توحید عبادتی است، التزامی سایر اقسام توحید، اقتضایی معتقد بجمیع عقاید حقه.

وَ عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ توکل از شئون توحید افعالی است که تمام امور به ید قدرت او است و تا مشیت او تعلق نگیرد هیچ امری واقع نمیشود.

[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۴] .... ص : ۴۴

يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْواجِكُمْ وَ أَوْلادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَ إِنْ تَعْفُوا وَ تَصْفَحُوا وَ تَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۱۴)

ای کسانی که ایمان آورده اید محققا بعض زنهای شما و اولاد شما دشمن شما هستند پس از آنها در حذر باشید و اگر از آنها عفو کنید و گذشت کنید و ببخشید پس محققا خداوند غفور و رحیم است شما را میآمرزد و تفضل میکند.

يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْواجِكُمْ وَ أَوْلادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ من تبعیضیه است یعنی بعض أزواج و اولاد شما دشمن شما هستند دشمنی آنها مجرد عداوت ظاهریه نیست که اذیت و ظلم کنند نسبت به شما بلکه بسا از شما توقعاتی دارند که شما را منع میکنند از اتیان بواجبات الهی از نماز و زکاه و خمس و حج و هجرت برای تحصیل علم دین و سایر واجبات و اعمال صالحه یا شما را وادار میکنند بارتکاب محرمات جعبه ساز میخواهند بردن آنها را بدون حجاب در تماشا خانه ها و سینماها و مراکز فحشاء یا بکارهای زشت که امروز بسیار رواج دارد.

فَاحْذَرُوهُمْ پس از آنها در حذر باشید اطاعت آنها را نکنید کوتاهی در تکالیف دینی نکنید مرتکب معاصی نشوید که روزگار خود و آنها را سیاه میکنید و بعقوبت و عذاب الهی گرفتار میشوید.

وَ إِنْ تَعْفُوا از تقصیرات و توقعات آنها.

وَ تَصْفَحُوا و گذشت کنید از مؤاخذه آنها.

وَ تَغْفِرُوا و پرده پوشی کنید عیوب آنها را و ببخشید گناهان آنها را.

فَإِنَّ اللَّهَ پس خداوند تبارک و تعالی.

غَفُورٌ آنهم میآمرزد گناهان شما را.

رَحِیمٌ و برای این گذشت شما شما را مشمول رحمت خود میفرماید:

و بالجمله رفتار با ازدواج و اولاد نبایـد گوش بتوقعات آنها داد اگر تقاضای امر غیر مشـروعی کردنـد و نباید با آنها ستیزگی و مخالفت نمود که هر دو مورث فساد زیاد و دوئیت و جدایی بین شما و آنها میشود.

[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۵] .... ص : ۴۵

إِنَّما أَمْوالُکُمْ وَ أَوْلادُکُمْ فِتْنَهٌ وَ اللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِیمٌ (۱۵)

جز این نیست که اموال شما و اولاد شما امتحان و آزمایش شما هستند و خداوند نزد او اجر عظیم است.

اما اموال اولا بایـد از ممر حلال بدست آورد و اگر از حرام بدست آید علاوه از اینکه خود یک معصیت بزرگی است هر چه تصـرف در آن کنـد معصیت روی معصیت است که بسـا از هزارهـا معاصـی زیادتر میشود بعلاوه جنبه حق الناسـی دارد و در قیامت مطالب است.

ثانیا- باید بمصرف حلال مصرف شود که اگر بمصارف حرام صرف شود وسیله بسیاری از معاصی میشود.

و ثالثا- بایـد حقوق واجبه آن را رد کنـد و الا همین مال طوق آتش میشود و بگردنش می افتـد چنانچه میفرماید: وَ لا یَحْسَبَنَّ الَّذِینَ یَبْخَلُونَ بِما آتاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَیْراً لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَیُطَوَّقُونَ ما بَخِلُوا بِهِ یَوْمَ الْقِیامَهِ آل عمران آیه ۱۸۰.

و رابعا- تحصـیل و صرفش مانع از انجام تکالیف نشود که دیگر مجال نداشته باشد برود احکام دینش را فرا گیرد و بواجباتش عمل کند.

و خامسا- میتوان بهر درهمی از این مال چه عبادات بزرگی انجام دهد و چه مثوبات زیادی بدست آورد.

و سادسا- شکر این نعمت بزرگ را بجا آورد و کفران نکند.

و اما اولاد اگر او را تربیت کند و صالح شود هر چه او و اولاد و احفاد او عبادت کنند در نامه عمل شـما ثبت میشود و طبق آن مثوبات بشـما داده میشود و بالعکس اگر او را فاسـد کردی و فرسـتادی در مراکزی که بیـدین برگردد و تارک الصـلاه و هزار عیب

دیگر تمام عقوبات او بر شما هم بار میشود:

«من سن سنه حسنه کان له اجرها و اجر من عمل بها الی یوم القیامه و من سن سنه سیئه کان علیه وزرها و وزر من عمل بها الی یوم القیامه».

اللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِیمٌ

بسیاری عظمتش بیشتر از منافع اموال و اولاد است:

قُلْ إِنْ کانَ آباؤُکُمْ وَ أَبْناؤُکُمْ وَ إِخْوانُکُمْ وَ أَزْواجُکُمْ وَ عَشِیرَتُکُمْ وَ أَمْوالٌ اقْتَرَفْتُمُوها وَ تِجارَهٌ تَخْشَوْنَ کَسادَها وَ مَساکِنُ تَرْضَوْنَها أَحَبَّ إِلَیْکُمْ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ جِهادٍ فِی سَبِیلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّی یَأْتِیَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الْفاسِقِینَ توبه آیه ۲۴.

[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۶] .... ص : ۴۶

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَ اسْمَعُوا وَ أَطِیعُوا وَ أَنْفِقُوا خَیْراً لِأَنْفُسِکُمْ وَ مَنْ یُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولئِکَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (۱۶)

پس بپرهیزید هر مقدار که توانایی دارید و بشنوید و اطاعت کنید و انفاق کنید بهتر است برای نفوس شما و کسی که حفظ و جلوگیری کند بخل نفس خود را پس اینها خودشان رستگارانند.

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ بعض مفسرین توهم کردند که این جمله ناسخ قوله تعالی است که فرمود: یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقاتِهِ آل عمران آیه ۱۹۲.

اقول: امر به تقوی امر مولوی نیست که علاوه بر حرمت معاصی حرمت ترک تقوی هم داشته باشد بلکه امر ارشادی است ارشاد بحکم عقل است که انسان باید پرهیز کند از معاصی الهی، و ما مراتب تقوی را مکرر بیان کرده ایم البته مرتبه اعلا که حتی از خیال معصیت در قلب که خاص معصومین است و حتی از اعراض از دنیا و از ترک اولی که خاص خاندان عصمت و طهارت است از عهده دیگران خارج است و خبر اشاره باین معنی است، و حق تقوی با استطاعت تضاد ندارد زیرا اگر از قدرت بیرون باشد مذمت ندارد و تکالیف دائر مدار قدرت است و این آیه اشاره باین است که هر چه تقوی بیشتر باشد نفعش زیادتر است.

وَ اسْمَعُوا وَ أَطِیعُوا دو واجب داریم یکی تحصیل علم باحکام الهی و یکی عمل بر طبق آن وَ اسْمَعُوا راجع بتحصیل علم است که فرمودند:

(اطلبوا العلم و لو

بالصين)

(و لو بخوض اللجج و سفك المهج)

و فرمودند:

(طلب العلم أوجب عليك من طلب المال)

و اسماع راجع بتشرف خدمت انبياء و ائمه هدى و علماء اعلام و شنيدن فرمايشات آنها و ضبط كردن و توجه نمودن و در قلب جاى دادن است.

وَ أَطِيعُوا راجع بعمل است بر طبق آن كه گفتند، طائر بخواهد پرواز كند احتياج بدو بال دارد انسان هم اگر بخواهد پرواز كند و باوج سعادت برسد احتياج بدو بال دارد بال علم و بال عمل كه خبر حضرت رسالت است كه افراد انسان را چهار دسته فرموده سه دسته اهل نار جاهل متهتك و جاهل متنسك و عالم متهتك، و يك دسته اهل نجات و سعادت و بهشت عالم متنسك شرحش واضح است و مكرر بيان شد.

وَ أَنْفِقُوا انفاق در واجبات كه بيان شد بلكه در مندوبات بلكه منحصر بانفاق مالى نباشد هر خدمتى بجامعه مسلمين بكند انفاق است.

خَيْراً لِأَنْفُسِكُمْ نه معنى اين باشد كه تركش هم خوب است و اين بهتر است بلكه مثل اين است كه بگويى:

(الايمان خير من الكفر و الاطاعه خير من المعصيه و الجنه خير من النار)

و اشباه اينها.

وَ مَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ يوق از ماده وقى يقى است يعنى نگهدارى خود از شح كه در اخبار دارد شحيح اشد از بخيل است، بخيل كسى را گويند كه بخل در اداء واجبات مالى كند نسبت باموال خود از زكوات و اخماس و حقوق واجبه كه گفتند بوى بهشت بمشامش نميرسد و شجره جهنم است و از خدا و خلق و بهشت دور است، و شحيح آن است كه علاوه از بخل طمع بمال مردم داشته باشد و بخواهد كه ديگران فقير باشند و هر چه دارند حيازت كند و مصاديق اين صفت در نزد همه واضح است كسى كه خود را از اين صفت خبيثه حفظ كند.

فَأُولئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ كانه از اين جمله استفاده ميشود كه فلاح و رستگارى منحصر است به كسانى كه داراى اين صفات باشند كه هر كدامش نباشد رستگارى ندارد.

[سوره التغابن (۶۴): آيه ۱۷] .... ص : ۴۷

إِنْ تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً يُضاعِفْهُ لَكُمْ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ وَ اللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ (۱۷)

اگر شما اموال خود را بخدا بسپارید سپردن نیکویی خداوند مضاعف

ص: ۴۷

میفرماید او را برای شما و میآمرزد شما را و خداوند شکور و قدردان است و حلیم و بردبار است.

إِنْ تُقْرِضُوا اللَّهَ نه اینکه العیاذ خداوند احتیاج بمال شما داشته باشد خودش این مال را بشما تفضلا عطا فرموده و بنحو عاریه بدست شما سپرده و میگذارید و میروید چه بهتر بدست او بسپارید که بر شما نگاه دارد، و بدست او سپردن باین است که به صدقات واجبه و مستحبه و مصاریف خیریه و فی سبیل اللَّه مصرف نماید که میفرماید:

أَ لَمْ یَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ یَقْبَلُ التَّوْبَهَ عَنْ عِبادِهِ وَ یَأْخُذُ الصَّدَقاتِ توبه آیه ۱۰۴، و میفرماید: مَثَلُ الَّذِینَ یُنْفِقُونَ أَمْوالَهُمْ فِی سَبِیلِ اللَّهِ کَمَثَلِ حَبَّهٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنابِلَ فِی کُلِّ سُنْبُلَهٍ مِائَهُ حَبَّهٍ وَ اللَّهُ یُضاعِفُ لِمَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ واسِعٌ عَلِیمٌ بقره آیه ۲۶۱، و غیر اینها از آیات و اخباری که در مثوبات و فضل هر یکی وارد شده.

قَرْضاً حَسَناً بداعی قربت و خلوص و بدون ریا و منت و مقاصد فاسده.

یُضاعِفْهُ لَکُمْ آن هم باضعاف مضاعفه هم در دنیا برکات بسیار دارد و هم در آخرت مثوبات و درجات زیادی دارد.

وَ یَغْفِرْ لَکُمْ باعث مغفرت گناهان شما میشود.

وَ اللَّهُ شَکُورٌ حَلِیمٌ اما شکور بودن خدا یعنی قدردان و احترام کننده و تلطف و عنایت کننده است چنانچه میفرماید: لِیُوَفِّیَهُمْ أُجُورَهُمْ وَ یَزِیدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَکُورٌ فاطر آیه ۳۰، و میفرماید: وَ مَنْ تَطَوَّعَ خَیْراً فَإِنَّ اللَّهَ شاکِرٌ عَلِیمٌ بقره آیه ۱۵۸، و بسیاری از آیات دیگر، و اما حلیم نسبت باهل ایمان در ترک مؤاخذه بر سیئات آنها و اما نسبت باهل آتش غضب او شدید است: إِنَّ بَطْشَ رَبِّکَ لَشَدِیدٌ بروج آیه ۱۲.

[سوره التغابن (۶۴): آیه ۱۸] .... ص : ۴۸

عالِمُ الْغَیْبِ وَ الشَّهادَهِ الْعَزِیزُ الْحَکِیمُ (۱۸)

عالم است خداوند بآنچه بر بندگان غیب است و آنچه مشهود و در مرأی و منظر آنها است عزیز مقتدر است و حکیم علی الاطلاق.

عالِمُ الْغَیْبِ چیزی بر او غیب نیست آنچه بر دیگران غیب است مثل عالم

انوار و عالم مجردات و ملائکه و جن و قلوب بندگان و امور آینده و غیر آنها از اسرار و حکم و مصالح و مفاسد اشیاء.

وَ الشَّهادَهِ آنچه قابل مشاهده است از عالم اجسام علوی و سفلی و آنچه ظاهر و هویداست از افعال و الوان و اقوال و غیر اینها چیزی بر او مخفی نیست.

الْعَزِیزُ «الْعِزَّهَ لِلَّهِ» بر هر چیزی قادر و توانا است.

الْحَکِیمُ عالم بجمیع حکم و مصالح است.

هذا آخر ما اردنا فی تفسیر سوره التغابن و یتلوه ان شاء اللَّه تعالی تفسیر سوره الطلاق و بقیه السور بعونه و قوته و قدرته و الحمد للَّه و الشکر له، و الصلاه علی من ارسله بالهدی و دین الحق، و آله حفظه شرعه و انصار دینه و اوصیاء نبیه. و انا العبد المحتاج الی مغفره ربه و حفظ دینه الی حین موته السید عبد الحسین الطیب. اللهم اغفر له و لوالدیه و لمن اعانه علی هذا التفسیر و لاهله و عشیرته.

سوره الطلاق مدنیه اثنتا عشر آیه .... ص : ۴۹

اشاره

الکلام فی فضلها- از ابن بابویه از ابی بصیر از حضرت صادق (ع) فرمود:

«من قرأ سوره الطلاق و التحریم فی فریضته أعاذه اللَّه أن یکون یوم القیامه ممن یخاف و یحزن، و عوفی من النار و أدخله اللَّه الجنه بتلاوته ایاهما و محافظته علیهما لانهما للنبی (ص)»

و از ابی بن کعب از پیغمبر (ص) فرمود:

«من قرأ سوره الطلاق مات علی سنه رسول اللَّه»

و غیر اینها از اخبار مرویه از خواص القرآن و چون سند نداشت از نقل آنها خودداری کردیم.

[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۱] .... ص : ۴۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ

یا أَیُّهَا النَّبِیُّ إِذا طَلَّقْتُمُ النِّساءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَ أَحْصُوا الْعِدَّهَ وَ اتَّقُوا اللَّهَ رَبَّکُمْ لا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُیُوتِهِنَّ وَ لا یَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ یَأْتِینَ بِفاحِشَهٍ مُبَیِّنَهٍ وَ تِلْکَ حُدُودُ اللَّهِ وَ مَنْ یَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لا تَدْرِی لَعَلَّ اللَّهَ یُحْدِثُ بَعْدَ ذلِکَ أَمْراً (۱)

ای پیغمبر اکرم زمانی که طلاق دادید زنها را پس طلاق دهید آنها را از عده آنها

و شماره کنید عده را و پرهیز کنید خدای متعال پروردگار شما است خارج نکنید آنها را از بیوت آنها و آنها هم خارج نشوند مگر اینکه بیایند بفاحشه آشکار و این است حدود خداوند و کسی که تجاوز کند حدود خدای متعال را پس بتحقیق بنفس خود ظلم کرده نمیدانی شاید خدای متعال حادث فرماید امری را بعد از این.

اقول: مسائل باب طلاق بسیار است یک کتاب در فقه کتاب طلاق است اولا طلاق از ایقاعات است نه از عقود و بید زوج است چنانچه میفرماید:

«الطلاق بید من اخذ بالساق»

خواه زوجه رضایت داشته باشد یا نداشته باشد، قبول زوجه شرط نیست مثل نکاح نیست که طرفینی باشد، و ثانیا اصل طلاق مذموم است و از امیر المؤمنین (ع) از پیغمبر (ص) که فرمود:

(تزوجوا و لا تطلقوا فان الطلاق یهتز منه العرش)

و نیز از حضرت رسالت است فرمود:

(ایما امرأه سألت زوجها الطلاق فی غیر ما بها بأس فحرام علیها رائحه الجنه)

و نیز از آن حضرت است:

(لا تطلقوا النساء الا من ریبه فان اللّه لا یحب الذواقین و الذواقات)

و غیر اینها لکن سند این اخبار در نزد علماء شیعه اعتبار ندارد لذا حکم بکراهت فرموده اند.

و ثالثا شرط طلاق حضور عدلین است و باید در طهر غیر مواقعه باشد، و صیغ مخصوصه دارد مثل انت طالق یا هی طالق یا هذه طالق و امثال اینها. و رابعا طلاق اقسام زیادی دارد، طلاق غیر مدخوله عده ندارد، طلاق یائسه اگر در سن من تحیض باشد سه ماه و اگر بحد یأس رسیده عده ندارد، طلاق مدخوله سه قرء که سه مرتبه حیض شود و طاهر گردد که سه طهر لازم است، طلاق حامل وضع حمل است.

و بالجمله احکام طلاق بسیار است باید در فقه بیان شود ما باید بشرح تفسیر این آیه بپردازیم.

یا أَیُّهَا النَّبِیُّ إِذا طَلَّقْتُمُ النِّساءَ خطاب به پیغمبر است لکن بقرینه طلقتم و جملات بعد بجمیع امت است، بعض مفسرین گفتند بتقدیر قل است یعنی قل للمؤمنین بنا بر این تفسیر پیغمبر خارج از این حکم است لکن حکم عام است و لو خطاب بیک نفر باشد مثل: أَقِمِ الصَّلاهَ لِدُلُوکِ الشَّمْسِ إِلی غَسَقِ اللَّیْلِ وَ قُرْآنَ الْفَجْرِ ... الآیه

الاسراء آیه ۷۸، و از پیغمبر است که فرمود:

(حکمی علی الواحد حکمی علی الجماعه).

إِذا طَلَّقْتُمُ النِّساءَ یعنی اذا اردتم طلاق النساء.

فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ یعنی طلاق باید در طهر غیر مواقعه باشد که طلاق دوم پس از انقضاء عده باشد پس طلاق در حال حیض یا در طهر که مواقعه شده باطل است و تعبیر بطلاق علی العده میکنند لا لعده وَ أَحْصُوا الْعِدَّهَ که حسابش را داشته باشید و گفتیم عده ها مختلف میشود.

وَ اتَّقُوا اللَّهَ رَبَّکُمْ که بر خلاف دستور شرع در امر طلاق رفتار نکنید چنانچه امروز رفتار میشود.

لا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُیُوتِهِنَّ تا مادامی که در عده هستند حکم زوجیت دارند و لذا زوج میتواند رجوع کند و همچنین در طلاق خلع اگر زوجه رجوع ببذل کرد زوج نیز میتواند رجوع کند، و پس از انقضاء عده میتواند بعقد جدید ازدواج کند مگر سه طلاقه شود که محلل لازم دارد که با دیگری ازدواج کند و مواقعه کند و طلاق دهد و عده او منقضی شود زوج اول میتواند بعقد جدید ازدواج کند، پس در زمان عده نفقه واجب است، و اگر احد زوجین وفات کردند میراث یکدیگر را میبرند، و نباید او را در زمان عده اخراج کرد از منزل و همچنین.

وَ لا یَخْرُجْنَ بر زن هم حرام است از خانه شوهر خارج شود تا در عده هست.

إِلَّا أَنْ یَأْتِینَ بِفاحِشَهٍ مُبَیِّنَهٍ استثناء بجمله اول است که لا تُخْرِجُوهُنَّ باشد و در معنی فاحشه اخبار مختلف است در بعضی بزنا تعبیر کردند که موجب حد است و حد او هم قتل است چون زنا محصنه است، و بعض اخبار تفسیر بمساحقه کردند که حدش جلد است، و بعض اخبار تفسیر بسوء خلق و اذیت باهل خانه باشد و میتوان گفت که تمام آنها مصادیق فاحشه باشد لکن باید مبینه باشد که نزد حاکم شرع باقامه شهود یا اقرار طرف یا لعان ثابت شود.

وَ تِلْکَ حُدُودُ اللَّهِ حد بمعنی اندازه است که نباید از آن تجاوز کرد و زیادتی

بر او افزود و نباید کوتاهی کرد و نقصان نمود، تمام احکام الهی و دستورات او محدود است حتی مثل عبادات مثلا نماز چهار رکعت نه پنج باید کرد و نه سه، در هر رکعتی یک رکوع دو سجده نه بیش نه کم، و هکذا صوم از طلوع فجر تا مغرب شرعی مازادش و نقصانش بقصد صوم بدعت است و غیر اینها.

وَ مَنْ یَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ یا موجب کفر و ارتداد میشود یا فسق و فجور، و بالجمله استحقاق عذاب دارد بخود ظلم کرده.

لا تَدْرِی لَعَلَّ اللَّهَ یُحْدِثُ بَعْدَ ذلِکَ أَمْراً که خداوند القاء محبت کند در قلوب طرفین یا رجوع کند در عده یا پس از انقضاء عده عقد جدید کند در طلقه اولی و ثانیه و اما در ثالثه پس از انقضاء عده احتیاج به محلل دارد چنانچه ذکر شد.

(تنبیه): بعض امور است که موجب فسخ نکاح میشود و احتیاج بطلاق ندارد مثل موت که پس از انقضاء عده وفات میتواند بغیر ازدواج کند مگر زوجات نبی (ص)، و مثل ارتداد که دیگر بر هم حرام میشوند و نکاح فسخ میشود و مثل بعض عیوب مثل جنون جذام برص عمی قرن عنین و غیر اینها و از این جهت در قصه یوسف و زلیخا گفتند: حضرت یوسف میتوانست نزد زلیخا رود بنحو مشروع زیرا عزیز عنین بود زلیخا فسخ میکرد و غیر مدخوله بود عده نداشت و یوسف او را تزویج میکرد لکن بد نامی داشت، و بعض امور باعث عدم جواز نکاح میشود مثل نکاح مسلم با کافره یا بالعکس، و مثل وطی غلام که حرام میشود بر واطی مادر و خواهر و دختر موطوء، و مثل ارضاع جده فرزند دختر خود را که آن دختر بر شوهرش حرام میشود و موارد دیگر و تفصیل این احکام در کتب فقهیه و رسائل عملیه است.

[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۲] .... ص : ۵۲

فَإِذا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِکُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَ أَشْهِدُوا ذَوَیْ عَدْلٍ مِنْکُمْ وَ أَقِیمُوا الشَّهادَهَ لِلَّهِ ذلِکُمْ یُوعَظُ بِهِ مَنْ کانَ یُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ وَ مَنْ یَتَّقِ اللَّهَ یَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً (۲)

پس زمانی که رسید اجل آنها یعنی منقضی شد مدت عده پس اگر میخواهید آنها را نگهدارید یعنی بعقد جدید نکاح کنید بمعروف با مهربانی و مهریه مرضیه

او باشد یا میخواهید مفارقت کنید آنهم با زبان خوش و احسان بانها آنها را رها کنید و شاهد بگیرید دو نفر عادل از اهل ایمان هم عقیده با شما و اقامه کنید شهادت خود را قربه الی اللّه این است که خداوند شما را موعظه میفرماید کسی را که ایمان بخدا و روز جزا داشته باشد و کسی که پرهیزگار باشد از مخالفت اوامر الهی خداوند قرار میدهد برای او مخرج از هر نوع گرفتاری و روزی میدهد او را از راهی که گمان نمیکرد.

فَإِذا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ بعض مفسرین گفتند مراد قرب أجل است که هنوز منقضی نشده مدت عده که حق رجوع برای زوج باقی است و مراد از:

فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ رجوع است زیرا پس از انقضاء عده اختیار با زوجه است زوج حق امساک ندارد لکن این قول از جهاتی باطل است زیرا با:

أَوْ فارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ نمیسازد بلکه مراد بعقد جدید است که پس از بلوغ أجل با رضای طرفین ثانیا عقد کنند و مراد بمعروف مهر جدید است که نگوید همان مهر اولی کافی است. و اما در رجوع در ایام عده همان مهر اولی کافی است زوجه حق مطالبه ما زاد از او را ندارد و همچنین کسوت که در عقد جدید حق مطالبه کسوت دارد آن کسوت که قبلا داده ملک زوجه شده مربوط بزوج نیست بخلاف رجوع، و مراد از (أَوْ فارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ) این که مهریه که قرار دادند بالتمام و کمال باید باو داد و کسوت که باو داده حق مطالبه از او ندارد بلکه احسان باو بکند و با زبان خوش و عذر خواهی مفارقت کند.

وَ أَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ راجع بطلاق است که حضور عدلین لازم است و شرط است حتی سؤال کردند که: عدل واحد و امرأتین کافی است؟ فرمودند: در طلاق شهادت نساء اثر ندارد، و بعضی گفتند: مراد در رجوع و عقد جدید است قبل از انقضاء عده و پس از انقضاء، و امر استحبابی است برای رفع تهمت و کلمه (منکم) یعنی از مؤمنین غیر مؤمن و لو کان عدلا فی مذهبه کفایت نمیکند بلکه صدق عادل بر کسی که ایمان ندارد مشکل است.

وَ أَقِيمُوا الشَّهادَةَ لِلَّهِ شهود ملاحظه طرفین زوج یا زوجه را بواسطه خویشاوندی یا دوستی نکنند و بر خلاف واقع شهادت ندهند شهادت آنها للَّه و فی اللَّه و قربه الی اللَّه بر طبق حق و واقع شهادت دهند.

ذلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ این نحو متعظ میشوند کسانی که:

مَنْ كانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ زیرا کسی که ایمان بخدا ندارد به هیچ موعظه متعظ نمیشود و کسی که ایمان بآخرت ندارد از شهادت دروغ پروا ندارد.

وَ مَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً در هیچ همی و غمی و بلائی و مصیبتی در نمیماند و راه نجات خداوند بر او قرار میدهد و از هموم و غموم بیرون میرود شرطش تقوای از مخالفت امر الهی و عمل بدستورات اوست.

[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۳] .... ص : ۵۴

وَ يَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لا يَحْتَسِبُ وَ مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْ ءٍ قَدْراً (۳)

و کسی که توکل کند بر خدای متعال پس او را بس است محققا خدا کار او را بپایان میرساند بتحقیق خدای متعال از برای هر چیزی مقدار و حدی قرار داده.

کلام در این آیه شریفه در چند جمله واقع میشود:

وَ يَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لا- يَحْتَسِبُ روزی او از راههایی که در مخیله او خطور نکرده خداوند میدهد ولی اخبار داریم که این آیه منشأ این نشود که دست از کار و کسب بردارد باید در مقام طلب بر آید خدا کاسب را دوست میدارد

(الکاسب حبیب اللَّه).

جمله اولی این که: کارهای الهی تمام از روی حکمت است لغو و قبیح از او صادر نمیشود که معنی عدل است (کل فعل منه جمیل) و عین صلاح است خواه بنده توکل داشته باشد یا نه بلی بسا بواسطه توکل مصلحت تغییر پیدا میکند چنانچه بسیاری از صفات انسانی و افعال عباد موجب تغییر مصالح و مفاسد میشود مثل ایمان و کفر ظلم و احسان اطاعت و معصیت که موجب رحمت و مغفرت و وفور نعمت و مثوبات اخروی میشود، یا مورث عذاب و بلاء و عقوبات اخروی میگردد توکل بنفع خود بنده تمام میشود.

جمله ثانیه: توکل از آثار توحید افعالی است کسی که معتقد باشد که تمام امور

در تحت قدرت و مشیت خدای متعال است تا مشیت او تعلق نگیرد هیچ فعلی در عالم تحقق پیدا نمیکند: ما قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوها قائِمَةً عَلى أُصُولِها فَبِإِذْنِ اللَّهِ حشر آیه ۵. البته امور را واگذار میکند بخدا که معنی توکل است.

جمله ثالثه اینکه: نفس توکل یک فوائد و آثاری برای بنده دارد ۱- خیال بنده راحت میشود اضطراب و توحش و هم و غم از او زایل میشود ۲- صبر بر بلیات و شکر بر نعم الهی و تسلیم افعال و اوامر او از آثار توکل است و رضای به تقدیرات او پیدا میکند ۳- نائل بمثوبات دنیوی و اخروی میشود که میفرماید: فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ آل عمران آیه ۱۵۳. و حب الهی بالاترین مقامات است که پیغمبر اکرم که اشرف مخلوقات است حبیب اللّه می گوییم.

وَ مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ در مقابل قدرت الهی و اراده و مشیت او کیست که بتواند عرض اندام کند و کدام اسبابی بتواند تأثیر کند و چه فعلی تحقق پیدا کند.

تو کار خود بخدا واگذار و خوشدل باش إِنَّ اللَّهَ بالِغُ أَمْرِهِ بمجرد اراده تحقق پیدا میکند احتیاج باسباب و مقدمات ندارد.

قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْ ءٍ قَدْراً هر فعلی اندازه دارد و حد و قدر او همان صلاح است زاید بر آن و نقصان آن خلاف صلاح و حکمت است از او صادر نمیشود.

[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۴] .... ص : ۵۵

وَ اللاَّئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلاثَةُ أَشْهُرٍ وَ اللاَّئِي لَمْ يَحِضْنَ وَ أُولاتُ الْأَحْمالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَ مَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْراً (۴)

و آن زنهایی که حیض نمیشوند و مأیوس هستند از زنهای شما اگر شک کردید پس عده آنها سه ماه است و زنهایی که در سن من تحیض هستند ولی حیض نمیشوند آنها هم سه ماه عده آنها است و آن زنهایی که حامل هستند عده آنها وضع حمل آنها است و کسی که تقوای الهی داشته باشد خداوند قرار میدهد از امر او سهولت و آسانی را اقول: زنهایی که طلاق داده شده اند اقسام زیادی دارند غیر مدخوله و یائسه عده ندارند، و یأس در هاشمیه شصت سال است و در غیر هاشمیه پنجاه سال، و اما مدخوله

و غیر یائسه سه قرء است که سه طهر باشد چنانچه گذشت آنهم طهر غیر مواقعه و اما اگر مطلقه حیض نمیشود اما نمیدانیم به سن یأس رسیده یا در سن من تحیض است سه ماه باید عده نگهدارد که مفاد:

وَ اللَّائِی یَئِسْنَ مِنَ الْمَحِیضِ معنی این نیست که یائسه بودنش محرز باشد یعنی حیض نمیشود.

مِنْ نِسائِکُمْ که طلاق داده اید.

إِنِ ارْتَبْتُمْ که این حیض نشدن او از جهت بلوغ بحد یأس است یا بواسطه عارضه ای است یا خون میبیند ولی مشکوک است که حیض است یا استحاضه.

فَعِدَّتُهُنَّ ثَلاثَهُ أَشْهُرٍ سه ماه به ماههای قمری باید عده نگهدارد.

وَ اللَّائِی لَمْ یَحِضْنَ که در سن من تحیض است و بحد یأس نرسیده لکن لعارض و مرض حیض نمیشود آنهم سه ماه عده نگهدارد. و این جمله عطف به (وَ اللَّائِی یَئِسْنَ مِنَ الْمَحِیضِ) است یعنی این مثل آنها که سه ماه عده آنها است.

وَ أُولاتُ الْأَحْمالِ زنهای حامل که آبستن هستند عده آنها:

أَنْ یَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وضع حمل آنها است.

وَ مَنْ یَتَّقِ اللَّهَ و لو در این مورد است که باین دستورات عمل کنند ولی عام است تقوای در کلیه موارد را شامل میشود.

یَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ یُسْراً خداوند مشکلات او را رفع میفرماید و کارها بر او سهل و آسان میشود، و بعکس کسانی که تقوی ندارند سر بگریبان میشوند و کارها بر آنها دشوار و سخت و درهم و برهم میشود مثل دوره حاضر که هر کس چه اندازه گرفتار و پریشان است از اعلی و ادنی.

[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۵] .... ص : ۵۶

ذلِکَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَیْکُمْ وَ مَنْ یَتَّقِ اللَّهَ یُکَفِّرْ عَنْهُ سَیِّئاتِهِ وَ یُعْظِمْ لَهُ أَجْراً (۵)

این است امر الهی نازل فرموده او را بسوی شما و کسی که بپرهیزد از مخالفت الهی خداوند سیئات و معاصی او را میپوشاند و تکفیر میکند از او و بزرگ و عظیم میکند اجر و مزد او را.

ذلِكَ أَمْرُ اللَّهِ اشاره بدستورات طلاق و نگاه داشتن عده و احکام مذکوره در این سوره است که از جانب خدا و امریه او است.

أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ که خداوند نازل فرموده بتوسط رسول اکرم برای شما امت از زمان بعثت تا صفحه قیامت که تمام محکوم باین احکام و مأمور باین امر هستند.

وَ مَنْ يَتَّقِ اللَّهَ که باوامر او عمل کند و مخالفت نکند.

يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئاتِهِ تکفیر عبارت است از عملی که تدارک کند عمل زشت را که از او سر زده مثل کفاره افطار شهر رمضان یا خلف نذر و عهد و یمین و قتل نفس خطأ و امثال اینها، و تکفیر الهی تبدیل سیئات است بحسنات که میفرماید: إِلَّا مَنْ تابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ عَمَلًا صالِحاً فَأُوْلئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئاتِهِمْ حَسَناتٍ- الی قوله تعالی- حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَ مُقاماً فرقان آیه ۷۰ الی ۷۶ هفت آیه.

وَ يُعْظِمْ لَهُ أَجْراً که اجر جزیل و اجر جمیل و اجر عظیم باو عنایت میفرماید.

[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۶] .... ص : ۵۷

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَ لا تُضآرُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَ إِنْ كُنَّ أُولاتِ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَ أْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَ إِنْ تَعاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ أُخْرى (۶)

سکنی بدهید مطلقه را همان نحوی که خود سکنی میکنید باندازه وجد و تمکن خود و بآنها اذیت و ظلم و ضرر وارد نکنید که بر آنها تنگ بگیرید و در مضیقه بیفتند تا مادامی که در عده هستند، و اگر ذات حمل هستند باید انفاق کنید بر آنها تا مادامی که وضع حمل آنها شود که مدت عده آنها است و پس از وضع حمل طفل شما را اگر شیر دادند و ارضاع نمودند اجر و مزد شیر دادن را بآنها بدهید و با انصاف و نیکی بین خود رفتار کنید و اگر عذر آوردند و امتناع کردند از شیر دادن مرضعه دیگری انتخاب کنید.

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ جایی که مناسب شأن شما نیست آنها را سکونت ندهید هر کس مطابق شأن و توانایی خود.

وَ لا تُضآرُّوهُنَّ بزبان ما نیش بآنها نزنید دل آنها را نرنجانید امر را بر آنها

تنگ نگیرید در حقوق آنها کوتاهی نکنید بعیش آنها تا مادامی که در عده هستند حکم زوجه را دارند.

لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ که بخواهید بر آنها تنگ بگیرید زیرا آنها آزاد نیستند و هنوز در بند شما هستند نمیتوانند بروند و باختیار خود رفتار کنند چنانچه مملوک از عبید و اماء و حیواناتی که درید شما هستند باید بامور آنها از خورد و خوراک و سایر لوازم آنها رسیدگی کنید.

وَ إِنْ كُنَّ أُولاتِ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ که مدت عده آنها تا وضع حمل است نسبت بآنها هم باید همین نحو رفتار کرد و پس از وضع حمل راجع به طفلی که متولد شده و باید او را ارضاع نمود که حولین کاملین است در اتمام ارضاع و أقل آن بیست و یک ماه است و مادر احق است در ارضاع چنانچه میفرماید: وَ الْوالِداتُ يُرْضِعْنَ أَوْلادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كامِلَيْنِ لِمَنْ أَرادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضاعَةَ وَ عَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَ كِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ- الی قوله تعالی- فَلا جُناحَ عَلَيْكُمْ إِذا سَلَّمْتُمْ ما آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ بقره آیه ۲۳۳. لذا میفرماید:

فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ از ارزاق و کسوت و سایر لوازم معیشت وَ أْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ ایتمار قبول امر است یعنی اگر تقاضایی و خواهشی کردند انجام دهید لکن بمعروف، توقعات بیجا لازم نیست باندازه متعارف.

وَ إِنْ تَعاسَرْتُمْ و اگر شما به عسر افتادید و نتوانستید بتوقعات آنها رفتار کنید.

فَسَتُرْضِعُ لَهُ أُخْرى مرضعه دیگری بگیرید و با حقوق معینی با رضای طرفین با او قرار دهید.

[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۷] .... ص : ۵۸

لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَ مَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتاهُ اللَّهُ لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً إِلاَّ ما آتاها سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْراً (۷)

واجب است و باید انفاق کند کسی که در سعه هست و متمکن است از سعه خود که توسعه دهد در انفاق، و کسی که روزی او تنگ است و در مضیقه است انفاق کند از آنچه باو داده شده بقدر تمکن و استطاعتش خداوند تکلیف نمیکند هیچ نفسی را

مگر آنچه باو داده شده و توانایی دارد و بزودی خداوند بعد از عسر و مضیقه یسر و توسعه عنایت میفرماید.

لِيُنْفِقْ ذُو سَعَهٍ مِنْ سَعَتِهِ لام لینفق دلالت بر وجوب و لزوم دارد بمعنی باید است که باید انفاق کند، و این وجوب انفاق در حق تمام کسانی که واجب النفقه هستند هست و لو مورد مطلقه است در ایام عده و در مدت ارضاع، و انفاق مجرد خوراک نیست شامل کسوت و سکنی و سایر لوازم زندگی میشود مثل حمام و تنظیف لباس و طبیب و ادویه و امثال اینها، و ذو سعه اغنیاء هستند بخل نکنند و امساک ننمایند و بقدر معروف انفاق کنند بلکه در غیر واجب النفقه در سبیل اللّه در حقوق واجبه صدقات مندوبه اعانت بفقراء و تهی دستان و ترویج دین و امثال اینها، من سعته بمقدار توسعه البته درجات آنها هم مختلف میشود.

وَ مَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ قدر در اینجا بمعنی ضیق است یعنی کسی که روزی او تنگ است و در مضیقه است.

فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتاهُ اللَّهُ همین نحوی که خود و خانواده او زندگی میکنند با مطلقه در زمان عده و زمان ارضاع رفتار کند.

لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً إِلَّا ما آتاها چنانچه میفرماید: لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَها- الی قوله تعالی- وَ لا تُحَمِّلْنا ما لا طاقَةَ لَنا بِهِ بقره آیه ۲۸۶.

سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْراً بنده باید در مضیقه صبر و تحمل کند و در توسعه شکر و در هر حالی بوظائف دینی خود عمل کند.

[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۸] .... ص : ۵۹

وَ كَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّها وَ رُسُلِهِ فَحاسَبْناها حِساباً شَدِيداً وَ عَذَّبْناها عَذاباً نُكْراً (۸)

و چه بسیار از آبادی ها که سرپیچی کردند و سرکشی کردند از امر پروردگار خود و از فرستاده های او پس بحساب آنها رسیدگی کردیم حساب سختی و عذاب نمودیم آنها را عذاب منکری که سابقه نداشته.

وَ كَأَيِّنْ مثل اینکه یعنی چه بسیار.

مِنْ قَرْيَةٍ قریه بمعنی آبادی است شامل شهرهای بزرگ هم میشود و مراد

اهل آن قریه است مثل قوم نوح و عاد و ثمود و اصحاب مدین و قوم لوط و فرعونیان.

عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّها عتت از عتو است بمعنی سرکشی و سرپیچی است و گفتیم نسبت بقریه از باب مقاربت است اشاره به اینکه تمام اهل قریه بدون استثناء که این قریه یکپارچه کفر و عتو شده و از امر پروردگار خود تکذیب رسولان خدا است مثل نوح هود صالح ابراهیم لوط شعیب موسی و سایر انبیاء.

وَ رُسُلِهِ که اوامر رسولان الهی را مخالفت کردند و زیر بار نرفتند که اولین اوامر آنها ایمان و امر بتوحید بود که تمام اینها مشرک بودند.

فَحاسَبْناها حِساباً شَدِیداً بحساب آنها رسیدگی شد یعنی تمام اعمال و افعال آنها و کردار و رفتار آنها را در حساب الهی ثبت شده و بجزای آنها رسیدگی شده.

وَ عَذَّبْناها عَذاباً نُکْراً مثل غرق و باد سموم و صیحه و صاعقه و رجفه و خسف و امطار حجاره و سایر بلاهای مهلکه که احدی از آنها را باقی نگذاشت.

[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۹] .... ص : ۶۰

فَذاقَتْ وَبالَ أَمْرِها وَ کانَ عاقِبَهُ أَمْرِها خُسْراً (۹)

پس چشید آن قریه آثار کار خود را و بود عاقبت امر آن خسران و زیان.

فَذاقَتْ وَبالَ أَمْرِها تشبیه است انسان که چیزی تناول میکند بمجرد اینکه در دهان میگذارد تلخی و شیرینی و شوری و ترشی و خوش طعمی و بد طعمی او را درک میکند که قوه ذائقه تعبیر میکنند و چون انسان دارای قوای زیادی هست ظاهریه و باطنیه، اما ظاهریه مثل ذائقه که در دهان است شامه که در دماغ است باصره در چشم است سامعه در اذن است لامسه که در پوست بدن است جاذبه که جذب غذا میکند دافعه که دفع میکند. اما باطنیه قوه متخیله که خطور در قلب میکند دراکه که درک حسن و قبح میکند متفکره که انسان را بفکر عواقب وادار میکند، جازمه که جزم در انجام آن میکند عازمه که عازم میشود بر انجام، متحرکه که حرکت عضلات میکند بطرف آن، عاقله که صلاح و فساد و فوائد و نتایج آن را میفهمد.

و چون ذائقه سریع التأثیر است بمجرد ورود در دهان درک میکند تشبیه فرموده مضرات کفر و شرک و عتو و عناد آثارش بزودی باو میرسد که هر مصیبت و بلائی که

بانسان متوجه میشود اثر افعال و اقوال و اعمال انسان است: ما أَصابَکَمْ مِنْ مُصِیبَهٍ فَبِما کَسَبَتْ أَیْدِیکَمْ شوری آیه ۲۹. و تأثیرات آن هر چه ادامه پیدا کند افعال و اعمال زیادتر میشود ز هر مقدار یسیرش تأثیرش کم است اما مقدار زیادش تأثیراتش زیاد میشود تا بحد هلاکت رسد و همچنین سایر امور حتی عذاب جهنم هم دائر مدار این قسمت است هر چه کفر و شرک و ضلالت و عناد و ظلم و جور و فسق و معصیت زیادتر باشد عذابش شدیدتر میشود تا برسد بدرک منافقین که میفرماید: إِنَّ الْمُنافِقِینَ فِی الدَّرْکِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ نساء آیه ۱۴۴. آنهم مراتب زیادی دارد تا برسد نفاق آنها که مقرون بظلم بمقربان درگاه الهی باشد و آثارش تا قیامت باقی باشد که در چاه ویل در قعر چاه در تابوت که تمام حرارت و آتش جهنم از آن تابوت برخاسته میشود وَ کانَ عاقِبَهُ أَمْرِها خُسْراً انسان باید نظر بعواقب امور داشته باشد بسا اموری که در ابتداء امر تلخ بنظر میآید لکن عاقبتش خوب است مثل دوائی که به مریض میدهند ابتداء تلخ و بد طعم است لکن عاقبتش شفاء است و مثل کسانی که احتیاج بعمل دارند ابتداء حین عمل بسیار مشکل و سخت است تحمل آن لکن عاقبتش رفع علت است، و از این قبیل است عبادات و تحصیل علوم دینیه و جهاد فی سبیل اللَّه و صبر بر مصائب و بلیات و امثال اینها که در ابتدا سخت و تلخ است لکن در عاقبت شیرین و گوارا است که گفتند:

(مراره الدنیا حلاوه الاخره و حلاوه الدنیا مراره الاخره)

: صبر تلخ آمد و لکن عاقبت میوه شیرین دهد پر منفعت

إِنَّما یُوَفَّی الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَیْرِ حِسابٍ زمر آیه ۱۳. و بالعکس بسیاری از معاصی که در اول امر شیرین و گوارا است مثل ساز آواز وضع لباس ها رفتن در مجالس فسق و فجور و غصب اموال و ظلم بمظلومین و نحو اینها خیلی کیف و لذت دارد اما عاقبتش در چه عذابهایی گرفتار میشود که میفرماید: کُتِبَ عَلَیْکُمُ الْقِتالُ وَ هُوَ کُرْهٌ لَکُمْ وَ عَسی أَنْ تَکْرَهُوا شَیْئاً وَ هُوَ خَیْرٌ لَکُمْ وَ عَسی أَنْ تُحِبُّوا شَیْئاً وَ هُوَ شَرٌّ لَکُمْ وَ اللَّهُ یَعْلَمُ وَ أَنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ بقره آیه ۲۱۳

[سوره الطلاق (۶۵): آیات ۱۰ تا ۱۱] .... ص : ۶۱

أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذاباً شَدِیداً فَاتَّقُوا اللَّهَ یا أُولِی الْأَلْبابِ الَّذِینَ آمَنُوا قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَیْکُمْ ذِکْراً (۱۰) رَسُولاً یَتْلُوا عَلَیْکُمْ آیاتِ اللَّهِ مُبَیِّناتٍ لِیُخْرِجَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَی النُّورِ وَ مَنْ یُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَ یَعْمَلْ صالِحاً یُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها أَبَداً قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقاً (۱۱)

کسانی که ایمان آوردند بتحقیق نازل فرمود خدای متعال بسوی شما ذکر را، رسولی را که تلاوت کند بر شما آیات الهی را واضح روشن با بیان شیرین تا اینکه بیرون آورد از تاریکی بروشنایی کسانی را که ایمان آوردند و عمل صالح بجا آوردند و کسی که ایمان بیاورد و عمل صالح بجا آورد داخل میفرماید او را در بهشتهایی که جاری میشود از زیر آنها نهرهایی همیشه هستند در آن بهشت ها ابدا که آخر ندارد بتحقیق چه اندازه خوب خداوند روزی عنایت میفرماید بهترین روزی ها را.

مهیا فرموده خداوند از برای آنها عذاب سخت و شدیدی پس شما مؤمنین بپرهیزید از مخالفت خدا و رسول ای کسانی که صاحب عقل هستید.

أَعَدَّ اللَّهُ این جمله دلالت بالصراحه دارد به اینکه خلق جنت و نار بهشت و جهنم و حور و قصور و سلاسل و اغلال قبلا پیش از خلقت انسان شده که میفرماید مهیا فرموده و رد کسانی که میگویند روز قیامت خلق میشود و آیات و اخبار در این باب بسیار داریم از بودن آدم و حوا در بهشت و تشریف بردن حضرت رسول در لیله المعراج در بهشت و آیه شریفه. وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرى عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهى عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوى نجم آیه ۱۳ و ۱۴ و ۱۵. و غیر اینها.

لَهُمْ همان اهل قری که امم ماضیه باشند که عتو ورزیدند از امر خدا و رسولان خدا و البته منحصر بآنها نیست کسانی که در این امت هم چنین هستند مشمول همین عذابها هستند و برای آنها هم مهیا شده بقر عَذاباً شَدِیداً عذاب جهنم اشد العذاب است که امیر المؤمنین میفرماید در دعاء کمیل:

(فکیف احتمالی لبلاء الاخره و جلیل وقوع المکاره فیها و هو بلاء تطول مدته و یدوم بقائه و لا یخفف عن أهله لانه لا یکون الا عن غضبک و انتقامک و سخطک و هذا ما لا تقوم له السموات و الارض فکیف بی و انا عبدک الضعیف الذلیل الحقیر المسکین المستکین ... الدعاء)

و تعبیر بشدید دلالت بر شدت او دارد.

فَاتَّقُوا اللَّهَ یا أُولِی الْأَلْبابِ بعد تعیین میفرماید که اولی الالباب کیانند از امیر المؤمنین است فرمود:

(العقل ما عبد به الرحمن و اکتسب به الجنان)

عرض کردند: پس آنچه در معاویه بود چه بود؟- فرمود: نکری.

من عرض میکنم: شیطان از معاویه و صد معاویه نکری و شیطنت او بالاتر است و او است که هزار معاویه ها را جهنمی میکند و بقدر خردلی عقل ندارد زیرا کسی که جهنم را دیده و رانده درگاه الهی شده و مشمول: إِنَّ عَلَیْکَ لَعْنَتِی إِلی یَوْمِ الدِّینِ گردیده چه اندازه حماقت است که تقاضا کند که: أَنْظِرْنِی إِلی یَوْمِ یُبْعَثُونَ و بگوید: فَبِعِزَّتِکَ لَأُغْوِیَنَّهُمْ أَجْمَعِینَ و بگوید: لَآتِیَنَّهُمْ مِنْ بَیْنِ أَیْدِیهِمْ وَ مِنْ خَلْفِهِمْ

وَ عَنْ أَيْمانِهِمْ وَ عَنْ شَمائِلِهِمْ وَ لا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شاكِرِينَ

که گناهان تمام آنها را هم بگردن بگیرد و مشمول خطاب: لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَ مِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ شود و باز توبه نکند و پشیمان نشود و دست از کارش بر ندارد، و از این نمره در منافقین صدر اول اسلام داریم که چه اندازه اضلال کردند.

الَّذِينَ آمَنُوا قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ تخصیص بمؤمنین با اینکه پیغمبر اسلام مبعوث بر کافه جن و انس است برای این است که فقط مؤمنین بهره برداری میکنند و اما کفار باعث زیادتی خسارت آنها میشود چنانچه میفرماید: وَ نُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ ما هُوَ شِفاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ لا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَساراً اسراء آیه ۸۴.

ذِكْراً نوع مفسرین گفتند: مراد از ذکر قرآن مجید است بقرینه و ننزل که قرآن را نازل فرمود و یکی از اسامی قرآن ذکر است چنانچه میفرماید: وَ هذا ذِكْرٌ مُبارَكٌ أَنْزَلْناهُ انبیاء آیه ۵۱، و میفرماید: أَ وَ عَجِبْتُمْ أَنْ جاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلى رَجُلٍ مِنْكُمْ اعراف آیه ۶۱ و ۶۷ و غیر اینها لکن در اخبار اهل بیت فرمودند مراد از ذکر حضرت رسالت است و استشهاد فرمودند بآیه شریفه: فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ نحل آیه ۴۵، انبیاء آیه ۷. و فرمودند: مائیم اهل ذکر که اهل رسول اللّه هستیم.

اقول: شاهد بر فرمایشات در این اخبار از خود این آیه میتوان استفاده کرد یکی کلمه.

رَسُولًا که بعد (ذکرا) فرموده که ذکر و رسول یکی است و دیگر کلمه.

یَتْلُوا که تلاوت کننده همان ذکر و رسول است نفس قرآن تلاوت میشود نه تلاوت میکند.

عَلَیْکُمْ بر شما مؤمنین زیرا کفار فرار میکنند چنانچه میفرماید: وَ إِذا تُتْلی عَلَیْهِ آیاتُنا وَلَّی مُسْتَکْبِراً کَأَنْ لَمْ یَسْمَعْها کَأَنَّ فِی أُذُنَیْهِ وَقْراً فَبَشِّرْهُ بِعَذابٍ أَلِیمٍ لقمان آیه ۶.

آیاتِ اللَّهِ مُبَیِّناتٍ آیات قرآنی که هر کدام دلیل روشن و معجزه باقیه مبین حقایق است: بَلْ هُوَ آیاتٌ بَیِّناتٌ فِی صُدُورِ الَّذِینَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَ ما یَجْحَدُ بِآیاتِنا إِلَّا الظَّالِمُونَ عنکبوت آیه ۴۹.

لِیُخْرِجَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَی النُّورِ لام غرض است یعنی نزول رسول و تلاوت او آیات بینات را برای این است که اهل ایمان و اعمال صالحه را از ظلمات کفر و شرک و ضلالت و جهالت بیرون آورد بسوی نور ایمان و نور علم و نور اعمال صالحه.

اما نور ایمان میفرماید: یَوْمَ تَرَی الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِناتِ یَسْعی نُورُهُمْ بَیْنَ أَیْدِیهِمْ وَ بِأَیْمانِهِمْ حدید آیه ۱۲.

و اما نور علم:

(العلم نور یقذفه اللّه فی قلب من یشاء).

اما ظلمات کفر و شرک میفرماید: ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَ تَرَکَهُمْ فِی ظُلُماتٍ لا یُبْصِرُونَ صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ فَهُمْ لا یَرْجِعُونَ بقره آیه ۱۶ و ۱۷، و میفرماید: اللَّهُ وَلِیُّ الَّذِینَ آمَنُوا یُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَی النُّورِ وَ الَّذِینَ کَفَرُوا أَوْلِیاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ یُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَی الظُّلُماتِ أُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ بقره آیه ۲۵۷.

وَ مَنْ یُؤْمِنْ بِاللَّهِ که ایمان بجمیع عقاید حقه که از جانب الهی و آیات قرآنی و بیانات پیغمبر (ص) بما رسیده.

وَ يَعْمَلْ صالِحاً که بواجبات شرعی عمل نماید و از محرمات کبار پرهیز کند.

يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ مکرر تفسیر شده و معنی کمال وضوح دارد.

خالِدِينَ فِيها أَبَداً که یکی از ضروریات دین است مسأله خلود که منکرش کافر و مرتد میشود.

قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقاً اما در دنیا از طیبات زرق از ممر حلال و در آخرت از اطعمه بهشتی.

تنبیه: برای توضیح این آیه شریفه به یک مثال قناعت میکنیم و قبلا هم بیان شده و آن اینست که قلب انسانی بمنزله بیت است که مورد توجه روح انسانی است کأنه مرکز و مسکن او است و عقل بمنزله آینه است که در او حقایق مشهود میشود و علم بمنزله نوری است که قلب را روشن کرده که بتوسط او حقایق را مشاهده کنند، و لکن چند طایفه از این فیض محروم اند اول: جاهل که قلب او تاریک است بظلمات جهل، دوم: کور که کفر و شرک چشم و گوش و زبان را گرفته صم بکم عمی فهم لا یفقهون، سوم: نور هست چشم هست لکن روی چشم بسته شده دنیا و زخارف دنیا و حب ریاست روی چشم را محکم بسته حقایق را درک نمیکند، چهارم: روی آینه سیاه شده بکثرت معاصی حقایق مستور گشته کسی درک حقایق میکند که علم داشته باشد ایمان باشد آلوده بدنیا نشده باشد قلب بمعاصی سیاه نشده باشد.

[سوره الطلاق (۶۵): آیه ۱۲] .... ص : ۶۵

اللَّهُ الَّذِی خَلَقَ سَبْعَ سَماواتٍ وَ مِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِيرٌ وَ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحاطَ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عِلْماً (۱۲)

خداوند آن خدایی است که خلق فرمود هفت آسمان را و از زمین مثل آنها را نازل میفرماید بین آنها امر و دستور و فرمان خود را برای اینکه بدانید که خدا بر هر چیزی قدرت دارد و اینکه علم او احاطه به هر چیزی دارد.

اللَّهُ الَّذِی خَلَقَ سَبْعَ سَماواتٍ مکرر گفته ایم: این هفت آسمان هر یک قسمتی از این فضای وسیع است که در آنها این کرات جویه بقدرت کامله الهیه از شمس و قمر

و کواکب بدون ستون و عمد مستقر شده از سیارات و ثوابت و بسا بعض این کرات چندین هزار برابر کره زمین هستند و بواسطه بعد آنها از کره زمین کوچک بنظر میآیند و در هر قسمتی از این فضا آثار مخصوصه قرار داده شده و هر کدام از این کرات هم آثار بالخصوص دارند نه آنکه حکماء قدیم گفتند که آسمانها جسم صیقلی هستند که سطح محدب هر یک مماس با سطح مقعر فوق است و این کرات مثل میخ در آنها کوبیده شده که بالحس و الوجدان خلاف آن و بطلان این قول مشهود شده و اخبار اهل بیت هم بر خلاف آن قائم شده.

وَ مِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ نوع مفسرین گفتند: مراد اینکه هفت زمین است و در بعض ادعیه قنوت هم دارد:

«و رب الارضین السبع»

و در بعض اخبار هم دارد که زیر هر آسمانی یک زمینی هست هفت زمین زیر هفت آسمان، بعضی گفتند همین زمین هفت طبقه دارد تا تخوم ارض و هر طبقه آثاری دارد.

اقول: سرتاسر قرآن آنچه از آسمان و زمین ذکر فرموده آسمان را بلفظ جمع در بسیاری از موارد ذکر فرموده و زمین را مفرد بیان کرده فقط در این آیه فرموده: وَ مِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ و مماثلت در این نیست که در عدد مثل آنها باشد بلکه ممکن است وجه تشبیه این باشد که همین نحوی که این کرات جویه که گفتیم مراد از سماوات طبقات فضای همین کرات جویه است اینها در جو این فضای وسیع بقدرت کامله حق نگهداشته شده بدون عمد و ستون و از برای هر یک حرکت است در مدار خود همین نحو کره زمین و آب را هم برای او در جو این فضا نگاه داری کرده و برای او هم حرکت وضعی و انتقالی قرار داده که همین نحوی که حرکات آنها آثاری دارد حرکت کره زمین هم آثاری دارد.

و اما دعاء که می گویی

(و رب الارضین السبع)

اشاره بقطعات زمین است که هر قطعه یک آثار مخصوصه بخود دارد از حرارت و برودت و از تولید بعضی فواکه و حبوبات و از طول و صغر شب و روز و از تولید بعض معادن حتی افراد بشر در هر قطعه یک امتیازاتی دارند از حیث زبان و گفتار و از حیث رنگ سیاه و سفید و سرخ و زرد

و از حیث شکل و شمائل و از حیث خوراک و پوشاک و اشباه اینها چنانچه امروز قطعات زمین را بآسیا و اروپا و آفریقا و استرالیا و امریکا و امثال اینها تقسیم میکنند، و تعبیر بجمع که میفرماید: ارضین در زبان شما هم هست که می گویید: اراضی هر قطعه را یک ارض حساب میکنید.

و اما اخبار اولا- خبر واحد است و خبر واحد در باب غیر احکام شرعیه حجت نیست و ثانیا سند معتبری ندارد، و ثالثا قابل توجیه است به بیانی که مکرر گفته شده که مراد از هفت آسمان هفت طبقه فضا است و در هر طبقه کرات جویه مثل شمس و قمر و سایر ستارگان هستند که آن قسمت فضاء محیط بآن کرات هستند و لذا کرات بمنزله ارض هستند در آن فضا و فضا بمنزله آسمان هستند نسبت بکرات چنانچه کره زمین ما هم در این قسمت فضا است. هذا ما عندنا و اللّه و رسوله و خلفائه اعلم بما قالوا يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ نزول فرود آمدن از فوق است بسفل عکس صعود که عروج از سفل است بفوق، امر فرامین و دستورات است، بینهن بین آسمانها و کرات جویه و ملائکه و سایر مخلوقات الهیه که از مقام شامخ الهیه بجمیع موجودات سماویه و ارضیه میرسد بملائکه که هر دسته آنها موظف بوظائفی هستند بکرات جویه که هر کدام مأمورند در حرکت دوریه و حرکت مستقیمه بمستقر خود که میفرماید:

وَ الشَّمْسُ تَجْرِی لِمُسْتَقَرٍّ لَها یس آیه ۳۸، بکوه: یا جِبالُ أَوِّبِی مَعَهُ بآهن وَ أَلَنَّا لَهُ الْحَدِیدَ بطیور: وَ حُشِرَ لِسُلَیْمانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ وَ الطَّیْرِ بباد: و سخرنا له الریح سبأ آیه ۱۰، نمل آیه ۱۷. وَ أَمَّا عادٌ فَأُهْلِکُوا بِرِیحٍ صَرْصَرٍ عاتِیَةٍ سَخَّرَها عَلَیْهِمْ سَبْعَ لَیالٍ وَ ثَمانِیَةَ أَیَّامٍ الحاقه آیه ۶ و ۷. بزمین: یا أَرْضُ ابْلَعِی ماءَکِ بآسمان: یا سَماءُ أَقْلِعِی هود آیه ۴۶. بانس و جن تکالیف و دستورات دینیه، بحیوانات: وَ أَوْحی رَبُّکَ إِلَی النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِی مِنَ الْجِبالِ بُیُوتاً نحل آیه ۷۰ و غیر اینها.

لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ خطاب بمؤمنین است زیرا کفار و مشرکین با این همه آثار معذلک خدا را قادر بر کل شی ء نمیدانند، اما طبیعیین و دهریین هستند

بطبیعت میدانند، اما یهود گفتند: یَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ و اما نصاری و مشرکین مستند بآلهه خود و غیر اینها میدانند بسیاری از افعال الهی را، و اما مؤمنین میدانند که احدی غیر از خدا مالک ذره ای نه در آسمان و نه در زمین نیستند: قُلِ ادْعُوا الَّذِینَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ لا یَمْلِکُونَ مِثْقالَ ذَرَّةٍ فِی السَّماواتِ وَ لا فِی الْأَرْضِ وَ ما لَهُمْ فِیهِما مِنْ شِرْکٍ وَ ما لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِیرٍ سبأ آیه ۲۱.

و اما قدرت الهی اگر هزارها برابر این مخلوقات خلق فرماید در نزد او با خلقت یک مورچه تفاوت ندارد بمجرد اراده ایجاد میشود، و این آثار قدرت که در بسیاری از آیات نشان میدهد برای تنبه است که بحس مشاهده کنند و از اثر پی بمؤثر ببرند و الا- کسانی که معرفت بوجود مؤثر دارند احتیاج باثر ندارند مثالی بزنم که مراتب معرفت سه درجه است یکی از اثر پی بمؤثر میبرد از دود و بوی سوختنی علم بوجود آتش دارد، درجه دوم آتش را میبیند، درجه سوم میان آتش است و میسوزد

یا من دل علی ذاته بذاته أ لغیرک من الظهور ما لیس لک؟ عمیت عین لا تراک

و امثال اینها.

وَ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحاطَ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عِلْماً چون علم عین ذات است و ذات صرف وجود است ازلا و ابدا غیر متناهی نه اول دارد و نه آخر و حاوی جمیع مراتب وجود است احاطه بجمیع مراتب وجود دارد از ثری تا ثریا از عالم لاهوت تا عالم ناسوت.

هذا آخر ما وفقنا اللَّه فی تفسیر سوره الطلاق و نسأله أن یوفقنا لتفسیر بقیه السور بلطفه و کرمه و عنایته و یتلوه ان شاء اللَّه تعالی تفسیر سوره التحریم بید اقل الخلیقه السید عبد الحسین المدعو بالطیب.

سوره التحریم مدنیه اثنتا عشر آیه .... ص : ۶۹

اشاره

حمدا علی نعمائه و توفیقاته و تاییداته، و الصلاه علی انبیائه و خلفائه، و اللعن علی اعدائه الی یوم لقائه.

[سوره التحریم (۶۶): آیه ۱] .... ص : ۶۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ

یا أَیُّهَا النَّبِیُّ لِمَ تُحَرِّمُ ما أَحَلَّ اللَّهُ لَکَ تَبْتَغِی مَرْضاتَ أَزْواجِکَ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِیمٌ (۱)

الکلام فی فضل هذه السوره- گذشت در سوره طلاق حدیثی که از ابن بابویه از حضرت صادق (ع) فرمود:

«من قرأ سوره الطلاق و التحریم فی فریضه أعاذه اللّه أن یکون یوم القیامه ممن یخاف و یحزن و عوفی من النار و أدخله اللّه الجنه بتلاوته ایاهما و محافظته علیهما لانهما للنبی (ص)»

و اخبار زیادی از خواص القرآن از پیغمبر و حضرت صادق (ع) روایت کرده اند چون سند ندارد از نقلش صرف نظر کردیم بکتب تفسیر مراجعه کنید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ یا أَیُّهَا النَّبِیُّ لِمَ تُحَرِّمُ ما أَحَلَّ اللَّهُ لَکَ ای پیغمبر اکرم برای چه تحریم کردی آنچه را که خدا برای تو حلال فرموده.

شرح این قضیه را مفسرین مختلف نقل کرده اند و اخباری هم در این باب رسیده و خلاصه آنچه بنظر نزدیکتر میآید آنکه پیغمبر (ص) قرار داده بود هر روزی را بیتوته در حجره یکی از زوجات باشد، روزی که روز حفصه دختر عمر بود و در حجره او تشریف برد حفصه اجازه گرفت که من یک کاری دارم با پدرم بروم او را ملاقات کنم حضرت اجازه داد رفت، حضرت ماریه قبطیه را خواست که سلطان روم برسم هدیه برای حضرت فرستاده بود و نزد او رفت چون حفصه آمد و فهمید اعتراض نمود که امروز

نوبت من بود. حضرت فرمود: دیگر نزد او نمیروم، و گفتند حضرت قسم یاد کرد که بر خود حرام کردم و با حفصه قرار داد نمود که بر سایر زوجات مستور بدارد، حفصه بعایشه و دیگران گفت این آیه نازل شد: یا أَیُّهَا النَّبِیُّ لِمَ تُحَرِّمُ ما أَحَلَّ اللَّهُ لَکَ که ماریه بملک یمین مملو که حضرت بود میفرماید: یا أَیُّهَا النَّبِیُّ إِنَّا أَحْلَلْنا لَکَ أَزْواجَکَ اللَّاتِی آتَیْتَ أُجُورَهُنَّ وَ ما مَلَکَتْ یَمِینُکَ مِمَّا أَفاءَ اللَّهُ عَلَیْکَ ... الآیه احزاب آیه ۴۹. و نیز میفرماید: لا یَحِلُّ لَکَ النِّساءُ مِنْ بَعْدُ وَ لا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْواجٍ وَ لَوْ أَعْجَبَکَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا ما مَلَکَتْ یَمِینُکَ احزاب آیه ۵۲. لذا میفرماید: برای چه حرام کردی آنچه را که خدا برای تو حلال فرموده که ماریه ملک یمین تو بود و بر تو حلال بود و در نوبت هم نبود مثل ازواج هر وقت اراده میکردی مانعی نداشت.

تَبْتَغِی مَرْضاتَ أَزْواجِکَ برای خشنودی زنهای خود بر خود حرام کردی و آنچه بنظرم میرسد این حرام کردن نه مراد این باشد که نزد او رفتن حرام شرعی باشد که دیگر نتواند نزد او برود بلکه بمعنی ممنوع کردن خود را که نزد او نرود برای ترضیه قلوب زنها.

وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِیمٌ یعنی اثر بر این منع بار نکن و ترضیه زوجات هم لازم نیست و خود را ممنوع نفرما خداوند مؤاخذه نمیکند نه اینکه العیاذ پیغمبر معصیتی کرده باشد و خدا او را ببخشد و مورد رحمت خود قرار دهد.

[سوره التحریم (۶۶): آیه ۲] .... ص : ۷۰

قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَکُمْ تَحِلَّهَ أَیْمانِکُمْ وَ اللَّهُ مَوْلاکُمْ وَ هُوَ الْعَلِیمُ الْحَکِیمُ (۲)

بتحقیق خداوند واجب و فرض فرموده برای شما مسلمین که قسمهای خود را حل کنید بدون کفاره و خدا مولی و صاحب اختیار و فرمان فرمای شما است و او است دانای حکیم بجمیع مصالح و حکم و صلاح و فساد.

قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَکُمْ تَحِلَّهَ أَیْمانِکُمْ از این جمله استفاده میشود که حضرت قسم یاد کرده بود که نزد ماریه نرود خداوند اولا میفرماید: برای رضای زوجات چرا چنین کردی خدایی که بر تو حلال کرده بود ما ملکت یمینک را برای چه خود را ممنوع کردی و حال هم واجب فرمود که این قسم را حل کنی بدادن کفاره قسم و

کفاره قسم را خدا در قرآن سه چیز قرار داده که میفرماید: فَكَفَّارَتُهُ إِطْعامُ عَشَرَهِ مَساكِينَ مِنْ أَوْسَطِ ما تُطْعِمُونَ أَهْلِيكَمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَهٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيامُ ثَلاثَهِ أَيَّامٍ ذلِكَ كَفَّارَهُ أَيْمانِكُمْ مائده آیه ۹۱ در بعض اخبار دارد: حضرت اطعام عشره مساکین فرمود، و در بعض کلمات دارد: عتق رقبه نمود.

مسأله: قسم هایی که انسان یاد میکند چند قسم است: یکی قسم لغو به اینکه امر واجبی یا ممدوحی را ترک کند یا امر حرامی یا مرجوحی را بجا آورد که میفرماید:

لا يُؤاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمانِكُمْ این نوع قسم ها تأثیر ندارد.

و یک قسم این که بر فعل واجبی یا مندوبی باشد واجب میشود یا وجوبش مؤکد میشود و در مخالفتش کفاره دارد.

یک قسم بر امر مباحی است که بجا آورد یا ترک کند این واجب یا حرام میشود، و مورد چون امر را حجی بود و ترضیه قلب زوجات در همچو مواردی حسنی نداشت خداوند امر فرمود که حل کند بدادن کفاره بعین نظیر قسم ایوب بود که قسم یاد کرد که اگر گیسوان زوجه بریده شده او را صد تازیانه بزند پس از آنکه دید این اغوای شیطان بوده و زوجه او تقصیر نداشته خدا میفرماید: وَ خُذْ بِيَدِكَ ضِغْثاً فَاضْرِبْ بِهِ وَ لا تَحْنَثْ ص آیه ۴۳ که در آیه قبل فرمود: تَبْتَغِي مَرْضاتَ أَزْواجِكَ با اینکه معلوم است این از روی حسد و کینه و بغضی که عایشه و حفصه با ماریه داشتند که حتی نسبت زنا باو دادند که شرحش گذشت در مورد ابراهیم پسر پیغمبر و افک عایشه از آیه ۴ تا آیه ۲۰ در سوره نور.

وَ اللَّهُ مَوْلاكُمْ ولایت کلیه بر کافه موجودات علویه و سفلیه حتی بر انبیاء و ملائکه اختصاص باو دارد و بعد از آن ولایت جعلیه که بر انبیاء و اوصیاء آنها جعل فرموده که میفرماید: إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلاهَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكاهَ وَ هُمْ راكِعُونَ مائده آیه ۵۵ در خاتم بخشی امیر المؤمنین باید تحت اطاعت و فرمان الهی باشید.

وَ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ تفسیرش واضح است و مکرر بیان شده.

وَ إِذْ أَسَرَّ النَّبِیُّ إِلی بَعْضِ أَزْواجِهِ حَدِیثاً فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَ أَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَیْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَ أَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَها بِهِ قالَتْ مَنْ أَنْبَأَکَ هذا قالَ نَبَّأَنِیَ الْعَلِیمُ الْخَبِیرُ (۳)

و زمانی که نبی اکرم سرا ببعض ازواجش حدیثی بیان فرمود و باو سپرد که با حدی اظهار نکند ولی او رفت و اظهار کرد و فاش نمود حضرت از او پرسید چرا اظهار کردی بعض آن را اقرار کرد و بعض آن را انکار کرد، حضرت فرمود: تمام آن را اظهار کرده ای گفت: شما از کجا میدانید؟ فرمود: خدای عالم خبیر بمن خبر داده، شرح این قضیه طبق حدیثی که از حضرت صادق (ع) روایت شده پس از آنکه در آیه قبل ذکر شد در مورد حفصه و ماریه حضرت سری برای حفصه بیان فرمود و باو سپرد که فاش نکند، و آن سر این بود که پس از من أبا بکر و عمر خلافت را اشغال میکنند و قضیه ماریه را هم بروز ندهد. حفصه بعایشه گفت عایشه بپدرش ابی بکر گفت ابی بکر بعمر گفت، عمر آمد نزد حفصه از او پرسید اقرار کرد حضرت رسول حفصه را خواست اقرار کرد، اما مطلبی که میان این چهار نفر تصمیم گرفته بودند که حضرت را مسموم کنند بروز نداد، حضرت او را هم بیان فرمود، گفت: از کجا خبر پیدا کردی؟- فرمود: خدای خبیر علیم بمن خبر داد.

وَ إِذْ أَسَرَّ النَّبِیُّ إِلی بَعْضِ أَزْواجِهِ که حفصه باشد.

حَدِیثاً بعضی گفتند: همان رفتن نزد ماریه که در آیه قبل بیان شده بود که بسایر زوجات نگوید، و در خبر مذکور دارد که قضیه ابا بکر و عمر و ماریه بود چنانچه ذکر شد.

فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ که بعایشه خبر داد.

وَ أَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَیْهِ خداوند وحی فرمود و خبر داد که حفصه سر شما را فاش کرد و بعایشه خبر داد.

عَرَّفَ بَعْضَهُ وَ أَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ پیغمبر حیاء بعض آنچه خبر داده بود بعایشه را بحفصه فرمود که: چرا بروز دادی و بعایشه گفتی با اینکه بتو سپرده بودم که قضیه ماریه باشد.

وَ أَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ که قضیه أبی بکر و عمر باشد با اینکه میدانست زیرا اعراض فرع دانستن است.

فَلَمَّا نَبَّأَها بِهِ چون پیغمبر خبر داد حفصه را که چرا رفتی و بعایشه بروز دادی؟

حفصه گفت: شما از کجا فهمیدید که من بعایشه گفته ام؟ گمان کرد که عایشه به پیغمبر خبر داده.

(قالت) حفصه:

مَنْ أَنْبَأَکَ که من خبر داده ام.

قالَ نَبَّأَنِیَ الْعَلِیمُ الْخَبِیرُ خدا بمن خبر داده.

[سوره التحریم (۶۶): آیه ۴] .... ص : ۷۳

إِنْ تَتُوبا إِلَی اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُکُما وَ إِنْ تَظاهَرا عَلَیْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلاهُ وَ جِبْرِیلُ وَ صالِحُ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمَلائِکَهُ بَعْدَ ذلِکَ ظَهِیرٌ (۴)

اگر شما دو نفر که عایشه و حفصه باشید توبه کردید بسوی خدا یعنی واجب است توبه کنید پس متمایل است قلوب شما بر اظهار و افشاء باید خودداری کنید و اگر اظهار کردید بر علیه رسول اللّه (ص) پس محققا خداوند او یاری میکند پیغمبر خود را و جبرئیل و صالح مؤمنین که علی (ع) است و ملائکه هم بعد از این پشتیبان او هستند.

إِنْ تَتُوبا عایشه و حفصه.

إِلَی اللَّهِ حال که حفصه بعایشه گفته اگر شما دو نفر بدیگران نگفتید و فاش نکردید یعنی بابی بکر و عمر پدران خود نگفتید که باید نگوئید و فاش نکنید و در مقام اذیت برسول اللّه بر نیائید.

فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُکُما با اینکه قلبا تمایل دارید و خودداری نمیتوانید بکنید یعنی توبه نمیکنید و دست بر نمیدارید.

وَ إِنْ تَظاهَرا عَلَیْهِ در مقام عداوت با آن حضرت بر آمدید و با پدران خود همدست شدید قدرت ندارید کوچکترین اذیتی باو برسانید زیرا:

فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلاهُ خدا یاور او هست و او حفظ میفرماید.

وَ جِبْرِيلُ آن هم یاری میکند او را.

وَ صالِحُ الْمُؤْمِنِينَ امیر المؤمنین که در هر حالی ناصر پیغمبر بود کسی که همچو ناصری داشته باشد کی قدرت دارد باو آسیبی برساند.

وَ الْمَلائِكَهُ بَعْدَ ذلِكَ ظَهِيرٌ که جلوگیری میکنند از دشمن های او که نتوانند اذیتی باو برسانند.

[سوره التحریم (۶۶): آیه ۵] .... ص : ۷۴

عَسى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْواجاً خَيْراً مِنْكُنَّ مُسْلِماتٍ مُؤْمِناتٍ قانِتاتٍ تائِباتٍ عابِداتٍ سائِحاتٍ ثَيِّباتٍ وَ أَبْكاراً (۵)

امید است پروردگار او اگر شما را طلاق دهد اینکه بدل میفرماید از برای او زوجه های بهتر از شما مسلمات مؤمنات باشند قانتات خاضعه و خاشعه باشند تائبات از کلیه معاصی عابدات بعبادتهای الهی اشتغال داشته باشند سائحات روی بطاعت و بندگی خدا میروند چه ثیبه باشند یا باکره.

اقول: از مفهوم این آیه استفاده میشود که عایشه و حفصه نه مسلمه بودند و نه مؤمنه و نه نسبت بحضرت خضوع و خشوع و نه در پیشگاه الهی و نه تائبه از گناهان خود و نه اهل عبادت بودند و نه رو بخدا میرفتند و همین آیه ما را کافی است بر صفات آنها.

عَسى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ لکن حضرت نه اینها را طلاق میداد و نه تبدیل میکرد بازواج دیگری زیرا نهی صریح فرموده خدای متعال او را که فرمود: لا يَحِلُّ لَكَ النِّساءُ مِنْ بَعْدُ وَ لا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْواجٍ وَ لَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا ما مَلَكَتْ يَمِينُكَ احزاب آیه ۵۲. ولی ممکن بود که ترخیص برسد از جانب الهی و این جمله برای تهدید و تخویف آنها است که خدا ترخیص فرماید لذا فرمود: عسی ربه که ترخیص الهی برسد و شما را طلاق دهد و اگر طلاق داد.

أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْواجاً بجای شما ازواج دیگری باو عنایت فرماید.

خَيْراً مِنْكُنَّ که بهتر از شما باشند و بهتر بودن آنها نه از جهت حسن و جمال تنها باشد بلکه از جهت دیانت که دارای این صفات باشند:

مُسْلِماتٍ یا بمعنی اسلام است یا بمعنی تسلیم اوامر خدا و رسول

مُؤْمِناتٍ که ایمان و یقین داشته باشند بخدا و رسول و دستورات آنها را عمل کنند.

قانِتاتٍ بمعنی قنوت که در نماز هست، بعضی گفتند: بمعنی اطاعت است که مطیع زوج باشد و مطیعه خدا، بعضی گفتند: بمعنی خضوع و خشوع است، بعضی گفتند: اجتناب از قبایح و لغویات.

اقول: انسب بنظر میآید که اشتغال بذکر و دعا باشد چنانچه در قنوت نماز است.

تائِباتٍ نسبت به گذشته ها.

عابِداتٍ اهل عبادت و بندگی باشند.

سائِحاتٍ بعضی گفتند: رو بعبادت رفتن است، بعضی گفتند: صوم است. و انسب توجه بخدا و نظر و توکل باو است.

ثَيِّباتٍ وَ أَبْكاراً چه ثیبه باشند یا باکره یا هر دو قسمت.

اقول: ذکر این صفات برای خیریت آنها است یعنی آنها دارای این صفات هستند که شما فاقد آنها هستید، نه اسلام و تسلیم، و نه ایمان و عقیده، نه اهل ذکر و عبادت، و نه توبه از کردارهای خود، نه اطاعت فرمان خدا و رسول، لکن پیغمبر (ص) مأمور است که با اخلاق شما بسازد بعینه مثل این دو مثل زن نوح و زن لوط است چنانچه در همین سوره بیان میفرماید و شرحش میآید.

[سوره التحریم (۶۶): آیه ۶] .... ص : ۷۵

يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ أَهْلِيكُمْ ناراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَةُ عَلَيْها مَلائِكَةٌ غِلاظٌ شِدادٌ لا يَعْصُونَ اللَّهَ ما أَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ (۶)

ای کسانی که ایمان آورده اید نگهداری کنید و حفظ کنید خود را و کسانی که اهل شما هستند از آتشی که هیزم آن ابدان انسان است و سنگ کبریت و بر آن آتش موکل هستند ملائکه غلیظ اللسان سخت گیر مخالفت نمیکنند فرمان الهی را و آنچه بآنها امر میشود بجا میآورند.

يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خطاب باهل ایمان است زیرا غیر مؤمن هر که باشد و

هر چه باشد و لو عمر نوح کند و تمامش بعبادت بگذراند مخلد در عذاب است چه طبیعی باشد یا مشرک یا یهود و نصاری و مجوس یا اهل ضلالت و بدعت یا منکر ضروری دین یا مذهب باشد.

قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ أَهْلِيكُمْ هر کس اهل شما باشد از اولاد و احفاد چه نسبت سببی داشته باشند یا نسبی و در تحت عیلولت و فرمان شما هستند، و تعبیر باهل با اینکه بر هر فرد مسلمان واجب است امر بمعروف و نهی از منکر نسبت بجمیع افراد مسلمین و واجب است ارشاد و هدایت نسبت بجهال برای این است که اولا اهل اطاعت او را میکنند بخلاف دیگران، و ثانیا انسان علاقه و محبت نسبت باهل خود دارد و در مقام جلب نفع آنها و دفع ضرر از آنها است.

ناراً آتش جهنم است و این آتش همیشه افروخته است لکن هیزم را که در میان آتش بیندازند آتش میگیرد و شعله ور میشود لذا میفرماید:

وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَةُ اهل جهنم خود بزبان ما در میگیرند و از خود آنها شعله آتش بلند میشود، و تعبیر به حجاره گفتند: سنگ کبریت است که او هم در آتش شعله ور میشود لکن آنچه بنظر میآید مراد اصنام مشرکین است که از سنگ میتراشند که میفرماید. إِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَها وارِدُونَ انبیاء آیه ۹۵. و حصب برافروختگی است، و از اقوال ابراهیم بمشرکین میفرماید:

أَ تَعْبُدُونَ ما تَنْحِتُونَ صافات آیه ۹۵، و نحت تراشیدن است.

عَلَيْها مَلائِكَةٌ غِلاظٌ شِدادٌ خزنه جهنم که با تازیانه های آتشی و عمودهای آتشی که بر بدن آنها و بر فرق آنها میزنند و غل های آتشی که بگردن آنها میاندازند با سلاسل و حمیم جهنمی که بر سر آنها میریزند که میفرماید: خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلى سَواءِ الْجَحِيمِ ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذابِ الْحَمِيمِ دخان آیه ۴۷. و میفرماید: خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُها سَبْعُونَ ذِراعاً فَاسْلُكُوهُ الحاقه آیه ۳۰ الی ۳۲. و گفتند حمیم مس آب شده است، و نیز میفرماید: فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيابٌ مِنْ نارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ يُصْهَرُ بِهِ ما فِي بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ وَ لَهُمْ مَقامِعُ

مِنْ حَدِيدٍ كُلَّما أَرادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْها مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيها وَ ذُوقُوا عَذابَ الْحَرِيقِ

حج آیه ۲۰ و ۲۱.

لا- يَعْصُونَ اللَّهَ ما أَمَرَهُمْ آن ملائکه غلاظ و شداد خردلی معصیت و نافرمانی نمیکنند چنانچه عقیده مذهب شیعه است که ملائکه کلا- معصوم هستند چنانچه انبیاء و اوصیاء معصوم هستند، و قضیه هاروت و ماروت را در سوره بقره آیه ۹۶ مفصلا شرح کرده ایم مراجعه فرمائید.

وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ ذره ای خلاف دستور عمل نمیکنند نه زیاده از مقدار مأموریت و نه نقیصه و کوتاهی.

[سوره التحریم (۶۶): آیه ۷] .... ص : ۷۷

يا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّما تُجْزَوْنَ ما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (۷)

ای کسانی که کافر شدید عذر خواهی نکنید در این روز جز این نیست که جزا داده میشوید آنچه را که بودید عمل میکردید.

يا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا شامل تمام کفار میشود از طبیعی و مشرکین و یهود و نصاری و مجوس و منافقین و منکرین ضروریات دین و مرتدین و ملحق بآنها ضالین و مضلین.

لا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ اعتذار آنها را خداوند در قرآن بیان فرموده یکی آنکه میگویند: وَ اللَّهِ رَبِّنا ما كُنَّا مُشْرِكِينَ انعام آیه ۲۳. یکی: رَبَّنا هؤُلاءِ أَضَلُّونا اعراف آیه ۳۶. یکی: رَبَّنا أَخْرِجْنا مِنْها فَإِنْ عُدْنا فَإِنَّا ظالِمُونَ مؤمنون آیه ۱۰۹. یکی:

وَ لَوْ تَرى إِذِ الْمُجْرِمُونَ ناكِسُوا رُؤُسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنا أَبْصَرْنا وَ سَمِعْنا فَارْجِعْنا نَعْمَلْ صالِحاً إِنَّا مُوقِنُونَ سجده آیه ۱۲. و غیر اینها و لکن این اعذار پذیرفته نیست لذا میفرماید در جواب آنها که میگویند: رَبَّنا أَخْرِجْنا نَعْمَلْ صالِحاً غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَ وَ لَمْ نُعَمِّرْكُمْ ما يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَ جاءَكُمُ النَّذِيرُ فاطر آیه ۳۴. و حجت بر شما تمام شده و راه عذر بسته شده.

إِنَّما تُجْزَوْنَ ما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ خداوند خردلی زاید بر استحقاق شما بشما عذاب نمیکند فقط جزاء شما بمقدار عمل شما است خداوند کسی را زاید بر عمل او عذاب

نمیکند و خردلی از مثوبات عبادات کسر نمیگذارد: فَمَنْ یَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّهٍ خَیْراً یَرَهُ وَ مَنْ یَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّهٍ شَرًّا یَرَهُ زلزال آیه ۷ و ۸.

[سوره التحریم (۶۶): آیه ۸] .... ص : ۷۸

یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَی اللَّهِ تَوْبَهً نَصُوحاً عَسی رَبُّکُمْ أَنْ یُکَفِّرَ عَنْکُمْ سَیِّئاتِکُمْ وَ یُدْخِلَکُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ یَوْمَ لا یُخْزِی اللَّهُ النَّبِیَّ وَ الَّذِینَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ یَسْعی بَیْنَ أَیْدِیهِمْ وَ بِأَیْمانِهِمْ یَقُولُونَ رَبَّنا أَتْمِمْ لَنا نُورَنا وَ اغْفِرْ لَنا إِنَّکَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ (۸)

ای کسانی که ایمان آورده اید توبه کنید بسوی خدای متعال توبه نصوح امید است پروردگار شما تکفیر فرماید از شما سیئات شما را و داخل فرماید شما را بهشت- هایی که جاری میشود از زیر آنها نهرها روزی که خدای متعال خار و خفیف نمیفرماید پیغمبر اکرم را و کسانی که با او ایمان آورده اند، نور آنها تابش میکند از مقابل آنها و از طرف راست آنها میگویند: پروردگار ما اتمام فرما نور ما را و بیامرز ما را محققا تو بر هر چیزی قادر و توانایی.

یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا خطاب بمؤمنین برای این است که کفار و مشرکین و اهل ضلالت توبه آنها قبول نیست مگر ایمان آوردند، و اگر ایمان آورند مشمول این خطاب میشوند که میفرماید: وَ لَیْسَتِ التَّوْبَهُ لِلَّذِینَ یَعْمَلُونَ السَّیِّئاتِ حَتَّی إِذا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قالَ إِنِّی تُبْتُ الْآنَ وَ لَا الَّذِینَ یَمُوتُونَ وَ هُمْ کُفَّارٌ نساء آیه ۲۲.

تُوبُوا إِلَی اللَّهِ امر بتوبه ارشادی است اعمال مولویت در او نشده زیرا تسلسل لازم میآید، و حقیقت توبه پشیمانی است از آنچه کرده که ای کاش نکرده بودم که فرمود:

کفی فی التوبه الندم

و شرطش قبولی طرف است که میفرماید: أَ لَمْ یَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ یَقْبَلُ التَّوْبَهَ عَنْ عِبادِهِ توبه آیه ۱۰۴. و نیز میفرماید: وَ هُوَ الَّذِی یَقْبَلُ التَّوْبَهَ عَنْ عِبادِهِ وَ یَعْفُوا عَنِ السَّیِّئاتِ شوری آیه ۲۵. و وعده خدا خلف ندارد، و در توبه چهار امر شرط است:

۱- پشیمانی از گذشته. ۲- عزم بر ترک. ۳- اگر تدارکی دارد تدارک کند.

۴- اگر مجال تدارک ندارد وصیت کند: و تدارک معاصی مختلف است در ترک نماز قضا در ترک صوم، قضا و کفاره در مخالفت نذر و عهد و یمین کفاره در قتل نفس،

تمکین از قصاص و دیه و کفاره در ظلم ترضیه طرف، و در غصب رد بصاحبش یا رد مظالم و غیر اینها.

تَوْبَهً نَصُوحاً معنای توبه نصوح در اخبار همان عزم بر عدم عود یا تدارک ما فات یا بازاء هر معصیتی عبادتی بجا آورد و اینها از شرایط کمال است، و حقیقت نصوح این است انسان بسا یک معاصیی میکند سپس بر خورد بمضرات او میکند مثلا زنا میکند مبتلا به سفلیس میشود، شراب میخورد تولید مرض میکند میکشد، سرقت میکند او را دستگیر و حبس و جرم بلکه قصاص و اعدام میکنند پشیمان میشود یا متذکر عقوبات آخرتی میشود پشیمان میشود، توبه نصوح این است که چون مخالفت خدا کرده پشیمان میشود بر فرض این که هیچ ضرر دنیوی و اخروی نداشته باشد.

عَسی رَبُّکُمْ أَنْ یُکَفِّرَ عَنْکُمْ سَیِّئاتِکُمْ تکفیر مجرد مغفرت و عفو و گذشت نیست بلکه از بین بردن است از نامه عمل محو میشود از نظر کتبه اعمال و ملائکه حفظه و شهود میبرد احدی نیست جز خدا که بداند این معصیت کرده این است تکفیر سیئات وَ یُدْخِلَکُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ با اینکه دخول جنات مثوبات اعمال صالحه است و خدا به تائب با این که اعمال صالحه نداشته باشد عنایت میفرماید در اثر توبه و کف نفس و ورع از محارم اللَّه که افضل از جمیع عبادات است اگر للَّه باشد که گفتیم معنای نصوح است.

یَوْمَ لا یُخْزِی اللَّهُ النَّبِیَّ وَ الَّذِینَ آمَنُوا مَعَهُ خزی عذاب و خفت و خواری و بی- اعتنایی است، اول مقرب عند اللَّه نبی اکرم است که مقام محمود است و مقدم بر تمام انبیاء و ملائکه است.

وَ الَّذِینَ آمَنُوا مَعَهُ شامل تمام مؤمنین میشود تا دامنه قیامت نه خصوص مؤمنین زمان آن حضرت بدلیل حدیثی که از ابن بابویه مسندا الی جابر بن عبد اللَّه انصاری از پیغمبر اکرم که روزی حضرت روی بامیر المؤمنین فرمود: آیا بشارت دهم تو را؟ عرض کرد: بلی یا رسول اللَّه. فرمود: هذا جبرئیل یخبرنی عن اللَّه جل جلاله انه قد اعطی شیعتک و محبیک سبع خصال: الرفق عند الموت، و الانس عند الوحشه، و

النور عند الظلمه، و الا من عند الفزع، و القسط عند الميزان، و الجواز على الصراط، و دخول الجنه قبل الناس.

نُورُهُمْ يَسْعى بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَ بِأَيْمانِهِمْ که گذشت که منافقین میگویند: يَوْمَ يَقُولُ الْمُنافِقُونَ وَ الْمُنافِقاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انْظُرُونا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَراءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُوراً فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بابٌ باطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَهُ وَ ظاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذابُ يُنادُونَهُمْ أَ لَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قالُوا بَلى وَ لكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَ تَرَبَّصْتُمْ وَ ارْتَبْتُمْ وَ غَرَّتْكُمُ الْأَمانِيُّ حَتَّى جاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَ غَرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ حدید آیه ۱۳.

يَقُولُونَ رَبَّنا أَتْمِمْ لَنا نُورَنا وَ اغْفِرْ لَنا إِنَّكَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيرٌ اتمام نور بزیادتی نور و دوام نور است بسا تمام بهشت و صحرای محشر را روشن میکند و این بر اینها باقی است ابد الاباد تمام شدنی ندارد، و غفران با تکفیر قریب المعنی است تکفیر چیزی را بدل چیز دیگر قرار دادن است مثل باب کفارات و غفران پرده پوشیدن است که احدی مطلع نشود که میفرماید: إِلَّا مَنْ تابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ عَمَلًا صالِحاً فَأُولئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئاتِهِمْ حَسَناتٍ وَ كانَ اللَّهُ غَفُوراً رَحِيماً فرقان آیه ۷۰.

[سوره التحریم (۶۶): آیه ۹] .... ص : ۸۰

يا أَيُّهَا النَّبِيُّ جاهِدِ الْكُفَّارَ وَ الْمُنافِقِينَ وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ (۹)

ای نبی اکرم جهاد کن با کفار و منافقین و سخت بگیر بر آنها و جایگاه آنها جهنم است و بد بازگشتی است.

جهاد یکی از فروع اسلام است ولی شرط آن حضور نبی و امام است و باید باذن و اجازه او باشد و در دوره غیبت جایز نیست و بازاء آن دفاع است و آنهم باید باذن مجتهد جامع الشرائط باشد که نایب امام است و بحکم او باشد.

يا أَيُّهَا النَّبِيُّ جاهِدِ الْكُفَّارَ وَ الْمُنافِقِينَ جهاد با کفار معلوم که حضرت با مشرکین و یهود داشت در بدر و احد و احزاب و خیبر و غیر اینها، اما با منافقین حضرت جهاد نفرمود. بعضی گفتند: جهاد با آنها بقول و آمد و رفت و موعظه بود، بعضی گفتند منافقین که نفاق آنها ظاهر شده و ملحق بکفار شدند. لکن در اخبار از حضرت صادق (ع) و از ابن عباس علی بن ابراهیم و شیخ طوسی در امالی روایت کرده اند که جهاد با

منافقین را در عهده علی امیر المؤمنین گذاشت با ناکثین و قاسطین و مارقین.

اقول: جهاد با منافقین تهدیداتی بود که در قرآن نسبت بآنها شده مثل: إِنَّ الْمُنافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ نساء آیه ۱۴۴ و مثل: وَعَدَ اللَّهُ الْمُنافِقِينَ وَ الْمُنافِقاتِ وَ الْكُفَّارَ نارَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها هِيَ حَسْبُهُمْ وَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَ لَهُمْ عَذابٌ مُقِيمٌ توبه آیه ۶۹. و مثل: وَ يُعَذِّبَ الْمُنافِقِينَ وَ الْمُنافِقاتِ- الی قوله تعالی- وَ غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ لَعَنَهُمْ وَ أَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَ ساءَتْ مَصِيراً فتح آیه ۶ و غیر اینها از آیات.

وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ عین این آیه را در سوره توبه آیه ۷۴ شرح کرده ایم مراجعه کنید با اینکه معنی واضح و روشن است.

[سوره التحریم (۶۶): آیه ۱۰] .... ص : ۸۱

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلاً لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَ امْرَأَتَ لُوطٍ كانَتا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبادِنا صالِحَيْنِ فَخانَتاهُما فَلَمْ يُغْنِيا عَنْهُما مِنَ اللَّهِ شَيْئاً وَ قِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ (۱۰)

مثل میزند خداوند متعال از برای کسانی که کافر شدند زن نوح و زن لوط را که بودند تحت دو بنده صالح ما از بندگان ما دو پیغمبر که نوح سر حلقه انبیاء اولوا العزم بود و لوط که از طرف ابراهیم مبعوث به هفت شهر که قوم لوط بودند پس آن دو زن خیانت کردند آن دو پیغمبر محترم را پس بی نیاز نکرد از عذاب الهی که بگویند ما عیال دو پیغمبر بودیم هیچگونه عذابی، و گفته شد بآن دو زن که داخل شوید آتش را با کسانی که داخل شدند، و گفتند اسم عیال نوح واغله بود و خیانتش اینکه کافره و منافقه بوده و میگفت نوح دیوانه است و هر که میآمد بنوح ایمان بیاورد میرفت و بمشرکین خبر میداد آنها در مقام اذیت بآن ایمان آورنده بر میآمدند، و عیال لوط نامش و ابله بوده و خیانتش این بود که قوم لوط هر کس از خارج شهر آنها وارد شهر آنها میشد او را میگرفتند و با او آن عمل شنیع که لواط بود میکردند و چون ملائکه بصورت جوان خوش سیما شبانه بر حضرت لوط وارد شدند بعنوان ضیافت این زن رفت بالای بام آتش افروخت و خبردار کرد مشرکین را که آمدند بخیال اینکه با آن ملائکه چنین عمل را مرتکب شوند، و بعضی گفتند: اسم امراه نوح والغه و امراه لوط والهه بود و این اختلاف نسخ است.

و این ضرب المثل بر حسب روایت شرف الدین از حضرت صادق (ع) است راجع بعائشه و حفصه که خیانت کردند با رسول اللّه (ص) در افشاء سری که سپرده شده بود بآنها که شرحش گذشت، و از عامه مقاتل اعتراف کرده که: یقول اللّه لعائشه و حفصه:

لا- تکونا بمنزله امرأه نوح و امرأه لوط، و از علی بن ابراهیم است که گفت: طلحه عائشه را بسیار دوست میداشت در موقع خروج ببصره برای جنگ با امیر المؤمنین بهانه بدست آورد و بعایشه گفت: مناسب نیست و سزاوار نیست شما بدون محرم مسافرت کنید و او را تزویج کرد با اینکه صریح قرآن است که میفرماید: وَ ما کانَ لَکُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَ لا أَنْ تَنْکِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً احزاب آیه ۵۳. باری بپردازیم به تفسیر ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِینَ کَفَرُوا این ضرب المثل برای کفار برای این است که نگویند: ما پسر فلانیم و از قبیله فلان و انتساب بفلان داریم و از عذاب مصون و محفوظیم با اینکه میفرماید در حدیث:

(خلقت الجنه لمن اطاع اللّه و لو کان غلاما حبشیا و خلقت النار لمن عصی اللّه و لو کان سیدا قرشیا)

و در قرآن میفرماید: فَإِذا نُفِخَ فِی الصُّورِ فَلا أَنْسابَ بَیْنَهُمْ یَوْمَئِذٍ وَ لا یَتَساءَلُونَ مؤمنون آیه ۱۰۳.

امْرَأَتَ نُوحٍ وَ امْرَأَتَ لُوطٍ اقول: برای کفار مناسب بود ضرب المثل به پسر نوح و ابی لهب باشد نکته اینکه بامرأه لوط زده است کنایه و اشاره بهمان عایشه و حفصه است که نگویند: ما زوجه پیغمبر هستیم و ام المؤمنین، و اعلا درجه بهشت میرویم خداوند متعال این فتیله را از گوش آنها بیرون کشید در آیه شریفه: یا نِساءَ النَّبِیِّ مَنْ یَأْتِ مِنْکُنَّ بِفاحِشَهٍ مُبَیِّنَهٍ یُضاعَفْ لَهَا الْعَذابُ ضِعْفَیْنِ احزاب آیه ۳۰.

کانَتا تَحْتَ عَبْدَیْنِ مِنْ عِبادِنا صالِحَیْنِ که نوح و لوط باشند و تعبیر بعبدین برای این است که مقام عبودیت بالاترین مقام است حتی از مقام رسالت که در تشهد می گویی: و أشهد أن محمدا عبده و رسوله، و از امیر المؤمنین است در مناجاتش عرض میکند:

(الهی کفانی فخرا أن اکون لک عبدا و کفانی عزا أن تکون لی ربا).

فَخانَتاهُما که خیانت آنها ذکر شد.

فَلَمْ یُغْنِیا این دو پیغمبر بی نیاز نکردند.

عَنْهُما از این دو امرأه.

مِنَ اللَّهِ ای من عذاب اللَّه.

شَیْئاً بلکه موجب ضعف عذاب آنها میشوند.

وَ قِیلَ قائل یا ملائکه عذاب یا امیر المؤمنین که قسیم جنت و نار است.

ادْخُلَا النَّارَ این دو امرأه و آن دو امرأه مَعَ الدَّاخِلِینَ که سایر کفار و مشرکین و منافقین و آن دو پدر نابزرگوار و ابتاع آنها باشند.

[سوره التحریم (۶۶): آیه ۱۱] .... ص : ۸۳

وَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلاً لِلَّذِینَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قالَتْ رَبِّ ابْنِ لِی عِنْدَکَ بَیْتاً فِی الْجَنَّهِ وَ نَجِّنِی مِنْ فِرْعَوْنَ وَ عَمَلِهِ وَ نَجِّنِی مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ (۱۱)

و مثل میزند خداوند برای کسانی که ایمان آوردند امرأه فرعون را زمانی که گفت: پروردگار من بنا فرما خانه ای از برای من در نزد خود در بهشت و نجات ده مرا از فرعون و عمل فرعون و نجات بخش مرا از قوم ستمکاران.

گفتند: پس از معجزه موسی که سحر سحره فرعون را عصای موسی بلعید آسیه زن فرعون ایمان آورد هر چه فرعون خواست او را منصرف کند و او را اذیت میکرد او دست برنداشت عاقبت دستور داد او را چهار میخه بزمین کوبیدند دست ها و پاهای او را و سنگ عظیمی بر روی او گذاشتند تا هلاک شد.

یعنی ای مؤمنین اگر شما را قطعه قطعه کنند نباید دست از ایمان بکشید مخصوصا زنهای مؤمنه که گرفتار شوهرهای فاسق فاجر ضال مضل میشوند نباید دست از وظائف دینی خود بردارند.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِینَ آمَنُوا که شامل رجال و نساء میشود بواسطه تغلیب امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ که واقعا چه جلالت و عظمت داشت و او مانع شد از قتل موسی و فرعون را منصرف کرد مع ذلک ایمان آورد و گرفتار چنگال فرعون شد که گفت:

إِذْ قالَتْ رَبِّ ابْنِ لِی عِنْدَکَ بَیْتاً فِی الْجَنَّهِ

وَ نَجِّنِی مِنْ فِرْعَوْنَ وَ عَمَلِهِ اعمال سوء فرعون بسیار است بالاتر از اینکه بقصد کشتن خدا برود که بگوید به هامان که بنای صرح کند تا مطلع شود بخدای موسی:

یا هان ابن لی صرحا لعلی اطلع الی اله موسی بلکه منکر شود و بگوید: أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلی نازعات آیه ۲۳. و به موسی گوید: لَئِنِ اتَّخَذْتَ إِلهاً غَيْرِی لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ شعراء آیه ۲۹. و ظلم هایی که به بنی اسرائیل میکرد: يُذَبِّحُ أَبْناءَهُمْ وَ يَسْتَحْيِی نِساءَهُمْ قصص آیه ۴. و مردان آنها را باعمال شاقه وادار میکرد، و زنهای آنها را به کنیزی و کلفتی و خدمتکاری میگرفت، و بچه های آنها را سر میبرید و سایر اعمال خبیثه که مرتکب میشد و طغیان و سرکشی که میفرماید: إِنَّهُ طَغی طه آیه ۲۴.

وَ نَجِّنِی مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ که آل فرعون بودند قبطیان که خداوند خطاب به بنی اسرائیل میفرماید: إِذْ نَجَّيْناكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذابِ ... الایه بقره آیه ۴۹، و بامر فرعون با آسیه کردند آنچه ذکر شد و او را کشتند.

[سوره التحریم (۶۶): آیه ۱۲] .... ص : ۸۴

وَ مَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرانَ الَّتِی أَحْصَنَتْ فَرْجَها فَنَفَخْنا فِيهِ مِنْ رُوحِنا وَ صَدَّقَتْ بِكَلِماتِ رَبِّها وَ كُتُبِهِ وَ كانَتْ مِنَ الْقانِتِينَ (۱۲)

و مریم دختر عمران آن چنان زنی بود که حفظ کرد عورت خود را پس دمیدیم در آن از روح خود و تصدیق کرد بکلمات پروردگار خود و بکتابهای خدا و بود از اهل عبادت و اطاعت و توجه بخدای متعال.

وَ مَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرانَ این عمران غیر از عمران پدر موسی است موسی و هارون پسران عمران بن یصهرند و مریم دختر عمران بن فاتان است و بین این عمران دو هزار و هشتصد سال فاصله بوده و تمام آباء آنها از انبیاء و اوصیاء و صلحاء بودند چنانچه در نسب انبیاء و اوصیاء گفتیم در اصلاب شامخه و ارحام مطهره بودند.

الَّتِی أَحْصَنَتْ فَرْجَها احصان از ماده حصن است بمعنی دیوار قلعه که حفظ میکند از دخول غیر، و فرج بمعنی عورت است و از برای زن سه قسم عورت است ۱- یک قسم از نامحرم تمام بدن حتی موی سر سوای وجه و کفین تا بند دست و روی پا تا مفصل که در نماز هم باید مستور باشد و از غیر محارم باید ستر کند آنهم

مشروط به اینکه زینت نکرده باشد و نگاه ریبه نباشد در صورت و دست و پا.

۲- از محارم از ناف تا زانو باید مستور باشد.

۳- از نساء حتی مادر و دختر و خواهر عورتین و عجان و ظهار فقط برای شوهر جایز است و برای مولی نسبت به کنیز غیر مزوجه و بس. و مریم بجمیع اقسام خود را مصون و مستور و محفوظ نمود و این بالاترین صفات زن است بلکه اگر صورت و دست و روی پای را هم ستر کند بهتر است: وَ أَنْ یَسْتَعْفِفْنَ خَیْرٌ لَهُنَّ نور آیه ۵۹، و صدیقه طاهره خدمت پدر بزرگوارش عرض کرد که: بهترین صفات زن این است که چشمش بنامحرمی نیفتد و چشم نامحرمی باو نیفتد.

فَنَفَخْنا فِیهِ مِنْ رُوحِنا که جبرئیل آمد که خود جبرئیل روح الامین بود که میفرماید: فَأَرْسَلْنا إِلَیْها رُوحَنا

... الایه مریم آیه ۱۷. و دمید در جیب او یا عورت او که شرحش مکرر بیان شده مخصوصا در سوره مریم.

وَ صَدَّقَتْ بِکَلِماتِ کلمات رب انبیاء هستند.

وَ کُتُبِهِ صحف انبیاء، تورات، و زبور.

وَ کانَتْ مِنَ الْقانِتِینَ معنی قانت گذشت و بس است در شأن مریم آیه شریفه،:

وَ إِذْ قالَتِ الْمَلائِکَهُ یا مَرْیَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفاکِ وَ طَهَّرَکِ وَ اصْطَفاکِ عَلی نِساءِ الْعالَمِینَ آل عمران آیه ۳۷. و بس است در مقام مریم اینکه در بهشت از زنهای حضرت رسالت میشود چنانچه دارد از حضرت رسالت در موقعی که خدیجه در شرف وفات بود فرمود:

سلام مرا بضرات خود برسان بزبان ماهو و. عرض کرد: کیانند؟- فرمود: آسیه زن فرعون و مریم مادر عیسی و خواهر موسی، و در اخبار دارد مثل بمریم مثل بفاطمه (ع) است، و مثل بآسیه برقیه زوجه عثمان و فرعون این امت عثمان است و ظالمین این امت بنی امیه هستند.

هذا ما اردنا فی تفسیر سوره التحریم و یتلوه تفسیر سوره الملک و سائر السور ان- شاء اللَّه تعالی بتوفیقه و تأییده. و الحمد الدائم للَّه و الصلاه علی رسول اللَّه و خلفائه خلفاء اللَّه و انا عبد اللَّه السید عبد الحسین المدعو بالطیب.

سوره الملک مکیه ثلاثون آیه .... ص : ۸۶

اشاره

بسم اللَّه الرحمن الرحیم و الحمد للَّه رب العالمین و الصلاه و السلام علی سید المرسلین و علی آله الطیبین الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین الی یوم الدین.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۱] .... ص : ۸۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ

تَبارَکَ الَّذِی بِیَدِهِ الْمُلْکُ وَ هُوَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ (۱)

اما الکلام فی فضلها- از ابن بابویه مسندا از حضرت صادق (ع) که این سوره را خواندن در مکتوبه و قبل از نوم موجب امان الهی است تا صبح و امان الهی است در قیامت تا دخول جنت، و از کلینی از حضرت باقر (ع) مسندا که مانع از عذاب قبر و جلوگیری از دخول نکیر و منکر در قبر میشود، و از خواص القرآن که قرائت او ثواب احیاء شب قدر دارد و در روایتی شب عید فطر، و انیس در قبر میشود و صاحبش را حفظ میکند از عذاب تا روز قیامت و شفاعت او را میکند تا دخول جنت، و هدیه او برای اموات مثل برق بآنها میرسد و أنیس آنها میشود در قبر و غیر اینها از فضائل و مثوبات.

تَبارَکَ الَّذِی بِیَدِهِ الْمُلْکُ تمام برکات چه بدون واسطه و اسباب و چه بواسطه و اسباب از جانب او است و معنای برکت دارای جمیع خیرات و تفضلات و نعم لذا قرآن را میفرماید: وَ هذا کِتابٌ أَنْزَلْناهُ مُبارَکٌ انعام آیه ۹۲. زیرا قرآن جامع برکات است از حیث قرائت و تلاوت و حفظ و عمل باو و نظر در او و تفکر در آیات و اتعاظ بمواعظ او و هدایت و ارشاد و شفاعت او در قیامت، مِنْ شَجَرَهٍ مُبارَکَهٍ زَیْتُونَهٍ نور آیه ۳۵. زیرا فوائد زیتون بسیار است، فِی الْبُقْعَهِ الْمُبارَکَهِ قصص آیه ۳۰، زمین نجف وادی السلام بهشت عالم برزخ و اعظم برکاتش مرقد مطهر امیر المؤمنین و چهار پیغمبر آدم و نوح هود و صالح.

الَّذِی بِیَدِهِ الْمُلْکَ ید جارحه نیست ید قدرت است و ید اراده و مشیت است که: دائما افاضه میفرماید و تمام ما سوی اللّه در قبضه قدرت او است که میفرماید وَ قالَتِ الْیَهُودُ یَدُ اللَّهِ مَغْلُولَهٌ غُلَّتْ أَیْدِیهِمْ وَ لُعِنُوا بِما قالُوا بَلْ یَداهُ مَبْسُوطَتانِ یُنْفِقُ کَیْفَ یَشاءُ مائده آیه ۶۹، کُلَّ یَوْمٍ هُوَ فِی شَأْنٍ الرحمن آیه ۲۹.

وَ هُوَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ تعبیر بشی ء بمعنی ما یشی ء وجوده و تمام موجودات امکانی از عالم عقول و نفوس و لوح و قلم و عالم ارواح و ملائکه و جن و انس و عرش و کرسی و سماوات و ارض و ما فیها و ما بینهما تمام محدود هستند و قدرت عین ذات و غیر محدود، و تعبیر بکل شی ء از ضیق عبارت است و ذات اقدس ربوبی غیر متناهی است ازلا و ابدا: کُلُّ شَیْ ءٍ هالِکٌ إِلَّا وَجْهَهُ قصص آیه ۸۸، کُلُّ مَنْ عَلَیْها فانٍ وَ یَبْقی وَجْهُ رَبِّکَ ذُو الْجَلالِ وَ الْإِکْرامِ الرحمن آیه ۲۷.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۲] .... ص : ۸۷

الَّذِی خَلَقَ الْمَوْتَ وَ الْحَیاهَ لِیَبْلُوَکُمْ أَیُّکُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَ هُوَ الْعَزِیزُ الْغَفُورُ (۲)

خداوند خداوندی است که خلق فرمود موت و حیات را برای اینکه شما را اختبار کند که کدامیک از شما نیکوتر است عمل او و او عزیز قاهر است و آمرزنده گناه.

الَّذِی خَلَقَ الْمَوْتَ وَ الْحَیاهَ اشکال: اولا- برای چه موت را قبل از حیات ذکر فرموده با اینکه موت بعد از حیات است، و ثانیا موت فناء است مخلوق نیست برای چه نسبت خلق باو داده شده؟

جواب: اما از اشکال اول بعض مفسرین گفتند: که موت عدم الحیوه است و عدم قبل الحیوه بوده و این جواب از دو جهت باطل است: یکی عدم الحیوه امر عدمی است و معدوم مخلوق نیست، دیگر آنکه موت زوال حیات است تا حیات نباشد زوال نیست.

بعض مفسرین گفتند: موت بیشتر و زیادتر مورث خوف میشود. این هم تمام نیست.

بعضی گفتند: موت برای عبرت است و حیات برای تحصیل زاد و توشه است.

اقول: انسان در تحصیل کمالات و نیل بمقامات احتیاج بدو امر دارد: اول تخلیه است سپس تحلیه در باب ایمان و عقائد ابتدا باید کفر و شرک و عقائد فاسده زایل

شود سپس جای گیر آنها ایمان و عقاید حقه شود، در باب اخلاق اول ازاله اخلاق رذیله و صفات خبیثه و ملکات سیئه باید بشود سپس تحصیل اخلاق حمیده و صفات پسندیده و ملکات حسنه، در باب اعمال اولا قلب را از لوث معاصی باید پاک نمود سپس بنور اعمال صالحه زینت داد لذا تقوای از معاصی مقدم است بر اعمال صالحه، موت مجرد زوال حیات حیوانی نیست بلکه ازاله عقاید فاسده و اخلاق رذیله و اعمال سیئه است آنها را بمیراند سپس حیات ایمانی و کمالات اخلاقی و اعمال حسنه جای گیر شود.

منظر دل نیست جای صحبت اغیار دیو چو بیرون رود فرشته در آید

و اما از اشکال دوم: موت زوال حیات نیست بلکه انتقال است از نشئه ای بنشئه دیگر روح انسانی فنا و زوال ندارد علاقه او از این بدن عنصری قطع میشود و بقالب مثالی و بدن برزخی تعلق میگیرد سپس از او قطع میشود و بهمین بدن عنصری در قیامت تعلق میگیرد فناء و زوال ندارد نه روح که انتقال نشئه است و نه بدن فقط تغییر صورت است و تمام در تحت قدرت و مشیت الهی است.

لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا اختبار خداوند نه برای این است که مجهولی بر او معلوم گردد بلکه برای این است که بر خود انسان و بر دیگران کی قابلیت دخول بهشت داشت و کی استحقاق دخول جحیم: لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَهٍ وَ يَحْيى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَهٍ انفال آیه ۴۲. و مراد از احسن عمل ایمان بعقائد حقه و تخلق به اخلاق حسنه و عمل باعمال صالحه هر چه ایمان قوی تر باشد و اخلاق بهتر باشد و اعمال اصلح باشد احسن است.

وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ هر که استحقاق عذاب دارد مورد قهر و غضب الهی میشود و هر که قابلیت ثواب دارد مورد عفو و مغفرت او میگردد (اللهم اجعلنا من المغفورین و المعفوین و لا تجعلنا من المغضوبین و لا الضالین).

[سوره الملک (۶۷): آیه ۳] .... ص : ۸۸

الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَماواتٍ طِباقاً ما تَرى فِي خَلْقِ الرَّحْمنِ مِنْ تَفاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرى مِنْ فُطُورٍ (۳)

آن چنان خدایی است که خلق فرمود هفت آسمان را طبقه بطبقه هر طبقه ای فوق طبقه دیگر نمیبینی در خلقت خداوند رحمن تفاوتی که تمام از روی حکمت و مصلحت و صحیح و درست و بجا بوده پس چشم بصیرت خود را بیند از آیا در خلقت ما خلق فطوری و نقصانی و کوتاهی شده می بینی تمام عین صلاح و حکمت است.

الَّذِی خَلَقَ سَبْعَ سَماواتٍ طِباقاً مکرر گفته شد که این طبقات آسمانها هر قسمت در این فضای عظیم دارای یک خصوصیات و مرکز یک قسمت از ملائکه است و در طبقه چهارم بیت المعمور است و در طبقه هفتم سدره المنتهی و جنه المأوی است و فوق آنها کرسی است که احاطه بجمیع این طبقات دارد و فوق کرسی عرش اعظم است و فوق عرش را لا یعلمه أحد الا اللّه لا ملک مقرب و لا نبی مرسل، عالم انوار و جبروت و لاهوت و تمام این مطالب را از قرآن استفاده کرده ایم مثل آیه ۱۳ الی ۱۵. و آیه شریفه: سُبْحانَ الَّذِی أَسْری بِعَبْدِهِ لَیْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَی الْمَسْجِدِ الْأَقْصَی اسرا آیه ۱. و گفتیم مسجد اقصی بیت المعمور است طبق اخبار، و آیه شریفه: إِنَّا زَیَّنَّا السَّماءَ الدُّنْیا بِزِینَهٍ الْکَواکِبِ وَ حِفْظاً مِنْ کُلِّ شَیْطانٍ مارِدٍ صافات آیه ۶ و ۷. و آیه شریفه، وَ زَیَّنَّا السَّماءَ الدُّنْیا بِمَصابِیحَ وَ حِفْظاً فصلت آیه ۱۱. و غیر اینها از آیات.

ما تَری فِی خَلْقِ الرَّحْمنِ مِنْ تَفاوُتٍ ما تری نه برؤیت بصر بلکه برؤیت قلب که خداوند حکیم کار لغو و قبیح از او صادر نمیشود تمام کارهای او از روی حکمت و عین صلاح فقط قابلیت محل لازم است هر چه قابل وجود باشد و مصلحت در ایجادش باشد ایجاد میفرماید و کوتاهی و نقص و عیبی در ایجاد او نیست تمام بجا و بموقع است.

فَارْجِعِ الْبَصَرَ اشاره تفکر و تأمل و تدبر میخواهد تا پی ببرد بحکم و مصالح آن.

هَلْ تَری مِنْ فُطُورٍ همین نحوی که تا فعل مصلحت نداشته باشد خداوند ایجاد نمیفرماید همین نحو اگر فعلی مصلحت داشته باشد و محل قابل باشد بخل در ایجاد نمیفرماید فیض او سر تا سر ممکنات را گرفته.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۴] .... ص : ۸۹

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ کَرَّتَیْنِ یَنْقَلِبْ إِلَیْکَ الْبَصَرُ خاسِئاً وَ هُوَ حَسِیرٌ (۴)

پس مکرر کن نظر را مره بعد مره برمیگردد بسوی تو بصر مأیوس از طلب و او کند و کوتاه است.

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ کَرَّتَیْنِ انسان بنظر اولی و فکر ابتدایی تمام خصوصیات را درک نمیکند هر چه امعان نظر کند و فکر خود را ادامه دهد تدریجا پاره ای از حقایق را درک میکند و بهترین عبادات همین است که میفرماید:

(تفکر ساعه خیر من عباده سنه).

الفکر حرکه من المبادی و من مبادی الی المراد

الفکر حیاه قلب البصیر، خداوند تمجید میفرماید صاحبان عقل را بتفکر میفرماید: إِنَّ فِی خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ اخْتِلافِ اللَّیْلِ وَ النَّهارِ لَآیاتٍ لِأُولِی الْأَلْبابِ الَّذِینَ یَذْکُرُونَ اللَّهَ قِیاماً وَ قُعُوداً وَ عَلی جُنُوبِهِمْ وَ یَتَفَکَّرُونَ فِی خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ رَبَّنا ما خَلَقْتَ هذا باطِلًا سُبْحانَکَ فَقِنا عَذابَ النَّارِ آل عمران آیه ۱۹۱. أَ وَ لَمْ یَتَفَکَّرُوا فِی أَنْفُسِهِمْ ما خَلَقَ اللَّهُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَیْنَهُما إِلَّا بِالْحَقِّ روم آیه ۸. کَذلِکَ یُبَیِّنُ اللَّهُ- لَکُمُ الْآیاتِ لَعَلَّکُمْ تَتَفَکَّرُونَ فِی الدُّنْیا وَ الْآخِرَهِ بقره آیه ۲۲۰. و غیر اینها از آیات و اخبار در فضیلت تفکر.

و مراد از کرتین ظاهرا دو نظر نیست بلکه مراد کره بعد کره است و مره بعد مره چنانچه در ترجمه گفتیم، و اگر بگوئیم که مراد فقط دو نظر است ممکن است بگوئیم:

دو نظر داریم یک نظر سطحی که فقط ظواهر را درک میکند و یک نظر عمقی که پی ببواطن اشیاء میبرد.

یَنْقَلِبْ إِلَیْکَ الْبَصَرُ برمیگردد بسوی تو بصر یعنی درک میکنی که نمیتوانی ببواطن اشیاء و جمیع حکم و مصالح آن پی ببری هر کسی بقدر قوه و استعداد خود میتواند درک کند عالم بجمیع حکم و مصالح خدا است و بس.

حکیم نازی بفکر تا کی بفکرت این ره نمیشود طی

بکنه ذاتش خرد برد پی اگر رسد خس بقعر دریا

اقول: رسیدن خس بقعر دریا محال عادی است ولی امکان ذاتی دارد بر خلاف

عادت و رسیدن فکر بکنه ذات محال عقلی است چون غیر متناهی است و غیر محدود و هر چه فکر بالا- رود تناهی دارد و محدود است و بهتر این است که بگوید:

بکنه اشیاء خرد برد پی اگر رسد خس بقعر دریا

خاسِئاً وَ هُوَ حَسِیرٌ خاسئا بمعنی دوری است یعنی از فکر دور است بآخر نمیرسد و حسیر بمعنی خستگی و ملالت و وامانده شدن و تعب و مشقت است که هر چه بخود زحمت دهد بجایی نمیرسد و حسرت بمعنی ندامت و پشیمانی و اینکه نفعی را میتوانست دست بیاورد از دست داده.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۵] .... ص : ۹۱

وَ لَقَدْ زَیَّنَّا السَّماءَ الدُّنْیا بِمَصابِیحَ وَ جَعَلْناها رُجُوماً لِلشَّیاطِینِ وَ أَعْتَدْنا لَهُمْ عَذابَ السَّعِیرِ (۵)

و هر آینه بتحقیق زینت دادیم آسمان نزدیک را به چراغها و قرار دادیم آن چراغها را تیرها برای شیاطین و آماده نمودیم از برای شیاطین عذاب برفروخته را.

وَ لَقَدْ زَیَّنَّا السَّماءَ الدُّنْیا که همان آسمان اول است که نزدیکتر از سایر آسمانها است بکره زمین زیرا دنیا از ماده دنو است بمعنی نزدیک و این عالم را دنیا گفتند برای این که انسان و سایر مخلوقات قبلا در این عالم وارد میشوند سپس در عالم برزخ که فاصله است بین این عالم و عالم قیامت که آخرت میگویند که پس از عالم برزخ وارد عالم آخرت میشوند که دیگر ابد الاباد باقی است و آخر ندارد که معنی خلود است و پس از آن عالم دیگری نیست بخلاف مذهب عرفاء که مثنوی میگویند:

بعد از آن هم از ملک پران شوم آنچه اندرو هم ناید آن شوم

پس عدم گردم عدم چون ارغنون گویدم کنا الیه راجعون

خذله اللّه.

بِمَصابِیحَ مصباح چراغی است که نور میدهد و از این جهت اول روز را صبح گفتند چون نور خورشید روی زمین را روشن میکند و در آیه شریفه مثل میزند: اللَّهُ نُورُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ کَمِشْکاةٍ فِیها مِصْباحٌ الی آخر الایه نور آیه ۳۵. و مراد از مصابیح همین ستاره ها است که در جای دیگر تعبیر بکواکب فرموده: إِنَّا زَیَّنَّا

السَّماءَ الدُّنْيا بِزِينَةٍ الْكَواكِبِ وَ حِفْظاً مِنْ كُلِّ شَيْطانٍ مارِدٍ

و الصافات آیه ۶ و ۷.

وَ جَعَلْناها رُجُوماً لِلشَّياطِينِ نظر باین که شیاطین میرفتند بآسمانها و از ملائکه اموری و مطالبی اخذ میکردند و بکهنه که تسخیر جن میکردند خبر میدادند آنها هم بمردم خبر میدادند و از آنها منافعی استفاده میکردند تا زمانی که حضرت عیسی متولد شد از آسمان چهارم ببالا- ممنوع شدند و شب ولادت حضرت رسالت بکلی از آسمانها ممنوع شدند و دستگاه کهانت از بین رفت، شیاطین نزدیک آسمان میرفتند و استراق سمع میکردند یعنی گوش میدادند و از ملائکه سرقت و دزدی میکردند خداوند این ستاره ها را بمنزله تیر شهاب بر آنها میفرستاد آنها را میسوزانید که میفرماید: وَ لَقَدْ جَعَلْنا فِی السَّماءِ بُرُوجاً وَ زَيَّنَّاها لِلنَّاظِرِينَ وَ حَفِظْناها مِنْ كُلِّ شَيْطانٍ رَجِيمٍ إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ مُبِينٌ حجر آیه ۱۶ الی ۱۸. و میفرماید: إِنَّا زَيَّنَّا السَّماءَ الدُّنْيا بِزِينَةٍ الْكَواكِبِ وَ حِفْظاً مِنْ كُلِّ شَيْطانٍ مارِدٍ- الی قوله تعالی- إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ ثاقِبٌ و الصافات آیه ۶ الی ۱۰، و از قول طایفه جن میفرماید: وَ أَنَّا لَمَسْنَا السَّماءَ فَوَجَدْناها مُلِئَتْ حَرَساً شَدِيداً وَ شُهُباً وَ أَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْها مَقاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهاباً رَصَداً جن آیه ۸ و ۹.

وَ أَعْتَدْنا لَهُمْ عَذابَ السَّعِيرِ مرجع ضمیر هم شیاطین هستند چون طایفه جن دو دسته هستند مؤمنین جن و کفار جن شیاطین هستند که برای آنها عذاب جهنم آتش افروخته فراهم شده که میفرماید: وَ تَمَّتْ كَلِمَهُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّهِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ هود آیه ۱۱۹.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۶] .... ص : ۹۲

وَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذابُ جَهَنَّمَ وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ (۶)

و از برای کسانی که کافر شدند بپروردگار خود عذاب جهنم است و بد بازگشتی است.

وَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا عموم دارد شامل جمیع طبقات کفر و اقسام کفر میشود از طبیعی که منکر وجود جن است تمام امور را مستند بطبیعت میداند، و مشرک که

برای خدا شریک قرار داده چه شرک ذاتی مثل ابن کمونه که گفت:

هویتان بتمام الذات قد خالفتا بابن کمونه استند

و چه شرک صفاتی مثل کسانی که از عامه عمیاء قائل بصفات زایده بر ذات هستند، و چه شرک افعالی مثل کسانی که قائل بیزدان و اهریمن خالق خیرات و شرور هستند، و چه شرک عبادتی مثل بت پرست، گاو پرست، گوساله پرست، آفتاب پرست، ماه پرست ستاره پرست ملک پرست عیسی پرست آتش پرست و غیر اینها، و چه شرک نظری که امور را مستند باسباب میدانند، و از کسانی که در حق انبیاء تفصیل قائلند ببعض آنها ایمان دارند و ببعضی کافر هستند که میفرماید: يَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَ نَكْفُرُ بِبَعْضٍ نساء آیه ۱۴۹. مثل یهود و نصاری، و کسانی که بدعت در دین میگذارند، و کسانی که منکر بعض ضروریات میشوند، و ملحق بکفاراند اهل ضلالت در امر معاد جسمانی یا در امر امامت ائمه هدی یا در شئونات آنها یا توهین بمقدسات دین و اشباه اینها، بعضی از کفار که بدون تقصیر هستند مثل مجانین و بلها و غیر بالغین معاف هستند.

بِرَبِّهِمْ تمام کافر بخدا هستند زیرا اگر یک فرمایش او را انکار کنند باو کافر شدند.

عَذابُ جَهَنَّمَ و لام للذین لام اختصاص است که عذاب جهنم مختص بآنها است و این آیه وارد در مورد افراد انس است ولی بنص آیات قرآنی کفار جن هم مشمول میشود.

وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ تعبیر بمصیر بمعنی بازگشت یعنی همین نحوی که در دنیا آمدند از دنیا میروند: إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۷] .... ص : ۹۳

إِذا أُلْقُوا فِيها سَمِعُوا لَها شَهِيقاً وَ هِيَ تَفُورُ (۷)

زمانی که این کفار را میاندازند در جهنم میشنوند از برای جهنم شهیق که صدای حمار است و آن جهنم نعره میزند.

إِذا أُلْقُوا فِيها اهل جهنم که باختیار خود و بپای خود که در جهنم نمیروند ملائکه عذاب آنها را میگیرند و در جهنم میاندازند چنانچه میفرماید: خُذُوهُ

فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ثُمَّ فِی سِلْسِلَهٍ ذَرْعُها سَبْعُونَ ذِراعاً فَاسْلُکُوهُ

الحاقه آیه ۳۰ الی ۳۲.

سَمِعُوا لَها شَهِیقاً شهیق صدای بلند منکر است مثل صدای حمار، آن آخر صدای حمار که از بیخ حلق بلند میشود شهیق میگویند، و هر بلند و مرتفع را شاهق میگویند مثل کوه، و شهق الرجل فمات نعره که میزند و میمیرد، جهنم نعره میزند مثل صدای حمار و شهقه صیحه است. و نیز میفرماید: فَأَمَّا الَّذِینَ شَقُوا فَفِی النَّارِ لَهُمْ فِیها زَفِیرٌ وَ شَهِیقٌ هود آیه ۱۰۸. زفیر اول صدای حمار است و شهیق آخر صدا که خود اهل جهنم مثل حمار فریاد و داد میکنند و کسی بداد آنها نمیرسد.

وَ هِیَ تَفُورُ آن آتش جهنم فوران دارد مثل فواره که شعله میزند و شعله های او مثل کوه بلند میشود، اعاذنا اللّه منها.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۸] .... ص : ۹۴

تَکادُ تَمَیَّزُ مِنَ الْغَیْظِ کُلَّما أُلْقِیَ فِیها فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُها أَ لَمْ یَأْتِکُمْ نَذِیرٌ (۸)

نزدیک است آتش جهنم پاره پاره شود از شدت غیظ بر کفار هر زمانی که قومی را بیندازند در جهنم خزنه جهنم ملائکه موکلین بعذاب از آنها میپرسند آیا نیامد شما را کسی که انذار کند شما را و خبر دهد به یک همچو پیش آمدی.

تَکادُ تَمَیَّزُ مِنَ الْغَیْظِ بعقیده مفسرین تشبیه و تنظیر است بآدم مبغض که بخواهد از شدت غیظ خود را قطعه قطعه کند لکن بعقیده ما عین حقیقت است زیرا جهنم و آتش آن و عذابهای آن و همچنین بهشت و نعم آن مثل بلاهای دنیوی و نعم آن نیست بلکه شعور و ادراک و حیاه دارند و در تحت اطاعت و فرمان الهی هستند مثلا یک آتش است که مأمور است یکی را یک درجه بسوزاند و یکی را صد درجه، و در بهشت یک نعمت است مأمور است یکی را یک درجه لذت بخشد و یکی را صد درجه، و اهل بهشت و جهنم مختلف هستند اهل بهشت ما دون درک ما فوق نمیکنند تا محزون گردند، و اهل جهنم درک ما فوق نمیکنند تا مسرور شوند، و بالعکس ما فوق درک ما دون را میکند که در بهشت مسرور شود و در جهنم محزون گردد، و آتش جهنم غیظ میکند بر کفار بلکه جهنم تکلم دارد که میفرماید: یَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِیدٍ ق آیه ۲۹، بلکه گفتیم موجودات عالم حتی جمادات شعور و ادراک دارند و معرفت و ذکر

دارند و اخبار و آیات در این باب بسیار داریم و احتیاج بتوجیهات مفسرین نداریم مثل: یا نارُ کُونِی بَرْداً وَ سَلاماً عَلی إِبْراهِیمَ انبیاء آیه ۶۹ یا جِبالُ أَوِّبِی مَعَهُ وَ الطَّیْرَ سبأ آیه ۱۰، مورچه تکلم میکند: یا أَیُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَساکِنَکُمْ لا یَحْطِمَنَّکُمْ سُلَیْمانُ وَ جُنُودُهُ نمل آیه ۱۸، هد هد: أَحَطْتُ بِما لَمْ تُحِطْ بِهِ- الی آخر الآیات- نمل آیه ۲۲.

خطاب بنحل میرسد: وَ أَوْحی رَبُّکَ إِلَی النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِی مِنَ الْجِبالِ بُیُوتاً ... الایه نحل آیه ۷۰ و ۷۱، بزمین و آسمان خطاب میرسد: یا أَرْضُ ابْلَعِی ماءَکِ وَ یا سَماءُ أَقْلِعِی هود آیه ۴۶ و غیر اینها.

جمله ذرات زمین و آسمان با تو میگویند روزان و شبان

ما سمیعیم و بصیریم و هوشیم با شما نامحرمان ما خاموشیم

و غیر ذلک، در اخبار دارد قبر روزی چند مرتبه ندا میکند:

(انا بیت الظلمه فاحمل الی سراجا، انا بیت الوحشه فاحمل الی انیسا: انا بیت الدیدان و العقارب فاحمل الی تریاقا)

الی غیر ذلک اگر حفظ الهی نباشد آتش از غیظ پراکنده میشود لذا به لفظ تکاد تعبیر فرمود.

کُلَّما أُلْقِیَ فِیها فَوْجٌ چون فوج فوج وارد صحرای محشر میشوند که میفرماید:

یَوْمَ یُنْفَخُ فِی الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْواجاً نبأ آیه ۱۸ همین نحو فوج فوج اهل بهشت وارد بهشت میشوند و اهل جهنم فوج فوج وارد جهنم میشوند چنانچه میفرماید: وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِینَ لَها سَبْعَهُ أَبْوابٍ لِکُلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ حجر آیه ۴۳ و ۴۴ و نیز میفرماید: وَ سِیقَ الَّذِینَ کَفَرُوا إِلی جَهَنَّمَ زُمَراً حَتَّی إِذا جاؤُها فُتِحَتْ أَبْوابُها وَ قالَ لَهُمْ خَزَنَتُها أَ لَمْ یَأْتِکُمْ رُسُلٌ مِنْکُمْ- الی آخر الایه زمر آیه ۷۱، و زمر بمعنی فوج فوج است و همچنین اهل بهشت که میفرماید: وَ سِیقَ الَّذِینَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَی الْجَنَّهِ زُمَراً حَتَّی إِذا جاؤُها وَ فُتِحَتْ أَبْوابُها وَ قالَ لَهُمْ خَزَنَتُها سَلامٌ عَلَیْکُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوها خالِدِینَ زمر آیه ۷۳، بلکه میتوان گفت که: هر فرد فرد که وارد میشوند غیظ جهنم و نعره او بلند میشود.

سَأَلَهُمْ خَزَنَتُها أَ لَمْ یَأْتِکُمْ نَذِیرٌ این سؤال از راه تعنت و سرزنش و توبیخ است

نه از راه ندانستن مثل اینکه شما باطفال خود می گویی: فلان کار را نکن پرت میشوی میافتی دستت زخم میشود نمیشنود و میکند و مبتلا میشود می گویی: مگر نگفتم چنین نکن چنین میشوی خزنه جهنم هم میگویند: مگر نیامد شما را نذیر انذار کنند که مراد پیغمبران باشند زیرا وظیفه انبیاء دو چیز است یکی بشارت به بهشت اگر ایمان و عمل صالح و تقوی پیدا کنند و دیگر انذار از جهنم اگر کفر و ضلالت و فسق و فجور داشته باشند چنانچه میفرماید: یا أَهْلَ الْکِتابِ قَدْ جاءَکُمْ رَسُولُنا یُبَیِّنُ لَکُمْ عَلی فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا ما جاءَنا مِنْ بَشِیرٍ وَ لا نَذِیرٍ فَقَدْ جاءَکُمْ بَشِیرٌ وَ نَذِیرٌ مائده آیه ۲۲. و بسیاری از آیات دیگر باین مفاد داریم.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۹] .... ص : ۹۶

قالُوا بَلی قَدْ جاءَنا نَذِیرٌ فَکَذَّبْنا وَ قُلْنا ما نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَیْ ءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِی ضَلالٍ کَبِیرٍ (۹)

در جواب خزنه جهنم اعتراف کردند گفتند: بلی بتحقیق آمد ما را انذار کننده پس تکذیب کردیم و گفتیم خداوند نازل نفرموده هیچ شیئی را و باز بمنذرین گفتیم نیستید شما مگر در ضلالت بزرگی.

قالوا بلی) گفتیم بلی با نعم تفاوت دارد نعم مطابق سؤال است و بلی بر خلاف آن، مثلا اگر شما از کسی سؤال کنی آیا فلان عمل را بجا آوردید؟ میگوید: نعم بجا آوردم و اگر بگوید بجا نیاوردی؟ میگوید بلی بجا آوردم. خزنه جهنم اگر میگفتند نذیر بر شما آمد میگفتند نعم ولی چون گفتند آیا نیامد جواب بلی است.

قَدْ جاءَنا نَذِیرٌ محققا آمد ما را انذار کننده خداوند زمین را بدون حجت نگذاشته چنانچه در حدیث است:

(لو خلت الارض عن الحجه لساخت باهلها و لماجت باهلها)

(لا تخلو الارض عن الحجه اما ظاهرا مشهورا او غائبا مستورا).

فَکَذَّبْنا ما آنها را تکذیب کردیم بلکه نسبت های ناروا بآنها دادیم گاهی گفتیم ساحر گاهی مجنون گاهی مفتری گاهی کذاب بلکه بآنها ظلم و اذیت کردیم بعضی را کشتیم بعضی را اخراج بلد کردیم بعضی را سنگ بر سر آنها زدیم خاکروبه بر سر آنها ریختیم پیشانی آنها را شکستیم دندان آنها را شکستیم عبا بگردن آنها تاب دادیم اصحاب آنها را کشتیم و غیر اینها.

وَ قُلْنا ما نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَیْ ءٍ که خدا نه پیغمبر فرستاده و نه کتاب نازل کرده و نه دستورات داده.

إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِی ضَ لالٍ کَبِیرٍ بآن منذرین گفتیم: نیستید شما مگر در ضلالت بزرگی، ضلالت مقابل هدایت است بمعنی راه گم کردن است هدایت راه پیدا کردن است، راه حق صراط مستقیم است و راههای باطل سبل شیطان است راه حق یکی است و راههای باطل هزار که میفرماید: وَ أَنَّ هذا صِ راطِی مُسْتَقِیماً فَاتَّبِعُوهُ وَ لا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِکُمْ عَنْ سَبِیلِهِ انعام آیه ۱۵۴، صراط مستقیم ایمان بجمیع عقائد حقه و تخلق باخلاق فاضله و عمل باعمال صالحه است که اگر یکی از آنها را مخالفت کرد از صراط مستقیم منحرف شده و در سبل شیطانی وارد شده هر چه بیشتر در سبل شیطانی میرود از صراط مستقیم دورتر میشود و ضلالت کبیر این که بسیار دور هستید ما این نسبت را بانبیاء دادیم.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۰] .... ص : ۹۷

وَ قالُوا لَوْ کُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ ما کُنَّا فِی أَصْحابِ السَّعِیرِ (۱۰)

و گفتند این افواج که داخل جهنم شدند بخزنه جهنم که: اگر ما فرمایشات انبیاء را شنیده بودیم یا تعقل میکردیم نبودیم از اصحاب آتش سوزنده.

وَ قالُوا اهل جهنم بخزنه جهنم.

لَوْ کُنَّا نَسْ مَعُ نه بسماع اذن زیرا انبیاء بآنها رساندند و ابلاغ کردند و حجت را بر آنها تمام کردند بلکه سماع قلب یعنی بدستور و فرمایشات آنها عمل کرده بودیم و بزبان ما حرف آنها را شنیده بودیم که ایمان آورده بودیم و اعمال صالحه بجا آورده بودیم و از معاصی اجتناب کرده بودیم و تقوی پیدا کرده بودیم.

أَوْ نَعْقِلُ هوی و هوس و حب جاه و دنیا و کبر و نخوت و قساوت و عناد و نکری و شیطنت قلب ما را سیاه نکرده بود و پرده روی عقل ما نینداخته بود.

ما کُنَّا فِی أَصْ حابِ السَّعِیرِ چنانچه کسانی که شنیدند و تعقل کردند الان در بهشت متنعم هستند ما هم با آنها بودیم و فعلا حسرت آنها را میخوریم و نادم و پشیمان هستیم.

تنبیه: همین نحوی که از برای سمع دو معنی است چنانچه ذکر شد از برای بصرهم دو معنی است یکی رؤیت مبصرات بچشم سر و یکی بینایی قلب و درک حقایق می گویی: فلانی در فلان امر بصیر است معرفت بخصوصیات آن دارد، و اطلاق سمیع و بصیر بر خداوند متعال هم دو معنی دارد یکی عالم بمسموعات و مبصرات که از شئون عالم است مثل حکیم و مرید که علم بحکم و مصالح و علم بصلاح و فساد دارد، و یکی بمعنی اجابت إِنَّکَ سَمِیعُ الدُّعاءِ آل عمران آیه ۳۳، و در نماز می گویی: (سمع اللَّه لمن حمده) یعنی هر کس حمد تو را بجا آورد اجابت میکنی حوائج او را که در حدیث دارد که از معصوم سؤال کردند که: چکنیم که تمام مؤمنین در حق ما دعا کنند؟- فرمود بگوئید: (الحمد للَّه) زیرا تمام مؤمنین در حق شما در حال نماز دعا میکنند میگویند: (سمع اللَّه لمن حمده) و همچنین بصیر بمعنی عالم بما فی الضمیر بندگان است: إِنَّ اللَّهَ بَصِیرٌ بِالْعِبادِ و قریب همین مفاد در بسیاری از آیات داریم.

تنبیه آخر: عقل یکی از قوای روح انسانی است که بمنزله آینه است در قلب که حقایق را درک میکند و از امیر المؤمنین است فرمود:

(العقل ما عبد به الرحمن و و اکتسب به الجنان)

و لذا عقل را رسول باطنی گفتند و رسول را عقل خارجی این دو از هم جدا نمیشوند.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۱] .... ص : ۹۸

فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقاً لِأَصْحابِ السَّعِیرِ (۱۱)

پس اعتراف کردند بگناه خود پس دور باد از برای اصحاب آتش افروخته.

فَاعْتَرَفُوا اعتراف از ماده عرف و معرفت است بمعنی قبول معرفت و اظهار معترف یعنی اظهار کردند که ما معرفت داریم و می دانیم که چه کرده ایم و اعتراف و اقرار بمعنی واحد است چون اقرار هم از ماده قر است بمعنی ثبوت یعنی ثابت و محقق است و اقرار اظهار ثبوت و تحقق است.

بِذَنْبِهِمْ ذنب آنها همان رفتار و کردار و گفتار آنها با انبیاء و رسل و منذرین که قبلا اظهار کردند.

سؤال: گناهان آنها بسیار بود چرا نفرمود بذنوبهم؟.

جواب: ذنب جنس گناه است و جنس تثنیه و جمع ندارد و ذنوب نسبت باجناس مختلفه و افراد جزئیه است مثل انسان که شامل جمیع افراد میشود تثنیه و جمع ندارد چنانچه می گویی: جن و انس که میفرماید: وَ ما خَلَقْتُ الْجِنَّ وَ الْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ذاریات آیه ۵۶، و اما بلحاظ افراد جمع تعبیر فرموده: وَ إِذْ أَنْتُمْ أَجِنَّةٌ فِی بُطُونِ أُمَّهاتِكُمْ النجم آیه ۳۳.

سؤال: اعتراف بگناه جز خفت و خواری و فضیحت ندارد برای چه اینها اعتراف کردند؟.

جواب: آنچه خفت و خواری و فضیحت و بی آبرویی بود بآنها رسیده اعتراف و انکارها تأثیری ندارد بعلاوه پس از نامه عمل و شهادت اعضاء و جوارح و سایر شهود و ظاهر شدن سرائر که میفرماید: يَوْمَ تُبْلَى السَّرائِرُ طارق آیه ۹. جایی بر انکار و اخفا باقی نمیماند.

فَسُحْقاً لِأَصْحابِ السَّعِيرِ سحق بمعنی بعد است و این جمله بمنزله نفرین است مثل: فَبُعْداً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ فَبُعْداً لِقَوْمٍ لا يُؤْمِنُونَ مؤمنون آیه ۴۳ و آیه ۴۶. و مراد بعد از رحمت است که یکی از مضرات کفر و معاصی همین بعد از رحمت است و معنی بعد از رحمت با اینکه رحمت الهی تمام اشیاء را فرو گرفته که میفرماید: وَ رَحْمَتِی وَسِعَتْ كُلَّ شَیْ ءٍ انعام آیه ۱۵۵. رَبَّنا وَسِعْتَ كُلَّ شَیْ ءٍ رَحْمَةً وَ عِلْماً مؤمن آیه ۷. بری این است که شمول رحمت دو چیز میخواهد فاعلیت فاعل و قابلیت قابل رحمت از جهت فاعلیت فاعل تمام است هیچگونه کوتاهی در او نشده و اما کفر و معاصی قابل را از قابلیت میاندازد هر چه معاصی بیشتر و کفر شدیدتر شود از قابلیت بیشتر میافتد و مشمول لعن و طرد و رجم میشود چنانچه بشیطان فرمود: فَاخْرُجْ مِنْها فَإِنَّكَ رَجِيمٌ وَ إِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِی إِلى يَوْمِ الدِّينِ حجر آیه ۳۴ و ۳۵.

و اصحاب سعیر اهل آتش تعبیر باصحاب برای آن است که آتش مصاحب آنها است و از آنها جدایی ندارد مثل اصحاب جنت، و سعیر شعله آتش است که دائما افروخته شده.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۲] .... ص : ۱۰۰

إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ أَجْرٌ كَبِيرٌ (۱۲)

محققا کسانی که میترسند از مخالفت پروردگار خود با اینکه بر آنها غیب است از برای آنها است آمرزش و اجر بزرگی.

إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ خشیت خوف است مقابل رجاء که امیدواری است، و خوف از خدا خوف از عذاب الهی است چنانچه رجاء امید برحمت و مثوبات خداوندی است و مؤمن باید بین خوف و رجاء باشد نه خوف تنها که بحد یأس از رحمت باشد و نه رجاء تنها که بحد امن از عذاب شود: أَ فَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخاسِرُونَ اعراف آیه ۹۷، قُلْ يا عِبادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلى أَنْفُسِهِمْ لا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ زمر آیه ۵۴.

و از برای خوف درجاتی است و اقسامی، اما درجات:

اول خوف از عقاید فاسده و مذاهب باطله که مرادف با ایمان است و مؤمن هم به ترسد که خدای نخواسته در بقیه عمر نتواند حفظ ایمان کند و العیاذ بدون ایمان از دنیا رود و مکرر گفته شده که مثل ایمان مثل تخم و هسته است که در زمین قلب کشت نموده و بر انسان لازم است مراعات چند امر کند.

اولا- این تخم و هسته را از محل صحیح از روی دلیل و مدرک و برهان قطعی اخذ کند از هر شیادی نمیتوان گرفت که باسم ایمان تخم کفر و ضلالت دهند.

و ثانیا زمین قلب را باید پاک کرد از اخلاق رذیله و صفات خبیثه که آماده شود برای کشت آن.

و ثالثا- باید آبیاری کرد باعمال صالحه و واجبات الهیه تا رشد کند و بثمر برسد و خشک نشود.

و رابعا- باید خار و خس و شفته و زنگ و کرم باین درخت نرسد از معاصی که ایمان را فاسد میکند.

و خامسا- باید محارست کرد که دزدان دین از شیاطین جنی و انسی این درخت را نکنند و از ریشه در نیاورند.

درجه دوم: خوف از معاصی کبار که استحقاق عقوبت و عذاب دارد.

درجه سوم: خوف از جمیع معاصی که باعث انحطاط درجات میشود.

درجه چهارم: خوف از آلودگی بزخارف دنیوی زاید از مقدار ضرورت که جلوگیری میکند از امور اخروی و عبادی.

درجه پنجم: خوف از خیال و خطور معاصی در قلب که تالی تلو عصمت است.

و اما اقسام خوف: یکی خوف از نزول بلیات و مصائب دنیوی که بر امم سابقه وارد شده در اثر طغیان و سرکشی که هر معصیتی اقتضاء یک بلائی دارد.

دوم خوف از عذاب و عقوبات عالم برزخ و قیامت.

سوم خوف از عظمت و کبریایی الهی که خوف انبیاء و اولیاء از این باب بوده و مراد بالغیب این است که اگر کسی مشاهده عذاب کند و بترسد و ایمان آورد نتیجه ندارد مثل ایمان فرعون که: حَتَّی إِذا أَدْرَکَهُ الْغَرَقُ قالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا الَّذِی آمَنَتْ بِهِ بَنُوا إِسْرائِیلَ یونس آیه ۹۰. و در قرآن میفرماید: وَ لَیْسَتِ التَّوْبَهُ لِلَّذِینَ یَعْمَلُونَ السَّیِّئاتِ حَتَّی إِذا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قالَ إِنِّی تُبْتُ الْآنَ وَ لَا الَّذِینَ یَمُوتُونَ وَ هُمْ کُفَّارٌ نساء آیه ۱۸.

لَهُمْ مَغْفِرَهٌ تمام گناهان آمرزیده میشود.

وَ أَجْرٌ کَبِیرٌ بتمام مثوبات نائل میشوند.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۳] .... ص : ۱۰۱

وَ أَسِرُّوا قَوْلَکُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِیمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ (۱۳)

و پنهان کنید قول و گفتار خود را یا جهر و آشکارا کنید به گفتار خود محققا خدای متعال عالم است بآنچه در سینه ها است.

این کفار مخصوصا منافقین در سرّ سرّ با یکدیگر کلماتی داشتند بر ضرر اسلام و معاندت با پیغمبر (ص) بخیال خود که بر پیغمبر و خدا مستور است میفرماید:

وَ أَسِرُّوا قَوْلَکُمْ که پنهان کنید کلمات زشتی که مسلمین نفهمند و با یکدیگر نجوی کنید.

أَوِ اجْهَرُوا بِهِ یا جهرا و آشکارا و علنا بگوئید بر خداوند عالم چیزی مستور

و مخفی نیست عالم بما فی الضمیر بندگان است نفاق منافق را میداند کفر کافر را خبر دارد ایمان مؤمن را دانا است آنهم علم ذاتی در ازل میدانست آنچه در ابد واقع میشود.

و در ابد میداند آنچه در ازل واقع شده آنهم عین ذات است غیر محدود نه اول دارد و نه آخر.

إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذاتِ الصُّدُور

[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۴] .... ص : ۱۰۲

أَ لا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَ هُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (۱۴)

آیا نمیداند آنچه را که خلق فرموده و او است نازک کار و دقیق و خبیر: وَ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحاطَ بِكُلِّ شَيْ ءٍ عِلْماً طلاق آیه ۱۲. إِنَّ اللَّهَ لا يَخْفى عَلَيْهِ شَيْ ءٌ فِي الْأَرْضِ وَ لا فِي السَّماءِ آل عمران آیه ۵. وَ ما يَخْفى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْ ءٍ فِي الْأَرْضِ وَ لا فِي السَّماءِ ابراهیم آیه ۳۸.

لا يَخْفى عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْ ءٌ غافر آیه ۱۶. إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَ ما يَخْفى اعلی آیه ۷.

و غیر اینها.

أَ لا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ استفهام انکاری است یعنی البته میداند آنچه را خلق فرموده خداوند قلب را مرکز خطورات قرار داده.

وَ هُوَ اللَّطِيفُ لطیف در مخلوقات مقابل ضخیم است بمعنی نازک می گویی هوای لطیف مقابل هوای کثیف، پارچه لطیف مقابل ضخیم و اما اطلاق بر خدا در امر خلقت بمعنی نازک کاری است مخلوقاتی دارد که بچشم نمیآید و میزاید و بچه خود را تربیت میکند.

تنبیه: ایمان بغیب هم ذی مراتب است- مرتبه اولی: علم و یقین بقیامت و حشر و حساب و بهشت و جهنم و سایر امور اعتقادیه از توحید و عدل نبوت امامت و آنچه مدخلیت در ایمان دارد از ضروریات دین و مذهب. مرتبه ثانیه: اینکه همیشه متذکر باشد و غفلت نکند و بیاد روز جزاء باشد. و مرتبه ثالثه: آنکه در قلب مکشوف باشد که بچشم قلب ببیند و بگوش قلب بشنود و حاضر نزد خود باشد چه نسبت بامور گذشته کانه الان پای منبر پیغمبر نشسته و فرمایشات او را استماع میکند و حضور ائمه اطهار مشرف است و بیانات آنها را درک میکند، و الان در صحرای قیامت است و پای حساب

و نامه عمل در دست دارد و پای میزان است و بهشت و نعم آن را و جهنم و عذاب های او را مشاهده میکند و اهل بهشت را متنعم در بهشت و اهل جهنم را معذب بعذاب میبیند مثل زید بن حارثه و اصحاب ابی عبد اللّه (ع).

[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۵] .... ص : ۱۰۳

هُوَ الَّذِی جَعَلَ لَکُمُ الْأَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا فِی مَناکِبِها وَ کُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَ إِلَیْهِ النُّشُورُ (۱۵)

او است خداوندی که مقرر فرمود زمین را برای شما نرم و ذلیل زیر دست و پای شما که مشی کنید و بر او راه روید در اطراف زمین و از ارزاق خدای متعال تناول کنید و بسوی او است نشر شماها.

قدرت نمایی حق بر اینکه بشر را خلق فرماید چون بشر مثل ملائکه و طائفه جن نیست که بتواند در هوا زندگی کند جسم ثقیل است باید بر جسم ثقیل قرار گیرد، و کره زمین در وسط کره آب بود و انسان در میانه آب هم قدرت بر تعیش و بقاء ندارد کره زمین را از میان کره آب بیرون کشید که ربع کره زمین از آب خارج شده و بتوسط اشعه شمس خشک شد، و در صفحه زمین از حبوبات و فواکه و سایر مأکولات که احتیاج بشر باو است رویانید و کره زمین را نه مثل سنگ و فلزات قرار داد که چیزی در آن روئیده نشود و نه آن قدر لطیف قرار داد مثل آب و هوا که نتوان در آن زیست کرد لذا میفرماید:

هُوَ الَّذِی جَعَلَ لَکُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا نرم قرار داد که بتوانید زیست کنید و حفر قنوات و آبار کنید و از تخوم الارض استخراج معادن کنید، و در او غرس اشجار و کشت حبوبات کنید و بر روی او بنای عمارات و مساکن کنید، و از خاک او استفاده کنید، و رودخانه ها و انهار در روی او جاری کنید و سایر فوائد دیگر، و نظر به اینکه انسان مدنی بالطبع است و بیکدیگر احتیاج شدید دارند برای آنها راهها و جاده ها قرار داد که اگر از شرق بخواهند بمغرب و از جنوب بشمال بروند بتوانند.

فَامْشُوا فِی مَناکِبِها یعنی فی جوانبها و اطرافها و سهلها و جبلها بتوانید رفت و آمد کنید حتی در پرتگاهها بتوسط اسباب و آلات و وسائل حرکت کنید و بروید که نکب بمعنی پرت شدن هم آمده و بمعنی رجوع و برگشتن هم آمده چنانچه میفرماید:

وَ إِنَّکَ لَتَدْعُوهُمْ إِلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ وَ إِنَّ الَّذِینَ لا یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ عَنِ الصِّراطِ لَناکِبُونَ مؤمنون آیه ۷۴ و ۷۳.

وَ کُلُوا مِنْ رِزْقِهِ از میاه و حیوانات و فواکه و حبوبات و خضرویات.

وَ إِلَیْهِ النُّشُورُ بازگشت تمام جن و انس بسوی او است.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۶] .... ص : ۱۰۴

أَ أَمِنْتُمْ مَنْ فِی السَّماءِ أَنْ یَخْسِفَ بِکُمُ الْأَرْضَ فَإِذا هِیَ تَمُورُ (۱۶)

آیا ایمن هستید کسی که در طرف بالا است اینکه خسف کند بشما زمین را پس بناگاه زمین موج میزند.

أَ أَمِنْتُمْ مَنْ فِی السَّماءِ اگر مراد از کلمه من خدای متعال باشد مراد قدرت و سلطنت و احاطه و اراده و مشیت او است زیرا ذات مقدسش منزه از مکان است و مراد از سماء فوق تمام قدرتها است و سلطه بر تمام ممکنات است، و اگر مراد ملک موکل بعذاب باشد که عذاب ها از آسمان نازل میشود هم چنان ارزاق از آسمان فرود میآید که میفرماید: وَ فِی السَّماءِ رِزْقُکُمْ وَ ما تُوعَدُونَ الذاریات آیه ۲۲. انسان آنی از بلا ایمن نیست بناگاه عذاب نازل میشود چنانچه بر امم سابقه نازل شد.

أَنْ یَخْسِفَ بِکُمُ الْأَرْضَ خسف شکاف زمین است که تعبیر بزلزله میکنیم و جمعی را فرو میبرد چنانچه در امم سابقه بوده و مخصوصا قارون با تمام اموال و اندوخته های خود که میفرماید:

فَخَسَفْنا بِهِ وَ بِدارِهِ الْأَرْضَ قصص آیه ۸۱، و خسف بیدا لشگر سفیانی را یکی از علائم حتمیه ظهور حضرت بقیه اللّه است.

فَإِذا هِیَ تَمُورُ مور موج زدن و تکان خوردن زمین یک تکان بخورد و مثل موج دریا موج زند و اهلش را هلاک کند این یک نحوه عذاب مهلکه است انحاء دیگر هم دارد که میفرماید:

[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۷] .... ص : ۱۰۴

أَمْ أَمِنْتُمْ مَنْ فِی السَّماءِ أَنْ یُرْسِلَ عَلَیْکُمْ حاصِباً فَسَتَعْلَمُونَ کَیْفَ نَذِیرِ (۱۷)

آیا ایمن هستید کسی که در آسمان است اینکه بفرستد بر شما تند بادی پس

زود باشد که بدانید که چگونه بوده است انذار من.

أَ أَمِنْتُمْ مَنْ فِی السَّماءِ بهمان دو معنی که ذکر شد.

أَنْ یُرْسِلَ عَلَیْکُمْ حاصِباً چنانچه بر عاد قوم هود فرستاده شد که در بسیاری از قرآن یاد آوری فرموده.

فَسَتَعْلَمُونَ کَیْفَ نَذِیرِ نذیر بکسر را نذیری بوده کسره بجای یاء است یعنی پس از دچار شدن ببلاء معلوم میشود بر شما چگونه بوده است انذار کردن من.

اقول: ذکر این دو بلاـ خسف و حاصب از باب مثال است تمام بلاهای الهی نظیر این است صیحه صاعقه رجفه امطار حجاره بلکه موت بلکه کلیه، امراض که انسان مشاهده میکند که بناگاه وارد میشود بخصوص این دوره حاضر که هر روز چه اندازه تصادفات میشود، و چه اندازه تلفات دارد بلکه انسان خبر از فردای خود ندارد که میفرماید:

ما اکثر العبر و اقل الاعتبار.

یا من بدنیاه اشتغل قد غره طول الامل

و الموت یاتی بغته و القبر صندوق العمل

[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۸] .... ص : ۱۰۵

وَ لَقَدْ کَذَّبَ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَکَیْفَ کانَ نَکِیرِ (۱۸)

و هر آینه بتحقیق تکذیب کردند کسانی که قبل از اینها بودند پس چگونه بود انکار من.

وَ لَقَدْ کَذَّبَ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ کسانی که قبل از کفار زمان حضرت رسالت بودند قوم نوح که نه صد و پنجاه سال آنها را دعوت فرمود که میفرماید: وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا نُوحاً إِلی قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِیهِمْ أَلْفَ سَنَهٍ إِلَّا خَمْسِینَ عاماً فَأَخَذَهُمُ الطُّوفانُ وَ هُمْ ظالِمُونَ عنکبوت آیه ۱۳، و در ظرف این مدت ایمان نیاوردند مگر قلیلی که میفرماید: وَ أُوحِیَ إِلی نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ یُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِکَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ فَلا تَبْتَئِسْ بِما کانُوا یَفْعَلُونَ هود آیه ۳۶. خداوند آنها را بطوفان غرق نمود.

و عاد قوم هود که بباد هلاک شدند: وَ أَمَّا عادٌ فَأُهْلِکُوا بِرِیحٍ صَرْصَرٍ عاتِیَهٍ سَخَّرَها عَلَیْهِمْ سَبْعَ لَیالٍ وَ ثَمانِیَهَ أَیَّامٍ حُسُوماً الحاقه آیه ۶ و ۷.

و ثمود قوم صالح که بصیحه و صاعقه هلاک شدند که میفرماید: وَ أَخَذَ الَّذِینَ ظَلَمُوا الصَّیْحَهُ فَأَصْبَحُوا فِی دِیارِهِمْ جاثِمِینَ هود آیه ۶۷.

و قوم لوط که به برگشتن بلاد آنها و امطار حجاره هلاک شدند که میفرماید: فَلَمَّا جاءَ أَمْرُنا جَعَلْنا عالِیَها سافِلَها وَ أَمْطَرْنا عَلَیْها حِجارَهً مِنْ سِجِّیلٍ مَنْضُودٍ هود آیه ۸۴.

و اصحاب مدین و ایکه قوم شعیب که بصیحه هلاک شدند: و فرعونیان که به بلاهای زیادی تا در رود نیل غرق شدند، و اصحاب فیل که بطیر ابابیل که حجاره بر سر آنها بارید: فَجَعَلَهُمْ کَعَصْفٍ مَأْکُولٍ فیل آیه ۵.

فَکَیْفَ کانَ نَکِیرِ ای کفار و مشرکین بدانید انکار شما هم به همین انحاء شما را مبتلا میکند، مکرر بیان شده که کفر و شرک و ضلالت و معصیت غیر از استحقاق عذاب اخروی مضرات زیادی در دنیا دارد از قساوت قلب و سیاهی دل و بعد از رحمت و سلب نعم و تسلط شیطان و غیر اینها که من جمله نزول بلاء است که میفرماید: وَ ما أَصابَکُمْ مِنْ مُصِیبَهٍ فَبِما کَسَبَتْ أَیْدِیکُمْ شوری آیه ۳۰، و یکی از بلاهای بزرگ که در اثر معاصی و طغیان و کفر و ضلالت است استدراج است که میفرماید: وَ الَّذِینَ کَذَّبُوا بِآیاتِنا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَیْثُ لا یَعْلَمُونَ اعراف آیه ۱۸۱، و میفرماید:

وَ مَنْ یُکَذِّبُ بِهذَا الْحَدِیثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَیْثُ لا یَعْلَمُونَ قلم آیه ۴۴، و دیگر از بلاهای بزرگ املاء است که خدا مهلت میدهد که هر چه بتوانند زیاد کنند کفر و معاصی خود را و بار خود را سنگین کنند در عذاب چنانچه میفرماید وَ لا یَحْسَبَنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا أَنَّما نُمْلِی لَهُمْ خَیْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّما نُمْلِی لَهُمْ لِیَزْدادُوا إِثْماً وَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِینٌ آل عمران آیه ۱۷۲.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۱۹] .... ص : ۱۰۶

أَ وَ لَمْ یَرَوْا إِلَی الطَّیْرِ فَوْقَهُمْ صافَّاتٍ وَ یَقْبِضْنَ ما یُمْسِکُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمنُ إِنَّهُ بِکُلِّ شَیْ ءٍ بَصِیرٌ (۱۹)

آیا نظر نمیکنند بسوی این پرندگان که بالای سر آنها پرواز میکنند بالهای خود را باز میکنند و بعضی باز نگهمیدارند و بعضی بهم میزنند باز و بسته نگهداری نمیکند آنها را مگر خدای رحمن محققا او بهر چیزی بینا است.

أَ وَ لَمْ يَرَوْا دو نحوه رؤيت داريم يكى رؤيت بچشم سر و ديگر رؤيت بچشم قلب كه فكر و تأمل باشد و درك كند مثل فرمايش امير المؤمنين:

(ما رأيت شيئا الا و رأيت اللّه قبله و بعده و معه)

و از حضرت سؤال كردند: هل رأيت ربك: فرمود:

ما أعبد ربا لم أره.

إِلَى الطَّيْرِ مراد جنس طير است كه شامل ميشود از پشه تا عنقا، و اين طيور گاهى بالهاى خود را باز نگه ميدارند و گاهى بر هم ميگذارند و اين طيور دائما طاهر و پاك هستند و لكن در حليت أكل و حرمت آن مختلف هستند اگر باز نگهداشتن آنها در حال پرواز بيشتر از بهم زدن آنها است محرم الاكل مثل كلاغ، و اگر بهم زدن بيشتر از باز نگهداشتن است مثل كبوتر و گنجشك محلل الاكل است و خداوند متعال هوا را براى آنها مثل آب دريا براى حيوانات آبى قرار داده كه در جو هوا حركت و سير ميكنند و در حال سكون بايد بر جسمى قرار گيرند نميتوانند در هوا سكونت كنند.

فَوْقَهُمْ كه اين طيور تمام بالاى سر انسان پرواز ميكنند و بسا طيورى كه آن قدر بالا ميروند كه ديگر ديده نميشوند و بسرعت تا روى زمين ميآيند و سقوط نميكنند و خداوند بهر يك چشم بصيرت داده كه مأكول خود را از دور مشاهده ميكند و مستقيما بر او مينشيند، و بسا از زير چندين حجاب مشاهده ميكند پشه خون را از ميان رگ و گوشت و پوست مشاهده ميكند و چه قوه و قدرتى باو داده كه با نيش خود اين حجاب ها را سوراخ ميكند با اينكه نيش او مجوف است كه خون را ميمكد، در حديث است: براى معرفت بصفت رزاقيت خداى متعال اينكه اين طيور صبح از آشيانه بيرون ميآيند گرسنه شام در آشيانه ميروند سير و شبعان نه مثل معاويه كه هر چه ميخورد سير نميشود در اثر نفرين پيغمبر كه خودش ميگويد: مللت و ما شبعت و ضرب المثل شده كه شاعر ميگويد:

و صاحب لى بطنه كالهاويه كان فى امعائه معاويه

اشاره بجهنم است كه خطاب ميرسد: آيا سير شدى؟. ميگويد: آيا زيادتر ميشد؟. كه ميفرمايد: يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ق آيه ۳۰.

صافَّاتٍ که بالهای خود را باز میدارند.

وَ یَقْبِضْنَ بهم میزنند یعنی بپاهای خود میزنند.

ما یُمْسِکُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمنُ کیست بتواند نگهداری آنها را بکند احدی نیست مگر رحمن و گفتند: رحمن از صفات خاصه است که دلالت بر دوام رحمت میکند و رحیم دلالت بر توسعه رحمت دارد.

إِنَّهُ بِکُلِّ شَیْ ءٍ بَصِیرٌ بتمام حکم و مصالح امور و منافع و مضار اشیاء و فوائد و مضرات افعال و خواص و نتایج اعمال بصیر و خبیر و علیم است.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۰] .... ص : ۱۰۸

أَمَّنْ هذَا الَّذِی هُوَ جُنْدٌ لَکُمْ یَنْصُرُکُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ إِنِ الْکافِرُونَ إِلَّا فِی غُرُورٍ (۲۰)

آیا کسی که او آن کسی است که لشکر و جند شما باشد یاری میکند شما را از غیر خدا نیستند کافران مگر در گول و فریب.

أَمَّنْ هذَا الَّذِی هُوَ جُنْدٌ لَکُمْ بعضی مفسرین گفتند: استفهام انکاری است یعنی جندی ندارید، و بعضی گفتند: مراد اصنام و آلهه آنها است و هر دو تفسیر خلاف ظاهر آیه است و آنچه بنظر میآید مراد اتباع آنها که هر سلطان و مقتدری امید و اعتمادش بعسکر و لشکر و تبعه خود است که در هر گرفتاری و شدائدی آنها او را یاری میکنند میفرماید: اگر بلائی و مصیبتی از جانب خدا یا عذاب آخرت بشما متوجه شود این جند و اتباع و لشکر و عسکر و خویشان و اقربا و دوستان و رفقا قدرت ندارند.

یَنْصُرُکُمْ شما را یاری کنند روز قیامت روزی است: یَوْمَ یَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِیهِ وَ أُمِّهِ وَ أَبِیهِ وَ صاحِبَتِهِ وَ بَنِیهِ لِکُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ یَوْمَئِذٍ شَأْنٌ یُغْنِیهِ عبس آیه ۳۴ الی ۳۷.

بلکه با شما عداوت دارند الْأَخِلَّاءُ یَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِینَ زخرف آیه ۶۷. بلکه آنها از شما توقع یاری دارند میگویند: وَ إِذْ یَتَحاجُّونَ فِی النَّارِ فَیَقُولُ الضُّعَفاءُ لِلَّذِینَ اسْتَکْبَرُوا إِنَّا کُنَّا لَکُمْ تَبَعاً فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِیباً مِنَ النَّارِ مؤمن آیه ۵۰. وَ بَرَزُوا لِلَّهِ جَمِیعاً فَقالَ الضُّعَفاءُ لِلَّذِینَ اسْتَکْبَرُوا إِنَّا کُنَّا لَکُمْ تَبَعاً فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذابِ اللَّهِ مِنْ شَیْ ءٍ ابراهیم آیه ۲۴.

مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ احدی قدرت ندارد در مقابل اراده او عرض اندام کند.

إِنِ الْكافِرُونَ إِلَّا فِی غُرُورٍ ان نافیه است و استثناء دلیل بر عموم است که کفار بالتمام در غرور هستند و اسباب غرور آنها بسیار است یکی شیطان که نامش غرور است که میفرماید: لا یَغُرَّنَّکُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ لقمان آیه ۳۳. و یکی طول الامال و یکی همین رؤساء نسبت بزیر دستان و بالعکس تبعه نسبت برؤساء و یکی قوت و قدرت خود و هواهای نفسانیه.

اقول: در امر آخرت که بسیار واضح است و در بلیات دنیوی همچنین است یک پشه نمرود با آن عظمت را هلاک کرد، یک تصادف یک سقوط یک مرض مهلکه انسان را هلاک میکند و احدی قدرت بر دفع و رفع آن ندارد که میفرماید: وَ لَمْ تَکُنْ لَهُ فِئَةٌ یَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ ما کانَ مُنْتَصِراً کهف آیه ۴۱.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۱] .... ص : ۱۰۹

أَمَّنْ هذَا الَّذِی یَرْزُقُکُمْ إِنْ أَمْسَکَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُّوا فِی عُتُوٍّ وَ نُفُورٍ (۲۱)

آیا کیست آن کسی که روزی دهد شما را اگر خداوند امساک فرماید روزی دادن خود را بلکه این کفار لجاج میکنند و در پذیرفتن حق از روی عتو و سرکشی و نفرت و دوری از ایمان و حق.

أَمَّنْ هذَا الَّذِی یَرْزُقُکُمْ نوع بشر خیال میکنند که روزی آنها بدست غیر خدای متعال است یکی تصور میکند که بدست خود او است که بعلم و عملیات و کسب و تجارت و صنعت خود است مثل قارون که گفت، إِنَّما أُوتِیتُهُ عَلی عِلْمٍ عِنْدِی قصص آیه ۷۸، دیگری تصور میکند که بدست غیر است زن بدست شوهر فرزند بدست پدر کارگر بدست کار فرما نوکر بدست ارباب غلام بدست مولی خادم بدست مخدوم تابع بدست متبوع فقیر بدست غنی رعیت بدست رئیس و امثال اینها، بعضی تصور میکنند بسته باسباب است.

خواجه مپندارد که روزی ده دهد مینپندارد که روزی ده دهد إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّهِ الْمَتِینُ ذاریات آیه ۵۸، وَ فِی السَّماءِ رِزْقُکُمْ وَ ما تُوعَدُونَ ذاریات آیه ۲۲.

در حدیث است که خداوند روزی هر کس را معین فرموده و تا تمام روزی خود را نخورد از دنیا نمیرود، و حضرت بعمار خبر دادند که آخر روزی تو یک ظرف شیر

است که در جنگ صفین بر او ظاهر شد.

اقول: دو قسم روزی داریم که یک قسم محتوم که قابل تغییر نیست نسبت بجمیع حیوانات و جن و انس دریایی و صحرایی و یک قسم معلق بسا بواسطه افعال و اعمال توسعه پیدا میکند و بواسطه افعال و اعمال ضیق میشود تمام بید قدرت خدا است و رزاقیت از صفات افعال خاصه باو است مثل خالقیت غناء حیاه عزت ذلت رحمت غفران و سایر افعال الهی لذا میفرماید:

أَمَّنْ هذَا الَّذِی یَرْزُقُکُمْ إِنْ أَمْسَکَ رِزْقَهُ اگر خداوند جلوگیری کند از رزق دادن خود کیست بتواند بشما روزی دهد آیا کسی هست نه احدی نیست لکن این کفار و امثال آنها.

بَلْ لَجُّوا فِی عُتُوٍّ وَ نُفُورٍ لجوا از ماده لجاج است و بزبان ما لج بازی و لجوج که عملا مخالفت میکند در عتو که سرکشی و سرپیچی و کبر و نخوت است و از روی نفرت و دوری از حق.

تنبیه: رزق منحصر بمأکولات نیست هر چه از جانب الهی از راه لطف و عنایت ببنده رسد رزق است می گویی: (اللهم ارزقنا خیر الدنیا و الاخره) در دنیا بالاترین روزی ها هدایت و ایمان و توفیق باعمال صالحه و افعال حسنه است و در آخرت سعادت و رستگاری و امن از عذاب و نیل بثواب و نجات از جهنم و دخول در بهشت است و غیر اینها از اقسام رزق در دنیا ملبوسات و منکوحات و مشروبات و رفیق صالح و صحت و سلامت و رفع و دفع بلیات و مصیبات و اولاد صالح و دفع شر اشرار و ظلمه و سایر خیرات تمام رزق است، و راحتی موت و ایمنی از عذاب قبر و عالم برزخ و ورود در محشر و بیاض وجه و اعطاء کتاب بیمین و حساب یسیر و عبور از صراط و ثقل میزان و غفران الهی و سایر تفضلات که از همه بالاتر حشر با انبیاء و ائمه و صلحا و مشمولیت شفاعت و نیل بمقام محمود.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۲] .... ص : ۱۱۰

أَ فَمَنْ یَمْشِی مُکِبًّا عَلی وَجْهِهِ أَهْدی أَمَّنْ یَمْشِی سَوِیًّا عَلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ (۲۲)

آیا پس از این بیانات کسی که میرود برو افتاده بیشتر هدایت شده یا کسی که

میرود ایستاده بتمام قد بسوی صراط مستقیم صراط الهی.

بدترین و سخت ترین مشی و راه طی کردن این است که برو افتاده باشد و مثل کرم روی زمین راه رود آنهم راه بیراهه:

نه بمقصد برودنی بسعادت برسد رو بمسقط برود تا بهلاکت برسد

و بهترین طی طریق آن که مستقیم با قدمهای باز کمر خمیده نباشد مبتلا بدرد پا نباشد کمر درد نباشد قلبش آرام باشد اضطراب قلبی نداشته باشد نفسش بشماره نیفتاده باشد خسته نشده باشد آنهم در راه مستقیم تا نائل بمقصد و بسعادت برسد خدا میفرماید این مشی و رفتن کدام بهتر است و هدایتش زیادتر است خداوند تشبیه فرموده طریقه کفار و اهل ضلالت را بکسانی که برو افتاده راه میپیمایند اما برو افتادگی آنها برای این است که پشت بحق کرده و رو از حق و دین الهی برگردانیده چنانچه میفرماید:

بَلْ هُمْ قَوْمٌ یَعْدِلُونَ نمل آیه ۶۱.

و اما مشی تشبیه مشی زمانی بمشی مکانی است که دوره عمر مشی آنها بر خلاف حق بوده و در عقاید و اخلاق و افعال که میفرماید:

أَ فَمَنْ یَمْشِی مُکِبًّا عَلی وَجْهِهِ آنهم در سنگلاخ ها و پرتگاهها آنهم در سبل شیطانی و راههای باطله آیا این همچو آدمی.

أَهْدی بیشتر هدایت شده که میفرماید: وَ إِذا فَعَلُوا فاحِشَةً قالُوا وَجَدْنا عَلَیْها آباءَنا وَ اللَّهُ أَمَرَنا بِها اعراف آیه ۲۷.

أَمَّنْ یَمْشِی سَوِیًّا عَلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ تشبیه فرمود استقامت در دین را به سوی که راست ایستاده بتمام وظایف دینی عمل میکند با کمال جدیت و هیچ کوتاهی در امر دین ندارد، علی صراط مستقیم دین حق است و صراط الهی است و هیچگونه انحراف ندارد که میفرماید: وَ أَنَّ هذا صِراطِی مُسْتَقِیماً فَاتَّبِعُوهُ وَ لا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِکُمْ عَنْ سَبِیلِهِ انعام آیه ۱۵۳. مکرر گفته ایم که راه حق و طریق الی اللّه و صراط مستقیم فقط یک راه است و سبل شیطانی و هواهای نفسانی و طرق باطله هزار است هر دسته بیکی از آن سبل رو کرده از این جهت اهل باطل هزار برابر اهل حق هستند و بهمین

ملائک اهل جهنم هزار برابر اهل بهشت میشوند و لذا جهنم جای بسیار تنگ است که میفرماید: وَ إِذا أُلْقُوا مِنْها مَکاناً ضَیِّقاً مُقَرَّنِینَ فرقان آیه ۱۳.

و اما بهشت بسیار وسیع است که هر یک بمقدار مد بصر مکان دارند لذا در بسیاری از آیات اکثریت را نسبت بباطل داده و اقلیت را نسبت باهل حق میفرماید:

وَ لکِنَّ أَکْثَرَکُمْ لِلْحَقِّ کارِهُونَ زخرف آیه ۷۸، أَکْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ کارِهُونَ مؤمنون آیه ۷۲، و اما نسبت اقلیت میفرماید: وَ قَلِیلٌ مِنْ عِبادِیَ الشَّکُورُ سبأ آیه ۱۲. و غیر اینها از آیات. همین امروز نظر کنید اهل حق مذهب شیعه اثنی عشریه را آنهم منکر ضروری نباشد بدعت در دین نگذارد صالح و متقی باشد نسبت بسایر طبقات چه نسبتی دارد.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۳] .... ص : ۱۱۲

قُلْ هُوَ الَّذِی أَنْشَأَکُمْ وَ جَعَلَ لَکُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصارَ وَ الْأَفْئِدَهَ قَلِیلًا ما تَشْکُرُونَ (۲۳)

بفرما باین کفار و مشرکین خداوند متعال آن خدایی است که شما را ایجاد فرمود و از کتم عدم بعرصه وجود آورد و برای شما جعل فرمود گوش شنوا و چشم بینا و قلب درک کننده بسیار کم از شما شکر گذاری میکنید اقول: اعضاء و جوارح انسانی بسیار است در داخل و خارج و تمام مقتضی شکر هست خداوند وجه اقتصار بر این سه عضو سمع و بصر و فؤاد نموده این است که غرض اولی در ایجاد بشر باین سه اعضاء حاصل میشود اما غرض از ایجاد را میفرماید: وَ ما خَلَقْتُ الْجِنَّ وَ الْإِنْسَ إِلَّا لِیَعْبُدُونِ ذاریات آیه ۵۶ و عبادت فرع معرفت است و لذا لازم شد ارسال رسل و انزال کتب و جعل احکام برای هدایت و ارشاد و دلالت بندگان بمعارف الهیه و بندگی و عبادت خدای متعال، و بدست آوردن این معارف الهیه و طرق عبادات او موقوف بر این سه عضو است زیرا اگر سمع نبود نمیتوانستند اخذ کنند چنانچه میفرماید: إِنَّکَ لا تُسْمِعُ الْمَوْتی وَ لا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعاءَ إِذا وَلَّوْا مُدْبِرِینَ وَ ما أَنْتَ بِهادِی الْعُمْیِ عَنْ ضَلالَتِهِمْ آدم کر نمیشنود و نیز میفرماید: أَ فَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِی الْعُمْیَ وَ مَنْ کانَ فِی ضَلالٍ مُبِینٍ زخرف آیه ۳۹.

و اگر بصر نبود معجزات و دلائل نبوت را مشاهده نمیکردند و هدایت نمیشدند.

و اگر فؤاد نبود عقل نداشتند که درک کنند لذا خداوند حجت را از هر جهتی بر بندگان تمام نموده که میفرماید:

قُلْ هُوَ الَّذِی أَنْشَأَکُمْ که شما را ایجاد فرمود با تمام قوی و تمام اسباب هدایت را در دسترس شما قرار داد.

وَ جَعَلَ لَکُمُ السَّمْعَ که نگوئید ما کر بودیم و دعوت تو را نشنیدیم.

وَ الْأَبْصارَ که نگوئید ما رسولان تو را ندیدیم و نشناختیم و معجزات آنها را مشاهده نکردیم.

وَ الْأَفْئِدَهَ که نگوئید عقل و شعور و ادراک نداشتیم، و بدبختی با اینکه سمع و بصر و فؤاد داشتند گوش قلب خود را کر کردند و چشم قلب را کور کردند و روی عقل خود را پوشانیدند که میفرماید: صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ فَهُمْ لا یَعْقِلُونَ بقره آیه ۱۷۱.

قَلِیلًا ما تَشْکُرُونَ که در مقام معرفت و عبادت بر نمی آیید و بکفر و ضلالت خود ادامه میدهید.

سؤال: چرا در آیات سمع را مفرد فرمود و بصر و فؤاد را جمع؟.

جواب: سمع شنیدن است و آلت آن اذن و لذا اذن را جمع ذکر فرموده:

لَقَدْ ذَرَأْنا لِجَهَنَّمَ کَثِیراً مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لا یَفْقَهُونَ بِها وَ لَهُمْ أَعْیُنٌ لا یُبْصِرُونَ بِها وَ لَهُمْ آذانٌ لا یَسْمَعُونَ بِها أُولئِکَ کَالْأَنْعامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولئِکَ هُمُ الْغافِلُونَ اعراف آیه ۱۷۸. و اما ابصار مراد اعین است و افئده مراد قلوب است که آلت دیدن و آلت تعقل و ادراک و فهمیدن است.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۴] .... ص : ۱۱۳

قُلْ هُوَ الَّذِی ذَرَأَکُمْ فِی الْأَرْضِ وَ إِلَیْهِ تُحْشَرُونَ (۲۴)

بفرما خدای متعال خدایی است که شما را از زمین خلق فرمود و بسوی او محشور میشوید.

قُلْ هُوَ الَّذِی ذَرَأَکُمْ فِی الْأَرْضِ ذرأ بمعنی واگذاشتن است و منتشر گشتن است چنانچه میفرماید: وَ جَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَ الْأَنْعامِ نَصِیباً ... الآیه انعام آیه ۱۳۷. یعنی شما را خلق فرمود و آفرید در اطراف زمین از مشرق تا مغرب از جنوب

تـا شـمال و از همین زمین شـما را خلق فرمود و روی همین زمین شـما را گـذاشت چنانچه میفرمایـد: خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ صَلْصالٍ کَالْفَخَّارِ وَ خَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مارِجٍ مِنْ نارٍ الرحمن آیه ۱۵ و ۱۴، صـلصال گل ورزیده مثل آجر و مارج شعله آتش است چنانچه در ذیل آیه قبل استشهاد کردیم بآیه: لَقَدْ ذَرَأْنا لِجَهَنَّمَ کَثِیراً مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ یعنی واگذاشتیم و قرار دادیم.

وَ إِلَیْهِ تُحْشَرُونَ احدی از شما روی زمین باقی نمیماند و تمام بسوی او محشور میشوید دسته دسته می آیید و میروید:

ایکه در پشت زمینی همه وقت آن تو نیست دیگران در رحم مادر و پشت پدراند

و مجمع تمام شـما صـحرای محشر است لکن بسیاری از این کفار منکر حشر و نشر و بعث هستند که در بسیاری از آیات قرآن خداوند مقاله آنها را نقل فرمود من جمله در این مورد:

[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۵] .... ص : ۱۱۴

وَ یَقُولُونَ مَتی هذَا الْوَعْدُ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ (۲۵)

از روی اسـتهزاء و انکار میگویند چه موقعی این وعده حشـر واقع میشود چرا تا کنون واقع نشده و پدران ما برنگشـتند اگر شما انبیاء راست می گویید و صادقید.

جواب آنها اولا علم بیوم البعث مختص بـذات اقدس حق است و بس: إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَهِ لقمان آیه ۳۴. و ثانیا یوم القیامه یوم الجمع است باید تمام افراد جن و انس آنجا مجتمع شوند و تا تمام افراد بدنیا نیایند و زیست نکنند و بتکالیف خود نرسـند و مطیع یـا عاصـی نشونـد و دنیـا آخر نشود قیـامت بر پـا نمیشود، و ثالثـا هر کس از دنیا برود از همان حین موت بلکه در حال احتضـار آنچه انتظـار قیـامت داریـد بشـما میرسـد اهل سـعادت بنعیم الهیه نائل میشونـد و اهل شـقاوت بعـذابهای الهی معـذب میگردنـد که فرمودنـد: اذا مـات ابن آدم قـامت قیـامته، در حـال جـان دادن در قبر در عـالم برزخ که در همـان حال جا نـدادن تقاضـای مهلت میکنـد و میگویـد چنـانچه میفرمایـد: وَ أَنْفِقُوا مِنْ مـا رَزَقْناکُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ یَأْتِیَ أَحَدَکُمُ الْمَوْتُ فَیَقُولَ رَبِّ لَوْ لا أَخَّرْتَنِی إِلی أَجَلٍ قَرِیبٍ

فَأَصَّدَّقَ وَ أَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ

منافقون آیه ۱۰.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۶] .... ص : ۱۱۵

قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَ إِنَّما أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ (۲۶)

بفرما در جواب آنها اینکه علم بوقت قیامت جز این نیست که نزد خدای متعال است و جز این نیست که من فقط انذار کننده آشکار هستم که بشما خبر دهم که یک همچو پیشامدی دارید.

تنبیه: در بسیاری از آیات شریفه دلالت دارد بر اینکه این از علوم مختصه بخدای متعال است چنانچه در همین آیه بکلمه انما که دلالت بر حصر دارد بیان فرموده.

قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ و الف و لام العلم عهد است یعنی بوقت قیامت و از آن طرف اخبار متظافره بلکه متواتره بتواتر اجمالی داریم که ائمه اطهار عالم هستند بجمیع ما کان و ما یکون الی انقضاء خلقه، و جمع بین اینها باین نحوه است که در اخبار هم بیان شده و در مواردی هم اشاره کرده ایم که از برای خدای متعال دو لوح است لوح محفوظ که آنچه واقع میشود و تغییر پذیر نیست در آن لوح است و آن لوح را پیغمبر و ائمه اطهار و بعض ملائکه دانا هستند و اخبار اشاره باین لوح است، و لوح محو و اثبات او مختص بخدا است که میفرماید: يَمْحُوا اللَّهُ ما يَشاءُ وَ يُثْبِتُ وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْكِتابِ رعد آیه ۳۹.

وَ إِنَّما أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ این جمله دلالت ندارد که وظیفه پیغمبر فقط انذار است بواسطه کلمه انما که دلالت بر حصر دارد مراد این است که در این مورد مسئول من وظیفه ام انذار است که همچو پیشامدهایی دارید، و اما تعیین وقت آن را خدا میداند و بس و الا- علم پیغمبر از جمیع انبیاء و ملائکه بالاتر است بالاخص اسراری که در لیله المعراج باو سپرده شده که میفرماید: ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّى فَكانَ قابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنى فَأَوْحى إِلى عَبْدِهِ ما أَوْحى النجم آیه ۸ و ۹ و ۱۰.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۷] .... ص : ۱۱۵

فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ قِيلَ هذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ (۲۷)

پس چون دیدند آن قیامت را نزدیک بد گشت صورتهای کسانی که کافر بودند و گفته شد بآنها این است آنچه که بودید طلب میکردید و مدعی بودید.

اقول: این آیه شریفه دو نحوه تفسیر شده یک نحوه تفسیر مفسرین است علی اختلافی که در مرجع ضمیر است.

فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً بعضی گفتند مرجع یوم بدر است، بعضی گفتند: یوم معاینه است که حال احتضار است، بعضی گفتند: قیامت است، و زلفه بمعنی قرب و نزدیک شدن که می بینند.

سِیئَتْ وُجُوهُ الَّذِینَ کَفَرُوا یعنی قبیح منظر میشود صورت کفار سیاه برگشته و آثار حزن و اندوه و خفت و ذلت و خواری در صورت آنها ظاهر میشود.

وَ قِیلَ هذَا الَّذِی کُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ که تعجیل میکردید و میگفتید: متی هذا الوعد؟

و قائل ملائکه عذاب هستند چنانچه در آیه دیگر میفرماید: یَسْئَلُونَ أَیَّانَ یَوْمُ الدِّینِ یَوْمَ هُمْ عَلَی النَّارِ یُفْتَنُونَ ذُوقُوا فِتْنَتَکُمْ هذَا الَّذِی کُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ذاریات آیه ۱۲ الی ۱۴.

نحوه دوم تفسیر ائمه علیهم السلام است در بسیاری از اخبار بالغ برده حدیث از حضرت باقر و حضرت صادق (ع) که کلینی و ابن قولویه و غیر اینها مسندا و مرسلا روایت کردند که مرجع ضمیر فَلَمَّا رَأَوْهُ امیر المؤمنین است «زلفه» مقام و شئونات او که فردای قیامت چون مشاهده میکنند مقام قرب امیر المؤمنین را سِیئَتْ وُجُوهُ الَّذِینَ کَفَرُوا بولایت و خلافت و لقب امیر المؤمنین که خاص وجود او است حتی بسایر ائمه هدی نمیتوان اطلاق کرد قبیح میشود صورت آنهایی که مدعی خلافت شدند و خود را ملقب بلقب امیر المؤمنینی کردند وَ قِیلَ هذَا الَّذِی کُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ که مدعی این لقب شدند مثل خلفاء جور که تا کنون هر سلطانی از سلاطین عامه خود را ملقب باین لقب میداند و میپندارد.

اقول: ممکن است مرجع ضمیر ما انکروه باشد و شامل تمام کفار بشود کسانی که منکر معاد هستند یا منکر ثواب و عقاب یا منکر انبیاء یا منکر امامت ائمه هدی باشند روز قیامت که مشاهده میکنند عذاب را یا مشاهده میکنند شئونات ائمه هدی را «سیئت وجوههم» و اللّه العالم بکلامه.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۸] .... ص : ۱۱۷

قُلْ أَ رَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكَنِيَ اللَّهُ وَ مَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمَنا فَمَنْ يُجِيرُ الْكافِرِينَ مِنْ عَذابٍ أَلِيمٍ (۲۸)

بفرما باین کفار آیا می بینید اگر خداوند مرا و هر که با من است هلاک فرمود یا رحم فرمود پس کیست که پناه دهد کافرین را از عذاب دردناک.

نظر به اینکه کفار و مشرکین تمنی و آرزو داشتند که پیغمبر (ص) و اصحابش از مؤمنین وفات کنند و از دنیا بروند تا پیشرفت آنها شود و مزاحم نداشته باشند میفرماید:

چه ما از دنیا برویم و چه باشیم در دنیا کفار بعذاب الهی آن عذاب دردناک خواهند معذب شد و احدی نیست که آنها را از عذاب الهی نجات دهد چه عذاب در دنیا و چه عذاب در آخرت.

قُلْ أَ رَأَيْتُمْ یعنی تصور میکنید و خیال میکنید که به نبود ما شما از عذاب نجات پیدا میکنید بود و نبود احدی تأثیر در تقدیرات الهی نسبت بدیگران ندارد.

إِنْ أَهْلَكَنِيَ اللَّهُ مراد یعنی اگر من از دنیا بروم که کل نفس ذائقه الموت چنانچه میفرماید: وَ ما جَعَلْنا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَ فَإِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخالِدُونَ كُلُّ نَفْسٍ ذائِقَةُ الْمَوْتِ وَ نَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَ الْخَيْرِ فِتْنَةً وَ إِلَيْنا تُرْجَعُونَ انبیاء آیه ۳۶.

وَ مَنْ مَعِيَ که مراد اصحاب آن حضرت باشند مجاهدین که با کفار و مشرکین جهاد میکنند بر فرض آنها هم از دنیا بروند.

أَوْ رَحِمَنا که ما را زنده بدارد و طول عمر عنایت کند بر شما کفار و مشرکین تأثیری در عقوبت و عذاب الهی ندارد شما خواه ناخواه میمیرید و بعذاب ابدی معذب میشوید و احدی قدرت ندارد جلوگیری کند از عذاب شما.

فَمَنْ يُجِيرُ الْكافِرِينَ مِنْ عَذابٍ أَلِيمٍ نه قوت و قدرت شما و نه عده وعده شما نه ثروت و مکنت شما چنانچه میفرماید: لَوْ أَنَّ لَهُمْ ما فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً وَ مِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ أُولئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسابِ وَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمِهادُ رعد آیه ۱۸. با اینکه این آرزو را بگور میبرند خداوند روز بروز علم اسلام را بلندتر میفرماید، و پیغمبر خود را و کسانی که با او هستند نصرت مینماید، و دشمنان آنها را هلاک میکند و از بین میبرد:

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ لَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضى لَهُمْ وَ لَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْناً يَعْبُدُونَنِي لا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئاً وَ مَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذلِكَ فَأُولئِكَ هُمُ الْفاسِقُونَ نور آیه ۵۴ که گفتیم در ذیل این آیه شریفه که مصداق اتم این وعده در ظهور حضرت بقیه اللّه است.

تنبیه: در بعض اخبار تحریف دارد که آیه این نحو بوده: قل أ رأیتم ان اهلککم اللّه و من معکم او رحمنا و لکن گفتیم: اخبار تحریف هیچ اعتبار ندارد.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۲۹] .... ص : ۱۱۸

قُلْ هُوَ الرَّحْمنُ آمَنَّا بِهِ وَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْنا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلالٍ مُبِينٍ (۲۹)

بفرما خدای متعال رحمن است ایمان آوردیم ما باو و بر او توکل نمودیم پس زود باشد که شما بدانید کیست آن کس که در ضلالت آشکار است.

قُلْ هُوَ الرَّحْمنُ خدای متعال اصل خلقت تمام مخلوقات آسمان و زمین و آنچه در آنها است از روی رحمت خلق فرموده است که سر تا سر ممکنات را فرا گرفته احدی طلبکار از خدا نبود که بگوید باید مرا خلق کنی فقط قابلیت وجود داشت خداوند تفضلا او را خلق فرمود و آنچه هم بهر مخلوقی عنایت فرموده و میفرماید چه در دنیا و چه در آخرت آنهم از راه تفضل است فقط قابلیت تفضل داشته باشد که در محل غیر قابل قبیح است لذا چون کفار و اهل ضلال قابلیت ندارند از رحمت و تفضل دورند که میفرماید: وَ رَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْ ءٍ فَسَأَكْتُبُها لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ- الی قوله تعالی- أُولئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ اعراف آیه ۱۵۵ و ۱۵۶.

آمَنَّا بِهِ ایمان بخدا بتوحید است بجمیع اقسام خمسه توحید ذاتی توحید صفاتی افعالی عبادتی نظری و ایمان بجمیع صفات کمالیه و جمالیه و جلالیه و ایمان بجمیع انبیاء و رسل و فرستادگان او و ایمان بجمیع کتب و احکام او و ایمان بعدل و امامت ائمه هدی و ایمان بآخرت و ایمان بجمیع ضروریات دین و مذهب و بتمام خصوصیات معاد و بهشت و جهنم و آنچه فرموده و آنچه کرده و میکند.

وَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْنا توکل ایکال امر است باو هر چه صلاح باشد و رضا بقضای الهی و تسلیم بافعال او و برداشتن نظر از اسباب.

فَسَتَعْلَمُونَ ممکن است در همین دنیا معلوم شود موقعی که دچار بلاهای الهی شونـد یا در حال احتضار و سـکرات مرگ و در دوره برزخ و در قیامت و صحرای محشر بر تمام معلوم شود.

مَنْ هُوَ فِی ضَلالٍ مُبِینٍ کافر یا مسلم مشرک یا موحد مخالف یا موافق سنی یا شیعه عاصی یا مطیع فاسق یا عادل بالاخره چیزی مجهول نمیمانـد یوم تبلی السـرائر همین نحوی که معلوم میشود این امور خوب و بـد از هم جدا میشوند: فَرِیقٌ فِی الْجَنَّهِ وَ فَرِیقٌ فِی السَّعِیرِ شوری آیه ۵. حق و باطل امتیاز پیدا میکند سعید و شقی معلوم میشود.

[سوره الملک (۶۷): آیه ۳۰] .... ص : ۱۱۹

قُلْ أَ رَأَیْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ ماؤُکُمْ غَوْراً فَمَنْ یَأْتِیکُمْ بِماءٍ مَعِینٍ (۳۰)

بفرما آیا مشاهده میکنید که اگر صبح کردید و آبهای شما فرو رفته پس کیست بیاورد بر شما آب گوارای.

خداونـد قدرت دارد یک مرتبه دنیا را آب بگیرد و تمام اهل زمین غرق شوند و یک مرتبه آب را بگیرد و روی زمین خشـک شود چاههـا آبش فرو رود خشـک شود قنـات هـا بی آب شود رودخـانه ها و نهرها از جریان بیفتـد باران نبارد تمام از بی آبی هلاک شونـد چنانچه در قضـیه نوح و موسـی نشان داد ابتـدا آب از زمین جوشـید و از آسـمان باریـد که تمام کوه ها زیر آب رفت که میفرماید: فَإِذا جاءَ أَمْرُنا وَ فارَ التَّنُّورُ هود آیه ۴۲ مؤمنون آیه ۲۷، و قدرت دارد یک مرتبه خشک کند خطاب برسد: وَ قِیـلَ یـا أَرْضُ ابْلَعِی مـاءَکِ وَ یـا سَـماءُ أَقْلِعِی وَ غِیضَ الْماءُ ... الایه هود آیه ۴۶، و در مورد موسـی فرمود: أَنِ اضْـرِبْ بِعَصاکَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ شعراء آیه ۶۳، و فرمود: وَ إِذْ فَرَقْنـا بِکُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَیْناکُمْ وَ أَغْرَقْنا آلَ فِرْعَوْنَ وَ أَنْتُمْ تَنْظُرُونَ بقره آیه ۴۷، و فرمود: وَ إِذِ اسْتَسْقی مُوسی لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصاکَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتا عَشْرَهَ عَیْناً بقره آیه ۶۰.

لذا میفرماید:

قُلْ أَ رَأَیْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ ماؤُکُمْ غَوْراً غور فرو رفتن آب است.

فَمَنْ یَأْتِیکُمْ بِماءٍ مَعِینٍ خدا لعنت کند و آن بآن مضاعف گرداند عذاب آنهایی که بستند آب را بر حسین (ع) و اصحابش که: (صغیرهم یمیته العطش و کبیرهم جلده

منکمش).

هذا آخر ما اردنا فی تفسیر سوره الملک و یأتی ان شاء اللَّه تعالی تفسیر سوره القلم و ما بعدها من السور، و الحمد للَّه و الشکر له و الصلاه علی نبینا و آله علیهم السلام و اللعن علی اعدائهم علی الدوام و انا العبد المذنب الراجی الی رحمه ربه و شفاعه نبیه و الحشر مع اولیائه و اصفیائه.

سوره القلم مکیه ۵۲ آیه .... ص : ۱۲۰

اشاره

بسم اللَّه و الحمد للَّه و الصلاه علی رسول اللَّه و علی آله آل اللَّه و اللعن علی أعدائهم اعداء اللَّه الی یوم لقاء اللَّه.

اما الکلام فی فضل هذه السوره: از ابن بابویه مرسلا از علی بن میمون از حضرت صادق (ع) فرمود:

(من قرء سوره ن و القلم فی فریضه او نافله آمنه اللَّه عز و جل من أن یصیبه فقر ابدا و اعاذه اللَّه اذا مات من ضغطه القبر)

و فی نسخه: «ختمه القبر» و از ابی بن کعب مرسلا عن النبی (ص):

«من قرأ سوره ن و القلم اعطاه اللَّه ثواب الذین حسن اخلاقهم»

[سوره القلم (۶۸): آیه ۱] .... ص : ۱۲۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ

ن وَ الْقَلَمِ وَ ما یَسْطُرُونَ (۱)

ن از رموز قرآنی است که مکرر گفته ایم بین خدا و رسول است و اعتباری بگفتار مفسرین نیست که بعضی گفتند: مراد ماهی است چون یکی از اسامی ماهی نون است چنانچه در قضیه یونس میفرماید: وَ ذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغاضِباً ... الایه انبیاء آیه ۸۷.

در جای دیگر میفرماید: فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَ هُوَ مُلِیمٌ و الصافات آیه ۱۴۲. و حوت همان نون است، و گفتند: مراد آن ماهی است که زمین بر روی او قرار گرفته لکن این از اصل مدرک ندارد بلکه بالحس و الوجدان خلاف آن معلوم است بعلاوه ماهی را در کتاب نون مینویسند چنانچه در آیه است نه ن که حرف تنها است. بعضی گفتند:

مراد مدادی است از نور که قلم در لوح ثبت میکند و بر طبقش اخباری نقل میکنند بانحاء مختلف که از فهم ما دور است.

وَ الْقَلَمِ و او قسم است که خدا قسم میخورد بقلم و قلم قلم قدرت است که در لوح محفوظ آنچه واقع میشود و قابل تغییر نیست و لوح محو و اثبات که علمش مختص بذات اقدس حق است چنانچه میفرماید: يَمْحُوا اللَّهُ ما يَشاءُ وَ يُثْبِتُ وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْكِتابِ رعد آیه ۳۹ ثبت میفرماید:

وَ ما يَسْطُرُونَ عطف به و القلم است که خداوند قسم یاد میکند بما یسطرون که ملائکه کتبه اعمال عباد را مینویسند در نامه عمل نیک و بد را و فردای قیامت بدست صاحبش میدهند و نزد ملائکه آنچه تقدیر شده از نعم و بلیات ثبت میکنند که بنده باید در نعم شکر کند و در بلا- صبر که یکی از سؤالات قیامت همین است که در نعمتهای من شکر گزار بودی و در بلیات صبر داشتی یا نه؟- و مراتب شکر و صبر را مکرر بیان کرده ایم. اما شکر سه قسم است شکر زبانی که گفتن الحمد للّه و نحوه، و شکر عملی سجده شکر و عبادتی در مقابل این نعمت بجا آوردن، و شکر قلبی که بداند از جانب خدا است نه اسباب و وسائط و این و آن و قدردان نعمت باشد.

و مراتب صبر هم بسیار است بداند عین صلاح است و راضی باشد بقضای الهی و تدارک کند بتوبه و اعمال صالحه اگر در اثر نافرمانی باشد شکر موجب زیادتی میشود و صبر اجر بدون حساب چنانچه میفرماید: وَ إِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَ لَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذابِي لَشَدِيدٌ ابراهیم آیه ۷، و میفرماید: إِنَّما يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسابٍ زمر آیه ۱۳. و بالجمله چیزی از قلم الهی نمیافتد و چیزی در نامه فرو- گزار نمیشود.

تنبیه: یکی از تفضلات الهی کتابت است که بتوسط قلم بر صفحه کتاب ثبت میشود که گفتند: انسان دو نحوه میتواند بیان ما فی الضمیر کند بیان اللسان بزبان و اشاره برای نزدیک که بشنوند و مشاهده کنند، و بیان البنان که بدست یا قلم کتابت کند و بهمین کتابت احکام دین باقی میماند و قرآن محفوظ میشود و اخبار اهل بیت بدست میآید کتبی که علماء اعلام مثل کافی من لا- یحضره الفقیه تهذیب استبصار، کتب عقائد و احکام کتاب بحار وسائل وافی جواهر ریاض، کتب اخلاقی و غیر اینها تمام بتوسط

قلم در دسترس ما گذاشته شده و ممکن است ما یسطرون شامل جمیع اینها باشد.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۲] .... ص : ۱۲۲

ما أَنْتَ بِنِعْمَهِ رَبِّکَ بِمَجْنُونٍ (۲)

نیستی تو بنعمت پروردگار خود بدیوانه و مجنون. اما نعمت پروردگار بوجود مبارک پیغمبر اکرم بسیار است مقام نبوت و رسالت و خاتمیت و افضلیت و اعطاء کوثر بجمیع معانی کوثر حوض کوثر کثرت نسل کثرت علم مقام شفاعت اوصیاء طیبین که افضل از تمام انبیاء و اوصیا است، امت او افضل تمام امم، کتاب او افضل از تمام کتب، دین او افضل تمام ادیان و بالجمله آنچه ممکن بوده خداوند تفضل فرماید بوجود مقدسش عنایت کرده، آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری.

بلکه آنچه ندارند تو دارا هستی. خداوند قسم یاد میکند بقلم و بما یسطرون که پیغمبر در این شئون مجنون نیست بلکه عقل کل و کل عقل است و این جمله جواب قسم است نظر به اینکه کفار نسبت جنون بحضرت دادند: وَ قالُوا یا أَیُّهَا الَّذِی نُزِّلَ عَلَیْهِ الذِّکْرُ إِنَّکَ لَمَجْنُونٌ حجر آیه ۶، و میفرماید: أَنَّی لَهُمُ الذِّکْری وَ قَدْ جاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِینٌ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَ قالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ دخان آیه ۱۲ و ۱۳، وَ یَقُولُونَ أَ إِنَّا لَتارِکُوا آلِهَتِنا لِشاعِرٍ مَجْنُونٍ صافات آیه ۳۵، و شبه این آیه شریفه میفرماید: فَذَکِّرْ فَما أَنْتَ بِنِعْمَهِ رَبِّکَ بِکاهِنٍ وَ لا مَجْنُونٍ طور آیه ۲۹.

و همین نحوی که نسبت جنون بحضرتش دادند نسبتهای دیگر هم دادند گاهی ساحرش گفتند: گاهی مفتری گاهی گفتند: «تقوله بعض الاقاویل» گاهی گفتند:

إِنَّما یُعَلِّمُهُ بَشَرٌ نحل آیه ۱۰۵، و همین نسبتها را بسایر انبیاء هم میدادند و معجزات آنها را سحر میشمردند و منشأ آن قساوت قلب و سیاهی دل و کبر و نخوت و حب ریاست و جاه و دنیا و امثال اینها بود.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۳] .... ص : ۱۲۲

وَ إِنَّ لَکَ لَأَجْراً غَیْرَ مَمْنُونٍ (۳)

و بدرستی که از برای تو ای رسول محترم هر آینه اجری است بدون منت.

وَ إِنَّ لَکَ لَأَجْراً نظر به اینکه پیغمبر اکرم (ص) در موقعی مبعوث برسالت شد که سر تا سر دنیا را کفر و ضلالت گرفته بود که نامش دوره جاهلیت بود فقط بر دین حق

آخرین وصی ابراهیم و آخرین وصی عیسی که زمین از حجت خالی نباشد و اگر معدودی هم بر دین حق بودند در فشار کفار مهجور بودند و حضرت بر کافه جن و انس تا صفحه قیامت مبعوث شده و در شکنجه کفار گرفتار تا جمعی را هدایت فرمود و در اثر هدایت او این دین مقدس اسلام باقی است تا صفحه محشر و تمام کسانی که مشرف بشرف اسلام شده و میشوند و موفق باعمال صالحه و هر کدام در پیشگاه احدیت اجر کافی دارند مطابقش خداوند پیغمبر (ص) عنایت میکند چنانچه دارد که سه نحو فاعل داریم فاعل بالمباشره و فاعل بالتسبیب و فاعل بالرضاء و حضرتش فاعل بالتسبیب بود نسبت بجمیع افراد امت.

و تعبیر باجر برای وعده ای است که خدا بآن حضرت داده و خلف نمیکند نه از جهت استحقاق زیرا احدی حقی بر خدا ندارد آنچه به هر که عنایت فرماید تفضل است و وعده های خدا بپیغمبرش بسیار است من جمله که میفرماید: وَ مِنَ اللَّیْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَةً لَکَ عَسی أَنْ یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقاماً مَحْمُوداً اسراء آیه ۸۱ و گفتیم مقام محمود مقامی است که تمام انبیاء و ملائکه و ما سوی اللَّه ستایش میکنند که یکی از شئونات مقام محمود شفاعت است و شفاعت حضرت رسالت منحصر باهل معاصی از امت نیست بلکه در حق مؤمنین از امت و صلحاء حتی انبیاء و مرسلین شفاعت میکند در ارتفاع درجه، و از جمله وعده هایی که بآن حضرت عنایت فرموده کوثر است که میفرماید:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ ... الآیات و در معنای کوثر اقوالی است:

۱- خبری است از ابن عباس از حضرت رسالت که بامیر المؤمنین (ع) فرمود:

«نهر تجری من تحت العرش مائه أشد بیاضا من اللبن و احلی من العسل و الین من الزبد حصائه الزبرجد و الیاقوت و المرجان حشیشه الزعفران ترا به المسک الازفر قواعده تحت عرش اللَّه، ثم قال: یا علی هذا لی و لک و لمحبیک من بعدی».

۲- حوض کوثر است که بعد دستاره های آسمان لیوان دارد و ساقی او امیر المؤمنین است و اوصاف زیادی قریب باوصافی که ذکر شد ذکر فرموده.

۳- کثرت نسل و ذراری رسول اللَّه از فاطمه (ع) تا دامنه محشر.

۴- کثرت علم. ۵- خیر کثیر. ۶- قرآن. ۷- نبوت. ۸- کثرت اصحاب و اشیاع. ۹- کثرت امت. ۱۰- شفاعت.

اقول: لفظ کوثر اطلاق دارد مانعی ندارد مشمول بر همه اینها باشد مانعه الجمع نیست، و از جمله آنچه خداوند بحضرتش عنایت فرموده و وعده داده: یَوْمَ لا یُخْزِی اللَّهُ النَّبِیَّ وَ الَّذِینَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ یَسْعی بَیْنَ أَیْدِیهِمْ وَ بِأَیْمانِهِمْ ... الآیه تحریم آیه ۸.

و بالجمله عنایات الهی در حق حضرت رسالت بسیار است قرآن او افضل کتب دین او افضل ادیان اوصیائش افضل اوصیاء امت او افضل امم و غیر اینها.

(غیر ممنون) چون محل قابلیت و لیاقت تمام این تفضلات را داشت و اعطاء حق هم حسن ذاتی داشت البته خداوند بمقتضای عدل تفضل میفرماید و این غیر تفضلاتی است که نسبت بدیگران دارد که اگر نمیکرد خلاف عدل نبود لذا منت گذارده بر آنها که تفضل فرموده و بعدلش رفتار نفرموده:

(ربنا عاملنا بفضلک و لا تعاملنا بعدلک)

لذا میفرماید: لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَی الْمُؤْمِنِینَ إِذْ بَعَثَ فِیهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ یَتْلُوا عَلَیْهِمْ آیاتِهِ وَ یُزَکِّیهِمْ وَ یُعَلِّمُهُمُ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ وَ إِنْ کانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِی ضَلالٍ مُبِینٍ آل عمران آیه ۱۶۴. بلی بعد از ایمان و تزکیه نفس و تعلم کتاب و حکمت و عمل بر طبق آن اجر آخرتی آنها حسن ذاتی پیدا میکند آن بدون منت است چنانچه میفرماید: إِلَّا الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَیْرُ مَمْنُونٍ فصلت آیه ۷ و غیر اینها که خردلی از اجر آنها کسر نمیگذارد: وَ أَنَّ اللَّهَ لا یُضِیعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِینَ آل عمران آیه ۱۶۵، إِنَّ اللَّهَ لا یُضِیعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِینَ توبه آیه ۱۲۰.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۴] .... ص : ۱۲۴

وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ (۴)

و محققا تو هر آینه بر اخلاق عظیم هستی. اخلاق صفات نفسانیه و ملکات قلبیه است و انسان در ابتدا خالی است از کلیه این صفات لکن تدریجا متصف میشود بپاره ای از این صفات، و این صفات دو قسم است صفات حمیده که ملکات حسنه و اخلاق فاضله میگویند، و صفات خبیثه که ملکات رذیله و اخلاق سیئه نام دارند و در کتب اخلاقیه مثل جامع السعادات و معراج السعاده و غیر اینها مفصلا بیان کرده اند

و راه تحصیل آنها را دو چیز شمرده اند یکی علم بمنافع و ثمرات و نتایج اخلاق حمیده و بمضرات و عقوبات و عواقب صفات خبیثه، و دیگری عمل بتکرار اعمال که آثار آنها است تا بتدریج بحد ملکه برسد مثلا بذل کند تا ملکه سخاوت پیدا کند، در مصائب تحمل کند تا صفت صبر دارا شود و اخلاق حمیده قریب هشتاد صفت است و حد وسط است بین افراط و تفریط لذا اخلاق رذیله دو برابر اخلاق حمیده است. و نیز کلیه اخلاق خوب و بد درجات و مراتب زیادی دارد تا بدرجه اعلی برسد و شرح اخلاق حمیده رسول اللّه (ص) احتیاج بیک کتاب مبسوط دارد اگر مجالی دارید و اهلیت دارید رجوع به بحار الانوار مرحوم مجلسی کنید از زهد پیغمبر و صبر و شکر و علم و حلم و سخاوت و تقوی و خوف و رجاء و شجاعت و عفو و سایر صفات آن حضرت و کافی است همین آیه شریفه که خداوند بعظمت اخلاق او را بیان فرموده:

وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ و اولین قدم که انسان در سعادت رو میکند اخلاق است که بمنزله آماده کردن زمین قلب است برای کشت درخت گل ایمان زیرا اخلاق رذیله مانع از رشد ایمان بلکه قبولی ایمان است بالاخص مثل کبر و نخوت و حب جاه و هواهای نفسانی و امثال اینها و تزکیه اخلاق اهمیتش بیشتر از افعال و اعمال و عبادات است زیرا آن تصفیه باطن است و این حفظ ظاهر است.

[سوره القلم (۶۸): آیات ۵ تا ۶] .... ص : ۱۲۵

فَسَتُبْصِرُ وَ یُبْصِرُونَ (۵) بِأَیِّکُمُ الْمَفْتُونُ (۶)

پس زود باشد که ببینی و آنها هم ببینند بکدامیک از شماها جنون عارض شده شما مجنونی یا آنها در جنون هستند.

فَسَتُبْصِرُ اشاره بیوم القیامه است که کفار و مشرکین و ضالین و مضلین در اشد عذاب دچار میشوند و مؤمنین مشمول تفضلات الهی میگردند.

وَ یُبْصِرُونَ خود آنها هم درک میکنند و عذاب را مشاهده میکنند که دارد یکی از عذابهای آنها این است که بهشت را و اهل بهشت را و نعمتهای او را مشاهده میکنند تا اندوه و غم و حسرت آنها زیادتر گردد که خود را از این فیوضات محروم کردند و اهل بهشت جهنم و عذابها و اهل آن را نظر میکنند که بیشتر خوشنود و فرحناک شوند که

از همچو عذابها نجات پیدا کردند.

بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ فتنه بمعنی بلیه و ابتلاء است شامل هر شری و هر مصیبتی و هر بلائی میشود چنانچه میفرماید: أَنَّما أَمْوالُكُمْ وَ أَوْلادُكُمْ فِتْنَةٌ

انفال آیه ۲۸، یعنی بلاء اسباب گرفتاری و عذاب میشوند، وَ اتَّقُوا فِتْنَةً لا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً انفال آیه ۲۵، وَ مَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً مائده آیه ۴۵.

یعنی عذابه الی غیر ذلک از آیات و در این آیه مراد از مفتون ابتلاء بجنون است که کفار نسبت بانبیاء میدادند فردای قیامت معلوم میشود که کدامیک از انبیاء و کفار مبتلای بجنون بودند.

سؤال: اگر فردای قیامت معلوم شود که کفار مجنون بودند پس مجنون تکلیف ندارد برای چه عقوبت میشود؟- جواب: نه مراد جنون رافع تکلیف باشد بلکه مراد این است که مثل مجنون که عقل خود را منکوب هوی و هوس کرده اینها هستند چنانچه در بسیاری از آیات میفرماید:

أَكْثَرُهُمْ لا يَعْقِلُونَ نه اینکه اصلا عقل نداشتند که رافع تکلیف باشد بلکه بر طبق عقل رفتار نکردند مثل صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لا يَعْقِلُونَ بقره آیه ۱۶۶، و الا اینها هم گوش داشتند و هم چشم هم زبان ولی در امر دین اینها را بکار نمیبردند، و ممکن است بگوئیم: مراد از مفتون عذاب است که معلوم میشود کدامیک معذب میشوند، و ممکن است مراد فساد باشد که کدامیک مفسد روی زمین بودند مثل آیه: وَ الْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ بقره آیه ۱۸۷، و مثل: وَ الْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ بقره آیه ۲۱۴ چون نسبت فسادهم بانبیاء میدادند که فرعونیان گفتند بفرعون: أَ تَذَرُ مُوسى وَ قَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ اعراف آیه ۱۲۷.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۷] .... ص : ۱۲۶

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ (۷)

محققا خداوند داناتر است بآن کسی که گمراه شده از راه حق و او داناتر است بکسانی که هدایت شده اند.

مکرر گفته ایم در ذیل بسیاری از آیات که سبیل الهی و صراط مستقیم اعتقاد بجمیع عقائد حقه و عمل باعمال صالحه و اجتناب از جمیع اخلاق فاسده و اعمال سیئه است

و این یک راه بیشتر نیست در هر قسمتی اگر از این راه خارج شد ضلالت است و سبل شیطانی است و آنها هزارها راه است و چون خداوند متعال از قلوب و ضمائر ناس با خبر است و ظاهر و باطن هر کس را میداند و علمش احاطه بکل امور و اشیاء دارد ولی دیگران حتی انبیاء بجمیع اینها احاطه ندارند و فقط مکلف بظواهر هستند میفرماید:

إِنَّ رَبَّکَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِیلِهِ در امر توحید بمعانی خمسه ذاتی صفاتی افعالی عبادتی نظری در باره صفات الهیه کمالیه جمالیه جلالیه، در باب عدل بمعانی ثلاثه فعل قبیح و لغو و ظلم از او صادر نمیشود، در باب نبوت اعتقاد بجمیع انبیاء و شئونات و صفات آنها و تصدیق جمیع فرمایشات آنها، و همچنین در باب امامت ائمه هدی، و در خصوصیات معاد و ضروریات دین و مذهب که انکار یکی از آنها ضلالت است، و هکذا در قسمت اخلاق و افعال و اعمال.

وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِینَ که قدمی از صراط مستقیم و سبیل الهی بیرون نگذاشتند معتقد بجمیع عقاید حقه و ضروریات دینیه، و عامل بجمیع وظائف شرعیه و متخلق بجمیع اخلاق حمیده بودند.

تنبیه: در باب ضلالت بسا اگر متنبه شوند میتوانند برگردند و در صراط مستقیم وارد شوند که چندان دور نیفتاده اند و اما اگر آن قدر دور شده اند که دیگر برگشتن ندارد در ضلالت میمانند.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۸] .... ص : ۱۲۷

فَلا تُطِعِ الْمُکَذِّبِینَ (۸)

پس اطاعت نکن کسانی را که شما را تکذیب میکنند و رسالت شما را منکر هستند.

معلوم است که البته پیغمبر اکرم اطاعت آنها را نمیکند نتیجه این نهی چیست؟.

دو فائده در این نهی است:

یکی- قطع طمع کفار و مشرکین چون تقاضا کردند از پیغمبر که شما دست از این دعوت بردار و متعرض آلهه ما نباش ما تو را محترم میداریم و تحت ریاست تو میرویم و همه نوع خدمت و محبت میکنیم خداوند برای رفع طمع آنها میفرماید:

فَلا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ برسالت تو كه اين عذرى باشد كه بفرمايد خداوند مرا نهى فرموده از اطاعت شما و پذيرفتن تقاضاى شما.

فائـده دوم- اينكه فلا تطع مطلق است و دلالت دارد بر اينكه در هيـچ امرى نبايد متابعت و موافقت و اطاعت آنها را كرد و اين بدلالت التزاميه دلالت دارد بر اينكه كفار و مشركين تمام افعال و كردار و اخلاق و عقائد آنها باطل و بر خلاف حق است زيرا اگر امرى بر وفق حق داشـتند موافقت آنهـا مـانعى نـداشت، و مراد از المكـذبين چون جمع محلى بالف و لام است افاده عموم دارد منحصـر بكسانى كه بكلى تكذيب رسالت آن حضـرت را كردند نيست تكذيب يك حكم و يك فرمايش و يك دستور آن حضـرت را بكنند مكذب هستند و اين دامنه زيادى دارد اما عامه عمياء تكذيب يوم غدير و نصب امير المؤمنين را بخلافت كردند. فردا جلاى مكذبين هستند و بسيارى از فرمايشات و احكام دينيه، و همچنين كسانى كه امروز حدود الهى را كه صريح قرآن است و از ضروريات دين است منكر شوند دزد بايد دست او را قطع كرد زانى و زانيه را بايد صد تازيانه زد زناى محصن و محصنه را بايد رجم كرد زناى با محارم را بايد كشت شارب الخمر را هشتاد تازيانه و مفسد فى الارض و مرتد را بايد كشت و سـاير حـدود الهيه كه از ميـانه جـامعه برداشـته شـده و همچنين كسـانى كه ربـا و تنزيـل را مبـاح ميداننـد و در تمام بانگها و تجارتخانه ها رواج دارد، و كسانى كه حجاب را منكرند، و كسانى كه ميراث را بنحو دسـتور قرآن منكرند، يا در امر نكاح كه مرد ميتوانـد چهـار زن دائمى و هزار انقطـاعى ازدواج كنـد انكـار ميكننـد، يا آنكه امر طلاق بـدست زوج است فقط، يا معامله كـالى بكـالى باطـل است يا مبيع مكيل يا موزون يا معـدود يا مشاهـد هر كـدام بجاى خود و امور ديگر كه نگفتنى است منكر شوند مكذب هستند.

[سوره القلم (۶۸): آيه ۹] .... ص : ۱۲۸

وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ (۹)

دوست ميدارند اگر تو با آنها بملايمت و نرمى رفتار كنى و با آنها مداهنه كنى آنها هم متعرض تو نباشند. مفسرين در معناى:

وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ اقوالى دارند احتياج بنقل ندارد و آنچه ظاهر آيه

شریفه است و مستفاد از اخبار مراد این است که: کاری بکار ما نداشته باش و متعرض ما نباش ما هم متعرض شما نمیشویم و کاری بکار شما نداریم تو بدین خود ما هم بدین خود بزبان عامیانه تو آن طرف جوی ما هم این طرف جوی، و بسا تعبیر میکنند موسی بدین خود عیسی بدین خود، و مداهنه ملایمت و نرمی است مثل دهن و در حدیث است از حضرت باقر (ع):

(قال اوحی اللّه الی شعیب النبی: انی معذب من قومک مائه الف اربعین الف من شرارهم و ستین الف من خیارهم فقال: یا رب هؤلاء الاشرار فما بال الاخیار؟ فاوحی اللّه الیه: داهنوا اهل المعاصی و لم یغضبوا بغضبی)

این حدیث شریف نه فقط بیان قضیه قوم شعیب است که بلاء نازل شد و دویست هزار قوم شعیب را هلاک کرد بصیحه و صاعقه و رجفه صد و چهل هزار آنها ایمان نیاورده بودند که تعبیر باشرار فرموده و شصت هزار ایمان آورده بودند که اخیار باشند برای مداهنه با اشرار و ترک تعرض آنها، و این حدیث شریف مستفاد از آیه شریفه هم هست که میفرماید: وَ اتَّقُوا فِتْنَةً لا تُصِیبَنَّ الَّذِینَ ظَلَمُوا مِنْکُمْ خَاصَّةً وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِیدُ الْعِقابِ انفال آیه ۲۵. و این مصیبت بزرگی است امروز که مؤمنین و مقدسین هیچگونه تعرضی با این فساق و فجار و ظلمه ندارند بکلی امر بمعروف و نهی از منکر که دو رکن بزرگ اسلام است برداشته شده انتظار این هست که بآتش آنها اینها هم بسوزند مؤمن باید غضب کند آنکه را که خدا غضب فرموده، و عیب بزرگتر از این با آنها هم معاشرت و رفت و آمد و دوستی و رفاقت و مواصلت و مجالست و معامله دارند. بلی یک قسمت معدودند که جرأت ندارند یا بر آنها خطر متوجه میشود یا مأیوس از تأثیر هستند ولی قلبا اگر نمیتوانند امر بمعروف و نهی از منکر کنند متأثر و غضبناک باشند و با آنها ترک معاشرت و مراوده و مناکحه کنند تا عذری در پیشگاه احدیت داشته باشند بلکه همین ترک معاشرت یک مقداری در آنها اثر کند و یک مقداری بخود بیایند و بدانند که این ترک مراوده برای چیست و هر قدر متمکن باشند کوتاهی در امر بمعروف و نهی از منکر و ارشاد و موعظه نکنند.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۰] .... ص : ۱۲۹

وَ لا تُطِعْ کُلَّ حَلَّافٍ مَهِینٍ (۱۰)

و اطاعت نکن هر بسیار قسم خورنده دروغی را. یکی از گناهان کبیره همین غموس است قسم دروغ و این آیه راجع بمنافقین است که میآمدند خدمت پیغمبر و قسمهایی یاد میکردند بر خلاف آنچه در باطن قلب آنها بود که در بسیاری از آیات در موارد مختلف خداوند بحضرت رسالت خبر داده مثل آیه شریفه: رَأَیْتَ الْمُنافِقِینَ یَصُدُّونَ عَنْکَ صُدُوداً فَکَیْفَ إِذا أَصابَتْهُمْ مُصِیبَهٌ بِما قَدَّمَتْ أَیْدِیهِمْ ثُمَّ جاؤُکَ یَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنا إِلَّا إِحْساناً وَ تَوْفِیقاً أُولئِکَ الَّذِینَ یَعْلَمُ اللَّهُ ما فِی قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ ... الآیه نساء آیه ۶۴ الی ۶۶، و آیه شریفه: وَ الَّذِینَ یُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ یَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَکُمْ لِیُرْضُوکُمْ وَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ یُرْضُوهُ إِنْ کانُوا مُؤْمِنِینَ توبه آیه ۶۲ و ۶۳، و آیه شریفه: یا أَیُّهَا النَّبِیُّ جاهِدِ الْکُفَّارَ وَ الْمُنافِقِینَ وَ اغْلُظْ عَلَیْهِمْ وَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمَصِیرُ یَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا کَلِمَهَ الْکُفْرِ وَ کَفَرُوا بَعْدَ إِسْلامِهِمْ وَ هَمُّوا بِما لَمْ یَنالُوا وَ ما نَقَمُوا توبه آیه ۷۴ و ۷۵، و آیه شریفه: سَیَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَکُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَیْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ جَزاءً بِما کانُوا یَکْسِبُونَ یَحْلِفُونَ لَکُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لا یَرْضی عَنِ الْقَوْمِ الْفاسِقِینَ توبه آیه ۹۶ و ۹۷، و آیه شریفه: سَیَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنا لَخَرَجْنا مَعَکُمْ یُهْلِکُونَ أَنْفُسَهُمْ وَ اللَّهُ یَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَکاذِبُونَ توبه آیه ۴۲، و آیه شریفه: وَ الَّذِینَ اتَّخَذُوا مَسْجِداً ضِراراً وَ کُفْراً وَ تَفْرِیقاً بَیْنَ الْمُؤْمِنِینَ وَ إِرْصاداً لِمَنْ حارَبَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَ لَیَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنا إِلَّا الْحُسْنی وَ اللَّهُ یَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَکاذِبُونَ توبه آیه ۱۰۸، و غیر اینها از آیات شریفه.

و در اخبار دارد که: این آیه راجع بنصب امیر المؤمنین و اینکه فلان سوگند خورد که نقض عهد نکند و البته این یک مصداق است منافی با عموم بخصوص با لفظ کل حلاف ندارد، و مهین آدم پست رذل بی اصل و نسب را گویند که خوار و خفیف است، و این خطاب اگر چه به پیغمبر است ولی عموم دارد مؤمنین نباید نسبت به این هایی که سوگند میخورند که ما با شما دوست و رفیق و موافقیم باطنا اعدا عدو هستند و میخواهند مؤمنین را در شکنجه و عذاب بیندازند و معنای:

وَ لا تُطِعْ ترتیب اثر بر آنها نکن و همین قسم آنها را باور مکن و فریب آنها را

مخور و گوش بحرف آنها مده سپس خداوند توصیف میفرماید که كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ میفرماید که اوصاف آنها یکی این است که:

[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۱] .... ص : ۱۳۱

هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ (۱۱)

هماز بمعنی عیب گویی است که معنی همزه است و قریب المعنی است با لمزه که میفرماید: وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ همزه آیه ۱، و میفرماید: وَ قُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزاتِ الشَّياطِينِ مؤمنین آیه ۹۹. یعنی وساوس شیاطین، و گفتند فرق بین لمزه و همزه این است که لمزه عیب گویی در حضور است و همزه در غیاب، و بعضی گفتند: همزه باللسان است و لمزه بچشم و اشاره است و همزه کید و مکر است.

اقول: بعید نیست که مراد عیب گویی و عیب جویی باشد و در خبر داریم:

الغیبه أشد من الزنا

و امروز نقل مجالس غیبت است و بدگویی اگر راست بگوید و الا تهمت است که هم گناه غیبت را دارد و هم گناه کذب که فرمود:

الکذب شر من الشراب.

مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ نمامی دو بهم زنی است چه میان زن و شوهر باشد یا میان پدر و فرزند یا دو برادر یا دو دوست و از مصادیق أهم آن امروز را پرت دادن است و بندگان خدا را گرفتار کردن، و دیگر از صفات حلاف مهین:

[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۲] .... ص : ۱۳۱

مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ (۱۲)

جلوگیری میکنند بندگان خدا را از کارهای خیر و تعدی و تجاوز میکنند در معصیت کاری.

مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ جلوگیری و منع دیگران را میکند از کارهای خیر مثل اینکه ممانعت میکنند که ایمان نیاورند و اسلام اختیار نکنند و مصداق اتم آن بعد از رحلت پیغمبر جلوگیری میکنند کسی رو بعلی (ع) نیاورد و تحت اطاعت او نیاید و همچنین در دوره ائمه هدی بنی امیه و بنی العباس چه اندازه جدیت داشتند کسی خدمت ائمه نرسد حتی جرم و حبس داشت و امروز هم نسبت بعلماء اعلام یک دسته جلوگیری میکنند و مذمت علماء میکنند و عوام را از آنها برمیگردانند یا مانع نماز و روزه و خمس و زکاه و تقلید از علماء و سایر واجبات، یا بخل در بذل مال بفقرا یا فی سبیل اللّه

میکنند که گفتند بین بخل و شح بخیل کسی است که بذل نمیکند و شحیح دیگران را هم مانع میشود و سایر امور خیریه.

مُعْتَدٍ أَثِیمٍ تعدی تجاوز است و زیاده روی، و أثیم معصیت کار که در معاصی طغیان و سرکشی و اصرار دارند، و دیگر از صفات آنها:

[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۳] .... ص : ۱۳۲

عُتُلٍّ بَعْدَ ذلِکَ زَنِیمٍ (۱۳)

عتل زشت جفاکار است، زنیم حرامزاده، در تفسیر عتل بعضی گفتند: علنا معصیت میکند افشاء فحشاء، بعضی گفتند: بد خلقی سیئ الخلق و کج خلقی، بعضی گفتند:

قوی الکفر، بعضی گفتند: شدید الخصومه سخت گیر بناحق و تمام اینها مصادیق آنست و همان زشت جفاکار که در ترجمه گفتیم شامل تمام اینها میشود، زنیم حرامزاده است.

مسأله: کفار مثل یهود و نصاری و سایر فرق کفار را نمیشود گفت حرامزاده در صورتی که بموازین مذهب خود عقد و نکاحی دارند مگر بر طبق مذهبش زنا کرده باشد و اما منافقین اکثر آنها بر طبق مذهب مشرکین هم عقد و نکاح نکرده بودند زیرا در دوره جاهلیت زنا میان آنها رواج داشت بنحوی که بعضی زنهای زانیه افتخار میکردند که ذوات الاعلام میگفتند که خواهان آنها بسیار بودند مثل فلان که در شأن و نسب او همین بس که گفتند: من کان جده خاله و والده و امه اخته و عمته الخ و در مورد زیاد گفتند: زیاد بن ابیه که معلوم نبود پدر او و در باب عبید اللّه چهل نفر مدعی شدند و چون انگشت پای او شبیه زیاد بود گفتند ابن زیاد و زیاد را بشهادت عمرو بن عاص که ابو سفیان با سمیه زنا کرد معاویه گفت: برادر من است، و اما اکثر مخالفین چون طواف نساء ندارند زن بر آنها حرام است هر چه اولاد پیدا کنند حرامزاده اند.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۴] .... ص : ۱۳۲

أَنْ کانَ ذا مالٍ وَ بَنِینَ (۱۴)

دیگر از صفات حلاف مهین آن است که صاحب مال و اولاد است که این دو دشمن بزرگ انسان هستند که میفرماید: وَ اعْلَمُوا أَنَّما أَمْوالُکُمْ وَ أَوْلادُکُمْ فِتْنَةٌ

انفال آیه ۲۸، و میفرماید: یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تُلْهِکُمْ أَمْوالُکُمْ وَ لا أَوْلادُکُمْ عَنْ ذِکْرِ اللَّهِ وَ مَنْ یَفْعَلْ ذلِکَ فَأُولئِکَ هُمُ الْخاسِرُونَ منافقون آیه ۹، و میفرماید: إِنَّ مِنْ أَزْواجِکُمْ وَ أَوْلادِکُمْ

عَدُوًّا لَكَمْ فَاحْذَرُوهُمْ

تغابن آیه ۱۴ و غیر اینها از آیات که این دو چیز مال و بنون باعث کبر و نخوت و عجب و علاقه بدنیا و سلب توفیق و غفلت از خدا و دین و آخرت بلکه باعث زوال ایمان و قساوت قلب و طغیان و عیب های دیگر میگردد، دین بدنیا فروختن است و انکار انبیاء و آیات الهی میشود چنانچه میفرماید:

[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۵] .... ص : ۱۳۳

إِذا تُتْلى عَلَيْهِ آياتُنا قالَ أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ (۱۵)

که یکی دیگر از صفات حلاف مهین است که چون بر او تلاوت شود آیات الهی میگوید: اینها کلمات و گفتار پوچ اولین است که منکر تمام انبیاء میشود و تمام ادیان، منافق تا مادامی که اظهار اسلام نکرده بود معتقد بیک عقیده ای بود یا مشرک بود یا یهودی یا نصرانی یا مجوسی ولی پس از اظهار اسلام دست از عقائد باطله برداشت و معتقد باسلام هم نشد بجمیع انبیاء کافر و بجمیع مذاهب منکر لذا میفرماید:

إِذا تُتْلى عَلَيْهِ آياتُنا آیات الهی یک قسمت مهم شرح حال انبیاء سلف و امم ماضیه است از آدم نوح هود صالح ابراهیم لوط شعیب موسی عیسی داود سلیمان و غیر اینها و قوم اینها، یک قسمت راجع بقیامت و بعث و بهشت و جهنم و مثوبات بهشت و عقوبات جهنم، یک قسمت مهم راجع بتوحید و افعال الهی و نعم و تفضلات او و به بلیات و ابتلائات و عقوبات دنیوی، یک قسمت راجع باحکام واجبات محرمات معاملات مواعظ نصایح مواریث مناکح و امثال اینها که قرآن مجید مشتمل بر تمام اینها است هر یک از این آیات قرآنی که آیات الهی است بر او تلاوت شود قالَ أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ اینها همانهایی است که پیشینیان هم میگفتند و مینوشتند مثل توراه موسی زبور داود انجیل عیسی برای سر گرم کردن مردم مثل قصه رستم و حسین کرد و الف لیله، و لیلی مجنون که هیچ اصل ندارد فقط مشغولیات است نه خدا کسی را فرستاده و نه دستوری داده تمام اینها کذاب مفتری معجزات آنها سحر که به هیچیک آنها معتقد نیستیم.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۶] .... ص : ۱۳۳

سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ (۱۶)

زود باشد که این حلاف مهین که منافق و دارای این صفات مذکوره بود

دماغ او را سوراخ کنیم و زنجیر کنیم و او را باین کیفیت وارد صحرای محشر کنیم، کفار از مشرکین و یهود و نصاری و سایر فرق بسا وارد صحرای محشر میشوند غل بگردن بزنجیر و سلسله بسته شده با صورتهای سیاه، و اما منافقین سختر از همه اینها اینکه زنجیر در دماغ آنها میکنند و او را باین کیفیت وارد محشر میکنند

[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۷] .... ص : ۱۳۴

إِنَّا بَلَوْناهُمْ کَما بَلَوْنا أَصْحابَ الْجَنَّهِ إِذْ أَقْسَمُوا لَیَصْرِمُنَّها مُصْبِحِینَ (۱۷)

محققا ما مبتلا- کردیم این منافقین را همان نحوی که مبتلا- کردیم اصحاب باغستان را زمانی که قسم خوردند اینکه در صبحگاه بروند و میوه های او را از آن جدا کنند و اخذ کنند.

شرح این آیه و آیات بعد این است که: شیخی بود با سخاوت و باغستانی داشت که میوه فراوان داشت و آنها را بفقرا بذل میکرد و این باغستان در طرف یمن بود، در خبر از حضرت باقر (ع) است که نه میل از یمن دور بود و این شیخ پنج پسر داشت و چون شیخ وفات کرد پس از وفاتش پسران او آمدند برای تماشای این باغستان دیدند پر از میوه های گوناگون بیش از آنچه در زمان حیات پدرشان بود.

گفتند: پدر ما پیر مرد کم شعور بی عقل بود که تمام این میوه ها را بفقرا میداد ما خود هر کدام عیال وار هستیم و احتیاج داریم، و قسم یاد کردند که فردا صبح می آییم و این میوه ها را از این درختان جدا میکنیم و خود بمصرف میرسانیم فقط یک نفر آنها که اعقل از بقیه بود مخالفت کرد او را اذیت کردند ناچار موافقت کرد. شبانه خداوند آفت فرستاد تمام میوه ها را از بین برد یا سوزاند یا سیاه شد یا فاسد گردید.

صبحگاهان که آمدند و دیدند که از بین رفته و فاسد شده آنکه مخالفت کرده بود آنها را ملامت کرد که مگر من بشما نگفتم که جلوگیری از حقوق الهی در حق فقرا نکنید نشنیدید بکلی از دست دادید.

خداوند حال این منافقین را تشبیه باین قضیه فرموده که فردای قیامت مشاهده میکنند که تمام اعمال آنها فاسد و از بین رفته که در جای دیگر میفرماید: وَ قَدِمْنا إِلی ما عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْناهُ هَباءً مَنْثُوراً فرقان آیه ۲۵. بپردازیم بتفسیر آیات.

إِنَّا بَلَوْناهُمْ ما این منافقین را مبتلا کردیم که کلیه اعمال آنها را هباء منثورا نمودیم.

کَما بَلَوْنا أَصْحابَ الْجَنَّهِ همان نحوی که مبتلا کردیم اصحاب باغستان را که آن پنج نفر اولاد آن شیخ بودند و آن باغستان بمیراث پس از فوت پدرشان بآنها منتقل شده بود و صاحبان آن باغستان بودند.

إِذْ أَقْسَمُوا شبانه عهد و میثاق و قسم یاد کردند.

لَیَصْرِمُنَّها مُصْبِحِینَ صرم بمعنی قطع و جدایی است یعنی میوه ها را از درختان جدا میکنیم مصبحین چون صبح میکنیم یعنی در شب قسم و عهد و میثاق گرفتند که چون صبح کردیم میرویم و میوه ها را اخذ میکنیم.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۸] .... ص : ۱۳۵

وَ لا یَسْتَثْنُونَ (۱۸)

و استثناء نکردند. بعضی گفتند: مراد استثناء مشیت الهی که نگفتند: الا أن یشاء اللَّه چون بنده در هر فعلی که اراده دارد بجا آورد باید معلق بمشیت الهی کند بگوید:

ان شاء اللَّه یا الا أن یشاء اللَّه زیرا بنده استقلال در افعال ندارد تا مشیت الهی موافقت نکند چنانچه میفرماید: وَ لا تَقُولَنَّ لِشَیْ ءٍ إِنِّی فاعِلٌ ذلِکَ غَداً إِلَّا أَنْ یَشاءَ اللَّهُ کهف آیه ۲۲، و لکن ظاهر آیه بنظر میآید مراد از استثناء استثناء حق فقرا باشد که نگفتند که حق فقرا را ادا میکنیم سپس بقیه را مصرف خود مینمائیم، و احتمال میرود که و لا یستثنون عطف به لیصرمنّها باشد که مورد قسم است یعنی استثنا نکنند یعنی چیزی از آن را کم نکنند و بفقرا ندهند.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۱۹] .... ص : ۱۳۵

فَطافَ عَلَیْها طائِفٌ مِنْ رَبِّکَ وَ هُمْ نائِمُونَ (۱۹)

پس طوف و دور زد بر آن باغستان دور زننده ای و طوف کننده ای از پروردگار تو و آنها در خواب بودند شبانه بلا نازل شد از جانب خدای تو و آنها در خواب بودند.

فَطافَ عَلَیْها طائِفٌ بعضی گفتند: آتش آمد و تمام آن میوه ها را سوزانید، بعضی گفتند: عذاب نازل شد و تمام آنها را سیاه کرد، بعضی گفتند: تمام آنها فاسد شد و روی زمین ریخته شد.

مِنْ رَبِّکَ از جانب پروردگار تو.

سؤال: خدای متعال رب العالمین است برای چه فرمود: ربک؟- جواب: رب بمعنی تربیت کننده است و در جمیع عالمین احدی مربی تربیت الهی مثل وجود مقدس حضرت رسالت نشده و دلالت او بر وجود حضرت پروردگار بیشتر از تمام مخلوقات الهی است.

وَ هُمْ نائِمُونَ شبانه عذاب نازل شد در باغستان و آنها در خواب بودند مثل بلایی که بر قوم لوط نازل شد که هفت شهر آنها واژگون گردید و حجاره بر آنها بارید شبانه و بسیاری از اقوام دیگر.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۰] .... ص : ۱۳۶

فَأَصْبَحَتْ کَالصَّرِیمِ (۲۰)

گفتند: صبح کرد آن باغستان مثل صریم، گفتند: صریم تل ریگ است که گیاهی در آن روئیده نشده بکل نابود گردیده که استفاده میشود که حتی درختها و اشجار سوخته و از بین رفته شده بود یا مثل شب تاریک یا مثل خاکستر سیاه که در صبح دیگر باغستانی نبود فقط یک تل ریگ و خاکستر شده بود.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۱] .... ص : ۱۳۶

فَتَنادَوْا مُصْبِحِینَ (۲۱)

یکدیگر را ندا میدادند یعنی از خواب بیدار میکردند موقعی که صبح کردند.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۲] .... ص : ۱۳۶

أَنِ اغْدُوا عَلی حَرْثِکُمْ إِنْ کُنْتُمْ صارِمِینَ (۲۲)

اینکه صبح گانه بروید بطرف کشتزار خود یعنی تا کسی خبر نشده و فقرا اطلاع پیدا نکرده بروید برای ضبط حاصل خود اگر هستید که میوه های باغستان را از درختان جدا کنید و قطع کنید یعنی تعجیل کنید اگر هستید صارمین جدا کننده

[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۳] .... ص : ۱۳۶

فَانْطَلَقُوا وَ هُمْ یَتَخافَتُونَ (۲۳)

پس براه افتادند رو بباغستان میرفتند و با یکدیگر آهسته صحبت میکردند بطور خفاء که عابرین در راه نشوند که اینها کجا میروند چه مقصد دارند مبادا خبر بفقرا بدهند و آنها هم بیایند.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۴] .... ص : ۱۳۶

أَنْ لا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ (٢٤)

ص: ١٣٦

که یک مسکین داخل باغستان نشود بر شما که مبادا توقعی داشته باشد که چیزی از آن را باو بدهید، معلوم میشود که در زمان پدرشان او خبر میداده و فقرا را مطلع میکرده که بیائید در باغستان و هر کدام سهمی بردارید و فقرا بر یکدیگر سبقت میگرفتند که مبادا محروم شوند و چشم براه بودند در موقع رسیدن میوه ها که چه روزی بآنها خبر داده میشود، و این صاحبان باغ هم میدانستند انتظار فقرا را گفتند مبادا خبر شوند بیکدیگر میگفتند: مخفیانه بروید که فقیر بر شما داخل باغستان نشود أَنْ لا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ

[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۵] .... ص : ۱۳۷

وَ غَدَوْا عَلى حَرْدٍ قادِرِينَ (۲۵)

و صبحگاهانه رفتند علی حرد با توانایی.

حرد بعضی گفتند: بمعنی قصد است یعنی بقصد باغستان رفتند، بعضی گفتند:

بمعنی منع است یعنی منع فقرا از دخول در باغستان، بعضی گفتند: بمعنی غضب و حقد است نسبت بفقرا یعنی قصد منع فقرا داشتند از روی غضب و حقد.

وَ غَدَوْا عَلى حَرْدٍ قادِرِينَ تصور کردند که کمال قدرت را دارند بر این مقصدی که قصد کرده اند پس موقعی که رسیدند بباغستان.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۶] .... ص : ۱۳۷

فَلَمَّا رَأَوْها قالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ (۲۶)

پس چون دیدند آن باغستان را گفتند محققا ما هر آینه گمشده گانیم، بعضی گفتند: مراد از ضالون یعنی راه را گم کرده ایم و اینجا باغستان ما نیست زیرا هیچ آثاری در او نیست بعضی گفتند: مراد ضلالت در دین است که چون قصد منع حقوق فقرا داشتیم خداوند بکلی از دست ما گرفت و نابود کرد.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۷] .... ص : ۱۳۷

بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ (۲۷)

بلکه همین است باغستان ما راه را گم نکرده ایم بلکه محروم و ممنوع شده ایم از آن و مورد غضب الهی واقع شده ایم چون منع فقرا را کرده ایم.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۸] .... ص : ۱۳۷

قالَ أَوْسَطُهُمْ أَ لَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْ لا تُسَبِّحُونَ (۲۸)

گفت اوسط آنها بسایر برادران: مگر من نگفتم بشما که منع حقوق فقرا را

ص: ۱۳۷

نکنید که مورد غضب الهی واقع میشوید چرا تسبیح و تقدیس پروردگار خود نکردید و شکر گزار نعمت او نشدید.

اوسط بعضی گفتند: فرزند اوسط آنها نه اکبر بود و نه اصغر دو برادر بزرگتر داشت و دو برادر کوچکتر لکن در خبر دارد که: کوچکترین آنها بود لکن اعقل از آنها و اکمل آنها در دین بود و لکن چنانچه از اخبار استفاده میشود و بنظر هم نزدیکتر میآید آنکه در دین نه در طرف افراط بود که چیزی بر دین بیفزاید و نه در طرف تفریط که چیزی از دین را کسر گذارد حد وسط بین افراط و تفریط چنانچه در آیه شریفه میفرماید: وَ كَذلِكَ جَعَلْناكُمْ أُمَّةً وَسَطاً بقره آیه ۱۴۳، نه مثل نصاری که در حق عیسی غلو کردند و بخدایی رساندند و نه مثل یهود که او را حرامزاده شمردند، امروز هم شیعه سه دسته اند بعضی مثل صوفیه و شیخیه در حق ائمه مخصوصا امیر المؤمنین غلو کردند و بمقام الوهیت رساندند و بعضی شئونات ائمه را منکر شدند و حد وسط همان فرمایش خود آنها است که فرمودند:

«نزلونا عن الربوبیه و قولوا فی حقنا ما شئتم»

- قالَ أَوْسَطُهُمْ أعقلهم و أتقاهم و أعبدهم.

أَ لَمْ أَقُلْ لَكُمْ که مانع حق فقرا نشوید و بطریقه پدرتان رفتار کنید با من مخالفت کردید و بمن اذیت کردید حال باین بلا دچار شدید.

لَوْ لا تُسَبِّحُونَ قبلا گفتیم: تسبیح دو معنی دارد یک معنی مقابل تهلیل و تکبیر و تحمید، و یک معنی مطلق ذکر می گویی: تسبیحات اربعه تسبیح حضرت فاطمه (ع) و در اینجا معنی اعم است که چرا شکر نعمت الهی را نکردید و بوظائف دینی عمل ننمودید و قدردان این نعمت نبودید.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۲۹] .... ص : ۱۳۸

قالُوا سُبْحانَ رَبِّنا إِنَّا كُنَّا ظالِمِينَ (۲۹)

گفتند: منزه است پروردگار ما محققا ما خودمان بودیم ظلم کنندگان.

قالُوا سُبْحانَ رَبِّنا اشاره باین که خدا بما ظلم نکرده منزه است از اینکه باحدی بمقدار ذره ای ظلم کند چنانچه میفرماید: إِنَّ اللَّهَ لا يَظْلِمُ مِثْقالَ ذَرَّةٍ نساء

آیه ۴۴، إِنَّ اللَّهَ لا یَظْلِمُ النَّاسَ شَیْئاً وَ لکِنَّ النَّاسَ أَنْفُسَهُمْ یَظْلِمُونَ یونس آیه ۴۴، وَ لا یَظْلِمُ رَبُّکَ أَحَداً کهف آیه ۴۷.

إِنَّا کُنَّا ظالِمِینَ هم بخود ظلم کردیم در اثر این مقصدی که داشتم که بر خلاف طریقه پدرمان رفتار کنیم که منع کنیم فقرا را، و هم بفقرا ظلم کردیم که آنها هم بی بهره شدند.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۰] .... ص : ۱۳۹

فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلی بَعْضٍ یَتَلاوَمُونَ (۳۰)

پس رو بیکدیگر میکردند و یکدیگر را ملامت میکردند که چرا بخود چنین کردیم و مورد غضب الهی شدیم و سلب نعمت او را از خود کردیم.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۱] .... ص : ۱۳۹

قالُوا یا وَیْلَنا إِنَّا کُنَّا طاغِینَ (۳۱)

گفتند: وای بر ما محققا ما بودیم طغیان کننده، سه عنوان گفتند ویل و ویح و ویس، ویل شدت مشقت و سختی بلا، ویح حد وسط ویس سبک بودن بلاء و طغیان و سرکشی و زیاده روی در معاصی یعنی ما زیاده روی کردیم و خود را بمشقت انداختیم ولی مع ذلک ناامید از رحمت الهی نیستیم خداوند تفضل فرماید و بهتر و بالاتر و زیادتر از این که از دست ما رفته بما عنایت فرماید.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۲] .... ص : ۱۳۹

عَسی رَبُّنا أَنْ یُبْدِلَنا خَیْراً مِنْها إِنَّا إِلی رَبِّنا راغِبُونَ (۳۲)

امید است پروردگار ما اینکه بدل فرماید و عوض عنایت کند بما بهتر از این جنت و باغستان که از دست ما رفته ما به پروردگار خود راغب و امیدوار هستیم.

تنبیه: بلاهایی که بانسان متوجه میشود در اثر معاصی و کفر و شرک سه قسم است یک قسم برای تنبه است که انسان متنبه شود و توبه کند و بازگشت کند و از کفر و شرک و معاصی بیرون آید و موفق بایمان و تقوی و اعمال صالحه شود و این مورد از این قبیل است که اینها متنبه شدند و موفق شدند و توبه کردند و خداوند هم بهتر از جنت آنها بآنها عنایت فرمود، شاید تشبیه حال منافقین باینها هم برای این است که اگر دست از نفاق و این صفات خبیثه که در آیات اشاره شده بردارند و موفق بایمان شوند خداوند تفضل میفرماید و بلاها را بر طرف میکند و بجای آنها نعمتها عنایت

مینمایـد چنـانچه در آیات اشاره دارد باین موضوع مثل آیه شـریفه: وَ لَقَـدْ أَخَـذْنا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَ نَقْصٍ مِنَ الثَّمَراتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ اعراف آیه ۱۲۷. و موارد دیگر یا کفاره گناهان آنها است.

قسم دوم: بلاهایی مهلکه که دیگر علاج پـذیر نیست مثل عذاب های امم سابقه قوم نوح عاد ثمود قوم ابراهیم لوط شـعیب آل فرعون و اشـباه آنها فقط قوم یونس نجات پیـدا کردنـد که میفرمایـد: وَ لَوْ جاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوُا الْعَذابَ الْأَلِيمَ فَلَوْ لا كانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَها إِيمانُها إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنا عَنْهُمْ عَذابَ الْخِزْيِ فِي الْحَياةِ الدُّنْيا وَ مَتَّعْناهُمْ إِلى حِينٍ یونس آیه ۹۷ و ۹۸.

قسم سوم: عذاب آن عالم از حین معاینه الی الابد که هیچ توبه قبول نیست که میفرماید:

وَ لَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئاتِ حَتَّى إِذا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَ لَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَ هُمْ كُفَّارٌ أُولئِكَ أَعْتَدْنا لَهُمْ عَذاباً أَلِيماً نساء آیه ۲۲.

عَسى رَبُّنا أَنْ يُبْدِلَنا خَيْراً مِنْها گفتند: خداوند بآنها باغستانی عنایت کرد بنام حیوان که در او انگور بود بسیار وسیع و پرمیوه، و از ابو خالد همامی نقل کردند که گفت:

من آن باغ را دیده ام.

إِنَّا إِلى رَبِّنا راغِبُونَ در تحت فرمان او هستیم امید بفضل او داریم.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۳] .... ص : ۱۴۰

كَذلِكَ الْعَذابُ وَ لَعَذابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كانُوا يَعْلَمُونَ (۳۳)

همیـن نحـو است عـذاب دنیـوی برای اهـل معاصـی و هر آینه عـذاب آخرت بزرگـتر از عـذاب هـای دنیـوی است اگر بـودند میدانستند.

گفتیم: معصیت در دنیـا ده عقوبت دارد: ۱- سـلب نعمت مثل مورد. ۲- نزول بلاـ که میفرمایـد: وَ ما أَصابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِما كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ شوری آیه ۲۹، و میفرماید:

وَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرى آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنا عَلَيْهِمْ بَرَكاتٍ مِنَ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ وَ لكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْناهُمْ بِما كانُوا يَكْسِبُونَ اعراف آیه ۳۹۴- تسلط شیطان که بعد از آنکه رانده درگاه الهی شد گفت: لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلى يَوْمِ الْقِيامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا خداوند

در جواب آن ملعون فرمود: قالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزاؤُكُمْ جَزاءً مَوْفُوراً وَ اسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَ أَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَ رَجِلِكَ وَ شارِكْهُمْ فِي الْأَمْوالِ وَ الْأَوْلادِ وَ عِدْهُمْ وَ ما يَعِدُهُمُ الشَّيْطانُ إِلَّا غُرُوراً اسراء آیه ۶۴ الی ۶۶. ۴- قساوت قلب.

۵- سیاهی دل ۶- سلب توفیق ۷- بعد از رحمت ۸- غضب الهی. ۹- گرفتار ظالم. ۱۰- ضعف یا سلب ایمان.

كَذلِكَ الْعَذابُ همین عذاب ها که ذکر شد.

وَ لَعَذابُ الْآخِرَهِ أَكْبَرُ طرف مقایسه نیست با عذابهای دنیوی که امیر المؤمنین میفرماید:

(و هذا ما لا تقوم له السموات و الارض فکیف بی و انا عبدک الذلیل ... الدعاء).

لَوْ كانُوا يَعْلَمُونَ لو امتناعیه هرگز اینها نمیدانند تا مشاهده نکنند

[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۴] .... ص : ۱۴۱

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ (۳۴)

محققا برای کسانی که تقوی دارند نزد پروردگار خود بهشت های پر نعمت است. بعد از آنکه حال منافقین بیان شد خداوند حال اهل تقوی را بیان میفرماید:

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ تقوی بمعنی پرهیز است از آنچه برای انسان ضرر دارد مثل اینکه انسان باید کاری نکند که مریض شود: چاپش پیدا کند: بار سنگین بر ندارد، در جاههای خطری نرود، چیزهای میکربی تناول نکند، عمل ضرری چه جانی چه مالی چه عرضی نکند و اشباه اینها، و مریض را اطباء همین نحوی که دوا میدهند برای شفای درد پرهیز هم میدهند که مرض زیادتی پیدا نکند، و تقوای در دین پرهیز و اجتناب است از عقوبات الهی و این تقوی مراتبی دارد که اولین مرتبه آن پرهیز است از خلود در عذاب جهنم که آخر ندارد مثل شرک و کفر و ضلالت و بدعت و انکار ضروریات دینی و مذهبی که مرادف با ایمان است زیرا غیر مؤمن اگر از روی تقصیر باشد نه قصور مخلد در عذاب است و اشد عذاب برای نفاق است که: إِنَّ الْمُنافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ، پس از آن تقوای از اخلاق رذیله و صفات خبیثه است مثل کبر بخل عجب و سایر صفات قبیحه که باعث حرمان از فیوضات دنیوی و اخروی میشود، سوم تقوای از معاصی کبار که باعث ضعف ایمان بلکه زوال آن و مورث استحقاق عذاب

میشود، چهارم تقوای از کلیه معاصی که مضرات ده گانه او را در آیه قبل تذکر دادیم، پنجم تقوای از آلودگی بدنیا و زخارف آن زائد بر مقدار ضرورت که باعث منع از عبادات و وظائف دینی میشود خداوند وعده فرموده که از برای متقین بمراتب مختلفه:

عِنْدَ رَبِّهِمْ نزد پروردگار آنها که قبلا مقرر فرموده و ایجاد نموده.

جَنَّاتِ که از هر هشت بهشت که جمع مضاف افاده عموم دارد.

النَّعِیمِ پر نعمت آن هم نعمتهایی که زوال ندارد و تمام شدنی نیست بلکه میفرماید: مَنْ خَشِیَ الرَّحْمنَ بِالْغَیْبِ وَ جاءَ بِقَلْبٍ مُنِیبٍ ادْخُلُوها بِسَلامٍ ذلِکَ یَوْمُ الْخُلُودِ لَهُمْ ما یَشاؤُنَ فِیها وَ لَدَیْنا مَزِیدٌ ق آیه ۳۲ الی ۳۴.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۵] .... ص : ۱۴۲

أَ فَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِینَ کَالْمُجْرِمِینَ (۳۵)

آیا پس از این بیانات در حال منافقین و کفار و حال متقین باز هم جای توهم است که ما قرار دهیم مسلمین را مثل مجرمین؟.

أَ فَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِینَ مراد این نیست که کسانی که اسم اسلام روی خود گذارده اند بلکه مسلمین یعنی کسانی که تسلیم کلیه اوامر الهیه و تسلیم جمیع واردات هستند که گفتند: تسلیم فوق مرتبه رضا است و اعلی درجه ایمان است.

کَالْمُجْرِمِینَ مجرم کسی است که مستحق جرم باشد و این درجات زیادی دارد هر که باندازه استحقاقش، جرم کفار و مشرکین و ضالین و مضلین و منافقین و مخالفین و ناصبین و خوارج تفاوت دارد با جرم اهل معصیت آنهم باندازه معاصی تفاوت پیدا میکند، و مجرم هم دو قسم است یک قسم از قابلیت عفو و مغفرت و شفاعت افتاده و یک قسم قابل هست قسمت اول بکلی مأیوس هستند لیس لهم ناصر و لا معین و قسمت دوم باید بین خوف و رجاء باشند نه مأیوس از رحمت و نه ایمن از عذاب.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۶] .... ص : ۱۴۲

ما لَکُمْ کَیْفَ تَحْکُمُونَ (۳۶)

چه نحوه است از برای شما چگونه حکم میکنید.

ما لَکُمْ استفهام توبیخی و تهجینی است یعنی کدام عقلی است.

که کَیْفَ تَحْکُمُونَ به اینکه شرک و کفر و ضلالت و معاصی بهتر از ایمان و هدایت

و اطاعت است که او را اختیار کرده ایـد و برتری داده ایـد بر ایمان و هـدایت و اطاعت و این را ترک کرده اید حتی حیوانات هم بین خوب و بد را تمیز میدهند در قرآن میفرماید:

قُلْ هَلْ یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصِیرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِی الظُّلُماتُ وَ النُّورُ رعد آیه ۱۷، و میفرماید:

وَ ما یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصِیرُ وَ لَا الظُّلُماتُ وَ لَا النُّورُ وَ لَا الظِّلُّ وَ لَا الْحَرُورُ وَ ما یَسْتَوِی الْأَحْیاءُ وَ لَا الْأَمْواتُ فاطر آیه ۲۰ و ۲۱، و میفرماید: أَ فَمَنْ کانَ مُؤْمِناً کَمَنْ کانَ فاسِقاً لا یَسْتَوُونَ سجده آیه ۱۸، و میفرمایـد: أَ فَمَنْ یَعْلَمُ أَنَّما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ الْحَقُّ کَمَنْ هُوَ أَعْمی إِنَّما یَتَذَکَّرُ أُولُوا الْأَلْبابِ رعد آیه ۱۰، و غیر اینهـا و البته معلوم است دو امر متضاد با هم جمع نمیشونـد اجتماع ضدین از محالات اولیه است حیات و موت، علم و جهل، خیر و شـر، خوب و بد، نفع و ضرر، ایمان و کفر، هدایت و ضلالت، قرب و بعد، بهشت و جهنم، دوستی و عداوت، صـحت و مرض، شب و روز، سـخاوت و بخل، کبر و تواضع و هکذا متضادات بسـیار است، کـافر و مؤمن در جمیع شـئون تضـاد دارنـد در قرب و بعـد نسبت بمقام ربوبی، در سـعادت و شـقاوت، در نور و ظلمت در عقایـد و اخلاـق در اعمـال در ثواب و عقـاب در امور دنیوی هم از حیث احکام متفاوت هسـتند، در طهارت بـدن و نجاست آن در حلیت ذبیحه و حرمت آن در سوق مسلم و کافر در حمل بر صحت و فساد در وجوب تجهیزات از غسل و کفن و صلوه و دفن و بسیار دیگر از احکام.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۷] .... ص : ۱۴۳

أَمْ لَکُمْ کِتابٌ فِیهِ تَدْرُسُونَ (۳۷)

آیا از برای شما کتابی است که درس خوانده اید در آن؟- کدام مدرکی و چه دلیل دارید کدام پیغمبری بر شما آمده که شما شرک بخدا بیاورید کدام کتابی نازل شده کدام دسـتوری بر شما مقرر شده فقط و فقط می گویید: إِنَّا وَجَدْنا آباءَنا عَلی أُمَّهٍ وَ إِنَّا عَلی آثارِهِمْ مُقْتَدُونَ إِنَّا وَجَدْنا آباءَنا عَلی أُمَّهٍ وَ إِنَّا عَلی آثارِهِمْ مُهْتَدُونَ زخرف آیه ۲۱ و ۲۲.

أَمْ لَکُمْ کِتابٌ اهل کتاب فقط یهود هستند که توراه موسی را معتقد هستند و نصاری که انجیل عیسی را معتقد هستند و مجوس هم ملحق باهل کتاب هسـتند و احکام اهل کتاب بر آنها بار است جان و مال آنها محفوظ است اگر بشـرائط ذمه عمل کننـد و آنها را اهل ذمه می گوییم، و اما مشرکین و طبیعیین و دهریین و منافقین که نفاق آنها

ظاهر شود و مرتدین و مبدعین و غاصبین نه جان آنها محفوظ است و نه مال آنها چنانچه میفرماید: یا أَیُّهَا النَّبِیُّ جاهِدِ الْکُفَّارَ وَ الْمُنافِقِینَ وَ اغْلُظْ عَلَیْهِمْ ... الایه توبه آیه ۷۴، و میفرماید: وَ قاتِلُوا الْمُشْرِکِینَ کَافَّةً کَما یُقاتِلُونَکُمْ کَافَّةً توبه آیه ۳۶، بلی معاهدین تا مادامی که بعهد خود باقی هستند محفوظ هستند چنانچه میفرماید: إِلَّا الَّذِینَ عاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِکِینَ ثُمَّ لَمْ یَنْقُصُوکُمْ شَیْئاً وَ لَمْ یُظاهِرُوا عَلَیْکُمْ أَحَداً فَأَتِمُّوا إِلَیْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلی مُدَّتِهِمْ توبه آیه ۴.

و بالجمله مشرکین کتابی ندارند و خود را به هیچ پیغمبری نسبت نمیدهند و تمام انبیاء را کاذب و ساحر و مجنون میشمارند و کتب آنها را اساطیر مینامند لذا میفرماید:

أَمْ لَکُمْ کِتابٌ فِیهِ تَدْرُسُونَ که بخیال خود مدرکی باشد و انتسابی به پیغمبری فقط ادعا کردند که خدا بما امر کرده که میفرماید: وَ إِذا فَعَلُوا فاحِشَةً قالُوا وَجَدْنا عَلَیْها آباءَنا وَ اللَّهُ أَمَرَنا بِها اعراف آیه ۲۷.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۸] .... ص : ۱۴۴

إِنَّ لَکُمْ فِیهِ لَما تَخَیَّرُونَ (۳۸)

کتابی دارید که برای شما در آن کتاب باشد برای آنچه اختیار کرده اید و میکنید؟- کدام کتابی است که خدا فرموده باشد بتها را اصنام یا گاوهای ماده یا شمس و قمر یا کواکب یا ملائکه یا سایر الهه مشرکین را بپرستید و آنها شریک من هستند در عبادت یا در خلقت یا در صفات یا در رزق؟- سر تا سر کتب آسمانی و صحف انبیاء امر بتوحید است و تصدیق انبیاء و امر بعدل و احسان و اعمال حسنه و نهی از فحشاء و منکر و بغی: إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسانِ وَ إِیتاءِ ذِی الْقُرْبی وَ یَنْهی عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْکَرِ وَ الْبَغْیِ نحل آیه ۹۰. وَ اعْبُدُوا اللَّهَ وَ لا تُشْرِکُوا بِهِ شَیْئاً نساء آیه ۴۰، قُلْ تَعالَوْا أَتْلُ ما حَرَّمَ رَبُّکُمْ عَلَیْکُمْ أَلَّا تُشْرِکُوا بِهِ شَیْئاً انعام آیه ۱۵۲، قُلْ إِنَّما حَرَّمَ رَبِّیَ الْفَواحِشَ ما ظَهَرَ مِنْها وَ ما بَطَنَ وَ الْإِثْمَ وَ الْبَغْیَ بِغَیْرِ الْحَقِّ وَ أَنْ تُشْرِکُوا بِاللَّهِ ما لَمْ یُنَزِّلْ بِهِ سُلْطاناً وَ أَنْ تَقُولُوا عَلَی اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ اعراف آیه ۳۱. و بسیاری از آیات دیگر. بلکه مسأله توحید و نفی شرک از ضروریات اولیه عقل است بلکه حس و و جدان.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۳۹] .... ص : ۱۴۵

أَمْ لَكُمْ أَيْمانٌ عَلَيْنا بالِغَةٌ إِلى يَوْمِ الْقِيامَهِ إِنَّ لَكُمْ لَما تَحْكُمُونَ (۳۹)

آیا برای شما عهد و میثاق است بر خدای متعال که عهد و میثاق باقی است تا روز قیامت محققا برای شما است چنانچه حکم میکنید؟ یعنی خدا با شما عهد و میثاق بسته که آنچه از خیرات و مثوبات است بشما عنایت فرماید و از کلیه بلاهای دنیوی و عذاب اخروی شما را مصون و محفوظ نماید.

أَمْ لَكُمْ أَيْمانٌ عَلَيْنا بالِغَةٌ مراد از ایمان عهد و قرار داد است که بر خدا بسته اید که مطمئن شده اید که هر عملی بکنید مورد مؤاخذه نشوید و بجمیع فیوضات الهی نائل شوید همچو عهد و میثاقی خدا با احدی از بندگانش نکرده بلکه عهد الهی این است که اهل ایمان و اعمال صالحه و اهل تقوی را سعادتمند کند و اهل طغیان و کفر و ضلالت را معذب فرماید چنانچه جمیع انبیاء آمدند که هم بشارت دهند و هم انذار کنند: فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّهٍ خَيْراً يَرَهُ وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّهٍ شَرًّا يَرَهُ زلزال آیه ۷ و ۸.

و معنی بالغه بعضی گفتند: مراد حد اعلی خوبی است در حق شما که هر چیزی که بحد اعلی برسد در جودت و حسن کمال تعبیر ببالغه میکنند، و بعضی گفتند: قرار داد تا قیامت باقی است.

إِلى يَوْمِ الْقِيامَهِ که غایت هم داخل در مغیا باشد که روز قیامت هم همین عهد و میثاق باقی است.

إِنَّ لَكُمْ لَما تَحْكُمُونَ که محققا برای شما هست آنچه را که حکم میکنید چگونه همچو کذب و افترایی بخدا نسبت میدهید و چه دلیل و برهان و مدرکی بر این دعوی دارید و کدام عقل چنین حکم میکند.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۰] .... ص : ۱۴۵

سَلْهُمْ أَيُّهُمْ بِذلِكَ زَعِيمٌ (۴۰)

سؤال فرما از آنها که کدام یک از آنها باین عهد و پیمان ضمانت میکنند و عهده دار میشوند که فردای قیامت این مشرکین از اهل بهشت و سعادتمند میشوند احدی همچو ضمانتی نمیکند و در عهده نمیگیرد بلکه فردای قیامت: الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ

إِلَّا الْمُتَّقِينَ

زخرف آیه ۶۷، يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَ أُمِّهِ وَ أَبِيهِ وَ صاحِبَتِهِ وَ بَنِيهِ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ عبس آیه ۳۴ الی ۳۷. بلکه با یکدیگر در جهنم داد و فریاد میزنند و اختلاف دارند إِذْ يَتَحاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعاً فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيباً مِنَ النَّارِ قالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيها إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبادِ مؤمن آیه ۵۰ و ۵۱، و نیز میفرماید: وَ لَوْ تَرى إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلى بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْ لا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ قالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا أَ نَحْنُ صَدَدْناكُمْ عَنِ الْهُدى بَعْدَ إِذْ جاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ وَ قالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَ النَّهارِ إِذْ تَأْمُرُونَنا أَنْ نَكْفُرَ بِاللَّهِ وَ نَجْعَلَ لَهُ أَنْداداً سبأ آیه ۳۰ الی ۳۲. لذا میفرماید:

سَلْهُمْ أَيُّهُمْ بِذلِكَ زَعِيمٌ هیچکدام در عهده نمیگیرند زیرا یقین قطعی ندارند یا ظن یا شک یا وهم و مجرد خیال بلکه بسا خلاف آن را میدانند لکن از روی عناد انکار میکنند.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۱] .... ص : ۱۴۶

أَمْ لَهُمْ شُرَكاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكائِهِمْ إِنْ كانُوا صادِقِينَ (۴۱)

آیا از برای آنها شرکائی هست یعنی آلهه غیر از خدای متعال پس بیاورند شرکاء خود را که آنها را نجات دهند از عذاب الهی اگر بودند راست میگفتند، در جای دیگر میفرماید: وَ يَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعاً ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ انعام آیه ۲۲. آنها هم در جهنم هستند: إِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَها وارِدُونَ انبیاء آیه ۹۸.

أَمْ لَهُمْ شُرَكاءُ یعنی برای خود شرکائی در الوهیت قرار داده اید نه اینکه خود شریک داشته باشند بلکه شرکائی اختیار کردند در الوهیت استفهام انکاری است یعنی برای خدا شریک نیست.

فَلْيَأْتُوا بِشُرَكائِهِمْ اگر آنها شرکائی اختیار کردند پس بیاورند فردای قیامت که آنها اینها را نجات دهند از عذاب و نائل کنند به بهشت.

إِنْ كانُوا صادِقِينَ لکن آنها دروغگو هستند بلکه فردای قیامت منکر میشوند که میفرماید: ثُمَّ لَمْ تَکُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قالُوا وَ اللَّهِ رَبِّنا ما کُنَّا مُشْرِکِینَ انْظُرْ کَیْفَ کَذَبُوا عَلی أَنْفُسِهِمْ وَ ضَلَّ عَنْهُمْ ما کانُوا یَفْتَرُونَ انعام آیه ۲۳ و ۲۴.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۲] .... ص : ۱۴۷

یَوْمَ یُکْشَفُ عَنْ ساقٍ وَ یُدْعَوْنَ إِلَی السُّجُودِ فَلا یَسْتَطِیعُونَ (۴۲)

روزی که کشف میشود از ساقها و خوانده میشوند الی السجود که سجده کنند پس استطاعت و قدرت ندارند. این آیه شریفه را سه نحوه میتوان تفسیر کرد:

۱- (یَوْمَ یُکْشَفُ عَنْ ساقٍ) کنایه از شدت امر است که انسان چون امر عظیمی بر او متوجه شود و سخت باشد برای نجات بزبان فارسی پاچه ها را بالا میزند که بیک نحو خلاصی پیدا کند و این کنایه از این است که در قیامت امر بر مشرکین بسیار سخت و دشوار میشود.

۲- کنایه از کشف اسرار و بواطن است مثل ساق پا که در زیر جامه است پس رود و کشف شود.

۳- اشاره باشد بآیه شریفه: یَوْمَ تَشْهَدُ عَلَیْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَ أَیْدِیهِمْ وَ أَرْجُلُهُمْ بِما کانُوا یَعْمَلُونَ نور آیه ۲۴، و آیه شریفه: حَتَّی إِذا ما جاؤُها شَهِدَ عَلَیْهِمْ سَمْعُهُمْ وَ أَبْصارُهُمْ وَ جُلُودُهُمْ بِما کانُوا یَعْمَلُونَ فصلت آیه ۲۰. اشاره باین که تمام اعضا و جوارح بآنچه از آنها صادر شده شهادت میدهند حتی ساق پا بخصوص امروز که زنها با یک تنکه بیرون میآیند که تا ران آنها مکشوف است فردای قیامت همین ساق پا شهادت میدهد که معنای:

یَوْمَ یُکْشَفُ عَنْ ساقٍ یعنی حتی از ساق پا هم کشف میشود و اما بقیه اعضا بطریق اولی.

وَ یُدْعَوْنَ إِلَی السُّجُودِ نظر به اینکه مشرکین در دنیا سجده بالهه خود میکردند سجده باصنام و شمس و قمر و کواکب و سایر الهه خود و سجده للَّه نمیکردند چنانچه هدهد میگوید: وَجَدْتُها وَ قَوْمَها یَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ نمل آیه ۲۴. لذا دعوت میشوند بسجده للَّه که دست از شرک بردارند و موحد شوند.

سؤال: سجده ملائکه بآدم و سجده یعقوب و پسران برای یوسف چه معنی دارد؟

جواب: سجده عبودیت و پرستش نبود بلکه سجده تعظیم بود و از این جهت شیطان «أَبی وَ اسْتَکْبَرَ» و بامر الهی بود و در واقع عبادت و پرستش خدای متعال بود مثل اینکه مأموریم تعظیم و احترام نسبت ببزرگان دین مثل انبیاء و ائمه و علماء اعلام و مقربان درگاه الهی کنیم فقط در شریعت اسلام سجده تعظیمی هم بر احدی حتی بر انبیاء و ائمه جایز نیست چه رسد نسبت بپدر و مادر و زوج که پیغمبر (ص) فرمود: اگر در شریعت من سجده تعظیمی جایز بود امر میکردم که زنها بشوهرهای خود سجده کنند معلوم است مراد سجده عبودیت و پرستش نبود که موجب شرک بشود.

فَلا یَسْتَطِیعُونَ پس قدرت و توانایی ندارند، از تفسیر علی بن ابراهیم که میگویند بطون اخبار است عدم استطاعت آنها را میفرماید که مثل گاو شاخ در میآورند که نمیتوانند پیشانی بر خاک گذارند، و لکن مفسرین گفتند: از ضعف و ناتوانی قدرت ندارند نه بر قیام و نه بر رکوع و نه بر سجود.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۳] .... ص : ۱۴۸

خاشِعَةً أَبْصارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَ قَدْ کانُوا یُدْعَوْنَ إِلَی السُّجُودِ وَ هُمْ سالِمُونَ (۴۳)

زیرا فتاده چشمهای آنها ذلت و خواری آنها را فرو گرفته و بتحقیق بودند در دنیا که آنها را دعوت بتوحید و سجده در پیشگاه الهی میکردند و آنها سالم و متمکن از سجده بودند ولی نخوت و کبر و عناد مانع بود از اینکه سجده کنند بعینه مثل شیطان است که کبر و نخوت او را مانع شد، و در جای دیگر میفرماید: وَ أَنْذِرْهُمْ یَوْمَ الْآزِفَهِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَی الْحَناجِرِ کاظِمِینَ مؤمن آیه ۱۸.

خاشِعَةً أَبْصارُهُمْ از شدت احوال روز قیامت که زمین مثل کوره حدادی آتش فور میزند خورشید یک نی بالای سر آنها نورش گرفته میشود حرارتش میتابد غل بگردن بسلاسل هفتاد زراعی بسته شده اند ملائکه غلاظ و شداد با تازیانه های آتشی و عمود رو بجهنم میبرند از شدت حول نمیتوانند نگاه کنند چشمها فرو افتاده قلبها از جا کنده شده بحنجره رسیده.

تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ رهق فرو گرفته شده یعنی ذلت و خفت و خواری سر تا پای آنها

را فرو گرفته.

وَ قَدْ كانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ که تمام انبیاء آمدند مردم را دعوت کردند بتوحید و سجده در پیشگاه الهی و تسلیم اوامر الهی و اجتناب از نواهی و ترک شرک بجمیع اقسام شرک ذاتا صفه افعالا عباده نظرا.

وَ هُمْ سالِمُونَ متمکن بودند در اطاعت اوامر الهی و امتثال فرمایشات انبیاء و لکن مخالفت کردند تا همچو روزی باین بلیات دچار شدند و گرفتار.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۴] .... ص : ۱۴۹

فَذَرْنِي وَ مَنْ يُكَذِّبُ بِهذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لا يَعْلَمُونَ (۴۴)

یعنی بعد از اینکه اینها قابل هدایت نیستند واگذار مرا و کسانی که تکذیب میکنند باین حدیث یعنی من خود میدانم با آنها چه رفتار کنم شما دیگر متعرض آنها نباش زود باشد که با آنها تدریجا رفتار میکنیم بنحوی که خود آنها ندانند.

فَذَرْنِي وَ مَنْ يُكَذِّبُ بِهذَا الْحَدِيثِ وظیفه انبیاء و ائمه اطهار بلکه آمرین بمعروف و ناهین از منکر و علماء اعلام هدایت و ارشاد و انذار است تا مادامی که احتمال تأثیر برود اما پس از یأس از تأثیر دیگر فایده ندارد باید آنها را واگذارند بخدا که با آنها چه معامله میکند چنانچه در جای دیگر میفرماید: ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَ يَتَمَتَّعُوا وَ يُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حجر آیه ۳. و حدیث همین قرآن که مشتمل بر احوال یوم القیامه است که این مشرکین و کفار تکذیب میکنند.

سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لا يَعْلَمُونَ استدراج این است که بنحوی با آنها رفتار فرماید که آنها متوجه نباشند که در حدیث داریم چنانچه کلینی بسند متصل از حضرت صادق (ع) روایت کرده که فرمود:

ان اللَّه اذا أراد بعبد خیرا فاذنب ذنبا أتبعه بنقمه و ذکره الاستغفار و اذا أراد بعبد شرا فاذنب ذنبا فأتبعه بنعمه لینسیه الاستغفار و یتمادی بها و هو قول اللَّه عز و جل: سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لا يَعْلَمُونَ بالنعم و المعاصی

که هر چه بتوانند بار خود را سنگین کنند و عذاب و سخط الهی را شدید کنند.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۵] .... ص : ۱۴۹

وَ أُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ (۴۵)

و مهلت میدهم آنها را و بلا بر آنها نازل نمیکنم محققا کید من بسیار محکم

است و نیز میفرماید: وَ لَوْ لا أَنْ یَکُونَ النَّاسُ أُمَّةً واحِدَةً لَجَعَلْنا لِمَنْ یَکْفُرُ بِالرَّحْمنِ لِبُیُوتِهِمْ سُقُفاً مِنْ فِضَّةٍ وَ مَعارِجَ عَلَیْها یَظْهَرُونَ وَ لِبُیُوتِهِمْ أَبْواباً وَ سُرُراً عَلَیْها یَتَّکِؤُنَ وَ زُخْرُفاً وَ إِنْ کُلُّ ذلِکَ لَمَّا مَتاعُ الْحَیاهِ الدُّنْیا وَ الْآخِرَهُ عِنْدَ رَبِّکَ لِلْمُتَّقِینَ زخرف آیه ۳۲ الی ۳۴.

وَ أُمْلِی لَهُمْ املاء مهلت است چون خداوند مهلت میدهد کفار را زیرا از تحت قدرت او بیرون نیستند و از او فوت نمیشود کسی تعجیل میکند که بترسد از دستش برود و فوت شود.

إِنَّ کَیْدِی مَتِینٌ کید خدا معامله خدا است با کفار و اهل معاصی بنحوی که آنها خوب بدانند و فرحناک شوند و در باطن عین بلاء است و موجب زیادتی عذاب آنها است چنانچه میفرماید: وَ لا یَحْسَبَنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا أَنَّما نُمْلِی لَهُمْ خَیْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّما نُمْلِی لَهُمْ لِیَزْدادُوا إِثْماً وَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِینٌ آل عمران آیه ۱۷۸.

اقول: این آیات را باید بر جوانان امروزه تلاوت کرد که میگویند: اروپا و آمریکا چه اندازه ترقی در صنعت و دولت و مکنت پیدا کردند و ما عقب افتاده و بی علم و بی کمال و بی ثروت شده ایم و تمام تقصیر را گردن علماء دین میگذارند که اینها ما را عقب انداختند بآنها بگوئید عقب افتادگی شما در اثر هواهای نفسانی شما است که همیشه دنبال لهو و لعب و ساز و آواز و تفریح و تفرج و سینما و تماشاخانه رفته اید و اما جلو افتادن آنها باعث زیادتی عذاب آنها است چنانچه فرمود:

سؤال: کید و مکر از صفات خبیثه است چه معنی دارد نسبت بخدا دادن که بفرماید: إِنَّ کَیْدِی مَتِینٌ یا بفرماید: وَ مَکَرُوا وَ مَکَرَ اللَّهُ وَ اللَّهُ خَیْرُ الْماکِرِینَ آل- عمران آیه ۴۷.

جواب: اولا مراد معامله با آنها است شبیه معامله مکارین و کید کنندگان نه اینکه خدا متصف باین صفات باشد، و ثانیا کید و مکر با مسلمین از صفات مذمومه است ولی با کفار و مشرکین از صفات حمیده است چنانچه امیر المؤمنین بعمرو بن عبد ود فرمود: با این شجاعت کمک برای خود میگیری برگشت ببیند کی بکمک او آمده

حضرت شمشیر بر کمر او زد در غلطید و همین معامله را حضرت قاسم با ازرق شامی کرد.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۶] .... ص : ۱۵۱

أَمْ تَسْئَلُهُمْ أَجْراً فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ (۴۶)

آیا سؤال میکنی آنها را اجر و مزد رسالت را پس اینها از این غرامت کشیدن سنگینی میکند بر آنها که قبول نمیکنند.

أَمْ تَسْئَلُهُمْ أَجْراً یکی از مقالات تمام انبیاء نسبت بامت خود همین است که ما اجر و مزد از شما برای رسالت و دعوت و هدایت و ارشاد شما نمیخواهیم اجر و مزد ما را خداوند متعال عنایت میفرماید حضرت نوح فرمود: فَإِنْ تَوَلَّیْتُمْ فَما سَأَلْتُکُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِیَ إِلَّا عَلَی اللَّهِ یونس آیه ۷۲، حضرت هود بعاد فرمود: یا قَوْمِ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِنْ أَجْرِیَ إِلَّا عَلَی الَّذِی فَطَرَنِی هود آیه ۵۳. حضرت صالح بثمود فرمود:

وَ ما أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِیَ إِلَّا عَلی رَبِّ الْعالَمِینَ شعراء آیه ۱۴۵، حضرت لوط فرمود: وَ ما أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِیَ إِلَّا عَلی رَبِّ الْعالَمِینَ شعراء آیه ۱۶۴، حضرت شعیب فرمود بقوم: وَ ما أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِیَ إِلَّا عَلی رَبِّ الْعالَمِینَ شعراء آیه ۱۸۰، به پیغمبر اکرم امریه رسید: قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی شوری آیه ۲۳. سپس میفرماید: قُلْ ما سَأَلْتُکُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَکُمْ إِنْ أَجْرِیَ إِلَّا عَلَی اللَّهِ سبأ آیه ۴۶.

فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ معزم مالی است که غرامت میکشند که بگویند: آمده است برای این که از ما مالی در آورد و استفاده کند مثقلون بار سنگین است که قابل تحمل نیست معلوم میشود که این مشرکین از شدت بخل دادن و بذل مال برای آنها بسیار سنگین بود سؤال: بنا بر این پس قضیه انفال و خمس چه مناسبت دارد که میفرماید:

یَسْئَلُونَکَ عَنِ الْأَنْفالِ قُلِ الْأَنْفالُ لِلَّهِ وَ الرَّسُولِ انفال آیه ۱، و میفرماید: وَ اعْلَمُوا أَنَّما غَنِمْتُمْ مِنْ شَیْ ءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ،، الایه انفال آیه ۴۲.

جواب: مسأله انفال و مسأله خمس مثل مسأله زکاه است مربوط باجرت نیست حقی است که خدا برای ارباب خمس و زکاه قرار داده مثل حقوق واجب النفقه اجرت عمل نیست.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۷] .... ص : ۱۵۱

أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَیْبُ فَهُمْ یَکْتُبُونَ (۴۷)

آیا نزد اینها علمی است که بر دیگران مخفی است پس آنها نوشته دارند که بدست آنها رسیده پس ظاهر کنند و ارائه دهند.

أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ علم غیب مختص بخدا است باید از جانب خدا برسد آنهم بتوسط انبیاء این مشرکین چه کتابی در دست دارند که خدا طریقه آنها را تصویب فرموده و دستور داده همچو ادعایی نمیتوانند بکنند باز اهل کتاب یک کتبی بنام عهد قدیم و جدید ادعا میکنند اما اینها همچو دعوایی ندارند.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۸] .... ص : ۱۵۲

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَ لا تَكُنْ كَصاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نادى وَ هُوَ مَكْظُومٌ (۴۸)

پس صبر کن از برای حکم پروردگار خود و نبوده باش مثل صاحب ماهی زمانی که خواند و او غضبناک بود یا ملامت زده.

صاحب حوت حضرت یونس است و شرح حال او را خداوند در چند مورد بیان فرمود یکی در آیه شریفه: وَ ذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغاضِباً فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنادى فِي الظُّلُماتِ أَنْ لا إِلهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ فَاسْتَجَبْنا لَهُ وَ نَجَّيْناهُ مِنَ الْغَمِّ وَ كَذلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ انبیاء آیه ۸۷ و ۸۸، دیگر در آیه شریفه: وَ إِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ فَساهَمَ فَكانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَ هُوَ مُلِيمٌ فَلَوْ لا أَنَّهُ كانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلى يَوْمِ يُبْعَثُونَ فَنَبَذْناهُ بِالْعَراءِ وَ هُوَ سَقِيمٌ وَ أَنْبَتْنا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ وَ أَرْسَلْناهُ إِلى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ فَآمَنُوا فَمَتَّعْناهُمْ إِلى حِينٍ

و الصافات آیه ۱۴۰ الی ۱۴۸ و شرح این آیات شریفه را در محل خود در مجلد نهم و یازدهم مفصلا بیان کرده ایم احتیاج ببیان جدید ندارد فقط اقتصار بر تفسیر این آیه شریفه میکنیم و این مبنی است بر تقدیم یک مقدمه که قبلا هم تذکر داده ایم و آن این است که:

خداوند عالم نسبت بکفار و مشرکین بلاهای مهلکه نازل نمیفرماید مگر اینکه اینها ایمان نمیآورند و لو بعد الحین یا در نسل آنها مؤمن بوجود نمیآید، و اما موقعی که قابلیت ایمان در آنها هست یا در نسل آنها مؤمن بوجود آید و لو در هفتاد پشت بلای مهلکه نازل نمیکند، و امیر المؤمنین در حروب چه در زمان حیات پیغمبر

(ص) یا پس از رحلت آن حضرت در جنگ جمل و صفین و خوارج، و أبی عبد اللّه در عاشورا همین مراعات را میکردند چنانچه حضرت امیر بمالک اشتر فرمود ولی حضرت یونس (ع) این مراعات را نفرمود مجرد اینکه قوم او ایمان نیاوردند در حق آنها نفرین کرد و از خدا تقاضای نزول عذاب بر آنها کرد و خداوند هم دعاء او را مستجاب کرد و عذاب را نازل فرمود لکن آنها را معذب نکرد چون قابلیت از آنها سلب نشده بود و چون خدا وعده نزول عذاب داده بود یونس تعجیل کرد در خروج از بین آنها تا آنکه گرفتار ماهی شد متوجه شده و ذکر یونسیه را در شکم ماهی گفت و نجات پیدا کرد خداوند تبارک و تعالی به پیغمبرش میفرماید:

وَ اصْبِرْ لِحُکْمِ رَبِّکَ شما واجب است صبر کنی بر اذیتهای کفار و مشرکین و در حق آنها نفرین نکنی و از میان آنها خارج نشوی تا موقعی که دستور الهی برسد بر هجرت و بیرون رفتن از مکه بطرف مدینه لذا پیغمبر نفرین نمیکرد بلکه دعا در حق آنها میکرد عرض میکرد:

(اللهم اهد قومی فانهم لا یعلمون)

چون هنوز اینها از قابلیت نیفتاده بودند چنانچه در فتح مکه بسیاری ایمان آوردند و همچنین در نسل آنها بسیار مؤمن بوجود آمد بلکه در ظهور حضرت بقیه اللّه صفحه زمین از نسل آنها پر میشود از ایمان.

وَ لا تَکُنْ کَصاحِبِ الْحُوتِ نبوده باش مثل یونس که نفرین کنی و تا دستور الهی بر خروج نیامده بیرون روی.

إِذْ نادی وَ هُوَ مَکْظُومٌ اگر مراد از ندای یونس نفرین در حق قوم و طلب نزول عذاب باشد معنای مکظوم غضب کردن بر قوم است یعنی غضب آلوده شد، و اگر مراد ذکر در شکم ماهی بوده مراد از مکظوم ملوم است یعنی خود را ملامت کرد چنانچه گفت:

إِنِّی کُنْتُ مِنَ الظَّالِمِینَ که قبل از امر الهی از میان قوم خارج شدم و مراد از ظالمین ظلم بنفس است نه ظلم بقوم که نفرین کردم.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۴۹] .... ص : ۱۵۳

لَوْ لا أَنْ تَدارَکَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَراءِ وَ هُوَ مَذْمُومٌ (۴۹)

اگر نبود اینکه خداوند تدارک نمود او را نعمتی از جانب پروردگار او هر آینه انداخته شد کنار دریا روی خاک و او مذمت میکرد خود را یعنی اگر این تفضلات در حق

او نشده بود مورد مذمت واقع میشد لکن خداوند تفضل فرمود و مورد مذمت واقع نشد، و تفضلات الهی در حق او اولا این بود که ماهی او را بلعید که در دریا غرق نشود.

و ثانیا او را طعمه ماهی قرار نداد که گفتند: خطاب شد بماهی که مراد نهنگ است که ما او را طعمه تو قرار ندادیم بلکه شکم تو را محفظه او قرار دادیم.

و ثالثا او را در شکم ماهی زنده نگهداشت با اینکه در ظلمات بود و راه تنفس نداشت که مشغول ذکر شد که میفرماید: فَنادی فِی الظُّلُماتِ أَنْ لا إِلهَ إِلَّا أَنْتَ و اعتراف بتقصیر خود نمود.

و رابعا او را زنده کنار دریا انداخت.

و خامسا درخت کدو فوری روئیده شد و سایه بر او انداخت.

و سادسا بز کوهی آمد و او را شیر داد.

و سابعا او را ارسال فرمود بقوم که صد هزار بودند و در مدت کمی سی هزار بر آنها افزوده شد از اولاد و احفاد آنها و تمام ایمان باو آوردند.

و ثامنا توبه او را قبول فرمود و غیر اینها از تفضلات خدا میفرماید: اگر این تفضلات نبود.

لَوْ لا أَنْ تَدارَکَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَراءِ و سایر تفضلات.

وَ هُوَ مَذْمُومٌ جواب لولا است و چون مشمول این تفضلات شد رفع ذم هم از او شد.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۵۰] .... ص : ۱۵۴

فَاجْتَباهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِینَ (۵۰)

پس برگزید خداوند او را پس جعل فرمود او را از صالحین. مراد صلاحیت رسالت و مقام نبوت که در میان تمام انبیاء از آدم تا خاتم احدی نبود که تمام امت باو ایمان آورده باشند فقط یونس دارای این خصوصیت بود بلی همچو موهبتی بلکه بالاتر خداوند بحضرت بقیه اللّه عنایت میفرماید که در دوره ظهورش تمام در تحت اطاعت و فرمان او میروند و کفر و شرک و ضلالت و فسق و ظلم و معاصی از صفحه زمین برداشته و همچنین دوره رجعت ائمه طاهرین.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۵۱] .... ص : ۱۵۵

وَ إِنْ یَکادُ الَّذِینَ کَفَرُوا لَیُزْلِقُونَکَ بِأَبْصارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّکْرَ وَ یَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ (۵۱)

و بدرستی که نزدیک است کسانی که کافر شدند اینکه چشم بزنند شما را چون میشنوند ذکر را و میگویند: محققا این دیوانه است.

یکی از اموری که بسیار تأثیر دارند بعض اشخاص هستند که چشم آنها طوری است که چیزی که بنظرشان بزرگ میآید و تعجب میکنند و نمیتوانند خودداری کنند چشم میزنند و آسیبی بطرف واقع میشود لذا دارد بازی تمام بیرون نیائید یا عملی فوق العاده در مقابل مردم بجا نیاورید بسا مردم کوتاه نظر به نظرشان میآید و چشم میزنند بخصوص اطفال خود را که شیرین زبان هستند یا زیبا جمال بمردم نمایش ندهید که چشم میزنند و آسیبی متوجه آنها میشود چنانچه بعینه این قضیه در مورد محمد حنفیه فرزند امیر المؤمنین (ع) واقع شد چون در جنگ صفین شجاعتی از او ظاهر شد سه مرتبه حمله کرد بلشگر معاویه او را چشم زدند یک طرف بدنش فلج شد و قدرت بر حرکت نداشت و لذا همراه برادرش کربلا نیامد، و در اخبار دارد: اگر از چشم و نظر مردم میترسید این آیه شریفه را تلاوت کنید مصون میشوید.

وَ إِنْ یَکادُ ان مخففه از مثقله است و یکاد بمعنی قرب و نزدیکی است یعنی نزدیک است.

الَّذِینَ کَفَرُوا که مشرکین و منافقین و یهود عنود باشند.

لَیُزْلِقُونَکَ بِأَبْصارِهِمْ زلق بعضی گفتند: یعنی بچشم و نظر شما را تلف کنند، بعضی گفتند: سقوط کنید یا که لغزشی در شما ایجاد شود.

لَمَّا سَمِعُوا الذِّکْرَ که قرآن مجید است چون خود را فصیح ترین عرب میدانستند و دیدند از قدرت بشر بیرون است از حیث فصاحت و بلاغت بنظر آنها مورد تعجب شد خواستند بچشم و نظر نسبت بشما آسیبی برسد و برای اینکه دیگران را اغفال کنند.

[سوره القلم (۶۸): آیه ۵۲] .... ص : ۱۵۵

وَ ما هُوَ إِلاَّ ذِکْرٌ لِلْعالَمِینَ (۵۲)

و نیست این قرآن مجید مگر یاد آور برای عالمین.

چون پیغمبر مبعوث بر جن و انس تا صفحه قیامت بود این قرآن مجید هم تا صفحه قیامت باقی است و برای هدایت تمام جن و انس آمده و ارشاد جمیع واحد ثقلین است که تمسک بآنها را فرمود:

لا تضلوا ابدا

و در بعض اخبار ذکر را تعبیر بامیر المؤمنین کردند و الذین کفروا را بمنافقین در مورد نصب خلافت و وصایت و ولایت علی در غدیر خم.

اقول: مانعی ندارد تأویل یا باطن قرآن باشد و شاهد بر این دعوی کلام ثانی است که موقعی که پیغمبر طلب قلم و دوات کرد و فرمود: بیاورید تا چیزی بنویسم که هرگز گمراه نشوید گفت: «دعوه فانه یهجر».

هذا آخر ما اردنا ایراده فی تفسیر سوره القلم و یتلوه ان شاء اللّه تعالی بحوله و قوته تفسیر سوره الحاقه و ما بعدها الی سوره الناس، و الحمد له من اوله الی آخره و الصلاه و السلام علی خاتم النبیین الی خاتم الوصیین و اللعن علی اعدائهم من الاولین و الاخرین من الان الی یوم الدین. و انا اقل الاقلین و اذل الاذلین المدعو بالطیب المسمی بالسید عبد الحسین غفر له و لوالدیه.

سوره الحاقه مکیه ۵۲ آیه .... ص : ۱۵۶

[سوره الحاقه (۶۹): آیات ۱ تا ۳] .... ص : ۱۵۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ

الْحَاقَّهُ (۱) مَا الْحَاقَّهُ (۲) وَ ما أَدْراکَ مَا الْحَاقَّهُ (۳)

اما فضلها- از ابن بابویه مسندا از جابر از حضرت صادق (ع) فرمود:

اکثروا من قراءه الحاقه فان قراءتها فی الفرائض و النوافل من الایمان باللّه و رسوله لانها انما نزلت فی علی امیر المؤمنین و معاویه و لم یسلب قاریها دینه حتی یلقی اللّه عز و جل)

و از خواص القرآن مرسلا از پیغمبر (ص) فرمود:

(من قرأ هذه السوره حاسبه اللّه حسابا یسیرا)

و اخبار دیگری برای سهولت وضع حمل و برای رضیع در قبولی رضع و غیر اینها روایت کرده اند بدون سند لذا صرف نظر کردیم.

الْحَاقَّهُ یکی از اسامی قیامت است و اسامی بسیاری دارد و هر کدام بیک

مناسبتی، قیامت گفتند چون تمام خلق قیام میکنند برای ورود در صفحه آن، روز حشر تمام محشور میشوند، بعث تمام مبعوث میگردند، یوم الحساب، یوم الجزاء و در معنای (الحاقه) نوع مفسرین گفتند: بمناسبت اینکه حق و ثابت و محقق است، و از تفسیر علی بن ابراهیم از ماده حاق بمعنی فرو گرفتن عذاب است و استشهاد کرده بآیه شریفه: وَ حاقَ بِهِمْ ما کانُوا بِهِ یَسْتَهْزِؤُنَ در بسیاری از آیات، لکن از ماده حق است که بمعنای ثبوت باشد.

مَا الْحَاقَّهُ اشاره بعظمت آن روز است چنانچه می گویی: فلان مؤمن است چه مؤمنی کافر است چه کافری عادل است چه عادلی و هکذا یوم القیامه ثابت است چه ثبوتی.

وَ ما أَدْراکَ مَا الْحَاقَّهُ یعنی میدانی که قیامت ثبوت آن محقق است، گفتند:

فرق است بین ما أدراک و بین ما یدریک اول راجع بمعلوم است یعنی میدانی دوم راجع بمجهول است یعنی نمیدانی.

اقول: دلیل بر حقیقت و ثبوت و وقوع قیامت قطع نظر از آیات شریفه که سر تا سر قرآن اوصاف قیامت را بیان فرموده و قطع نظر از اخبار متواتره بتواتر معنوی و اجمالی، و قطع نظر از ضروریات تمام ادیان برهان عقلی بر طبقش قائم است زیرا اگر قیامت نباشد بکلی دستگاه خلقت لغو میشود ارسال رسل و جعل احکام بی فایده میشود و همچنین انزال کتب و مواعظ و نصایح تمام بی ثمر میگردد، و بالجمله هر که قائل و معتقد بمبدأ هست معتقد بمعاد هم هست و این دو لازم و ملزوم است و انفکاک از یکدیگر ندارد فقط منکر قیامت منکر مبدأ است که طبیعی لا مذهب باشد بلی در کیفیات او در مذاهب اختلاف زیادی هست که معاد جسمانی است یا روحانی یا مثالی یا حور قلیایی و در خلود و معنی خلود و در کیفیات آن که در آیات شریفه و در اخبار ائمه علیهم السلام بیان فرموده اند.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۴] .... ص : ۱۵۷

کَذَّبَتْ ثَمُودُ وَ عادٌ بِالْقارِعَهِ (۴)

در اکثر آیات در سور قرآنیه قضایای عاد و ثمود را بیان فرموده و در اکثر

موارد قضایای عاد را مقدم بر قضایای ثمود ذکر فرموده چون عاد قوم هود بودند و پیش از ثمود که قوم صالح باشند بودند چنانچه قضایای قوم نوح را قبل از این دو بیان فرموده چون قبل از این دو بودند، و قضایای قوم لوط و شعیب و فرعونیان را بعد از این دو ذکر فرموده چون بعد از این دو بودند لکن در این سوره ثمود را قبل از عاد بیان فرموده، و آنچه بنظر میآید که هلاک ثمود آنی بود به یک صیحه تمام هلاک شدند که میفرماید: وَ أَخَذَ الَّذِینَ ظَلَمُوا الصَّیْحَهُ فَأَصْبَحُوا فِی دِیارِهِمْ جاثِمِینَ کَأَنْ لَمْ یَغْنَوْا فِیها هود آیه ۷۰ و ۷۱، که هیچ اثری از آنها باقی نگذاشت و اما عاد در ظرف یک هفته هشت روز بباد هلاک شدند، این دو طائفه ثمود و عاد تکذیب کردند.

بِالْقارِعَهِ قارعه یکی از اسامی قیامت است و صدای مهیبی است که پرده گوش را پاره میکند و انسان کر میشود و فردای قیامت زفیر جهنم گوش ها را کر میکند که میفرماید: فَأَمَّا الَّذِینَ شَقُوا فَفِی النَّارِ لَهُمْ فِیها زَفِیرٌ وَ شَهِیقٌ هود آیه ۱۰۸، و میفرماید: إِذا أُلْقُوا فِیها سَمِعُوا لَها شَهِیقاً وَ هِیَ تَفُورُ ملک آیه ۷. و ممکن است اطلاق قارعه برای این است که اهل آتش از شدت عذاب فریاد میزنند بنحوی که گوشهای آنها کر میشود، و ممکن است مراد از قارعه کوبیدن باشد که از شدت عذاب و سختی آن در هم کوبیده میشوند و از هول و عظمت خورد میشوند و ذلت و خواری بآنها متوجه میشود چنانچه می گویی: قوارع الدهر سختی های روزگار، قرع الباب کوبیدن در است، و تکذیب ثمود و عاد قارعه را یا انکار معاد است مثل طبیعی و دهری یا انکار شدت عذاب و سختی عقوبت است.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۵] .... ص : ۱۵۸

فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِکُوا بِالطَّاغِیَهِ (۵)

پس اما ثمود در اثر تکذیب هلاک شدند بطغیان کننده و طغیان تجاوز از حد است و ممکن است باء بالطاغیه سببیه باشد یعنی بسبب طغیان آنها در تکذیب و فساد و ظلم تا حدی که ناقه صالح که بر آنها نفع بسیار داشت شیر آن کفایت همه آنها را میکرد پی کردند حتی مقابل آن فصیل او را کشتند بچه ناقه را، و ممکن است صفت عذاب باشد که طغیان داشته معنی شده او از حد معمولی متجاوز بوده، در بعض آیات

تعبیر بصیحه فرموده در بعضی بصاعقه در سوره هود میفرماید: وَ أَخَذَ الَّذِینَ ظَلَمُوا الصَّیْحَهُ آیه ۷۰، در شعراء تعبیر بعذاب فرموده: فَأَخَذَهُمُ الْعَذابُ آیه ۱۵۸، در اعراف برجفه: فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَهُ آیه ۷۸، در ذاریات بصاعقه: فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَهُ آیه ۴۴.

اقول: ظاهر اینکه ابتداء صیحه آسمانی که تعبیر برعد میکنیم بگوش آنها رسید و در اثر رعد برق که صاعقه باشد جستن کرد و لو در واقع برق قبل از رعد است لکن چون صدا سرعت سیرش بیشتر است قبلا شنیده میشود و بعد برق میسوزاند و چون صاعقه آنها را گرفت رجفه بر آنها عارض شد تا هلاک شدند و تمام اینها عذاب الهی بود در اثر تکذیب آنها قارعه را که قیامت باشد و تمام این رعد و برق و رجفه فوق العاده بود که نامش طاغیه بود یا در اثر طغیان آنها.

[سوره الحاقه (۶۹): آیات ۶ تا ۷] .... ص : ۱۵۹

وَ أَمَّا عادٌ فَأُهْلِکُوا بِرِیحٍ صَرْصَرٍ عاتِیَهٍ (۶) سَخَّرَها عَلَیْهِمْ سَبْعَ لَیالٍ وَ ثَمانِیَهَ أَیَّامٍ حُسُوماً فَتَرَی الْقَوْمَ فِیها صَرْعی کَأَنَّهُمْ أَعْجازُ نَخْلٍ خاوِیَهٍ (۷)

و اما عاد که قوم هود باشند پس هلاک شدند بباد سرد و تند و شدید. خداوند باد را مسلط کرد بر آنها هفت شب و هشت روز پس میبینی قوم را افتاده ها مثل اینکه آنها تنه های درخت خرما هستند که کنده شده.

از کافی مسندا از حضرت باقر (ع) حدیثی نقل کرده که خلاصه اش اینکه امر شد بخزان باد که باد را بیرون کنند بقدر سعه انگشتر باد بیرون شد بقدر منخر گاو خزان وحشت کردند که تمام اهل زمین را هلاک کند خداوند جبرئیل را مأمور کرد که او را برگرداند و بقدری که مأمور است خارج شود.

وَ أَمَّا عادٌ فَأُهْلِکُوا هلاک شدند.

بِرِیحٍ صَرْصَرٍ گفتند: صرصر شدت سرما است که دندانها بهم میخورد و بدنها بلرزه در آید از شدت سرما.

عاتِیَهٍ عتو سرکشی است و زیاده روی یعنی ریح شدت داشت بقدری که سنگهای بزرگ را از جا میکند درختهای قوی را میانداخت آنها را بلند میکرد و بکوهها میزد عمارتها را خراب میکرد.

سَخَّرَها عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيالٍ وَ ثَمانِيَةَ أَيَّامٍ از ابن بابويه مسندا از حضرت صادق (ع) كه از صبح چهارشنبه تا شام چهارشنبه كه بدو وقتش چهارشنبه بود و از اين جهت چهارشنبه نحس است چنانچه در قرآن ميفرمايد: كَذَّبَتْ عادٌ فَكَيْفَ كانَ عَذابِي وَ نُذُرِ إِنَّا أَرْسَلْنا عَلَيْهِمْ رِيحاً صَرْصَراً فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ قمر آيه ١٨ الى ٢٠.

حُسُوماً دوام داشت و فتره در او نبود در اين مدت هشت روز.

فَتَرَى الْقَوْمَ فِيها صَرْعى تمام اجساد آنها روى زمين افتاده كه يك نفر از آنها باقى نمانده زيرا الف و لام القوم دلالت دارد بر اينكه احدى از عاد باقى نمانده.

كَأَنَّهُمْ أَعْجازُ نَخْلٍ خاوِيَةٍ اعجاز تنه درختها است اينها مثل تنه درختهاى خرما كه پوسيده و پوك شده روى زمين افتاده، وجه تشبيه شايد اين باشد كه از شدت سردى هواى باد درخت خرما را سرما ميزند و ميخشكد و پوسيده ميشود و از اين جهت خرما در گرمسير بعمل ميآيد و در سردسير رشد نميكند اينها از شدت برودت باد مثل نخله خرما شدند، و شايد اشاره باين باشد كه بسا باد درختهاى طوال را از جا ميكند و روى زمين ميانداز اينها روى زمين ريخته شده بودند و دارد كه قامت آنها طولانى بود.

[سوره الحاقه (۶۹): آيه ۸] .... ص : ۱۶۰

فَهَلْ تَرى لَهُمْ مِنْ باقِيَةٍ (٨)

پس آيا ميبينى از براى آنها كه باقى مانده باشد يك نفر آنها.

فَهَلْ تَرى يعنى هر چه بر فرض سير كنى در بلاد و بيوتات و مساكن آنها احدى از آنها باقى نمانده.

سؤال: البته در ميان آنها اطفال و مجانين و قاصرين بودند و آنها مكلف نبودند و بيگناه بودند آنها براى چه هلاك شدند؟.

جواب: اولا معلوم نيست كه ميان آنها بوده باشند زيرا ممكن است مدتى توليد و تناسل نداشته باشند، و ثانيا يك نوع تفضلى بود در حق آنها زيرا اگر كبير ميشدند مسلما بهمان طريقه آباء بودند و مستحق عذاب ميشدند خداوند آنها را از

عـذاب آخرت نجـات داد و لو قـابلیت بهشت هم نداشـتند، مثـل اینها بعین مثل اطفال کفار و ظلمه و اهل ضـلالت است که در حال طفولیت از دنیا میرونـد بلکه بالاتر اگر اینها باقی میماندنـد تا حد کبر و تکلیف علاوه بر اینکه خود را مورد عذاب قیامت میکردنـد دیگران را هم اضـلال میکردند و شاهد بر این دعوی بعین قضـیه حضـرت خضـر است با موسـی که میفرماید: فَانْطَلَقا حَتَّی إِذا لَقِیا غُلاماً فَقَتَلَهُ قالَ أَ قَتَلْتَ نَفْساً زَکِیَّهً بِغَیْرِ نَفْسٍ لَقَـدْ جِئْتَ شَـیْئاً نُکْراً کهف آیه ۷۴، و جواب خضر: وَ أَمَّا الْغُلامُ فَکانَ أَبَواهُ مُؤْمِنَیْنِ فَخَشِـینا أَنْ یُرْهِقَهُمـا طُغْیاناً وَ کُفْراً کهف آیه ۷۹ لَهُمْ مِنْ بـاقِیَهٍ تعبیر بتـأنیث باعتبار نفس است یعنی نفسـی از آنها باقی نماند.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۹] .... ص : ۱۶۱

وَ جاءَ فِرْعَوْنُ وَ مَنْ قَبْلَهُ وَ الْمُؤْتَفِکاتُ بِالْخاطِئَهِ (۹)

و آمد فرعون و کسانی که قبل از او بودند و منقلب شده ها آمدند بخطا کاری.

این آیه شریفه دو نحوه تفسیر شده: اولی- اینکه فرعون و کسانی که قبل از او بودند مثل قوم لوط و قوم شعیب و قوم ابراهیم و انبیایی که بعد از هود و صالح و قبل از موسـی بودند و مؤتفکات اراضـی که زیر و زبر شده مثل بلاد قوم لوط یا بکلی آثارش نابود شده بسبب خطا کاری ها که اهل آن اراضی مرتکب شده اند.

و نحوه ثانیه- که مسـتفاد از اخبار است مراد فرعون این امت است که عثمان باشد و من قبله شـیخین و المؤتفکات اهل بصره و الخاطئه عایشه، و شاهد بر این دعوی خطبه شریفه امیر المؤمنین (ع) است که خطاب باهل بصره فرمود:

«یا اهل المؤتفکه یا جند المرأه و اتباع البهیمه»

و حدیث مروی از شرف الدین نجفی از برقی از سیف بن عمیره از اخیه از حمران از حضرت باقر (ع) فرمود:

(جاء الثالث و من قبله الاولین و المؤتفکات البصره ائتفکت باهلها ثلاثا و علی اللَّه تمام الرابعه)

اشاره بدوره رجعت.

اقـول: جمـع بین هر دو معنی ممکن است بلکه شواهـد هم داریم زیرا مسـلما مـؤتفکه بصـره است که قـوم لوط سـکونت در او داشتند، و معنای اول ظاهر آیه شریفه و ثانی باطن آن و شاهدش فرمایش پیغمبر (ص) که آنچه در امم سابقه واقع شده در این امت هم واقع میشود و اللَّه العالم.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۰] .... ص : ۱۶۲

فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رابِيَةً (۱۰)

پس اینها معصیت کردند و مخالفت نمودند پیغمبر فرستاده پروردگار خود را پس گرفت آنها گرفتنی زیاد سخت.

فَعَصَوْا مرجع ضمیر عصوا تمام منکرین قبل است عاد نسبت بحضرت هود ثمود نسبت بحضرت صالح فرعون نسبت بحضرت موسی و قبل از فرعون نمرود و مشرکین توابع او نسبت بحضرت ابراهیم و قوم لوط نسبت بحضرت لوط و اصحاب مدین و ایکه نسبت بحضرت شعیب.

رَسُولَ رَبِّهِمْ که تکذیب رسالت او را کردند و ساحر و مفتری و مجنونش گفتند و ظلم و ستم نسبت باو روا داشتند بلکه بسیاری را اسیر یا مقتول نمودند بالاخص یهود عنود.

فَأَخَذَهُمْ پس گرفت ضمیر اخذ راجع بربهم است خدای متعال.

أَخْذَةً رابِيَةً از ماده ربوی بمعنی زیادتی است یعنی سخت و شدید و عظیم بود اخذ او که در دنیا بچه عقوباتی هلاک شدند و در آخرت بأشد عذاب گرفتار. پس ای امت پیغمبر آخر الزمان که مبعوث بر کافه انس و جن از یوم اول بعثت الی یوم البعث بترسید که در تکذیب رسالت او مثل مشرکین و یهود و نصاری و مجوس و صابئین و سایر فرق کفار و در مخالفت او در نصب خلافت و در عصیان او در احکام شرعی و در بدعت در دین او و انکار ضروریات دین او که خداوند میگیرد شما را هم بأشد العذاب، و امروز کسی که در هیچیک از اینها مخالفت نکرده و نمیکند بسیار کم هستند این بیان سر بسته است هر کس نگاه بحال خود کند و السلام.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۱] .... ص : ۱۶۲

إِنَّا لَمَّا طَغَى الْماءُ حَمَلْناكُمْ فِي الْجارِيَةِ (۱۱)

محققا ما چون که آب دریاها و رودخانه ها و دریاچه ها طغیان و زیادتی پیدا کردند برای نجات شما شما را سوار میکنیم و حمل میکنیم در کشتیها و فلکه ها و بلم ها که از این طرف آب بآن طرف سیر کنید و نجات پیدا کنید.

إِنَّا لَمَّا طَغَى الْماءُ طغیان دریاها و رودها بسا بقدری زیاد و شدت دارد که شهرها

را خراب میکنـد و جماعت زیادی را هلاک میکنـد تا برسد بطغیان دریا در زمان نوح که روی زمین را آب گرفت و تمام اهل آن را هلاک کرد.

حَمَلْناکُمْ فِی الْجارِیَهِ که نوح و اصـحاب سفینه را نجات داد و از او باقی ماند آنچه بشر در روی زمین است، و این جعل کشتی روی آب از آیات بزرگ الهی است که شهرها را بهم متصل میکند و رفع احتیاجات یکدیگر را میکند.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۲] .... ص : ۱۶۳

لِنَجْعَلَها لَکُمْ تَذْکِرَهً وَ تَعِیَها أُذُنٌ واعِیَهٌ (۱۲)

این حمل بر جاریه و سفینه را قرار دادیم برای تذکره و ضبط میکند او را گوشهای ضبط کننده و نگاه دارنده و حفظ کننده.

اخبار بسیاری داریم بالغ بر ۱۴ حدیث بلکه متجاوز از آن که اذن واعیه امیر المؤمنین (ع) است رجوع به بحار مجلسـی و تفسیر برهان و کتب فضائل کنید که از حد تظافر گذشته و بحد تواتر رسیده.

لِنَجْعَلَها

مرجع ضـمیر ممکن است جاریه باشد که سـفینه است و ممکن است نجات اهل ایمان باشد در حمل بر سفینه که در بسیاری از آیات در امم سابقه دارد که موقع نزول عذاب اهل ایمان را نجات داده و کفار و مشرکین را هلاک فرموده.

تَذْکِرَهً

برای پنـد و انـدرز و تنبیه به اینکه اثر مخـالفت رسول چیست و نتیجه ایمـان بـاو چیست چنانچه فردای قیامت هم آثار طرفین و ثمرات آن مکشوف میگردد.

وَ تَعِیَها

از وعاء است بمعنی ظرف.

أُذُنٌ واعِیَهٌ

گوشـهایی که ظرفیت داشـته باشـد و قابلیت حفظ و نگاهـداری باشد و اگر نبود این اخبار از نفس آیه هم میتوان اسـتفاده کرد زیرا اذن واعیه اختصاص بمعصوم دارد که سهو و اشتباه و نسیان و جهل و عدم درک در او راه نداشته باشد و الا واعیه نیست.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۳] .... ص : ۱۶۳

فَإِذا نُفِخَ فِی الصُّورِ نَفْخَهٌ واحِدَهٌ (۱۳)

و زمانی که دمیده شد در صور یک دمیدنی. صور اسرافیل است و از برای او دو نفخه است یکی راجع بفناء دنیا و ذهاب ارواح و یکی برای قیام قیامت و بعث و

ص: ۱۶۳

حشر که میفرماید: وَ نُفِخَ فِی الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ مَنْ فِی الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِیهِ أُخْری فَإِذا هُمْ قِیامٌ یَنْظُرُونَ زمر آیه ۶۸. و مفسرین اختلاف کردند که نفخه واحده نفخه اولی است یا نفخه ثانیه لکن بعید نیست که اولی باشد بقرینه واحده در فَإِذا نُفِخَ فِی الصُّورِ نَفْخَهٌ واحِدَهٌ بقرینه آیه بعد که میفرماید:

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۴] .... ص : ۱۶۴

وَ حُمِلَتِ الْأَرْضُ وَ الْجِبالُ فَدُکَّتا دَکَّهً واحِدَهً (۱۴)

و برداشته میشود زمین و کوه ها پس پاشیده میشود بیک پاشیدنی یعنی دفعه واحده از هم پاشیده میشود که احتیاج بدفعه اخری ندارد که این یکی از علائم قیامت است چنانچه در جای دیگر میفرماید: وَ یَسْئَلُونَکَ عَنِ الْجِبالِ فَقُلْ یَنْسِفُها رَبِّی نَسْفاً فَیَذَرُها قاعاً صَفْصَفاً لا تَری فِیها عِوَجاً وَ لا أَمْتاً طه آیه ۱۰۵ و ۱۰۶.

وَ حُمِلَتِ الْأَرْضُ حامل ممکن است ملائکه موکلین بر زمین باشند از جا میکنند و بر میدارند چنانچه شهر قوم لوط را جبرئیل کند و آن قدر بالا برد که صدای خروسان و سگهای آنها را ملائکه شنیدند سپس برگردانید که هیچ اثری از آن باقی نماند.

وَ الْجِبالُ که آنها هم از جا کنده میشوند و ممکن است خدای متعال باشد و نیز میفرماید: یَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَیْرَ الْأَرْضِ ابراهیم آیه ۴۹.

فَدُکَّتا دَکَّهً واحِدَهً بمجرد اراده حق از هم پاشیده میشود طول مدت ندارد اسباب و وسائل نمیخواهد.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۵] .... ص : ۱۶۴

فَیَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْواقِعَهُ (۱۵)

پس همچو روزی واقع میشود آنچه واقع شدنی است. اشاره بیوم القیامه است و وقایع قیامت بسیار است و یکی از اسماء قیامت واقعه است و یک قسمت از وقایع قیامت را در آیات بعد بیان فرموده و یک قسمت زیادی در سایر سور ذکر فرموده مثل: إِذَا الشَّمْسُ کُوِّرَتْ وَ إِذَا النُّجُومُ انْکَدَرَتْ ... الی ۱۳ آیه سوره تکویر و مثل: إِذَا السَّماءُ انْفَطَرَتْ وَ إِذَا الْکَواکِبُ انْتَثَرَتْ وَ إِذَا الْبِحارُ فُجِّرَتْ وَ إِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ سوره انفطار، و مثل: إِذَا السَّماءُ انْشَقَّتْ وَ إِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ انشقاق آیه ۱ و ۳

و بسیاری از سور دیگر.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۶] .... ص : ۱۶۵

وَ انْشَقَّتِ السَّماءُ فَهِیَ یَوْمَئِذٍ واهِیَةٌ (۱۶)

و شکافته میشود آسمان پس از آن در این روز ساقط میشود یعنی از قوت و استمساکی که دارد میافتد.

اشکال: اولا- در این آیات تعبیر بسقوط قوت و انشقاق و انفطار میفرماید و در آیه شریفه: یَوْمَ نَطْوِی السَّماءَ کَطَیِّ السِّجِلِّ لِلْکُتُبِ انبیاء آیه ۱۰۴.

و ثانیا مکرر شما در این تفسیر گفته اید که مراد از سماوات همین کرات جویه است که در این فضای وسیع خداوند بقدرت کامله خود قرار داده و این کلام با انفطار و انشقاق و طی سجل مناسبت ندارد.

جواب: مراد از بودن آسمان چون هفت طبقه است هر طبقه فوق طبقه دیگر البته در هر طبقه یک جسمیتی دارد مثل کره زمین و آب در هوا که هوا هم جسم است و لو بسیار لطیف تر از هوا باشد که این کرات علویه مثل کره زمین و آب که سیر دارند در این هوا آنها هم سیر دارند وضعی یا انتقالی، و فردای قیامت چون این کرات تمام بهم وصل میشوند و با یکدیگر جمع میشوند چنانچه میفرماید: وَ جُمِعَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ قیامه آیه ۹. و البته باید آن جسمیتی که اینها در او بودند منفطر و منشق و مثل سجل لوله شود که این کرات تمام یک جا جمع شوند و از محل خود حرکت کنند و از کار بیفتند و این معنای انتشار است که میفرماید: وَ إِذَا الْکَواکِبُ انْتَثَرَتْ انفطار آیه ۲. و آنچه ما گفتیم در مقابل حکما که گفتند: آسمانها جسم ثقیل مثل فلزات و این شمس و قمر و کواکب در آنها مثل میخ کوبیده شده و این آسمانها دور کره زمین گردش دارند و سایر مزخرفات آنها یعنی بقول آنها این آسمانها و کرسی هر کدام سطح مقعر فوق مماس با سطح محدب تحت است چسبیده به یکدیگر و آسمان هفتم مماس با کرسی که فلک ثوابت گویند و او مماس با عرش که فلک اطلس و غیر مکوکب نام نهاده اند و عرش تمام آنها را دور کره زمین چرخ میدهد، ما در رد این مزخرفات که خلاف حس و و جدان و آیات شریفه و اخبار ائمه است گفته ایم.

وَ الْمَلَکُ عَلی أَرْجائِها وَ یَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّکَ فَوْقَهُمْ یَوْمَئِذٍ ثَمانِیَهٌ (۱۷)

و ملک بر اطراف آسمانها هستند و بر میدارد عرش پروردگار تو را فوق تمام اینها در آن روز هشت ملک.

وَ الْمَلَکُ عَلی أَرْجائِها و ملک اسم جنس است شامل جمیع الملائکه میشود مثل لفظ الجن و الانس که شامل جمیع افراد جن و انس میشود وعده آنها بقدری زیاد است که لا یعلمها الا اللّه، و از پیغمبر اکرم است که میفرماید: در لیله المعراج دیدم که تمام آسمانها مطروس بملائکه بود که جای یک قدم نبود، بعلاوه ملائکه که موکل بزمین و ارزاق و قطرات باران و افراد بشر و مأمور بارزاق هستند و تمام آنها اشتغال بعبادت پروردگار دارند و چون روز قیامت آسمانها در هم پیچیده میشود و تمام کرات مجتمع میگردند این ملائکه اطراف آنها را دارند که معنای ارجائها است و منتظر امر الهی هستند که کیان را سوق بجهنم دهند و کیان را رو ببهشت برند آنهم بهشتی که میفرماید: وَ جَنَّهٍ عَرْضُها کَعَرْضِ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ حدید آیه ۲۱، و جهنمی که حدی از برای آن نیست.

وَ یَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّکَ فَوْقَهُمْ یَوْمَئِذٍ ثَمانِیَهٌ و حمل میکنند عرش پروردگار تو را در آن روز هشت نفر از ملائکه، در بعض اخبار دارد که: حمله عرش از بزرگی هر کدام هشت چشم دارند که هر چشمی بزرگتر از کره زمین است، و در بعض اخبار تفسیر کرده اند حمله عرش را بحمله علم که همین نحوی که عرش احاطه دارد بتمام موجودات علوی و سفلی علم الهی هم احاطه دارد بکل شی ء که میفرماید: وَ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحاطَ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عِلْماً طلاق آیه ۱۲، و حمله علم هشت نفر هستند چهار از اولین نوح ابراهیم موسی عیسی و چهار از آخرین محمد (ص) علی حسن حسین علیهم السلام.

اقول: مسلما علم ائمه طاهرین بیش از علم نوح و ابراهیم و موسی و عیسی بوده و همچنین آدم که میفرماید: وَ عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْماءَ کُلَّها بقره آیه ۲۹. بعلاوه علمی که خداوند بانبیاء و ائمه افاضه فرموده در همین عالم بوده و این آیه میفرماید: وَ یَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّکَ فَوْقَهُمْ یَوْمَئِذٍ ثَمانِیَهٌ و میتوان گفت که: مراد از این اخبار تشبیه است که همین نحوی

که حمله عرش ثمانیه هستند حمله علم هم ثمانیه هستند و اما سایر ائمه هدی علم آنها مأخوذ از این چهار نفر است بعلاوه اثبات شی ء نفی ما عدا نمیکند، و اما مجسمه میگویند:

عرض تخت خدا است و روی تخت نشسته و مؤمنین او را میبینند و کفار محروم هستند و ما می گوییم: همان عرش عظیم است که محیط بکرسی و سماوات و ارض و آنچه در آنها هست از ملائکه و جن و انس بقرینه فوقهم، و تعبیر بحمل بمعنی اطراف هستند نه اینکه عرش روی شانه آنها باشد این هشت حمله عرش مقام آنها بالاترین تمام ملائکه است حتی از جبرئیل و میکائیل و اسرافیل و عزرائیل، زیرا جبرئیل در خدمت پیغمبر در شب معراج چون بسدره المنتهی رسید عرض کرد:

(لو دنوت انمله لاحترقت)

و حمله عرش تا حول عرش رفتند و احدی باین مقام نرسیده جز پیغمبر اکرم که میفرماید: ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّی فَکانَ قابَ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنی فَأَوْحی إِلی عَبْدِهِ ما أَوْحی النجم آیه ۸ الی ۱۰، و این حمله ثمانیه مثل ملائکه هستند که مأمور بارزاق و سایر امور هستند و الا قدرت الهی کافی است بر نگاه داشتن عرش و هزار مثل عرش فقط حکمت الهی اقتضا کرده بعض امور بتوسط اسباب باشد و بعضی بدون واسطه آدم را از گل خلق کند عیسی را بدون پدر اولاد آدم را بنطفه و سیر در مراحل.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۸] .... ص : ۱۶۷

یَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لا تَخْفی مِنْکُمْ خافِیَهٌ (۱۸)

روز قیامت تمام افراد بشر و جن را میآورند و عرضه میدارند و هیچ امر مخفی که در کمال ستر داشته باشید بر خدای تعالی مخفی نیست روز قیامت: یَوْمَ تُبْلَی السَّرائِرُ است بروج آیه ۹: فَإِنَّهُ یَعْلَمُ السِّرَّ وَ أَخْفی طه آیه ۶، بلکه بر خود انسان و دیگران هم ظاهر میشود مگر اموری که خداوند از راه تفضل بر آنها مخفی و مستور کرده.

یَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ تمام بدون استثناء در پیشگاه الهی در صحرای محشر حاضر و شهود قیامت مثل اعضا و جوارح و ملائکه حفظه و انبیاء و ائمه شهادت میدهند.

لا تَخْفی مِنْکُمْ خافِیَهٌ چیزی در پرده نمیماند نه جای انکار باقی میماند و نه اعذار پذیرفته میشود.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۱۹] .... ص : ۱۶۷

فَأَمَّا مَنْ أُوتِیَ کِتابَهُ بِیَمِینِهِ فَیَقُولُ هاؤُمُ اقْرَؤُا کِتابِیَهْ (۱۹)

پس زمانی که داده شود نامه عمل او بدست راست او پس میگوید بیائید بخوانید نامه مرا.

کسانی که اهل ایمان باشند و با ایمان از دنیا بروند نامه عمل آنها بدست راست آنها داده میشود و اینها مراتب مختلفه هستند مرتبه اعلای آن اینکه ایمانش مقرون باعمال صالحه و تقوای از معاصی باشد، و بعد از آن کسی که آلوده بمعاصی شده لکن آمرزیده شده، یا بتوبه که میفرماید: إِلَّا مَنْ تابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ عَمَلًا صالِحاً فَأُوْلئِکَ یُبَدِّلُ اللَّهُ سَیِّئاتِهِمْ حَسَناتٍ فرقان آیه ۷۰، و بعد از آن کسانی که معاصی آنها تدارک شده یا ببلیات دنیوی یا طلب مغفرت مؤمنین یا بشفاعت شافعین که در محشر دیگر معصیتی ندارند، و بعد از آن کسانی که آلوده هستند لکن اعمال صالحه برتری دارد بر سیئات، و اما اخباری که داریم که مراد از (مَنْ أُوتِیَ کِتابَهُ بِیَمِینِهِ) امیر المؤمنین و بشماله معاویه اینها دون شأن امیر المؤمنین است، امیر المؤمنین خود محاسب یوم القیامه است و قسیم الجنه و النار است.

سؤال: پس بنا بر این مؤمن و لو اهل معاصی باشد نجات دارد پس باکی از معصیت ندارد؟

جواب: مکرر گفته ایم که: عمده ضرر معاصی ضعف ایمان بلکه زوال ایمان است چنانچه اکثر مشاهده شده که اهل معاصی ایمان آنها از دست رفته بعلاوه تسلط شیطان انسی و جنی بالقاء شبهات که موجب ضلالت میشود و بسیار مشکل است با کثرت معاصی با ایمان از دنیا رفتن. و ثانیا درجات مؤمنین در قیامت بسیار متفاوت است از حیث قوت و ضعف ایمان و از حیث اخلاق و صفات و از حیث اعمال صالحه و از حیث تقوی.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۰] .... ص : ۱۶۸

إِنِّی ظَنَنْتُ أَنِّی مُلاقٍ حِسابِیَهْ (۲۰)

ظن اینجا بمعنی یقین است چون اگر یقین بقیامت نباشد و لو مظنون باشد ایمان نیست اول چیزی که در ایمان مدخلیت دارد یقین بجمیع عقاید حقه و مکرر گفته ایم که در ایمان چهار امر مدخلیت دارد که بزوال یکی از آنها ایمان زائل میشود یقین اعتقاد یعنی دلبستگی و در بند بودن اقرار قلبا و لسانا تسلیم. میگوید: محققا من یقین داشتم

که ملاقات میکنم حساب خود را حسابی بوده، هاء حسابیه هاء استراحت است برای نظم آیات، البته کسی که یقین بروز جزاء داشته باشد که حساب و کتاب و میزان و صراط و تطایر کتب و جزاء و ثواب و عقاب و جنت و نار داشته باشد خودداری میکند و همیشه بین خوف و رجا است و خبر از عاقبت خود ندارد که با ایمان میرود یا بدون ایمان.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۱] .... ص : ۱۶۹

فَهُوَ فِی عِیشَهٍ راضِیَهٍ (۲۱)

پس او در یک زندگانی خوش است که بسیار خشنود و فرحناک است، موقعی که خطاب برسد: یا أَیَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّهُ ارْجِعِی إِلی رَبِّکِ راضِیَهً مَرْضِیَّهً فَادْخُلِی فِی عِبادِی وَ ادْخُلِی جَنَّتِی فجر آیه ۲۸ الی ۳۰، و مقام رضا بالاترین مقامات است که بنده در جمیع واردات تکوینی و تشریعی خشنود باشد و همان را طالب باشد و این از مقام صبر بالاتر است و در بهشت هم بالاترین مقامات بر اهل بهشت رضای الهی است که عرض میکنند: (ربنا رضاک) و اوصاف بهشت و نعم او را از حور و قصور و اطعمه و البسه و اشربه نمیتوان درک کرد که میفرماید: فِیها ما تَشْتَهِیهِ الْأَنْفُسُ وَ تَلَذُّ الْأَعْیُنُ وَ أَنْتُمْ فِیها خالِدُونَ زخرف آیه ۷۱، و در حدیث فرموده:

(و ما خطر علی قلب بشر).

[سوره الحاقه (۶۹): آیات ۲۲ تا ۲۳] .... ص : ۱۶۹

فِی جَنَّهٍ عالِیَهٍ (۲۲) قُطُوفُها دانِیَهٌ (۲۳)

بهشتی که در اعلا درجه علو است و شاخهای درختان او پر از میوه ها و سر برگشته که دسترس اهل بهشت است.

خداوند در بهشت برای اهل بهشت از هیچگونه نعمتی و تفضلی دریغ نداشته فقط تفاوت درجات در لذت بخشی آنها است هر چه ایمان قویتر و اعمال صالحه بیشتر و تقوی بالاتر باشد التذاذش بیشتر است و این بنحوی است که بالاتر درک زیادتی التذاذ را میکند ولی نازلتر درک نمیکند که موجب غم و اندوه و حسرت او شود و همچنین در جهنم تمام در اشد عذاب هستند ولی تفاوت مراتب دارند در تعذیب و هر کس خیال میکند که عذاب او اشد عذاب است و شدیدتر از خود را درک نمیکند که باعث تسلی او شود.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۴] .... ص : ۱۶۹

کُلُوا وَ اشْرَبُوا هَنِیئاً بِما أَسْلَفْتُمْ فِی الْأَیَّامِ الْخالِیَهِ (۲۴)

بخورید و بیاشامید گوارا باد بواسطه آنچه پیش انداختید در أیام گذشته.

كُلُوا وَ اشْرَبُوا آمر ممکن است خدای متعال باشد و ممکن است خزنه بهشت باشند و ممکن است نفس مأکولات و مشروبات باشد که بزبان میگویند ای بنده خدا از ما تناول نما و بیاشام.

هَنِيئاً گوارا باد چون مأکولات و مشروبات بهشت فضولات ندارد که باید دفع گردد و تولید مرض و کسالت و خستگی و ثقل و سده نمیکند.

بِما أَسْلَفْتُمْ پیش فرستاده اید از ایمان و اعمال صالحه و اخلاق فاصله.

فِي الْأَيَّامِ الْخالِيَةِ ایام گذشته که ایام دنیا باشد در مدت عمر و زمان تکلیف که فرمودند:

(الدنیا دار عمل و لا جزاء و الاخره دار جزاء و لا عمل).

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۵] .... ص : ۱۷۰

وَ أَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتابَهُ بِشِمالِهِ فَيَقُولُ يا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتابِيَهْ (۲۵)

و اما کسی که نامه عملش داده میشود بدست چپ او پس میگوید: ای کاش این نامه بدست من داده نمیشد در جای دیگر میفرماید: وَ أَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتابَهُ وَراءَ ظَهْرِهِ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُوراً وَ يَصْلى سَعِيراً انشقاق آیه ۱۱، با اینکه صورت برگردد بعقب و دست ها فرو رود در بدن و از عقب درآید و بدست چپ داده میشود و این آیه شامل هر دو قسم میشود.

وَ أَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتابَهُ بِشِمالِهِ فَيَقُولُ يا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتابِيَهْ ای کاش کتاب من بمن داده نمیشد، و در جای دیگر میگوید: یا ویلتا مال هذا الکتاب لا یغادر صغیره و لا کبیره الا احصیها کهف آیه ۴۷، در جای دیگر میفرماید: وَ كُلَّ إِنسانٍ أَلْزَمْناهُ طائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَ نُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيامَهِ كِتاباً يَلْقاهُ مَنْشُوراً اقْرَأْ كِتابَكَ كَفى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيباً اسراء آیه ۱۴ و ۱۵.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۶] .... ص : ۱۷۰

وَ لَمْ أَدْرِ ما حِسابِيَهْ (۲۶)

و نمیدانستم چیست حساب من موقعی که در محکمه عدل الهی حاضر میشوند و رسیدگی بحساب بندگان میشود که یکی از مقامات قیامت رسیدگی بحساب بندگان است و لذا یوم الحساب نامیدند.

وَ لَمْ أَدْرِ ما حِسابِيَهْ و نميدانستم چيست حساب من.

تنبيه: تصور نشود كه فقط در نامه عمل و در مورد حساب افعال نيك و بد انسان ثبت شده و در تحت حساب ميآيد چه بسا افعال هزارهاى ديگران هم در نامه او ثبت است و مورد حساب ميشود اگر اين سبب و باعث شده چنانچه فرمودند:

(من سن سنه حسنه كان له اجرها و اجر من عمل بها الى يوم القيامه و من سنه سيئه كان له وزرها و وزر من عمل بها الى يوم القيامه)

مثل كسانى كه غضب كردند حق امير المؤمنين و ائمه طاهرين را و ملياردها را اضلال كردند الى يوم القيامه و امروز هم كسانى كه تأسيس مساجد و مدارس و كتب علميه دينيه ميكنند يا تأسيس سينما و تماشاخانه ها و مراكز فسق و فجور، و بدعتى در دين يا ظلمى را رواج ميدهند آنها ميميرند و در نامه عملشان همه روزه ثبت ميشود و فردای قيامت نائل بمثوبات آنها يا بعقوبات آنها ميشوند.

[سوره الحاقه (۶۹): آيه ۲۷] .... ص : ۱۷۱

يا لَيْتَها كانَتِ الْقاضِيَهَ (۲۷)

ای كاش اين حالتى كه متوجه شده بمن از بين رفته بود.

و اين آيه را دو نحوه تفسير ميتوان كرد يكى آنكه ای كاش من مبعوث نشده بودم و بهمان حال موت باقى مانده بودم و همچو روزى را مشاهده نميكردم، و ديگر آنكه ای كاش ميمردم و گرفتار اين عذابها نميشدم و بر طبق هر دو تفسير آيات شريفه دلالت دارد مثل: وَ نادَوْا يا مالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنا رَبُّكَ قالَ إِنَّكُمْ ماكِثُونَ و در خبر است كه موت را ميآورند بين جنت و نار و ذبح ميكنند كه ديگر موت نيست و آيات خلود بسيار است.

[سوره الحاقه (۶۹): آيه ۲۸] .... ص : ۱۷۱

ما أَغْنى عَنِّي مالِيَهْ (۲۸)

بى نياز نكرد مرا اموالى كه ذخيره كردم بلكه همين اموال يكى از بواعث گرفتارى و عذاب شده كه در حديث است:

(يؤتى بصاحب المال يوم القيامه و يسأل عنه: من اين اكتسبت؟- و ان كان من الحرام يؤمر به الى النار، و ان كان من الحلال يسأل عنه: فيما انفقت؟- فان انفق فى الحرام يؤمر به الى النار، و ان أنفق فى الحلال

یسأل عنه: هل ادیت شکره؟- فلا یزال یسأل عنه)

بلکه اگر مال دنیا را داشته باشند و دو برابر آن نتیجه بر آنها ندارد که میفرماید: لَوْ أَنَّ لَهُمْ ما فِی الْأَرْضِ جَمِیعاً وَ مِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ أُولئِکَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسابِ وَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمِهادُ رعد آیه ۱۸، و میفرماید: وَ لَوْ أَنَّ لِلَّذِینَ ظَلَمُوا ما فِی الْأَرْضِ جَمِیعاً وَ مِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ- الْعَذابِ یَوْمَ الْقِیامَهِ وَ بَدا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ ما لَمْ یَکُونُوا یَحْتَسِبُونَ زمر آیه ۴۸.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۲۹] .... ص : ۱۷۲

هَلَکَ عَنِّی سُلْطانِیَهْ (۲۹)

از بین رفت و از دستم گرفته شد آن سلطنت و ریاست و عده و عده که داشتم بلکه آنها کمال عداوت را با من دارند تقاضای عذاب مرا مضاعف میکنند: الْأَخِلَّاءُ یَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِینَ زخرف آیه ۶۷، و میگویند: رَبَّنا هؤُلاءِ أَضَلُّونا فَآتِهِمْ عَذاباً ضِعْفاً مِنَ النَّارِ اعراف آیه ۳۸.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۳۰] .... ص : ۱۷۲

خُذُوهُ فَغُلُّوهُ (۳۰)

بگیرید او را پس در غل کشید او را: خطاب به ملائکه عذاب میشود اینکه نامه عملش بدست چپ آمده بگیرید او را ملائکه عذاب اطراف او را میگیرند و غلهای آتشی در گردنش میاندازند.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۳۱] .... ص : ۱۷۲

ثُمَّ الْجَحِیمَ صَلُّوهُ (۳۱)

پس از آنکه او را گرفتید و مغلولش کردید در جهنم او را در آورید یعنی پرتاب کنید او را در جهنم، در جای دیگر میفرماید: إِذِ الْأَغْلالُ فِی أَعْناقِهِمْ وَ السَّلاسِلُ یُسْحَبُونَ فِی الْحَمِیمِ ثُمَّ فِی النَّارِ یُسْجَرُونَ مؤمن آیه ۷۳. ولی در اینجا میفرماید:

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۳۲] .... ص : ۱۷۲

ثُمَّ فِی سِلْسِلَهٍ ذَرْعُها سَبْعُونَ ذِراعاً فَاسْلُکُوهُ (۳۲)

و از جمع این دو آیه بقرینه ثم که از برای تراخی است استفاده میشود که پس از اخذ کفار ابتدا آنها را در غل میکشند آنهم یک غل نیست اغلالی است که بگردن آنها میاندازند و آنها را میکشند که معنای یسحبون است و میبرند ابتداء در آب جوشه میاندازند که معنای فی الحمیم است پس از آن در جهنم در آتش میاندازند که معنای: ثُمَّ الْجَحِیمَ صَلُّوهُ است و معنی: ثُمَّ فِی النَّارِ یُسْجَرُونَ و پس از آنکه در

جهنم انداختند ملائکه خزنه جهنم آنها را در زنجیر هفتاد ذراعی میبندند که نتوانند حرکت کنند بعد از این خداوند علت و سبب و منشأ این عذابها را بیان میفرماید یکی:

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۳۳] .... ص : ۱۷۳

إِنَّهُ کانَ لا یُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِیمِ (۳۳)

محققا او بود که ایمان نیاورد بخدای عظیم. عدم ایمان بخدا مجرد انکار وجود او نیست مثل طبیعی دهری لا مذهب بلکه انکار بتوحید و دعوی شرک را هم شامل میشود بجمیع اقسام شرک ذاتی صفاتی افعالی عبادتی نظری و انکار عدل الهی و انکار صفات کمالیه و جمالیه و جلالیه و انکار معجزات پیغمبران او و کتابهای او و احکام او تمام اینها عدم ایمان.

بِاللَّهِ الْعَظِیمِ است. این از حیث اعتقاد و البته کسی که ایمان باللّه نداشته باشد بهیچ امور دینیه معتقد نیست نه بنبوت و امامت و معاد و ضروریات دین و سایر اموری که مدخلیت در ایمان دارد، و ملحق باینها است کسانی که ببعض از این امور معتقد نباشند حتی بانکار یک ضروری دینیه یا مذهبیه یا یک بدعتی در دین بگذارد که باعث سلب ایمان شود و مصداق آیه شریفه: أَ فَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْکِتابِ وَ تَکْفُرُونَ بِبَعْضٍ- الی قوله تعالی- یُرَدُّونَ إِلی أَشَدِّ الْعَذابِ بقره آیه ۷۹، و اما از حیث عمل میفرماید:

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۳۴] .... ص : ۱۷۳

وَ لا یَحُضُّ عَلی طَعامِ الْمِسْکِینِ (۳۴)

رغبت ندارد باطعام مسکین که زکاه باشد. و از این آیه دو امر استفاده میشود یکی اینکه زکاه در میانه فروع دینیه اهم از همه واجبات است چنانچه منع زکاه باعث سلب ایمان میشود عقوبتش قبل از موت در حال احتضار باو متوجه میشود چنانچه در آیه شریفه دارد: لَوْ لا- أَخَّرْتَنِی إِلی أَجَلٍ قَرِیبٍ فَأَصَّدَّقَ وَ أَکُنْ مِنَ الصَّالِحِینَ منافقون آیه ۱۰، دیگر کاشف از صفت بخل است که مانع از دخول جنت است که فرمودند:

(الجنه دار الاسخیاء)

و

(البخیل بعید عن اللّه و عن الناس و عن الجنه).

[سوره الحاقه (۶۹): آیات ۳۵ تا ۳۷] .... ص : ۱۷۳

فَلَیْسَ لَهُ الْیَوْمَ هاهُنا حَمِیمٌ (۳۵) وَ لا طَعامٌ إِلاَّ مِنْ غِسْلِینٍ (۳۶) لا یَأْکُلُهُ إِلاَّ الْخاطِؤُنَ (۳۷)

پس نیست از برای روز قیامت در صحرای محشر حمایت کننده ای و نیست از برای او طعامی مگر از غسلین که آمیخته از چرک و خون شده که این طعام را نمیخورند مگر خطاکاران.

فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ الف لام الیوم عهد است یعنی روز جزاء.

هاهُنا حَمِيمٌ نه اولاد نه عشیره و نه رفقا و نه اتباع و نه قشون و لشکر احدی نیست او را از عذاب نجات دهد، و از این جمله استفاده میشود که از قابلیت شفاعت افتاده و شفعاء روز قیامت او را شفاعت نمیکنند و شفاعت خاص اهل ایمان است.

وَ لا طَعامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ غسلین از ماده غساله است و مراد مدفوعات اهل جهنم است از چرک و خون و سایر کثافات آنها اینها را طعام میکنند برای این نمره اشخاص که معلوم میشود که از زقوم که طعام اهل نار است پست تر و کثیف تر است و این غسلین طعام تمام اهل جهنم نیست فقط مخصوص بخاطئین است که میفرماید:

لا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخاطِؤُنَ گفتند: فرق است بین خاطی و مخطی مخطی بسا از راه اشتباه بدون تعمد خطایی میکند ولی خاطی دانسته و تعمدا از روی عناد بر خطا میرود و خطا بر خلاف صواب است و انسان اگر بر صراط مستقیم باشد بر صواب است و اگر قدمی بر صراط مستقیم نگذارد خاطی است و اگر در صراط مستقیم لغزش پیدا کند در ضلالت است و خاطئون کسانی را گویند که در هیچ امری بر صواب نیستند. پس از اوصاف آنها و عقوبت آنها را که بیان فرمود در مقام بیان عظمت قرآن و اهمیت آن میفرماید:

[سوره الحاقه (۶۹): آیات ۳۸ تا ۴۰] .... ص : ۱۷۴

فَلا أُقْسِمُ بِما تُبْصِرُونَ (۳۸) وَ ما لا تُبْصِرُونَ (۳۹) إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ (۴۰)

قسم نمیخورم بآنچه شما میبینید و آنچه نمی بینید محققا این کتاب هر آینه قول رسول محترم است.

فَلا أُقْسِمُ بعضی گفتند: لا زائده است برای تأکید آورده و معنی فاقسم است، بعضی گفتند: چون قسم باید باللّه باشد پس بغیر خدا قسم نمیخورم، بعضی گفتند:

معنی نباید بغیر خدا قسم یاد کرد که مشرکین به لات و عزی قسم میخوردند. لکن

تحقیق این است که قسم در موردی است که امر مشتبه باشد و معلوم نباشد بخواهند بقسم اثبات کنند اما امری که واضح و هویدا است و بدیهی است احتیاج بقسم ندارد نفس وضوح و بدیهتش کافی است بر ثبوت احتیاج بقسم ندارد.

بِما تُبْصِرُونَ از عالم مادیات از اجسام و اعراض از جمادات و نباتات و حیوانات و انسان از سفلیات و علویات.

وَ ما لا تُبْصِرُونَ از عالم انوار و ارواح و نفوس بلکه ملائکه و جن و عالم مثال و صفات نفسانیه باطنیه و بالجمله جمیع مکونات و مخلوقات چه دیدنی باشد چه نباشد.

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ کَرِیمٍ محققا این قرآن مجید گفتار رسول محترم است، بعضی گفتند: مراد از رسول جبرئیل است که روح الامین است که در جای دیگر میفرماید:

وَ إِنَّهُ لَتَنْزِیلُ رَبِّ الْعالَمِینَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِینُ عَلی قَلْبِکَ لِتَکُونَ مِنَ الْمُنْذِرِینَ بِلِسانٍ عَرَبِیٍّ مُبِینٍ شعراء آیه ۹۲ الی ۹۵. و لکن ظاهر بقرینه آیات بعد اینکه مراد حضرت رسالت است اشاره به اینکه قرآن فرستاده خدا است که مقام رسالت او است به وظیفه رسالت خود عمل میفرماید، و معنای کریم جامع جمیع خصال خیر است علما و اخلاقا و عملا که در جمیع مخلوقات عدیل و نظیر و مثل و مانند ندارد و در درجه بعد از او امیر المؤمنین و ائمه طاهرین و صدیقه طاهره و بعد از آنها انبیاء و ملائکه و علماء حقه هستند و این قرآن مجید فرستاده باین رسول است نه آنچه کفار و مشرکین نسبت دادند.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۴۱] .... ص : ۱۷۵

وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شاعِرٍ قَلِیلًا ما تُؤْمِنُونَ (۴۱)

و نیست این قرآن بگفتار شاعر که مشرکین و کفار نسبت دادند و گفتند: بَلْ قالُوا أَضْغاثُ أَحْلامٍ بَلِ افْتَراهُ بَلْ هُوَ شاعِرٌ انبیاء آیه ۵، و نیز میفرماید: أَمْ یَقُولُونَ شاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَیْبَ الْمَنُونِ طور آیه ۳۰.

فَقَلِیلًا ما یُؤْمِنُونَ چه بسیار کم از شما ایمان میآورید که نسبت مؤمن بکفار اگر بگوئیم یک بر هزار دروغ نگفته ایم بلکه در حدیث دارد: اقل از کبریت احمر است، در بعض دیگر مثل یک خال سفید در پیشانی گاو سیاه است.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۴۲] .... ص : ۱۷۶

وَ لا بِقَوْلِ كاهِنٍ قَلِيلًا ما تَذَكَّرُونَ (۴۲)

و نیست بقول غیب گویان کهنه چه بسیار کم از شما متذکر میشوید. در قبل از اسلام یک دسته بودند که تسخیر جن میکردند و اجنه میرفتند در آسمانها و استراق سمع میکردند از ملائکه و خبر بکهنه میدادند که آنها بمردم خبر میدادند و خود را غیب گو نشان میدادند و وسیله استفاده خود قرار داده بودند ولی پس از ولادت حضرت رسالت از کلیه آسمانها ممنوع شدند و اگر نزدیک میرفتند بشهاب قبس میسوختند و هلاک میشدند و دستگاه کهانت از بین رفت این کفار نسبت کهانت بحضرت میدادند که اجنه باو خبر میدهند و این قرآن کلام اجنه است از آنها اخذ کرده که خدا میفرماید خطاب برسولش: فَذَكِّرْ فَما أَنْتَ بِنِعْمَهِ رَبِّكَ بِكاهِنٍ وَ لا مَجْنُونٍ طور آیه ۲۹، این کفار و مشرکین یکی از نسبتها که بحضرت میدادند همین کهانت و جنون بود لذا میفرماید:

وَ لا بِقَوْلِ كاهِنٍ قَلِيلًا ما تَذَكَّرُونَ عده متذکر أقل از عده مؤمنین هستند زیرا چه بسیار از مؤمنین که متذکر نیستند سپس بعد از آنکه نه قول شاعر است و نه قول کاهن پس این قرآن قول کیست میفرماید:

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۴۳] .... ص : ۱۷۶

تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعالَمِينَ (۴۳)

نازل شده از پروردگار عالمین است. و مکرر بالاخص در مقدمه این تفسیر مراتب نزول قرآن را متذکر شده ایم مرتبه اولی: عین این الفاظ قرآن از باء بسم اللَّه تا سین و الناس بایجاد حق تبارک و تعالی موجود شده که نامش کلام اللَّه است، سپس بتوسط قلم در لوح محفوظ نوشته شد که میفرماید: بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ بروج آیه ۲۱ و ۲۲، مرتبه ثالثه بر نور مقدس پیغمبر در عالم انوار که میفرماید: إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتابٍ مَكْنُونٍ لا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعالَمِينَ واقعه آیه ۷۶ الی ۷۹، سپس ملائکه در لیله القدر در بیت المعمور یا در آسمان اول نازل کردند، سپس جبرئیل در مدت رسالت حضرت رسول مدت بیست و سه سال سوره بسوره و آیه بآیه بر قلب مطهر حضرت رسالت نازل نمود که میفرماید: وَ إِنَّهُ لَتَنْزِيلُ

رَبِّ الْعالَمِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ

شعراء آیه ۱۹۲ الی ۱۹۴.

سؤال: بعد از آنکه بر پیغمبر در همان عالم انوار افاضه شد چه احتیاج است که در مرتبه اخیره جبرئیل نجوما بر قلب مطهرش نازل نماید در مدت رسالت یعنی سوره بسوره و آیه بآیه؟

جواب: فرق است بین مقام نبوت و رسالت بعبارت دیگر بین علم و تبلیغ در آن عالم مقام علمی بود که مقام نبوت است چون از ماده نبأ است یعنی خبر داشت و میدانست که میفرماید:

کنت نبیا و آدم بین الماء و الطین

تنزیل جبرئیل بر قلب مطهر مقام رسالت و تبلیغ و انذار است که در آیه مذکوره فرمود: لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ و برای توضیح مقام احتیاج بیک مثال معمولی دارد مرسوم تجار و متمولین و کسبه این است که ابتداء وجه خطیری و مال کثیری در بانک میسپارند سپس در ایام تجارت و کسب تدریجا چک میفرستند در بانک و بانک میدهد تا بمقداری که تمام دریافت شود، وجود مقدس پیغمبر بمنزله بانک خداوند است تمام علوم از قرآن و غیر آن در آن عالم سپرده شده و جبرئیل بمنزله شاگرد تجارت خانه الهی است موقع بموقع چک میآورد که این سوره و این آیه را تبلیغ کن که مقام رسالت است و انذار که فرمود: لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ و در سوره یس میفرماید: إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ عَلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ لِتُنْذِرَ قَوْماً ... الایه آیه ۲ الی ۵.

[سوره الحاقه (۶۹): آیات ۴۴ تا ۴۶] .... ص : ۱۷۷

وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنا بَعْضَ الْأَقاوِيلِ (۴۴) لَأَخَذْنا مِنْهُ بِالْيَمِينِ (۴۵) ثُمَّ لَقَطَعْنا مِنْهُ الْوَتِينَ (۴۶)

و بر فرض محال اگر پیغمبر (ص) نسبت دهد بما که خداوند متعال باشیم از راه کذب و از پیش خود بعض اقاویل و لو یک قول باشد هر آینه ما او را میگیریم بیمین بتمام قوت پس از آن قطع میکنیم از او رگ حیات رگ قلب او را یعنی او را هلاک میکنیم.

سؤال: بسیاری از این اهل ضلال دروغهایی نسبت بخدا داده اند همچو معامله با آنها نفرموده چه خصوصیت دارد که چنین معامله با پیغمبر اکرم بنماید؟.

جواب: آنها چون از ابتداء امر در ضلالت بودند و مدرکی برای صدق دعوای خود نداشتند مثل آنها مثل سایر کفار و مشرکین است که عقوبت آنها یا در دنیا بآنها میرسد یا خدا آنها را مهلت میدهد تا بعذاب ابدی گرفتار شوند، و اما پیغمبری که خدا بدست او معجزاتی عنایت کرده و حجت بر خلق تمام شده در وجوب متابعت آن اگر چنین کند و کسی را در ضلالت اندازد فردای قیامت نمیشود از او مؤاخذه کرد بنده میتواند بگوید میخواستی باو معجزه ندهی و نفرستی ما اگر مخالفت او میکردیم مستحق عقوبت بودیم لذا اگر چنین کند ما هم با او چنین میکنیم.

وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنا بَعْضَ الْأَقاوِيلِ لو امتناعیه است یعنی محال است که خدا همچو پیغمبری برای هدایت بندگان بفرستد زیرا تا مقام عصمت و شرایط نبوت در او نباشد خدا بدست او معجزه نمیدهد و بندگانش را در ضلالت نمیاندازد و محال است از معصوم چنین امری صادر شود، تقول قولی را بکسی بستن که او نگفته باشد و افترا باو زدن که چنین گفته و او نگفته باشد.

بَعْضَ الْأَقاوِيلِ و لو یک قول باشد که اگر هزار قول که از خدا نقل میکند صدق باشد و خدا فرموده باشد و یک قول دروغ باشد و گفته خدا نباشد.

لَأَخَذْنا مِنْهُ بِالْيَمِينِ چند تفسیر شده بعضی گفتند: کنایه از این است که تمام قوت را از او میگیریم چون انسان قوای او در دست راست او است، بعضی گفتند:

بتمام قوت و قدرت او را میگیریم که آنی باو مهلت نمیدهیم، بعضی گفتند: او را ضعیف و ذلیل میکنیم و به خفت و مهانت او را هلاک میکنیم.

ثُمَّ لَقَطَعْنا مِنْهُ الْوَتِينَ و تین رگ قلب است متصل بظهر که بمجرد اینکه قطع شود انسان میمیرد که ما تعبیر میکنیم برگ حیات که متعاقب بموت است.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۴۷] .... ص : ۱۷۸

فَما مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حاجِزِينَ (۴۷)

پس نیست از شما احدی که بتواند او را از قدرت الهی جلوگیری کند. این آیات شریفه برای قطع طمع کفار و مشرکین است که از حضرتش تقاضا میکردند که با آنها موافقت کند و دست از دعوتش بردارد خداوند میفرماید اگر در کوچکترین

دستور ما کوتاهی کند و بر خلاف آن رفتار کند ما او را بشدیدترین عقوبات میگیریم و رگ حیات او را قطع میکنیم و موافقت با شما برای او خردلی نتیجه ندارد و احدی از شما قدرت جلوگیری از عقوبت ما را ندارد و نمیتواند او را از عقوبت ما نجات دهد، و الا نه حضرت رسول خردلی مخالفت دستور الهی میکند و نه خداوند نسبت باو کوچکترین مؤاخذه میفرماید بلکه او را اشرف مخلوقات خود قرار داده و مقام او را ببالاترین مقامات برده است.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۴۸] .... ص : ۱۷۹

وَ إِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ (۴۸)

و محققا این قرآن تذکره و یاد آوری است برای کسانی که با تقوی باشند.

پیغمبر اکرم مبعوث بر کافه جن و انس تا دامنه قیامت بوده و قرآن مجید هم برای هدایت و ارشاد تمام آنها نازل شده لکن استفاده از او و بهره برداری از او خاص اهل تقوی است چنانچه میفرماید: وَ نُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ ما هُوَ شِفاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ لا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَساراً اسراء آیه ۸۲، در این آیه عنوان تذکره فرموده و عنوان متقین و در آیه مذکوره شفاء و رحمت و عنوان مؤمنین و این دو مثلا- یک معنایی است زیرا مراد از شفاء شفاء از امراض باطنیه است از کفر و شرک و نفاق و اخلاق سوء و افعال معاصی و این عین تقوی است و لو امراض ظاهریه را هم شامل باشد و مراد از تذکره هم بفکر قیامت و عقوبات آن باشد و این هم خاص باهل ایمان است که معتقدین روز جزاء و پاداش اعمال هستند.

[سوره الحاقه (۶۹): آیه ۴۹] .... ص : ۱۷۹

وَ إِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ (۴۹)

و محققا ما میدانیم اینکه بعض شما تکذیب کننده هستند، مراد کفار و مشرکین نیستند زیرا آنها علنا تکذیب میکنند بلکه مراد منافقین هستند که خود را در زمره مؤمنین قلمداد کرده و جزء مصدقین وا نمود نمودند خداوند میفرماید:

اگر بر مؤمنین مخفی میکنید بر ما مخفی نیست.

وَ إِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ از شمایی که اظهار ایمان میکنید بعض شما که من تبعیضیه باشد.

مُكَذِّبِينَ بلكه بدتر از كفار و مشركين.

[سوره الحاقه (۶۹): آيه ۵۰] .... ص : ۱۸۰

وَ إِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكافِرِينَ (۵۰)

و محققا اين قرآن باعث حسرت ميشود براى كفار چنانچه ميفرمايد: وَ لَوْ تَرى إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقالُوا يا لَيْتَنا نُرَدُّ وَ لا نُكَذِّبَ بِآياتِ رَبِّنا وَ نَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ انعام آيه ۲۷. بخصوص موقعى كه مقامات مؤمنين را در بهشت مشاهده ميكنند و از خدا طلب ميكنند: رَبَّنا أَخْرِجْنا مِنْها فَإِنْ عُدْنا فَإِنَّا ظالِمُونَ مؤمنون آيه ۱۰۹، وَ هُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيها رَبَّنا أَخْرِجْنا نَعْمَلْ صالِحاً غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ ... الايه فاطر آيه ۳۴، و آيات ديگر.

[سوره الحاقه (۶۹): آيه ۵۱] .... ص : ۱۸۰

وَ إِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ (۵۱)

و بدرستى كه قرآن هر آينه حق اليقين است. از براى يقين سه مرتبه است علم اليقين عين اليقين حق اليقين علم اليقين اينكه از روى ادله و براهين و آثار يقين پيدا كند مثل اينكه از آثار قدرت الهى در عالم از خلقت و رزق و ساير افعال الهى يقين بوجود خداى متعال پيدا كند كه سر تا سر قرآن بيان آثار قدرت او را ميكند، و از معجزات يقين برسالت پيدا كند يا از دليل عقل و نقل يقين حاصل شود مثل خبر متواتر و اجماع و خبر محفوف بقرائن قطعيه و مثال خارجى مثل اينكه از دود و بوى سوختگى يقين بآتش پيدا كند.

و عين اليقين اينكه بچشم سر يا بچشم قلب ببيند مثل اينكه الآن خدمت پيغمبر است و از ميان دو لب مباركش استماع قرآن ميكند و الآن صحراى محشر است و بهشت و جهنم را مشاهده ميكند و نامه عملش بدستش داده شده و ميزان نصب شده و مثال خارجى آتش را ميبيند البته اين مرتبه بالاتر است از اينكه از آثار پى بمؤثر برد، از امير المؤمنين (ع) است عرض ميكند:

(عميت عين لا تراك الغيرك من الظهور ما ليس لك ... الخطبه).

و حق اليقين آن است كه خود را در بهشت متنعم يا در جهنم معذب يا در آتش سوزان ميبيند خدا ميفرمايد:

وَ إِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ در همين دنيا از توسل بقرآن و تلاوت آن چه فوائدى برده ميشود از دفع اعداء و شفاء مرضى و قضاء حوائج و نورانيت قلب مخصوصا از استخاره بآيات قرآنى كه چه حقائق را نشان ميدهد.

[سوره الحاقه (۶۹): آيه ۵۲] .... ص : ۱۸۱

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ (۵۲)

پس تسبيح كن بنام پروردگارت كه در اعلا درجات عظمت است.

فَسَبِّحْ بمعنى اعم شامل عبادات ميشود.

بِاسْمِ رَبِّكَ اسماء الهيه بسيار است اسماء افعال مثل خالق رازق محيى مميت رحيم غفور ودود رحمن عطوف رؤوف و غير اينها، و اسماء صفات عليم قدير خبير بصير سميع حكيم مريد مدرك و غير اينها، و اسماء ذات اللَّه حق هو كه اللَّه اسم ذات مستجمع جميع صفات كمال و جلال و جمال، حق بمعنى ثبوت مقام واجب- الوجودى، هو اشاره بمقام غيب الغيوبى كه تمام اينها عظيم على كبير است.

هذا آخر ما اردنا فى تفسير سوره الحاقه و يتلوها سوره المعارج، و الحمد للَّه و الصلاه على النبى و آله، و انا العبد الذليل السيد عبد الحسين الطيب.

سوره المعارج .... ص : ۱۸۱

اشاره

بسم اللَّه الرحمن الرحيم الحمد لوليه و الصلاه على رسوله و آله و اللعن على اعدائه

[سوره المعارج (۷۰): آيه ۱] .... ص : ۱۸۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

سَأَلَ سائِلٌ بِعَذابٍ واقِعٍ (۱)

سؤال كرد سؤال كننده اى بعذابى كه واقع ميشود.

الكلام فى فضلها: از ابن بابويه بسند متصل از جابر بن عبد اللَّه از حضرت صادق:

(اكثروا من قراءه سأل سائل فان من اكثر قراءتها لم يسأل اللَّه تعالى يوم- القيامه عن ذنب عمله و اسكنه الجنه مع محمد صلى اللَّه عليه و آله ان شاء اللَّه تعالى)

و اخبارى از خواص القرآن از پيغمبر و از حضرت صادق روايت كرده اند چون اعتمادى بآنها نيست از نقل آن خودارى

کردیم.

ص: ۱۸۱

سَأَلَ سائِلٌ بِعَذابٍ واقِعٍ مفسرین در تفسیر این جمله اقوال زیادی دارند در تعیین سائل که بود و عذاب واقع چه عذابی بوده و باء بعذاب چه بایی بوده تمام بدون مدرک است و آنچه از اخبار اهل بیت بدست ما رسیده یکی حدیثی است که از سید ابو الحمد از ابو القاسم سجستانی از ابو عبد اللّه شیرازی از ابو بکر جرجانی از ابی احمد بصری از محمد بن سهل از زید بن اسماعیل از محمد بن ایوب واسطی از سفیان بن عینیه از حضرت صادق از آباء طیبین خود روایت شده:

(قال: لما نصب رسول اللّه (ص) علیا یوم غدیر خم و قال: من کنت مولاه فعلی مولاه طار ذلک فی البلاد فقدم علی النبی (ص) النعمان بن الحارث الفهری فقال: امرتنا عن اللّه أن نشهد أن لا اله الا اللّه و انک رسول اللّه، و امرتنا بالجهاد و الحج و الصوم و الصلاه و الزکاه فقبلناهم ثم لم ترض حتی نصبت هذا الغلام فقلت: من کنت مولاه فعلی مولاه فهذا شی ء منک اوامر من عند اللّه؟- فقال (ص):

و اللّه الذی لا اله الا هو ان هذا الا من اللّه، فولی النعمان بن الحارث و هو یقول: اللهم ان کان هذا هو الحق من عندک فامطر علینا حجاره من السماء فرماه اللّه بحجر علی رأسه فقتله و انزل اللّه تعالی: سأل سائل بعذاب واقع).

و از علی بن ابراهیم از حضرت باقر (ع) تفسیر فرموده بخروج سفیانی و ظهور حضرت بقیه اللّه که سفیانی و لشکرش و بنی امیه و مخالفین را هلاک میکند و از بین میبرد، و لو حدیث سر بسته است ولی مفادش معلوم است زیرا میفرماید:

(نار تخرج من المغرب و ملک یسوقها من خلفها حتی تأتی دار سعد بن همام عند مسجدهم: فلا تدع دارا لبنی امیه الا أحرقها و لا تدع دارا فیها وتر لال محمد الا احرقتها و ذلک المهدی علیه السلام).

اقول: از آیات شریفه بعد استفاده میشود که مراد عذاب یوم القیامه بر کفار و اهل ضلال است و در این اخبار بیان بطون این آیه است و ممکن الجمع است باین بیان که در نصب خلافت که مخالفین انکار کردند که از جانب خدا باشد و گفتند: پیغمبر از پیش خود نصب کرده و در اثر این مخالفت دستگاه بنی امیه و بنی عباس و سنی گری تا زمان ظهور مهدی (عج) و در دوره رجعت که از آنها انتقام کشیده میشود و تا قیامت که خداوند آنها را بأشد عذاب میفرماید و اینها تمام اینها را انکار میکنند و این سؤال از راه

استعلام نیست بلکه از راه انکار است خدا میفرماید: این وقوع پیدا میکند و البته تحقق مییابد.

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۲] .... ص : ۱۸۳

لِلْكافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دافِعٌ (۲)

این عـذاب واقع اختصاص دارد بکافرین و نیست از برای این عـذاب دفع کننده نه پدر نه مادر نه برادر و نه خواهر و نه خویش و نه بیگانه و نه دوست و نه رفیق و نه مال و نه جاه و نه عشیره و نه قبیله و نه شفیع و نه حمیم.

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳] .... ص : ۱۸۳

مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعارِجِ (۳)

این عـذاب واقع که دافعی نـدارد از خـدای متعـال است که ذی المعـارج است، معـارج جمع معراج است از مـاده عروج بمعنی صعود بطرف بالا- رفتن مقابـل نزول بمعنی پائین آمـدن هر چه رو بخـدا میرود و نزدیک برحمت و تفضـلات او میشود صـعود دارد و عروج چنانچه در فضـیلت نماز فرمودند: (الصلاه معراج المؤمن) و دارد اعمال بندگان را میبرند ملائکه بطرف بالا و هر چه شـرائط صـحت و قبول بیشتر و بهتر باشد بالاتر میرود، در قرآن مجید هم میفرماید: إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَ الْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ فاطر آیه ۱۱. و بندگان هر چه در ایمان و اخلاق فاضـله و اعمال صالحه بیشتر کوشش کنند قرب آنها بمقام ربوبی بیشتر میشود لذا در هر عبادتی قصد قربت لازم است، و هر چه در صـراط مسـتقیم سیر کنند قرب باو بیشتر پیدا میکنند بعکس کفر و شرک و ضـلالت و معاصـی بعد و نزول پیدا میکنند که معنی لعن است، ارواح مؤمنین پس از قبض روح ملائکه میبرند بطرف بالا بسا از طبقه هفتم هم بالاتر میرود و لذا بطریق جمع آورده میفرماید: مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعارِجِ.

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۴] .... ص : ۱۸۳

تَعْرُجُ الْمَلائِكَهُ وَ الرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كانَ مِقْدارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَهٍ (۴)

عروج پیدا میکنند ملائکه و روح بسوی خدای متعال در روزی که هست مقدار او پنجاه هزار سال. گفتند: مراد از روح جبرئیل است و تخصیص بذکر برای عظمت او است بین ملائکه مثل آیه: تَنَزَّلُ الْمَلائِكَهُ وَ الرُّوحُ فِيها بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ سَلامٌ هِيَ

حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ

در شب قدر، و مراد از یوم در اخبار دارد: روز قیامت است چنانچه از کافی مسندا از حضرت صادق (ع) روایت کرده فرمود:

(فحاسبوا انفسکم قبل ان تحاسبوا فان للقیامه خمسین موقفا کل موقف مقداره الف سنه ثم تلی: فی یوم کان مقداره خمسین الف سنه).

و همین حدیث را شیخ طوسی بسند بسیار معتبر از آن حضرت روایت کرده و مفید در امالی و غیر اینها و این سند بسیار معتبر است، لکن مفسرین عامه بعضی گفتند: مراد عمر دنیا است از اول خلقت آسمانها و زمین و جن و انس و حیوانات تا فناء دنیا که نه اولش معلوم است و نه آخرش، و بعضی گفتند: مراد فاصله بین کره زمین است تا آسمان هفتم که اگر انسان بخواهد سیر کند پنجاه هزار سال طول میکشد و ملائکه در یک روز سیر میکنند و بطلان این دو از نفس آیه معلوم میشود زیرا نفس آیه یک روز را بیان میفرماید که این مقدار است و عمر دنیا یک روز نیست و سیر ملائکه مربوط بمقدار طول روز نیست، و در حدیث از حضرت رسالت (ص) است که در روز قیامت اگر حساب محول شود بغیر خدای متعال پنجاه هزار سال طول میکشد و لکن خداوند در یک ساعت بحساب شما رسیدگی میکند و در حدیث دیگر از آن حضرت فرمود:

(انه یخف علی المؤمن حتی یکون اخف علیه من صلوه مکتوبه فی الدنیا).

و در حدیث دیگر از حضرت صادق است که: مراد رجعت رسول اللّه است پنجاه هزار سال و رجعت امیر المؤمنین چهل و چهار هزار سال.

اقول: معتبر همان تفسیر اول است و کلام مفسرین اعتبار ندارد و این اخبار اخیره بر فرض صحت منافی نیست زیرا حساب یکی از مواقف خمسین است و البته نسبت باشخاص تفاوت میکند بلکه بعضی بدون حساب وارد بهشت میشوند یا قعر جهنم میافتند و دوره رجعت هم چون متصل بقیامت است انتهای او را احدی غیر خدا نمیداند.

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۵] .... ص : ۱۸۴

فَاصْبِرْ صَبْراً جَمِیلًا (۵)

پس صبر کن صبر بسیار نیکویی. اولا مقام صبر بسیار مقام عالی است که

میفرماید: إِنَّما یُوَفَّی الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَیْرِ حِسابٍ زمر آیه ۱۳. و ثانیا گفتیم: صبر سه قسم است صبر بر بلا، و صبر بر مشقت عبادات، و صبر بر جلوگیری نفس از معاصی، اول سیصد درجه ثواب دوم ششصد درجه سوم نهصد درجه و لکن بیک اعتبار صبر دو قسم است یک قسم صبری که از تحت اختیار خارج است مثل صبر بر بلیات و مصائب وارده، و صبری که در تحت اختیار او است مثل صبر بر زحمت عبادت و ترک هوای نفس، و صبر جمیل صبر بر اذیت و ظلم که در مقام تلافی بر نیاید خداوند امر میفرماید پیغمبر اکرم را که تحمل کند اذیتهای کفار و مشرکین و منافقین و معاندین را که نسبت بآن حضرت چه اهانتها و جسارتها و اذیتها و ظلمها روا داشتند میفرماید:

فَاصْبِرْ تحمل فرما بر آنها غیظ و غضب نکن و در مقام تلافی بر نیا.

صَبْراً جَمِیلًا خداوند از آنها انتقام خواهد کشید و حضرتش آن قدر تحمل نمود که پس از هجرتش هم در مقام تلافی آنها بر نیامد حتی جهادهای با آنها اغلب دفاعی بوده آنها میآمدند بر کشتن او و اصحاب او حتی در باب جهاد دستور داد که اگر آنها دست از قتال برداشتند یا برگشتند یا حربه های خود را انداختند متعرض آنها نشوید حتی در فتح مکه تمام آنها را عفو فرمود مخصوصا با منافقین تا دستور جهاد نیامده بود که فرمود: جاهِدِ الْکُفَّارَ وَ الْمُنافِقِینَ وَ اغْلُظْ عَلَیْهِمْ توبه آیه ۷۶، تحریم آیه ۹.

[سوره المعارج (۷۰): آیات ۶ تا ۷] .... ص : ۱۸۵

إِنَّهُمْ یَرَوْنَهُ بَعِیداً (۶) وَ نَراهُ قَرِیباً (۷)

بدرستی که کفار و مشرکین قیامت را دور میبینند و ما میبینیم او را نزدیک اما کفار که منکر روز جزا و بعث هستند گمان میکنند که خبری نباشد و این نه از روی یقین و علم باشد بلکه از روی مظنه و خیال چنانچه میفرماید: وَ قالُوا ما هِیَ إِلَّا حَیاتُنَا الدُّنْیا نَمُوتُ وَ نَحْیا وَ ما یُهْلِکُنا إِلَّا الدَّهْرُ وَ ما لَهُمْ بِذلِکَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا یَظُنُّونَ جاثیه آیه ۲۴.

و اما آنهایی که معتقد هستند میگویند: بسیار دور است تا دنیا بآخر برسد و قیامت بر پا شود. حتی عوام شیعه کی امام زمان ظاهر شود و رجعت ائمه بپایان رسد و قیامت برپا شود.

إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيداً و لكن خدا ميفرمايد: ما ميبينيم او را نزديك كه اين رؤيت دوم علم است.

وَ نَراهُ قَرِيباً يكى آنكه فرمودند:

اذا مات ابن آدم قامت قيامه

و موت نزديكترين اشياء است بانسان نفس فرو ميرود برنگردد يا برگردد فرو نرود مرگ است: فَإِذا جاءَ أَجَلُهُمْ لا يَسْتَأْخِرُونَ ساعَةً وَ لا يَسْتَقْدِمُونَ اعراف آيه ۳۴، و مراد از ساعت ساعت اصطلاحى نيست كه عبارت از شصت دقيقه باشد بلكه قطعه از زمان است و لو طرف آن باشد ديگر آنچه آمدنى است بانسان نزديك است و خواهد بآن رسيد.

[سوره المعارج (۷۰): آيات ۸ تا ۹] .... ص : ۱۸۶

يَوْمَ تَكُونُ السَّماءُ كَالْمُهْلِ (۸) وَ تَكُونُ الْجِبالُ كَالْعِهْنِ (۹)

روزى كه آسمان مثل آب شدن ذوب فلزات او آب ميشود و كوه ها مثل قطن و پنبه از هم پاشيده ميشود.

يَوْمَ تَكُونُ السَّماءُ كَالْمُهْلِ نوع مفسرين نظر به اينكه آسمانها را يك جسم ثقيل تصور كرده كه اين كرات جويه كواكب و خورشيد و ماه در آن جسم كوبيده شده ميگويند:

آن جسم آب ميشود چنانچه مس آب ميشود.

اقول: اولا- بر فرض قول شما اگر چنين باشد با آيه: يَوْمَ نَطْوِى السَّماءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كمال تنافى را دارد زيرا مس آب شده را نميتوان لوله كرد مثل لوله كاغذ.

و ثانيا در آيه شريفه تشبيه كرده و در تشبيه ادنى مناسبت كافى است يعنى همين نحوى كه فلز و مس آب شده از هم پاشيده و جدا ميشود و از كار ميافتد آسمانها از كار ميافتد و لذا در آيات تشبيهات مختلف فرموده يك جا ميفرمايد: تَأْتِى السَّماءُ بِدُخانٍ مُبِينٍ دخان آيه ۹، يك جا: وَ إِذَا السَّماءُ كُشِطَتْ يك جا إِذَا السَّماءُ انْفَطَرَتْ يك جا: إِذَا السَّماءُ انْشَقَّتْ يك جا كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ تمام اشاره باين كه از كار ميافتد و در هم ميشود چنانچه كفار را تشبيه فرموده: أُولئِكَ كَالْأَنْعامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ اعراف آيه ۱۷۸، إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ فرقان آيه ۴۶ تشبيه بانعام نه از جهت شكل و صورت و خوراك و لسان و امثال اينها بلكه از جهت بى شعورى و بى ادراكى و كم عقلى است.

وَ تَكُونُ الْجِبالُ كَالْعِهْنِ یعنی از هم پاشیده میشود نه اینکه مثل پنبه زده شده باشد لذا در جای دیگر میفرماید در سوره طه: یَنْسِفُها رَبِّی نَسْفاً فَیَذَرُها قاعاً صَفْصَفاً آیه ۱۰۵ و ۱۰۶، یک جا میفرماید: وَ سُیِّرَتِ الْجِبالُ فَکانَتْ سَراباً نبأ آیه ۲۰ و غیر اینها غرض این است که در تشبیه لازم نیست در جمیع خصوصیات مشابه یکدیگر باشند در یک جهت کافی است.

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۱۰] .... ص : ۱۸۷

وَ لا یَسْئَلُ حَمِیمٌ حَمِیماً (۱۰)

و پرسش نمیکند دوست و خویشاوندی از حال دوست و خویشاوند خود تمام گرفتار خود هستند بزمان ما دوره وا نفساه است در جای دیگر میفرماید: یَوْمَ یَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِیهِ وَ أُمِّهِ وَ أَبِیهِ وَ صاحِبَتِهِ وَ بَنِیهِ لِکُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ یَوْمَئِذٍ شَأْنٌ یُغْنِیهِ عبس آیه ۳۴ الی ۳۷ بلکه حاضر است تمام آنها را فدا بدهد و خود نجات پیدا کند چنانچه در آیات بعد بیان میفرماید فقط یک استثناء دارد که میفرماید: الْأَخِلَّاءُ یَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِینَ زخرف آیه ۶۷ که آنها بعد از آنکه خود نجات پیدا کنند در مقام نجات دوستان و خویشان و اقارب و بستگان خود برمیآیند مثل انبیاء و صلحا و اتقیاء و مؤمنین که این مقام شفاعت است، و شفعاء یوم القیامه بسیارند شفاعت کبری خاص محمد و آل محمد است و صغری از برای دیگران که شرحش مکرر بیان شده اما تا خود گرفتار است بفکر احدی نیست: وَ لا یَسْئَلُ حَمِیمٌ حَمِیماً.

[سوره المعارج (۷۰): آیات ۱۱ تا ۱۴] .... ص : ۱۸۷

یُبَصَّرُونَهُمْ یَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ یَفْتَدِی مِنْ عَذابِ یَوْمِئِذٍ بِبَنِیهِ (۱۱) وَ صاحِبَتِهِ وَ أَخِیهِ (۱۲) وَ فَصِیلَتِهِ الَّتِی تُؤْوِیهِ (۱۳) وَ مَنْ فِی الْأَرْضِ جَمِیعاً ثُمَّ یُنْجِیهِ (۱۴)

نشان داده میشوند بیکدیگر دوست میدارد گنهکار اگر میتوانست فدا دهد به پسرانش و عیالش و برادرش و خویشانی که او را نگهداری میکردند و هر که در روی زمین است جمیع آنها را که پس از این فدا نجات پیدا کند. اشاره به اینکه حاضر است تمام اهل زمین جهنم روند و فقط او نجات پیدا کند و لکن این قضیه عکس است از امیر المؤمنین است که انسان باید بین خوف و رجا باشد آن قدر خائف باشد که

اگر فردای قیامت خداوند تمام اهل محشر را بهشت برد بترسد که او را بجهنم برند و اگر تمام را بجهنم برند امیدوار باشد که او را تنها ببهشت برند.

[سوره المعارج (۷۰): آیات ۱۵ تا ۱۸] .... ص : ۱۸۸

كَلاَّ إِنَّها لَظى (۱۵) نَزَّاعَةً لِلشَّوى (۱۶) تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَ تَوَلَّى (۱۷) وَ جَمَعَ فَأَوْعى (۱۸)

هرگز چنین نیست که کفار میگویند محققا آتش جهنم شعله ور است و جدا میکند اعضاء بدن را از جلد و لحم و محاسن صورت میخواند کسانی را که پشت کردند بدین خدا و اعراض کردند و جمع مال کردند پس نگاه داشتند.

كَلَّا یعنی احدی نیست که او را نجات دهد از آتش جهنم.

إِنَّها لَظى گفتند: یکی از اسماء جهنم است یعنی آن آتش جهنم است لکن لظی بمعنی تلظی است که میفرماید: فَأَنْذَرْتُكُمْ ناراً تَلَظَّى لیل آیه ۱۴. یعنی آتش زبانه میکشد و شعله میزند.

نَزَّاعَةً نزع بمعنی جدایی است یعنی آتش جهنم جدا کننده است.

لِلشَّوى بعضی گفتند: مراد گوشت و پوست است از هم جدا میشوند، بعضی گفتند: مراد اعصاب و عروق است، بعضی گفتند: اعضاء صورت است از لبها و چشمها و دماغ. ما می گوییم: اعضاء بدن تا شامل جمیع اینها باشد و اینها پس از جدایی باز بهم پیوست میکنند زیرا عذاب دائمی است و خلود است چنانچه میفرماید: كُلَّما نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْناهُمْ جُلُوداً غَيْرَها لِيَذُوقُوا الْعَذابَ نساء آیه ۵۹.

تَدْعُوا میخواند آن آتش نه به اینکه صدایی و کلامی و قول و گفتاری باشد بلکه شعله آتش او را میرباید و بخود جذب میکند کرا.

مَنْ أَدْبَرَ که پشت کرد بدین و احکام دین و کتب دینیه و رسولان الهیه.

وَ تَوَلَّى اعراض کرد و اعتنایی ننمود و توجهی نکرد نه بدین و نه بامر آخرت و نه بسعادت و هدایت فقط توجهش باین بود که در مقام جمع آوری زخارف دنیوی برآید.

وَ جَمَعَ و پس از جمع آوری در مقام حفظ و حراست آنها برآمد که بخل کرد.

فَأَوْعی نگاه داری نمود.

اقول: تصور نشود که این آیات فقط راجع بکفار و مشرکین باشد مصداق این آیات امروز در جامعه بسیار هستند که در بند حلال و حرام نیستند از هر راهی مالی بدست آید بتمام قوا رو باو میآورند و لو از راه ظلم و تعدی و سرقت و تقلب در اجناس و رشوه و ربا و حیله و تزویر باشد و منع میکنند حقوق فقراء ذوی الارحام و زکوات و اخماس و مصارف دینی را و اگر هم مصرفی بکنند مصرف حرام مثل ساز و آواز و رقص و سینما و آلات لهو و لهب و شرب و سایر مصارف محرمه میکنند بدانند که آتش جهنم برای آنها زبانه میکشد و شعله میزند و آنها را بخود جذب میکند و اعضاء بدن آنها را از هم جدا میکند نَزَّاعَةً لِلشَّوی

[سوره المعارج (۷۰): آیات ۱۹ تا ۲۱] .... ص : ۱۸۹

إِنَّ الْإِنْسانَ خُلِقَ هَلُوعاً (۱۹) إِذا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعاً (۲۰) وَ إِذا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعاً (۲۱)

ببری مال مسلمان و چو مالت ببرند بانگ و فریاد بر آری که مسلمانی نیست

بدرستی که انسان طبیعتا و هوای نفس او اقتضا میکند و چنین خلق شده که حریص بجمع مال دنیا است اگر ضرری و خسارتی و فقری باو متوجه شد بجزع و فزع میافتد و داد و فریادش بلند است و اگر چیزی باو رو آورد و دخلی و نفعی و استفاده ای پیدا کرد منع حقوق الهیه را میکند و باصطلاح نمتک پس نمیدهد.

گفتند: انسان سه دشمن بزرگ دارد. اول- دنیا است که خود را در نظر انسان جلوه میدهد عمارتهای زیبا ریاستهای عالیه اموال و مکنت های سامیه که انسان بچشم ظاهری جلوات آنها را مشاهده میکند ولی چشم باطنی و چشم قلب او کور است و مضار او را درک نمیکند که این دنیا چو مار خوش خط و خال است و در باطنش زهر قتال است یک چشمی میخواهد مثل چشم امیر المؤمنین (ع) که بابن عباس بفرماید که: تمام ریاست دنیا و زخارف آن در نظر علی مثل یک گوشت گندیده است که در دهان شخص خوره دار باشد:

(الدنیا دار بالبلاء محفوفه و بالغدر موصوفه)

چه اندازه حماقت است که انسان آخرت باقیه را بفروشد بدنیای فانیه که خبر از یک ساعت بعد خود ندارد اجل برسد و او را بگیرد یا بلائی متوجه شود و ریاست و مکنت او را

نابود کند، و خبر ندارد که

(فی حلالها حساب و فی حرامها عقاب)

و ای بر کسی که باع دینه بدنیاه، و مضار دنیا بسیار است در قرآن و اخبار و حس و و جدان و عقل و برهان بر طبقش قائم است.

دوم- هوای نفس که پس از جلوات دنیا نفس مایل میشود و علاقه پیدا میکند جایی که مثل حضرت یوسف بفرماید: وَ ما أُبَرِّئُ نَفْسِی إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا ما رَحِمَ رَبِّی یوسف آیه ۵۳. و خداوند میفرماید: أَ فَرَأَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ وَ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلی عِلْمٍ وَ خَتَمَ عَلی سَمْعِهِ وَ قَلْبِهِ وَ جَعَلَ عَلی بَصَرِهِ غِشاوَةً فَمَنْ یَهْدِیهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ جاثیه آیه ۲۳.

سوم شیطان که پس از جلوات دنیا و علاقه نفسانی شیطان راه نشان میدهد که سبل شیطانی است و تمام مقصدش این است که انسان را از صراط المستقیم جلوگیری کند و در ضلالت اندازد چنانچه گفت: قالَ فَبِما أَغْوَیْتَنِی لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِراطَکَ الْمُسْتَقِیمَ ثُمَّ لَآتِیَنَّهُمْ مِنْ بَیْنِ أَیْدِیهِمْ وَ مِنْ خَلْفِهِمْ وَ عَنْ أَیْمانِهِمْ وَ عَنْ شَمائِلِهِمْ وَ لا تَجِدُ أَکْثَرَهُمْ شاکِرِینَ اعراف آیه ۱۵. و خداوند میفرماید: أَ لَمْ أَعْهَدْ إِلَیْکُمْ یا بَنِی آدَمَ أَنْ لا تَعْبُدُوا الشَّیْطانَ إِنَّهُ لَکُمْ عَدُوٌّ مُبِینٌ وَ أَنِ اعْبُدُونِی هذا صِراطٌ مُسْتَقِیمٌ وَ لَقَدْ أَضَلَّ مِنْکُمْ جِبِلًّا کَثِیراً أَ فَلَمْ تَکُونُوا تَعْقِلُونَ یس آیه ۶۰ الی ۶۲.

[سوره المعارج (۷۰): آیات ۲۲ تا ۳۰] .... ص : ۱۹۰

إِلَّا الْمُصَلِّینَ (۲۲) الَّذِینَ هُمْ عَلی صَلاتِهِمْ دائِمُونَ (۲۳) وَ الَّذِینَ فِی أَمْوالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ (۲۴) لِلسَّائِلِ وَ الْمَحْرُومِ (۲۵) وَ الَّذِینَ یُصَدِّقُونَ بِیَوْمِ الدِّینِ (۲۶)

وَ الَّذِینَ هُمْ مِنْ عَذابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ (۲۷) إِنَّ عَذابَ رَبِّهِمْ غَیْرُ مَأْمُونٍ (۲۸) وَ الَّذِینَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حافِظُونَ (۲۹) إِلَّا عَلی أَزْواجِهِمْ أَوْ ما مَلَکَتْ أَیْمانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَیْرُ مَلُومِینَ (۳۰)

فقط استثناء فرموده از افراد انسان کسانی را که دارای این صفات باشند که میفرماید:

مگر نمازگزاران کسانی که دوام دارد نماز آنها یعنی پنج نماز واجبی از آنها ترک نمیشود و کسانی که در اموال خود حقی بر سائلین و محرومین قرار داده اند و کسانی که اعتقاد دارند و تصدیق میکنند بروز جزاء روز قیامت و کسانی که از عذاب

پروردگار خود میترسند، زیرا عذاب پروردگار آنها غیر مأمون است احدی امن از آن ندارد و کسانی که عورت خود را حفظ میکنند مگر بر زنهای خود و شوهرهای خود یا کنیزان خود بملک یمین مالک شدند پس بدرستی که آنها غیر ملومین هستند یعنی ملامت ندارند.

إِلَّا الْمُصَلِّينَ که در میان واجبات دینی اهم از تمام آنها است که میفرمایند:

(الصلاه خیر موضوع من شاء استقل و من شاء استکثر)

و (الصلاه معراج المؤمن و

(اول ما یحاسب به العبد یوم القیامه الصلاه)

و

(عنوان صحیفه المؤمن الصلاه ان قبلت قبل ما سواه و ان ردت رد ما سواها

و

(الصلاه عمود الدین من لا صلوه له لا دین له

و البته مراد صلوه صحیحه است که تام الاجزاء و الشرائط باشد و گفتند:

(تارک الصلاه کافر)

و ضایع الصلاه بلا ایمان از دنیا میرود.

الَّذِينَ هُمْ عَلى صَلاتِهِمْ دائِمُونَ از اول بلوغ نماز واجب میشود تا نفس آخر که میفرماید:

(لا تسقط بحال)

و اقسام صلوه از واجبه و مندوبه موقته و غیر موقته و احکام نماز و عوارض آن و مسائل آن بسیار است باید یک نماز بدون عذر شرعی از او فوت نشود.

وَ الَّذِينَ فِي أَمْوالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ حقوق ذوی الحقوق از زکوات و اخماس و مظالم عباد و ارحام و مضطرین و حفظ نفس محترمه و حفظ دین و نذور و کفارات و سایر واجبات مالیه و صدقات مندوبه و صله ارحام و دستگیری از بیچارگان و درمانده گان.

لِلسَّائِلِ اگرچه سؤال مذموم است بالاخص کسانی که کسب آنها گدایی است در صورتی که احتیاج نداشته باشند حرام است

که تعبیر بسائل بکف میکنند، و لکن رد سائل هم مذموم است.

وَ الْمَحْرُومِ کسانی هستند که خدا میفرماید: لِلْفُقَراءِ الَّذِینَ أُحْصِرُوا فِی سَبِیلِ اللَّهِ لا یَسْتَطِیعُونَ ضَرْباً فِی الْأَرْضِ یَحْسَبُهُمُ الْجاهِلُ أَغْنِیاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِیماهُمْ لا یَسْئَلُونَ النَّاسَ إِلْحافاً بقره آیه ۲۸۴.

ص: ۱۹۱

وَ الَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ اعتقاد بروز جزا و پاداش عمل دارند و در مقام تحصیل آخرت و مثوبات آن بر میآیند که عباره اخری ایمان باشد آنهم ایمان کامل که هیچ کوتاهی در آن نکرده باشند.

وَ الَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ خائف هستند، خوف مؤمن از جهاتی است یکی آنکه میترسد که خدا نخواسته در بقیه عمر سلب ایمان بشود و بی ایمان از دنیا برود و دائما از خدا طلب میکند حفظ ایمان و عاقبت بخیری را، دیگر آنکه بدون توبه از دنیا برود و بر فرض توبه مورد قبول نشود، و دیگر آنکه اگر خدا با بنده بعدل رفتار کند برای یک لغزش عذاب نماید حق دارد، دیگر آنکه عباداتش رد شود و مورد قبول نگردد که مؤمن دائما باید بین خوف و رجاء باشد که دو معصیت کبیره امن من مکر اللَّه و یأس عن روح اللَّه است.

إِنَّ عَذابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ احدی از فردای خود خبر ندارد آیا با سعادت از دنیا میرود یا با شقاوت.

وَ الَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حافِظُونَ فرج بمعنی عورت است و عورت در رجال عبارت است از قبل و دبر و بیضتان و عجان و ظهار فاصله بین عورتین و پشت عورت و حفظ آن از زنا و لواط و استمناء و نظر است که واجب است ستر کند و حرام است نظر بعورت دیگران کند، و در نساء سه قسم عورت دارند یکی بر مردم نامحرم تمام بدن از موی سر تا کف پا فقط استثناء شده قرصه صورت و دست تا بند دست و روی پا تا مفصل آنهم مشروط به اینکه زینت نشده باشد مثل ابرو و چشم و لب و سایر اعضاء صورت یا دست و پا، و در نماز و طواف هم ستر واجب است، و یکی بر محارم از رجال از ناف تا زانو حتی بر پدر و فرزند و برادر، و یکی بر نساء قبل و دبر و ما بینهما و ما حولهما حتی بر مادر و دختر و خواهر که واجب است ستر کند و حرام است نظر کند.

إِلَّا عَلى أَزْواجِهِمْ که مرد نسبت بزوجه و زن نسبت بزوج که همه نوع استمتاع بر طرفین جایز است چه دائمیه باشد یا موقته که متعه میگویند خلافا للعامه که متعه را حرام میدانند چون عمر حرام کرده که گفت: (متعتان کانتا فی عهد رسول اللَّه محللتان

انا احرمهما و اعاقب عليهما.

أَوْ ما مَلَكَتْ أَيْمانُهُمْ که عبارت از کنیز باشد مشروط بر اینکه مزوجه غیر نباشد که بر مولی حلال است یا بر کسی که مولی تحلیل کرده.

فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ بلکه بسا واجب میشود یا مستحبّ است و فضیلت دارد.

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۱] .... ص : ۱۹۳

فَمَنِ ابْتَغى وَراءَ ذلِكَ فَأُولئِكَ هُمُ العادُونَ (۳۱)

پس کسی که طلب کند و مشی کند سوای این طریقه را پس آنها هستند از تعدی و تجاوز کنندگان، انسان از ابتدایی که ارواح آنها خلق شده روح هیچگونه کمالی نداشت ولی قابلیت تمام کمالات را داشت خداوند شش منزل قرار داد که این روح سیر کند تا بمنزل اصلی که بهشت باشد نائل شود که گفتند: (الانسان مسافر و منازله سته) منزل اول اصلاب آباء دوم ارحام امهات، سوم این دنیا، چهارم عالم برزخ، پنجم صحرای محشر، ششم بهشت یا جهنم و تحصیل کمالات منحصر باین منزل سوم است نه در صلب پدر و نه در رحم مادر و نه در برزخ و نه در قیامت میتوان تحصیل کمال نمود و چون این منزل بسیار خطرناک است خداوند پلی و جسری قرار داده که انسان از روی آن سیر کند تا از خطر مصون و محفوظ ماند و آن صراط مستقیم دیانت است اگر از این صراط قدمی بیرون گذاشت غرق در دریای جهنم دنیا میشود و فردای قیامت هم در آن صراط لغزش دارد و غرق دریای جهنم آخرت میشود و این صراط را در آیات قبل نشان داده لذا میفرماید:

فَمَنِ ابْتَغى وَراءَ ذلِكَ و از این طریقه و صراط بیرون رفت و متابعت کرد سبل شیطانی را.

فَأُولئِكَ هُمُ العادُونَ تعدی و تجاوز کرده و از صراط مستقیم خارج شده.

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۲] .... ص : ۱۹۳

وَ الَّذِينَ هُمْ لِأَماناتِهِمْ وَ عَهْدِهِمْ راعُونَ (۳۲)

و از افراد مستثنی کسانی هستند که آنها از امانات و عهد خود مراعات میکنند، و امانت عبارت است از این که چیزی بدست او بسپارند او نگهداری کند تا بصاحبش رد کند و خیانت نکند، و امانت سه قسم است امانت خدا و رسول و خلق اما امانت الهی

دین مقدس اسلام است باید خیانت در دین نکرده و از هر جهت دین را حفظ کنند و مراعات کنند و همچنین آنچه خدا به بنده عنایت کرده از عقل و حیاه و مال و غیر اینها امانت الهی است باید بمصرفی که دستور داده صرف کرد بر خلاف آن خیانت است.

امانت رسول ثقلین کتاب الهی و عترت رسول که در حدیث ثقلین بیان فرموده خدا لعنت کند آنهایی را که در این دو امانت خیانت کردند. امانت خلق هم سه قسم است مالی نظری گفتاری، مالی بدست شما سپرده باید رد کنی، عیبی از برادر دینی دیدی باید ستر کنی و افشاء نکنی، کلامی بشما و سری سپرد بازگو نکنی.

وَ الَّذِینَ هُمْ لِأَماناتِهِمْ شامل تمام میشود چون جمع مضاف است افاده عموم دارد.

وَ عَهْدِهِمْ چه عهدی که خدا با او بسته یا او با خدا بسته یا خلق با یکدیگر بسته اند، اما عهد خدایی: أَ لَمْ أَعْهَدْ إِلَیْکُمْ یا بَنِی آدَمَ أَنْ لا تَعْبُدُوا الشَّیْطانَ إِنَّهُ لَکُمْ عَدُوٌّ مُبِینٌ وَ أَنِ اعْبُدُونِی هذا صِراطٌ مُسْتَقِیمٌ یس آیه ۶۰ و ۶۱. و اما عهد بنده با خدا یکی از سه امر است که واجب میشود نذر عهد یمین و در مخالفتش کفاره دارد، و اما عهد با یکدیگر قرار دادهایی است که بین مسلمانان میکنند باید وفا کرد مگر در امر غیر مشروع و وعده هایی که بیکدیگر میدهند.

(المؤمن اذا وعد وفی).

راعُونَ مراعات میکنند و خیانت نمیکنند.

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۳] .... ص : ۱۹۴

وَ الَّذِینَ هُمْ بِشَهاداتِهِمْ قائِمُونَ (۳۳)

و کسانی هستند که بر طبق شهادات خود قیام دارند، یکی از کتب فقهیه کتاب القضاء و الشهادات است اقسام شهادت و موارد آن و شرایط شاهد و مواردی که واجب است شهادت دهد و مواردی که باید کتمان کند و حرام است شهادت دهد و مواردی که جایز است موکول بفقیه است و فقه و چیزی که اینجا لازم است که باید تذکر داد موضوع شهادتین است که می گویی: اشهد أن لا اله الا اللّه و اشهد أن محمدا رسول اللّه که باید بر طبق این دو قیام: داشته باشی خردلی توجه بغیر خدا نباشد و دستوری از دستورات رسول را مخالفت نکرد و همچنین شهادت بولایت و امامت و وصایت ائمه

هدی علیهم الصلاه و السلام.

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۴] .... ص : ۱۹۵

وَ الَّذِینَ هُمْ عَلی صَلاتِهِمْ یُحافِظُونَ (۳۴)

حفظ صلوه مجرد اتیان بنماز نیست که در اول این صفات بیان شد که فرمود: إِلَّا الْمُصَلِّینَ الَّذِینَ هُمْ عَلی صَلاتِهِمْ دائِمُونَ بلکه حفظ صلوه بیان احکام نماز و امر بصلاه و نهی از ترک صلوه که نماز در جامعه مسلمین محفوظ بماند و از بین نرود که امروز اکثر افراد خودمان تارک الصلاه هستند و آنهایی که نماز میگذارند اکثر ضایع الصلاه و کسانی که مراعات میکنند و صلوه صحیح بجا میآورند مراعات شرایط قبول را نمیکنند صلوه مقبول تامه الشرائط در جامعه کبریت احمر شده.

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۵] .... ص : ۱۹۵

أُولئِکَ فِی جَنَّاتٍ مُکْرَمُونَ (۳۵)

این کسانی که دارای این صفات حمیده و اعمال صالحه هستند در تمام بهشتهای هشتگانه که جنات ثمانیه باشد محترم و مکرم هستند.

ما معتقدیم که اهل ایمان اگر با ایمان از دنیا روند و معاصی باعث سلب ایمان آنها نشود اهل بهشت هستند و بالاخره مشمول مغفرت الهی و شفاعت اهل بیت عصمت و طهارت میشوند و نجات پیدا می کنند لکن درجات آنها در بهشت بسیار مختلف است بتفاوت درجات ایمان و اخلاق فاضله و اعمال صالحه و آنهایی که درجات آنها بالاتر از همه اهل بهشت در هر هشت بهشت کسانی هستند که دارای این صفات مذکوره باشند و در پیشگاه احدیت محترم و مکرم هستند. اللهم ارزقناه بجاه محمد و آله صلی اللّه علیه و آله.

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۶] .... ص : ۱۹۵

فَما لِ الَّذِینَ کَفَرُوا قِبَلَکَ مُهْطِعِینَ (۳۶)

پس چه چیز است و چه باعث شده و چه وادار کرده کسانی را که کافر شدند در مقابل و روبروی تو که شتاب میکنند در عداوت و دشمنی با شما این آیه شریفه در حق منافقین است با آیات بعد زیرا سایر کفار اعراض میکنند و رو بر میگردانند و پشت میکنند لکن منافقین روبرو میآیند با کمال عداوت که در ظاهر اقبال کردند و در باطن اعداء عدو هستند که باصطلاح درد داخلی هستند و اشد عذاب بر آنها است که میفرماید: إِنَّ

الْمُنافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ

نساء آیه ۱۴۴.

فَما لِ الَّذِينَ كَفَرُوا یعنی چه گمان میکنند و پیش خود تصور میکنند.

قِبَلَكَ در مقابل شما یعنی در نزد شما میآیند.

مُهْطِعِينَ بسرعت و شتاب به اینکه ما اگر منافعی و بهره ای از برای مؤمنین باشد در دنیا ما هم با آنها شرکت میکنیم و بهره برداری میکنیم بلکه در منافع آنها بیشتر و بالاتر بهره برداری میکنیم چنانچه کردند آنچه کردند و در آخرت بر حسب عقیده باطنی خود بکفر و شرک بر آنها مقدم هستیم این است که منافقین بیش از مسلمین خود را بپیغمبر اکرم نزدیک میکردند و خداوند در چند مورد باین معنی اشاره دارد و فردای قیامت هم بشتاب رو بآتش بروند که میفرماید: يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْداثِ كَأَنَّهُمْ جَرادٌ مُنْتَشِرٌ مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكافِرُونَ هذا يَوْمٌ عَسِرٌ قمر آیه ۷ و ۸، وَ لا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّما يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصارُ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤُسِهِمْ لا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَ أَفْئِدَتُهُمْ هَواءٌ ابراهیم آیه ۴۳ و ۴۴.

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۷] .... ص : ۱۹۶

عَنِ الْيَمِينِ وَ عَنِ الشِّمالِ عِزِينَ (۳۷)

از طرف راست و از طرف چپ دسته دسته جماعات متفرقات و مسالک مختلفه یک دسته بقصد قتل شما چنانچه در عقبه خواستند شتر حضرت را رم دهند و حضرت سقوط کند که چهارده نفر بودند، یک دسته برای برگردانیدن مؤمنین را از ایمان بسوی کفر، یک دسته بطمع مال و ریاست، یک دسته برای ترسانیدن مؤمنین را از مشرکین و کفار، یک دسته برای کمک با مشرکین در موضوع جهاد در داخله مسلمین و مقاصد دیگر.

عَنِ الْيَمِينِ وَ عَنِ الشِّمالِ از هر طرفی که بتوانند بمقصد خود نائل شوند.

عزین جماعت جماعت شعبه بشعبه بطرق مختلفه.

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۸] .... ص : ۱۹۶

أَ يَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ (۳۸)

آیا طمع دارند هر فردی از آنها که داخل کنند او را در بهشت پر نعمت. هیهات

هیهات ببینند کار بکجا میکشد که پسر سعد صبح عاشورا خطاب بلشکرش میکند:

یا خیل اللّه ارکبی و ابشری بالجنه کار بجایی برسد که العیاذ علی را کافر بشمارند و حسین را خارجی خطاب کنند و اموالش را جزو غنائم دار الحرب بدانند و شیعیان را مشرک بگویند و جان و مال آنها را مباح بدانند و خود را اهل سنت و جماعت بشمارند و اهل سعادت و نجات و بهشت پندارند و عاشورا را عید بزرگ خود قرار دهند و حوائج سالیانه خود را در آن روز تدارک کنند، و ورود عیال ابی عبد اللّه را در شام جشن بگیرند و قتل خارجی را بیکدیگر تبریک گویند و امثال اینها و مع ذلک: أَ یَطْمَعُ کُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ یُدْخَلَ جَنَّهَ نَعِیمٍ.

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۳۹] .... ص : ۱۹۷

کَلاَّ إِنَّا خَلَقْناهُمْ مِمَّا یَعْلَمُونَ (۳۹)

هرگز چنین نیست ما آنها را خلق کردیم از آنچه میدانند.

کلا متعلق است بما قبل یعنی این طمعی که دارند داخل بهشت شوند مجرد خیال و آرزو است بلکه آنها در أشد عذاب سخت تر از عذاب سایر کفار و مشرکین بلکه کسانی که ظلم کردند باهل بیت عصمت و طهارت که عذابی شدیدتر از عذاب آنها نیست.

إِنَّا خَلَقْناهُمْ مِمَّا یَعْلَمُونَ که اول نطفه بودند در صلب پدران سپس علقه و مضغه شدند در رحم مادران تا بدنیا آمدند پس از آن جیفه گندیده شدند زیر خاک که از امیر المؤمنین است که میفرماید:

(اوله نطفه قذره و آخره جیفه نتنه و بینهما حامل العذره)

بالجمله امتیاز انسان نه بحسب است و نه بنسب و نه بمال است و نه بجاه و نه بعشیره و نه بقبیله و نه باسم و نه بعنوان و نه بمقام و نه بر تبهکاران بلکه بایمان و عمل صالح و تقوی است اگر باشد از ملائکه بالاتر میرود و اگر نباشد از سگ پست تر میگردد.

آدمی زاده طرفه معجونی است گز فرشته سرشته و از حیوان

گر کند میل این شود به از این ور کند میل آن شود پس از آن

انسان مرکب از دو چیز است عقل و شهوت

(فمن غلب عقله علی شهوته فهو أشرف من الملائکه و من غلب شهوته علی عقله فهو أخس من البهائم).

[سوره المعارج (۷۰): آیات ۴۰ تا ۴۱] .... ص : ۱۹۷

فَلا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشارِقِ وَ الْمَغارِبِ إِنَّا لَقادِرُونَ (۴۰) عَلى أَنْ نُبَدِّلَ خَيْراً مِنْهُمْ وَ ما نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ (۴۱)

پس قسم نمیخورم به پروردگار مشارق و مغارب محققا هر آینه ما قدرت داریم بر اینکه تبدیل فرمائیم این کفار و منافقین را باشخاص بهتر از اینها و نیستیم ما کسی که احدی بتواند بر ما سبقت بگیرد. چه بسیار در نسل این کفار و مشرکین اولادهای مؤمن صالح بوجود آیند مثل محمد بن أبی بکر و چه بسیار کفار و مشرکین بشرف اسلام مشرف شوند: إِنَّ اللَّهَ فالِقُ الْحَبِّ وَ النَّوی یُخْرِجُ الْحَیَّ مِنَ الْمَیِّتِ وَ مُخْرِجُ الْمَیِّتِ مِنَ الْحَیِّ انعام آیه ۹۵ و آیات دیگر و مکرر گفته ایم که یکی از اسراری که خداوند بر این کفار و منافقین و اهل ضلالت عذاب نازل نمیفرماید این است که در نسل اینها مؤمنین صالحین بوجود میآیند لذا میفرماید:

فَلا أُقْسِمُ پس قسم نمیخورم زیرا گذشت که گفتیم قسم برای اثبات امری است مجهول اما امری که از شدت وضوح بر تمام مکشوف است احتیاج بقسم ندارد.

بِرَبِّ الْمَشارِقِ وَ الْمَغارِبِ مشرق محل طلوع آفتاب است و مغرب محل غروب آن و تعبیر بجمع برای این است که هر نقطه از زمین و بلاد و ممالک محل طلوع و غروب آفتاب مختلف است حتی بعضی نقاط مشرق آنها مغرب نقطه دیگر است و بالعکس لذا تعبیر بجمع فرمود. لکن در اخبار نحو دیگری تفسیر فرموده باختلاف از منه در دوره سال که محل طلوع و غروب شمس مختلف میشود حتی دارد: ابن کوا سؤال کرد از امیر المؤمنین (ع) که: در قرآن تناقض است یک جا میفرماید: رَبُّ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ شعراء آیه ۲۷، و یک جا میفرماید: رَبُّ الْمَشْرِقَیْنِ وَ رَبُّ الْمَغْرِبَیْنِ الرحمن آیه ۱۶ و ۱۷، یک جا میفرماید: بِرَبِّ الْمَشارِقِ وَ الْمَغارِبِ حضرت جواب دادند: در مورد افراد اشاره بهمان زمان و مکان است هذا مشرق و هذا مغرب، و در مورد تثنیه اشاره بفصل شتاء و صیف است، و در مورد جمع اشاره باختلاف دوره سال و اختلاف بروج است.

إِنَّا لَقادِرُونَ خداوند قدرتش عین ذات او است مثل علمش حدی برای او نیست نه اول دارد نه آخر و تعبیر بکل شی ء از ضیق عبارت است زیرا اشیاء کلها محدود هستند و قدرت نامتناهی است و همچنین علم.

عَلى أَنْ نُبَدِّلَ خَيْراً مِنْهُمْ معنى اين نيست كه اينها هم خوب هستند و تبديل ميكنيم به بهتر از اينها هيچ خيريتى در اينها نيست، و اين مثل اين است كه گويى بهشت بهتر از جهنم است شكر بهتر از زهر است، عبادت بهتر از معصيت است، ايمان بهتر از كفر و ضلالت است مشاهده كنيد چند سالى بيشتر نگذشت كه ميفرمايد: إِذا جاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَ الْفَتْحُ وَ رَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْواجاً نصر آيه ١ و ٢، و بيايد در دوره ظهور و رجعت كه زمين از لوث كفر و شرك و ضلالت و فسق و فجور و طغيان و ظلم پاك شود و ايمان و تقوى و عدل و داد جايگير شود.

وَ ما نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ كيست بتواند بر خداى متعال سبقت بگيرد و در مقابل قدرت او قدرت نمايى كند و بتواند جلوگيرى كند از تقديرات الهى.

چراغى را كه ايزد بر فروزد هر آن كس پف كند ريشش بسوزد

ما شاء اللَّه كان و ما لم يشأ لم يكن إِذا أَرادَ شَيْئاً أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ.

[سوره المعارج (٧٠): آيه ۴۲] .... ص : ۱۹۹

فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَ يَلْعَبُوا حَتَّى يُلاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ (۴۲)

پس واگذار آنها را فرو روند در شرك و كفر و ضلالت و جهالت و بازيگرى كنند تا اينكه اجل آنها برسد و ملاقات كنند روز خود را كه بآنها وعده داده شده.

وظيفه انبياء و دعات حق ارشاد و هدايت و دلالت و امر بمعروف و نهى از منكر است تا مادامى كه احتمال تأثير ميرود اما پس از يأس ديگر فائده بخش نيست بايد رها كرد خطاب بحضرت نوح رسيد: وَ أُوحِيَ إِلى نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ فَلا تَبْتَئِسْ بِما كانُوا يَفْعَلُونَ هود آيه ٣٨، و خطاب بپيغمبر اكرم رسيد: ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَ يَتَمَتَّعُوا وَ يُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حجر آيه ٣. فقط بايد حجت بر آنها تمام شود كه فردای قيامت نگويند كه ميفرمايد: وَ لَوْ أَنَّا أَهْلَكْناهُمْ بِعَذابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقالُوا رَبَّنا لَوْ لا أَرْسَلْتَ إِلَيْنا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آياتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَ نَخْزى طه آيه ١٣۴، لذا ميفرمايد:

فَذَرْهُمْ واگذار آنها را خود را بمشقت و زحمت نينداز فائده بر دعوت آنها ندارد و نتيجه ندارد و اينها بكلى از قابليت هدايت افتاده اند قلب كه سياه شد و قساوت گرفت و پرده روى عقل كشيده شد و چشم قلب كور شد و گوش قلب كر شد و زبان قلب

لال شد صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لا يَعْقِلُونَ بقره آیه ۱۶۶.

يَخُوضُوا خوض فرو رفتن است و غرق شدن اینها فرو رفتند در اعماق دنیا یعنی غیر دنیا هیچ نظری و توجهی ندارند نه بدین و نه بآخرت تمام هم آنها دنیا است و بس چنانچه امروز مشاهده میکنیم در جامعه که تمام هم آنها این دنیای دنیه است و بجایی نمیرسند و واقف نمیشوند و عاقبت با هزار حسرت میگذارند و میروند.

وَ يَلْعَبُوا لعب بازیگری است که میفرماید: اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَياةُ الدُّنْيا لَعِبٌ وَ لَهْوٌ وَ زِينَةٌ وَ تَفاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَ تَكاثُرٌ فِي الْأَمْوالِ وَ الْأَوْلادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَباتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَراهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطاماً وَ فِي الْآخِرَةِ عَذابٌ شَدِيدٌ حدید آیه ۱۹.

حَتَّى يُلاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ تا ملاقات کنند روز خود را که بآنها وعده داده شده که پس از مردن و عذابهای قبر و عالم برزخ سر از قبر بیرون آرند و آن روز موعود را مشاهده کنند که میفرماید:

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۴۳] .... ص : ۲۰۰

يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْداثِ سِراعاً كَأَنَّهُمْ إِلى نُصُبٍ يُوفِضُونَ (۴۳)

روزی که بیرون میآیند از قبور بکمال سرعت و شتاب میروند مثل اینکه گویا رو بعلم های نصب شده میدوند در میدان جنگ بعد از اینکه دو لشگر بهم ریخته و پراکنده در میدان شده و مشغول مقاتله هستند موقعی که خاتمه پیدا می کند علم را نصب میکنند که این لشگر پراکنده دور آن علم جمع میشوند تا معلوم شود چه اندازه کشته شده اند و چه اندازه باقی مانده اند. خداوند تشبیه فرموده خروج از قبور را بمیدان جنگ که هر دسته رو بیک طرفی میروند که در جای دیگر میفرماید: يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ اسراء آیه ۷۳.

يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْداثِ جدث خوابگاه است که همان قبور باشد که این بدنهای خاک شده صورت بدنیت پیدا میکند و روح که تعلق بقالب مثالی گرفته و در عالم برزخ متنعم یا معذب بوده آن را رها میکند و بهمین بدن عنصری تعلق میگیرد و قبر شکاف بر میدارد و از قبر بیرون میآید اوضاع محشر را مشاهده میکند هر کدام بیک طرفی میشتابند.

سراعا با کمال سرعت بلکه یک جایی پیدا کند و خود را نجات دهد.

كَأَنَّهُمْ إِلى نُصُبٍ يُوفِضُونَ مثل اینکه دور علم نصب شده میدوند که خود را از قتل نجات دهند، و در جای دیگر میفرماید: خُشَّعاً أَبْصارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْداثِ كَأَنَّهُمْ جَرادٌ مُنْتَشِرٌ مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكافِرُونَ هذا يَوْمٌ عَسِرٌ قمر آیه ۷.

[سوره المعارج (۷۰): آیه ۴۴] .... ص : ۲۰۱

خاشِعَةً أَبْصارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كانُوا يُوعَدُونَ (۴۴)

چشم ها فرو افتاده ذلت خواری آنها را فرو گرفته این است آن روزی که بودند وعده داده شده.

خاشِعَةً أَبْصارُهُمْ از مشاهده احوال قیامت زمین مثل کوره حدادی خورشید یک نی؟ بالای سر آتش جهنم نعره و شعله دارد ملائکه غلاظ و شداد با تازیانه های آتشی و غلها و زنجیرها نمیتوانند مشاهده کنند چشمها فرو افتاده.

تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذلیل و خوار عریان و برهنه نه ناصری دارند نه معینی نه فریاد رسی که میفرماید: وَ لَقَدْ جِئْتُمُونا فُرادى كَما خَلَقْناكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ انعام آیه ۹۴.

ذلِكَ الْيَوْمُ این روزی است که یوم القیامه باشد.

الَّذِي كانُوا يُوعَدُونَ و شما منکر شدید حال مشاهده کنید که وعده الهی حق است: إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَياةُ الدُّنْيا وَ لا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ لقمان آیه ۳۳. منکرین قیامت چند طایفه هستند یک طائفه دهری و طبیعی که بکلی منکر وجود حق و دین و قیامت هستند که امروز اکثر روی زمین اینها هستند، یک طائفه میگویند انسان چون مرد بدنش خاک شد روح او تعلق میگیرد ببدن دیگری و هکذا و همین است معاد او و اینها هم چهار دسته هستند نسخ و فسخ و رسخ و مسخ شرحش بماند اگر روحش صالح باشد ببدن دیگر که تعلق بگیرد در ناز و نعمت است و همین است بهشت، و اگر خبیث باشد ببدن دیگر که تعلق بگیرد در بلا و محنت باشد و همین جهنم او است، یک دسته میگویند روح تعلق میگیرد به قالب مثالی یا متنعم است یا معذب بنعم روحی و عذاب روحی، یک دسته میگویند: روح ببدن حور قلیایی تعلق میگیرد که شیخیه قائلند، یک دسته منکر خلود هستند و طوایف دیگر و قیامت بر

همه معلوم میشود.

هـذا آخر ما اردنا فی تفسیر سوره المعارج و یتلوها تفسیر سوره نوح و بقیه السوران شاء اللَّه تعالی و الحمـد للَّه و الصـلاه علی محمد و آله و انا العبد عبد الحسین طیب.

سوره نوح .... ص : ۲۰۲

[سوره نوح (۷۱): آیه ۱] .... ص : ۲۰۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ

إِنَّا أَرْسَلْنا نُوحاً إِلی قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَکَ مِنْ قَبْلِ أَنْ یَأْتِیَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ (۱)

فضلها- از ابن بابویه مسندا از حضرت صادق (ع) فرمود:

(من کان یؤمن باللّه

- و در نسخه دیگر:

(و الیوم الاخر) و یقرأ کتابه لا یدع قراءه انا أرسلنا نوحا الی قومه فأی عبد قرأها محتسبا صابرا فی فریضه او نافله اسکنه اللَّه فی مساکن الأبرار و أعطاه ثلاث جنان مع جنته کرامه من اللَّه و زوجه مأتی حوراء و اربعه آلاف ثیب ان شاء اللَّه تعالی).

و نیز از آن حضرت روایت کرده فرمود:

(من أدمن قراءتها لیلا و نهارا لم یمت حتی یری مقعده فی الجنه و اذا قرأت فی وقت طلب حاجه قضیت باذن اللَّه)

و از حضرت رسالت روایت کرده:

(من قرأها و طلب حاجه سهل اللَّه قضائها).

إِنَّا أَرْسَلْنا نُوحاً إِلی قَوْمِهِ قضایای نوح را در بسیار از سور خداوند بیان فرموده مخصوصا در سوره هود از آیه ۲۷ الی آیه ۵۰ و ما در آنجا مفصلا شرح کرده ایم بآنجا مراجعه فرمائید، و خلاصه آن اینکه حضرت روز وفات آدم بدنیا آمد که هزار سال عمر آدم بود و بعد از هفتصد سال مبعوث برسالت شد و نهصد و پنجاه سال قوم را دعوت کرد و فقط هفتاد و کسری ایمان آوردند و بقیه غرق شدند و پس از طوفان هشتصد و پنجاه سال عمر کرد که تمام عمر نوح دو هزار و پانصد سال طول کشید میفرماید: محققا ما فرستادیم نوح را بسوی قوم خود.

أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَکَ اینکه انذار کند و بترساند قوم خود را. تعبیر بقوم با اینکه نوح اولین پیغمبر اولوا العزم بود و بر جمیع افراد مبعوث شده بود برای این است

که تمام از اولاد آدم بودند و از یک فامیل، و انذار قوم به اینکه دست از شرک و کفر بردارید و اطاعت اوامر من بکنید تا بعذاب الهی گرفتار نشوید.

مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ ممکن است مراد عذاب غرق باشد که یک مرتبه تمام هلاک شوند، و بعید نیست مراد عذاب قیامت باشد که تمام شدنی نیست حضرت نوح حسب الامر پروردگار:

[سوره نوح (۷۱): آیه ۲] .... ص : ۲۰۳

قالَ يا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ (۲)

نذیر مقابل بشیر است انسان در این دنیا سیری دارد و دو راه از برای او باز است و او سر دو راه ایستاده یک راه راه سعادت و رستگاری و نیل بفوائد و ثمرات و نتایج و مثوبات است مثل اینکه بگویند: در این راه گنجی است مملو از جواهرات در فلان نقطه که اگر بروی نائل میشوی، و یک راه راه شقاوت و بدبختی و هلاکت و عقوبات است مثل اینکه بگویند: چاهی است و پرتگاهی است که مملو از حیوانات درنده و گزنده است که اگر بروی دچار و گرفتار میشوی و چون انسان جز از این دو راه ندارد خداوند بمقتضای عدل و لطف انبیاء را فرستاده و عقل بانسان عنایت کرده که انسان را از این دو راه خبر دهند و آگاه کنند که از راه اول برود بشیرش گویند و از راه دوم نرود نذیرش نامند.

حضرت نوح فرمود: من آمده ام که این راهی که شما میروید راه هلاکت و شقاوت است برگردید و براه سعادت و رستگاری سیر کنید، و در مقابل انبیاء شیطان و هوای نفس انسان را براه شقاوت سوق میدهند و این راهنماهای الهی را تکذیب میکنند و میگویند قضیه بر عکس است شیطان در مقابل انبیاء و هوای نفس در مقابل عقل لذا فرمود:

قالَ يا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ و مبین بودن او تطابق با عقل است که اگر انسان تابع عقل شد درک میکند که انبیاء صادق و مصدق هستند و دوست و مهربان و شیاطین هم عدو مبین هستند که: الشَّيْطانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ و مبین بودن او تطابق با هوای نفس است اگر عقل غالب شد بر بهشت از ملائکه بالاتر میرود و اگر شهوت

بر عقل غالب شد ز حیوان پست تر میشود.

[سوره نوح (۷۱): آیه ۳] .... ص : ۲۰۴

أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَ اتَّقُوهُ وَ أَطِيعُونِ (۳)

اینکه خدا پرست شوید و از معاصی و مخالفت او پرهیز کنید و دستورات مرا بپذیرید که سه جمله اگر با هم جمع شد تمام سعادت را در بردارد اول:

أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ که دست از شرک و کفر و ضلالت بردارید که عباره اخری ایمان باشد. دوم:

وَ اتَّقُوهُ که مخالفت او را نکنید رو بهواهای نفسانیه و طرق شیطانیه و معاصی الهیه نروید که معنی تقوی است- سوم:

وَ أَطِيعُونِ مرا اطاعت کنید که بدستورات من عمل کنید که عبارت از اعمال صالحه باشد ایمان تقوی عمل صالح، عبادت اللّه عبارت از این است که خود را عبد الهی بدانید عبد غیر او نباشید، و عبده غیر او طوائفی میباشند طائفه اولی مشرکین که غیر او را پرستش میکنند مثل عبده شمس و قمر و کواکب و ملائکه و عبده اصنام و گاو گوساله و عیسی و غیر اینها که قوم نوح چنین بودند که شرحش میآید.

ثانیه- عبده هوای نفس که میفرماید: أَ فَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ وَ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلى عِلْمٍ وَ خَتَمَ عَلى سَمْعِهِ وَ قَلْبِهِ وَ جَعَلَ عَلى بَصَرِهِ غِشاوَةً جاثیه آیه ۲۲.

ثالثه- عبده شیطان که میفرماید: أَ لَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يا بَنِي آدَمَ أَنْ لا تَعْبُدُوا الشَّيْطانَ یس آیه ۶۰.

رابعه- عبده رؤساء و اکابر و سلاطین و امثال آنها. وَ اتَّقُوهُ مکرر مراتب تقوی را متذکر شده ایم تقوی از عقائد فاسده و مذاهب باطله، تقوی از معاصی کبار از کل معاصی از اشتغال بدنیا فوق مقدار ضرورت از توجه بغیر خدا و نظر ظاهریه و اطاعت انبیاء اعتقاد بنبوت و رسالت آنها و آنچه آورده اند از جانب خدا است و جعل خلیفه و غیر اینها.

[سوره نوح (۷۱): آیه ۴] .... ص : ۲۰۴

يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَ يُؤَخِّرْكُمْ إِلى أَجَلٍ مُسَمًّى إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذا جاءَ لا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۴)

ص: ۲۰۴

میآمرزد گناهان گذشته شما را و طول عمر بشما عنایت میفرماید که اجل نیاید زیرا اگر اجل آمد دیگر برگشتن ندارد اگر بودند میدانستند.

یَغْفِرْ لَکُمْ مِنْ ذُنُوبِکُمْ چون زمانی که نوح مبعوث شد سر تا سر دنیا را شرک گرفته بود و در اثر آن هر گونه فسق و فجور رواج داشت و ایمان کلیه آنها را از بین میبرد چنانچه حضرت رسالت فرمود:

(الاسلام یجبّ ما قبله)

فقط اگر حقوق الناس بر گردن آنها باشد باید رد کنند تا ترضیه ذوی الحقوق را دست آورند اگر ممکن نیست بدستور دین از جانب صاحبانش رد مظالم کنند که در فقه متعرض هستند که چهار قسم است اگر مقدار و صاحبش معلوم است و لو بعلم اجمالی رد کنند یا تحصیل رضای آنها را کنند، و اگر مقدار معلوم و صاحبش مجهول باشد رد مظالم، و اگر مقدار مجهول و صاحبش معلوم باشد مصالحه کنند، و اگر هر دو مجهولند خمس دهند که یکی از چیزهایی که باو خمس تعلق میگیرد مال مجهول المالک است.

وَ یُؤَخِّرْکُمْ إِلی أَجَلٍ مُسَمًّی که مکرر گفته ایم که دو لوح داریم محفوظ که قابل تغییر نیست و محو و اثبات که بواسطه ایمان و اخلاق فاضله و اعمال صالحه تغییر میکند بلاها را دفع میکند و نعم الهی را میآورد و بالعکس بسبب کفر و صفات خبیثه و اعمال سیئه نعم الهی را سلب میکند و بلاها متوجه میشود.

إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذا جاءَ لا یُؤَخَّرُ تقدیر الهی قابل تغییر نیست تا تقدیر نشده اگر بتوانید کاری بکنید.

لَوْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ لکن هیهات که اینها بخود بیایند لذا بکلمه لو که امتناعیه است تعبیر فرمود هرگز از جهالت بیرون نمیآئید.

[سوره نوح (۷۱): آیات ۵ تا ۶] .... ص : ۲۰۵

قالَ رَبِّ إِنِّی دَعَوْتُ قَوْمِی لَیْلًا وَ نَهاراً (۵) فَلَمْ یَزِدْهُمْ دُعائِی إِلَّا فِراراً (۶)

حضرت نوح عرض کرد: پروردگار من محققا من دعوت کردم قوم خود را شب و روز پس زیاد نکرد آنها را مگر فرار را. حضرت نوح چنانچه گذشت که نهصد و پنجاه سال علی الدوام دعوت میکرد قوم خود را شب و روز که میفرماید: وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا نُوحاً إِلی قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِیهِمْ أَلْفَ سَنَهٍ إِلَّا خَمْسِینَ عاماً عنکبوت آیه ۱۳. حتی دارد که

دست بچه های خود را میگرفتند و میآوردند نوح را بایشان نشان میدادند و میگفتند:

مبادا فریب او را بخورید و گوش بدعوت او بدهید، و بآنها میگفتند: ما هم موقعی که مثل شما بچه بودیم پدران ما ما را میآوردند و این نوح را بما نشان میدادند و این سفارش را میکردند ما هم بشما سفارش میکنیم.

قالَ رَبِّ إِنِّی دَعَوْتُ قَوْمِی لَیْلًا وَ نَهاراً دعوت نوح بتوحید و نفی شرک و ایمان بخدای متعال و نبوت خود و ایمان بقیامت و اطاعت اوامر خدا و رسول و توبه و استغفار بر اعمال زشت خود و البته کسانی که ابا عن جد در شرک و کفر و اعمال زشت زیست کرده اند بر آنها دشوار است قبولی دعوت او لذا میفرماید:

فَلَمْ یَزِدْهُمْ دُعائِی إِلَّا فِراراً زیادتی آنها در کفر و شرک تکذیب حضرت نوح بود و اصرار بر کفر و شرک و معاصی، و معنای فرار فرار از قبولی دعوت و اجابت دعوت و بقاء بر شرک و کفر و اعمال زشت زیرا آن بآن معصیت است چنانچه در واجبات فوری که فورا ففورا واجب است ترکش آن بآن معصیت است بسا در هر شبانه روزی هزارها معصیت میشود چنانچه میفرماید: إِنَّما نُمْلِی لَهُمْ لِیَزْدادُوا إِثْماً آل عمران آیه ۱۷۲، بلکه اذیت هایی که بنوح میکردند و نسبت هایی که باو میدادند باعث زیادی عقوبات آنها میشد.

[سوره نوح (۷۱): آیه ۷] .... ص : ۲۰۶

وَ إِنِّی کُلَّما دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصابِعَهُمْ فِی آذانِهِمْ وَ اسْتَغْشَوْا ثِیابَهُمْ وَ أَصَرُّوا وَ اسْتَکْبَرُوا اسْتِکْباراً (۷)

و بدرستی که من هر زمانی که دعوت میکردم آنها را تا اجابت کنند تا تو پروردگار آنها را ببخشی و عفو فرمایی و بیامرزی انگشت های خود را در گوشهای خود میگذاشتند که دعوت مرا نشنوند و ثیاب خود را بر صورت میانداختند که مرا نبینند و تعمدا بر اعمال زشت خویش ادامه میدادند و بیشتر و زیادتر میکردند و تکبر میکردند که ما با این شوکت و عظمت و دولت که داریم گوش بکلام یک نفر مثل نوح که پیر و خرفت شده و عقلش از سرش رفته بدهیم آن هم چه استکباری.

وَ إِنِّی کُلَّما دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ لام غایت است یعنی اگر دعوت مرا اجابت کنند

عاقبتش و ثمره اش و فایده اش و نتیجه اش این است که تو خداوند متعال آنها را بیامرزی و عفو کنی.

جَعَلُوا أَصابِعَهُمْ فِی آذانِهِمْ این یک نوع اهانت بود بحضرت نوح که ما اصلا حاضر نیستیم دعوت تو را بشنویم حق یا باطل و این خلاف عقل هر ذی شعوری است که اگر کسی دعوتی کند توجه کنند اگر حق است بپذیرند و اگر باطل است رد کنند، و این عمل شنیع مخصوص قوم نوح بود زیرا اقوام انبیاء دیگر و لو ایمان نمیآوردند و نسبت جنون و سحر و کذب افترا میدادند ولی دعوت آنها را میشنیدند.

وَ اسْتَغْشَوْا ثِیابَهُمْ که اصلا چشم آنها نوح را نبیند و این بدتر از جعل اصابع است در آذان و بیشتر بی اعتنایی است بمقام مقدس او که چشم خود را هم گذارند و رو برگردانند و اعتنا نکنند.

وَ أَصَرُّوا اصرار و لو بر معصیت صغیره باشد کبیره میشود چه رسد اصرار بر شرک و کفر و ضلالت.

وَ اسْتَکْبَرُوا گفتیم فرق است بین کبر و تکبر و استکبار کبر یک صفت خبیثه است در قلب که خود را بزرگ میپندارد یا از حیث ریاست یا مال یا حسب و نسب یا قبیله و عشیره یا عده و عده و امثال اینها، و تکبر اظهار این صفت خبیثه است و ترتیب اثر بر آن و استکبار این است که بزرگی را بخود میبندد و هیچ منشای ندارد.

اسْتِکْباراً آن هم چه استکباری زیرا مراتب استکبار زیاد است از استکبار بر فقراء و بر عجزه تا بر علماء اعلام و بر ائمه اطهار و بر انبیاء عظام بلکه بالاتر.

[سوره نوح (۷۱): آیه ۸] .... ص : ۲۰۷

ثُمَّ إِنِّی دَعَوْتُهُمْ جِهاراً (۸)

چون اینها اصابع خود را در گوشها میگذاشتند و صورتهای خود میپوشانیدند حضرت نوح فریاد میزد که حجت بر آنها تمام شود و فردای قیامت نگویند: ما نشنیدیم اگر شنیده بودیم اطاعت میکردیم و بالاخره حضرت نوح بهر وسیله که میتوانست بآنها شنوانید و حجت را بر آنها تمام کرد و راه عذر بر آنها بسته شد لکن تا مادامی که احتمال تأثیر میداد کوشش کرد:

[سوره نوح (۷۱): آیه ۹] .... ص : ۲۰۸

ثُمَّ إِنِّی أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَ أَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْراراً (۹)

پس از این دعوت چهاری هم علنا آنها را دعوت کردم و هم سرا دوستانه با یک یک آنها نصیحت و ارشاد میکردم و موعظه و دلالت مینمودم آنهم نه یک مرتبه یا بر بعضی دون بعضی بلکه یک یک آنها.

ثُمَّ إِنِّی أَعْلَنْتُ لَهُمْ اعلان در میان جامعه که همه مجتمع باشند و حاضرین بغائبین برسانند که تمامی مطلع شوند.

وَ أَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْراراً که بفرد فرد آنها هم گفتم آنهم نه یک مرتبه بلکه مکرر در مکرر.

[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۰] .... ص : ۲۰۸

فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّکُمْ إِنَّهُ کانَ غَفَّاراً (۱۰)

پس گفتم بآنها که طلب مغفرت کنید پروردگار خود را محققا او بسیار آمرزنده است. استغفار طلب آمرزش است و او مقرون بتوبه است زیرا استغفار بدون توبه و اصرار بر معصیت در خبر دارد میفرماید:

کالمستهزء باللّه

است مثل اینکه یکی یک جسارتی به یک بزرگی بکند سپس بگوید ببخشید باز بکند و بگوید: ببخش و هکذا میگویند او را استهزاء میکند. و توبه دست از شرک و کفر و ضلالت و معاصی برداشتن است که گفتند: در توبه چهار چیز شرط است: ۱- پشیمانی. ۲- عزم بر ترک. ۳- پشیمانی او از روی خوف از عذاب الهی باشد نه از جهات دنیوی مثل اینکه زنا کند و مبتلا بسفلیس شود و یا شراب خورد و مبتلا بمرض شود یا قتلی یا سرقتی یا جرحی بکند و مبتلا بحبس و جرم و قصاص شود این توبه نیست: ۴- تدارک معصیت اگر قابل تدارک باشد و مع ذلک خوف از قبولی توبه و شرمندگی و خضوع و خشوع داشته باشد در چنین حالی استغفار کند خداوند هم وعده داده قبولی توبه و مغفرت خود را که میفرماید: وَ هُوَ الَّذِی یَقْبَلُ التَّوْبَهَ عَنْ عِبادِهِ وَ یَعْفُوا عَنِ السَّیِّئاتِ شوری آیه ۲۴. و لکن قبولی توبه مشروط باین است که ایمان بیاورند و قبل از نزول بلاء و حال احتضار توبه کنند که میفرماید: إِنَّمَا التَّوْبَهُ عَلَی اللَّهِ لِلَّذِینَ یَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهالَهٍ ثُمَّ یَتُوبُونَ مِنْ قَرِیبٍ فَأُولئِکَ یَتُوبُ اللَّهُ عَلَیْهِمْ وَ کانَ اللَّهُ عَلِیماً حَکِیماً وَ لَیْسَتِ التَّوْبَهُ لِلَّذِینَ

يَعْمَلُونَ السَّيِّئاتِ حَتَّى إِذا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَ لَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَ هُمْ كُفَّارٌ

نساء آیه ۲۱ و ۲۲. لذا میفرماید:

[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۱] .... ص : ۲۰۹

يُرْسِلِ السَّماءَ عَلَيْكُمْ مِدْراراً (۱۱)

میفرستد برای شما از عالم بالا- باران پی در پی. یکی از عقوبات معاصی قطع باران است که موجب هلاکت میشود در خشکسالی رودخانه ها و نهرها و چشمه ها خشک میشود گیاه از زمین روئیده نمیشود و اشجار از ثمر میافتد و هوا کثیف میشود حیوانات تلف میشوند حتی بسا یکدیگر را میخورند که معروف است:

زمانی که آدم خوری باب گشت هزار و دویست است هشتاد هشت

تقریبا صد و ده سال قبل، و توبه و استغفار باعث نزول باران میشود.

يُرْسِلِ السَّماءَ مراد طرف بالا است که ابرها بتوسط باد بیاید بالای سر و ببارد.

عَلَيْكُمْ مِدْراراً یعنی پی در پی رودخانه ها نهرها چشمه ها آبار پر از آب میشود گیاهان روئیده میشود و اشجار بثمر میرسد و هوا لطیف میشود.

[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۲] .... ص : ۲۰۹

وَ يُمْدِدْكُمْ بِأَمْوالٍ وَ بَنِينَ وَ يَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَ يَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهاراً (۱۲)

خداوند بشما کمک میدهد بزیادتی اموال و کثرت اولاد و باغستانهایی بشما عطا میفرماید و نهرهایی بر شما جریان میدهد که این هم یکی از فوائد توبه و استغفار است، و ذکر اینها از باب مثال است و مراد وفور نعمت است و رفع بلیات و امراض و تلفات که در اثر معاصی پیدا شده و از همه اینها بالاتر نجات از عذاب آخرت است لکن ذکر این منافع دنیوی برای این است که بچشم خود مشاهده کنند و الا- در جنب مثوبات اخروی و جنات آن عالم که دوام دارد و تمام شدنی نیست این منافع دنیوی اگر بگوئیم قطره است نسبت بدریا کم گفته ایم زیرا دریا هم آخر دارد و نعم اخروی آخر ندارد چنانچه عذابهایش هم دوام دارد که معنی خلود است.

[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۳] .... ص : ۲۰۹

ما لَكُمْ لا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقاراً (۱۳)

چه سبب شده که شما امید بخدای متعال و عظمت پروردگار ندارید که او را

ترک کرده اید و رو به بتهایی که بدست خود میتراشید و یک جمادی بیشتر نیستند توجه میکنید.

ما لَکُمْ لا- تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقاراً خدا را بعظمت و بزرگواری و کبریایی نشناخته اید که قادر متعال است که بر ایمان و اطاعت و اعمال صالحه دنیا و آخرت چه اجرها و ثوابها عنایت میفرماید و بر کفر و شرک و نافرمانی و معاصی چه بلاهای دنیوی و چه عقوبات اخروی میفرستد و گرفتار میکند چه سبب شده؟.

اقول: سبب و منشأاش قساوت قلب سیاهی دل هوای نفس اطاعت شیطان بعد از رحمت کوری قلب و کری و لالی باطن و مستوری عقل است که بکلی از قابلیت هدایت افتاده اند.

سپس حضرت نوح ادله و براهین حسی و وجدانی برای آنها بیان میکند در قدرت نمایی حق میفرماید یک یک الطاف الهی و قدرت نمایی خدای متعال را یکی:

[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۴] .... ص : ۲۱۰

وَ قَدْ خَلَقَکُمْ أَطْواراً (۱۴)

که شما را مختلف خلق فرمود تصور کنید افراد بشر را تمام از جهت اعضا و جوارح چشم ابر و گوش و بینی و دهان و دست و پا و اعضاء ظاهریه و باطنیه و قوای نفسانیه یکسان هستند لکن دو نفر از جمیع جهات مشابه یکدیگر نیستند از جهت صورت و شمائل برای اینکه اشتباه نشوند و همچنین از جهت زبان دو نفر صدای آنها شبیه یکدیگر نیست و همچنین از جهت عقل و شعور و فهم و ادراک و اقتضاء طبایع و سایر امور مشابه هم نیستند.

[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۵] .... ص : ۲۱۰

أَ لَمْ تَرَوْا کَیْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَماواتٍ طِباقاً (۱۵)

آیا مشاهده نمیکنید چگونه خداوند عالم خلق فرموده هفت آسمانها را طبقه بطبقه، طبقات عالم اجسام سیزده طبقه است چهار عالم سفلی خاک و آب و هوا و نار، و نه طبقه عالم بالا هفت آسمان و کرسی و عرش هر طبقه فوق طبقه دیگر و در هر طبقه چه اندازه مخلوقات، همین طبقه زمین از جن و انس و حیوانات و نباتات و جمادات از جواهرات و معادن و فلزات الی ما شاء اللَّه، در طبقه آب حیوانات دریایی

که چندین برابر حیوانات خاکی هستند و جواهرات که از قعر دریا غواصان استخراج میکنند، طبقه هوا از ابر و باد و باران، طبقه نار از برق و صاعقه. طبقات آسمانها از این کرات جویه از شمس و قمر و سیارات و ثوابت از ستاره ها و ملائکه تا عرش و کرسی و لوح و قلم و ما لا- یعلمه الا- اللّه: أَ لا- یَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَ هُوَ اللَّطِیفُ الْخَبِیرُ ملک آیه ۱۴. و از این عوالم گذشته عالم أرواح و عالم انوار آیا همچو قادر متعالی را کنار گذارده و پرستش یک اجسام تراشیده انسان را کرد.

[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۶] .... ص : ۲۱۱

وَ جَعَلَ الْقَمَرَ فِیهِنَّ نُوراً وَ جَعَلَ الشَّمْسَ سِراجاً (۱۶)

و جعل فرمود در این آسمانها ماه را نور و جعل فرمود خورشید را چراغ، ماه بذاته جسم شفاف است مثل آئینه و دائما نصف کره ماه مقابل کره شمس است در او میتابد نور منعکس میشود و چون کره قمر دور کره شمس در مدت یک ماه تقریبی سیر دارد چون مقارن شمس میشود این نصف که رو بکره زمین است تاریک میشود که آخر ماه است و تدریجا گوشه این نصف رو بکره زمین میتابد نورش ظاهر میشود و ازدیاد پیدا میکند تا نیمه ماه که مقابل میشود تمام این نصف رو بکره زمین میتابد که لیالی بدر است باز تدریجا کسر پیدا میکند تا اواخر ماه و در دو نقطه که تعبیر برأس و ذنب میکنند اگر قرار گرفت اگر مقارن شمس شد مانع میشود از تابش شمس بزمین شمس منکسف میشود و اگر مقابل شد کره زمین مانع میشود از تابش شمس بکره قمر قمر منخسف میشود لذا کسوف شمس در اواخر ماه است و خسوف قمر در اواسط ماه است لذا میفرماید:

وَ جَعَلَ الْقَمَرَ فِیهِنَّ در آسمانها که آسمان اول است.

نُوراً وَ جَعَلَ الشَّمْسَ سِراجاً که اگر شمس نبود کره زمین همیشه مثل شب تاریک بود شمس چراغ این عالم است.

[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۷] .... ص : ۲۱۱

وَ اللَّهُ أَنْبَتَکُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَباتاً (۱۷)

و خداوند رویانید شما را از زمین رویانیدنی، که حضرت آدم و حواء از همین زمین خلق شدند و بنی آدم از این دو که میفرماید: خَلَقَکُمْ مِنْ نَفْسٍ واحِدَهٍ وَ خَلَقَ

مِنْها زَوْجَها وَ بَثَّ مِنْهُما رِجالًا كَثِيراً وَ نِساءً

نساء آیه ۱. و تعبیر با نبات برای رشد انسانی است اما رشد جسمانی از نطفه علقه مضغه لحم عظام از طفولیت تدریجا تا حد وقوف.

و اما رشد روحانی از شعور و ادراک و فهم و عقل، و اما رشد معنوی از تحصیل کمالات علمی و عملی ایمانی و اخلاقی تا حد استعدادش و قابلیتش چه اندازه باشد که بسا از ملائکه هم بالا میزند و پرواز بعالم قدس میکند.

[سوره نوح (۷۱): آیه ۱۸] .... ص : ۲۱۲

ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيها وَ يُخْرِجُكُمْ إِخْراجاً (۱۸)

پس از آن شما را بر میگرداند در همین زمین و بیرون میآورد شما را بیرون آوردنی.

ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيها پس از مردن و رفتن در قبر و خاک شدن استخوان پوسیده گوشت بدن خاک شده و در هم ریخته شده، بلی بعضی از انبیاء و اوصیاء و علما و صلحا و اتقیا بدن آنها در قبر نمیپوسد تر و تازه حتی کفن آنها هم بحال خود باقی میماند حتی گفتند:

شیخ صدوق مرقدش احتیاج بتعمیر پیدا کرد چون شکافتند دیدند بدنش تر و تازه فقط یک مو از محاسنش روی کفن افتاده بود حتی انگشتانش نه آنها را ناخن گرفته و یک باقی بود سؤالی کردند گفتند که: مستحبّ است روز پنجشنبه نه ناخن را بگیرند و یک آنها را روز جمعه بگیرند و چون وفات او شب جمعه بوده این یک باقی مانده.

اقول: امثال صدوق جای خود حقیر در عصر خودمان یک زن از زوجات یک نفر از علما سلسله ما وصیت کرده بود که جنازه او را حمل بعتبات عالیات نجف اشرف کنند و دولت مانع شد که مرده تازه را وارد خاک عراق نکنند یک سال این جنازه را در مقبره حجه الاسلام آقای میر سید حسن امانت گذاردند سپس حمل کردند تر و تازه بود در کرمانشاه دولت عراق مانع شد آنجا سپردند پس از یک سال باز دیدند هنوز تر و تازه است اجازه دادند در حمل سببش را پرسیدند گفتند: حدیث داریم که بدنی که تماس پیدا کند با بدن علما در قبر نمی پوسد.

وَ يُخْرِجُكُمْ همین بدن خاک شده باز صورت بدنی پیدا میکند و روح باو تعلق میگیرد و زنده میشوند و از قبر بیرون میآیند و وارد صحرای محشر میشوند.

إِخْراجاً اما چه بیرون آمدنی آیا با صورت نورانی و استقبال ملائکه و بشارات بآنها یا با صورت ظلمانی و زنجیرهای آتشی و غلها و ملائکه غلاظ و شداد با تازیانه های آتشی سوق بجهنم؟.

[سوره نوح (۷۱): آیات ۱۹ تا ۲۰] .... ص : ۲۱۳

وَ اللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بِساطاً (۱۹) لِتَسْلُكُوا مِنْها سُبُلاً فِجاجاً (۲۰)

و خدای متعال جعل فرمود از برای شما بنی آدم زمین را پهن و وسیع برای اینکه سلوک کنید و سیر کنید راههای بسیار وسیع را. یکی از قدرت نمایی خدای متعال این است که چون کره زمین این ربعی که از آب بیرون است و محل سکونت بشر و سایر حیوانات بری است پست و بلندی بسیار دارد کوه ها و دریاچه ها و رودخانه ها و نهرها در آن بسیار است، و بشر مدنی بالطبع است احتیاج بیکدیگر دارند چه بسیار یک مملکت نمیتواند رفع احتیاجات سکنه خود کند احتیاج بممالک دیگر دارند خداوند زمین را پست و وسیع قرار داد و جاده های بسیار وسیع در آن مقرر فرمود که از محلی بمحلی و شهری بشهری و مملکتی بمملکتی با وسائلی که در دست دارند سیر کنند و مقاصد خود را انجام دهند حتی از دریاها عبور کنند بتوسط کشتیها و امروز بتوسط هواپیماها بلکه وسائل امروزه بقدری توسعه پیدا کرده که با هم تکلم میکنند و یکدیگر را مشاهده میکنند و باسرع وقت راههای بعید را طی میکنند لذا میفرماید:

[سوره نوح (۷۱): آیه ۲۱] .... ص : ۲۱۳

قالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِی وَ اتَّبَعُوا مَنْ لَمْ یَزِدْهُ مالُهُ وَ وَلَدُهُ إِلاَّ خَساراً (۲۱)

حضرت نوح پس از این بیانات شیوا و براهین آشکارا و ادله واضحه که در این مدت مدید نمود و خردلی بقوم اثر نبخشید و مأیوس شده و دید از قابلیت هدایت افتاده اند و قساوت آنها را فرا گرفته در پیشگاه خدای متعال شکایت کرد.

قالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِی ربی بود کسره بجای یاء است و عصیان آنها در امر توحید است که دست از شرک و بت پرستی بر نمیدارند و نوح را بنبوت و رسالت قبول نمیکنند و اوامر او را اطاعت نمیکنند.

وَ اتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مالُهُ وَ وَلَدُهُ إِلَّا خَساراً و متابعت کردند سفله و فقرا اغنیاء و اکابر خود را بتوهم اینکه اگر نوح بر حق بود باید مکنت و ثروت و اولاد زیادی داشته باشد خیال میکردند که شرافت و بزرگی بمال و اولاد است چنانچه امروز هم هر که مالش بیشتر و اتباعش زیادتر باشد او شرافتش و احترامش بیشتر است چنانچه گفتند به حضرت نوح: قالُوا أَ نُؤْمِنُ لَکَ وَ اتَّبَعَکَ الْأَرْذَلُونَ شعراء آیه ۱۱۱. و همین توهم را یزید کرد و تمسک کرد بآیه ملک، و این توهم در مذاق بسیاری در هر دوره و زمانی بوده ولی غافل از این هستند که این مال و کثرت اولاد و عشیره و اتباع بلای بزرگی است و باعث زیادی عذاب و کثرت معاصی میشود چنانچه میفرماید: وَ لا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّما نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّما نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدادُوا إِثْماً وَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِينٌ آل عمران آیه ۱۷۲.

[سوره نوح (۷۱): آیه ۲۲] .... ص : ۲۱۴

وَ مَكَرُوا مَكْراً كُبَّاراً (۲۲)

و مکر کردند مکر بسیار بزرگ، در جای دیگر میفرماید: وَ قَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَ عِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَ إِنْ كانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبالُ ابراهیم آیه ۴۶.

و مکر این است که با طرف بطریق دوستی و نصیحت و دلسوزی وارد شود و در باطن اعدا عدو و در مقام گرفتاری طرف باشد مثل بسیاری امروز که با مردم ساده از درهای مختلف وارد میشوند تا از او چیزی بدست آرند که باعث گرفتاری او شود و بسیاری از منافقین و کفار و اهل ضلالت با مؤمنین ساده لوح از همین در وارد میشوند و مثل آنها مثل شیطان است که از در نصیحت وارد میشود و اعمال زشت آنها را در نظر آنها جلوه میدهد تا آنها را بجهنم واصل کند چنانچه گفت: قالَ رَبِّ بِما أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ حجر آیه ۳۹.

و مکر الهی این است که بعض کفار و فساق را بمال و ریاست و جاه مشغول میکند که بسیار خشنود و فرحناک و خرسند میشوند و همین باعث زیادتی عذاب آنها میشود که میفرماید: وَ مَكَرُوا وَ مَكَرَ اللَّهُ وَ اللَّهُ خَيْرُ الْماكِرِينَ آل عمران آیه ۴۷، و یکی از گناهان کبیره امن من مکر اللَّه است چنانچه یأس من روح اللَّه هم از گناهان

کبیره است، و نیز میفرماید: وَ مَکَرُوا مَکْراً وَ مَکَرْنا مَکْراً وَ هُمْ لا یَشْعُرُونَ فَانْظُرْ کَیْفَ کانَ عاقِبَهُ مَکْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْناهُمْ وَ قَوْمَهُمْ أَجْمَعِینَ فَتِلْکَ بُیُوتُهُمْ خاوِیَهً بِما ظَلَمُوا إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیَهً لِقَوْمٍ یَعْلَمُونَ نمل آیه ۵۱ الی ۵۳.

[سوره نوح (۷۱): آیه ۲۳] .... ص : ۲۱۵

وَ قالُوا لا تَذَرُنَّ آلِهَتَکُمْ وَ لا تَذَرُنَّ وَدًّا وَ لا سُواعاً وَ لا یَغُوثَ وَ یَعُوقَ وَ نَسْراً (۲۳)

و گفتند اکابر آنها بضعفاء آنها رها نکنید خدایان خود را و رها نکنید ود و نه سواع و نه یغوث و یعوق و نسر را که اسامی آلهه آنها بودند و در میانه آلهه آنها اهمیتی داشتند لذا بعد از آنکه گفتند:

لا تَذَرُنَّ آلِهَتَکُمْ بنحو عموم تخصیص دادند اینها را بذکر و گفتند:

وَ لا تَذَرُنَّ وَدًّا وَ لا سُواعاً وَ لا یَغُوثَ وَ یَعُوقَ وَ نَسْراً و اسامی دیگر هم بر اصنام و آلهه خود هم دارند مثل لات و عزی و مناه که میفرماید: أَ فَرَأَیْتُمُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّی وَ مَناهَ الثَّالِثَهَ الْأُخْری النجم آیه ۱۹ و ۲۰، و مثل اساف و نائله و هبل و شرح حال آنها را در کلمات مفسرین و در اخبار مرویه از ائمه طاهرین بسیار مفصل است و چون امروز ذکر آنها چندان فایده ندارد ما بطور اختصار خلاصه آن را تذکر میدهیم و رد میشویم و آن این است که اینها اسامی صلحائی بودند بعد از حضرت آدم و چون وفات نمودند شیطان آمد و گفت اینها مقرب درگاه الهی بودند و من صورت آنها را برای شما تصویر میکنم و در مراکز عبادت خود بگذارید و آنها را واسطه و وسیله قرار دهید در پیشگاه احدیت. سپس در قرن بعد از آنها آمد و گفت: پدران شما اینها را پرستش میکردند و شما هم بپرستید که ابتدای بت پرستی از آن زمان شروع شد تا زمانی که طوفان نوح شد این اصنام زیر خاک رفت تا دوره عرب شیطان آنها را از زیر خاک بیرون آورد و هر قبیله از اعراب یکی از آنها را انتخاب کردند و خدای خود قرار دادند و در کعبه گذاردند تا ظهور اسلام و فتح مکه که حضرت رسالت و امیر المؤمنین تمام آنها را شکستند و همچنین در زمان حضرت ابراهیم که آن هم آنها را شکست مگر کبیر آنها را که میفرماید: فَجَعَلَهُمْ جُذاذاً إِلَّا کَبِیراً لَهُمْ انبیاء آیه ۵۹. شرحش گذشت اینها بت پرستان بودند و اصنام داشتند و لکن مشرکین دیگری هم بودند که آفتاب و

ماه و ستاره ها را پرستش میکردند، و یک دسته ملائکه را پرستش میکردند، و یک دسته عیسی و مریم و جبرئیل یا عیسی و خدا و جبرئیل و یک دسته آتش پرست و یک دسته یزدان و اهریمن که شیطان باشد حتی در شیعه بعضی امیر المؤمنین را بالوهیت رسانیدند و ائمه طاهرین، و امروز میان صوفیه میگویند: صورت مرشد را باید در نظر گرفت، و در میان عوام شیعه شمائلی بنام خمسه النجباء و جبرئیل، و بنام صاحب الزمان و ائمه طاهرین میکشند که این عمل دراویش است و من قسم میخورم بخود آنها که این صورتها صورت آنها نیست و مأخوذ از همان صوفیه است باری بگذاریم و بگذریم.

[سوره نوح (۷۱): آیه ۲۴] .... ص : ۲۱۶

وَ قَدْ أَضَلُّوا كَثِيراً وَ لا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلالاً (۲۴)

و این اکابر بسیاری از این ضعفا را گمراه کردند.

توضیح کلام اینکه: افراد بشر بمنزله یک عنصر است انسان اعضا و جوارحی دارد اگر یک عضو فاسد شد باید علاج کرد یا قطع نمود و الا بسایر اعضا سرایت میکند و تمام را فاسد میکند.

و این اصنام و بتها زیاد نکردند بر ظالمین مگر ضلالت و گمراهی را.

چو عضوی بدرد آورد روزگار دگر عضوها را نماند قرار

چون کفر و شرک و فسق و فجور و ظلم و طغیان و ضلالت و غوایت در جامعه پیدا شد باید اولا تا مادامی که ممکن است معالجه کرد و رفع نمود و اگر قابل معالجه نیست باید قطع کرد که بدیگران سرایت نکند لذا خداوند انبیاء را میفرستد که بمنزله اطباء هستند که اینها مداوا کنند و معالجه کنند اشخاصی را که قابلیت هدایت داشته باشند و اما کسانی که از قابلیت افتاده باید قطع کرد که بدیگران سرایت نکند در زمان نوح فقط حدود هفتاد هشتاد نفر قابلیت هدایت داشتند و ایمان آوردند و اما بقیه از قابلیت افتاده بودند مثل اکابر و همین نحو سرایت کرد بضعفاء لذا میگوید:

وَ قَدْ أَضَلُّوا كَثِيراً دارد ارسطو عریضه خدمت حضرت عیسی فرستاد عنوانش:

(من طبیب الأبدان الی طبیب الارواح) بود.

ظالمین کسانی که هم بخود ظلم کردند و هم بدیگران که مانع شدند و نگذاشتند ایمان بیاورند و هم بنوح و اتباعش ظلم کردند که چه اندازه اذیت و آزار نسبت بآنها روا داشتند و چه نسبتهایی بآنها دادند که شرحش در سور بسیار و آیات قرآن بیان شده احتیاج بتکرار نیست.

و ازدیاد ضلالت آنها برای این است که هر چه در دنیا زیست کنند فسق و فجور و ضلالت آنها بیشتر میشود و عذاب آنها شدیدتر و بیشتر ظلم و تعدی میکنند، و اولاد پیدا میکنند و آنها را هم مثل خود میکنند.

[سوره نوح (۷۱): آیه ۲۵] .... ص : ۲۱۷

مِمَّا خَطِيئاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا ناراً فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصاراً (۲۵)

از آنچه خطاهای آنها سبب شد غرق شدند پس از غرق و هلاکت آنها را داخل کردند در آتش و پیدا نکردند از برای خود از غیر خدای متعال انصار و یاورانی.

مما بمعنی من اجل ذلک یعنی منشأ و سبب غرق آنها.

خَطِيئاتِهِمْ از شرک و کفر و ظلم و معاصی که قوم نوح بدتر از عاد و ثمود و قوم لوط و قوم شعیب و فرعونیان بودند بنص آیه شریفه که میفرماید: وَ أَنَّهُ أَهْلَکَ عاداً الْأُولی وَ ثَمُودَ فَما أَبْقی وَ قَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ کانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَ أَطْغی نجم آیه ۵۱ الی ۵۳.

أُغْرِقُوا تعبیر بماضی با این که هنوز غرق نشده بودند برای اینکه مضارع محقق الوقوع حکم ماضی دارد و برای اینکه سبب غرق خطاهای آنها بوده که از آنها صادر شده قبلا مثل اینکه اگر کسی عملی کرد که مستحق قتل است میگویند:

خود را بکشته شدن دادی، در خبر دارد از حضرت صادق (ع) سؤال کردند که: حضرت ابا عبد اللّه الحسین را چه روزی کشتند؟

حضرت فرمود:

(فی الجمعه او الاثنین)

حضرت که تردید نداشت که روز عاشوراء روز جمعه بوده معنای او الاثنین روز دوشنبه روز رحلت حضرت رسالت که در سقیفه بنی ساعده جعل خلیفه کردند و غصب خلافت کردند و گذشت که حضرت علی اکبر خدمت پدر بزرگوارش عرض کرد: (العطش قد قتلنی).

فَأُدْخِلُوا ناراً یا مراد نار جهنم است و یوم القیامه که ملائکه عذاب آنها را

میگیرنـد و در غـل و زنجیر میکشـند و بـا تازیـانه های آتشـی آنها را داخل جهنم میکننـد، یا مراد آتش عالم برزخ است که از همـان زمان هلاکت روح آنها را با جسم برزخی و قالب مثالی در جهنم عالم برزخ که برهوت باشـد میبرنـد چنانچه اهل ایمان را در بهشت عالم برزخ که وادی السلام است میبرند، یا مراد قبر است که فرمودند:

(القبر روضه من ریاض الجنه او حفره من حفر النیران).

اقول: جمع بین هر سه اقرب است و مانعه الجمع نیست.

فَلَمْ یَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ اشاره بآلهه آنها و اصـنام و بتهای آنها که پرستش میکردند و اکابر و رؤساء آنها که آنها را اضلال میکردند و اتباع و عشیره و اموال و اولاد که تمام اینها من دون اللّه هستند.

أَنْصـاراً تمام فرد فرد گرفتار میشونـد چنانچه میفرمایـد: وَ لَقَـدْ جِئْتُمُونا فُرادی کَما خَلَقْناکُمْ أَوَّلَ مَرَّهٍ انعام آیه ۹۴. احدی نیست آنها را یاری کند و عذاب الهی را از آنها بردارد.

[سوره نوح (۷۱): آیات ۲۶ تا ۲۷] .... ص : ۲۱۸

وَ قالَ نُوحٌ رَبِّ لا تَذَرْ عَلَی الْأَرْضِ مِنَ الْکافِرِینَ دَیَّاراً (۲۶) إِنَّکَ إِنْ تَذَرْهُمْ یُضِلُّوا عِبادَکَ وَ لا یَلِدُوا إِلَّا فاجِراً کَفَّاراً (۲۷)

و گفت نوح (ع) پروردگـار من وانگـذار بر روی زمین از کـافرین کسـی را که احـدی از آنهـا بـاقی نباشـد محققـا اگر آنها را واگذاری گمراه میکنند این قلیل بندگان تو را که ایمان آورده اند و زایش نمیکنند مگر فاجر فاسق کافر را.

چون حضرت نوح دید که اینها دیگر قابلیت هدایت ندارند و در نسل آنها و لو هفتاد پشت مؤمن بوجود نمیآید عرض کرد:

وَ قالَ نُوحٌ رَبِّ لا تَـذَرْ عَلَی الْأَرْضِ مِنَ الْکافِرِینَ دَیَّاراً دیار از ماده دار و دیار است که در او دور میزنند یعنی احدی را که دور زند باقی نماند، اشاره بهلاکت تمام کفار است که یک نفر از آنها باقی نماند، سپس علت هلاکت آنها و عدم بقای احدی از آنها را بیان میکند:

إِنَّکَ إِنْ تَذَرْهُمْ یُضِلُّوا عِبادَکَ وَ لا یَلِدُوا إِلَّا فاجِراً کَفَّاراً دو جهت دارد یکی

آنکه این عده قلیلی از ضعفاء که بنوح ایمان آورده بودند اینها اذیت بآنها و اغوا و تهدید آنها و اضلال میکنند و دیگر یک مؤمن باللّه روی زمین باقی نمیماند، و جهت دوم اینکه در نسل آنها تا قیامت مؤمنی بوجود نمیآید و این جهت را حضرت نوح از فرمایش خدای متعال استفاده کرده بود که خطاب رسید بحضرت نوح (ع):

وَ أُوحِیَ إِلی نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ یُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِکَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ فَلا تَبْتَئِسْ بِما کانُوا یَفْعَلُونَ هود آیه ۳۸. که لن برای نفی تأبید است که حتی در نسل آنها هم نیست احدی ایمان بیاورد.

[سوره نوح (۷۱): آیه ۲۸] .... ص : ۲۱۹

رَبِّ اغْفِرْ لِی وَ لِوالِدَیَّ وَ لِمَنْ دَخَلَ بَیْتِیَ مُؤْمِناً وَ لِلْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِناتِ وَ لا تَزِدِ الظَّالِمِینَ إِلَّا تَباراً (۲۸)

پروردگار من بیامرز مرا و پدر و مادر مرا و کسانی که داخل خانه من میشوند با ایمان و مؤمنین و مؤمنات را و زیاد نفرما بر ظالمین مگر هلاکت و نابودی را: وَ أُوحِیَ إِلی نُوحٍ چون حضرت نوح بسیار در زحمت و مشقت بود در دعوت آنها نهصد و پنجاه سال و برای این دعوت بسیار باو اذیت میکردند و بسیار غمنده و اندوهگین بود که اینها ایمان نمیآورند خداوند اراده فرمود که نوح را از هم و غم بیرون آورد و دیگر آنها را دعوت نکند و آنها را رها کند هر عملی و فسادی میخواهند بکنند لذا حضرت پس از سؤال از هلاکت آنها عرض کرد:

رَبِّ اغْفِرْ لِی سؤال: بعقیده شما شیعه انبیاء کلا معصوم بودند از اول عمر تا زمان رحلت و کوچکترین معصیتی از آنها سر نزده بلکه خیال معصیت هم در قلوب آنها وارد نشده خلافا لجمیع سایر المذاهب از یهود و نصاری و عامه اهل سنت از مسلمین که چه نسبتهای ناروا بمقام مقدس آنها داده اند پس چه مناسبت دارد طلب مغفرت با اینکه غفران نیست الا از ذنب؟.

جواب اولا: بنده بهر درجه و مقامی نائل شود خود را در جنب الهی مقصر میداند و جایی که پیغمبر اسلام که افضل کل فی الکل است در پیشگاه عظمت پروردگار عرض میکند:

(ما عرفناک حق معرفتک و ما عبدناک حق عبادتک).

و ثانیا: یک ترک اولی از انبیاء صادر شود در نظر آنها بسیار بزرگ است و مکرر گفته ایم که توهم نشود ترک اولی فعل مکروهی باشد با عبادات بزرگ هم سازش دارد مثلا- جناب عالی در یک موقع ده نوع عبادت میتوانید بکنید بایستید نماز بگذارید یا مشغول بذکر شوید آنهم انواع اذکار از تهلیل و تحمید و تسبیح و تکبیر و سایر اذکار، یا مشغول بتلاوت قرآن آنهم سور مختلفه قرآن، یا اشتغال بمطالعه علوم دینیه، یا اشتغال بتدریس یا منبر یا ارشاد جاهل، یا صله رحم یا عیادت مرضی یا قضاء حوائج مؤمنین و امثال اینها و هر کدام هم ثواب مخصوصی دارد اگر افضل آنها را گذاشت و غیر افضل را اختیار کرد ترک اولی کرده است.

و ثالثا: ذنب انبیاء نسبت هایی که کفار بآنها میدادند از جنون و سحر و کذب و افترا و غفران آنها این است که خدای متعال از نظر آنها ببرد یا باین که ایمان آورند و بفهمند که این نسبتها ناروا بوده یا هلاک شوند که دیگر این نسبتها را ندهند مراد ذنب در نظر کفار است.

وَ لِوالِدَیَّ که گفتیم: یکی از شرایط نبوت و وصایت این است که نسب آنها تا آدم ابو البشر پاک تمام مؤمن و صالح یا از انبیاء بودند یا اوصیاء یا صلحاء، و گفتیم:

نسب پیغمبر اسلام تا آدم پنجاه و یک واسطه است سه هفده که هفده آنها انبیاء بودند و هفده اوصیاء و هفده صلحاء.

وَ لِمَنْ دَخَلَ بَیْتِیَ مُؤْمِناً برای اخراج مثل زن نوح و پسر نوح و امثال اینها از کفار که داخل بیت نوح میشدند.

وَ لِلْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِناتِ جمع محلی بالف و لام افاده عموم دارد شامل از زمان آدم تا آخر دنیا میشود و همین برای مؤمنین بس است که مثل انبیاء و ائمه برای آنها طلب مغفرت کنند که بالقطع و الیقین دعاء آنها مستجاب است بالاخص در حق غیر فقط باید ترسید که خدای نخواسته معاصی باعث زوال ایمان نشود: (اللهم امتنا مؤمنا صالحا و اجعل عاقبه امرنا یسرا) وَ لا تَزِدِ الظَّالِمِینَ إِلَّا تَباراً قبلا گفت: وَ لا تَزِدِ الظَّالِمِینَ إِلَّا ضَلالًا در اینجا میگوید

إِلَّا تَباراً و تبار هلاکت است چنانچه میفرماید بعد از هلاکت قوم نوح: وَ عاداً وَ ثَمُودَ وَ أَصْحابَ الرَّسِّ وَ قُرُوناً بَيْنَ ذلِكَ كَثِيراً وَ كُلًّا ضَرَبْنا لَهُ الْأَمْثالَ وَ كُلًّا تَبَّرْنا تَتْبِيراً فرقان آیه ۴۰ و ۴۱، و گذشت معنی ظالم هم ظلم بدین هم ظلم بنفس هم ظلم بغیر.

هذا آخر سوره نوح و یأتی ان شاء اللَّه تعالی بقیه السور بحول اللَّه و قوته. و الحمد للَّه اولا و آخرا و ظاهرا و باطنا و الصلاه و السلام علی انبیائه و اولیائه و اللعن علی اعدائه و انا العبد الذلیل الفقیر المذنب السید عبد الحسین الطیب.

سوره الجن .... ص : ۲۲۱

اشاره

اما الکلام فی فضلها: عن ابن بابویه مسندا عن حنان بن سدیر عن الصادق (ع) فرمود:

(من اکثر قراءه قل اوحی لم یصبه فی الحیاه الدنیا شی ء من اعین الجن و لا نفثهم و لا سحرهم و لا کیدهم و کان مع محمد (ص) فیقول: یا رب لا ارید منه بدلا و لا ابغی عنه حولا)

و نیز از آن حضرت روایت شده فرمود:

(قراءتها تهرب الجان من الموضع و من قرأها و هو قاصد الی سلطان جائر امن منه، و من قرأها و هو مغلول سهل اللَّه علیه خروجها و من ادمن فی قراءتها و هو فی ضیق فتح اللَّه له باب الفرج باذن اللَّه تعالی)

و از پیغمبر (ص) مروی است فرمود:

(من قرأ هذه السوره کان له من الاجر بعدد کل جنی و شیطان صدق بمحمد (ص) و کذب به عتق رقبه و امن من الجن)

و غیر ذلک من الاخبار المرویه عنهم.

[سوره الجن (۷۲): آیه ۱] .... ص : ۲۲۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقالُوا إِنَّا سَمِعْنا قُرْآناً عَجَباً (۱)

بفرما بقوم که وحی شده بسوی من بدرستی که استماع کردند جماعتی از طائفه جن و رفتند بسایر اجنه خبر دادند که ما شنیدیم آیات شریفه قرآن را و تعجب کردیم از فصاحت و بلاغت او.

قُلْ أُوحِيَ وحی الهی رسید به پیغمبر (ص). نظر به اینکه طایفه جن و ملک

بصورت اصليه خود مشاهد انسان نميشوند چنانچه ميفرمايد در حق شيطان: إِنَّهُ يَراكُمْ هُوَ وَ قَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لا تَرَوْنَهُمْ اعراف آيه ۲۶. حضرت رسول و لو بعلم باطنى و نظر قلبى ميديد لكن بنظر ظاهر آنها را مشاهده نفرمود و اگر ميفرمود آمدند نزد من ميگفتند شما چگونه آنها را ديديد لذا ميفرمايد: قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ و شايد سر اينكه ميفرمايد: وَ إِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعالَمِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ شعراء آيه ۱۹۲ الى ۱۹۴ همين باشد كه تعبير بقلبك فرموده و الا جبرئيل بصور مختلفه بر حضرتش نازل ميشد و حضرت مشاهده ميكرد، و طايفه جن هم ممكن است بصور مختلفه خود را نشان دهند.

انه ضمير ضمير شأن است.

اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ استماع قرآن در موقعى كه حضرت بر قوم تلاوت ميفرمود، نفر عده از جن كه عدد آنها چه بود بيان نفرموده حاضر بودند و استماع ميكردند و درك كردند كه اين قرآن معجزه بزرگى است كه از عهده جن و انس خارج است كه ميفرمايد: قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً بنى اسرائيل آيه ۹۰.

فَقالُوا بطوائف ديگر از اجنه.

إِنَّا سَمِعْنا ابتدا ميفرمايد: استمع حال ميفرمايد: سمعنا براى اين است كه سماع فرع استماع است بايد اولا گوش فرا داد و توجه نمود و بقول ما دل داد تا سپس شنيد.

قُرْآناً عَجَباً قرآن مجيد موجبات تعجب در دنيا بر تمام افراد جن و انس بسيار دارد كه تا كنون همچو كتابى جامعى نيامده و نخواهد آمد و ما معجزه بودن اين قرآن را در مقدمه همين تفسير جلد اول بيان كرده ايم و امتياز او را از ساير معجزات و ساير كتب سماويه بيان كرده ايم.

[سوره الجن (۷۲): آيه ۲] .... ص : ۲۲۲

يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَ لَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنا أَحَداً (۲)

بعد جهت تعجب خود را بر ساير طوائف بيان ميكنند كه اين قرآن هدايت

میکند بندگان را بسوی رشد و سعادت و رستگاری پس ما ایمان آوردیم باین قرآن و هرگز شرک نمیآوریم بپروردگار خود احدی را چنانچه میفرماید: إِنَّ هذَا الْقُرْآنَ یَهْدِی لِلَّتِی هِیَ أَقْوَمُ اسراء آیه ۹، و تعبیر بأقوم دلیل بر این است که أقوم از این نیست بلکه مثل و مشابه این هم نیست.

یَهْدِی إِلَی الرُّشْدِ ارشاد باطاعت خدا و رسول و متابعت عقل و تکمیل اخلاق حمیده و افعال حسنه و راهنمایی بسعادت و رستگاری که صراط مستقیم است و خردلی انحراف و اعوجاج ندارد، بسیار تعجب است از کسانی که معتقد باین قرآن هستند و از جانب خدا میدانند ولی بسیاری از دستورات آن را بر خلاف صلاح میدانند مثل باب حدود تا کنون کدام شارب الخمر را هشتاد تازیانه زدند بلکه مغازه های شراب فروشی آزادانه شراب میفروشند، کدام زانیه و زانی را صد تازیانه یا رجم یا قتل از کدام قتل خطا اتخاذ دیه کردند معاملات ربوی رسمیت تمام پیدا کرده کدام اهل بدعت یا مرتد را کشتند، آیا بدستور حجاب و نماز و زکاه رفتار کردند، امروز مصداق همان آیه شریفه هستند: وَ قالَ الرَّسُولُ یا رَبِّ إِنَّ قَوْمِی اتَّخَذُوا هذَا الْقُرْآنَ مَهْجُوراً فرقان آیه ۳۲.

فَآمَنَّا بِهِ پس ما ایمان آوردیم باین قرآن، ایمان بقرآن آن است که از باء بسمله تا سین و الناس کلام حق است و از میان دو لب مبارک پیغمبر (ص) خارج شده و چیزی بر او زیاد نشده و از او کم نشده و تغییری در الفاظ داده نشده اگر چنین است پس اختلاف قراء سبعه یا عشره چه معنی دارد قائلین بتحریف چه میگویند بلی ترتیب نزول مسلما باین نحو نبوده.

وَ لَنْ نُشْرِکَ بِرَبِّنا أَحَداً شرک بپروردگار اقسامی دارد شرک ذاتی منسوب بابن کمونه که:

(هویتان بتمام الذات قد خالفنا بابن کمونه استند)

شرک صفاتی منسوب بعامه که قائل بصفات زائد شدند، شرک ترکیبی که مجسمه گفتند که ذی اجزاء دانستند، شرک افعالی که امر خلق و رزق و سایر افعال

الهی را نسبت بغیر خدا دادند، شرک عبادتی که غیر او را پرستش کردند، شرک نظری که در امور نظر و توجه آنها بغیر خدا است یا بمال و اولاد و قبیله و عشیره و اتباع و رؤساء است یا بکوکب و خورشید و ماه که در تقاویم ثبت شده یا بقوه و قدرت خود یا بطبیعت و روزگار و امثال اینها یا به پیشامد و خوشبختی و بدبختی.

[سوره الجن (۷۲): آیه ۳] .... ص : ۲۲۴

وَ أَنَّهُ تَعالی جَدُّ رَبِّنا مَا اتَّخَذَ صاحِبَهً وَ لا وَلَداً (۳)

و این که خدای متعال بزرگ پروردگار ما است نگرفته است صاحبه که عیال و زوجه باشد و نه ولد که فرزند باشد.

وَ أَنَّهُ تَعالی از ماده علو و رفعت و بزرگواری است و قریب المعنی است با عظمت و کبریایی می گویی: هو العلی الاعلی و یکی از اسماء الحسنی العلی العظیم است و تعبیر با علی من کل شی ء از ضیق عبارت است زیرا علی از اسماء ذات است غیر محدود و کل شی ء محدود است و گفتیم نسبت محدود بغیر محدود اگر مثل قطره بدریا بگویی غلط گفته ای زیرا دریا هم محدود است، و خداوند متعال این اسم را انتخاب فرمود برای امیر المؤمنین علیه الصلاه و السلام موقعی که حضرت ابی طالب و فاطمه بنت اسد در پیشگاه احدیت عرض کردند:

یا رب یا ذا الغسق الدجی و القمر المبتهج المضی

بین لنا من حکمک المرضی ما ذا تری فی اسم ذا الصبی

جواب آمد:

خصصتما بالولد الزکی الطاهر المطهر المرضی

و اسمه من شامخ علی علی اشتق من العلی

یعنی در ممکنات در جمیع کمالات نفسانیه و معنویه بر تمام برتری دارد فقط وجود مقدس حضرت رسالت که نام مبارکش محمد احمد محمود است که آنهم اشتقاقش از اسم الهی است که یکی از اسماء الهی حمید است با اینکه حمد مختص بذات اقدس او است لکن در ممکنات در جمیع کمالات سزاوار حمد است و همین است معنای مقام محمود که میفرماید: عَسی أَنْ یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقاماً مَحْمُوداً بنی اسرائیل آیه ۸۱ و

همین است حدیث شریف که فرمود:

(لولا علی لما کان لفاطمه کفو من آدم و من دونه)

و از همین حدیث استفاده میشود که پس از مقام پیغمبر و علی فاطمه افضل از تمام انبیاء و اولیاء است و شاهد بر این معنی حدیث شریف منسوب بحضرت عسکری است که فرمود:

(نحن حجج اللَّه علی خلقه و جدتنا فاطمه حجه اللَّه علینا).

جَدُّ رَبِّنا و جد بمعنی بزرگی و کبریایی است که می گویی: اللَّه اکبر در اول اذان و اقامه و اول نماز، و از معصوم سؤال کردند که: معنی اللَّه اکبر یعنی اکبر من کل شی ء؟

فرمود:

اکبر من أن یوصف.

و بس است در مقام شئونات حضرت رسالت و امیر المؤمنین حدیث منسوب به پیغمبر که فرمود: خدا را نشناخت جز من و علی، و مرا نشناخت جز خدا و علی، و علی را نشناخت جز خدا و من، و اینکه اطلاق جد بر پدر پدر و پدر مادر و جده بر مادر پدر و مادر میکنند بهمین معنی است و لذا در فارسی تعبیر بپدر بزرگ و مادر بزرگ میکنی و هر چه بالا رود تا حضرت آدم جد اعلی تعبیر میکنیم.

مَا اتَّخَذَ صاحِبَهً که عیال و زوجه باشد.

وَ لا وَلَداً اشاره به رد کسانی است که گفتند: ملائکه دختران خدا هستند و عیسی پسر خدا و عزیز پسر خدا و آدم ابن اللَّه بلکه گفتند: نَحْنُ أَبْناءُ اللَّهِ مائده آیه ۲۱.

[سوره الجن (۷۲): آیه ۴] .... ص : ۲۲۵

وَ أَنَّهُ کانَ یَقُولُ سَفِیهُنا عَلَی اللَّهِ شَطَطاً (۴)

و بدرستی که هست میگوید سفیه ما اجنه بر خدای متعال کلمات مختلفه بی معنی و بی ربط مراد شیاطین جن هستند که رئیس آنها ابلیس است و سفیه آدم بی شعور و کم عقل و نافهم و نادان است، واقعا بسیار مورد تعجب است که شیطان با اینکه بهشت و نعم او را دیده بود و جهنم و عذاب او را مشاهده کرده بود برای یک ترک سجده و تکبر بآدم مشمول خطاب: فَإِنَّکَ رَجِیمٌ وَ إِنَّ عَلَیْکَ لَعْنَتِی إِلی یَوْمِ الدِّینِ حجر آیه ۳۴ و ۳۵ شد، و مشمول خطاب: قالَ اخْرُجْ مِنْها مَذْؤُماً مَدْحُوراً لَمَنْ تَبِعَکَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْکُمْ أَجْمَعِینَ اعراف آیه ۱۷ شد، و یقین باین معنی داشت توبه نکرد و درخواست مغفرت و عفو نکرد چه سفاهتی بالاتر از این است، و سفیه تر از شیطان اتباع شیطان

هستند از جن و انس که شیاطین جنی و انسی هستند.

أَنَّهُ كانَ يَقُولُ سَفِيهُنا عَلَى اللَّهِ شَطَطاً شطط کلمات مختلفه بی معنی و بیهوده است که بزرگتر از همه آنها شرک بخدا است باقسام شرک یا العیاذ نسبت جهل و کذب و ظلم و عجز بخدا دادن چنانچه در همین توراه رایج دست یهود در مورد آدم و شیطان دارد که خدا دروغ گفت بآدم و حوا که اگر از این شجره بخورید میمیرید و شیطان راست گفت که اگر بخورید عقل پیدا میکنید خوردند نمردند و عقل پیدا کردند، و خدا نمیدانست تا وقتی که آمد در بهشت برای تفرج و تفریح اینها رفتند پشت درخت که خدا نبیند اینها را لخت هستند خدا فهمید از درخت عقل خورده اند بملائکه گفت:

فردا هم میروند از درخت حیاه هم میخورند و یک خدایی میشوند مثل ما و دور درخت حیاه را شمشیر آتش بار قرار داد و گفت: اینها را از بهشت بیرون کنید.

و از جمله شطط کلام قول بتجسم است که خدا را جسم میدانند و فردای قیامت روی تخت مینشیند و حکم میکند و مؤمنین او را میبینند و کفار نمیبینند.

و از جمله شطط کلام قول بجبر است که خدا بنده را مجبور بمعصیت میکند و مع ذلک عذابش میکند. و از جمله آن قول بتفویض است که خدا رفت کنار و تعطیل کرد و این دستگاه خود بخود میچرخد که روز شنبه تعطیل کرد، و من جمله انکار عدل الهی است که عدل جزو اصول مذهب شیعه شد و غیر اینها از مزخرفات و امثال این مزخرفات در طایفه جن یا بیشتر از اینها هم هست و تمام از روی سفاهت و جهالت و حماقت است.

انه ضمیر شأن است.

يَقُولُ سَفِيهُنا مثل سفهاء انس.

عَلَى اللَّهِ نسبت بذات اقدس مستجمع جمیع کمالات از صفات کمال و جمال و جلال که اللّه اسم ذات جامع جمیع اینها است.

شَطَطاً همین نوع مزخرفات.

[سوره الجن (۷۲): آیه ۵] .... ص : ۲۲۶

وَ أَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ تَقُولَ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِباً (۵)

ص: ۲۲۶

و بدرستی که ما همچو گمان میکردیم که این مزخرفات که نسبت بخدا میدادند جن و انس صدق است و باور نمیکردیم که دروغ باشد لذا متابعت آنها را میکردیم و حال که استماع قرآن کردیم فهمیدیم که تمام آنها باطل و دروغ است، از این آیه شریفه استفاده میشود که همین نحو که مقاله کفار و مشرکین بود که میگفتند: إِنَّا وَجَدْنا آباءَنا عَلی أُمَّةٍ وَ إِنَّا عَلی آثارِهِمْ مُهْتَدُونَ زخرف آیه ۲۱، و میگفتند: إِنَّا وَجَدْنا آباءَنا عَلی أُمَّةٍ وَ إِنَّا عَلی آثارِهِمْ مُقْتَدُونَ زخرف آیه ۲۲. در طوائف جن هم بوده و حال آنکه در باب اصول عقاید باید متابعت دلیل و برهان قطعی کرد آنهم بحد یقین و ظن کافی نیست که میفرماید: وَ ما لَهُمْ بِذلِکَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا یَظُنُّونَ جاثیه آیه ۲۳.

مسأله: تقلید در فروع دین بدلیل قطعی و نصوص اخبار ثابت شده آنهم در غیر ضروریات و اجماعیات و قطعیات آنهم مخیر بین تقلید و احتیاط است آنهم بر غیر مجتهد

[سوره الجن (۷۲): آیه ۶] .... ص : ۲۲۷

وَ أَنَّهُ کانَ رِجالٌ مِنَ الْإِنْسِ یَعُوذُونَ بِرِجالٍ مِنَ الْجِنِّ فَزادُوهُمْ رَهَقاً (۶)

و این که بودند مردانی از انس که پناه میبردند بمردانی از جن پس آن مردان جن زیاد کردند بر آن مردان انس طغیان و سرکشی را.

این آیه شریفه از آیات متشابهات قرآن است و دو نحوه تفسیر شده:

یکی آنکه: مستفاد از اخبار است که قبل از ولادت حضرت رسالت بعض اجنه میرفتند در آسمانها و استراق سمع میکردند و میآمدند بیک رجال انس که کهنه بودند خبر میدادند و آنها بدیگران میگفتند و در بین این اخبار یک راهنمایی ها هم میکردند بضلالت و گمراهی و این باعث ازدیاد کفر و ضلالت اینها میشد بنا بر این تفسیر:

وَ أَنَّهُ کانَ رِجالٌ مِنَ الْإِنْسِ که کهنه باشند.

یَعُوذُونَ بِرِجالٍ مِنَ الْجِنِّ آنهایی که استراق سمع میکردند و بآنها خبر میدادند.

فَزادُوهُمْ رَهَقاً پس آن رجال جن زیاد میکردند رجال انس را رهق، رهق

بمعنی فرو رفتن شی ء و احاطه شی ء بر شی ء در فساد و ضلالت و ذلت خفت و معصیت و طغیان و مضرات است چنانچه در آیات شریفه قرآن اشاره باین معنی دارد مثل:

سَأُرْهِقُهُ صَعُوداً مدثر آیه ۱۷، و مثل: لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنى وَ زِيادَةٌ وَ لا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَ لا ذِلَّةٌ- الی قوله تعالی- وَ الَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئاتِ جَزاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِها وَ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ... الآیه یونس آیه ۲۶ و ۲۷. و غیر اینها از آیات.

و نحوه ثانیه که: مفسرین گفتند که: راجع بعبده جن است که در مهالک و مضار پناه میبردند بآلهه خود از جن که در هر مهلکه میگفت: أعوذ بعزیز هذا الوادی یعنی برئیس این وادی و این مکان از شر هر ذی شری بخیال اینکه او این را پناه میدهد و دفع شر از او میکند و این باعث زیادتی کفر و شرک و ضلالت و اثم و معاصی آنها میشد.

اقول: جمع بین تفسیرین هم ممکن است و اللّه العالم.

[سوره الجن (۷۲): آیه ۷] .... ص : ۲۲۸

وَ أَنَّهُمْ ظَنُّوا كَما ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَداً (۷)

و این که آن رجال از جن گمان کردند همین نحو که شماها گمان کرده اید اینکه هرگز خدای متعال مبعوث نمیفرماید احدی را.

این آیه شریفه سه نحوه تفسیر شده یکی اینکه: مؤمنین جن بکفار جن میگویند که: کفار انس مثل شما کفار جن گمان کردند که خدای متعال هرگز پیغمبری مبعوث نمیکند چنانچه در بسیاری از آیات قرآن دارد که کفار بانبیاء میگفتند که: شما هم یک بشری هستید مثل ما: وَ ما أَنْزَلَ اللَّهُ.

نحوه ثانیه اینکه: مراد بعث قیامت باشد که انکار معاد بکلی چنانچه این هم مقاله بسیاری از کفار بوده در آیات قرآنی که: مَنْ يُحْيِ الْعِظامَ وَ هِيَ رَمِيمٌ.

نحوه ثالثه اینکه: فرمایش الهی است بکفار انس که کفار جن مثل شما منکر بعثت هستند بهر دو معنی بعث رسل و بعث قیامت.

اقول: آنچه بنظر نزدیک آید بمناسبت آیه قبل اینکه: کهنه انس که پناه میبردند بآن رجال جن و از آنها اخذ میکردند که استراق سمع میکردند این کهنه مثل آن طایفه جن که استراق سمع میکردند انکار بعث میکردند بهر دو معنی بعث رسل

و بعث قیامت.

تنبیه: این دستگاه کهنه و آن رجال جن که استراق سمع میکردند بعینه یک دستگاه بود در مقابل دستگاه الهی کهنه بمنزله انبیاء و آن رجال جن بمنزله ملائکه و خبرهایی که بکهنه میدادند بمنزله وحی غایه الامر دستگاه الهی برای ارشاد و هدایت و نجات و سعادت و آن دستگاه برای اضلال و غوایت و شقاوت و هلاکت است و از این جهت خداوند متعال آنها را ممنوع فرمود از آسمانها و هر کدام که نزدیک میرفتند بشهاب هلاک میشدند و دستگاه کهنه بکلی برچیده شد چنانچه میفرماید از قول مؤمنین جن:

[سوره الجن (۷۲): آیات ۸ تا ۹] .... ص : ۲۲۹

وَ أَنَّا لَمَسْنَا السَّماءَ فَوَجَدْناها مُلِئَتْ حَرَساً شَدِيداً وَ شُهُباً (۸) وَ أَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْها مَقاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهاباً رَصَداً (۹)

و بدرستی که ما تماس میگرفتیم آسمان را یعنی بآسمان میرفتیم پس یافتیم آسمان را مملو از ملائکه که حراست میکردند و محافظت میکردند که احدی از ماها داخل نشود در آسمان با کمال شدت جلوگیری میکردند و نیز ما یافتیم شهب و تیرهای آتشی که رو بما میآورد و چون ممنوع شدیم از دخول در آسمان می نشستم در جایگاههایی نزدیک آسمان که صدای ملائکه را بشنویم از این هم ممنوع شدیم بمجرد اینکه جای میگرفت یکی از ما می یافت از برای خود شهاب که او را میسوزانید و نمیگذاشت جایگیر شویم، مکرر در آیات شریفه اشاره باین معنی دارد و در اخبار داریم که قبل از ولادت مسیح از زمان آدم تا قبل از ولادت مسیح شیاطین میرفتند در آسمانها و مطالب و اموری از ملائکه اخذ میکردند و خبر بکهنه میدادند که شرحش گذشت و چون مسیح متولد شد از آسمان چهارم ببالا ممنوع شدند، و چون پیغمبر اکرم متولد شد از کلیه آسمانها ممنوع شدند و میرفتند تا نزدیک آسمان و خداوند بشهاب تیر آتش بار آنها را میسوزانیدند که دیگر نزدیک هم نمی توانند بروند پس این جمله:

وَ أَنَّا لَمَسْنَا السَّماءَ فَوَجَدْناها مُلِئَتْ حَرَساً شَدِيداً وَ شُهُباً بعد از ولادت مسیح

بوده لکن تا نزدیک آسمان میرفتند و جایگیر میشدند که صدای ملائکه را میشنیدند که مفاد:

وَ أَنَّا کُنَّا نَقْعُدُ مِنْها مَقاعِدَ لِلسَّمْعِ اما پس از ولادت حضرت رسول که مفاد:

فَمَنْ یَسْتَمِعِ الْآنَ است از این هم ممنوع شدند و می سوختند که معنای:

یَجِدْ لَهُ شِهاباً رَصَداً رصد بمعنی در کمین بودند که احدی از آنها فوت نشود چنانچه میفرماید: إِنَّ رَبَّکَ لَبِالْمِرْصادِ فجر آیه ۱۳- که احدی از تحت قدرت او بیرون نیست و معنای جلوگیری است چنانچه در باب جهاد میفرماید: وَ اقْعُدُوا لَهُمْ کُلَّ مَرْصَدٍ توبه آیه ۵.

[سوره الجن (۷۲): آیه ۱۰] .... ص : ۲۳۰

وَ أَنَّا لا نَدْرِی أَ شَرٌّ أُرِیدَ بِمَنْ فِی الْأَرْضِ أَمْ أَرادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَداً (۱۰)

و بدرستی که ما نمیدانیم که این امتناع از جایگاه سمع و این شهب برای این است که تقدیر شده عذاب بر اهل زمین نازل شود و تمام را هلاک کند یا این جلوگیری برای این است که خدای متعال اراده فرموده خیری برای اهل زمین و ارشاد آنها.

نظر به اینکه قبل از بعثت حضرت رسالت دوره جاهلیت بود که سر تا سر دنیا را کفر و شرک و ضلالت و فسق و فجور گرفته بود و استحقاق همه نوع عذاب را داشتند و این سوزانیدن شیاطین باین شهب سابقه نداشته که گفتند: فَمَنْ یَسْتَمِعِ الْآنَ یَجِدْ لَهُ شِهاباً رَصَداً این طایفه جن بین خوف و رجاء بودند که آیا این مقدمه است برای اینکه روی زمین آتش بار شود و تمام جن و انس بسوزند و هلاک شوند چنانچه در امم سابقه بسا صاعقه میآمد و آنها را میسوزانید که مفاد:

وَ أَنَّا لا نَدْرِی أَ شَرٌّ أُرِیدَ بِمَنْ فِی الْأَرْضِ است و در این جمله بفعل مجهول ادا شده کلمه ارید چون منشأش فساد اهل ارض بود از ظلم و جور و کفر و شرک و فسق و فجور، یا آنکه خدا میخواهد رفع فساد کند و بندگانش را ارشاد و هدایت بدین حق و صراط مستقیم بفرماید بعثت رسول و انزال کتاب و بیان احکام که مفاد:

أَمْ أَرادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَداً است و این جمله بفعل معلوم أَرادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ ادا شده زیرا خدای متعال اصل خلقت را برای افاضه فیض خلق فرموده و بعث رسل و جعل

احکام و انزال کتب برای هدایت آنها تمام لطف و کرم و تفضل است: أَ لَمْ یَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَ عادٍ وَ ثَمُودَ وَ قَوْمِ إِبْراهِیمَ وَ أَصْحابِ مَدْیَنَ وَ الْمُؤْتَفِکاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَیِّناتِ فَما کانَ اللَّهُ لِیَظْلِمَهُمْ وَ لکِنْ کانُوا أَنْفُسَهُمْ یَظْلِمُونَ توبه آیه ۷۱، ما أَصابَکَ مِنْ حَسَنَهٍ فَمِنَ اللَّهِ وَ ما أَصابَکَ مِنْ سَیِّئَهٍ فَمِنْ نَفْسِکَ نساء آیه ۸۱.

هر چه هست از قامت ناساز بی اندام ما است و رنه تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست

[سوره الجن (۷۲): آیه ۱۱] .... ص : ۲۳۱

وَ أَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَ مِنَّا دُونَ ذلِکَ کُنَّا طَرائِقَ قِدَداً (۱۱)

و بدرستی که بعض ما از صالحین هستند و بعض ما از غیر صلحا هستند و هستیم ما طایفه جن بر طریقهای مختلفه هر دسته یک طریقه را اتخاذ کردند.

وَ أَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ صالح کسی را گویند که هیچگونه فسادی در او نباشد نه از جهات عقائد معتقد بجمیع عقاید حقه باشد، و نه از جهت اخلاق متخلق بجمیع اخلاق حمیده باشد و نه از جهت افعال و اعمال دارای اعمال صالحه و تقوای از کلیه معاصی که معلوم میشود که در طایفه جن هم این نمره اشخاص پیدا میشود لکن بسیار قلیل هستند چنانچه در بشر هم این نمره بعد از انبیاء و ائمه هدی بسیار کم هستند.

وَ مِنَّا دُونَ ذلِکَ و این اقسام بسیاری دارد. در باب عقائد اگر یکی از عقاید حقه را منکر شد یا شکی بر آن وارد شد از ایمان خارج میشود یا مشرک باقسام شرک یا کافر باقسام کفر یا ضال باقسام ضلالت یا منکر یکی از ضروریات دین یا مذهب شود یا بدعتی در دین گذارد یا شکی در آنها عارض شود، و بالجمله از ایمان خارج شود. و در باب اخلاق دارای صفتی از صفات خبیثه باشد، یا در باب اعمال تارک بعضی واجبات یا مرتکب پاره ای از محرمات باشد تمام دون ذلک است و همین است مفاد:

کُنَّا طَرائِقَ قِدَداً قدد بمعنی اختلاف است اشاره بمذاهب مختلفه است چنانچه همین نمره در افراد انس هم هستند.

سؤال: آیا در طایفه جن هم انبیاء و ائمه و پیشوایان بودند؟

جواب: نبودند و احتیاج هم نداشتند زیرا طایفه جن ممکن بود بر آنها که

تماس بگیرند با انبیاء و اوصیاء انبیاء و اخذ احکام کنند و عارف بلسان همه آنها بودند بلی در میان آنها البته دانشمندانی بودند که جهال آنها را هدایت کنند و حجت بر آنها تمام کنند و راه عذر بر آنها بسته شود بلکه اخذ احکام بر آنها سهلتر از انس است بطرفه العین میتوانستند خدمت انبیاء و ائمه مشرف شوند یا در مجالس علماء اعلام حاضر شوند و فرا بگیرند بلی در میان آنها اکابر و اصاغر و رئیس و مرءوس و قوی و ضعیف و سلطان و رعیت هست و قضیه عفریت جنی و حضرت سلیمان و قضیه عمله جن بر حضرت سلیمان و قضیه زعفر با اتباعش خدمت ابی عبد اللّه و آمدن شیطان در دار الندوه مشرکین و بسیار از قضایای دیگر شاهد بر این موضوع است بلکه در باب نبوت اول شرط نبی این است که از جنس بشر باشد نه ملک قابلیت نبوت دارد و نه جن و آیات شریفه قرآن بر این معنی شاهدی قوی است و پیغمبر اکرم مبعوث بر کافه جن و انس بود.

[سوره الجن (۷۲): آیه ۱۲] .... ص : ۲۳۲

وَ أَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللَّهَ فِی الْأَرْضِ وَ لَنْ نُعْجِزَهُ هَرَباً (۱۲)

و محققا ما میدانیم که قدرت نداریم بر جلوگیری از اراده و مشیت و قدرت خدای متعال در روی زمین که العیاذ باللّه خدا را عاجز کنیم و هرگز از تحت قدرت او نمیتوانیم فرار کنیم.

وَ أَنَّا ظَنَنَّا ظن در اینجا بمعنی یقین است.

أَنْ لَنْ نفی تأیید است بمعنی هرگز.

نُعْجِزَ اللَّهَ فِی الْأَرْضِ که اگر بلائی و عذابی نازل فرمود نتوانیم از خود دفع کنیم.

وَ لَنْ نُعْجِزَهُ هَرَباً یا بتوانیم فرار کنیم که بما متوجه نشود.

[سوره الجن (۷۲): آیه ۱۳] .... ص : ۲۳۲

وَ أَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدی آمَنَّا بِهِ فَمَنْ یُؤْمِنْ بِرَبِّهِ فَلا یَخافُ بَخْساً وَ لا رَهَقاً (۱۳)

و بدرستی که ما چون شنیدیم کتاب هدایت کننده را ایمان آوردیم باو پس کسی که ایمان آورد بپروردگار خود پس نمیترسد نقصی و خسرانی و نه فرو رفتن در فساد و طغیانی نه خسران دارد نه طغیان.

وَ أَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدی مراد همان سماع قرآن است که گفتند: إِنَّا سَمِعْنا قُرْآناً عَجَباً و اطلاق الهدی بر قرآن بواسطه آیه شریفه است که فرمود: إِنَّ هذَا الْقُرْآنَ یَهْدِی لِلَّتِی هِیَ أَقْوَمُ وَ یُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِینَ بنی اسرائیل آیه ۹.

آمَنَّا بِهِ که گفتند: یَهْدِی إِلَی الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَ لَنْ نُشْرِکَ بِرَبِّنا أَحَداً آیه ۲.

فَمَنْ یُؤْمِنْ بِرَبِّهِ ایمان برب ایمان بجمیع آنچه نازل فرموده از امور اعتقادیه و اخلاقیه و أحکامیه ایمان بجمیع انبیاء و جمیع کتب و جمیع دستورات.

فَلا یَخافُ بَخْساً بخس نقصان است یعنی هیچ کوتاهی نکرده و خداوند متعال هم از هیچ فیضی و مثوبتی دنیوی و اخروی کسر نمیگذارد چنانچه در مورد قوم شعیب میفرماید: وَ یا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِکْیالَ وَ الْمِیزانَ بِالْقِسْطِ وَ لا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْیاءَهُمْ هود آیه ۸۷.

وَ لا رَهَقاً طغیان و زیاده روی و بالجمله مؤمن باللّه بر صراط مستقیم است نه زیاده روی دارد و نه کوتاهی که گفتند: خیر الامور أوسطها نه زیاده روی غلو در حق انبیاء و ائمه و بدعت در دین و نه کوتاهی در انکار بعض احکام و انکار بعض شئونات انبیاء و ائمه و بعض صفات ربوبی.

[سوره الجن (۷۲): آیات ۱۴ تا ۱۵] .... ص : ۲۳۳

وَ أَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَ مِنَّا الْقاسِطُونَ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولئِکَ تَحَرَّوْا رَشَداً (۱۴) وَ أَمَّا الْقاسِطُونَ فَکانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَباً (۱۵)

و بدرستی که ما طوائف جن بعض از ما مسلم هستیم و بعض از ما متجاوز متعدی هستیم پس کسی که اسلام داشته باشد پس اینها تحصیل کرده اند و بدست آورده اند رشد را و تجاوز کنندگان و تعدی کنندگان هستند برای جهنم هیزم جهنم.

وَ أَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ این اسلام در باب تسلیم است که بالاتر از مقام ایمان است نه اسلام بمجرد شهادتین که مجرد اظهار اسلام باشد چنانچه میفرماید: قالَتِ الْأَعْرابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَ لکِنْ قُولُوا أَسْلَمْنا وَ لَمَّا یَدْخُلِ الْإِیمانُ فِی قُلُوبِکُمْ حجرات آیه ۱۴ بلکه اسلام بمعنی تسلیم جمیع اوامر و نواهی الهی و دستورات دینی که بالاتر از مقام رضا است که در حق ابراهیم میفرماید: إِذْ قالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعالَمِینَ

بقره آیه ۱۲۵، و در حق پیغمبر (ص) میفرماید: قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدى وَ أُمِرْنا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعالَمِينَ انعام آیه ۷۰.

وَ مِنَّا الْقاسِطُونَ قسط از لغت اضداد است بمعنی عدل آمده که میفرماید: وَ نَضَعُ الْمَوازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيامَهِ فَلا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئاً انبیاء آیه ۴۸. و بمعنی تجاوز و تعدی و طغیان و سرپیچی هم است.

فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولئِكَ تَحَرَّوْا رَشَداً تحری جدیت و کوشش در تحصیل امری است و از علما که بسیار کوشش دارند در تحصیل احکام میگویند: عالم تحریر، و رشد تحصیل سعادت و رستگاری و فیوضات الهی و مثوبت اخروی و علم باحکام دینی و عقاید مذهبی که تعبیر میکنیم بارشاد جاهل.

أَمَّا الْقاسِطُونَ فَكانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَباً

اشاره بآیه شریفه: إِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَها وارِدُونَ انبیاء آیه ۹۸.

نکته ملیحه: در خبر است که یک نفر از علماء عامه خدمت حضرت صادق (ع) مشرف شد عرض کرد: ما تقول فی الشیخین؟- یعنی عقیده شما در حق اولی و دومی چیست؟

حضرت فرمود:

هما امامان عادلان قاسطان کانا علی الحق و مضیا علیه علیهما رحمه اللَّه

دو امام عادل قاسط بودند بر حق و بر همین از دنیا رفتند بر آنها باد رحمت الهی. آن شخص رفت اصحاب عرض کردند شما بسیار تمجید کردید از این دو. حضرت فرمود:

اما اینکه گفتم:

هما امامان

اشاره بآیه شریفه بود که فرمود: وَ جَعَلْناهُمْ أَئِمَّهً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ قصص آیه ۴۱. و اما اینکه گفتم:

عادلان لانهما عدلا عن الحق

از امیر المؤمنین و اینکه گفتم: قاسطان برای این آیه که میفرماید: أَمَّا الْقاسِطُونَ فَكانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَباً

. و اینکه گفتم: کانا علی الحق حق امیر المؤمنین است و اینها بر عداوت او بودند، و مضیا علیه بر همین عداوت از دنیا رفتند، و گفتم:

علیهما رحمه اللَّه

رحمه اللّه پیغمبر اکرم است یعنی خصم آنها باشد پیغمبر (ص) که اشاره بآیه شریفه است که فرمود: وَ ما أَرْسَلْناکَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعالَمِینَ.

[سوره الجن (۷۲): آیه ۱۶] .... ص : ۲۳۴

وَ أَنْ لَوِ اسْتَقامُوا عَلَی الطَّرِیقَهِ لَأَسْقَیْناهُمْ ماءً غَدَقاً (۱۶)

ص: ۲۳۴

و اینکه اگر جن و انس استقامت داشتند بر طریقه حقه و اعوجاج پیدا نمیکردند ما هم هر آینه آنها را سیراب میکردیم آب فراوان بسیار.

این آیه شریفه مربوط بکلام جن نیست کلمات آنها تا آیه قبل تمام شد و این آیه را نیز دو نحوه تفسیر شده یک نحوه که بسیار از مفسرین و مأخوذ از اخبار است چنانچه در ترجمه بیان شد اینکه مراد از استقامت بر طریقه طریقه حقه است چنانچه از أبی بصیر است که گفت:

(قلت لابی جعفر (ع): قول اللَّه عز و جل: ان الذین قالوا ربنا اللَّه ثم استقاموا؟- قال: هو و اللَّه ما انتم علیه و لو استقاموا علی الطریقه سقیناهم ماء غدقا)

و مراد ما انتم علیه اعتصام بامامت ائمه اثنا عشر ائمه طاهرین صلوات اللَّه علیهم اجمعین و استقامت بر این طریقه عمل بر طبق فرمایشات آنها و طبق دستورات آنها و این امر بسیار مشکل است که انسان قدمی بر خلاف آن نگذارد چنانچه از پیغمبر اکرم است فرمود:

شیبتنی سوره هود لمکان قوله تعالی: فَاسْتَقِمْ کَما أُمِرْتَ وَ مَنْ تابَ مَعَکَ

آیه ۱۱۴. زیرا استقامت در دین مجرد عمل بدستورات دینی نیست بلکه وظیفه هر فردی است که باندازه توانایی خود دیگران را هم مستقیم نماید و همین حضرت رسالت را پیر کرد.

تفسیر دوم اینکه مراد از وَ أَنْ لَوِ اسْتَقامُوا عَلَی الطَّرِیقَهِ یعنی بر همان کفر و شرک که بودند باقی باشند و بشرف اسلام مشرف نشوند ما دنیا را رو بآنها میآوریم تا عذاب آنها زیادتر گردد که مفاد آیه شریفه: وَ لَوْ لا أَنْ یَکُونَ النَّاسُ أُمَّهً واحِدَهً لَجَعَلْنا لِمَنْ یَکْفُرُ بِالرَّحْمنِ لِبُیُوتِهِمْ سُقُفاً مِنْ فِضَّهٍ وَ مَعارِجَ عَلَیْها یَظْهَرُونَ وَ لِبُیُوتِهِمْ أَبْواباً وَ سُرُراً عَلَیْها یَتَّکِؤُنَ وَ زُخْرُفاً ... الایه زخرف آیه ۳۲، و مفاد آیه شریفه: وَ لا یَحْسَبَنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا أَنَّما نُمْلِی لَهُمْ خَیْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّما نُمْلِی لَهُمْ لِیَزْدادُوا إِثْماً وَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِینٌ آل عمران آیه ۱۷۲ لکن تفسیر اول صحیح است.

لَأَسْقَیْناهُمْ ماءً غَدَقاً این جمله هم دو نحوه تفسیر شده یک نحوه که اشاره باشد بامر معنوی چنانچه از برید عجلی از حضرت صادق (ع) که فرمود:

(معناه

لافضناهم علما كثيرا يتعلمونه من الأئمه)

و نحوه ديگر اينكه مراد نزول باران است كه تمام بركات روى زمين در اثر باران است حيات انسان و جميع حيوانات و اشجار و حبوبات از بركات باران است كه اگر خداى نخواسته نباريد تمام هلاك ميشوند.

[سوره الجن (۷۲): آيه ۱۷] .... ص : ۲۳۶

لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَ مَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذاباً صَعَداً (۱۷)

اين اسقاء ماء غدق براى اين است كه آنها را امتحان كنيم و آزمايش نمائيم در او و كسى كه اعراض كند از ذكر پروردگارش او را سلوك ميدهد و ميبرد عذاب شديد دشوار سخت.

لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ بنا بر تفسير اول كه مراد از اسقيناهم ماء غدقا تشرف خدمت ائمه طاهرين و اخذ علوم بسيارى از آنا باشد اين امتحان بزرگى است كه براى شيعه و مؤمنين بأئمه طاهرين كه پس از اخذ علوم آيا بدستورات آنها عمل ميكنند و از علوم آنها بهره بردارى ميكنند يا فرمايشات آنها را كنار گذارده و متابعت هواهاى نفسانى و وساوس شيطانى و زخارف دنيوى ميكنند زيرا سعادت مربوط بدو امر است علم عمل عالم بى عمل عقوبتش از جاهل زيادتر است چنانچه دارد:

ان اهل النار يتأذون من ريح العالم التارك لعلمه

و

يغفر للجاهل سبعين ذنبا حتى يغفر للعالم ذنب واحد

و ان اشد الناس حسره يوم القيامه العالم التارك لعلمه

چون ميبينند كه بسيارى از پرتو علم او سعادتمند شدند و خود بعذاب گرفتار.

و بنا بر تفسير ماء باران امتحان آنها اينكه قدردان نعم الهى و سپاسگزار پروردگار و صرف در مرضيات الهى و غرق نشدن در دنيا و فراموش نكردن دين و عمل به وظائف شرع ميكنند يا نه. بالجمله امتحان هر فردى نحوى است و امتحانات الهى بسيار است.

وَ مَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذاباً صَعَداً اعراض از ذكر پروردگار پشت كردن بدين و عدم ايمان بانبياء و انكار امامت ائمه اطهار و ترك واجبات و فعل محرمات و غرق دنيا و فراموشى آخرت و شهوترانى و هوا پرستى كه تمام اينها راه جهنم است و سبل شيطانى است كه فردای قيامت او را ميكشند و ميبرند رو بجهنم و عذاب بسيار شديد.

وَ أَنَّ الْمَساجِدَ لِلَّهِ فَلا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَداً (۱۸)

و بدرستی که مساجد مختص بخدا است پس نخوانند با خدای متعال احدی را.

وَ أَنَّ الْمَساجِدَ لِلَّهِ اگر مراد مراکز عبادت باشد مثل مسجد الحرام و مسجد النبی و بیت المقدس و مسجد کوفه و سایر مساجد که اینها را بیت اللَّه میگویند و بزبان ما می گوییم: خانه خدا و این احکام بسیار دارد تنجیس مسجد حرام است ازاله نجاست از مسجد واجب فوری است مکث جنب و حایض و نفساء در آن حرام است بلکه عبور آنها در بعض مساجد حرام است، عبادت بخصوص فرائض که در مسجد الحرام صد هزار برابر در مسجد النبی ده هزار در مسجد اقصی و کوفه هزار در مسجد جامع صد در مسجد محله بیست و پنج در مسجد بازار دوازده برابر میفرماید: وَ أَنَّ الْمَساجِدَ لِلَّهِ مختص بخدا است باید غیر از عبادت در آنها عملی انجام نداد و کافر و مشرک و اعیان نجسه مثل سگ و خوک در مسجد راه نداد بتهای مشرکین را باید در مساجد نگذاشت و بیرون برد، آلت لهو و ساز و موسیقی در مسجد نگذاشت آب دهن در مسجد نینداخت و صحبتهای دنیوی در آنها نکرد و غیر اینها از محرمات و مکروهات.

فَلا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَداً و اگر مراد مواضع سجده باشد که هفت موضع است پیشانی دو کف دست دو سر زانو دو انگشت پا که واجب است در حال سجده بر زمین گذاشت و هر کدام احکامی دارد که در فقه بیان شده، و مستحبّ است تعفیر که بینی باشد آنهم روی زمین باشد که هشت موضع میشود و هر کدام احکامی دارد. پیشانی باید بر ما یصح السجود علیه باشد که زمین از خاک و سنگ و ریگ باشد و آنچه از زمین روئیده میشود مثل چوب حصیر برگ مشروط بر اینکه ملبوس و مأکول نباشد و از معادن و فلزات نباشد و مطبوخ نباشد، و باید محل سجده پاک باشد و محل مواضع سجده غصبی نباشد و از جنس حیوانی نباشد و استقرار داشته باشد متزلزل نباشد، و اذکار مخصوصه دارد و غیر اینها از احکام. پس این موضع للَّه است سجده بر غیر خدا حرام است مثل سجده بر شمس که هدهد گفت: يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ نمل آیه ۲۴.

و سجده مشرکین بر اصنام و آلهه خود، و سجده در حضور سلاطین و ملوک، بلکه در

حضور انبیاء و ائمه اطهار و علماء اعلام و عتبه اعتاب مقدسه و امثال اینها و اینهم دو قسم است سجده عبودیت شرک است و سجده تعظیم حرام است.

سؤال: بنا بر این چه معنی داشت سجده ملائکه بر آدم و سجده یعقوب و پسران بر یوسف که میفرماید: وَ إِذْ قُلْنا لِلْمَلائِکَهِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِیسَ أَبی وَ اسْتَکْبَرَ وَ کانَ مِنَ الْکافِرِینَ بقره آیه ۳۲، و میفرماید: وَ رَفَعَ أَبَوَیْهِ عَلَی الْعَرْشِ وَ خَرُّوا لَهُ سُجَّداً یوسف آیه ۱۰۱؟.

جواب: اولا- سجده تعظیم بود نه عبودیت، و ثانیا سجده ملائکه بامر الهی بود لذا ابلیس کافر شد و سجده تعظیم در شرایع سابقه جایز بود لکن در شریعت اسلام حرام است که از پیغمبر اکرم است فرمود: اگر سجده بر غیر خدا در شریعت من جایز بود میگفتم که زنها سجده کنند بر شوهرها.

[سوره الجن (۷۲): آیه ۱۹] .... ص : ۲۳۸

وَ أَنَّهُ لَمَّا قامَ عَبْدُ اللَّهِ یَدْعُوهُ کادُوا یَکُونُونَ عَلَیْهِ لِبَداً (۱۹)

و شأن چنین است که چون ایستاد عبد اللَّه حضرت رسول (ص) دعوت میکرد او را نزدیک بود که اینها برای استماع هجوم میآوردند و بیکدیگر سبقت میگرفتند.

وَ أَنَّهُ لَمَّا قامَ عَبْدُ اللَّهِ پیغمبر اکرم است و مقام عبودیت از مقام رسالت و خاتمیت و افضلیت بالاتر است چنانچه در تشهد مقدم بر رسالت است می گویی: (اشهد ان محمدا عبده و رسوله) و از امیر المؤمنین است در مناجات عرض میکند:

(کفی بی عزا ان تکون لی ربا و کفی بی فخرا ان اکون لک عبدا).

و حقیقت عبودیت این است که بجمیع وظائف عبودیت رفتار کند و از خود امری را اختیار نکند که فرق است بین عبد و حر، حر آزاد است و اختیار سر خود عبد بنده است و تحت اختیار مولی است: عَبْداً مَمْلُوکاً لا یَقْدِرُ عَلی شَیْ ءٍ نحل آیه ۷۷.

یَدْعُوهُ مرجع ضمیر اللَّه است یعنی خدا را میخواند و بس و یا باقامه صلوه در پیشگاه احدیت یا بتلاوت کتاب اللَّه یا عرض حاجت یا ذکر از توحید و تحمید و تسبیح و تکبیر و سایر اذکار.

کادُوا نزدیک است و مشرف بر این است که:

يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدا هجوم ميآورند و بر يكديگر سبقت ميگيرند كه استماع كنند همان مؤمنين جن بخلاف كفار جن كه فرار ميكنند: ديو بگريزد از آن قوم كه قرآن خوانند، و كفار انس كه چون ميشنوند اعراض ميكنند و روى بر ميگردانند:

فَكَفَرُوا وَ تَوَلَّوْا تغابن آيه ۶.

[سوره الجن (۷۲): آيه ۲۰] .... ص : ۲۳۹

قُلْ إِنَّما أَدْعُوا رَبِّي وَ لا أُشْرِكُ بِهِ أَحَداً (۲۰)

بفرما جز اين نيست كه من ميخوانم پروردگار خود را و شريك قرار نميدهم بخداى متعال احدى را:

دست حاجت چو برى پيش خداوندى بر كه كريم است و رحيم است و غفور است و ودود

كرمش نامتناهى نعمش بى پايان هيچ خواننده از اين در نرود بى مقصود

در حديث قدسى است ميفرمايد:

(و عزتى و جلالى لاقطعن امل آمل غيرى)

و ميفرمايد: وَ قالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ داخِرِينَ مؤمن آيه ۶۲. در دعاء كميل:

(فانك قضيت على عبادك بعبادتك و أمرتهم بدعائك و ضمنت لهم الاجابه ... الدعاء)

قُلْ إِنَّما كلمه حصر.

أَدْعُوا رَبِّي باقسام ادعيه از نماز و ذكر و تلاوت قرآن و توجه باو.

وَ لا أُشْرِكُ بِهِ أَحَداً حتى نظر باسباب و معدات زيرا تأثير آنها بيد قدرت الهى است بقول مثنوى:

از قضا سركنجبين صفر افزود روغن بادام خشكى مينمود

لا مؤثر فى الوجود الا اللَّه

، ميفرمايد: يا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُباباً وَ لَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَ إِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبابُ شَيْئاً لا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَ الْمَطْلُوبُ حج آيه ۷۲.

[سوره الجن (۷۲): آيه ۲۱] .... ص : ۲۳۹

قُلْ إِنِّی لا أَمْلِکَ لَکَمْ ضَرًّا وَ لا رَشَداً (۲۱)

ص: ۲۳۹

بفرما باین کفار بدرستی که من مالک نیستم برای شما ضرری و نه رشد و نفعی.

وظیفه انبیاء و ائمه و علماء اعلام و آمرین بمعروف و ناهین عن المنکر ابلاغ و بیان است چنانچه خداوند برای بشر اینها را معین فرمود و دستورات بآنها داده و احکام جعل فرموده و کتب فرستاده و معجزات بدست انبیاء جاری فرموده و حجت بر همه تمام کرده و راه عذر بر آنها بسته، و بالجمله مقتضیات از جنبه فاعلی تام تمام است و عقل و قوای ظاهریه و باطنیه بآنها عنایت فرموده لکن تأثیر در آنها مشروط بیک شرط دیگری است که قبول از طرف قابل هم تام و تمام باشد، قلبی که از کثرت معاصی و کفر و شرک و زندقه سیاه شده و قساوت پیدا کرده، و چشم قلب کور شده، و گوش قلب کر شده و زبان قلب لال شده، از قابلیت افتاده لذا از تأثیر در آن افتاده مگر مقلب القلوب تغییر دهد، و نیز تأثیر مربوط بعنایات باطنیه حق است توفیق عنایت بکند هدایت فرماید و قلوب را تغییر دهد بنده را در کنف خود حفظ کند ایمان و نور علم در قلوب قذف کند، و نیز افعال بندگان تا مشیت حق موافقت نکند بنده قدرت بر فعل ندارد که گفتند:

(لا جبر و لا تفویض بل امر بین الامرین)

و هو الاختیار.

قُلْ إِنِّی لا أَمْلِکُ لَکُمْ ضَرًّا وَ لا رَشَداً إِنَّکَ لا تَهْدِی مَنْ أَحْبَبْتَ وَ لکِنَّ اللَّهَ یَهْدِی مَنْ یَشاءُ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِینَ قصص آیه ۵۶. حتی مالک نفس خود هم نیست چه رسد بغیر: قُلْ لا أَمْلِکُ لِنَفْسِی ضَرًّا وَ لا نَفْعاً إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ یونس آیه ۴۹.

[سوره الجن (۷۲): آیه ۲۲] .... ص : ۲۴۰

قُلْ إِنِّی لَنْ یُجِیرَنِی مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَ لَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً (۲۲)

بفرما بدرستی که من هرگز پناه نمیدهد مرا از تقدیرات الهی احدی و هرگز نمییابم از غیر خدای متعال پناهگاهی.

انسان دو نحو بلا و مصیبت و ضرر باو متوجه میشود یکی آنکه از جانب حق است احدی قدرت بر جلوگیری از آنها ندارد که مفاد:

قُلْ إِنِّی لَنْ یُجِیرَنِی مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ دیگر اذیت و آزاری که از طرف دشمن باو متوجه میشود پناهگاهی جز خدا ندارد و خداوند قدرت دارد جلوگیری کند، گفتند که: خدمت امیر المؤمنین (ع) عرض کردند که: افلاطون حکیم گفته: (الافلاک قسی

و الحوادث سهام و الانسان هدف و الرامی هو اللّه فاین المفر)؟- حضرت فرمود:

فَفِرُّوا إِلَی اللَّهِ

الذاریات آیه ۵۰ که مفاد:

وَ لَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً است لحد حرز است که انسان چیزهایی که میخواهد نگهداری کند در جعبه یا صندوق یا در بیت مقفل یا در کیف بسته نگاه میدارد که از خطرات مصون و محفوظ بماند و در باب سرقت که میفرماید: وَ السَّارِقُ وَ السَّارِقَهُ فَاقْطَعُوا أَیْدِیَهُما جَزاءً بِما کَسَبا نَکالًا مِنَ اللَّهِ وَ اللَّهُ عَزِیزٌ حَکِیمٌ مائده آیه ۴۲.

گفتند شرایطی دارد یکی آنکه بحد نصاب باشد، دوم اینکه از حرز باشد، سوم آنکه قبل از ثبوت توبه نکرده باشد. حرز انسان خدا است که بنده را در کنف خود حفظ فرماید: قُلْ مَنْ بِیَدِهِ مَلَکُوتُ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ هُوَ یُجِیرُ وَ لا یُجارُ عَلَیْهِ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ مؤمنون آیه ۹۰.

[سوره الجن (۷۲): آیه ۲۳] .... ص : ۲۴۱

إِلَّا بَلاغاً مِنَ اللَّهِ وَ رِسالاتِهِ وَ مَنْ یَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نارَ جَهَنَّمَ خالِدِینَ فِیها أَبَداً (۲۳)

مگر تکلیف من فقط ابلاغ دستورات از جانب خدای متعال و رسانیدن فرمایشات او است و کسی که معصیت و نافرمانی خدا و رسول خدا کند پس محققا برای او است آتش جهنم که مخلد هستند در او همیشه.

إِلَّا بَلاغاً مِنَ اللَّهِ استثناء از جمله: قُلْ إِنِّی لا أَمْلِکُ لَکُمْ ضَرًّا وَ لا رَشَداً است که استثناء در مورد نفی افاده انحصار میکند مثل اینکه می گویی: ما جاءنی احد من القوم الا زید یعنی فقط من مکلف بتبلیغ هستیم خواه قبول کنید یا رد کنید که میفرماید: ما عَلَی الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلاغُ.

وَ رِسالاتِهِ گفتند: ظاهر عطف مغایرت است مراد از ابلاغ امور اعتقادیه است از توحید و عدل و صفات ربوبی و امور راجعه بمعاد و سایر اعتقادات، و مراد از رسالات دستورات و فرامین الهی است از احکام واجبات و محرمات و وجوب اطاعت و ترک معاصی و سایر احکام از حدود و دیات و مواریث و معاشرات و غیر اینها.

اقول: بناء علی هذا پس آیه شریفه: یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ راجع

بنصب خلافت امیر المؤمنین است در غدیر خم چنانچه اخبار شیعه از ائمه طاهرین رسیده مربوط بقضاهای توراه و انجیل و اهل کتاب نیست که در آیات راجعه بآنها داخل کردند چنانچه آیه شریفه: الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ راجع باین است زیرا اکمال دین بولایت است نه بحرمت اکل حیوانات و سایر محرمات اکل مثل میته و دم و لحم خنزیر و ما اکل السبع و منخنقه و موقوذه و متردیه و نطیحه و امثال اینها. و ممکن است بگوئیم عطف بیان است توضیحا و تاکیدا بیان شده.

وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نارَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها أَبَداً این هم یک شاهد قوی است بر اینکه تبلیغ راجع بامور اعتقادیه است زیرا اگر ایمان محفوظ باشد و معاصی باعث زوال ایمان نشود مسلما خلود در نار جهنم بخصوص با تأکید أبدا نیست و بالاخره برای ایمانش نجات پیدا میکند و غیر مؤمن است که مخلد در آتش است و دیگر آخر ندارد ابدا الاباد.

[سوره الجن (۷۲): آیه ۲۴] .... ص : ۲۴۲

حَتَّى إِذا رَأَوْا ما يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ ناصِراً وَ أَقَلُّ عَدَداً (۲۴)

تا اینکه زمانی که مشاهده کنند آنچه را که وعده داده شدند پس زود باشد که دانند کیست ضعیفتر از ناصر و یاری کننده و کیست کمتر از عده و عده. و معنی آن نیست که ناصر آنها وعده آنها ضعیف و قلیل هستند نه ناصر دارند و نه معین و نه عده و نه عده که میفرماید: وَ لَقَدْ جِئْتُمُونا فُرادى كَما خَلَقْناكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ... الایه انعام آیه ۹۴.

حَتَّى إِذا رَأَوْا ما يُوعَدُونَ ما یوعدون وعیدهایی است که خداوند در قرآن مجید برای مشرکین و کفار داده مثل آیه شریفه: أُولئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَ أُولئِكَ الْأَغْلالُ فِي أَعْناقِهِمْ وَ أُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ رعد آیه ۶. و مثل آیه شریفه: الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتابِ وَ بِما أَرْسَلْنا بِهِ رُسُلَنا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ إِذِ الْأَغْلالُ فِي أَعْناقِهِمْ وَ السَّلاسِلُ يُسْحَبُونَ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ مؤمن آیه ۷۲ و ۷۳. و آیه شریفه: الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلادِ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسادَ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذابٍ فجر آیه ۱۰ الی ۱۲. و آیه شریفه: كُلَّما نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْناهُمْ جُلُوداً غَيْرَها لِيَذُوقُوا الْعَذابَ نساء آیه ۵۹، و آیه شریفه: وَ لَوْ تَرى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَ أَدْبارَهُمْ

وَ ذُوقُوا عَذابَ الْحَرِيقِ

انفال آیه ۵۲، و آیه شریفه: فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيابٌ مِنْ نارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ يُصْهَرُ بِهِ ما فِي بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ وَ لَهُمْ مَقامِعُ مِنْ حَدِيدٍ كُلَّما أَرادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْها مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيها وَ ذُوقُوا عَذابَ الْحَرِيقِ حج آیه ۲۰ و ۲۱ و غیر اینها از آیات که سر تا سر قرآن انذار میفرماید.

فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ ناصِراً احدی نیست که آنها را یاری کند: أَلا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذابٍ مُقِيمٍ وَ ما كانَ لَهُمْ مِنْ أَوْلِياءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ شوری آیه ۴۴ و ۴۵.

وَ أَقَلُّ عَدَداً احدی با آنها نیست چنانچه گذشت.

[سوره الجن (۷۲): آیه ۲۵] .... ص : ۲۴۳

قُلْ إِنْ أَدْرِي أَ قَرِيبٌ ما تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَداً (۲۵)

بفرما باین کفار که من نمیدانم آیا نزدیک است آنچه وعده داده شده اید یا قرار داده و جعل فرموده از برای او پروردگار من مدتی و سر آمدی بالجمله یکی از علوم مختصه بخدا قیام ساعت و روز قیامت است: إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ لقمان آیه ۳۴.

اقول: اولا انسان بمجرد موت اگر اهل عذاب باشد گرفتار است چنانچه فرمودند:

اذا مات ابن آدم قامت قیامته

و فرمودند:

(القبر اما روضه من ریاض الجنه او حفره من حفر النیران).

و ثانیا آنچه آینده است نزدیک است و آنچه گذشته دور است که میفرماید:

إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيداً وَ نَراهُ قَرِيباً. و ثالثا چیزی که البته آمدنی است و آخر ندارد بعد و قرب آن تفاوت ندارد.

[سوره الجن (۷۲): آیه ۲۶] .... ص : ۲۴۳

عالِمُ الْغَيْبِ فَلا يُظْهِرُ عَلى غَيْبِهِ أَحَداً (۲۶)

خداوند عالم بغیب است پس ظاهر نمیفرماید بر غیب خود احدی را.

در موضوع علم غیب بسیاری از مفسرین مخصوصا عامه معتقد هستند که علم غیب مختص بخدا است و در مذهب شیعه خاندان عصمت و طهارت را هم عالم بغیب میدانند و ما در موارد زیادی توضیح داده ایم و در اینجا هم اشاره میکنیم و آن

این است که غیب مقابل حضور است بر خدای متعال چیزی غیب نیست علم او احاطه دارد بجمیع اشیاء گذشته و آینده و بالاتر از این علم ذات بذات که غیر متناهی است نه اول دارد و نه آخر، و مراد یعنی چیزی که در دیگران غیب است بر خداوند غیب نیست و

این مراتبی دارد آنچه که از حد امکان خارج است مختص بخدا است زیرا ممکن هر که باشد و هر چه باشد محدود است و محدود پی بغیر محدود نمیبرد، و بعد از تنزل از این مرتبه می گوییم: وجود مقدس حضرت رسالت و ائمه اطهار عالم هستند آنچه بر انبیاء سلف و ملائکه مستور است سپس انبیاء عالم هستند بآنچه بر امت خود مستور است، و بعد مؤمنین عالم هستند بآنچه بر کفار و اهل ضلالت مستور است، سپس علما عالم هستند بآنچه بر جهال مستور است و هکذا مراتب زیادی دارد، و جمیع مراتب علم افاضه حق است که فرمودند:

العلم نور یقذفه اللّه فی قلب من یشاء

هر که را بقدر قابلیت و استعداد و ظرفیت او افاضه میفرماید لذا میفرماید:

[سوره الجن (۷۲): آیه ۲۷] .... ص : ۲۴۴

إِلَّا مَنِ ارْتَضی مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ یَسْلُکُ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ رَصَداً (۲۷)

مگر کسی که مشمول رضای حق باشد از فرستاده خدا پس او را سلوک میدهند از آنچه قبل از آن بوده و از آنچه بعد از او وجود پیدا میکند حفظه و نگهبانانی.

إِلَّا مَنِ ارْتَضی مِنْ رَسُولٍ که مراد وجود مقدس محمد (ص) است چنانچه از کافی بسند متصل از حمران بن اعین از حضرت ابی جعفر الباقر علیهما السلام فرمود:

الا من ارتضی من رسول و کان و اللّه محمد (ص) ارتضاه

و این علم در همان عالم نورانیت افاضه شده که در دعاء ندبه می گویی:

(و علمته علم ما کان و ما یکون الی انقضاء خلقه)

چنانچه از خود آن حضرت است فرمود:

(کنت نبیا و آدم بین الماء و الطین)

بقول حافظ:

بودم آن روز من از طائفه درد کشان که نه از تاک نشان بود و نه از تاک نشان

و در همان حدیث مذکور حضرت باقر میفرماید:

(فهو العلم الذی انتهی الی رسول اللّه ثم الینا).

فَإِنَّهُ يَسْلُكَ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ از علوم قبل از انبیاء سلف و از قبل از خلقت آدم و عالم.

وَ مِنْ خَلْفِهِ از قیام قائم و رجعت ائمه و قیام قیامت و اوضاع محشر و آنچه در لوح محفوظ است بلی در لوح محو و اثبات مختص بخدا است.

رصدا نگهبان، نگهبان حضرت رسالت اولا ذات اقدس ربوبی سپس ملائکه حفظه و وجود مبارک امیر المؤمنین و مجاهدین مثل سلطانی که اطرافش وزراء و امراء

و رؤساء باشند و عسکر که تمام اطراف را دارند.

[سوره الجن (۷۲): آیه ۲۸] .... ص : ۲۴۵

لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رِسالاتِ رَبِّهِمْ وَ أَحاطَ بِما لَدَيْهِمْ وَ أَحْصى كُلَّ شَيْ ءٍ عَدَداً (۲۸)

برای اینکه میداند اینکه بتحقیق ابلاغ میکنند رسالت پروردگار خود را و خداوند احاطه دارد بآنچه نزد آنها است و احصا فرموده تمام اشیاء را عدد آنها را از کوچک و بزرگ.

لِيَعْلَمَ خداوند متعال میداند که ملائکه که مأمور هستند بنزول وحی امین هستند خطا و اشتباه و کوتاهی در ابلاغ نمیکنند و لذا جبرئیل را امین وحی میگویند و خداوند میفرماید در وصف قرآن: وَ إِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعالَمِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ بِلِسانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ شعراء آیه ۱۹۲ الی ۱۹۵. و میداند که حضرت رسالت هم کوتاهی در تبلیغ رسالت نمیکند حتی مسأله تقیه که حضرت صادق (ع) فرمود:

(التقیه دینی و دین آبائی)

و فرمودند:

(من لا تقیه له لا دین له)

بر حضرت رسالت جایز نبود باید آنچه باو وحی شود ابلاغ فرماید که میفرماید:

يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ مائده آیه ۷۱.

أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رِسالاتِ رَبِّهِمْ که چیزی فروگذار نمیکنند و تمام فرامین پروردگار خود را ابلاغ میکنند.

وَ أَحاطَ بِما لَدَيْهِمْ خدای متعال هم بآنچه نزد آنها است احاطه دارد که خردلی کوتاهی نشود و میداند که رسالت خود را کجا قرار دهد: اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسالَتَهُ انعام آیه ۱۲۴.

وَ أَحْصى كُلَّ شَيْ ءٍ عَدَداً عدد مخلوقات خود را قبل از خلقت آنها و بعد از خلقت بتمام جزئیات آنها از عوالم بالا عالم انوار و عالم ارواح و قلم و عرش و کرسی و سماوات و نجوم و شمس و قمر و آنچه در آنها خلق فرموده و ملائکه و عوالم سفلی و آنچه در آنها ایجاد فرموده از حیوانات دریایی و صحرایی و نباتات و جمادات و جن و انس تمام آنها را میداند و شماره آنها حتی قطرات باران و برگ درختان و ریگ

بیابان و غیر اینها را میداند: أَ لا یَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَ هُوَ اللَّطِیفُ الْخَبِیرُ ملک آیه ۱۴، وَ ما یَعْزُبُ عَنْ رَبِّکَ مِنْ مِثْقالِ ذَرَّهٍ فِی الْأَرْضِ وَ لا فِی السَّماءِ وَ لا أَصْغَرَ مِنْ ذلِکَ وَ لا أَکْبَرَ إِلَّا فِی کِتابٍ مُبِینٍ یونس آیه ۶۱. عالِمِ الْغَیْبِ لا یَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقالُ ذَرَّهٍ فِی السَّماواتِ وَ لا فِی الْأَرْضِ وَ لا أَصْغَرُ مِنْ ذلِکَ وَ لا أَکْبَرُ إِلَّا فِی کِتابٍ مُبِینٍ سبأ آیه ۳.

ثم سوره الجن و تتلوها سوره المزمل و بقیه السور بعونه و توفیقه ان شاء اللَّه تعالی و الحمد للَّه و الصلاه علی رسول اللَّه و آله آل اللَّه و اللعن علی اعدائهم اعداء اللَّه من الان الی یوم لقاء اللَّه. و انا المذنب العاصی المسمی بالسید عبد الحسین المدعو بالطیب.

سوره المزمل .... ص : ۲۴۶

اشاره

بسم اللَّه الرحمن الرحیم و الحمد للَّه رب العالمین و الصلاه و السلام علی محمد و آله الطاهرین و اللعن علی أعدائهم اجمعین. سوره المزمل.

الکلام فی فضلها- از ابن بابویه مسندا از حضرت صادق (ع) فرمود:

(من قرأ سوره المزمل فی عشاء الاخره اواخر اللیل کان له اللیل و النهار شاهدین مع سوره المزمل و احیاه اللَّه حیاه طیبه و أماته میته طیبه)

و نیز از آن حضرت روایت شده که فرمود:

(من أدمن فی قراءتها رأی النبی و سأله ما یریده اعطاه اللَّه کلما یریده من الخیر، و من قرأها فی لیله الجمعه مائه مره غفر اللَّه له مائه ذنب و کتب له مائه حسنه بعشر امثالها کما قال اللَّه تعالی)

اشاره بآیه شریفه است: مَنْ جاءَ بِالْحَسَنَهِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثالِها انعام آیه ۱۶۱. و از پیغمبر روایت شده که فرمود:

(من قرأ هذه السوره کان له من الاجر کمن أعتق رقابا فی سبیل اللَّه بعدد الجن و الشیاطین و رفع اللَّه عنه العسر فی الدنیا و الاخره ... الحدیث).

[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱] .... ص : ۲۴۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ

یا أَیُّهَا الْمُزَّمِّلُ (۱)

خطاب به پیغمبر اکرم است و تعبیر به المزمل بعضی گفتند: کلیم بخود پیچیده، بعضی گفتند: لباس بخود پیچیده. اقول: ظاهرا لباس خواب بخود پیچیده بود برای

استراحت خطاب رسید.

[سوره المزمل (۷۳): آیه ۲] .... ص : ۲۴۷

قُمِ اللَّيْلَ إِلاَّ قَلِيلاً (۲)

قیام در لیل برای تهجد و نماز شب است که بر پیغمبر واجب بود چنانچه میفرماید: وَ مِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَةً لَكَ عَسى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقاماً مَحْمُوداً اسراء آیه ۸۱ و برای مناجات و استغفار که میفرماید: كانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ ما يَهْجَعُونَ وَ بِالْأَسْحارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ذاریات آیه ۱۷ و ۱۸. و مراد:

إِلَّا قَلِيلًا اینکه قلیلی از شب را برای نوم و استراحت قرار بده چنانچه در آیه مذکوره اشاره دارد که خداوند مدح میفرماید متقین را که قلیلی از شب را استراحت میکنند و بخواب میروند که معنای یهجعون است.

[سوره المزمل (۷۳): آیات ۳ تا ۴] .... ص : ۲۴۷

نِصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلاً (۳) أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً (۴)

نصف شب را یا کم کن از نصف یا زیاد کن بر آن و ترتیل کن قرآن را ترتیلی.

این جمله سه نحوه تفسیر شده: نحوه اولی- عطف بیان قلیلا باشد یعنی مراد از قلیل که مستثنی شده که برای استراحت و نوم باشد نصف شب است که شب را دو قسمت کن نصف برای قیام بنماز و مناجات و استغفار و نصف برای استراحت و نوم و البته نصف برای عبادت نصف آخر است که اول وقت نماز شب است از نصف تا فجر و نصف برای استراحت و نوم نصف اول است آنهم بعد از اداء فرائض مثل مغرب و عشاء و نوافل آنها بلکه برای تعشی و خوردن شام.

أَوْ زِدْ عَلَيْهِ که دو ثلث استراحت و ثلث اخیر که عبارت از وقت سحر باشد که فرمود: وَ بِالْأَسْحارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ.

نحوه ثانیه- اینکه نِصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا أَوْ زِدْ عَلَيْهِ بیان مستثنی منه باشد که قیام بر عبادت باشد نصف شب یا کمتر از نصف که ثلث اخیر باشد یا زیادتر از نصف که دو ثلث عبادت باشد. و این نحوه با نحوه اولی تفاوتی ندارد.

نحوه ثالثه- اینکه بیان لیل باشد یعنی بعض لیالی که عذری دارند مثل مرض و مسافرت یا شغل مهمی قیام نکنند.

اقول: نظر به اینکه نوافل شب و مناجات با قاضی الحاجات و ذکر استغفار هر یک عبادت بسیار با فضیلت است و از مستجاب مؤکده است هر چه بیشتر باشد ثوابش بیشتر است، و نظر به اینکه واجب نیست فقط گفتند نماز شب بر پیغمبر واجب بود ولی بر امت مستحبّ است خداوند تعبیر بنصف و کمتر از نصف و زیادتر از آن فرموده برای ترخیص است که هر قدر همت دارید و شایق هستید و نشاط دارید که از روی کسالت نباشد اشتغال باین نوع عبادات داشته باشید مثل دوره امروزه نباشد که یک قسمت از شب را بلهو و لعب و فسق و فجور طی میکنند و یک قسمت خواب خرگوشی که تا وقت اداره و مغازه و اشغال دنیوی نشده بخواب هستند حتی نماز واجب صبح هم از بین رفته، بلکه میتوان گفت: دوره عمر خواب هستیم و غفلت سر تا سر مملکت را فراگرفته که گفتند:

(الناس نیام اذا ماتوا انتبهوا).

وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا اخبار زیادی در معنای ترتیل وارد شده مخصوصا در کافی در باب فضل قرآن، و مفسرین هم معانی مختلف کرده اند، و خلاصه مفاد اخبار اینکه تلاوت قرآن شمرده کلمه کلمه جمله جمله آیه آیه با تأمل و تدبر در معانی و با حال حزن و در آیات جنت طلب آن کند و در آیات نار استعاذه کند، و قلوب قاسیه را قرع کند و متنبه شود و هر سوره را بآخر برساند، و مثل اشعار شعراء قرائت نکند، و بصدای بلند که فریاد باشد قرائت نکند و هر آیه حق آن را ادا کند، و مثل رمل بیابان از هم پراکنده نکند که تمام اینها از اخبار استفاده میشود.

[سوره المزمل (۷۳): آیه ۵] .... ص : ۲۴۸

إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا (۵)

بدرستی که زود باشد که ما القا میکنیم بر تو قول سنگینی.

در معنای قول ثقیل اقوال بسیاری گفتند و آنچه بنظر نزدیکتر میآید اینکه ابلاغ رسالت بر آن حضرت و دعوت بتوحید و احکام دین بسیار سنگین بود زیرا مبعوث بر کافه جن و انس آنهم در دوره جاهلیت که سرتاسر دنیا را کفر و شرک گرفته و عادات جاهلیت در آنها رسوخ کرده آنها را برگردانیدن بسیار ثقیل بود، بلکه میتوان گفت که این آیه شریفه راجع بنصب خلافت امیر المؤمنین است بدو قرینه

یکی آنکه بعد از بعثت حضرت رسالت بوده که مأمور تبلیغ شده و دیگر اینکه سنلقی خبر از آینده میدهد و لذا بعض مفسرین گفتند: این سوره مکی بوده، بعضی گفتند: مدنی بوده، بعضی گفتند مکی و مدنی بوده و نصب خلافت امیر المؤمنین بعد از اعمال حج و مراجعت بمدینه در غدیر خم شد و پیغمبر هم میدانست که نوع مسلمین بالاخص منافقین یا امیر المؤمنین خوشبین نیستند چون نوع بستگان آنها در بدر و حنین و احد و احزاب بدست علی کشته شده بودند و لذا خداوند بنحو تهدید میفرماید: یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ و همچنین بر مسلمین هم ثقیل بود قبول ولایت چنانچه منکر شدند و کردند آنچه کردند.

[سوره المزمل (۷۳): آیه ۶] .... ص : ۲۴۹

إِنَّ ناشِئَهَ اللَّیْلِ هِیَ أَشَدُّ وَطْئاً وَ أَقْوَمُ قِیلاً (۶)

بدرستی که نشؤ شب این شدیدتر است در قیام و محکمتر است در گفتار.

إِنَّ ناشِئَهَ اللَّیْلِ ساعت بعد ساعت که نشو و نما دارد و در خبر است از حضرت باقر و حضرت صادق علیهما السلام فرمودند:

(هی القیام فی آخر اللیل الی صلوه اللیل).

هِیَ أَشَدُّ وَطْئاً سختترین اوقات است برای قیام از فراش، خواب بالاخص در شبهای کوتاه زیرا در آن ساعت هوا بسیار لطیف و نوم بسیار عزیز بیرون رفتن از فراش خواب و قیام برای صلوه لیل أشد وطئا است.

وَ أَقْوَمُ قِیلًا و بهترین اوقات است برای عبادت و نماز و ذکر و مناجات و تلاوت آیات بالاخص اگر متصل شود بین الطلوعین که هم کتبه لیل ثبت میکنند و هم کتبه نهار سپس خداوند علت اقوم قیلا را بیان میفرماید چون در روز اشتغالات زیادی دارند میفرماید:

[سوره المزمل (۷۳): آیه ۷] .... ص : ۲۴۹

إِنَّ لَکَ فِی النَّهارِ سَبْحاً طَوِیلاً (۷)

خداوند میفرماید، وَ جَعَلْنا نَوْمَکُمْ سُباتاً وَ جَعَلْنَا اللَّیْلَ لِباساً وَ جَعَلْنَا النَّهارَ مَعاشاً نبأ آیه ۹ الی ۱۱، و میفرماید: وَ هُوَ الَّذِی جَعَلَ لَکُمُ اللَّیْلَ لِباساً وَ النَّوْمَ سُباتاً وَ جَعَلَ النَّهارَ نُشُوراً فرقان آیه ۴۹، و میفرماید: هُوَ الَّذِی جَعَلَ لَکُمُ اللَّیْلَ لِتَسْکُنُوا فِیهِ

وَ النَّهارَ مُبْصِراً

یونس آیه ۶۷، و نیز میفرماید: أَ لَمْ یَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّیْلَ لِیَسْکُنُوا فِیهِ وَ النَّهارَ مُبْصِراً نمل آیه ۸۸، و میفرماید: اللَّهُ الَّذِی جَعَلَ لَکُمُ اللَّیْلَ لِتَسْکُنُوا فِیهِ وَ النَّهارَ مُبْصِراً مؤمن آیه ۶۳. و غیر اینها از آیات و بالجمله روز را خدا برای معاشرت و کسب و تجارت و تحصیل امر معاش و ملاقات یکدیگر و اصلاح امور و امثال اینها قرار داده اولا مجال عبادت در آن کم است و ثانیا خالی از ریاء و سمعه نیست و ثالثا آن توجهی که در شب دارد روز نیست رابعا ستر در عبادت افضل از افشاء است حتی معصیت تنهایی عقوبتش کمتر است از اشاعه فحشاء حتی بقول شاعر:

گناه کردن پنهان به از عبادت فاش.

لذا میفرماید:

إِنَّ لَکَ فِی النَّهارِ سَبْحاً طَوِیلًا که گفتند: سبح تصرف در تحصیل معاش و مهام امور است انسان فراغت ندارد لکن در شب بالاخص وقت سحر فراغت بیشتر دارد که میفرماید:

(یصلی باللیل و الناس نیام.

[سوره المزمل (۷۳): آیه ۸] .... ص : ۲۵۰

وَ اذْکُرِ اسْمَ رَبِّکَ وَ تَبَتَّلْ إِلَیْهِ تَبْتِیلًا (۸)

و یاد کن اسم پروردگار خود را و توجه باو و انقطاع از خلق انقطاع تامی.

وَ اذْکُرِ اسْمَ رَبِّکَ اسماء پروردگار بسیار است خدا را بهر اسمی بخوانید اجابت میفرماید چنانچه میفرماید: قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمنَ أَیًّا ما تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْماءُ الْحُسْنی اسراء آیه ۱۱۰، و میفرماید: وَ لِلَّهِ الْأَسْماءُ الْحُسْنی فَادْعُوهُ بِها اعراف آیه ۱۷۹، و در اخبار داریم که اسماء حسنی نود و نه اسم است.

اقول: اسماء الهی چهار قسم است: اسماء ذات: اللَّه حق هو، اللَّه اسم ذات مستجمع جمیع کمالات، حق اشاره بمقام واجب الوجودی، هو اشاره بمقام غیب- الغیوبی، اسماء صفات کمالیه که عین ذات است علم قدرت حیاه عالم قادر حی قدیم ازلی ابدی مرید مدرک حکیم سمیع بصیر خبیر و امثال اینها. اسماء صفات جمالیه افعال الهی خالق رازق محیی ممیت معز مذل مغنی مفقر مثیب منتقم معذب عادل و امثال اینها. اسماء صفات جلالیه: سبوح قدوس.

نه مرکب بود و جسم نه مرئی نه محل بی شریک است معانی نو غنی دان خالق

و اذکار الهی تهلیل تحمید تسبیح تکبیر و اشباه اینها و جمله: وَ اذْکُرِ اسْمَ رَبِّکَ شامل جمیع عبادات قولیه میشود مثل صلوات و أدعیه و تلاوت کتاب اللَّه و غیر اینها.

وَ تَبَتَّلْ إِلَیْهِ تَبْتِیلًا تبتل انقطاع است کلمه الیه دلالت دارد بالملازمه بکلمه عن یعنی انقطاع عن الخلق و توجه الی اللَّه که معنی توکل است، و اخلاص عمل و قطع نظر از کلیه خلق و از کلیه اسباب که معنی توحید نظری است چون گفته ایم که پنج قسم توحید داریم: توحید ذاتی، توحید صفاتی، توحید عبادتی، توحید افعالی، توحید نظری.

[سوره المزمل (۷۳): آیه ۹] .... ص : ۲۵۱

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَکِیلًا (۹)

خداوند متعال پروردگار مشرق و مغرب است نیست الهی مگر او بگیر او را وکیل در کلیه امور.

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ الف و لام المشرق و المغرب جنس است شامل جمیع مشارق و مغارب میشود لذا در بعض آیات تعبیر بجمع فرموده مثل قوله تعالی: فَلا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشارِقِ وَ الْمَغارِبِ إِنَّا لَقادِرُونَ معارج آیه ۴۰، و گذشت که این کره زمین بحرکت وضعی دور خود در مدت بیست و چهار ساعت تقریبا میچرخد هر دقیقه و ثانیه یک نقطه زمین مشرق است شمس طلوع میکند و نقطه مقابلش غروب میکند و همچنین جمیع این کرات جویه در اثر این حرکت طلوع و غروب دارند که اگر از حرکت بازداشته شود در یک قسمت الی یوم القیامه روز است و در یک قسمت شب است و باعث هلاکت تمام اهل زمین میشود لذا میفرماید: قُلْ أَ رَأَیْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَیْکُمُ اللَّیْلَ سَرْمَداً إِلی یَوْمِ الْقِیامَهِ مَنْ إِلهٌ غَیْرُ اللَّهِ یَأْتِیکُمْ بِضِیاءٍ أَ فَلا تَسْمَعُونَ قُلْ أَ رَأَیْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَیْکُمُ النَّهارَ سَرْمَداً إِلی یَوْمِ الْقِیامَهِ مَنْ إِلهٌ غَیْرُ اللَّهِ یَأْتِیکُمْ بِلَیْلٍ تَسْکُنُونَ فِیهِ أَ فَلا تُبْصِرُونَ وَ مِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَکُمُ اللَّیْلَ وَ النَّهارَ لِتَسْکُنُوا فِیهِ وَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُونَ قصص آیه ۷۱ الی ۷۳.

اقول: قطع نظر از تفسیر می گوییم: سر تا سر ممکنات طلوع و غروبی دارند طلوع آنها ایجاد آنها است که لباس وجود بقامت ماهیات پوشیده میشود مشرق آنها

است، و غروب آنها موقعی است که این لباس از قامت آنها کنده میشود که مفاد محیی و ممیت و مبدء و معید است رب تمام آنها ذات اقدس پروردگار است.

لا- إِلهَ إِلَّا هُوَ که گفتیم این کلمه شریفه سه دلالت دارد: مطابقی التزامی اقتضایی مطابقی توحید عبادتی است، التزامی توحید صفاتی و افعالی است، اقتضایی توحید نظری است لذا میفرماید:

فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا مقام توکل از شئون توحید افعالی و نظری است که بداند:

«لا مؤثر فی الوجود الا اللّه»

وَ ما تَشاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشاءَ اللَّهُ دهر آیه ۳۰، وَ ما تَشاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعالَمِينَ تکویر آیه ۲۵ ما قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوها قائِمَةً عَلى أُصُولِها فَبِإِذْنِ اللَّهِ حشر آیه ۵.

[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱۰] .... ص : ۲۵۲

وَ اصْبِرْ عَلى ما يَقُولُونَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْراً جَمِيلًا (۱۰)

و صبر کن بر آنچه میگویند و دوری کن از آنها دوری نیکویی.

وَ اصْبِرْ عَلى ما يَقُولُونَ که نسبت ساحر و مجنون و کذاب و مفتری بشما میدهند و اذیتهایی بشما وارد میکنند چنانچه همین نسبتها را بانبیاء سلف هم دادند و آنها صبر کردند و تحمل نمودند و لو اینکه بحضرتش بیش از آنها اذیت کردند که فرمود:

(ما اوذی نبی مثل ما اوذیت)

شما در مقام تلافی برنیا و تحمل فرما و روی خود نیاور.

وَ اهْجُرْهُمْ هَجْراً جَمِيلًا هجر جمیل مخالفت قلبی و ترک هواهای نفسانی آنها ولی در ظاهر ملایمت در معاشرت و مدارات در دعوه الی الحق که بالاترین چیزی که کلمه اسلام را بلند کرد همین اخلاق پیغمبر بود که حتی در فتح مکه تمام آنها را عفو فرمود و انتقام نکشید و گذشت نمود حتی خانه ابی سفیان را محل امن قرار داد.

[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱۱] .... ص : ۲۵۲

وَ ذَرْنِي وَ الْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَ مَهِّلْهُمْ قَلِيلًا (۱۱)

وَ ذَرْنِي وَ الْمُكَذِّبِينَ یعنی عقوبت آنها را و انتقام آنها را واگذار بمن که خدای تو هستم کن من از آنها انتقام خواهم کشید تو متعرض آنها نباش چنانچه هر مظلومی و ذی حقی که از ظالم و من علیه الحق انتقام نکشد یا نتواند میگوید: او را واگذار کردم بخدا، و مکذبین پیغمبر کفار و مشرکین یهود و نصاری و مجوس که بکلی تکذیب

رسالت او را کردند، و از فرق مسلمین که تکذیب بعض فرمایشات او را کردند یا منکر شدند یا توجیه و تأویل کردند اینها را باید حواله داد بخدا بالاخص:

أُولِي النَّعْمَةِ آنها را رؤساء و ثروتمندان و اقویای آنها که دیگران را هم آنها وادار بتکذیب کردند.

وَ مَهِّلْهُمْ قَلِيلًا مدت کمی مهلت ده آنها را، خداوند یا در دنیا ببلاهای دنیوی هلاک میکند یا بعذاب آخرت گرفتار میفرماید این چهار روز دنیا قلیل است در مقابل آخرت که باقی است الی الابد.

[سوره المزمل (۷۳): آیات ۱۲ تا ۱۳] .... ص : ۲۵۳

إِنَّ لَدَيْنا أَنْكالاً وَ جَحِيماً (۱۲) وَ طَعاماً ذا غُصَّةٍ وَ عَذاباً أَلِيماً (۱۳)

بدرستی که نزد ما است بند و بست هایی و جحیم و آتشی و طعام گلوگیری و عذاب دردناکی.

إِنَّ لَدَيْنا أَنْكالًا گفتند: نکال قید ثقیلی است کند و دستبند و غل که تمام اطراف آنها را بسته و هر کدام ثقیل و سنگین هستند چنانچه در بسیاری از آیات بیان فرموده مثل: خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُها سَبْعُونَ ذِراعاً فَاسْلُكُوهُ الحاقه آیه ۳۰ الی ۳۲. و مثل: إِذِ الْأَغْلالُ فِي أَعْناقِهِمْ وَ السَّلاسِلُ يُسْحَبُونَ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ مؤمن آیه ۷۳، و مثل: إِنَّا أَعْتَدْنا لِلْكافِرِينَ سَلاسِلَ وَ أَغْلالًا وَ سَعِيراً دهر آیه ۴.

وَ جَحِيماً یکی از اسامی جهنم جحیم است بمعنی آتش افروخته.

وَ طَعاماً ذا غُصَّةٍ طعام خاردار که در گلو فرو میرود نمیتواند فرو دهد و نمیتواند بیرون اندازد، و بعضی گفتند: طعام خشن که راه تنفس را میگیرد و گلوگیر میشود.

وَ عَذاباً أَلِيماً و عذاب دردناک غیر از مذکورات تازیانه های آتشی و عمودها و حمیم و غساق و از همه بالاتر حسرت و ندامت و یأس و غضب الهی و آلام روحی.

[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱۴] .... ص : ۲۵۳

يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَ الْجِبالُ وَ كانَتِ الْجِبالُ كَثِيباً مَهِيلًا (۱۴)

روزی که زمین و کوه ها بلرزه میآید و کوه ها از هم پاشیده میشود مثل ریگهای پراکنده که یکی از اشراط و علامات قیامت است که زمین از حرکت باز میماند و تکان

میخورد و بخود میلرزد و کلیه عمارات و اشجار از هم پاشیده میشود که میفرماید:

فَیَذَرُها قاعاً صَفْصَفاً لا تَری فِیها عِوَجاً وَ لا أَمْتاً طه آیه ۱۰۶.

یَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَ الْجِبالُ متعلق است بجمله مَهِّلْهُمْ قَلِیلًا که یوم القیامه باشد و این رجفه موجب هلاکت تمام نفوس میشود که نفخه اولی باشد یا موجب خروج نفوس از احداث و قبور که نفخه ثانیه باشد که مفاد: وَ إِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ وَ أَلْقَتْ ما فِیها وَ تَخَلَّتْ انشقاق آیه ۳ و ۴ است.

وَ کانَتِ الْجِبالُ کَثِیباً مَهِیلًا که کوه ها از جا کنده میشود و پراکنده اطراف زمین مثل اینکه ریز ریز میشود و بتوسط بادها در بیابانها ریخته میشود که هیچ اثری از آنها باقی نمیماند.

[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱۵] .... ص : ۲۵۴

إِنَّا أَرْسَلْنا إِلَیْکُمْ رَسُولاً شاهِداً عَلَیْکُمْ کَما أَرْسَلْنا إِلی فِرْعَوْنَ رَسُولاً (۱۵)

بدرستی که ما فرستادیم بسوی شما جن و انس پیغمبری که فردای قیامت شاهد باشد بر افعال و رفتار و کردار شما چنانچه فرستادیم بسوی فرعون رسولی را که حضرت موسی باشد.

إِنَّا أَرْسَلْنا إِلَیْکُمْ نظر به اینکه حضرت رسالت مبعوث بر کافه جن و انس بود الی یوم القیامه مخاطب باین خطاب تمام جن و انس هستند الی یوم القیامه.

رسولا که وجود مقدس محمد (ص) است که خاتم النبیین است.

شاهِداً عَلَیْکُمْ در موضوع شهادت معتبر است شهادت حسی باشد که بچشم ببیند و بگوش بشنود و بحواس ظاهره درک کند شهادت علمی و حدسی کافی نیست چنانچه اشاره فرمود بخورشید و فرمود: (علی مثل هذا تشهد أو دع) و از این کلمه استفاده میشود که حضرتش در تمام جاها و امکنه حاضر و ناظر است و تمام افعال و اعمال ماها را مشاهده میکند حتی خیالات قلبیه و امور باطنیه را خبر دارد چنانچه اوصیاء طیبین او هم شهداء یوم القیامه هستند، مگر سر مطهر أبی عبد اللّه از خیال قلبی حارث بن وکیده مطلع نبود که فرمود:

(یا بن وکیده اما علمت انا معاشر الأئمه أحیاء عند ربنا نرزق)

و فرمود:

(لیس لک ذلک سبیل)

و در قرآن میفرماید: فَکَیْفَ إِذا جِئْنا مِنْ کُلِّ أُمَّهٍ بِشَهِیدٍ

وَ جِئْنا بِکَ عَلی هؤُلاءِ شَهِیداً

نساء آیه ۴۵.

کَما أَرْسَلْنا إِلی فِرْعَوْنَ رَسُولًا که حضرت موسی بر فرعون و فرعونیان و بنی- اسرائیل مبعوث شد، و وجه تشبیه رسالت حضرت رسول را برسالت موسی (ع) اشاره باین است که نه حضرت رسول کمتر از موسی بوده بلکه افضل از تمام انبیاء بود زیرا مکرر گفته شده که: در تصدیق برسالت حضرت رسالت علاوه بر آنچه در تمام انبیاء شرط بوده چهار امر در مورد این بزرگوار لازم است معتقد باشیم: افضلیت و خاتمیت و قرآن او و معراج، و در افضلیت افضلیت من جمیع الجهات خود أفضل از تمام انبیاء و بعد از او اوصیاء او أفضل از کل، و کتابش افضل از تمام کتب و صحف انبیاء، و دینش أفضل از تمام ادیان، و امت او افضل از تمام امم، و شفاعتش اثم از شفاعت تمام شفعاء و مقامش بالاترین مقامات. و نه شما منکرین رسالت او اقوی از فرعون و فرعونیان هستید از حدیث قدرت و ثروت و عزت و عده و عده مشاهده کنید که خدا با آنها در اثر تکذیب موسی چه کرد بترسید که با شما هم میکند.

[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱۶] .... ص : ۲۵۵

فَعَصی فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْناهُ أَخْذاً وَبِیلًا (۱۶)

پس عصیان کرد فرعون رسول را پس گرفتیم او را گرفتن بسیار سخت.

فَعَصی فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ عصیان فرعون انکار رسالت موسی بود و معجزات او را سحر میپنداشت و انکار توحید و دعوی الوهیت حتی گفت: ما عَلِمْتُ لَکُمْ مِنْ إِلهٍ غَیْرِی و گفت: أَنَا رَبُّکُمُ الْأَعْلی و اذیت ببنی اسرائیل: یُذَبِّحُ أَبْناءَهُمْ وَ یَسْتَحْیِی نِساءَهُمْ و مردان آنها را باعمال شاقه وادار میکرد و غیر اینها، شما کفار و مشرکین هم چه اندازه اذیت برسول خود کردید سنگ بقدمهای او زدید. خاکروبه بر سرش ریختید، ساحر و مجنون و کذاب و مفتری گفتید: عبا بگردنش تابیدید، سنگ به پیشانیش و دندان مبارکش زدید، چه اندازه از اصحاب بزرگوارش را کشتید مثل عم بزرگوارش حضرت حمزه و پسر عمش جعفر طیار و غیر اینها.

فَأَخَذْناهُ أَخْذاً وَبِیلًا اولا- فَأَرْسَلْنا عَلَیْهِمُ الطُّوفانَ وَ الْجَرادَ وَ الْقُمَّلَ وَ الضَّفادِعَ وَ الدَّمَ آیاتٍ مُفَصَّلاتٍ فَاسْتَکْبَرُوا وَ کانُوا قَوْماً مُجْرِمِینَ اعراف آیه ۱۳۰. ثانیا:

فَانْتَقَمْنا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْناهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآياتِنا وَ كانُوا عَنْها غافِلِينَ اعراف آیه ۱۳۶، و ثالثا در عالم برزخ و یوم القیامه: النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْها غُدُوًّا وَ عَشِيًّا وَ يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذابِ مؤمن آیه ۴۹.

[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱۷] .... ص : ۲۵۶

فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْماً يَجْعَلُ الْوِلْدانَ شِيباً (۱۷)

پس چگونه خود را حفظ میکنید و دوری میجوئید از عذاب الهی اگر کافر شدید روزی که از شدت احوال آن روز بچه ها را پیر میکند، فردای قیامت نه ناصر و نه معینی دارند و نه مال و اولادی و نه عزت و شوکتی و نه جاه و جلالی و نه لشکر و عسکری که بتوانند خود را از کوچکترین عذابهای الهی نگاه دارند و دفع کنند تمام تنها وارد میشوند: وَ لَقَدْ جِئْتُمُونا فُرادى كَما خَلَقْناكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ تَرَكْتُمْ ما خَوَّلْناكُمْ وَراءَ ظُهُورِكُمْ وَ ما نَرى مَعَكُمْ شُفَعاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكاءُ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَ ضَلَّ عَنْكُمْ ما كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ انعام آیه ۹۴.

فَكَيْفَ تَتَّقُونَ شما کفار و مشرکین چه میکنید و چگونه خود را از عذاب الهی نجات میدهید و خود را حفظ میکنید؟ اگر در دنیا مغرور بمال و اتباع و قوت و قدرت خود هستید با اینکه نمیتوانید از کوچکترین بلاهای خدا جلوگیری کنید پس چه میکنید:

یوما که روز قیامت باشد که نه مال دارید نه اتباع نه قوت و نه قدرت بلکه خوار و ذلیل زیر غل و زنجیر.

يَجْعَلُ الْوِلْدانَ شِيباً از شدت احوال قیامت زمین مثل کوره حدادی خورشید یک نی بالای سر نورش گرفته تاریک حرارتش بر زمین تابیده و صورتها سیاه آتش جهنم شعله میزند و نعره میزند ملائکه عذاب با تازیانه ها و عمودهای آتشی البته مشاهده این احوال اگر رستم باشد مورچه میشود اگر شیر باشد موش میشود چه رسد جوان را پیر کند.

[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱۸] .... ص : ۲۵۶

السَّماءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كانَ وَعْدُهُ مَفْعُولاً (۱۸)

آسمان پاشیده شده در آن روز هست وعده الهی بجا آورده میشود و قابل

تخلف نیست.

السَّماءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ چنانچه میفرماید: إِذَا السَّماءُ انْفَطَرَتْ وَ إِذَا الْكَواكِبُ انْتَثَرَتْ ... الآیات و میفرماید: إِذَا السَّماءُ انْشَقَّتْ و میفرماید: وَ السَّماواتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ زمر آیه ۶۷، و میفرماید: يَوْمَ نَطْوِي السَّماءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ انبیاء آیه ۱۰۴، و غیر از اینها از آیات.

كانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا و لو گفته ایم که خلف وعده قبیح است از خدا صادر نمیشود و لکن خلف وعید قبح ندارد و ممکن است تخلف لکن آن وعیدهایی که بنحو اخبار است قابل تخلف نیست چون کذب لازم میآید و اشاره باین است که میفرماید: كانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا.

[سوره المزمل (۷۳): آیه ۱۹] .... ص : ۲۵۷

إِنَّ هذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شاءَ اتَّخَذَ إِلى رَبِّهِ سَبِيلًا (۱۹)

بدرستی که اینها برای تذکر است پس کسی که بخواهد راهی بخدای خود و پروردگار خود پیدا کند آن راه را اتخاذ کند.

إِنَّ هذِهِ تَذْكِرَةٌ انسان که غرق دنیا شد غفلت او را فرا میگیرد و ابدا بفکر مضار و گرفتاری هایی که در اثر این اعمال و کردار هست نیست باید او را متنبه کرد که از خواب غفلت بیدار شود و بعواقب امور مطلع شود که گفتند: مرد آخر بین مبارک بنده ای است. بعینه مثل اهل دنیا مثل اطفالی است که نمیدانند در بازیگری چه پیشامدهایی دارد ولی هیهات که باین آیات از غفلت بیرون آید مگر قلیلی که تنبه پیدا کنند لذا میفرماید:

فَمَنْ شاءَ اتَّخَذَ إِلى رَبِّهِ سَبِيلًا دست از سبل شیطانی بردارد و بصراط مستقیم الهی سیر کند که میفرماید: أَنَّ هذا صِراطِي مُسْتَقِيماً فَاتَّبِعُوهُ وَ لا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ انعام آیه ۱۵۴.

إِنَّ رَبَّکَ یَعْلَمُ أَنَّکَ تَقُومُ أَدْنی مِنْ ثُلُثَیِ اللَّیْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ وَ طائِفَةٌ مِنَ الَّذِینَ مَعَکَ وَ اللَّهُ یُقَدِّرُ اللَّیْلَ وَ النَّهارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتابَ عَلَیْکُمْ فَاقْرَؤُا ما تَیَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَیَکُونُ مِنْکُمْ مَرْضی وَ آخَرُونَ یَضْرِبُونَ فِی الْأَرْضِ یَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَ آخَرُونَ یُقاتِلُونَ فِی سَبِیلِ اللَّهِ فَاقْرَؤُا ما تَیَسَّرَ مِنْهُ وَ أَقِیمُوا الصَّلاةَ وَ آتُوا الزَّکاةَ وَ أَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً وَ ما تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِکُمْ مِنْ خَیْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَیْراً وَ أَعْظَمَ أَجْراً وَ اسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِیمٌ (۲۰)

ترجمه در طی تفسیر بیان میشود ان شاء اللّه تعالی.

إِنَّ رَبَّکَ یَعْلَمُ أَنَّکَ تَقُومُ أَدْنی مِنْ ثُلُثَیِ اللَّیْلِ مراد قیام بر عبادت است، بعضی گفتند: کلمه ادنی بمعنی اقرب است یعنی قریب بدو ثلث شب ظاهر بمعنی کمتر است یعنی کمتر از دو ثلث قیام میکنی.

وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ عطف بادنی است یعنی قیام میکنی نصف شب را و ثلث شب را، معلوم میشود که قیام حضرت در لیالی مختلف بوده در بعضی کمتر از دو ثلث و در بعضی نصف و در بعضی ثلث شب.

وَ طائِفَةٌ مِنَ الَّذِینَ مَعَکَ بعض خواص اصحاب مثل امیر المؤمنین و ابا ذر و اقران ابا ذر که آنها هم قیامشان همین نحو بوده بلکه دارد بسا تمام شب را قیام میکردند تا اینکه پاهای آنها ورم کرد بالاخص در میان ائمه اطهار بسیار آنها شب استراحت نمیکردند و تمام مشغول بعبادت بودند، حتی دارد کنیز حضرت زین العابدین (ع) که سه سال در خانه حضرت بود گفت که: یک شب بر حضرت بستر خواب انداخته نشد و یک روز سفره نهار اشاره به اینکه تمام روزها روزه بود و تمام شبها را بعبادت قیام مینمود، و در حق حضرت رضا (ع) دارد در حال مسافرت از مدینه بخراسان شبی هزار رکعت نماز بجا میآورد، و در مورد موسی بن جعفر (ع) دارد: در حبس تمام روزها روزه و شبها بعادت از نماز و سجده و امثال اینها و استراحتش فقط قلیلی از شب از بعد از فراغ عشاء تا نصف شب.

وَ اللَّهُ یُقَدِّرُ اللَّیْلَ وَ النَّهارَ نظر به اینکه در آن زمان ساعت نبوده که دقیقه شمار باشد نوعا نمیدانستند نصف شد یا ثلث یا دو ثلث شب چه وقت است و همچنین اوقات روز لذا خداوند اوقات صلوات فرائض را منوط بحس بصر قرار دارد صلوه ظهر بزیادتی ظل شاخص پس از غایت نقصانش، و مغرب را بزوال حمره مشرقیه، و

صبح را بسفیده خیط ابیض من الخیط الاسود من الفجر، اوقات نوافل نافله ظهر زیادتی ظل شاخص بمقدار شاخص، نافله عصر مثلین، نافله مغرب الی زوال شفق نافله صبح الی زوال حمره، و همچنین اوقات فضیلت را لذا میفرماید: خداوند مقدار لیل و نهار را میداند.

عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ شما نمیتوانید احصاء کنید مقادیر اوقات را اول وقت و آخر وقت و مدت وقت را.

فَتابَ عَلَيْكُمْ اولا- وجوب صلوات نوافل را برداشت و مستحبّ قرار داد که اگر از شما فوت شود مسئولیت نداشته باشید. ثانیا- حد قیام را برداشت که حتما باید دو ثلث باشد یا نصف یا ثلث هر مقدار که برای شما میسر است از تمام شب تا فقط مقدار اداء نوافل: يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَ لا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ بقره آیه ۱۸۱. و آنچه از شما فوت شده خداوند گذشت کرده و مؤاخذه نمیفرماید.

فَاقْرَؤُا ما تَيَسَّرَ مِنْهُ بعضی گفتند: مراد از قرآن نماز است چون مشتمل بر قرآن است لکن ظاهرا همان قرائت قرآن باشد چه در فرائض و چه در نوافل مخصوصا در نوافل شب سور طوال و چه در خارج از صلوه که فضائل هر یک از این سور را در اول تفسیر سوره در فرائض و نوافل و در خارج بیان کرده ایم که بهترین و بالاترین کلیه عبادات نماز است و بس است در افضلیت او اینکه در اذان و اقامه می گویی:

(حی علی خیر العمل) و از همین جهت دومی برداشت از اذان بدعوای اینکه مردم در امر جهاد کوتاهی میکنند، و اخباری که در فضیلت نماز شب وارد شده خیر موضوع، معراج المؤمن، قربان کل تقی، عنوان صحیفه المؤمن، اول ما یحاسب به العبد یوم القیامه ان قبلت قبل ما سواها و ان ردت رد ما سواها. و از پیغمبر است:

قره عینی فی الصلاه

عمود الدین، و آیاتی که در اهمیت صلوه وارد شده و سفارشهایی که انبیاء سلف در موضوع صلوه نموده، و اخباری که اطلاق کفر بر تارک الصلاه فرموده، و اینکه ضایع الصلاه به پانزده عقوبت گرفتار میشود که از آن جمله بی ایمان از دنیا میرود و مثوباتی که در هر یک از فرائض و نوافل رسیده که فوق حد احصاء است چه منافع دنیویه

و چه مثوبات اخرویه.

عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضى و لو اینکه نماز لا تسقط بحال حتی صلوه غریق و حریق و مهدوم علیه لکن البته تخفیف دارد بر مریض نشسته و خوابیده بر طرف راست یا چپ یا بر قفا حتی گذرانیدن بقلب که قدرت بر تکلم نداشته باشد.

وَ آخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ در مسافرت بالاخص مسافرتهای سابق که یا پیاده یا بر شتر و حمار و اسب مسافرت میکردند، و جاده های خاکی و پست و بلندی و کوه و دره و در روی آب با بلم و کشتی که بتوسط باد باید حرکت کند و تاریکی شب و خطرات حیوانات موذیه و درنده و قطاع الطریق البته بسیار مشکل بود.

يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ مراد سفر مباح است یا برای امر واجب مثل سفر حج واجب و جهاد فی سبیل اللّه و ارشاد جهال یا نجات از ظلمه و فساق یا نذر و عهد و یمین یا امر مستحبّ مثل زیارت ائمه هدی و حج و عمره مندوبه و امثال اینها، یا امر مباح برای تجارت و کسب و اشباه آنها، اما سفر حرام که برای ظلم و اعانت بظالم و لهو و لغو و فسق و فجور باشد که نماز در او قصر نمیشود بلکه هر قدمش یک معصیت بزرگی است خارج از این موضوع است لذا میفرماید: يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ.

وَ آخَرُونَ يُقاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ و لو صدق سفر نکند که کفار و مشرکین حمله کردند بر مسلمین یا ارباب ضلال و مخالفین و معاندین یا ظلمه و اهل فساد و مسلمین در مقام دفع آنها برآیند و حفظ اسلام و مسلمین و مظلومین کنند باری در هر صورت نباید قرآن را ترک کرد بلکه هر چه بتوانند و میسر شود تلاوت کنند که میفرماید:

فَاقْرَؤُا ما تَيَسَّرَ مِنْهُ بعضی گفتند: مراد قرائت در نماز است که بحمد تنها اکتفاء کند یا سور قصار لکن بقرینه عطف که اقتضاء مغایرت میکند مراد همان تلاوت قرآن است و لو آن مقدار که حفظ دارد با شرائط و آدابی که در تلاوت قرآن است که با طهارت باشد که میفرماید: لا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ واقعه آیه ۷۸، بنا بر بعضی تفسیرات و ترتیل که میفرماید در همین سوره آیه ۴: وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا و گذشت تفسیرش، و تدبر در آیات که میفرماید: أَ فَلا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَ لَوْ كانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلافاً كَثِيراً

نساء آیه ۸۴. و میفرماید: أَ فَلا یَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلی قُلُوبٍ أَقْفالُها محمد (ص) آیه ۲۶.

وَ أَقِیمُوا الصَّلاهَ چه صلوات واجبه مثل فرائض یومیه و قضاء آنها و صلوه طواف و صلوه آیات از کسوف و خسوف و زلزله و آیات مخوفه و صلوه جنائز و نیابت و موارد نذر و عهد و یمین، و صلوات مندوبه مثل نوافل یومیه که یکی از علائم مؤمن است که از حضرت عسکری است فرمود:

(علائم المؤمن خمس صلوه احدی و خمسین و التختم بالیمین و تعفیر الجبین و الجهر ببسم اللّه الرحمن الرحیم و زیاره الاربعین)

و قضاء آنها و نماز زیارت و نماز هدیه و نمازهای ایام و لیالی مخصوصه در دوره سال و صلوات مبتدئه که فرمود:

(الصلاه خیر موضوع من شاء استقل و من شاء استکثر).

وَ آتُوا الزَّکاهَ که برادر و برابر نماز است و در بسیاری از آیات قرین نماز قرار داده بلکه میتوان گفت اهمیت او از نماز بیشتر است چون بسیاری نماز میگذارند برای اینکه چندان مئونه ندارد لکن تارک زکاه هستند زیرا مئونه مالی است، و گفتیم عقوبت تارک زکاه قبل از موت باو میرسد بواسطه آیه شریفه: وَ أَنْفِقُوا مِنْ ما رَزَقْناکُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ یَأْتِیَ أَحَدَکُمُ الْمَوْتُ فَیَقُولَ رَبِّ لَوْ لا أَخَّرْتَنِی إِلی أَجَلٍ قَرِیبٍ فَأَصَّدَّقَ وَ أَکُنْ مِنَ الصَّالِحِینَ منافقون آیه ۱۰، و زکاه به نه چیز تعلق میگیرد غلات اربعه گندم جو خرما کشمش و بمجرد انعقاد حبه زکاه تعلق میگیرد و موقع حصاد اداء آن واجب میشود و هر کدام حد نصابی دارند، و انعام ثلاثه شتر گاو و گوسفند و ملحق بگوسفند است بز و اینها هم حد نصابی دارند، و نقدین طلا و نقره سکه دار باصطلاح درهم و دینار آنهم بحد نصاب و همه ساله تعلق میگیرد مثل خمس نیست که یک مرتبه کافی است و مستحقین زکاه در قرآن میفرماید: إِنَّمَا الصَّدَقاتُ لِلْفُقَراءِ وَ الْمَساکِینِ وَ الْعامِلِینَ عَلَیْها وَ الْمُؤَلَّفَهِ قُلُوبُهُمْ وَ فِی الرِّقابِ وَ الْغارِمِینَ وَ فِی سَبِیلِ اللَّهِ وَ ابْنِ السَّبِیلِ فَرِیضَهً مِنَ اللَّهِ وَ اللَّهُ عَلِیمٌ حَکِیمٌ توبه آیه ۶۰.

وَ أَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً سه قسم قرض داریم یک قسم اینکه مالی بمؤمن قرض بدهد برای رفع احتیاجات مشروعه او بدون شرط زیاده حتی شرط مدت که

فلان وقت رد کنی بسیار عبادت بزرگی است حتی از صدقه افضل است زیرا منتی در او نیست حتی گفتند اگر خواستی صدقه بفقرا دهی اولا بعنوان قرض بده سپس ذمه او را بری کن تا بثواب قرض نائل شوی. قسم دوم اینکه قرض دهد بشرط زیاده که ربا میشود و حرام است و آیات بسیار و اخبار در شدت حرمت او وارد شده مثل آیه شریفه: الَّذِینَ یَأْکُلُونَ الرِّبا لا یَقُومُونَ إِلَّا کَما یَقُومُ الَّذِی یَتَخَبَّطُهُ الشَّیْطانُ مِنَ الْمَسِّ- الی قوله تعالی- یَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبا ... الایه بقره آیه ۲۷۶ و ۲۷۷. و مثل آیه شریفه: یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَأْکُلُوا الرِّبَوا أَضْعافاً مُضاعَفَهً وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّکُمْ تُفْلِحُونَ وَ اتَّقُوا النَّارَ الَّتِی أُعِدَّتْ لِلْکافِرِینَ آل عمران آیه ۱۲۵ و ۱۲۶، و غیر اینها از آیات، و در اخبار:

(درهم من الربوا اشد من الزنا)

و امروز در تمام بانکها و تجارتخانه ها و غیر اینها رواج دارد. و قسم سوم قرض میدهد بدون شرط لکن برای انجام عمل غیر مشروعی اینهم حرام است چون اعانت بر اثم است که میفرماید: وَ تَعاوَنُوا عَلَی الْبِرِّ وَ التَّقْوی وَ لا تَعاوَنُوا عَلَی الْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ مائده آیه ۳. و در اخبار دارد فردای قیامت ندا میآید:

(این الظلمه و این اعوان الظلمه و این اشباه الظلمه)

حتی راوی میپرسد: (انی اخیط لفلان هل کنت من اعوانه؟) حضرت فرمود:

اما انت فمنهم و اعوانهم من یبیعک الإبر و الحنوط)

حتی دارد:

لا تفهم علی بناء مسجد

و غیر ذلک.

و اما قرض بخدای متعال اولا مال مال خود او است به بنده تفضل فرموده سپس از او بعنوان قرض میگیرد و باضعاف مضاعف حتی هفتصد برابر رد میکند و قرض بخدا نظیر این است که شما به یک نفر معمار می گویی فلان مسجد را بنا کن هر چه مخارج شده در عهده من است بیا از من بگیر آنچه طبق فرمایش الهی و دستور او دادی خداوند در عهده گرفته که بشما اضعاف مضاعف رد کند چه در امور واجبه باشد یا مندوبه باشد.

وَ ما تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِکُمْ از عقاید حقه و اخلاق فاضله و اعمال صالحه.

تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَیْراً وَ أَعْظَمَ أَجْراً تمام اعمال فردای قیامت حاضر میشود و تمام مشاهده میکنند و شهود شهادت میدهند و در نامه عمل ثبت میشود و اجر آن را

باعلی درجه باو عنایت میکند و اشکال به اینکه چگونه عمل فردای قیامت ظاهر میشود؟

امروز جایی برای این اشکال باقی نمانده که دارند خطب امیر المؤمنین و کلمات متقدمین را از هوا میگیرند آنچه عمل کنید در عالم موجود است و مشاهده میشود.

وَ اسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ مقام تفضل الهی تا چه اندازه است بلکه اندازه ندارد که بجای سیئه حسنه ثبت میشود که میفرماید: إِلَّا مَنْ تابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ عَمَلًا صالِحاً فَأُوْلئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئاتِهِمْ حَسَناتٍ وَ كانَ اللَّهُ غَفُوراً رَحِيماً وَ مَنْ تابَ وَ عَمِلَ صالِحاً فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتاباً فرقان آیه ۷۰ و ۷۱ و البته استغفار باید مقرون بتوبه باشد زیرا در خبر است که استغفار بدون توبه کالمستهزء باللّه است. اللهم تب علینا و اغفر لنا بجاه محمد و آله.

و الحمد للّه و الصلاه علی رسول اللّه و آله الاطهار. و اللعن علی اعدائهم فی هذه الدار و فی تلك الدار. تم بحمد اللّه سوره المزمل و یتلوها سوره المدثر الی آخر القرآن بعونه و توفیقه و تاییده. و انا المذنب العاصی السید عبد الحسین المدعو بالطیب الراجی من اللّه القبول و جعله المقبول هذه الخدمه الیسیره بحسن القبول.

سوره المدثر .... ص: ۲۶۳

اشاره

بسم اللّه الرحمن الرحیم و للّه الحمد و الصلاه علی نبیه و آل نبیه و اللعن علی أعدائه اما الکلام فی فضلها- از ابن بابویه باسناده از محمد بن مسلم از حضرت باقر (ع) فرمود:

(من قرأ سوره المدثر فی الفریضه کان حقا علی اللّه عز و جل أن یجعله مع محمد (ص) فی در حبه و لا یدرکه فی الحیاه الدنیا شقاء أبدا ان شاء اللّه تعالی)

و از پیغمبر (ص) مروی است:

(من قرأ هذه السوره اعطی من الاجر بعدد من صدق بمحمد و بعدد من کذب به عشر مرات و من ادمن فی قراءتها کان له أجر عظیم و من طلب من اللّه ختم کل سوره أن یحفظه من القرآن لم یمت حتی یحفظه)

و قریب این معنی از حضرت صادق روایت شده و فرمود:

(لو سأله أکثر من ذلك قضاه اللّه له و اللّه اعلم).

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱] .... ص : ۲۶۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (۱)

خطاب به پیغمبر اکرم است، و دثار مقابل شعار شعار لباس ملاصق بدن است و دثار لباس روی او است بزمان ما روپوش و لذا گفتند: دثار قلب معاصی و کثافات اخلاقی است که روی قلب را میپوشاند و اطلاق مدثر بر پیغمبر اکرم برای این است و اشاره باین که خود را از مردم نپوشان و در خانه مستور نکن.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۲] .... ص : ۲۶۴

قُمْ فَأَنْذِرْ (۲)

برخیز پس انذار کن، قیام در اینجا مقابل جلوس نیست که برخیزد و ایستاده انذار کند بلکه قیام بامر رسالت است انجام تبلیغ اوامر و نواهی الهی و دستورات و فرامین حق است و قیام کل شی ء بحسبه در اقامه می گویی: قد قامت الصلاه، در قرآن میفرماید: أَقِمِ الصَّلاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلى غَسَقِ اللَّيْلِ اسراء آیه ۸۰. در امر دین میفرماید: فَاسْتَقِمْ كَما أُمِرْتَ هود آیه ۱۱۴ حضرت بقیه اللَّه ملقب بقائم آل محمد (ص) شده. در اینجا راجع بدعوت بتوحید و رسالت و معاد و احکام است.

فَأَنْذِرْ مشرکین و کفار و فساق فجار را از عذاب الهی و غضب خداوندی و عقوبات دنیوی و اخروی و قضایای امم سابقه که در اثر شرک و کفر و تکذیب انبیاء بچه عقوباتی هلاک شدند چنانچه میفرماید: إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ- الی قوله تعالی- لِتُنْذِرَ قَوْماً ما أُنْذِرَ آباؤُهُمْ فَهُمْ غافِلُونَ یس آیه ۲ الی ۵، و میفرماید: لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرى وَ مَنْ حَوْلَها وَ تُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لا رَيْبَ فِيهِ شوری آیه ۵.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۳] .... ص : ۲۶۴

وَ رَبَّكَ فَكَبِّرْ (۳)

و پروردگار خود را پس بزرگ بدار. نظر به اینکه تمام طبقات کفار و مشرکین در حق پروردگار کوتاهی کردند یا شریک برای او قرار دادند آنهم چه شرکائی مثل جمادی که تراشیده خود یا گاو بی شعور بی ادراک، یا آتش که خاکستر میشود یا ملک و جن که اهریمن گویند که مخلوق و محتاج و هیچگونه قدرتی در مقابل قدرت او ندارند، یا خورشید و ماه و ستاره که دائما در افول و غروب هستند، یا آنکه ملائکه را دختران خدا دانستند و عیسی و عزیز و آدم را پسران خدا شمردند، یا خدا را جسم

قائل شدند بلکه العیاذ نسبت جهل و عجز باو دادند که یهود در مورد شیطان و آدم و بهشت گفتند و مکرر اشاره کردیم و از این نوع مزخرفات در کلمات آنها بسیار است، و اصل غرض از ارسال رسول تنزیه پروردگار است و خدا بزرگتر از این است که بتوان پی بذات مقدس او برد که در خبر است در معنی اللّه اکبر فرمود:

اکبر من أن یوصف

حتی عامه که قائل بصفات زائده بر ذات شدند لذا میفرماید:

وَ رَبَّکَ فَکَبِّرْ اول اذان و اقامه و اول صلوه و اول تسبیح فاطمه تکبیر است.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۴] .... ص : ۲۶۵

وَ ثِیابَکَ فَطَهِّرْ (۴)

بعضی گفتند: مراد تطهیر لباس است برای صلوه که یکی از شرایط نماز طهارت لباس است، بعضی گفتند: تطهیر قلب است از معاصی که روی قلب را میپوشاند و بمنزله لباس میشود از برای قلب، بعضی گفتند: تطهیر قلب است از اخلاق رذیله و صفات خبیثه بعضی گفتند: تطهیر قلب است از لوث شرک و کفر و ضلالت و تمام اینها مزخرف و بسا موجب کفر است نظر به اینکه پیغمبر اکرم معصوم بود کوچکترین خیال معصیت در قلب مطهرش راه نداشته در تمام عمر حتی ترک اولی که بسا از انبیاء صادر شده از این بزرگوار صادر نشده و متخلق بجمیع اخلاق حمیده بوده که میفرماید: وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ قلم آیه ۴. و وجود مقدسش بر طبق دین خود بوده نه امت ابراهیم و موسی و عیسی چون افضل از تمام انبیاء بوده و اگر از امت آنها بوده آنها افضل بودند، و بر طبق دین خود عمل میکرد، و کان نبیا و آدم بین الماء و الطین، و آنچه بنظر میرسد و اللّه العالم دو معنی است یکی آنکه مراد از ثیاب خدیجه کبری بوده بدلیل قوله تعالی: هُنَّ لِباسٌ لَکُمْ وَ أَنْتُمْ لِباسٌ لَهُنَّ بقره آیه ۱۸۳. و تطهیر او دعوت بدین اسلام بوده که اول کسی که از زنها قبول اسلام کرد خدیجه بود که همین ساعتی که پیغمبر مبعوث برسالت شد خدیجه ایمان آورد چون مشاهده معجزاتی در صورت مبارک حضرت کرد. دیگر آنکه ذهاب هم و غم از قلب مطهر چون مشاهده میکرد اعمال مشرکین را بالاخص عشیره اقربین خود را و مأمور بدعوت نبود مهموم و مغموم بود خداوند رفع هم و غم او را فرمود و مأمور بدعوت شد که فرمان رسید: وَ أَنْذِرْ عَشِیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ

شعراء آیه ۲۱۴. و بر طبق این معنی حدیثی از ابی بصیر از حضرت صادق (ع) از امیر المؤمنین (ع) رسیده و تعبیر بتشمیر فرموده یعنی فشمر و تشمیر تسریع در دعوت است هذا ما عندنا.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۵] .... ص : ۲۶۶

وَ الرُّجْزَ فَاهْجُرْ (۵)

رجز پلیدی است و اطلاق بر نجاسات میشود و بر عذاب مثل: فَلَمَّا كَشَفْنا عَنْهُمُ الرِّجْزَ اعراف آیه ۱۳۵، و بر وسوسه شیطان مثل: وَ يُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطانِ انفال آیه ۱۱. و بر بلاء و آنچه بنظر میآید در این آیه شریفه کلمات و توقعات مشرکین که ترک دعوت کند و متعرض آنها نباشد و با آنها موافقت کند خدا میفرماید: اجتناب کن. و ممکن است مراد مطلق رجز باشد از نجاسات و وساوس شیطانی و خیالات نفسانی و وسوسه مشرکین و کفار و از هر پلیدی و کثافات دوری باید کرد، و بالجمله رجز بضم و بکسر و رجس بیک معنی است، و رجز بفتحتین اشعاری است در حروب گفته میشود و مرتجز اسم فرس حضرت رسالت است.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۶] .... ص : ۲۶۶

وَ لا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ (۶)

و منت نگذار طلب کثرت کنی. تفسیرات بسیاری بر این جمله کرده اند مثل اینکه عطیه بکسی بدهی بطمع اینکه بیشتر و بهتر بشما رد کند که بزمان مردم که میگویند: کاسه جایی رود که باز آورد شاه قدح، و مثل اینکه حسنات و عبادات خود را منت نگذار به اینکه بسیار بنظر میآوری چنانچه آمدند و بر پیغمبر منت گذاردند که ما اسلام آوردیم که میفرماید: يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَداكُمْ لِلْإِيمانِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ حجرات آیه ۱۷. انسان هر چه بیشتر و بهتر عبادت کند باید بیشتر ممنون الهی باشد که او را موفق فرموده و تأیید نموده، و باید خود را مقصر بداند چنانچه از نبی اکرم است عرض میکند:

ما عبدناك حق عبادتك و ما عرفناك حق معرفتك

، و مثل اینکه معجزات و رسالت خود را بر امت منت نگذار که آنها پاس نعمت تو را بگذارند و اجر رسالت بتو دهند که مقاله تمام انبیاء بوده که بامت میگفتند: فَما سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ و مثل اینکه قرض نده

بطمع اینکه بیشتر بتو رد شود که مسأله ربا است.

اقول: انسان هر عمل خیری بکند چه نسبت بعبادت الهی باشد نباید عجب کند و خود را مستحق مثوبات قرار دهد زیرا اگر عبادت جن و انس را داشته باشد برابری با کوچکترین نعم الهی نمیکند و آنچه خداوند از نعم دنیوی و فیوضات اخروی باو عنایت فرماید از راه تفضل است نه استحقاق، و همچنین بجامعه خدمت کند چه در امور دینی باشد از هدایت و ارشاد و دلالت و چه در قضاء حوائج مسلمین و چه در بذل مال نباید منت بگذارد حتی میفرماید: لا تُبْطِلُوا صَدَقاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَ الْأَذى بقره آیه ۲۶۶، بلکه عذر خواهی کند و کوچک بشمارد چنانچه دأب ائمه (ع) بود نسبت بفقراء و اهل سؤال لذا میفرماید: وَ لا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۷] .... ص : ۲۶۷

وَ لِرَبِّكَ فَاصْبِرْ (۷)

و از برای پروردگارت پس صبر کن. چند قسم صبر داریم: صبر بر مشقت عبادات، و صبر بر ترک معاصی، و صبر در بلیات و مصائب، و صبر بر اذیتهای ناس و جسارتها و توهین ها و واگذاردن آنها را بخدای متعال و این هم دو قسم است یک قسم آنکه چاره ای ندارد و قدرت بر تلافی ندارد آن را واگذار کند بخدای متعال خدا از آنها انتقام میکشد و چنانچه در حدیث قدسی است:

و عزتی و جلالی لا یجوزنی ظلم ظالم

و یک قسم قدرت بر تلافی دارد لکن اگر صبر کند بهتر است چنانچه میفرماید: وَ إِنْ عاقَبْتُمْ فَعاقِبُوا بِمِثْلِ ما عُوقِبْتُمْ بِهِ وَ لَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ نحل آیه ۱۲۷. و این است مفاد.

وَ لِرَبِّكَ فَاصْبِرْ که قربه الی اللّه خالصا لوجه اللّه صبر کند که میفرماید: إِنَّما يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسابٍ زمر آیه ۱۳، و میفرماید: وَ قالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَ عَمِلَ صالِحاً وَ لا يُلَقَّاها إِلَّا الصَّابِرُونَ قصص آیه ۸۰.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۸] .... ص : ۲۶۷

فَإِذا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ (۸)

ناقور صور است و نقر بمعنی دمیده شده، و ناقر حضرت اسرافیل است و از برای او است دو دمیدن یکی بر فناء دنیا و ذهاب نفوس، و یکی بر قیام قیامت و بعث

خلائق، و نقر و نفخ بیک معنی است چنانچه میفرماید: وَ نُفِخَ فِی الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ مَنْ فِی الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِیهِ أُخْری فَإِذا هُمْ قِیامٌ یَنْظُرُونَ زمر آیه ۶۸ قابض ارواح حضرت ملک الموت عزرائیل و اعوان او از ملائکه هستند و قدرت دارند باعطاء خداوند در آن واحد تمام ارواح را قبض کنند و پس از قبض ارواح تعلق میگیرد بقالب مثالی در عالم برزخ یا متنعم بنعم الهی یا معذب بعذاب الهی مناسب با عالم برزخ میشوند، و نفخ صور بمنزله اخبار است که فوری قبض ارواح میکنند مثل صوتی که راهنماها میزنند برای توقف ماشینها در مورد خطر. و نفخه ثانیه همین ارواح قالب مثالی را رها میکنند و تعلق میگیرند بهمین بدن عنصری که مفاد فاذا هم قیام ینظرون است، و بین نفختین چه اندازه فاصله است خدا میداند و بس.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۹] .... ص : ۲۶۸

فَذلِکَ یَوْمَئِذٍ یَوْمٌ عَسِیرٌ (۹)

روز بسیار سختی است چون اوضاع عالم دگرگون شده زمین قاعا صفصفا شده، آسمانها پاشیده شده، ستاره ها سقوط کرده، خورشید گرفته شده، جهنم بارز و ظاهر شده ملائکه مشاهده میشوند، شیاطین را میبینند، کوه ها ریز ریز شده، عمارات اشجار از بین رفته، وحشت و خوف دلها را پر کرده، نامه ها بدستها داده شده، و موازین نصب شده، صورتها بانحاء مختلف دیده میشود، بواطن ظاهر شده، یوم تبلی السرائر است و غیر اینها از احوال قیامت لذا میفرماید: فَذلِکَ یَوْمَئِذٍ یَوْمٌ عَسِیرٌ.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۰] .... ص : ۲۶۸

عَلَی الْکافِرِینَ غَیْرُ یَسِیرٍ (۱۰)

برای کفار آن روز هیچگونه یسر و راحتی نیست جمیع طبقات جن و انس در آن روز بر پنج قسم هستند.

قسمت اول- کسانی که با ایمان و عمل صالح بدون معاصی وارد صحرای محشر میشوند یا اصلا معصیتی از آنها صادر نشده یا اگر آلوده به معصیت شده اند قبل از ورود در محشر تدارک شده یا بتوبه یا ببلاها و مصائب دنیوی یا بگرفتاریهای عالم برزخ یا بدعاء مؤمنین و طلب مغفرت آنها یا بشفاعت شفعاء اینها هیچگونه عسر

بر اینها نیست با صورت نورانی وارد میشونـد نامه آنها بـدست راست آنها داده میشود یا از مقربین هسـتند یا اصـحاب یمین در طرف راست صـحرای محشر زیر سایه عرش الهی و یحاسبون حسابا یسیرا تا وارد بهشت شوند. اللهم اجعلنا من هذا القسم بجاه محمد و آله (ص).

قسـمت دوم- با ایمان و آلوده بمعاصـی وارد میشونـد اینها و لو بعضـی گرفتاریها دارند بواسـطه معاصـی باختلاف مراتب لکن بالاخره بواسطه ایمان مشمول شفاعت شفاء و عفو و غفران الهی میشوند و نجات پیدا میکنند و سعادتمند میشوند.

قسـمت سوم- قاصـرین مثـل مجـانین و آدمهـای بله و دور دست و لو قـابلیت بهشت ندارنـد چون ایمان ندارنـد ولی اسـتحقاق عقوبت هم ندارند چون تقصیر نکرده اند اینها مثل حیوانات در یک صحرایی از برای آنها میبرند و یک وسائل معیشتی بر آنها عنایت و فراهم میشود.

قسـمت چهارم- اصـحاب اعراف که حیاری در صـحرایی محشـر هستند گاهی نظر باهل بهشت میکنند طمع میکنند گاهی نظر باهل آتش اسـتعاذه میکننـد بالاخره یک جماعتی از اهل بهشت میآینـد و آنها را به بهشت میبرند که شـرح حال آنها در سوره اعراف مفصلا بیان شده.

قسمت پنجم- بدون ایمان و از روی تقصیر وارد میشوند چه اسم مشرک و کافر و ضال و مضل بر آنها اطلاق شود مشمول این آیه هستند که میفرماید.

عَلَی الْکافِرِینَ غَیْرُ یَسِیرٍ که هیچگونه بوی رحمتی بمشام آنها نمیرسـد و لو در مراتب اسـتحقاق عذاب مختلف باشـند هر کس بقدر اسـتحقاق معذب میشود تا درجه اسفل السافلین فی الدرک الاسفل من النار که جای منافقین است، و در اخبار ائمه علیهم السلام تفسیر شده بظهور القائم و نداء جبرئیل و الهام بقلب مطهر آن حضرت که:

یا ولی اللّه اخرج.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۱] .... ص : ۲۶۹

ذَرْنِی وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِیداً (۱۱)

واگذار ای پیغمبر اکرم بمن که خدای تو هستم آن کسی را که من خودم او را

خلق کردم بتنهایی که موقعی که بدنیا آمد نه مالی داشت و نه قدرت و نه قوتی و نه لشگر و عسکری لخت و عور برهنه، در اخبار بسیار و کلمات مفسرین دارد: شرح نزول این آیه و آیات بعد در مورد ولید بن مغیره المخزومی است و مکرر گفته ایم که مورد مخصص نیست اطلاق و عموم آیه بجای خود باقی است.

ذَرْنِی وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِیداً خداوند متعال انسان را خلق فرمود و از ابتدا نطفه علقه مضغه تا صورت بندی شده یک جسم بی روح بود سپس از عالم بالا روح انسان را باو افاضه فرمود که میفرماید: فَإِنَّا خَلَقْناکُمْ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَهٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَهٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَهٍ مُخَلَّقَهٍ وَ غَیْرِ مُخَلَّقَهٍ ... الآیه حج آیه ۵. و میفرماید: وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ سُلالَهٍ مِنْ طِینٍ ثُمَّ جَعَلْناهُ نُطْفَهً فِی قَرارٍ مَکِینٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَهَ عَلَقَهً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَهَ مُضْغَهً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَهَ عِظاماً فَکَسَوْنَا الْعِظامَ لَحْماً ثُمَّ أَنْشَأْناهُ خَلْقاً آخَرَ فَتَبارَکَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخالِقِینَ مؤمنون آیه ۱۲ الی ۱۴.

توضیح: آنکه انسان چند قسم روح دارد روح نباتی روح حیوانی انسانی ایمانی اما نباتی مجرد قوه است مثل قوه که در حبوبات و هسته و تخم است که مجرد قابلیت رشد و انبات دارد اگر دست تربیت باو داده شده نمو میکند، و حیوانی مجرد بخار است که موجب حس و حرکت است که در حیوانات موجود است و بموت تمام میشود.

و انسانی عقل و شعور که خداوند آن را قبل از اجساد خلق فرموده که در حدیث است

(خلقت الارواح قبل الاجسام بالفی عام)

و فرمود:

(الارواح جنود مجنده فما تآلف منها ائتلف و ما تخالف منها اختلف)

و این روح مجرد است و تعلق بجسم مادی اعلی مراتب قدرت است که میفرماید: فَتَبارَکَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخالِقِینَ و مراد از خلقا آخر همین روح انسانی است. و اما روح ایمانی: خداوند قذف میفرماید در قلوب کسانی که قابلیت تشرف ایمان داشته باشند که میفرماید: قُلْ إِنَّ رَبِّی یَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَّامُ- الْغُیُوبِ سبأ آیه ۴۷. بَلِ اللَّهُ یَمُنُّ عَلَیْکُمْ أَنْ هَداکُمْ لِلْإِیمانِ حجرات آیه ۱۷. و اما القلوب القاسیه از قابلیت این موهبت افتاده اند: ذَرْنِی وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِیداً در موقعی که بدنیا میآید از هر جهتی دنیوی و اخروی وحید است. اما دنیوی نه مال دارد

نه اولاد نه قدرت دارد عریان وارد میشود و اما الاخروی خالی از هر گونه کمالات است فقط قابلیت همه گونه کمالی را دارد که فرمود:

کل مولود یولد علی الفطره ثم ابواه یهودانه و ینصرانه

دست ناپاک اگر تصرف در آن نکند بفطرت اسلامی رشد میکند دست ناپاک وساوس شیطانی هواهای نفسانی معاشرت با اهل ضلال و غیر اینها آن را از قابلیت میاندازد.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۲] .... ص : ۲۷۱

وَ جَعَلْتُ لَهُ مالاً مَمْدُوداً (۱۲)

مال ممدود مال کشدار که ملیاردها مکنت از عمارات عالیه چندین طبقه و باغستان های غرق فواکه و تفریحگاههای مصفی و سایر ذخارف دنیوی، بسا با ثروت- ترین اهل مملکت میشود با اینکه موقعی که بدنیا آمد لباس بر تن نداشت و بدبخت کسانی که این ثروت و مال را از خدا ندانند مثل قارون و از راه ظلم و حرام بدست آورند و بمصارف حرام صرف کنند و بار خود را روز بروز سنگین کنند.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۳] .... ص : ۲۷۱

وَ بَنِینَ شُهُوداً (۱۳)

و اولاد از بنین و بنات و احفاد و نتایج بسا بالغ بر صد بالاخص اگر طول عمر پیدا کند که تمام دور او جمع شوند و آنها را مشاهده کند و از ملاقات آنها لذت ببرد.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۴] .... ص : ۲۷۱

وَ مَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِیداً (۱۴)

و فراهم کردم برای او فراهم کردنی از عزت و ثروت و عبید و اماء و ریاست و اسم و عنوان و سلطنت و شوکت و قدرت و ابناء و انصار و اعوان، و بالجمله تمام وسائل تعیش را بنحو اتم و اکمل برای او فراهم کردم و مع ذلک در مقام ازدیاد بر میآید:

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۵] .... ص : ۲۷۱

ثُمَّ یَطْمَعُ أَنْ أَزِیدَ (۱۵)

فریدون بملک جهان نیم سیر. که گفت: ای کاش یک دنیای دیگر هم بود او را تصرف میکردیم مثل امروز که در مقام تسخیر کره قمر بلکه مریخ بر میآیند ای کاش هزار یک این قسمت را صرف دین و آخرت میکردند ولی هزار حیف که صد دین و آخرت میکنند و مردم را جلوگیری میکنند.

اشکال: اگر امر چنین است که این مال و منال و عزت و ریاست را خدا داده و

باعث این فسادها میشود پس این امر قبیح است که از خدا صادر شده؟.

جواب: اینکه دنیا فی حد نفسه قبیح نیست بلکه تفضل و عنایت است از آمدن بدنیا و تمام وسائل تعیش لکن برای این است که تحصیل آخرت کند که گفتند:

(الدنیا مزرعه الاخره)

لکن انسان بسوء اختیار خود جلوگیری میکند از آخرت که گفتند: الانسان مسافر و منازله سته: منزل اول صلب آباء دوم رحم امهات سیم دنیا چهارم برزخ پنجم صحرای محشر ششم بهشت یا جهنم خداوند تمام اسباب را برای ایشان تکوینا و تشریعا فراهم فرموده از اعطاء عقل که ممیز حسن و قبح باشد و قوت و قدرت و اعضاء و جوارح از چشم و گوش و زبان و دست و پا و قوای ظاهریه و باطنیه و از ارسال رسل و انزال کتب و جعل احکام و راهنمایی بسعادت و رستگاری، و بانسان اختیار داده که عنوان جبر در کار نباشد اگر انسان باختیار خود صرف آخرت کرد سعادتمند میشود چنانچه مثل حضرت داود و سلیمان و ذی القرنین و بسیاری از متمکنین، دنیا بهترین وسائل است و اسمش دنیای بلاغ است چه بسیار از عبادات است که بتوسط مال و سایر قوی انجام میگیرد، و اگر صرف هوی و هوس هواهای نفسانی و وساوس شیطانی کرد دنیا بدترین وسائل شقاوت میشود مثل نمرود و شداد و فرعون و اشباه آنها مثلا چشم و گوش و زبان و دست و پا و سایر جوارح را هم میتوان صرف عبادت کرد و هم صرف معصیت، مال و دولت را اگر صرف دین و اعلاء کلمه اسلام نمود بهترین وسائل است و اگر صرف معاصی و ظلم و طغیان نمود بدترین اسباب است.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۶] .... ص : ۲۷۲

كَلَّا إِنَّهُ كانَ لِآياتِنا عَنِيداً (۱۶)

هرگز چنین نیست بدرستی که او هست بآیات ما دشمن و معاند.

کلا یعنی هرگز باین آرزو نمیرسد که طمع داشته باشد که من بر او زیاد کنم و او را مهلت دهم عاقبت اجل میرسد و با هزار حسرت و آرزو بدرود حیات میکند.

سر شب سر سخت تاراج داشت سحرگه نه تن سر نه سر تاج داشت

ناگهان بانگی برآمد خواجه مرد

خداوند تا مدتی مهلت میدهد و لکن اگر قابلیت هدایت ندارد و در نسلش هم مؤمن پیدا نمیشود او را میگیرد زیرا:

إِنَّهُ كانَ لِآياتِنا عَنِيداً آیات الهی چند قسم است یک قسم معجزات صادره از انبیاء آنها را حمل بسحر میکند، یک قسم انبیاء و ائمه هدی و اولیاء حق که آیات اللَّه هستند کذاب و مفتری و مجنون و ساحر میشمارد، یک قسم قدرت نمایی در نعم الهی یا بلاهای وارده و مصائب هستند بطبیعت و اتفاق میداند. بالجمله عناد با جمیع آیات الهی دارد بالاخص اکثر اینها و لو یقین قلبی پیدا میکنند ولی از روی عناد انکار میکنند که میفرماید: وَ جَحَدُوا بِها وَ اسْتَيْقَنَتْها أَنْفُسُهُمْ ظُلْماً وَ عُلُوًّا نمل آیه ۱۴.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۱۷] .... ص : ۲۷۳

سَأُرْهِقُهُ صَعُوداً (۱۷)

زود باشد که او گرفتار شود ببالا رفتن.

سَأُرْهِقُهُ رهق گرفتاری و عذابی است که از قوت و قدرت انسان خارج است.

صَعُوداً بالا رفتن است. در خبر است: کوهی است در وسط جهنم بسیار مرتفع از آتش ملائکه عذاب یک قسمت با زنجیرهای آتشی او را میکشند ببالا رفتن این کوه و یک قسمت با عمودهای آتشی از عقب او را میرانند تا قله آن کوه سپس از بالای کوه او را پرتاب میکنند بپایین کوه و این عمل ادامه دارد و صعود اسم آن کوه است و عمل بسیار شاق است.

اقول: مثوبات بهشت و عقوبات جهنم هر کدام بمناسبت عملی است که در دنیا بجا آورده مشابه او در آخرت باو مینمایند، و این عقوبت در جهنم که میفرماید:

سَأُرْهِقُهُ صَعُوداً مشابه عمل دنیوی او خاص اشخاصی است که در دنیا با هزار مشقت در تحصیل مال و جاه و مقام و ارتفاع درجه هستند هوای نفس زنجیر است که او را میکشند و وادار میکنند برفتن بالا- و شیطان از عقب او با عمود و هزار گونه زحمت میرانند او را ببالا- تا بحدی که هوای نفس و شیطان او را بردند یک مرتبه اجل میرسد و او را پرتاب میکنند باسفل السافلین از جاه و مقام و رتبه و مال بکلی میافتد که گفتند: (توقع زوالا اذا قیل تم) فقط برای او حسرت و ندامت و عذاب باقی میماند.

إِنَّهُ فَكَّرَ وَ قَدَّرَ (۱۸)

بدرستی که او فکر کرد و اندازه گرفت.

إِنَّهُ فَكَّرَ فکر دو قسم است: یک قسم فکر در امر تحصیل دنیا که بچه کیفیت باید تحصیل جاه و مقام و تحصیل مال و منال کرد و در ابطال حق و اثبات باطل مثل این صنایع امروزه از طیاره و تلفن و تلویزیون و بچه طریق باید حق را باطل کرد و باطل را بصورت حق جلوه داد که حیله و تزویر و مکر و فکری و شیطنت و طریق وصله بظلم و عصیان مثل دار الندوه چه مشرکین برای کشتن رسول اللّه و جلوگیری از دعوت او و مثل دار الشوری برای نصب ابی بکر و ابطال خلافت امیر المؤمنین یا برای نصب عثمان و رد حق علی یا معاویه و یزید و بنی امیه و بنی عباس در مورد ائمه اطهار، و مثل اهل ضلال امروزه در اضلال عوام و انداختن نظر آنها را از علماء دین و اهانت بآنها و القاء شبهات، و مثل ظلمه در کیفیت ظلم و سارقین در کیفیت سرقت، و جیب بران در راه جیب بری و اشباه اینها بسیار است و نقشه های آنها بی شمار است که این آیه در این مورد است و پس از آنکه راه را پیدا کرد.

وَ قَدَّرَ فکر خود را عملی کرد که عمده عقوبات قیامت و فساد در عالم در اثر عمل است زیرا مجرد فکر تا بمقام عمل نرسیده چندان عقوبتی ندارد زیرا چه بسیار از دانشمندان و علماء اعلام و صلحا و اتقیاء بهتر و بالاتر میتوانند این حیله ها و تزویرها را بکار زنند لکن دین آنها و خوف از عذاب الهی جلوگیر آنها است اهل باطل خیال نکنند که اهل حق این حیله و تزویرات آنها را نمیدانند میدانند و نمیکنند چنانچه ائمه اطهار هزار برابر خلفاء سه گانه و بنی امیه و بنی عباس میدانستند و میتوانستند لکن مقام عصمت و طهارت جلوگیر بود و هکذا انبیاء نسبت بکفار و مشرکین و اهل حق نسبت باهل باطل.

قسم دوم- فکر در معرفت الهی و شناسایی حق و در تحصیل آخرت و معرفت به شئونات انبیاء و ائمه اطهار و طریق احقاق حق و ابطال باطل، و در احوال انبیاء سلف و امم سالفه و در عواقب امور که بسیار ممدوح است و در آیات بسیار تأکید شده و در اخبار

چه اندازه سفارش شده که فرموده باشند!

(تفکر ساعه خیر من عباده سنه)

یا

(ستین سنه)

و این فکر هم مشروط است که تأثیر در قلب بگذارد و پیرامون معاصی نرود و تحصیل سعادت کند و در امر دین سستی نکند و خود را مشغول باین چهار روزه دنیا نکند و عمر عزیز خود را بلهو و لعب و بیهوده و بی فایده صرف نکند که هر ساعتش چه اندازه میتواند تحصیل آخرت کند و فردای قیامت موجب حسرت و ندامت او نشود مثل شهداء بدر و حنین و احزاب و احد و اصحاب خاص امیر المؤمنین و ابی عبد اللّه و سایر ائمه هدی و بسیاری از علماء اعلام مثل کلینی و ابن بابویه و صدوق و طوسی و نصیر الدین و مجلسی و قاضی نور اللّه و امثال اینها که تمام عمر خود را صرف دین کردند شکر اللّه سعیهم و جعلنا اللّه من زمرتهم بحق محمد و آله.

[سوره المدثر (۷۴): آیات ۱۹ تا ۲۰] .... ص : ۲۷۵

فَقُتِلَ کَیْفَ قَدَّرَ (۱۹) ثُمَّ قُتِلَ کَیْفَ قَدَّرَ (۲۰)

پس کشته شود و بدرک واصل شود که چگونه اندازه گیری کرده باز پس از این کشته شود که چگونه اندازه گرفته و عملی کرده. این بزبان ما نفرین است و بلسان دین دعاء شر است مثل لعن و رجم و طرد آن هم از خدای متعال چنانچه در حق شیطان فرمود:

قالَ فَاخْرُجْ مِنْها فَإِنَّکَ رَجِیمٌ وَ إِنَّ عَلَیْکَ اللَّعْنَهَ إِلی یَوْمِ الدِّینِ حجر آیه ۳۳. قالَ فَاخْرُجْ مِنْها فَإِنَّکَ رَجِیمٌ وَ إِنَّ عَلَیْکَ لَعْنَتِی إِلی یَوْمِ الدِّینِ ص آیه ۷۸. و در حق یهود میفرماید: أُولئِکَ یَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَ یَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ.

فَقُتِلَ قائل خدای متعال چنانچه می گویی: خدا بکشد او را که ریشه فساد کنده شود.

کَیْفَ قَدَّرَ که چگونه فساد و ظلم و ضلالت را عملی کردند.

ثُمَّ قُتِلَ باز کشته شود هزار بار زنده شود باز کشته شود.

کَیْفَ قَدَّرَ که چه اندازه ظلم و تعدی و فساد کردند و چه اندازه مردم را بضلالت انداختند چنانچه در دوره رجعت آنها را چندین مرتبه زنده میکنند و از آنها انتقام کشیده میشود، و در دوره ظهور حضرت بقیه اللّه، و در قیامت دارد: شیعیانی که در ادوار زیاد گرفتار ظلم اینها شدند فردای قیامت هر یک از شیعیان خداوند این معاندین را

زنده میکند و بهر فردی از شیعه اجازه میدهد که بدلخواه خود اینها را بکشد تا بغض دلش خالی شود باز زنده شوند و دیگری چنین کند که بعدد افراد شیعه اینها زنده و کشته میشوند و در بعض تفاسیر است: (عذب فی الاخره مره بعد مره).

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۲۱] .... ص : ۲۷۶

ثُمَّ نَظَرَ (۲۱)

پس نظر کرد و فکر کرد که چگونه قرآن و دین و دعوی ائمه دین و اخبار اهل بیت و فرمایشات علما را رد کند و ابطال کند و در اثر اینکه فکرش کوتاه بود و بجایی نرسیده بود.

[سوره المدثر (۷۴): آیات ۲۲ تا ۲۵] .... ص : ۲۷۶

ثُمَّ عَبَسَ وَ بَسَرَ (۲۲) ثُمَّ أَدْبَرَ وَ اسْتَكْبَرَ (۲۳) فَقالَ إِنْ هذا إِلاَّ سِحْرٌ يُؤْثَرُ (۲۴) إِنْ هذا إِلاَّ قَوْلُ الْبَشَرِ (۲۵)

مهموم و درهم کشیده و عبوس و اخم ترش و محزون شد.

پس پشت بدین کرد و تکبر کرد که از روی عناد زیر بار دین حق نرود ناچار گفت:

پس گفت این نیست مگر سحری که آموخته و فراگرفته شده.

نیست این قرآن مگر گفتار بشر از جانب خدا نیست.

توضیح: اهل باطل از کفار و مشرکین و اهل ضلالت چون مدرکی و دلیلی و برهانی و منطقی برای رد حق ندارند باصطلاح دیوار حاشا بلند است انکار میکنند خدا را منکر میشوند و امور را مستند بطبیعت میگویند معجزات انبیا را سحر میشمارند انبیا را ساحر و کذاب و مفتری میدانند ائمه اطهار را انکار ولایت آنها را میکنند اخبار مرویه در کتب اخبار مثل کافی، من لا یحضر، تهذیب، استبصار، بحار، وسائل، وافی را اخبار ضعاف میشمارند، فرمایشات علما را از پیش خود در آورده میگویند.

[سوره المدثر (۷۴): آیات ۲۶ تا ۳۰] .... ص : ۲۷۶

سَأُصْلِيهِ سَقَرَ (۲۶) وَ ما أَدْراكَ ما سَقَرُ (۲۷) لا تُبْقِي وَ لا تَذَرُ (۲۸) لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ (۲۹) عَلَيْها تِسْعَةَ عَشَرَ (۳۰)

زود باشد بیندازم او را در سقر و درک نمیکنی چیست سقر باقی نمیگذارد گوشت بدنها را و واگذار هم نمیکند تغییر دهنده است صورتهای بشری را بر او موکل هستند نوزده ملائکه عذاب.

سَأُصْلِیهِ سَقَرَ بعضی گفتند: یکی از اسامی جهنم سقر است، بعضی گفتند: یکی از درکات جهنم است، بعضی گفتند: یکی از ابواب جهنم که میفرماید: لَها سَبْعَهُ أَبْوابٍ لِکُلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ حجر آیه ۴۴. و در مجمع البحرین میگوید: واد فی جهنم شدید الحر سأل اللّه أن تنفس فتنفس فأحرق جهنم فهو من اسماء النار.

وَ ما أَدْراکَ ما سَقَرُ بعضی گفتند: خطاب بسامع است یعنی ایها السامع ما ادریک لکن در مقام بیان شدت عذاب است که از روی غضب الهی برداشته میشود و همین نحوی که اوصاف بهشت و لذائذ آن مربوط بلذائذ دنیوی نیست و نمیشود توصیف کرد تا مشاهده نشود همین نحو اوصاف جهنم و شدت عذاب آن مربوط بعذابهای دنیوی نیست و فقط تشبیه و تنظیر بنار و سیاط و اغلال و سلاسل و حمیم و غساق و زقوم میشود بمقدار فهم انسان و الا چه ربطی دارد آتش دنیا بآتش آخرت و همچنین سایر عذابهای دنیوی با اخروی لذا میفرماید: قابل درک نیست، در دعاء کمیل میخوانی:

(و هذا ما لا تقوم له السموات و الارض لانه لا یکون الا عن غضبک و سخطک و انتقامک)

سپس بعض اوصاف سقر را بیان میفرماید یکی آنکه:

لا تُبْقِی یعنی باقی نمیگذارد گوشت و پوست و اعضا و جوارح انسان را تمام را میسوزاند و از بین میبرد.

وَ لا تَذَرُ و رها هم نمیکند باز میروید و باز هم میسوزاند دائما در چنین حالی هستند چنانچه میفرماید: إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا بِآیاتِنا سَوْفَ نُصْلِیهِمْ ناراً کُلَّما نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْناهُمْ جُلُوداً غَیْرَها لِیَذُوقُوا الْعَذابَ نساء آیه ۵۹.

لَوَّاحَهٌ لِلْبَشَرِ تلویح تغییر است و مراد از بشر بشره است که آتش سقر بشره کفار و اهل عذاب را تغییر میدهد و بصورتهای بسیار منکر و مشوه که سیاه و سوخته و عبوس که نمیتوان بصورت ویژه آنها نگاه کرد.

عَلَيْها تِسْعَةَ عَشَرَ بعضی گفتند: خزنه جهنم، بعضی گفتند: موکلین بسقر، و ضمیر علیها را بعضی بجهنم ارجاع کردند بعضی بسقر، بعضی گفتند: باب جهنم که نام دارد، ولی ظاهر بقرینه جملات قبل مرجع سقر است، و خصوصیت تسعه عشر را خدا میداند و بس، و آنچه مفسرین گفته اند مدرکی ندارد، و محتمل است که عدد نوزده عدد نحسی است و لو در نظر بهایی ها عدد میمون است چون طلوع باب در قرن نوزده مسیحی بوده لذا ماهها را نوزده قرار داده و عدد ایام ماه را هم نوزده قرار داده سال در نزد آنها نوزده ماه است و ماه در نزد آنها نوزده روز است و سال سیصد و شصت و یک روز است در نزد آنها، و اینها خزان سقر هستند و بعضی در اوصاف آنها گفتند: چشم های آنها مثل برق حفاظت است نیشهای آنها مثل مثل قله های کوه است از دهان آنها آتش شعله میزند بین دو منکب آنها بقدر مسیر یک سال است سعه کف آنها بقدر ربیعه و مضر است هفتاد هزار را برمیدارد و پرتاب در جهنم میکند، و از برای سایر درکات جهنم خزان دیگری است.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۳۱] .... ص : ۲۷۸

وَ ما جَعَلْنا أَصْحابَ النَّارِ إِلاَّ مَلائِكَةً وَ ما جَعَلْنا عِدَّتَهُمْ إِلاَّ فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ وَ يَزْدادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيماناً وَ لا يَرْتابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ وَ الْمُؤْمِنُونَ وَ لِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْكافِرُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلًا كَذلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ وَ ما يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلاَّ هُوَ وَ ما هِيَ إِلاَّ ذِكْرى لِلْبَشَرِ (۳۱)

و ما قرار ندادیم اصحاب نار را که موکل بر عذاب باشند مگر ملائکه نه از جنس انس و نه جنس جن و قرار ندادیم عده آنها را مگر فتنه و عذاب برای کسانی که کافر شدند تا اینکه کسب یقین کنند کسانی که بر آنها کتاب نازل شده که اهل کتاب باشند و برای اینکه مؤمنین ازدیاد ایمان کنند.

وَ ما جَعَلْنا أَصْحابَ النَّارِ إِلَّا مَلائِكَةً برای دو جهت است یک جهت این است که ملائکه آلام و عذابهای جهنم در اینها تأثیر ندارد چنانچه ملائکه در بهشت لذائذ بهشتی که اهل بهشت دارند از حور و خوراک و جماع و شراب و غیرها ندارند اگر خدا أصحاب نار را از جن و انس قرار داده بود آنهم هم در عذاب متألم میشدند چون جهنم برای جن و انس خلق شده. جهت دوم اینکه ملائکه هر گونه مأموریت داشته باشند در عذاب بر آنها تأثیر و تألمی نمیآورد و انجام میدهند و اگر از جن و انس بودند

خود متألم میشدند و بسا خودداری میکردند در عذاب چنانچه در دنیا اگر کسی را مشاهده کنند که اینها مبتلای ببلا هستند اینها متألم میشوند.

وَ ما جَعَلْنا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا خداوند قدرت داشت که یک ملک مثل مالک دوزخ را موکل کند بر عذاب تمام اهل جهنم اینکه عده آنها را زیاد قرار داد برای زیادتی وحشت کفار که هر یک از کفار ببینند که چه اندازه ملائکه عذاب با سلاسل و اغلال و تازیانه ها و عمودها خوف و وحشت و دهشت او زیاد میشود.

لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ که مشاهده کنند که قرآن اخبارش مطابق اخبار انبیاء آنها است یقین پیدا کنند تصدیق رسول نموده و ایمان آورند.

وَ يَزْدادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيماناً چون اهل کتاب بآنها خبر دهند تطابق قرآن را با کتب انبیاء سلف ایمان آنها بیشتر و محکم تر میشود.

وَ لا يَرْتابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ وَ الْمُؤْمِنُونَ و شک و ریب نیاورند کسانی که بر آنها کتاب نازل شده و کسانی که ایمان آورده اند که اگر بر خلاف فرمایشات کتب انبیاء سلف بود اهل کتاب بشک و ریب میافتادند که این قرآن از جانب خدای متعال نبوده و بمؤمنین هم میگفتند و آنها هم در شک و ریب میافتادند.

وَ لِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْكافِرُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلًا و برای اینکه میگویند کسانی که در قلوب آنها مرض است و کافرین چه چیز اراده کرده خداوند باین مثل زدن، قرآن مجید همین نحوی که قلوب صافیه را را هدایت و ارشاد میکند قلوب قاسیه را بر ضلالت و قساوت و کفر زیاد میکند چنانچه میفرماید: وَ نُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ ما هُوَ شِفاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ لا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَساراً اسراء آیه ۸۴.

و میفرماید: وَ إِذا ما أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زادَتْهُ هذِهِ إِيماناً فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزادَتْهُمْ إِيماناً وَ هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ وَ أَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزادَتْهُمْ رِجْساً إِلَى رِجْسِهِمْ وَ ماتُوا وَ هُمْ كافِرُونَ توبه آیه ۱۲۵ و ۱۲۶.

وَ لِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ امراض قلبی بسیار است هواهای نفسانی صفات خبیثه کبر نخوت حب جاه علاقه بدنیا سیاهی دل معاصی قساوت قلب چشم قلب کور شدن زبان لال شدن و گوش کر شدن عقلش منکوب نفس شدن: صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لا يَرْجِعُونَ بقره آیه ۱۷، صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لا يَعْقِلُونَ بقره آیه ۱۶۶.

وَ الْكافِرُونَ تمام طبقات کفار از مشرکین یهود نصاری مجوس دهری طبیعی منافق و اشباه اینها میگویند:

ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلًا. اقول: اگر این کفار میدانند که این قرآن کریم کلام الهی است و از جانب او آمده پس چرا ایمان نمیآورند و بکفر خود باقی هستند و اگر میگویند اینها را پیغمبر از خود در آورده و آن اینست چرا نسبت بخدا میدهند مگر اینکه بگویند این چه چیزهایی است که این مدعی رسالت نسبت بخدا میدهد یا اینکه بگویند ما شاک هستیم که از جانب خدا است چنانچه از قول آنها نقل میفرماید: وَ قالُوا ما هِيَ إِلَّا حَياتُنَا الدُّنْيا نَمُوتُ وَ نَحْيا وَ ما يُهْلِكُنا إِلَّا الدَّهْرُ وَ ما لَهُمْ بِذلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ جاثیه آیه ۲۳. بناء اعلی هذا مراد از کافرین منکرین معاد هستند. باری اینها بهانه هایی است که کفار میگیرند و خود نمیدانند که چه میگویند فقط غرض ایراد است.

كَذلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ وَ ما يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَ ما هِيَ إِلَّا ذِكْرى لِلْبَشَرِ همین نحو گمراه میفرماید خداوند کسی را که مشیتش تعلق گرفته و هدایت میکند کسی را که اراده فرموده و نمیداند لشگر پروردگار تو را مگر خود او و نیست این الا یاد آوری برای بشر.

كَذلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشاءُ اضلال الهی اجبار بر ضلالت نیست بلکه بعد از آنکه میبیند که این بنده قابل هدایت نیست و خود را از قابلیت انداخته بواسطه همان امراض قلبیه که تذکر داده شد و قساوت قلب او را بخود واگذار میکند و او در چنگال شیطان و هواهای نفسانیه میافتد و میرود آنجا که میرود مثل دانه و هسته که زارع چون دید فاسد شده و قابلیت رشد ندارد کشت نمیکند و دور میاندازد و در چنگال

مورد و جراثیم میافتد و آنها او را بلع میکنند.

وَ یَهْدِی مَنْ یَشاءُ آنکه قابل هدایت است او را تأیید میکند و توفیق میدهد و اسباب هدایت را بنحو اتم در دسترس او میگذارد مثل دانه صحیح که زارع زمین کشت را مستعد میکند و کشت میکند و آبیاری میکند و علفهای خودرو را از اطراف آن دور میکند و زنگ و شفته را از او میگیرد تا بحد رشد و ثمر رسد.

وَ ما یَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّکَ جنود الهی منحصر بملائکه نیست که عدد آنها را جز خدا نمیداند بلکه جمیع مخلوقات سماوی و ارضی از پشه و مورچه و هر چه بالاتر رود یا پائین آید جنود الهی هستند.

جمله ذرات زمین و آسمان لشگر حق اند گاه امتحان

یک پشه مأمور میشود نمرود را هلاک کند.

آب را دیدی که با طوفان چه کرد باد را دیدی که با عادان چه کرد

إِلَّا هُوَ او میداند و بس.

وَ ما هِیَ إِلَّا ذِکْری لِلْبَشَرِ اینکه در قرآن مجید از احوال قیامت و از امم ماضیه و غیر اینها مکرر در مکرر بیان فرموده برای این است که انسان را غفلت نگیرد و بخود بیاید و در فکر آخرت خود باشد ولی کی و کجا رجوع بقرآن میکند و پند بگیرد بالخص دوره حاضره که تمام نظر باروپا و آمریکا و رادیو و روزنامه و هواپرستی و سایر اموری که مشهود است نه از قرآن خبری دارند و نه از اخبار و ادعیه و اذکار و احکام الهی.

بگذار تا بمیرد در عین خود پرستی

[سوره المدثر (۷۴): آیات ۳۲ تا ۳۶] .... ص : ۲۸۱

کَلَّا وَ الْقَمَرِ (۳۲) وَ اللَّیْلِ إِذْ أَدْبَرَ (۳۳) وَ الصُّبْحِ إِذا أَسْفَرَ (۳۴) إِنَّها لَإِحْدَی الْکُبَرِ (۳۵) نَذِیراً لِلْبَشَرِ (۳۶)

چنین نیست قسم بماه و شب چون پشت میکند و صبح زمانی که ظاهر میشود بدرستی که این بیانات در احوال قیامت یکی از آیات بزرگ الهی است برای انذار بشر و الا آیات الهی بسیار است.

و فی کل شی ء له آیه تدل علی انه واحد

کلا یعنی چنین نیست که کفار گمان کرده اند که این نوع عذابها حقیقت ندارد و نیست و انکار میکنند.

وَ الْقَمَرِ قسم یاد کردن خداوند باین امور برای این است که آثار قدرت الهی است مثل ماه که خداوند او را یک جسم شفاف خلق فرموده همیشه نصف آن مقابل شمس است نور شمس در او میتابد روشن میشود و نصف دیگر تاریک است، و مقدر فرمود قریب یک ماه دور کره شمس میگردد بیست و هشت روز و کسری، و در این سیر ابتدا گوشه ای از نصف مقابل شمس در زمین ظاهر میشود که هلال میگویند و بتدریج زیاد میشود تا آنکه تمام نصف مقابل در زمین ظاهر میشود که بدر میگویند سپس کم میشود تا نصف غیر مقابل رو بزمین است که محاق میشود، و عدد ماههای قمری و سال قمری باین سیر تحقق پیدا میکند و این کره قمر و سایر کرات جویه بقدرت کامله حق در فضاء این عالم نگاه داشته شده مثل کره زمین و آب که در این فضا دارد دور خود میچرخد و هر قسمتش که رو بشمس است تشکیل روز میدهد و هر قسمت که بر خلاف است تشکیل شب میدهد که میفرماید:

وَ اللَّیْلِ إِذْ أَدْبَرَ وَ الصُّبْحِ إِذا أَسْفَرَ شب بیاید و پشت میکند تا موقعی که سفیده صبح ظاهر شود که میفرماید: وَ الصُّبْحِ إِذا أَسْفَرَ إِنَّها لَإِحْدَی الْکُبَرِ کبر جمع کبری است و مرجع آنها بعضی گفتند: عذابهایی که در آیات قبل بیان فرموده اشاره باین که عذاب جهنم منحصر باینها نیست این یکی از عذاب های بزرگ الهی است عذاب های دیگری مثل حمیم و غسّاق و زقوم و غیر اینها بلکه اینها عذابهای جسمانی است عذابهای روحانی سخت تر و شدیدتر است، و بعضی گفتند: آیات شریفه قرآن، این قسمت از آیات یک قسمت از آیات قرآنی است که تمام آیات شریفه بزرگ است که این قرآن مجید بزرگترین معجزات انبیاء است و اعجاز قرآن را در مجلد اول این تفسیر در مقدمه مفصلا بیان شده، و بعضی گفتند: مرجع این مذکورات که مورد قسم واقع شده مثل قمر و لیل و صبح

یک قسمت از قدرت نمایی الهی است و الا آثار قدرت در عوالم جسمانی و روحانی و عالم مجردات عالم عقول و نفوس عالم دنیا عالم آخرت و عالم جن و انس و ملائکه بسیار است و تمام اینها:

نَذِیراً لِلْبَشَرِ است که بشر از خواب غفلت بیدار شود و متنبه شود و خداشناس شود و رو بخدا رود و تحصیل سعادت کند و از عذاب الهی پرهیز کند و خود را در معرض عذاب نیندازد لکن هیهات هیهات که با این اعمال زشت و صفات خبیثه و هواهای نفسانی و رفقاء سوء و سیاهی قلب کی بیدار میشویم و متنبه میگردیم.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۳۷] .... ص : ۲۸۳

لِمَنْ شاءَ مِنْکُمْ أَنْ یَتَقَدَّمَ أَوْ یَتَأَخَّرَ (۳۷)

از برای هر کس که بخواهد جلو بزند. خداوند تمام وسائل هدایت را در دسترس انسان قرار داده تکوینا و تشریعا که مکرر بیان شده و تمام اسباب معصیت بالاخص امروز موجود است و اختیار باو داده و احدی را مجبور نکرده و این دوره حاضره هم آزادی تام برای آنها هست احدی قدرت بر لا و نعم ندارد. حقیر بسیار متفکر هستم و خیال میکنم و نمیدانم صواب است یا خطا که این ابناء نوع امروز صد برابر بلکه هزار برابر از کفار و مشرکین و یهود و نصاری و آمریکایی و اروپایی بدتر هستند که اسم اسلام را روی خود گذارده و اسلام را در نظر کفار ننگین کرده هر چه بگویم کم گفته ام همه میدانید:

یا مسلمان باش یا کافر دو رنگی تا بکی یا مقیم کعبه شو یا ساکن بتخانه باش

فقط از اسلام یک اسمی روی خود گذاردند چنانچه در خبر است که از دوره ما خبر میدهد که:

لا یبقی من الاسلام الا اسمه و من القرآن الا درسه

بکدام دستور قرآن عمل میکنیم و بکدام وظائف رفتار مینمائیم.

لِمَنْ شاءَ مِنْکُمْ أَنْ یَتَقَدَّمَ أَوْ یَتَأَخَّرَ بدانید:

از خارجی هزار بیک جو نمیخرند خواهی سفید جامه و خواهی سیاه باش

[سوره المدثر (۷۴): آیات ۳۸ تا ۳۹] .... ص : ۲۸۳

کُلُّ نَفْسٍ بِما کَسَبَتْ رَهِینَةٌ (۳۸) إِلاَّ أَصْحابَ الْیَمِینِ (۳۹)

هر نفسی مأخوذ میشود و رهن آنچه کسب کرده از اعمال و کردار خود هست مگر اصحاب یمین. فردای قیامت خطاب میرسد: وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ صافات آیه ۲۴. و از جزئی و کلی اعمال سؤال میشود و در نامه عملش ثبت شده که احدی را رها نمیکنند که میفرماید: وَ حَشَرْناهُمْ فَلَمْ نُغادِرْ مِنْهُمْ أَحَداً کهف آیه ۴۵. و تمام اعمالش در کتابش و نامه عملش ثبت شده که میگویند، یا وَیْلَتَنا ما لِهذَا الْکِتابِ لا یُغادِرُ صَغِیرَةً وَ لا کَبِیرَةً إِلَّا أَحْصاها وَ وَجَدُوا ما عَمِلُوا حاضِراً وَ لا یَظْلِمُ رَبُّکَ أَحَداً کهف آیه ۴۹.

و جزای هر یک را بنحو اتم باو داده میشود.

کُلُّ نَفْسٍ بِما کَسَبَتْ رَهِینَةٌ نفس گر و اعمال است.

إِلَّا أَصْحابَ الْیَمِینِ و آنها کسانی هستند که بدون گناه وارد محشر میشوند یا معصیت نکرده اند یا قبل از ورود محشر تدارک شده یا بتوبه یا ببلاهای دنیوی یا بادعیه مؤمنین و ملائکه یا بعقوبات برزخی اینها آزاد هستند نه حسابی بر آنها باز میکنند و نه میزانی نصب میکنند نه در محکمه حساب میآیند بلکه میفرماید:

[سوره المدثر (۷۴): آیات ۴۰ تا ۴۱] .... ص : ۲۸۴

فِی جَنَّاتٍ یَتَساءَلُونَ (۴۰) عَنِ الْمُجْرِمِینَ (۴۱)

آنها را بی حساب در بهشتهای الهی میبرند و اهل عذاب را در جهنم مشاهده میکنند و از آنها پرس و سؤال میکنند. با اینکه فصل بین بهشت و جهنم بسیار است لکن چشم آن عالم بسیار تیز است که میفرماید: فَکَشَفْنا عَنْکَ غِطاءَکَ فَبَصَرُکَ الْیَوْمَ حَدِیدٌ ق آیه ۲۱. اهل بهشت جهنم و اهل جهنم و عذاب جهنم را مشاهده میکنند و بالعکس اهل عذاب هم اهل بهشت و نعم آنها را مشاهده میکنند و آیات شریفه در این باب بسیار داریم مثل: وَ نادی أَصْحابُ الْجَنَّهِ أَصْحابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنا ما وَعَدَنا رَبُّنا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ ما وَعَدَ رَبُّکُمْ حَقًّا قالُوا نَعَمْ ... الایه اعراف آیه ۴۲، و مثل قوله تعالی: قالَ قائِلٌ مِنْهُمْ إِنِّی کانَ لِی قَرِینٌ- الی قوله تعالی- فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِی سَواءِ الْجَحِیمِ قالَ تَاللَّهِ إِنْ کِدْتَ لَتُرْدِینِ وَ لَوْ لا نِعْمَهُ رَبِّی لَکُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِینَ و الصافات آیه ۴۹ الی ۵۵. و مثل: وَ نادی أَصْحابُ النَّارِ أَصْحابَ الْجَنَّهِ أَنْ أَفِیضُوا عَلَیْنا مِنَ الْماءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَکُمُ اللَّهُ قالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُما عَلَی الْکافِرِینَ اعراف آیه ۴۸. و غیر اینها از آیات

يَتَساءَلُونَ عَنِ الْمُجْرِمِين

[سوره المدثر (۷۴): آیات ۴۲ تا ۴۷] .... ص : ۲۸۵

ما سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ (۴۲) قالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ (۴۳) وَ لَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ (۴۴) وَ كُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخائِضِينَ (۴۵) وَ كُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ (۴۶)

حَتَّى أَتانَا الْيَقِينُ (۴۷)

میپرسند اصحاب یمین که در جنات نعیم هستند از مجرمین که در سواء جحیم هستند از روی تعنت و سرزنش و توبیخ؟.

ما سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ چه باعث شده که شما را در سقر آوردند و توضیح سقر هم قبلا داده شده آنها جواب میدهند:

قالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ نبودیم ما از نماز گذارنده گان.

وَ لَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ زکاه اموال خود نمیدادیم.

وَ كُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخائِضِينَ با کسانی که غرق دریای دنیا شده و بکلی خدا را فراموش کردند ما هم با آنها فرو رفتیم در قعر دریای دنیا.

وَ كُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ روز جزا را منکر شدیم گفتیم قیامت کی و کجا است.

حَتَّى أَتانَا الْيَقِينُ تا مرگ گریبان ما را گرفت و یقین بصدق پیدا کردیم.

از این آیات شریفه چند جمله استفاده میشود:

جمله اولی اینکه: کفار همین نحوی که مکلف باصول و ایمان هستند مکلف بفروع هم هستند، بر ترک هر نماز فریضه عقوبت آن را دارند، و بر ترک هر دانه و درهم زکاه که ندادند و اینها از باب مثال است بر ترک هر واجبی صوم خمس حج امر بمعروف نهی از منکر و سایر واجبات الهی عقوبت آن را میچشند و همچنین بر فعل هر معصیتی عقوبت دارند علاوه بر عقوبت کفر و شرک.

جمله ثانیه اینکه: عامه و غیر مذهب شیعه اثنی عشر هم در این حکم شریک هستند و لو بواجبات اسلامی هم عمل کرده باشند زیرا شرط صحت کلیه عبادات ایمان است و در آیه فقط استثنا کرده اصحاب یمین را که از حضرت صادق (ع) است فرمود:

مائیم و شیعیان ما، بعلاوه در آیه شریفه عنوان کفر نفرموده بلکه عنوان مجرم فرموده و لو از کلمه کنا نکذب بیوم الدین استفاده کفر میشود و لکن مسلما ملحق بآنها هستند.

جمله ثالثه اینکه: همان وقت مرگ بلکه قبل از موت حال احتضار تمام حقایق بر انسان مکشوف میشود که دیگر توبه قبول نیست و این از جمله: حَتَّی أَتانَا الْیَقِینُ استفاده میشود.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۴۸] .... ص : ۲۸۶

فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَهُ الشَّافِعِینَ (۴۸)

پس نفع نمی بخشد آنها را شفاعت شفاعت کنندگان.

مسأله شفاعت یکی از ضروریات دین است و نصوص قرآن بر او قائم است و اخبار فوق حد تواتر است لکن مشروط بشرائطی است:

اول- تا اذن الهی نرسد احدی حق شفاعت ندارد چنانچه میفرماید: یَوْمَئِذٍ لا تَنْفَعُ الشَّفاعَهُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمنُ وَ رَضِیَ لَهُ قَوْلًا طه آیه ۱۰۸.

دوم- خاص اهل ایمان است غیر مؤمن قابل شفاعت نیست که مفاد وَ رَضِیَ لَهُ قَوْلًا است.

سوم- باید یک مناسبت و ارتباطی بین شفیع و مشفع باشد. و شفاعت هم اقسامی دارد نسبت بعصات اهل ایمان مشروط به اینکه با ایمان از دنیا رود و معاصی باعث سلب ایمانش نشود، شفاعت مغفرت و گذشت و عفو از معاصی است و نسبت بغیر عصات ارتفاع درجه است و نسبت بمنسوبین حشر یا شفیع است و در دنیا رفع بلاء و افاضه نعمت است، و شفاعت دو قسم است کبری خاص محمد و آل محمد است و صغری شفاعت مؤمنین در حق یکدیگر، و شفاعت قرآن در حق تالی قرآن و عمل بر طبق آن، و ملائکه در حق مؤمنین، و بسا بعض ایام و بعض اعمال صالحه هم شفاعت میکنند پس مجرمین مذکورین در آیه:

فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَهُ الشَّافِعِینَ اصلا شفاعت نمیکنند یعنی کسانی که برای آنها نفع دارد و بشفاعت نائل میشوند غیر اینها هستند.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۴۹] .... ص : ۲۸۶

فَما لَهُمْ عَنِ التَّذْکِرَهِ مُعْرِضِینَ (۴۹)

پس چه چیز سبب شده که اینها از پند و اندرز و تذکر اعراض و رو برمیگردانند با اینکه حجت از هر جهت برای آنها تمام شده انبیاء با معج.....باهرات آمدند

کتابهای آسمانی آوردند مخصوصا قرآن مجید دستورات کاملا بیان کردند، قضایای امم سابقه را گوشزد آنها کردند، از اوضاع قیامت آنها را خبر دادند، و راه مستقیم را بآنها نشان دادند، و مضار متابعت شیاطین و هواهای نفسانیه را بیان کردند مع ذلک اعراض کردند و متذکر نشدند، و بآنها خردلی تأثیر نگذاشت.

[سوره المدثر (۷۴): آیات ۵۰ تا ۵۱] .... ص : ۲۸۷

كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ (۵۰) فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ (۵۱)

گویا آنها حمارهایی هستند که از شیر فرار میکنند. انبیاء و اولیاء و علما را میگویند اینها میخواهند ما را بدرند و پاره پاره کنند و از بین ببرند چنانچه متجددین امروزه میگویند این علماء مانع از ترقیات ما شدند و همه را میترسانند و بکارهای بیفایده و بی نتیجه وادار میکنند و خارجیها بر ما جلو زدند و ترقی و تعالی پیدا کردند.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۲] .... ص : ۲۸۷

بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتى صُحُفاً مُنَشَّرَةً (۵۲)

بلکه اراده میکند هر یک از آنها اینکه داده شود باو صحیفه های باز شده.

یکی از بهانه های مشرکین این است که ما ایمان باین که تو از جانب خدا آمده ای و این قرآن کلام خدا است نمیآوریم مگر اینکه خدا یک نوشته بر ما بفرستد که این محمد (ص) فرستاده من است و این قرآن کلام من است چنانچه گفتند: لَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّى تُنَزِّلَ عَلَيْنا كِتاباً نَقْرَؤُهُ اسراء آیه ۹۵ و این بهانه از جهاتی باطل است:

اولا- همین انداز که خداوند معجزه ای بدست رسولش جاری کرد که از افعال خاصه خدا است و قدرت بشر خارج است این نشانی است که این فرستاده من است با یک دلیل قطعی بر اثبات نبوت و گفتیم: اثبات نبوت باید بدلیل قطعی یقینی باشد و آن سه چیز است: اول- اقامه معجزه که بمنزله نشانی حق است مثل امضاء و مهر که اثبات سند میکند دوم- اخبار نبی سابق النبوه مثل اخبار این پیغمبر بر نبوت انبیاء سلف. سوم- اخبار معصوم ثابت العصمه بر نبوت نبی مثل اخبار ائمه معصومین باحوال انبیاء و رسل و گفتیم در معجزه همین مقدار که حجت تمام شود کافی است نباید ملعبه اشخاص باشد که هر که هر چه تقاضا کند انجام دهد.

و ثانیا- اگر بنا باشد که بر هر یک فرد صحف و کتاب نازل شود از کجا این

کتابها از جانب خدا باشد چه بسیار شیادها نوشته در میآورند و میگویند:

خدا فرستاده.

و ثالثا- اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسالَتَهُ انعام آیه ۱۲۴. هر بی سر و پایی قابل رسالت و ارسال کتاب نیست، جایی که مثل حضرت موسی باید چهل شب در میقاتگاه مشغول عبادت باشد تا الواح تورات بر او نازل شود لذا میفرماید:

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۳] .... ص : ۲۸۸

كَلَّا بَلْ لا يَخافُونَ الْآخِرَةَ (۵۳)

هرگز چنین نیست بلکه اینها خوف از آخرت ندارند.

کلا این هایی که میگویند صحف بر اینها نازل شود بهانه است مثل سایر بهانه هایی که بانبیاء میگرفتند مثل اینکه گفتند: لَوْ لا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيراً أَوْ يُلْقى إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْها فرقان آیه ۸ و ۹، یا گفتند: فَلَوْ لا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جاءَ مَعَهُ الْمَلائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ زخرف آیه ۵۳، قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعاً أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَ عِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهارَ خِلالَها تَفْجِيراً أَوْ تُسْقِطَ السَّماءَ كَما زَعَمْتَ عَلَيْنا كِسَفاً أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِكَةِ قَبِيلًا أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقى فِي السَّماءِ وَ لَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّى تُنَزِّلَ عَلَيْنا كِتاباً نَقْرَؤُهُ اسراء آیه ۹۲ الی ۹۵ و امثال این عذرها و بهانه ها بلکه منشأ عدم ایمان آنها این است که در بند آخرت نیستند و خوف از آخرت ندارند اهمیتی نمیدهند که میفرماید:

كَلَّا بَلْ لا يَخافُونَ الْآخِرَةَ چنانچه بعین مشاهده میکنیم امروز در این جوانها و خانمهای تحصیل کرده آنچه از قیامت بر آنها گفته شود خردلی بقلوب آنها اثر نمیگذارد میگویند: کی و کجا، قلب که سیاه شد قساوت گرفت اگر هزار معجزه هم مشاهده کند ایمان نمیآورد مثل یهود عنود که میفرماید: وَ لَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ بِكُلِّ آيَةٍ ما تَبِعُوا قِبْلَتَكَ بقره آیه ۱۴۵.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۴] .... ص : ۲۸۸

كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ (۵۴)

نه چنین است محققا این قرآن مجید برای تذکر و پند و یادآوری است که

فردای قیامت نگویند: رَبَّنا لَوْ لا أَرْسَلْتَ إِلَیْنا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آیاتِکَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَ نَخْزی طه آیه ۱۳۴.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۵] .... ص : ۲۸۹

فَمَنْ شاءَ ذَکَرَهُ (۵۵)

پس کسی را که خدا بخواهد یادآور میکند یعنی کسی را که خدا میداند قلبش آماده است و هنوز قساوت نگرفته و قابل هدایت هست او را توفیق و تأیید و هدایت میفرماید و نور ایمان در قلبش تابش میکند و بشرف ایمان مشرف میشود و پند میگیرد و بفکر آخرت میافتد و تدارک میکند و سعادتمند میشود.

[سوره المدثر (۷۴): آیه ۵۶] .... ص : ۲۸۹

وَ ما یَذْکُرُونَ إِلَّا أَنْ یَشاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوی وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَهِ (۵۶)

و اینها پند نمیگیرند و متذکر نمیشوند مگر اینکه خدا بخواهد او است اهل تقوی و اهل آمرزش مفسرین در حیص و بیص افتادند در فرق بین فَمَنْ شاءَ ذَکَرَهُ و بین إِلَّا أَنْ یَشاءَ اللَّهُ که مشیت اولی با مشیت دوم چه تفاوت دارد.

اقول: هیچ تفاوت ندارد بلکه مفاد این آیه این است که کسانی که قابلیت هدایت دارند و هدایت میشوند گمان نکنند که خود بخود هدایت شدند تا عنایات الهی و توفیقات و افاضات او نباشد هدایت نمیشوند و پند نمیگیرند مثل آنها مثل دانه و هسته سالم صحیح است که قابلیت رشد دارد در مقابل آنها که قلب آنها فاسد شده و از قابلیت افتاده مثل دانه و هسته فاسد شده ولی این دانه و هسته تا دست زارع و غارس نیفتد و غرس و کشت نکند و آبیاری نکند بخودی خود رشد نمیکند تا تأیید الهی نباشد اینها متذکر نمیشوند.

هُوَ أَهْلُ التَّقْوی وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَهِ او توفیق تقوی میدهد و او اسباب مغفرت فراهم میکند هذا آخر ما اردنا و وفقنا فی تفسیر هذه السوره و یتلوه ان شاء اللَّه بتوفیقه و تأییده تفسیر بقیه السور و الحمد للَّه اولا و آخرا و ظاهرا و باطنا و الصلاه علی نبیه و آله. و انا العبد الحقیر المسمی بعید الحسین و المدعو بالطیب.

سوره القیامه .... ص : ۲۹۰

اشاره

بسم اللَّه الرحمن الرحیم و الحمد للَّه رب العالمین و الصلاه علی سید المرسلین و آله الطیبین الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین.

[سوره القیامه (۷۵): آیه ۱] .... ص : ۲۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ

لا أُقْسِمُ بِیَوْمِ الْقِیامَهِ (۱)

اما الکلام فی فضلها- از ابن بابویه مسندا از ابی بصیر از حضرت باقر (ع) فرمود:

(من أدمن قراءه سوره لا- اقسم و کان یعمل بها بعثه اللَّه عز و جل مع رسول اللَّه من قبره فی احسن صوره یبشره و یضحک فی وجهه حتی یجوز علی الصراط و المیزان)

مراد از رسول اللَّه ملکی است که خدا میفرستد با او از قبر بیرون میآید، و در روایتی از پیغمبر (ص) است که میفرماید:

من قرأ هذه السوره شهدت له انا و جبرئیل یوم القیامه انه کان موقنا (مؤمنا- خ ل) بیوم القیامه و خرج من قبره و وجهه مسفرا عن وجوه الخلائق یسعی نوره بین یدیه، و ادمان قراءتها یجلب الرزق و الصیانه و یحبب الی الناس)

و از حضرت صادق (ع) فرمود:

(قراءتها تخشع و یجلب العفاف و الصیانه و من قرأها لم یخف من سلطان و حفظ فی لیله اذا قرأها و نهاره باذن اللَّه.

لا أُقْسِمُ بِیَوْمِ الْقِیامَهِ بعضی گفتند: لا جمله مستقله است یعنی نه چنین است که کفار میگویند من قسم میخورم بروز قیامت و جواب قسم میآید، بعضی گفتند:

لا- تأکید است و معنی اقسم بیوم القیامه است و بعبارت دیگر زائده لکن مراد این است که امر قیامت از شدت وضوحش احتیاج بقسم ندارد قسم را برای امری که اثباتش مشکل باشد باید یاد کرد زیرا اگر قیامت در بین نباشد بکلی دستگاه خلقت لغو میشود بلکه قبیح که یک دسته را بهم بریزد خون یکدیگر را بریزند و در حق یکدیگر ظلم کنند و فساد در آنها باشد و هیچ دار جزائی نباشد جل الخالق.

وَ لا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَهِ (۲)

از برای نفس باعتباراتی اقسامی و مراتبی و صفاتی است بیک اعتبار نفس اماره و لوامه و مطمئنه و راضیه مرضیه چنانچه در قرآن میفرماید: إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَهٌ بِالسُّوءِ یوسف آیه ۵۳، که انسان را وادار بمعاصی میکند، و در این آیه تعبیر: بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَهِ فرموده که خود را ملامت میکند بر ارتکاب قبایح بتوبه و انابه و نادم و پشیمان میشود، و میفرماید: یا أَیَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّهُ ارْجِعِی إِلی رَبِّکِ راضِیَهً مَرْضِیَّهً فجر آیه ۲۹، مطمئنه مرتکب معاصی نمیشود و جلوگیری میکند خود را از کلیه معاصی، راضیه بتمام تقدیرات الهی دنیوی و اخروی خشنود است، مرضیه خدا و رسول و ائمه از او خشنود هستند، و باعتبار دیگر که از امیر المؤمنین است که بکمیل بن زیاد فرمود:

(النامیه النباتیه و الحسیه الحیوانیه و الناطقه القدسیه و الکلمه الالهیه)

نامیه نباتیه که در کل گیاهها است و حسیه الحیوانیه در کل حیوانات و ناطقه القدسیه که خاص انسان است و از عالم مجردات و ارواح افاضه شده و کلمه الالهیه که عنایت الهی است ببندگان خاص خود، سپس حضرت از برای هر یک پنج قوه و دو خاصیت ذکر فرموده اما نامیه نباتیه: اما پنج قوه ماسکه و جاذبه و هاضمه و دافعه و مرتبه، و اما دو خاصیت زیاده و نقصان.

اما حسیه حیوانیه پنج قوی: سمع و بصر و شم و ذوق و لمس، و دو خاصیت رضا و غضب اما ناطقه قدسیه پنج قوی: فکر ذکر علم حلم نباهت و دو خاصیت نزاهت و حکمت اما کلمه الهیه پنج قوی: بقاء فی فناء نعیم فی شقاء عز فی ذل فقر فی غناء صبر فی بلاء و دو خاصیت الحلم و الکرم.

و باعتبار دیگر بهیمیه که در بهایم موجود است از خوراک جماع سبعیت که در سباع موجود است درندگی و پاره پاره کردن، و زنندگی که در حیوانات مثل مار عقرب و زنبور و اشباه اینها، و شیطانیه که مکر و خدعه و تزویر و حیله بازی، عاقله که افاضه الهیه است، و ملهمه که مشمول الهامات الهیه میشود.

و باعتبار دیگر: واهمه متخیله سوفسطائیه وسوسه و غیر اینها.

باری بحث در نفس بسیار طویل است و شرح هر یک از این قوی مفصل است ما بمجرد اشاره مختصر تذکر دادیم و بس است در این که انسان پی بخصوصیات آن نمیبرد که فرمود:

(من عرف نفسه فقد عرف ربه)

همین نحوی که معرفت رب ممکن نیست معرفت نفس هم ممکن نیست لذا خداوند میفرماید:

[سوره القیامه (۷۵): آیه ۳] .... ص : ۲۹۲

أَ یَحْسَبُ الْإِنْسانُ أَلَّنْ نَجْمَعَ عِظامَهُ (۳)

آیا گمان میکند انسان که ما هرگز نمیتوانیم جمع کنیم استخوانهای او را که بیاید و یک استخوان پوسیده در دست بگیرد و او را از هم بپاشد و بگوید: مَنْ یُحْیِ الْعِظامَ وَ هِیَ رَمِیمٌ یس آیه ۷۸. نمیداند کسی که قدرت دارد از یک قطره عنق و عوج خلق کند که گفتند: دست میبرد از قعر دریا ماهی میگرفت و میبرد مقابل چشمه خورشید کباب میکرد و میخورد، و از امیر المؤمنین است که فرمود: مادرش چون مینشست یک جریب جا را ما تحت او اشغال میکرد. خدایی که تمام اقوال و افعال و اعمال بنده را جمع میکند و فردای قیامت حاضر میکند که میفرماید: وَ وَجَدُوا ما عَمِلُوا حاضِراً کهف آیه ۴۷، خدایی که این عالم وسیع را از علوی و سفلی بلکه از مجرد و مادی از نیست صرف بهستی میآورد قدرت ندارد استخوان پوسیده را انسان کند و زنده کند که بگوید:

أَ یَحْسَبُ الْإِنْسانُ أَلَّنْ نَجْمَعَ عِظامَهُ که تعبیر بلن میکند که هرگز نمیتواند.

[سوره القیامه (۷۵): آیه ۴] .... ص : ۲۹۲

بَلی قادِرِینَ عَلی أَنْ نُسَوِّیَ بَنانَهُ (۴)

بلی قدرت دارد بر جمع عظام بلکه ما قادر هستیم بر تسویه انگشت ها. خداوند در مقابل خف و حافر که بحیوانات داده که نمیتوانند با دست خود خوراک کنند باید دهان پیش آورند و خوراک کنند بانسان انگشت داده که میتواند قبض و بسط کند و اخذ و اعطاء کند و کتابت و صنعت آنهم این صنایع غریبه را عمل کند با اینکه بسیار

استخوان انگشت ضعیف است قدرت ندارد که استخوان ریز شده را زنده کند با اینکه نمونه او را در دنیا نشان داده در قضیه ابراهیم که فرمود: فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءاً ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْياً بقره آیه ۲۶۲، و در قضیه عزیر: أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلى قَرْيَةٍ وَ هِيَ خاوِيَةٌ عَلى عُرُوشِها- الی قوله تعالی- وَ انْظُرْ إِلَى الْعِظامِ كَيْفَ نُنْشِزُها ثُمَّ نَكْسُوها لَحْماً بقره آیه ۲۶۱، و در قضیه عیسی (ع) که فرمود:

أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْراً بِإِذْنِ اللَّهِ ... الایه آل عمران آیه ۴۳ و غیر اینها.

[سوره القیامه (۷۵): آیه ۵] .... ص : ۲۹۳

بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسانُ لِيَفْجُرَ أَمامَهُ (۵)

بلکه اراده میکند انسان که فسق و فجور را پیش بیندازد که معنی لیفجر از ماده فجور و این آیه شریفه را چند نحو تفسیر کرده اند یکی آنکه: نوعا میگویند: ما که باین زودی نمیمیریم حال خوشگذرانیهای خود را میکنیم بعدا توبه میکنیم، یا اینکه میگویند: خدا کریم است چه احتیاجی بمعاصی ما دارد میبخشد و میآمرزد، یا آنکه پیغمبر و ائمه ما را شفاعت میکنند یا وصیت میکنیم که ورثه تدارک کنند و امثال این عذرها ولی غافل از اینکه اجل پیری و جوانی ندارد و بغته میرسد و در توبه بسته میشود، بعلاوه معصیت که ادامه پیدا کند قبحش از نظر میرود و ملکه میشود و حال توبه سلب میشود، بعلاوه هر چه بگذرد حریص تر میشود، دیگر آنکه فجور بمعنی تکذیب است و انکار بعث و نشور و عقاب و عذاب میکند. سوم آنکه تمام عمرش را بمعصیت طی میکند و ابدا حال توبه ندارد و پشیمان نمیشود زیرا قلبی که سیاه شد و قساوت پیدا کرد و شیطان مسلط شد و دنیا و لذائذش جلوه کرد و نفس مایل شد بکلی خدا و دین و آخرت از نظرش میرود و غفلت او را میگیرد و میرود آنجا که میرود و هر چه از قیامت بر او بگویند:

[سوره القیامه (۷۵): آیه ۶] .... ص : ۲۹۳

يَسْئَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيامَهِ (۶)

میپرسد چه وقت روز قیامت است.

يَسْئَلُ این سؤال از روی تعنت و تکذیب است که روز قیامت که شما می گویید

چنین و چنان میشود.

أَیَّانَ بمعنی متی است یعنی کی و چه وقت.

یَوْمُ الْقِیامَهِ این قیامت بر پا میشود و چون علم بساعت مختص بذات اقدس او است که میفرماید:

[سوره القیامه (۷۵): آیات ۷ تا ۹] .... ص : ۲۹۴

فَإِذا بَرِقَ الْبَصَرُ (۷) وَ خَسَفَ الْقَمَرُ (۸) وَ جُمِعَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ (۹)

پس زمانی که چشمها خیره میشود و ماه تیره میشود و خورشید و ماه مجتمع میشوند آن وقت روز قیامت است.

فَإِذا بَرِقَ الْبَصَرُ چون اوضاع محشر را مشاهده میکند زمین مثل کوره حدادی آتش میبارد ملائکه غلاظ و شداد با صورتهای مهیب با سلاسل و اغلال و سیاط و اعمده عالم تاریک چشم را خیره میکند نمیتواند نگاه کند چنانچه میفرماید: إِنَّما یُؤَخِّرُهُمْ لِیَوْمٍ تَشْخَصُ فِیهِ الْأَبْصارُ مُهْطِعِینَ مُقْنِعِی رُؤُسِهِمْ لا یَرْتَدُّ إِلَیْهِمْ طَرْفُهُمْ وَ أَفْئِدَتُهُمْ هَواءٌ ابراهیم آیه ۴۳ و ۴۴.

وَ خَسَفَ الْقَمَرُ چون نور خورشید گرفته میشود و سیاه میشود و نور ماه از تابش خورشید است و خود بخود نور ندارد لذا منخسف میشود و صحرای محشر را ظلمت و تاریکی میگیرد.

وَ جُمِعَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ از باب مثال است زیرا تمام کرات جویه از کواکب و کره زمین یک جا جمع میشوند چون این کرات غیر از حرکت دوری یک سیر مستقیم دارند رو بکره و کاکه نصر الطائرش گویند چون بآنجا رسند از حرکت باز میمانند و تماما یک جا جمع میشوند و لذا میگویند خورشید یک نی بالای سر اهل محشر است آن موقع قیامت بر پا میشود.

[سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۰] .... ص : ۲۹۴

یَقُولُ الْإِنْسانُ یَوْمَئِذٍ أَیْنَ الْمَفَرُّ (۱۰)

میگوید انسان در این روز کجاست راه فرار.

یَقُولُ الْإِنْسانُ همان انسانی که انکار قیامت میکرد که اطلاق مجرم بر او شده بود، و بالجمله غیر مؤمن هر که هست و هر چه هست و الا اصحاب یمین در طرف راست

صحرای محشر در زیر سایه عرش الهی کنار نهر کوثر پای منبر وسیله زیر لوای حمد جای گیرند.

یومئذ روز قیامت که روز بعث و نشور است و تمام محشور میشوند و زمین قاعا صفصفا میشود نه کوهی نه دره ای نه عمارتی نه اشجاری هیچ پناهگاهی ندارند.

أَیْنَ الْمَفَرُّ مفر را گفتند: اگر بفتح فا باشد بمعنی فرار کردن است و اگر بکسر باشد پناهگاه است هیچ راه فرار ندارند در حدیث است: نمیگذارند قدم از قدم بردارد تا از چهار چیز از او سؤال کنند: (عن ربک و عن کتابک و عن عمرک و عن مالک) از دین کدام دینی اختیار کردی طبیعی بودی مشرک بودی یهودی نصرانی مجوسی مسلم کدامیک را متدین بودی، و از کتابک بکدام کتاب و دستور رفتار کردی آیا زند و پازند یا شاهنامه فردوسی و هزار داستان، آیا مجله و مقاله آیا قصص و حکایات، آیا صحف ابراهیم و توراه موسی زبور داود انجیل عیسی قرآن محمد (ص)، و از عمرک فیما افنیت عمر خود را بچه بپایان رسانیدی بلهو و لعب ظلم و طغیان و کفر و زندقه و هواپرستی یا بعبادت و بندگی و تقوی و اعمال صالحه، و عن مالک مما اکتسبت و فیما انفقت از کجا بدست آوردی و بچه راهی مصرف کردی و بالجمله کسی که زیر غل و زنجیر است و ملائکه عذاب اطراف او را دارند کجا میتواند فرار کند.

[سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۱] .... ص : ۲۹۵

کَلَّا لا وَزَرَ (۱۱)

هرگز گریز گاهی نیست و پناهگاهی ندارند جایی که در دنیا تمام وسائل در دسترس آنها است از بلاها و مصائب و تقدیرات الهی راه گریز ندارند در قیامت که هیچ وسیله در دست ندارند کجا میتوانند فرار کنند و کیست بتواند آنها را پناه دهد نه پدر نه پسر نه برادر نه شوهر نه زن نه قبیله نه عشیره نه مادر نه خواهر نه مال نه ثروت نه عزت نه دولت نه عسکر نه لشگر، روز قیامت روزی است که تمام دنیا را داشته باشد و فدا بدهد قبول نمیشود و از یکدیگر فرار میکنند: یَوْمَ یَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِیهِ وَ أُمِّهِ وَ أَبِیهِ وَ صاحِبَتِهِ وَ بَنِیهِ لِکُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ یَوْمَئِذٍ شَأْنٌ یُغْنِیهِ عبس آیه ۳۴ الی ۳۷، و میفرماید: وَ لا یَسْئَلُ حَمِیمٌ حَمِیماً یُبَصَّرُونَهُمْ یَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ یَفْتَدِی مِنْ عَذابِ یَوْمِئِذٍ

بِبَنِيهِ وَ صاحِبَتِهِ وَ أَخِيهِ وَ فَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً ثُمَّ يُنْجِيهِ كَلَّا

... الايه معارج آيه ۱۰ الى ۱۵.

[سوره القيامه (۷۵): آيه ۱۲] .... ص : ۲۹۶

إِلى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ (۱۲)

بسوى پروردگار تو است در آن روز مستقر هر يک. بعضى گفتند: يعنى حكم و امر و نهى آن روز اختصاص بپروردگار دارد، بعضى گفتند: مستقر مكانى است كه مؤمن يا كافر استقرار پيدا ميكنند در بهشت يا جهنم و تعيين با خداوند متعال است بعضى گفتند: بازگشت تمام بسوى او است كه مفاد: إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ است.

اقول: انسان در دنيا گاهى تابع هواى نفس ميشود كه ميفرمايد: أَ فَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ وَ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلى عِلْمٍ وَ خَتَمَ عَلى سَمْعِهِ وَ قَلْبِهِ وَ جَعَلَ عَلى بَصَرِهِ غِشاوَةً ...

الايه جاثيه آيه ۲۲، گاهى تابع شيطان ميشود كه ميفرمايد: يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطانِ وَ مَنْ يَتَّبِعْ خُطُواتِ الشَّيْطانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشاءِ وَ الْمُنْكَرِ نور آيه ۲۱، گاهى تابع كفار و فساق و ظلمه ميشود با آنها محشور ميشود ولى در قيامت نه هواهاى نفسانى و نه شياطين جنى و انسى و نه كفار و فساق و ظلمه كارى نميتوانند بكنند و امر و نهى ندارند و فقط مرجع و فرمان فرمان خدا است و بس، و بازگشت كليه امور بسوى او است كه ميفرمايد: وَ إِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ هود آيه ۱۲۳.

[سوره القيامه (۷۵): آيه ۱۳] .... ص : ۲۹۶

يُنَبَّؤُا الْإِنْسانُ يَوْمَئِذٍ بِما قَدَّمَ وَ أَخَّرَ (۱۳)

خبر داده ميشود انسان در آن روز بآنچه پيش انداخته و باز پس داده. بعضى گفتند: مراد جميع اعمال است از اول تا بآخر چنانچه در بسيارى از آيات تصريح فرموده مثل: لِيُرَوْا أَعْمالَهُمْ و مثل: وَ وَجَدُوا ما عَمِلُوا حاضِراً و غير اينها، بعضى گفتند: مراد آنچه خود عمل كرده در زمان حياه و آنچه سبب شده كه ديگران بعد از او عمل ميكنند چنانچه ميفرمايد:

(من سن سنه حسنه كان له اجرها و اجر من عمل بها الى يوم القيامه، و من سن سنه سيئه كان له وزرها و وزر من عمل بها الى يوم القيامه)

و گفتند: سه قسم فاعل داريم فاعل بالمباشره و فاعل بالتسبيب و فاعل بالرضا، بعضى گفتند: مراد از ما قدم فعل معاصى است و مراد از ما أخر ترک الواجبات و طاعت است،

بعضی گفتند: مراد ما اخذ و ما تدک، بعضی گفتند: مراد آنچه مقدم داشته از طاعات و آنچه ترک کرده از واجبات بعضی گفتند مراد اموال او است آنچه پیش فرستاده برای آخرت خود و آنچه گذاشته برای ورثه.

اقول: آنچه انسان فردای قیامت مسئول او است و موجب قابلیت تفضل دارد یا مورث استحقاق عذاب باو خبر میدهند فعل واجب یا مستحبّ باشد یا ترک واجب و چه فعل حرام باشد یا اجتناب و تقوی از حرام، بلی مباحاتی که نه قابلیت تفضل میآورد و نه استحقاق عقوبت صرف نظر میشود و منبئ او نامه عمل و شهادت اعضا و جوارح و ملائکه کتبه و سایر شهود قیامت است.

[سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۴] .... ص : ۲۹۷

بَلِ الْإِنْسانُ عَلی نَفْسِهِ بَصِیرَةٌ (۱۴)

بلکه انسان بر نفس خود بینا است و لو اینکه از نظر دیگران یک تظاهراتی دارد اما امور قلبیه صفات خبیثه خود را میداند مثل کفر و نفاق و عداوت و کبر و بخل و مکر و حیله و سایر امور قلبیه و لو در ظاهر اظهار اسلام و ایمان و محبت و تواضع و سخاوت و اشباه اینها میکند امال افعال جوارحیه خود میداند خیانت چشم و گوش و زبان و سایر جوارح را اما در نظر دیگران حمل بر وجوهی میکند، در پرده معاصی بسیار دارد ولی در نظر دیگران مقدس و زاهد نمایش میدهد در عبادات ریا و سمعه و در ظاهر خلوص و قربت.

اشکال: انسان مذکر است باید بفرماید: بصیر چرا تأنیث پیدا کرده بصیره فرموده؟.

جواب: نظیر این اشکال در آیه شریفه: کَفی بِنَفْسِکَ الْیَوْمَ عَلَیْکَ حَسِیباً اسراء آیه ۱۵. که نفس تأنیث دارد باید حسبیه بفرماید شده لکن بعضی گفتند: مراد از انسان جوارح انسان است زیرا هر جارحه بصاره بعمل خود دارد خبر از اعمال سایر جوارح ندارد چشم از گوش خبر ندارد دست از عمل پا و زبان خبر ندارد و هکذا و لذا فردای قیامت هر جارحه شهادت بعمل خود میدهد پس مراد جوارح- انسان است.

اقول: این اشکال عود میکند زیرا باید بفرماید علی نفسها و فرمود علی نفسه بعلاوه در آیه بعد که میفرماید: وَ لَوْ أَلْقی مَعاذِیرَهُ

باید بفرماید: و لو ألقت معاذیرها.

و اصل در جواب این است که: کَفی بِنَفْسِکَ مراد از نفس همان انسان است مثل بگویی خود بخود بینایی نه اینکه نفس انسان غیر انسان باشد کأنه میفرماید:

انسان خودش باعمال خود بینا است پس باعتبار لفظ انسان ضمیر مذکر میآورد و باعتبار نفس مؤنث، باعتبار نفس بصیره و باعتبار انسان نفسه و القی و معاذیره مذکر و این تذکر و تأنث بمناسبت آیات است و بهمین جواب رفع اشکال در کَفی بِنَفْسِکَ الْیَوْمَ عَلَیْکَ حَسِیباً هم میشود بعلاوه جوارح خود بخود درک نمیکنند بلکه اینها آلت درک حس مشترک هستند و حواس باطنه آلت واسطه و اسباب درک قلب که آن روح مجرد است او درک میکند و فردای قیامت هم که جوارح شهادت میدهند بهمان کار خود که جنبه آلیت دارد شهادت میدهند و شهادت آنها شهادت بر همان قلب و روح مجرد است لذا اعتراض میکند و میگوید: لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَیْنا و نفرمود:

لم شهدتم علیکم.

[سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۵] .... ص : ۲۹۸

وَ لَوْ أَلْقی مَعاذِیرَهُ (۱۵)

و اگر القاء کند معاذیر خود را. معاذیر انسان یکی غفلت است که میگویند:

إِنَّا کُنَّا عَنْ هذا غافِلِینَ اعراف آیه ۱۷۱. و دیگر گردن شیطان میاندازند و شیطان بآنها میگوید: فَلا تَلُومُونِی وَ لُومُوا أَنْفُسَکُمْ ابراهیم آیه ۲۷، و دیگر گردن اکابر میاندازند و گردن آباء و پیشینیان میگویند: رَبَّنا هؤُلاءِ أَضَلُّونا فَآتِهِمْ عَذاباً ضِعْفاً مِنَ النَّارِ اعراف آیه ۳۸، أَوْ تَقُولُوا إِنَّما أَشْرَکَ آباؤُنا مِنْ قَبْلُ وَ کُنَّا ذُرِّیَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَ فَتُهْلِکُنا بِما فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ اعراف آیه ۶۷، وَ قالُوا رَبَّنا إِنَّا أَطَعْنا سادَتَنا وَ کُبَراءَنا فَأَضَلُّونَا السَّبِیلَا احزاب آیه لَوْ تَری إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ یَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ الْقَوْلَ یَقُولُ الَّذِینَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِینَ اسْتَکْبَرُوا لَوْ لا أَنْتُمْ لَکُنَّا مُؤْمِنِینَ سبأ آیه ۳۱ و غیر اینها از اعذار.

وَ لَوْ أَلْقی مَعاذِیرَهُ

هر چه عذر بیاورد خودش میداند که مقصر است و یا بصیره

است بنفس خود، و بعض مفسرین گفتند: معنای معاذیر ستر اعمال خود است یعنی هر چه پنهان کند و مستور نماید و اغلاق باب کند که احدی نفهمد خود بصیر است و در روز قیامت یوم تبلی السرائر است سیما پس از شهود اعضاء و ملائکه و انبیاء و ائمه و نامه عمل و از همه بالاتر خداوندی که عالم السر و الخفیات است.

تنبیه: در اخبار داریم که میفرماید:

(من صلحت سریرته قویت علانیته).

[سوره القیامه (۷۵): آیات ۱۶ تا ۱۷] .... ص : ۲۹۹

لا تُحَرِّكْ بِهِ لِسانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ (۱۶) إِنَّ عَلَيْنا جَمْعَهُ وَ قُرْآنَهُ (۱۷)

حرکت مده بتلاوت قرآن زبان مبارک خود را برای اینکه تعجیل کنی باو محققا بر ما است جمع قرآن و قرائت او. عینا مفاد آیه شریفه است که میفرماید:

وَ لا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضى إِلَيْكَ وَحْيُهُ طه آیه ۱۱۴، و از این آیات استفاده میشود که پیغمبر (ص) قبل از بعثت و نزول وحی عالم بقرآن بوده و ما در مقدمه این تفسیر مراتب نزول القرآن را بیان کرده ایم که مرتبه اولی در همان زمان که نور مقدس پیغمبر را خلق فرمود بنور مقدسش افاضه شده که دارد پس از خلقت نور مقدسش که فرمود:

اول ما خلق اللّه نوری

دوازده حجاب آفرید و این نور را در این دوازده حجاب سیر داد که یکی از آنها حجاب نبوت است که بنی بمعنی دانا و با خبر بودن است چنانچه فرمود:

(کنت نبیا و آدم بین الماء و الطین)

و این یک سنگی است که بدهان عامه عمی میخورد که بعضی گفتند العیاذ: قبل از بعث مشرک بوده، بعضی گفتند: بر دین ابراهیم بود، بعضی گفتند: بر دین مسیح بوده، ما می گوییم: بر دین خود بوده و تمام احکام دین را میدانسته و بتمام قرآن عالم بوده نه مشرک بود که شرط اولی رسالت و نبوت و امامت عصمت است در تمام عمر، و نه بر دین ابراهیم و عیسی بوده چون لازم میآید افضلیت ابراهیم و عیسی را و حال آنکه او افضل از تمام انبیاء است و لکن چون مفسرین باین بیان آشنا نبودند تفسیراتی برای این آیه کردند: بعضی گفتند:

مراد این است که موقعی که جبرئیل میآورد آیه و سوره را هنوز وحی تمام نشده پیغمبر آنچه وحی میشد بزبان میگفت که فراموش نشود خدا میفرماید: صبر کن تا وحی تمام شود پس از آن بزبان جاری کن.

اقول: این تفسیر بر خلاف عقیده عصمت انبیاء است زیرا معنای معصوم مجرد عصمت از معاصی نیست بلکه از خطا و سهو و اشتباه و نسیان هم معصوم بودند خوف فراموشی در حق او غلط است، بعضی گفتند: از شدت محبت بوحی هر چه جبرئیل میگفت پیغمبر هم دنبال او میگفت خدا میفرماید:

لا تُحَرِّكْ بِهِ لِسانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ

این تفسیر هم غلط است زیرا این حرکت لسان در تعقیب جبرئیل یا امر ممدوحی بوده یا مذموم اگر ممدوح بوده خداوند نهی نمیفرماید و اگر مذموم بوده از پیغمبر صادر نمیشده باری:

إِنَّ عَلَيْنا جَمْعَهُ وَ قُرْآنَهُ

نظر به اینکه این آیات و سور بسا مجتمعا یک سوره یا چند آیه نازل میشد بسا متفرقا حتی بسا بعضی آیات یک سوره در مکه نازل میشد و بعضی در مدینه بسا فصل بین آنها چند سال طول میکشید خدا میفرماید: بر ما است جمع قرآن که هر آیه در چه سوره باید باشد و در چه جای سوره و برای شما قرائت کنیم و لکن این جمع قرآن و قرائت او که هر کدام جای او را معین فرموده بترتیبی که خدا امر فرموده فقط امیر المؤمنین میدانست که پس از رحلت حضرت رسالت مشغول جمع کردن قرآن بود و این بسا بر منافقین و معاندین باعث رسوایی آنها میشد مثل آیه: بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ و آیه: الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ و آیات افک عایشه و آیه تطهیر و بسیاری از آیاتی که در مدح اهل بیت یا مذمت منافقین نازل شده لذا جای او را تغییر دادند و گفتند بامیر المؤمنین: احتیاج بقرآن تو نداریم، و بسا شأن نزولش را امیر المؤمنین اشاره فرموده و این هم بر ضرر آنها بود، ولی ائمه طاهرین تا اندازه ای که توانستند بیان فرموده اند و بالتمام در ظهور حضرت بقیه اللّه بیان خواهد شد لکن بعقیده ما چنانچه مکرر بالاخص در مقدمه چیز از قرآن کم نشده و چیزی زیاد نشده فقط همین محل و جای او پیش و پس شده.

[سوره القیامه (۷۵): آیه ۱۸] .... ص : ۳۰۰

فَإِذا قَرَأْناهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ (۱۸)

پس زمانی که ما نازل کردیم و قرائت نمودیم پس شما متابعت کن و بر امت قرائت فرما. چون موقع نزول و موقع ابلاغ بامت را ما میدانیم مثل اینکه موقع ابلاغ

بَلِّغْ ما أُنْزِلَ بايد در غدير خم بالاى منبر در حضور چندين هزار جمعيت باشد كه حجت بر همه تمام شود و فردای قيامت نتوانند عذری بياورند آن هم شأن نزولش را بايد علی را بر دست بلند كند كه تماما مشاهده كنند كه فردا نگويند ديگری بود و معنای ما انزل را هم بيان كند كه ولايت علی است.

[سوره القيامه (۷۵): آيه ۱۹] .... ص : ۳۰۱

ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنا بَيانَهُ (۱۹)

پس از قرائت بر امت بيان مراد از آيه را بر ما است كه بيان كنيم. اشاره باين كه امت نميتوانند پيش خود بيان كنند و برأی و سليقه خود تفسير كنند كه فرمودند:

من فسر القرآن برأيه فليتبوء مقعده من النار

چون قرآن محكمات دارد كه ام الكتاب گويند و متشابهات دارد كه محتاج بتأويل است و غير از خدا و راسخون در علم نميدانند تأويل آنها را چنانچه ميفرمايد: هُوَ الَّذِی أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتابَ مِنْهُ آياتٌ مُحْكَماتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتابِ وَ أُخَرُ مُتَشابِهاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِی قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ ما تَشابَهَ مِنْهُ ابْتِغاءَ الْفِتْنَهِ وَ ابْتِغاءَ تَأْوِيلِهِ وَ ما يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَ الرَّاسِخُونَ فِی الْعِلْمِ ... الايه آل عمران آيه ۵.

و مراد از راسخون فی العلم وجود مقدس پيغمبر و ائمه معصومين هستند و كسانی كه در قلوب آنها زيغ است منافقين هستند.

[سوره القيامه (۷۵): آيات ۲۰ تا ۲۱] .... ص : ۳۰۱

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعاجِلَهَ (۲۰) وَ تَذَرُونَ الْآخِرَهَ (۲۱)

هرگز چنين نيست بلكه شما دوست ميداريد دنيای امروزه را و وامیگذاريد آخرت را انسان نوعا بواسطه قوای حيوانيه كه در او است تمايل بلذائذ دنيوی دارد از لباس و خوراك و حب رياست و مال و جاه، و نفس او رغبت ميكند و شيطان هم اغوا ميكند و غرق دنيا ميشود با اينكه هر چه زحمت بكشد بجايی واقف نميشود و با هزاران حسرت بدرود حيات ميكند و فقط جلوگيری از اين مفاسد و مضار عقل و ايمان است عقل را مركوب نفس كرده اند و ايمان را هم دور انداخته اند لذا ميفرمايد:

كلا هرگز توجه بقرآن و بيانات آن نميكنيد.

بَلْ تُحِبُّونَ الْعاجِلَهَ عاجله دنيا است كه فعلا در او هستيد و تمام هم خود را مصروف آن ميكنيد.

وَ تَذَرُونَ الْآخِرَةَ ابدا بفکر آخرت نیستید و تدارکی برای دار باقیه خود نمیکنید و بزودی دنیا از دست شما میرود و آخرت دامن گیر شما میشود و پشیمان میشوید و دیگر فایده ندارد.

تا که دستت میرسد کاری بکن پیش از آن کز تو نیاید هیچ کار

خذوا من ممرکم لمقرکم و لا تهتکوا أستارکم.

[سوره القیامه (۷۵): آیه ۲۲] .... ص : ۳۰۲

وُجُوهٌ یَوْمَئِذٍ ناضِرَةٌ (۲۲)

اهل قیامت دو دسته میشوند یک دسته با صورتهای باز خرم خندان خوشحال و خرسند با صورتهای سفید نورانی که میفرماید: یَوْمَ تَبْیَضُّ وُجُوهٌ- الی قوله تعالی- وَ أَمَّا الَّذِینَ ابْیَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِی رَحْمَتِ اللَّهِ هُمْ فِیها خالِدُونَ آل عمران آیه ۱۰۲ و ۱۰۳، و میفرماید: یَوْمَ تَرَی الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِناتِ یَسْعی نُورُهُمْ بَیْنَ أَیْدِیهِمْ وَ بِأَیْمانِهِمْ بُشْراکُمُ الْیَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها ذلِکَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ حدید آیه ۱۲، و بسیار آیات دیگر.

[سوره القیامه (۷۵): آیه ۲۳] .... ص : ۳۰۲

إِلی رَبِّها ناظِرَةٌ (۲۳)

همین آیه منشأ توهم مجسمه شده که گفتند: خدا فردای قیامت میآید بر تخت قرار میگیرد و مؤمنین خدا را میبینند لکن مراد توجه بحق و عنایات و تفضلات و مثوبات و نعم الهی است خدا میبینند نه با چشم سر بلکه با چشم قلب که از امیر المؤمنین است که از آن حضرت پرسیدند: هل رأیت ربک؟- فرمود: ما عبدت ربا لم أره. لکن بچشم قلب که بنده باید در هر چه بنگرد خدا بیند که فرمود:

(ما رأیت شیئا الا و رأیت اللّه قبله و بعده و معه)

یا ربی پرده از در و دیوار جلوه گر گشته یا اولی الأبصار

و فی کل شی ء له آیه تدل علی انه واحد

و در مجمع بیانات مفصلی از بسیاری در توجیه این آیه و در اینکه نظر بمعنی انتظار است یا بمعنی نظر، و در وجه تعدی به الی دارد که کل آنها لا یسمن و لا یغنی من جوع.

اقول: نظیر این آیه در بسیاری از آیات داریم مثل: وَ جاءَ رَبُّکَ وَ الْمَلَکُ صَفًّا صَفًّا فجر آیه ۲۳. یعنی امر ربک، و مثل أَ لَمْ تَرَ إِلی رَبِّکَ کَیْفَ مَدَّ الظِّلَّ فرقان آیه ۴۷ یعنی الی قدره ربک و لکن مطلب از شدت وضوح احتیاج باین تفصیلات و تأویلات ندارد و لذا در اخبار ائمه (ع) داریم فرمودند از حضرت رضا (ع):

(تنظر ثواب ربها)

و نیز از آن حضرت است بابی الصلت:

(یا ابا الصلت من وصف اللَّه بوصف کالوجوه فقد کفر و لکن وجه اللَّه انبیائه و رسله و حججه- الی قوله علیه السلام- ان اللَّه لا یوصف بمکان و لا تدرکه الأبصار و الاوهام).

و از حضرت صادق (ع) است بابی بصیر فرمود:

(ان ذلک تشبیه کفر و لیست الرؤیه بالقلب کالرؤیه بالعین تعالی اللَّه عما یصفه المشبهون و الملحدون)

و نیز از آن حضرت است که مراد نظر بنور پروردگار است که بمؤمنین عطا فرموده که فرمود:

(ناظره الی ربها ناظره الی نور ربها فیلقی اللَّه علیهم من النور حتی اذا رجع لم تقدر زوجته الحوراء تملأ بصرها منه)

و غیر اینها از اخبار، بلکه برهان عقل قائم است چنانچه در باب توحید بیان شده در مجلد اول کلم الطیب.

[سوره القیامه (۷۵): آیات ۲۴ تا ۲۵] .... ص : ۳۰۳

وَ وُجُوهٌ یَوْمَئِذٍ باسِرَهٌ (۲۴) تَظُنُّ أَنْ یُفْعَلَ بِها فاقِرَهٌ (۲۵)

و صورتهایی در آن روز در هم کشیده و میترسند اینکه با آنها آسیبی برسد، کلمه باسره را در لغت بمعنی کلح است که در صورت پیدا میشود و در تفسیر: (کالحه عابسه متغیره) و کلح در لغت: لبها پائین افتاده و دندانها ظاهر و بیرون آمده مثل سر گوسفند که در آتش انداخته شده و در قرآن هم میفرماید: تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَ هُمْ فِیها کالِحُونَ مؤمنون آیه ۱۰۶، و فاقره گفتند: داهیه عظیمه است که استخوانهای بشر را میشکند که بزبان می گوییم کمر شکن. و بالجمله با صورتهای سیاه عبوس سوخته شده اوضاع محشر و جهنم را مشاهده میکنند طاقت فرسا است و حال آنها را دگرگون میکند و پریشان میشوند.

[سوره القیامه (۷۵): آیات ۲۶ تا ۳۰] .... ص : ۳۰۳

کَلَّا إِذا بَلَغَتِ التَّراقِیَ (۲۶) وَ قِیلَ مَنْ راقٍ (۲۷) وَ ظَنَّ أَنَّهُ الْفِراقُ (۲۸) وَ الْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ (۲۹) إِلی رَبِّکَ یَوْمَئِذٍ الْمَساقُ (۳۰)

هرگز چنین نیست زمانی که روح رسید به گلو و گفته شد کیست معالجه کننده و گمان کرد اینکه فراق و جدایی حاصل میشود و ساق پا بساق دیگری پیچیده میشود بسوی پروردگار تو در آن روز رانده میشود.

کلاـ یعنی چنین نیست که تو هم میکنند که این جاه و مقام و ریاست و مال و منال و عزت و دولت و ثروت و عده و عده و اولاد و اصحاب برای آنها باقی است.

إِذا بَلَغَتِ التَّراقِیَ تراقی جمع ترقوه است استخوان در گلو بلغت مراد روح و نفس انسانی است و بزبان ما می گوییم: جانم در گلو آمد که اشاره بآخرین نفس است چون روح از پا بالا میرود و خارج میشود تا بگلو برسد که عبارت از حال احتضار است که هنوز رمقی باقی است.

وَ قِیلَ مَنْ راقٍ

قائل اولاد و پرستاران او هستند که توهم میکنند و خیال میکنند که این مرضی است قابل علاج میگویند: کیست این را به دکتر و مریضخانه برساند یا دکتر و طبیب بالا سر او بیاورد که راق بمعنی حفظ کننده و نجات بخشیده است و غافل از این هستند که مرگ قابل علاج نیست: فَإِذا جاءَ أَجَلُهُمْ لا یَسْتَأْخِرُونَ ساعَةً وَ لا یَسْتَقْدِمُونَ اعراف آیه ۳۲.

وَ ظَنَّ أَنَّهُ الْفِراقُ فاعل ظن ممکن است خود محتضر باشد چون آثار مرگ را میبیند پرده از روی چشمش برداشته میشود جای خود را در بهشت یا جهنم میبیند ملائکه رحمت یا عذاب را مشاهده میکند قابض ارواح را حاضر بالای سرش نظر میکند که معنی احتضار است، و ممکن است کسانی که اطراف بسترش هستند مشاهده میکنند که چشمهای او برگشت دماغ تیغ کشیده شد از صدا و ناله افتاد گمان میکنند یا یقین پیدا میکنند که فراق حاصل میشود: فراق مقابل وصال است و فرق بمعنی جدایی است یعنی جدایی از دنیا و ما فیها از مال و اولاد و عشیره و قبیله و سلطنت و ریاست و اشباه اینها است و دستش از همه اینها کوتاه شده و هیچ فریاد رسی ندارد بلکه در اخبار دارد که: سه چیز در نظرش میآید. ۱- اموال بآنها میگوید: من چه اندازه زحمت کشیدم تا شما را اندوخته کردم آیا شما با من چه میکنید؟- میگویند: تا قبل

از این حال اختیار ما دست تو بود هر چه میخواستی بکنی میکردی ولی دیگر از دست تو خارج شدیم و اختیار ما دست ورثه و دیگران افتاد حتی یک قسمت از ما در همان مرض موت از اختیار تو بیرون رفتیم که فرمودند منجزات مریض از ثلث خارج میشود مثل وصایا که زائد بر ثلث احتیاج بامضاء ورثه دارد. ۲- اولاد و احفاد از آنها کمک میخواهد آنها میگویند که: توانایی ما در تجهیزات تا دفن و مجالس فاتحه و هفته و چهله و سال بیشتر نیست. ۳- اعمال و افعال میگویند: ما با تو هستیم تا در بهشت یا جهنم وارد شوی.

وَ الْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ دست و پا میزند و دارد جان میکند و پا به پا میمالد و بیکدیگر پیچیده میشود.

إِلی رَبِّکَ یَوْمَئِذٍ الْمَساقُ که مفاد: إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَیْهِ راجِعُونَ است، سوق داده میشود و سائق راننده است یا ملائکه رحمت یا ملائکه عذاب، و مساق محلی است که بآن محل سوق داده میشود یا بهشت است یا جهنم و معنی الی ربک الی رحمه ربک یا الی عذاب ربک است.

[سوره القیامه (۷۵): آیات ۳۱ تا ۳۵] .... ص : ۳۰۵

فَلا صَدَّقَ وَ لا صَلَّی (۳۱) وَ لکِنْ کَذَّبَ وَ تَوَلَّی (۳۲) ثُمَّ ذَهَبَ إِلی أَهْلِهِ یَتَمَطَّی (۳۳) أَوْلی لَکَ فَأَوْلی (۳۴) ثُمَّ أَوْلی لَکَ فَأَوْلی (۳۵)

یعنی نه تصدیق کرد و نه نماز گزارد و لکن تکذیب کرد و پشت نمود و پس از آن رفت و بسوی اهل خود با نخوت و تکبر و تفرعن سزاوارتر است از برای تو پس سزاوارتر پس از آن هم سزاوارتر است برای تو پس سزاوارتر.

مفسرین گفتند: این آیات در مذمت ابی جهل نازل شده و راجع بتکذیب رسالت پیغمبر است، و در اخبار دارد راجع بمعاویه پسر هند است در تکذیب نصب امیر المؤمنین است در غدیر خم.

اقول: اینها بیان مصداق است آیه شامل بر هر مکذب میشود چه تکذیب اصل رسالت کند و چه یکی از فرمایشات رسول را تکذیب کند.

فَلا صَدَّقَ شامل شرک میشود که منکر توحید است و کافر که منکر رسالت

است و مخالف که منکر ولایت است و منکر ضروریات دین و مبدع و بالجمله غیر مؤمن تمام مصداق فلا صدق هستند.

وَ لا صَلَّی یا اصلا سجده بر خدا نمیکند و تعبیر بنماز برای این است که اولین حکمی که رسید نماز بود حتی دارد که فقط امیر المؤمنین و خدیجه ایمان آورده بودند پیغمبر نماز میکرد و علی عقب سر پیغمبر و خدیجه عقب سر علی و اهمیت نماز از تمام واجبات بیشتر است میفرمایند:

(اول ما یحاسب به العبد الصلاه)

(عنوان صحیفه المؤمنین الصلاه)

(الصلاه عمود الدین)

(الصلاه معراج المؤمن)

(الصلاه قربان کل تقی)

و غیرها، یا آنکه نماز را صوره بجا میآورد لکن چون ایمان شرط صحت نماز است باطل است و مصداق: وَ لا صَلَّی میشود.

وَ لکِنْ کَذَّبَ وَ تَوَلَّی تکذیب امرش از عدم تصدیق مهم تر است زیرا ممکن است تصدیق نکند و تکذیب هم نکند بگوید: شاک هم هستم و یقین بصدق ندارم چنانچه گفتند بحضرت صالح: إِنَّا لَفِی شَکٍّ مِمَّا تَدْعُونَنا إِلَیْهِ مُرِیبٍ هود آیه ۶۵، و بسیاری از آیات دیگر، و تولی امرش از تکذیب مهم تر است زیرا توهین و اعراض در بر دارد لذا بترتیب فرمود: فَلا صَدَّقَ ایمان نیاورد وَ لا صَلَّی اطاعت نکرد وَ لکِنْ کَذَّبَ تکذیب هم کرد وَ تَوَلَّی اهانت و بی اعتنایی و بی احترامی هم کرد.

ثُمَّ ذَهَبَ إِلی أَهْلِهِ از اولاد و عشیره و رفقاء خود.

یَتَمَطَّی تکبر که من این مدعی رسالت و نبوت را تکذیب کردم و باو پشت کردم که اصلا دعوی او را نشنوم و از او دوری جستم و بی اعتنایی کردم.

أَوْلی لَکَ فَأَوْلی خطاب باین مکذب متفرعن مجبر متکبر است، بعضی گفتند:

تکرار اولی عذاب دنیا و آخرت است، بعضی گفتند: بعد از خیرات دنیا و مثوبات آخرت، بعضی گفتند: اولی لک عذاب الدنیا و اولی لک عذاب القبر.

ثُمَّ أَوْلی لَکَ عذاب القیامه فَأَوْلی عذاب نار جهنم است.

اقول: عدم ذکر متعلق دلالت بر همه نوع از عذاب دارد که استحقاق همه گونه

عـذاب دارد و تکرارش تأکیـد در ثبوت همه گونه عـذاب برای او است چه عـذاب برای او است چه عـذابهای جسـمانی و چه عذابهای روحی چه دنیوی و چه برزخی و چه آخرتی.

[سوره القیامه (۷۵): آیه ۳۶] .... ص : ۳۰۷

أَ یَحْسَبُ الْإِنْسانُ أَنْ یُتْرَکَ سُدیً (۳۶)

آیـا گمـان میکنـد انسـان اینکه او واگذاشـته شـده مهمل و بی فایـده، یعنی گمان میکنـد که نه امری نه نهیی و نه تکلیفی و نه دسـتوری نسـبت بـاو داده شـده و خود آزادانه هر چه بخواهـد بکنـد و هر چه بخواهـد بگویـد و هر جـا بخواهـد برود و هر چه بخواهـد اکل بکنـد یا شـرب یا جماع و غیر اینها. نه چنین نیست بلکه میفرماید: وَ ما خَلَقْتُ الْجِنَّ وَ الْإِنْسَ إِلَّا لِیَعْبُدُونِ الذاریات آیه ۵۶. خداونـد عالم را برای انسان خلق فرموده و انسان را برای تحصـیل کمال و معرفت تا مشـمول تفضـلات الهی واقع شود چون روح انسـان در عـالم أرواح قـابلیت تمام کمالات داراست که حتی ملائکه هم این درجه قابلیت را نداشـتند و این قابلیت بایـد بمقام فعلیت برسـد و فاسـد نشود و بیهوده نمانـد لـذا احتیاج ببـدن و قوای جسـمانی دارد و قوای نفسانی و عقلانی بتواند تحصـیل این کمالات را بکنـد و این انسان پس از خلقت احتیاج باین عوالم علوی و سـفلی دارد که بتوانـد تعیش کنـد لـذا در حدیث قدسی است:

(خلقت الخلق لاجلک و خلقتک لاجلی)

یعنی فیوضـات و نعم من و رحمت و غفران و تنضـلات من لـذا جزئی و کلی افعـال و اقوال و اعمال ما مورد تکلیف است و یا واجب یا حرام یا مسـتحبّ یا مکروه یا مباح که احکام خمسه تکلیفیه است غیر از احکام وضـعیه و لذا لازم شد انبیاء بفرسـتد و دسـتورات ببندگان برساند و راه سعادت را نشان دهد لکن بدبختانه آنچه در دوره حاضره بلکه در ادوار متمادیه نوع بشر خود را آزاد میداند هر چه بخواهد بکند و هر چه نخواهد نکند و اگر هم أحیانا از بعض خواسته های خود خودداری میکند از ترس دولت است که جان و مالش در خطر افتد که همین مفاد:

أَ یَحْسَبُ الْإِنْسانُ أَنْ یُتْرَکَ سُدیً است.

[سوره القیامه (۷۵): آیات ۳۷ تا ۴۰] .... ص : ۳۰۷

أَ لَمْ یَکُ نُطْفَهً مِنْ مَنِیٍّ یُمْنی (۳۷) ثُمَّ کـانَ عَلَقَهً فَخَلَقَ فَسَوَّی (۳۸) فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَیْنِ الـذَّکَرَ وَ الْأُنْثی (۳۹) أَ لَیسَ ذلِکَ بِقادِرٍ عَلی أَنْ یُحْیِیَ الْمَوْتی (۴۰)

آیا نبود این انسان یک نطفه از منی ریخته شده در رحم پس از آن علقه یک خون بسته شده شد پس خداوند او را خلق فرمود و تمام اعضاء و جوارح آن را بجای خود قرار داد و تسویه نمود پس از همین نطفه و علقه دو نوع خلق فرمود مرد و زن آیا همچو خدایی قدرت ندارد که مرده ها را باز زنده کند و مبعوث فرماید و بالاتر از این روح مجرد را با بدن جسمانی آمیزش دهد که معنی خلقا آخر است: فَتَبارَکَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخالِقِینَ.

پس از طی این مراحل قبل بدوا از تراب حبوبات و مأکولات بوجود آورد آنها را پس از اکل بتمام اعضاء بدن قسمت فرمود که هر کدام سهمی از آنها برداشتند و فضولات آنها را دفع نمود، و نطفه را از جمیع اعضاء بدن گرفت و قوت شهوت او را خارج کرد و در رحم ریخت.

و اما مراحل بعد از آنکه بدنیا آمد روز بروز رشد او افزود تا بحد اعلا رسید.

آیا تمام این مراحل بازیگری بوده و لغو و بیهوده، آیا احدی جز او قدرت بر کوچکترین این مراحل داشته، آیا همچو خدایی قدرت ندارد از یک مشت خاک انسان خلق کند چنانچه پدر اولی شما حضرت آدم که این مراحل را نداشته از یک مشت خاک و طین انسان نشد و خلق نشد و همچنین حواء از فاضل طینت آدم. آیا یکی از معجزات عیسی نبود که فرمود:

أَخْلُقُ لَکُمْ مِنَ الطِّینِ کَهَیْئَهِ الطَّیْرِ فَأَنْفُخُ فِیهِ فَیَکُونُ طَیْراً بِإِذْنِ اللَّهِ آل عمران آیه ۱۴۳، آیا قضیه عزیز چنین نبود که میفرماید: أَوْ کَالَّذِی مَرَّ عَلی قَرْیَهٍ- الی قوله تعالی- وَ انْظُرْ إِلَی الْعِظامِ کَیْفَ نُنْشِزُها ثُمَّ نَکْسُوها لَحْماً .. الآیه بقره آیه ۲۶۱، آیا قضیه ابراهیم که فرمود باو: فَخُذْ أَرْبَعَهً مِنَ الطَّیْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَیْکَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلی کُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءاً ثُمَّ ادْعُهُنَّ یَأْتِینَکَ سَعْیاً ... الایه بقره آیه ۲۶۲، آیا فرمایش عیسی نیست که فرمود:

وَ أُحْیِ الْمَوْتی بِإِذْنِ اللَّهِ آل عمران آیه ۴۳، آیا قضیه موسی و هفتاد نفر که در

میقات برده بود که میفرماید: فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَ أَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ثُمَّ بَعَثْناكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ بقره آیه ۵۲ و ۵۳، و همچنین قضیه بقره که میفرماید در حق آن مقتول:

فَقُلْنا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِها كَذلِكَ يُحْيِ اللَّهُ الْمَوْتى

بقره آیه ۶۶. و بضرورت مذهب شیعه در دوره ظهور و دوره رجعت بسیاری بر میگردند.

هذا آخر ما اردنا فی تفسیر سوره القیامه و یتلوه سوره الدهر الی آخر السور و الحمد للَّه و صلی اللَّه علی محمد و آله.

سوره هل أتی .... ص : ۳۰۹

اشاره

بسم اللَّه الرحمن الرحیم الحمد لولیه و الصلاه علی رسوله و آل رسوله، و اللعن علی اعدائه و اعداء رسوله و آل رسوله.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱] .... ص : ۳۰۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

هَلْ أَتى عَلَى الْإِنْسانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً (۱)

بعضی گفتند: سوره الدهر، بعضی گفتند: سوره الانسان، بعضی گفتند: سوره الأبرار لکن در اخبار تعبیر به سوره هل أتی فرموده اند و ما هم متابعت اخبار کردیم.

و در فضیلت این سوره از ابن بابویه مسندا از حضرت باقر (ع) است فرمود:

(من قرأ سوره هل أتی فی کل غداه خمیس زوجه اللَّه من الحور العین ثمان ماته عذراء)

و در نسخه دیگر- مائه عذراء و اربعه آلاف ثیب و کان مع النبی (ص)، و اخبار دیگر از خواص القرآن از حضرت رسول (ص) و از حضرت صادق (ع) روایت کرده اند خالی از ضعف نیست لذا صرف نظر کردیم.

هل أتی علی الانسان حین من الدهر لم یکن شیئا مذکورا آیا آمد برای انسان زمانی که از روزگار که هیچ ذکری از او نبود.

هَلْ أَتى عَلَى الْإِنْسانِ مراد جنس انسان است از آدم الی یوم القیامه.

حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ دهر مرور زمان است شب و روز.

لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً اسمی از بشر نبود و خبری از او نرسیده بود.

اقول: قبل از خلقت آسمانها و زمین دهری نبود پس از خلقت آسمانها و زمین که تشکیل شب و روز بگردش کره زمین وضعی و انتقالی شب و روز و ماه و سال تشکیل شد این قسمت را دهر میگویند. خداوند ملائکه را و طایفه جن را شیطان و غیر شیطان و انواع حیوانات از طیور و هوام و انعام و سباع و حیوانات دریایی را خلق فرمود ولی اسمی از بشر نبود. و خدا میداند از موقع تشکیل دهر تا خلقت بشر چه اندازه طول کشیده و ملائکه همه اینها را مشاهده میکردند تا مادامی که خطاب رسید بملائکه:

وَ إِذْ قالَ رَبُّکَ لِلْمَلائِکَهِ إِنِّی خالِقٌ بَشَراً مِنْ صَلْصالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ حجر آیه ۲۸، در جای دیگر میفرماید: إِذْ قالَ رَبُّکَ لِلْمَلائِکَهِ إِنِّی خالِقٌ بَشَراً مِنْ طِینٍ ص آیه ۷۱، در جای دیگر میفرماید: هُوَ الَّذِی خَلَقَ مِنَ الْماءِ بَشَراً فرقان آیه ۵۶. و جمع بین اینها اینکه خداوند آب و تراب را مخلوط یکدیگر کرد طین شد و ورزیده شد صلصال شد و آن بخار حیوانی که روح حیوانی است باو افاضه شد حمأ مسنون شد و قبل ان خلقت تراب و آب و روح بخاری هیچ نبود لذا هیچ اسمی و رسمی از انسان نبود، روح انسانی را در عالم ارواح خلق فرموده بود لکن آن روح مجرد است نه ماده دارد نه صورت نه شکل و شمائل نه مکان لذا قابل مشاهده ملائکه نبود و دیدنی نبود و هیچ خبری و اسمی و رسمی در میان ملائکه نبود و شاهد بر این دعوی اینکه امروز با این اسباب و وسائل که اجزاء داخلی انسان را مشاهده میکنند روح انسانی را که مجرد است درک نمیکنند فقط آن بخار حیوانی را ممکن است حس کنند لذا منکر مجردات شدند حتی منکر خدا شدند زیرا آن روح مجرد مرکب از وجود و ماهیت است که وجودش غیر از ذات او است خدایی که صرف وجود است و ماهیت ندارد چگونه مشاهده میشود باری: لَمْ یَکُنْ شَیْئاً مَذْکُوراً فقط در علم الهی که بتمام عوالم احاطه دارد بود.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲] .... ص : ۳۱۰

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ نُطْفَهٍ أَمْشاجٍ نَبْتَلِیهِ فَجَعَلْناهُ سَمِیعاً بَصِیراً (۲)

محققا ما خلق کردیم انسان را از نطفه که مخلوط و ممزوج بیکدیگر شده نطفه پدر و مادر، و او را آزمایش کردیم پس قرار دادیم او را شنوا و بینا. مراد از این

انسان غیر آدم است که از نطفه خلق نشده و غیر از حواء و غیر از عیسی که امشاج نبوده که میفرماید: إِنَّ مَثَلَ عِیسی عِنْدَ اللَّهِ کَمَثَلِ آدَمَ آل عمران آیه ۵۲.

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ نُطْفَهٍ أَمْشاجٍ بمعنی اختلاط و امتزاج است نطفه مرد جنبه فاعلیت دارد و از زن جنبه قابلیت گفتند: اگر نطفه مرد غالب شد پسر میشود و اگر زن غالب شد دختر میشود.

نَبْتَلِیهِ که انسان در دنیا باید امتحان و اختبار و آزمایش شود تا خوب و بد مطیع و عاصی مؤمن و کافر هر یک مشهود و معلوم گردد چنانچه میفرماید: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ الم أَ حَسِبَ النَّاسُ أَنْ یُتْرَکُوا أَنْ یَقُولُوا آمَنَّا وَ هُمْ لا یُفْتَنُونَ وَ لَقَدْ فَتَنَّا الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَیَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِینَ صَدَقُوا وَ لَیَعْلَمَنَّ الْکاذِبِینَ عنکبوت آیه ۱ و ۲.

فَجَعَلْناهُ سَمِیعاً بَصِیراً ذکر این دو صفت برای مثال است و الا جمیع قوای نفسانیه ظاهریه و باطنیه اسباب آزمایش است، و بواسطه این دو قوه اکثر آزمایش میشوند سمیع آیا ندای حق را میشنود استماع فرمایشات خدا و رسول و ائمه و علما و هادیان طریق را میکند و اثر بر آن بار میکند و ایمان میآورد و در تحت اطاعت حق میرود یا آنکه بر خلاف آن رفتار میکند، و همچنین بصیر معجزات را درک میکند حال پیشینیان را مشاهده میکند و منافع ایمان و عبادت و مضار کفر و معصیت را برخورداری میکند یا قبول یا رد میکند و اگر معنای سمیع و بصیر این باشد که سمیع بزبان ما حرف شنو در تحت فرمان میرود و بصیر حقایق را بدست میآورد و پی جویی میکند. بالجمله انسان تمام اسباب هدایت و ضلالت و اطاعت و معصیت برای او فراهم است. گروهی این گروهی آن پسندند. چنانچه میفرماید:

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۳] .... ص : ۳۱۱

إِنَّا هَدَیْناهُ السَّبِیلَ إِمَّا شاکِراً وَ إِمَّا کَفُوراً (۳)

محققا ما هدایت کردیم انسان را براه حق و صراط مستقیم یا آنکه شاکر میشود یا کفران میکند.

هدایت الهی سه قسم است: یک قسم هدایت تکوینی به اینکه انسان عقل و شعور و ادراک دادیم که ممیز حسن و قبح، و نفع و ضرر، و خیر و شر، و سعادت و شقاوت، و

نجات و هلاکت، و خوبی و بدی است، و تمام اسباب را هم در دسترس او قرار دادیم از اجزاء و اعضاء بدنی و قوی و حواس ظاهریه و باطنیه از سمع و بصر و شم و ذوق و لمس و حس مشترک و حافظه و عاقله و متخیله و غیر اینها، و برای تعیش و زندگانی او تمام اسباب را خلق کردیم که:

ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند تا تو نانی بکف آری و بغفلت نخوری

همه از بهر تو سرگشته و فرمان بردار شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

در حدیث قدسی است که فرمود:

(خلقت الخلق لاجلک و خلقتک لاجلی).

قسم دوم، هدایت تشریعی از ارسال رسل و انزال کتب و جعل احکام و نصب هداه دین از ائمه طاهرین و علماء عاملین و ارشاد مرشدین و ابلاغ مبلغین و غیر اینها.

قسم سوم: تأییدات و توفیقات و الهامات خاصه نسبت بکسانی که سلوک طریق کنند و نصرت آنها و دفع مضار و دشمن، و غلبه بر آنها و سایر تأییدات لذا میفرماید:

إِنَّا هَدَيْناهُ السَّبِيلَ لکن انسان دو دسته شدند.

إِمَّا شاكِراً که در طرف اقلیت هستند که میفرماید: وَ قَلِيلٌ مِنْ عِبادِيَ الشَّكُورُ سبأ آیه ۱۲. و سه قسم شکر داریم شکر قلبی که بداند جمیع این نعم و تفضلات از جانب حق است بدون استحقاق شیئی از آنها و قدردان آنها باشد، و شکر عملی که هر نعمتی را بمصرف آنچه منظور الهی باشد صرف کند و بر خلاف آن بمصرف نرساند، و شکر لسانی الحمد للّه شکر اللّه بالاخص در حال سجده بلکه در جمیع حالات. و یکی از فوائد بزرگ شکر زیادتی نعمت است که میفرماید: وَ إِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَ لَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذابِي لَشَدِيدٌ ابراهیم آیه ۷.

وَ إِمَّا كَفُوراً کفران نعمت هم سه قسم است. یک قسم اینکه مستند بخدا نداند و مستند باسباب بداند و خود را مستحق آنها بداند و قدردان نباشد، و یک قسم صرف معاصی و قبایح و اعمال زشت کند. و یک قسم آنکه در مقابل آن هیچگونه عباداتی

انجام ندهد نه عملا و نه قلبا و نه لسانا.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۴] .... ص : ۳۱۳

إِنَّا أَعْتَدْنا لِلْكافِرِينَ سَلاسِلَ وَ أَغْلالاً وَ سَعِيراً (۴)

محققا آماده کرده ایم از برای کافرها زنجیرها و غل هایی و آتش افروخته.

إِنَّا أَعْتَدْنا دلیل است بر اینکه قبلا بهشت و جهنم و نعم بهشتی و عقوبات جهنمی موجود و آماده شده از کلمه اعتدنا که خبر میدهد از ماضی خلافا بر آنهایی که میگویند روز قیامت خلق میشود، و ما از آیات بسیار و اخبار آل اطهار استفاده کرده ایم که بهشت و جهنم موجود است و پیش از خلقت آدم و جن و انس خلق شده مثل آیه شریفه: وَ قُلْنا یا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَ زَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَ كُلا مِنْها رَغَداً حَيْثُ شِئْتُما بقره آیه ۳۳. و اعراف آیه ۱۸ بدون لفظ رغدا، و آیه شریفه: فَقُلْنا یا آدَمُ إِنَّ هذا عَدُوٌّ لَكَ وَ لِزَوْجِكَ فَلا يُخْرِجَنَّكُما مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقى طه آیه ۱۱۵. و آیه شریفه:

وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرى عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهى عِنْدَها جَنَّةُ الْمَأْوى النجم آیه ۱۳ الی ۱۵.

و غیر اینها از آیات و اخبار در این باب بسیار است که مائده بهشتی بر اهل بیت نازل شده و پیغمبر (ص) در شب معراج بهشت و جهنم را دیده و مشاهده کرده و خداوند نور فاطمه را در میوه های بهشت قرار داده و از آن میوه پیغمبر و خدیجه تناول کرده اند و نطفه فاطمه منعقد شده و در قبر دری از بهشت یا جهنم باز میکنند و اخبار دیگر بسیار است.

للكافرین شامل جمیع طبقات کفر میشود از شرک و کفر حتی منکر ضروری مبدع در دین ناصبی بلکه بمعنی اعم که کفر بمعنی ستر باشد هر که حق بر او مستور باشد کافر است پس شامل غیر مؤمن میشود هر که هست و هر چه هست.

سَلاسِلَ وَ أَغْلالًا جمع سلسله و غل، و جمع یا بلحاظ افراد کفار است که هر یک سلسله و غل دارد چنانچه میفرماید: خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُها سَبْعُونَ ذِراعاً فَاسْلُكُوهُ الحاقه آیه ۳۰ الی ۳۳، و یا بلحاظ افراد سلاسل و اغلال است که هر فردی سلاسل و اغلالی دارد.

وَ سَعِيراً که یکی از اسماء جهنم است که آتش آن شعله میزند و نعره میزند و

البته عذابهای دیگر هم دارند مثل تازیانه که سیاطش گویند و حمیم و غساق و زقوم و عذاب های روحی و خلود در آتش.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۵] .... ص : ۳۱۴

إِنَّ الْأَبْرارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كانَ مِزاجُها كافُوراً (۵)

بدرستی که نیکان میآشامند از کأسی که هست مزاج آن کأس کافور.

این آیه شریفه الی قوله تعالی: كانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُوراً بیست آیه در شأن امیر المؤمنین و صدیقه طاهره و حسنین و فضه خادمه نازل شده باتفاق شیعه و صریح اخبار بسیار از ائمه اطهار، و از مخالفین هم کسانی که اعتراف کرده اند و تصریح باین موضوع نموده اند. ابن عباس و مجاهد و ابی صالح و بسیاری از دیگران. و شرح این قصه بسیار مفصل است از ذکر کلمات مفسرین و بیان اخبار و اشعاری که بین امیر المؤمنین و صدیقه طاهره گفته شده و ما باختصار آنچه معروف است اشاره میکنیم و بتفسیر آیات میپردازیم و آن این است که: حسنین مریض شدند پیغمبر با بعضی اصحاب بعیادت آنها آمدند و با امیر المؤمنین گفتند: نذر کنید که خداوند اینها را شفا عنایت فرماید.

امیر المؤمنین و صدیقه طاهره و حسنین و فضه خادمه نذر کردند که چنانچه شفا پیدا کردند سه روز روزه بگیرند، خداوند صحت بخشید و در خانه امیر المؤمنین چیزی نبود تشریف برد از شمعون یهودی یک صاع پشم گرفت که صدیقه طاهره بریسد و یک صاع جو اجرت آن گرفت صدیقه طاهره یک ثلث پشم را رشته و یک ثلث جو را دست آس کرده و پنج قرصه نان طبخ کرد و موقع افطار مسکین آمد درب خانه تمام آن را بمسکین دادند و به آب افطار کردند که روزه وصال نشود و روزانه دوم بهمین نحو و موقع افطار یتیم آمد باو دادند، و روزانه سوم بقیه را بهمین نحو وقت افطار باسیر دادند روزانه چهارم پیغمبر حال آنها را مشاهده فرمود بسیار گریان و پریشان شد جبرئیل آمد و مائده بهشتی آورد و این سوره در مدح آنها نازل شد، و اگر تفصیل این قضایا را طالب باشید مراجعه بکتب تفاسیر نمائید فقط دوست داشتم بعض اشعاری که بین امیر المؤمنین و بین صدیقه طاهره رد و بدل شده تیممنا و تبرکا

تذکر دهم منسوب بامیر المؤمنین است موقعی که مسکین آمد خطاب بصدیقه طاهره فرمود:

فاطم یا ذا المجد و الیقین یا بنت خیر الناس اجمعین

أما ترین البائس المسکین جاء الی الباب له انین

یدعو الی اللّه و یستکین یشکو الینا جائعا حزین

کل امرء بکسبه رهین من یفعل الخیر غدا یدین

موعده فی جنه رمین حرمها اللّه علی الضنین

و صاحب البخل یقف حزین یهوی به النار الی سجین

شرابه الحمیم و الغسلین یمکث فیه الدهر و السنین

پس صدیقه طاهره در جواب گفت:

امرک سمع یا بن عم و طاعه ما بی من لوم و لا ضراعه

غذیت باللب و بالراعه ارجوا اذا شبعت فی مجاعه

أن ألحق الخیار و الجماعه و أدخل الجنه فی شفاعه

و در روز دوم که یتیم آمد و باو دادند که شرحش گذشت امیر المؤمنین (ع) فرمود:

فاطم بنت السید الکریم بنت نبی لیس بالزنیم

قد جاءنا اللّه بذا الیتیم من یرحم الیوم فهو رحیم

موعده فی الجنه النعیم حرمها اللّه علی اللئیم

و صاحب البخل یقف ذمیم تهوی به النار الی الجحیم

شرابه الصدید و الحمیم

پس صدیقه طاهره جواب میدهد:

فسوف اعطیه و لا ابالی و اوثر اللّه علی عیالی

امسوا جیاعا و هم اشبالی اصغرهما یقتل فی القتال

فی کربلا یقتل باغتیال للقاتل الویل مع الوبال

ص: ۳۱۵

تهو به النار الی سفال کبوله زادت علی الاکبال

و در روز سوم که بقیه پشم غزل شد و بقیه جو دست آش شد و پنج قرص خبز طبخ شد و موقع افطار اسیر آمد و باو دادند بشرح مذکور امیر المؤمنین (ع) فرمود:

فاطم یا بنت النبی احمد قد جاءک الاسیر لیس یهتد

مکبلا فی غله مقید یشکو الینا الجوع فلا تقدد

من یطعم الیوم یجده فی غد عند الغنی الواحد الموحد

ما یزرع الزارع سوف یحصد فاطعمی من غیر من انکد

صدیقه طاهره در جواب میفرماید:

لم یبق مما کان غیر صاع قد دبرت کفی مع الذراع

شبلای و اللّه هما جیاع یا رب لا تترکهما ضیاع

ابو هما للخیر و اصطناع عبل الذراعین طویل الباع

و ما علی رأسی من القناع الا عباء نسجها بصاع

بپردازیم بتفسیر آیات: إِنَّ الْأَبْرارَ یَشْرَبُونَ مِنْ کَأْسٍ کانَ مِزاجُها کافُوراً إِنَّ الْأَبْرارَ و لو جمع مضاف است افاده عموم دارد لکن چون از آیات استفاده میشود که این قضیه شخصیه است می گوییم: الف و لام الأبرار عهد است که اشاره باین خمسه علی فاطمه حسن حسین فضه و عموم ندارد که بگوئیم: شأن نزول منافی با عموم آیه نیست چنانچه در بسیاری از موارد گفته ایم در اینجا نمیتوان گفت زیرا قضیه شخصیه است و عموم ندارد، و کافور اسم چشمه ایست که در بهشت است بدلیل قوله تعالی:

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۶] .... ص : ۳۱۶

عَیْناً یَشْرَبُ بِها عِبادُ اللَّهِ یُفَجِّرُونَها تَفْجِیراً (۶)

و تعبیر بکافور برای عطر آن چشمه است، و در جای دیگر تعبیر بمسک فرموده بهمین مناسبت که میفرماید: یُسْقَوْنَ مِنْ رَحِیقٍ مَخْتُومٍ خِتامُهُ مِسْکٌ وَ فِی ذلِکَ فَلْیَتَنافَسِ الْمُتَنافِسُونَ وَ مِزاجُهُ مِنْ تَسْنِیمٍ عَیْناً یَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ مطففین آیه ۲۵ الی ۲۸، و تسنیم ما یشابه در دنیا ندارد و جزو مصداق آیه شریفه است: فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِیَ

لَهُمْ مِنْ قُرَّهِ أَعْيُنٍ

سجده آیه ۱۷.

چشمه است که عباد اللّه از آن چشمه میآشامند و آن چشمه را بجریان انداخته اند جریان بسیار عظیم. و این آیه هم شاهد بر این است که خاص بعض است که مقربون باشند نه تمام اهل بهشت چون اهل بهشت دو دسته هستند مقربون و اصحاب یمین، و مقربون خاص این خاندان است که حتی ترک اولی هم از آنها صادر نشده زیرا ترک اولی هم باندازه خود بعد میآورد، و عباد اللّه هم بدرجه اعلای عبودیت که هیچ از تحت فرمان مولی خارج نشده اند این خاندان هستند لذا گفتند: مقام عبودیت بالاتر از مقام رسالت است که در تشهد مقدم میداری: (و اشهد ان محمدا عبده و رسوله) و از امیر المؤمنین است:

(کفانی عزا أن أکون لک عبدا و کفانی فخرا أن تکون لی ربا).

سؤال: مسلما فضه خادمه مشموله این عنایات هست و مسلما دارای مقام عصمت نبوده چه رسد تبرک اولی؟.

جواب اولا: ما گفتیم: مراد از ابرار و مقربین این خانواده هستند و اثبات شی ء نفی ما عدا نمیکند که دیگران از این فیوضات محروم باشند.

و ثانیا: کسانی که با این خاندان محشور باشند از فیوضات آنها هم مستفیض میشوند مثل انبیاء و شیعیان خالص (اللهم احشرنا معهم و لا تفرق بیننا و بینهم بحقهم صلواتک علیهم).

یُفَجِّرُونَها تَفْجِیراً فجر شکافتن است چنانچه فجر صادق سفیده صبح است که شکافته میشود از سیاهی شب، و چشمه از زمین یا دل سنگ شکافته میشود و بیرون میآید یعنی برای آنها شکافته میشود و بیرون میآید چنانچه گفتند کفار و مشرکین بحضرت رسالت (ص): لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعاً اسراء آیه ۹۲.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۷] .... ص : ۳۱۷

یُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَ یَخافُونَ یَوْماً کانَ شَرُّهُ مُسْتَطِیراً (۷)

وفا میکنند بنذر که کرده اند و میترسند روزی را که شر آن روز پهن و سرتاسر

محشر را میگیرد.

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ همان نذر سه روز روزه که اگر خدا شفا مرحمت فرمود حسنین را سه روز روزه بگیرند و البته نذر این نبوده که فوریت داشته میتوانستند تأخیر بیندازند تا موقعی که وسائل تعیش بر آنها فراهم شود و همچنین نذر نبوده که سه متصل بیکدیگر باشد میتوانستند متفرقا بگیرند و تمام صدق وفاء بنذر میکند لکن از باب آیه شریفه:اسْتَبِقُوا الْخَيْراتِ

بقره آیه ۱۴۸، مائده آیه ۵۳، و آیه شریفه: وَ سارِعُوا إِلى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ آل عمران آیه ۱۲۷. اینها فوری انجام دادند متصلا بتفصیلی که ذکر شد.

وَ يَخافُونَ يَوْماً كانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيراً اشکال: اینها که معصوم بودند حتی خیال معصیت در قلوب آنها رسوخ نکرده حتی ترک اولی هم از آنها صادر نشده چه معنی دارد خوف آنها؟- جواب: اولا مقام عصمت از روی خوف است خوف بدرجه ای است که حتی خیال معصیت در قلوب آنها خطور نمیکند. و ثانیا خوف اقسامی دارد یک قسم خوف از بلیات دنیوی و سلب نعم و سوء عاقبت است، و یک قسم خوف از عذاب و عقوبات آخرت است، و یک قسم خوف در پیشگاه عظمت پروردگار است که بنده بهر جایی برسد خود را در مقابل عظمت الهی کوتاه و مقصر میداند چنانچه از پیغمبر اکرم است:

(ما عبدناک حق عبادتک و ما عرفناک حق معرفتک)

و امیر المؤمنین در شبها آن قدر از خوف الهی ناله و گریه میکرد تا حالت ضعف باو دست میداد، و زین العابدین آن قدر گریه میکرد که تاج البکائین گفتند.

وَ يَخافُونَ يَوْماً که روز قیامت باشد.

كانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيراً اطلاق شر بر عذاب برای این است که شرور منشأ عذاب میشود چنانچه خیرات منشأ مثوبات میشود، و مستطیر بمعنی دامنه دار است هم سر تا سر محشر را گرفته و هم دوام دارد که آخر ندارد.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۸] .... ص : ۳۱۸

وَ يُطْعِمُونَ الطَّعامَ عَلى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَ يَتِيماً وَ أَسِيراً (۸)

و اطعام میکنند طعام را بر محبت او فقیر که مسکین است و یتیم و اسیر را.

وَ یُطْعِمُونَ الطَّعامَ همان پنج گرده نان جو که صدیقه طاهره دستاس کرده و طبخ کرده و برای وقت افطار صوم حاضر کرده.

عَلی حُبِّهِ مرجع ضمیر حبه بعضی گفتند: طعام است یعنی شدت احتیاج بطعام داشتند معلوم است یک قرصه نان جو برای آدم روزه دار که افطار او است و هم سحری او چه اندازه احتیاج دارد و مع ذلک از خود باز گیرد و به مسکین دهد که اسمش ایثار است که مفاد آیه شریفه است که میفرماید: وَ یُؤْثِرُونَ عَلی أَنْفُسِهِمْ وَ لَوْ کانَ بِهِمْ خَصاصَةٌ حشر آیه ۹. و بعضی گفتند: مرجع اللَّه است که در آیه بعد میفرماید: إِنَّما نُطْعِمُکُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ از شدت حب الهی اطعام کردند.

مِسْکِیناً که گفتند: اشد فقرا است و لکن مسکین و فقیر را گفتند: (اذا افترقا اجتمعا و اذا اجتمعا افترقا) یعنی اگر با هم ذکر شد مسکین و فقیر معنی تفاوت پیدا میکند مثل: إِنَّمَا الصَّدَقاتُ لِلْفُقَراءِ وَ الْمَساکِینِ ... الایه توبه آیه ۶. مسکین أسوء حالا است از فقیر، و اگر تنها ذکر شد مطلق فقرا را شامل میشود مثل: لِلْفُقَراءِ الَّذِینَ أُحْصِرُوا فِی سَبِیلِ اللَّهِ بقره آیه ۲۷۵. و مثل: لا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَ بِالْوالِدَیْنِ إِحْساناً وَ ذِی الْقُرْبی وَ الْیَتامی وَ الْمَساکِینِ بقره آیه ۷۷.

و این اطعام طعام بمسکین شد اول بود.

وَ یَتِیماً یتیم طفلی را گویند که بحد بلوغ نرسیده پدرش با والدینش وفات کرده باشند مثل اینکه پیغمبر اکرم مادرش پس از ولادتش از دنیا رفت و پدرش قبل الولاده و جدش عبد المطلب چهار ساله بود که حضرت أبی طالب و فاطمه بنت اسد او را پرستاری میکردند و معروف بود به یتیم ابی طالب و این اطعام شده دوم بوده.

وَ أَسِیراً اسیر از کفار که در جهاد میگرفتند و این در شب سوم بود بشرح مذکور

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۹] .... ص : ۳۱۹

إِنَّما نُطْعِمُکُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لا نُرِیدُ مِنْکُمْ جَزاءً وَ لا شُکُوراً (۹)

جز این نیست که ما اطعام میکنیم شما را قربه الی اللَّه اراده نداریم از شما که عوضی و جزائی بما دهید یا شکرگزار ما باشید. این خطاب نه بمسکین و یتیم و اسیر

باشد بلکه در نیت و قصد آنها این بوده خداوند بلسان خطاب بیان فرموده یعنی آن موقع که بآنها اطعام میکردند توقع جزا و شکرگزاری از آنها نداشتند و غرض از اطعام آنها جز رضا و خشنودی خدا و قربت و خلوص نبوده که مفاد:

إِنَّما نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ است لا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزاءً و لو اینکه بر آنها لازم است که تلافی بقدر وسع خود بکنند و لو بدعاء خیر یا اطاعت آنها یا تواضع و فروتنی نسبت بآنها که میفرماید: هَلْ جَزاءُ الْإِحْسانِ إِلَّا الْإِحْسانُ الرحمن آیه ۶۰. حتی در سلام باید رد سلام بهتر و نیکوتر بکند که میفرماید: إِذا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْها أَوْ رُدُّوها نساء آیه ۸۸.

وَ لا شُكُوراً و لو باید شکرگزار باشند که میفرماید:

من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق

به اینکه قدردان باشند و در مقام تمجید و تعریف و پاس احسان آنها برآیند لکن غرض آنها این جزا و شکور نبوده و فقط خالصا لوجه اللّه بوده.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱۰] .... ص : ۳۲۰

إِنَّا نَخافُ مِنْ رَبِّنا يَوْماً عَبُوساً قَمْطَرِيراً (۱۰)

بدرستی که ما میترسیم از پروردگار خود روزی که روها ترش میشود و در کمال سختی است و شدت چون رد سائل بخصوص کسانی که دست آنها از همه جا کوتاه است و هیچ وسیله ندارند مثل مسکین و یتیم و اسیر بسیار مذموم است بلکه بسا حرام است که میفرماید: فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلا تَقْهَرْ وَ أَمَّا السَّائِلَ فَلا تَنْهَرْ الضحی آیه ۹ و ۱۰.

إِنَّا نَخافُ مِنْ رَبِّنا که مبادا کوتاهی شده در حق فقرا و ایتام و اسراء.

يَوْماً یعنی فی یوم.

عَبُوساً عبوس روترش و خوار و خفیف و ذلیل و حقیر است و این نسبت بکفار و ظلمه و ارباب ضلال است و نسبتش بیوم القیامه توسعا است مثل یوم صائم و لیل قائم و الا صیام و قیام منسوب بشخص است ولی در آن روز یا آن شب.

قَمْطَرِيراً شدت و صعوبت و سختی است از حیث عذابها و عقوبات و آثار یوم القیامه و اوضاع آن.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱۱] .... ص: ۳۲۰

فَوَقاهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذلِكَ الْيَوْمِ وَ لَقَّاهُمْ نَضْرَةً وَ سُرُوراً (۱۱)

پس حفظ فرمود خدای متعال آنها را از شر آن یوم که یوم القیامه باشد و آنها را عنایت فرمود صورت باز و خرم و مسرور و خوشحال و دلخوش، نضرت و سرور این خاندان مجرد بهشت و درجات آن نیست زیرا اعلی درجه خاص آنها است بلکه نجات شیعه و محبین آنها و قبول شفاعت آنها و حشر آنها را با خود آنها است و شرح شفاعت این اهل بیت بسیار مفصل و مبسوط است، از پیغمبر اکرم است در ذیل آیه شریفه: وَ لَسَوْفَ یُعْطِیکَ رَبُّکَ فَتَرْضی الضحی آیه ۵ میفرماید: تا دو نفر از شیعیان در صحرای محشر باقی هستند من راضی نمیشوم، از امیر المؤمنین که قسیم الجنه و النار است و صدیقه طاهره که سؤالش در پیشگاه احدیت:

(ربّ ذریتی و شیعتی و محبی و محبی ذریتی)

و مثل مرغ که دانه خوب را از بد جدا میکند در صحرای محشر شیعیان و ذراری خود و دوستان و دوستان ذریه خود را از اهل محشر جدا میکند و هکذا شفاعت هر یک از ائمه طاهرین و علماء عاملین و صلحاء مؤمنین و سایر شفعاء یوم الدین. پروردگارا تو را قسم میدهم بذات مقدس خود و باین شفعاء که ما را از شیعیان و دوستان این خاندان محشور فرما و از شفاعت آنها بهره مند فرما.

فَوَقاهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذلِکَ الْیَوْمِ آنها را در زیر سایه عرش پای منبر وسیله زیر لوای حمد کنار حوض کوثر مقرر فرمود.

وَ لَقَّاهُمْ نَضْرَهً وَ سُرُوراً قبول شفاعت آنها و نیل بمقام محمود و اختیار بهشت و جهنم را بآنها واگذار فرمود.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱۲] .... ص : ۳۲۱

وَ جَزاهُمْ بِما صَبَرُوا جَنَّهً وَ حَرِیراً (۱۲)

و جزا داد خداوند آنها را بسبب آنچه صبر کردند بهشت و لباس حریر و ابریشم را.

وَ جَزاهُمْ بِما صَبَرُوا صبر اینها مجرد سه روز روزه و بگرسنگی بسر بردن و طعام خود را به مسکین و یتیم و اسیر دادن نیست صبر آنها بسیار بوده پیغمبر (ص) فرمود در حدیث است که:

(ما أوذی نبی مثل ما أوذیت)

خاکروبه بر سرش ریختند شکمبه شتر بر سرش ریختند سنگ بقدمهایش زدند، ساحر و کذاب و مفتری گفتند،

سنگ بدهان مبارکش زدند، اصحابش را مثل عم بزرگوارش حمزه را بچه کیفیت کشتند پسر عمش جعفر طیار را چه کردند و غیر اینها را و نفرین نکرد و در حق آنها دعا میکرد:

(اللهم اهد قومی فانهم لا یعلمون)

بر آنها استغفار میکرد حتی اینکه خداوند فرمود: اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ توبه آیه ۸۱. از امیر المؤمنین است که فرمود:

(صبرت و فی العین قذی و فی الحلق شجی)

، در حق ابی عبد اللّه گفتند: (لقد عجبت من صبرک ملائکه السماوات) با صدیقه طاهره چه کردند، با حضرت مجتبی چه زخم زبانها و چند مرتبه زهر در کامش ریختند و چه اهانتها کردند و حلم کرد و غیر اینها.

جَنَّةً وَ حَرِيراً جنت مجرد دخول در جنت نیست بلکه اختیار بهشت بدست آنها است هر که را بخواهند وارد کنند و درجات هر یک را معین کنند، و حریر که لباس ابریشم است و بر رجال در دنیا حرام است و نماز در آن باطل است اگر بقدر ساتر باشد مثل طلا که زینت کنند لکن جوانان امروزه حلقه طلا و بند ساعت طلا بمچ میبندند ولی در بهشت مباح است آنهم چه حریری که از زیر هفتاد لباس در حوری ها مخ ساق پای آنها پیدا است و خانمهای امروزه مخصوصا لباس بدن نما که از فرق سر تا مچ پا پیدا است بلکه از سر تا سینه از دست تا کتف از پا تا ران بلکه بالاتر لباس ندارد ای کاش اسم خود را مسلمان نمیگذاشتند و این ننگ را از اسلام بر میداشتند.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱۳] .... ص : ۳۲۲

مُتَّكِئِينَ فِيها عَلَى الْأَرائِكِ لا يَرَوْنَ فِيها شَمْساً وَ لا زَمْهَرِيراً (۱۳)

تکیه میدهند بر تختهای بهشتی با هواهای معتدل نه حرارت شمس دارند که از شدت گرمی اذیت شوند نه برودت زمهریر که از شدت سردی در اذیت باشند.

مُتَّكِئِينَ فِيها عَلَى الْأَرائِكِ تختهایی که از جواهرات مثل یاقوت و زمرد و زبرجد ساخته شده و بر آنها فرشهای سندس و استبرق فرش شده و تکیه گاه شده در هوای لطیف معطر.

لا يَرَوْنَ فِيها شَمْساً که از حرارتش در اذیت و فشار و عرق ریزان بلکه سوزان باشند.

وَ لا زَمْهَرِيراً که از شدت برودت و سردی بلرزند و چایش پیدا کنند.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱۴] .... ص : ۳۲۳

وَ دانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلالُها وَ ذُلِّلَتْ قُطُوفُها تَذْلِيلًا (۱۴)

و نزدیک است بر آنها سایه درختان بهشت که زیر سایه های آنها هستند و شاخه های درختان بقدری پائین آمده که دست آنها برسد و هر چه بخواهند از آن درختها و شاخه ها بیرون میآید و میگیرند.

اقول: اوصاف بهشت و نعم آن از حد فهم انسان بیرون است و آنچه در قرآن بیان فرموده برای تقریب ذهن است و بس که میفرماید: وَ فِيها ما تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَ تَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَ أَنْتُمْ فِيها خالِدُونَ زخرف آیه ۷۱. و در حدیث است:

(فیها ما لا عین رأت و لا اذن سمعت و لا خطر علی قلب بشر)

اینها تمام لذائذ جسمانی است از خوراک و پوشاک و اشربه و حور و قصور، و اما لذائذ روحانی بمراتب فوق این لذائذ جسمانی است.

[سوره الإنسان (۷۶): آیات ۱۵ تا ۱۶] .... ص : ۳۲۳

وَ يُطافُ عَلَيْهِمْ بِآنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَ أَكْوابٍ كانَتْ قَوارِيرَا (۱۵) قَوارِيرَا مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوها تَقْدِيراً (۱۶)

و طواف داده میشود بر آنها با آنیه از نقره و اکواب قدحها که هست بلور و آن بلور از نقره است و اندازه گرفته میکنند باندازه معتدل نه زیاده و نه نقصان.

وَ يُطافُ عَلَيْهِمْ طواف کننده خدمه بهشت هستند که غلمان بهشتی هستند که خداوند توصیف آنها را میکند میفرماید: وَ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ طور آیه ۲۴. که این غلمانهای بهشت مثل مروارید در صفاء تلألؤ هستند، و در جای دیگر تعبیر به ولدان فرموده میفرماید: يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ بِأَكْوابٍ وَ أَبارِيقَ وَ كَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ واقعه آیه ۱۷ و ۱۸. چنانچه حوران بهشتی را توصیف میفرماید: وَ حُورٌ عِينٌ كَأَمْثالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ واقعه آیه ۲۲. و در جای دیگر میفرماید: فِيهِنَّ قاصِراتُ الطَّرْفِ- الی قوله- كَأَنَّهُنَّ الْياقُوتُ وَ الْمَرْجانُ الرحمن آیه ۵۶ و ۵۸. و این تشبیهات برای تقریب بذهن است و الا اوصاف آنها را نمیتوان درک کرد با لؤلؤ و مرجان و یاقوت دنیا بسیار تفاوت دارند چنانچه تشبیه آنیه و قوارير

بفضه هم از همین باب است که میفرماید:

بِآنِیَهٍ مِنْ فِضَّهٍ در جای دیگر تعبیر بکاس فرموده چنانچه ذکر شد و ما امروز تعبیر میکنیم بلیوان.

وَ أَکْوابٍ که بزبان امروزه پارچ میگویند که دسته دارد و مملو از آب و شربت میکنند و بدست چپ میگیرند و از او در لیوان میریزند و لیوان را بدست راست میگیرند و باهل مجلس میدهند و آن پارچ را از قدح که مملو از آب و شربت است برمیدارند و قدح را از چشمه و نهر مملو میکنند و این اکواب که پارچش می گوییم.

کانَتْ قَوارِیرَا از جنس بلور است و این قوارير از نقره است.

قَوارِیرَا مِنْ فِضَّهٍ یعنی مثل نقره روشن و سفید و درخشندگی دارد و گفتیم تمام اینها تشبیه است برای تقریب بذهن که ما جز بلور و فضه در دنیا درک نمیکنیم.

قَدَّرُوها آن غلمان و ولدان باندازه که ظرفیت دارد قوارير و پارچ را برمیدارند.

تَقْدِیراً که اندازه آن را میدانند و اندازه گیری میکنند.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱۷] .... ص : ۳۲۴

وَ یُسْقَوْنَ فِیها کَأْساً کانَ مِزاجُها زَنْجَبِیلاً (۱۷)

و سقایت میشوند اهل بهشت در آن بهشت جامهایی که طعم آنها زنجبیل است تعبیر بزنجبیل برای این است که عطر و حلاوتش معتدل است نه باندازه ای زیاد است که شربش انسان را اذیت وارد کند و نه کم است که بی طعم و بی مزه باشد، و کاس جامهایی است که غیر از لیوان باشد مثل کاسه بلوری و بهر دو دست میگیرند و تعارف میکنند، و بعید نیست چنانچه مرسوم است آب را در جام میریزند و شربت را در لیوان قوارير برای شربت باشد و کاس برای آب مثل آب کوثر و یکی از انهار بهشت میفرماید: مِنْ ماءٍ غَیْرِ آسِنٍ که میفرماید: مَثَلُ الْجَنَّهِ الَّتِی وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِیها أَنْهارٌ مِنْ ماءٍ غَیْرِ آسِنٍ وَ أَنْهارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ یَتَغَیَّرْ طَعْمُهُ وَ أَنْهارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّهٍ لِلشَّارِبِینَ وَ أَنْهارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّی محمد (ص) آیه ۱۶ و ۱۷.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱۸] .... ص : ۳۲۴

عَیْناً فِیها تُسَمَّی سَلْسَبِیلاً (۱۸)

چشمه ای است در بهشت که نام گذارده شده سلسبیل، سلسبیل مقابل کوثر

است که خداوند کوثر را بپیغمبر عنایت فرمود: إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ و سلسبیل را باین خانواده عطا فرموده و ظاهرا این دو غیر از آن چهار نهر است که ذکر شد، و همین نحوی که کوثر ساقی او امیر المؤمنین است و بقدر ستاره های آسمان لیوان دارد و بشیعیان و دوستان خود میدهد همین نحو سلسبیل هم بدست اینها است و بشیعیان و دوستان خود میدهند.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۱۹] .... ص : ۳۲۵

وَ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ إِذا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤاً مَنْثُوراً (۱۹)

و دور میزنند بر آنها پسران تازه جوان که همیشه باین حالت جوانی باقی هستند چون آنها را رؤیت کنی گمان میکنی که اینها مروارید پراکنده اند، این ولدان همان غلمان هستند که جزو خدمه بهشت هستند و بزبان ما پیشخدمت که در دربار سلاطین دارند در کمال زیبایی و خرمی و جوانی که اینها حاضر بخدمت هستند در مقابل اهل بهشت که هر چه طالب باشند برای آنها حاضر کنند چه از اطعمه باشد و و چه از فواکه و چه از اشربه و چه از البسه و سایر آنچه مایل باشند و طلب کنند.

وَ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ یعنی اطراف اهل بهشت حاضر بخدمت هستند.

وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ همیشه بحالت جوانی باقی هستند و بحالت زیبایی پیری و شکستگی در آنها نیست چنانچه در مزاح های پیغمبر (ص) نقل کردند که روزی فرمود: پیر مردان بهشت نمیروند و سیاهپوستان بهشت نمیروند و کوران بهشت نمیروند این باعث نگرانی جمعی شد. فرمودند پیران جوان میشوند و سیاهپوستان سفید پوست میشوند و کوران بینا میشوند و بهشت میروند، حتی اطعمه و فواکه و اشربه بهشتی تمام بحالت اولی باقی هستند تغییر پیدا نمیکنند حتی حوریان بهشت همیشه باکره و جوان هستند، حتی عمارتها و قصرها و فرشهای بهشتی و البسه اهل بهشت کهنه گی و خرابی و افسردگی ندارند دنیا دار تغییر است آخرت تغییر پذیر نیست.

إِذا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤاً مَنْثُوراً مثل مروارید که دانه های او در یک رشته بهم پیوسته نشده از یکدیگر جدا هستند کنایه از اینکه یک طرف صف نبسته بلکه جمیع اطراف را گرفته و هر کدام حاضر بخدمت هستند مثل مروارید تر و تازه کانه

الان از دریا خارج شده و در میان صدف بوده.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۰] .... ص : ۳۲۶

وَ إِذا رَأَیْتَ ثَمَّ رَأَیْتَ نَعِیماً وَ مُلْکاً کَبِیراً (۲۰)

و زمانی که دیدی آنجایی که دیدی نعمت بسیاری و ملک بزرگی را.

وَ إِذا رَأَیْتَ موقعی که وارد بهشت میشوی و مشاهده میکنی.

ثَمَّ مفتوحه الفاء است یعنی ثاء ثم زبر دارد بمعنی در بهشت میبینی او رَأَیْتَ چه می بینی نَعِیماً نعمتهای فراوان باقیه ثابته با دوام هر نوع نعمت از مأکولات و مشروبات و ملبوسات و فواکه و قصور و فروش و حور و غلمان الی ما شاء اللَّه.

وَ مُلْکاً کَبِیراً سلطنت بسیار دامنه دار از حیث مملکت آن قدر وسعت دارد که گفتند: پست ترین اهل بهشت بقدری توسعه دارد بمقدار مسیر هزار سال و چشمش آن قدر تیز است که آخر مملکتش را میبیند چنانچه اول آن را بیند، و از حیث ریاست ملائکه داخل مملکت او نمیشوند، بدون اذن او با اینکه ملائکه بر انبیاء نازل میشدند بدون اذن فقط در حدیث کساء دارد که جبرئیل با اینکه از رب جلیل استیذان کرده بود عرض کرد: فهل تأذن لی یا رسول اللَّه در دخول زیر کساء و گمان میکنیم بر احترام صدیقه طاهره باشد، و از حیث دوام سلطنت الی الابد همیشه مخلد هستند که از ضروریات دین و نصوص قرآن مجید مسأله خلود است. نمیدانم مثنوی چه میگوید که میگوید:

پس عدم کردم عدم چون ارغنون گویدم انا الیه راجعون

که غرضش القاء ماهیات و صرف وجود شدن العیاذ باللّه.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۱] .... ص : ۳۲۶

عالِیَهُمْ ثِیابُ سُندُسٍ خُضْرٌ وَ إِسْتَبْرَقٌ وَ حُلُّوا أَساوِرَ مِنْ فِضَّهٍ وَ سَقاهُمْ رَبُّهُمْ شَراباً طَهُوراً (۲۱)

بر بالای آنها لباس سندس سبز و استبرق است و زینت میشوند بدستبندهایی از نقره و پروردگار آنها آنها را سیراب میفرماید از شراب طهور.

عالِیَهُمْ ثِیابُ یعنی بر قامت آنها رسا میشود نه بسیار بلند است که پاگیر شود

و بر زمین کشیده شود که بی ریخت باشد و نه کوتاه است که بقامت آنها رسا نباشد و این البسه بهشتی:

سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَ إِسْتَبْرَقٌ است یعنی از لباسی که روی لباسها میپوشند که از همه البسه بهشت سنگین تر و عالیتر است سندس خضر است که سبز است و استبرق است که از حریر و دیباج بهتر و عالیتر و زیباتر است.

وَ حُلُّوا أَساوِرَ مِنْ فِضَّةٍ زینت میشوند به اساور دستبند و النگو و تعبیر بفضه گذشت در بِآنِیَةٍ مِنْ فِضَّةٍ و قَوارِیرَا مِنْ فِضَّةٍ.

وَ سَقاهُمْ رَبُّهُمْ شَراباً طَهُوراً که قلوب آنها و دل آنها را پاک میکند از اخلاق رذیله و صفات خبیثه و خیالات فاسده و از هم و غم و کثافات و پلیدی ها چنانچه در آیه تطهیر مفصلا بیان شده.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۲] .... ص : ۳۲۷

إِنَّ هذا کانَ لَکُمْ جَزاءً وَ کانَ سَعْیُکُمْ مَشْکُوراً (۲۲)

بدرستی که این است جزاء برای شما و آنچه عمل کرده اید شکر گزارده شده اید.

این آخرین آیات است که در مدح این اهل بیت در این سوره نازل شده از آیه:

إِنَّ الْأَبْرارَ تا آیه- کانَ سَعْیُکُمْ مَشْکُوراً بیست آیه چنانچه قبلا اشاره کردیم و این آیه بالاترین مقامات است زیرا:

إِنَّ هذا کانَ لَکُمْ جَزاءً گفتیم: احدی استحقاق نعم الهی را ندارد آنچه دارد قابلیت تفضل است. زیرا اگر عبادت جن و انس داشته باشد مقابلی با کوچکترین نعم الهی نمیکند بلکه آنها هم بتوفیق و عنایت الهی است باید شکرگزار باشد، و تعبیر به جزا برای این است که خداوند وعده داده و محال است خلف وعده کند و بنده بر حسب وعده الهی بندگی کرده.

وَ کانَ سَعْیُکُمْ مَشْکُوراً بنده باید شکرگزار الهی باشد چه قدر تفضل است که خدا بفرماید سعی شما مشکور است یعنی پسنده الهی و مرضی خداوندی و مقبول درگاه پروردگاری است.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۳] .... ص : ۳۲۸

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا (۲۳)

بدرستی که ما خودمان نازل کردیم برای تو قرآن را نازل کردنی. مراتب نزول قرآن را ما مکرر بیان کرده ایم بخصوص در مقدمه مجلد اول که بدو نزولش و ختم نزولش بر پیغمبر (ص) بوده، بدو نزولش در همان عالم نورانیت که نور مقدس پیغمبر که اولین مخلوق الهی بود خلق فرمود و این نور را در دوازده حجاب سیر داد و در هر حجابی ذکری داشت در حجاب اول دوازده هزار سال تا حجاب دوازدهم هزار سال، و یکی از حجب حجاب نبوت بود که حضرت نبی بود و تمام قرآن و احکام و علوم باو افاضه شده بود پس از آن بتوسط قلم در لوح محفوظ شده که میفرماید: بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ بروج آیه ۲۱ و ۲۲. سپس در ماه مبارک رمضان در لیله القدر لیله مبارکه نازل شد در آسمان اول که میفرماید: شَهْرُ رَمَضانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ بقره آیه ۱۸۱، و میفرماید: حم وَ الْكِتابِ الْمُبِينِ إِنَّا أَنْزَلْناهُ فِي لَيْلَةٍ مُبارَكَةٍ دخان آیه ۱ و ۲، و میفرماید: إِنَّا أَنْزَلْناهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ قدر آیه ۱. پس از آن بر قلب مطهر حضرت رسالت بتوسط جبرئیل روح الامین که میفرماید: فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ بقره آیه ۹۱، و میفرماید: وَ إِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعالَمِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ شعراء آیه ۱۹۱- الی ۱۹۳. و از این آیه استفاده میشود که آن مرتبه اولی نبوت بوده که فرمود:

كنت نبيا و آدم بين الماء و الطين

و این مرتبه اخیره مقام رسالت است که مأمور بانذار شده.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا اولا و آخرا.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۴] .... ص : ۳۲۸

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَ لا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِماً أَوْ كَفُوراً (۲۴)

پس صبر کن از برای حکم پروردگارت و اطاعت مکن اهل معاصی یا کفار را.

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ در تلاوت قرآن و ابلاغ احکام و دعوت بتوحید و اطاعت پروردگار و ترک مخالفت و سایر آنچه مأمور میشوی از پروردگار خود و لو هر چه بشما اذیت کنند، کذاب گویند ساحر و مفتریات شمارند، سنگ بقدمهایت زنند، خاکروبه و شکمبه شتر بر سرت بریزند، و طومار تمام کنند که احدی بتو و اتباع تو

چیزی نفروشند، و سه سال در شعب ابی طالب بسختی زندگی کنی عاقبت در مقام قتلت برآیند تا عبا ب.....j...بپیچند تا نفس در سینه ات حبس شود، و دور خانه شما را احاطه کنند که شبانه بریزند و شما را قطعه قطعه کنند تا عاقبت هجرت کنی، بیایند در جنگ با شما در بدر و حنین و احزاب و احد، و چه اندازه از صحابه تو را بکشند و شهید کنند باید در تمام اینها صبر کنی و تحمل نمایی و بدستورات الهی رفتار کنی و دست از وظائف الهی بر نداری.

وَ لا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِماً أَوْ كَفُوراً نکره در سیاق نفی افاده عموم دارد هیچ آثم اهل معاصی و هیچ کافر از مشرک یهود و نصاری را نباید توقعات آنها را انجام دهی و لو هر چه بشما وعده ریاست و مال و جاه دهند، و هیچ خواهشهای آنها نپذیری و دست از دعوت بر نداری و بوظائف رسالتت عمل نمایی.

اقول: ظاهرا مراد از آثم آن کفار و مشرکین هستند که از قابلیت هدایت افتاده اند و هرگز ایمان نمیآورند و چنانچه در باب شهادت میفرماید: وَ مَنْ يَكْتُمْها فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ اثم قلب همان سیاهی دل و قساوت قلب است که هیچ در او اثر نمیگذارد، و ممکن است مطلق عاصیان باشد زیرا هر معصیتی یک خال سیاه در قلب احداث میکند هر چه زیاد شود معصیت این خال بزرگ میشود تا آنکه اگر تمام قلب را گرفت در یک حدیث میفرماید:

(لا یرجی بخیر)

و در حدیث دیگر میفرماید:

(صار قلبه منکوسا).

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۵] .... ص : ۳۲۹

وَ اذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَ أَصِيلًا (۲۵)

و یاد کن نام پروردگار خود را صبحگاهان و شبانگاه، و این تعبیر به بکره و اصیلا ممکن است اشاره باشد بدوام یعنی شب و روز، و مراد از ذکر پروردگار دعوت بتوحید باشد که دائما مشغول برسالت خود باش، ممکن است مراد صلوات مفروضه باشد و مراد از بکره و اصیل من البکره که صلوه صبح باشد الی الاصیل که صلوه عشاء باشد. چنانچه میفرماید: يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْراً كَثِيراً وَ سَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَ أَصِيلًا احزاب آیه ۴۱، و میفرماید: إِنَّا أَرْسَلْناكَ شاهِداً وَ مُبَشِّراً وَ نَذِيراً لِتُؤْمِنُوا

بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ تُعَزِّرُوهُ وَ تُوَقِّرُوهُ وَ تُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَ أَصِيلًا

فتح آیه ۸ و ۹. و از شواهد این دعوی یکی آنکه پس از دعوت بتوحید و رسالت اولین تکلیف دعوت بنماز بود، و دیگر آنکه در آیه بعد میفرماید:

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۶] .... ص : ۳۳۰

وَ مِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَ سَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا (۲۶)

و بعضی از شب را پس سجده کن برای خدا و تسبیح کن او را شب طولانی که اشاره بصلاه لیل است چنانچه میفرماید: وَ مِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَةً لَكَ عَسى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقاماً مَحْمُوداً اسراء آیه ۸۱. که گفتند: نماز شب بر آن حضرت واجب بود و بر امت مستحبّ.

وَ مِنَ اللَّيْلِ من تبعیضیه است یعنی بعض شب که نصف اخیر است.

فَاسْجُدْ لَهُ که صلوه لیل است وَ سَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا چنانچه در روایت است که خدمت حضرت رضا (ع) سؤال کردند

قالوا: ما ذلك التسبيح؟- قال: صلوه الليل.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۷] .... ص : ۳۳۰

إِنَّ هؤُلاءِ يُحِبُّونَ الْعاجِلَةَ وَ يَذَرُونَ وَراءَهُمْ يَوْماً ثَقِيلًا (۲۷)

بدرستی که این کفار و آثمین دوست میدارند این دنیای عاجله را و میاندازند عقب سر روز سخت سنگین را. اهل دنیا یا معتقد بآخرت نیستند یا اهمیت باو نمیدهند و میگویند: پهلوان زنده را عشق است، یا غافل از آخرت هستند چنان حب دنیا چشم و گوش آنها را پر کرده که ابدا بفکر قیامت نیستند یا خود را معاف میدانند و و میگویند: خدا کریم است یا آنکه میگویند: ما فعلا جوانیم و خیال مردن نداریم بعدها که پیر میشویم و از کار میافتیم توبه میکنیم، یا فریب شیطان و نفس اماره و شیاطین انسی و هم مسلکان و همقطاران خود را میخورند یا امور دیگر که بکلی آخرت را کنار انداخته و غرق دنیا شده اند چنانچه میفرماید: فَلْيُقاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَياةَ الدُّنْيا بِالْآخِرَهِ نساء آیه ۷۶. تا اینکه دنیایی که محفوف بهمه گونه بلاء است و هیچ اعتبار ندارد و فانی و نابود میشود کسی خبر از فردایش ندارد که هست یا نیست میشود در جنب آخرت که ثابت و باقی است و تغییر پذیر نیست لذا

میفرماید: وَ مَا الْحَیاهُ الدُّنْیا إِلَّا لَعِبٌ وَ لَهْوٌ وَ لَلدَّارُ الْآخِرَهُ خَیْرٌ لِلَّذِینَ یَتَّقُونَ أَ فَلا تَعْقِلُونَ انعام آیه ۳۲.

إِنَّ هؤُلاءِ اشاره به آثما او کفورا است.

یُحِبُّونَ الْعاجِلَهَ که دنیا و زخارف آن است.

وَ یَذَرُونَ وَراءَهُمْ پشت بآخرت کرده و رو بدنیا.

یَوْماً روز قیامت است ثَقِیلًا شدت عذاب و سؤال و جواب و میزان و نامه عمل و سایر شدائد قیامت است.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۸] .... ص : ۳۳۱

نَحْنُ خَلَقْناهُمْ وَ شَدَدْنا أَسْرَهُمْ وَ إِذا شِئْنا بَدَّلْنا أَمْثالَهُمْ تَبْدِیلًا (۲۸)

ما خلق کردیم آنها را و محکم کردیم قوای آنها را و اجزاء بدنی آنها را و اگر بخواهیم تبدیل میکنیم آنها را بامثال آنها تبدیل کردنی.

نَحْنُ خَلَقْناهُمْ که از یک نطفه متعفن نجس که مبدأ نشو آدمی است.

وَ شَدَدْنا أَسْرَهُمْ بعضی گفتند: مفاصل آنها، بعضی گفتند: قوای آنها، بعضی گفتند: جثه آنها، بعضی گفتند: تکلیف بر گردن آنها گذاشتیم مثل قید که بپای اسیر میزنند که فرار نکند که ما تعبیر بکند میکنیم، بعضی گفتند: راه و چاه.

اقول: ظاهرا مراد رشد است در جمیع اعضاء و جوارح و قوای نفسانیه از عقل و شعور و فهم و ادراک و امثال اینها.

وَ إِذا شِئْنا اگر بخواهیم و حکمت و مصلحت داشته باشد و صلاح بدانیم.

بَدَّلْنا آنها را هلاک میکنیم و بجای آنها.

أَمْثالَهُمْ یک دسته دیگر از بشر خلق میکنیم آنهم.

تَبْدِیلًا چه تبدیلی که اثری از آنها باقی نماند که گفتند:

هر که آمد عمارتی نو ساخت رفت و منزل بدیگری پرداخت

لکن برای اتمام حجت و زیادتی عقوبت آنها آنها را نگه داشته ایم که میفرماید:

وَ لا یَحْسَبَنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا أَنَّما نُمْلِی لَهُمْ خَیْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّما نُمْلِی لَهُمْ لِیَزْدادُوا إِثْماً وَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِینٌ آل عمران آیه ۱۸۲.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۹] .... ص : ۳۳۲

إِنَّ هذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شاءَ اتَّخَذَ إِلى رَبِّهِ سَبِيلًا (۲۹)

این آیات شریفه تذکره و گوشزد بندگان است پس کسی که بخواهد بگیرد بسوی پروردگارش راهی را. خداوند ارسال رسل و انزال کتب و جعل احکام و اوامر و نواهی برای بشر فرموده و اسباب و قوی و عقل و شعور و ادراک عنایت کرده که هر که بخواهد سعادتمند شود و رستگاری پیدا کند بتواند و راه عذر بر آنها بسته شود و حجت بر آنها تمام شود لکن فاعلیت فاعل از هر جهت تمام است ولی قابلیت قابل هم شرط است لذا میفرماید ما کار خود را تمام کردیم.

إِنَّ هذِهِ تَذْكِرَةٌ این قرآن مجید و آیات شریفه برای این است که بندگان از خواب غفلت بیدار شوند و بخود بیایند.

فَمَنْ شاءَ که هر کس بخواهد بتواند و تمام وسائل بر او فراهم شده که.

اتَّخَذَ إِلى رَبِّهِ سَبِيلًا طرق الی اللّه ایمان و اخلاق فاضله و اعمال صالحه است بعکس سبل شیطان کفر و شرک و عناد و ضلالت و صفات خبیثه و اعمال سیئه است، گروهی این گروهی آن پسندند:

هر چه هست از اقامت ناساز بی اندام ما است ور نه تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۳۰] .... ص : ۳۳۲

وَ ما تَشاؤُنَ إِلاَّ أَنْ يَشاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كانَ عَلِيماً حَكِيماً (۳۰)

و نمیخواهید مگر آنچه مشیت الهی تعلق بگیرد بدرستی که خداوند دانا و حکیم است. انسان و لو فاعل مختار است جبر در کار نیست ولی مستقل در فعلی هم نیست که هر چه بخواهد بکند بتواند خود و تمام اسباب فعل و تمام قوای او تحت قدرت است: ما قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوها قائِمَةً عَلى أُصُولِها فَبِإِذْنِ اللَّهِ حشر آیه ۵.

خداوند میداند کی قابل هدایت است او را تأیید و توفیق و تسدید میفرماید و کی از قابلیت هدایت افتاده او را بخود وامیگذارد و بسا بسیار از موارد جلوگیری میکند زیرا اگر آنها را بخود واگذارد فساد در زمین بسیار میشود. این کفار و مشرکین و ضالین و مضلین و فساق و آثمین و شیاطین و معاندین یک نفر مؤمن صالح را در روی زمین

نمیگذاشتند، این ظالمین ظلم خود را باعلی درجه میرسانیدند موقعی که شیطان گفت: قالَ رَبِّ بِما أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ که مقصودش معصومین است که شیطان بآنها راه ندارد خداوند در جواب او فرمود: قالَ هذا صِراطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ إِنَّ عِبادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغاوِينَ وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ لَها سَبْعَةُ أَبْوابٍ لِكُلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ حجر آیه ۳۹ الی ۴۴. و میفرماید: فَإِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجِيمِ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَلى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ إِنَّما سُلْطانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَ الَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ نحل آیه ۱۰۰ الی ۱۰۲، و نیز میفرماید:

إِنَّ عِبادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطانٌ وَ كَفى بِرَبِّكَ وَكِيلًا اسراء آیه ۶۷. لذا میفرماید:

وَ ما تَشاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشاءَ اللَّهُ

سر شب سر تخت و تاراج داشت سحرگه نه تن سر نه سر تاج داشت

چه بسیار مشاهده کرده ایم که این ظلمه و کفار یک مقاصد مهم بزرگی در نظر دارند و تمام اسباب هم برای آنها فراهم لکن از قدرت آنها بیرون میرود چون مشیت حق تعلق نگرفته و چه بسا اشخاصی که دست آنها از تمام وسائل کوتاه است و مأیوس و ناامید هستند بکمال سهولت مطلوب آنها انجام میگیرد. از امیر المؤمنین است که: هر چه همت کردم بر انجام امری و انجام نگرفت عرفت أن المدبر غیری.

إِنَّ اللَّهَ كانَ عَلِيماً حَكِيماً میداند کی قابل هدایت است و کی از قابلیت افتاده و حکیم است که میداند چه فعلی مصلحت دارد و چه فعلی مفسده و چه موقعی باید نعمت بفرستد و چه موقعی بلا نازل کند کی باید صحت داشته باشد کی باید مریض کی غنی کی فقیر.

جهان چون چشم و گوش و خال و ابرو است که هر چیزی بجای خویش نیکو است.

[سوره الإنسان (۷۶): آیه ۳۱] .... ص : ۳۳۳

يُدْخِلُ مَنْ يَشاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَ الظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذاباً أَلِيماً (۳۱)

ص: ۳۳۳

داخل میفرماید هر که بخواهد در رحمت خود و ظالمین را آماده کرده برای آنها عذاب دردناک را.

يُدْخِلُ مَنْ يَشاءُ فِي رَحْمَتِهِ کسانی که قابل هدایت هستند و لیاقت شمول رحمت دارند خداوند منع فیض از آنها نمیکند مشمول تفضلات خود میفرماید چه در دنیا توفیق میدهد و تأیید میکند و چه در آخرت از کلیه عقوبات و اوضاع قیامت و و شدائد محشر نجات میدهد و بنعم بهشت نائل میفرماید.

وَ الظَّالِمِينَ اعم از ظلم بدین و مقدسات دینیه و چه ظلم بغیر بانبیاء و مقربان درگاه الهی و مؤمنین و چه ظلم بنفس از ترک واجبات و فعل محرمات باندازه ای که باعث سلب ایمان شود و از قابلیت رحمت بیندازد.

أَعَدَّ لَهُمْ آماده فرموده از برای آنها که خداوند قبلا ایجاد فرموده.

عَذاباً أَلِيماً عذاب دردناک را. و بالجمله کسانی که قابلیت هدایت را دارند و هدایت شدند مشمول رحمت الهی و کسانی که خود را از قابلیت انداختند و بر کفر و ضلالت و ظلم بمعنی مذکور باقی ماندند گرفتار عذاب الیم میشوند چنانچه میفرماید:

قالَ عَذابِی أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشاءُ وَ رَحْمَتِی وَسِعَتْ كُلَّ شَیْ ءٍ فَسَأَكْتُبُها لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكاةَ وَ الَّذِينَ هُمْ بِآياتِنا يُؤْمِنُونَ اعراف آیه ۱۵۵.

هذا آخر ما اردنا فی تفسیر سوره المبارکه هل اتی و یأتیه تفسیر سوره المرسلات و الجزء الاخیر من القرآن بتوفیق اللَّه و تأییده و تسدید و عونه ان شاء اللَّه تعالی، و الحمد للَّه و الصلاه و السلام علی رسول اللَّه و آله ال اللَّه و علی سائر انبیاء اللَّه و اولیاء اللَّه، و اللعنه الدائمه علی اعدائهم اعداء اللَّه. و انا العبد الذلیل الحقیر الخائف المستجیر المسمی بالسید عبد الحسین و المدعو بالطیب غفر اللَّه ذنوبه و یعفو عن سیئاته و یدخله فی رحمته.

سوره المرسلات .... ص : ۳۳۵

اشاره

اما فضلها:

فعن ابن بابویه مسندا عن الصادق (ع): (أن من قرأها عرف اللّه بینه و بین محمد (ص)

و

عن خواص القرآن مرسلا عن النبی (ص): (ان من قرأها کتب انه لیس المشرکین)).

[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۱ تا ۵] .... ص : ۳۳۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ

وَ الْمُرْسَلاتِ عُرْفاً (۱) فَالْعاصِفاتِ عَصْفاً (۲) وَ النَّاشِراتِ نَشْراً (۳) فَالْفارِقاتِ فَرْقاً (۴)

فَالْمُلْقِیاتِ ذِکْراً (۵)

پنج قسم است که خداوند قسم یاد میکند بر اثبات یوم القیامه و آنچه وعده داده شد.

وَ الْمُرْسَلاتِ عُرْفاً سه تفسیر کرده اند:

یک: مراد باران و امطار است که در پی یکدیگر ریزش میکند مثل کاکل اسب که در گردن اسب است که خداوند ارسال فرموده و عرف همان گیسوان و یال اسب است یعنی باران شبیه آن است.

دو: مراد ملائکه هستند که بر انبیاء فرستاده شده اند برای احکام و دستورات از اوامر و نواهی، و مراد عرفا تمام مطابق حکمت و مصلحت است و معارف الهیه است.

سه: مراد پیغمبران هستند که فرستادگان الهی هستند برای تبلیغ امت بمعارف الهیه از عقائد حقه و صفات حمیده و افعال حسنه و فرائض و نواهی و مواعظ کافیه شافیه.

اقول: آنچه از جانب حق بر بندگان نازل میشود از برکات و تفضلات و نعم الهیه

دینیه و دنیویه و اخرویه از ملائکه و انبیاء و رحمت و مغفرت و نعمت مرسلات الهیه است، و المرسلات جمع محلی بلام افاده عموم دارد و مکرر گفته ایم که تفسیرات بیان مصادیق است و منافی با عموم نیست. این اول قسم است پس از آن:

فَالْعاصِفاتِ عَصْفاً لذا تعبیر بفا کرده قسم بعد از قسم، و عصف را گفتند: باد شدید که وزیدن میکند و هوا را تلطیف میکند و میکروبات را برطرف میکند و اشجار و نباتات و ریاحین را خرم میکند.

اقول: عصف در قرآن مجید اطلاقاتی دارد مثل: وَ الْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَ الرَّیْحانُ الرحمن آیه ۱۲ بمعنی برگهای حبوبات و ریاحین، و مثل: فَجَعَلَهُمْ کَعَصْفٍ مَأْکُولٍ فیل آیه ۵ بمعنی گوشت جویده یا برگ ریخته شده مأکول حیوانات، و مثل: جاءَتْها رِیحٌ عاصِفٌ یونس آیه ۱۲ باد تند، و مثل: فِی یَوْمٍ عاصِفٍ ابراهیم آیه ۱۸ خاکستری که بتوسط باد پراکنده در هوا میشود. و در اینجا شدت شدیدی است که تمام را در هم میکوبد.

وَ النَّاشِراتِ نَشْراً برانگیختن که تمام جن و انس حتی حیوانات در قیامت زنده میشوند و لذا یکی از اسامی قیامت یوم النشور است، و چند تفسیر شده یکی:

بادهایی که ابرها را پراکنده میکنند و مواد مائیه آنها ریزش میکند باران میبارد، دیگر ملائکه که نشر کتب میکنند مثل صحف انبیاء و کتب آسمانی، دیگر باران که نشر نباتات و گیاهان میکند و از زمین میرویاند چنانچه میفرماید: وَ اللَّهُ الَّذِی أَرْسَلَ الرِّیاحَ فَتُثِیرُ سَحاباً فَسُقْناهُ إِلی بَلَدٍ مَیِّتٍ فَأَحْیَیْنا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِها کَذلِکَ النُّشُورُ فاطر آیه ۹.

فَالْفارِقاتِ فَرْقاً اموری که فرق میگذارد بین حق و باطل هدایت و ضلالت واجب و حرام ایمان و کفر علم و جهل سعادت و شقاوت حسن و قبح خیر و شر و امثال اینها مثل آیات شریفه قرآن و احکام نازله بر انبیاء و ملائکه نازله بر رسل و بین نجات و هلاکت و نعمت و بلا بهشت و جهنم و نفع و ضرر و امثال اینها.

فَالْمُلْقِیاتِ ذِکْراً القاء انداختن شی ء است نزد غیر، و القاء ذکر ملائکه

بر انبیاء و انبیاء بر امم و علماء بر جهّال، و ذکر قرآن مجید است و بیان احکام و دستورات الهی برای ذکر بندگان و اتمام حجت و تنبیه غفله و آگاهی امت و هدایت و ارشاد و مواعظ و انذار از مخالفت چه امور اعتقادیه از توحید و نبوت و معاد که اصول دین است و عدل و امامت که از اصول مذهب است، و از اخلاق و صفات حمیده و ملکات حسنه و ازاله صفات قبیحه و ملکات رذیله، و از اعمال حسنه و فرائض الهیه و اطاعت اوامر الهیه و ازاله صفات معاصی و مخالفت نواهی الهیه تمام ملقیات ذکر است، و قسم یاد کردن الهی به أیمان مذکوره بر این است که تمام دلالت دارد بر قدرت و عظمت خداوند متعال.

[سوره المرسلات (۷۷): آیه ۶] .... ص : ۳۳۷

عُذْراً أَوْ نُذْراً (۶)

که این اقسام برای دو امر است یکی عذرا که فردای قیامت نگویند ما نمیدانستیم و خبر نداشتیم چنانچه میفرماید: وَ لَوْ أَنَّا أَهْلَکْناهُمْ بِعَذابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقالُوا رَبَّنا لَوْ لا أَرْسَلْتَ إِلَیْنا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آیاتِکَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَ نَخْزی طه آیه ۱۳۴ و نیز میفرماید: وَ لَوْ لا أَنْ تُصِیبَهُمْ مُصِیبَهٌ بِما قَدَّمَتْ أَیْدِیهِمْ فَیَقُولُوا رَبَّنا لَوْ لا أَرْسَلْتَ إِلَیْنا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آیاتِکَ وَ نَکُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ قصص آیه ۴۷.

امر دوم نذرا که انذار فرماید که دست از شرک و کفر و فسق و فجور بردارند و از عذاب الهی بترسند، بالجمله مؤمنین انذار میشوند و کفار حجت بر آنها تمام میشود و راه عذر بسته میشود.

[سوره المرسلات (۷۷): آیه ۷] .... ص : ۳۳۷

إِنَّما تُوعَدُونَ لَواقِعٌ (۷)

جواب قسم است جز این نیست که آنچه وعده داده شده اید هر آینه وقوع پیدا میکند و تخلف پذیر نیست آنچه وعده داده شده.

سر تا سر قرآن اما بر اهل ایمان و تقوی و عاملین باعمال صالحه بهشت و حور و قصور بلکه در دنیا مشمول نعم و تفضلات الهی و راحتی موت و سعه قبر و بهشت عالم برزخ و بشارات ملائکه و بعث با صورت نورانی و نامه بدست راست و حساب یسیر و حشر با انبیاء و ائمه و نعمتهای بهشت و سایر تفضلات، و اما بر کفار و مشرکین و ضالین

و مضلین و مبدعین و ناصبین و بالجمله غیر مؤمنین بلاهای دنیوی و سختی جان دادن و عذاب قبر و عالم برزخ و صحرای محشر و خلود در آتش و حشر با شیاطین و سایر عقوبات.

[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۸ تا ۱۱] .... ص : ۳۳۸

فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ (۸) وَ إِذَا السَّماءُ فُرِجَتْ (۹) وَ إِذَا الْجِبالُ نُسِفَتْ (۱۰) وَ إِذَا الرُّسُلُ أُقِّتَتْ (۱۱)

پس زمانی که ستاره ها تاریک میشود و نور آنها گرفته میشود و زمانی که آسمان شکاف بر میدارد و زمانی که کوه ها پاشیده میشود و زمانی فرستاده گان نگاه داشته میشوند.

فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ نجوم تمام این کرات جویه از شمس و قمر و سیارات و ثوابت طمس میشوند، طمس نور و روشنایی آنها گرفته میشود و تاریک میشود چنانچه میفرماید: فَطَمَسْنا أَعْيُنَهُمْ قمر آیه ۳۷. وَ لَوْ نَشاءُ لَطَمَسْنا عَلى أَعْيُنِهِمْ یس آیه ۶۶، مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهاً نساء آیه ۵۰، و در بسیاری از آیات اشاره باین دارد مثل إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَ إِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ تکویر آیه ۱ و ۲ و غیر آن.

وَ إِذَا السَّماءُ فُرِجَتْ چنانچه میفرماید: إِذَا السَّماءُ انْشَقَّتْ و میفرماید: إِذَا السَّماءُ انْفَطَرَتْ و میفرماید: يَوْمَ نَطْوِي السَّماءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ انبیاء آیه ۱۰۴.

وَ إِذَا الْجِبالُ نُسِفَتْ کوه ها از جا کنده میشود چنانچه میفرماید: وَ إِذَا الْجِبالُ سُيِّرَتْ تکویر آیه ۳، و میفرماید: وَ حُمِلَتِ الْأَرْضُ وَ الْجِبالُ فَدُكَّتا دَكَّةً واحِدَةً الحاقه آیه ۱۴، و غیر اینها از آثار قیامت.

وَ إِذَا الرُّسُلُ أُقِّتَتْ انبیاء و مرسلین را خداوند مجتمع میفرماید در صحرای محشر برای شهادت در حق امتهای خود چنانچه میفرماید: يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ ما ذا أُجِبْتُمْ ... الایه مائده آیه ۱۰۸. و نیز میفرماید: فَكَيْفَ إِذا جِئْنا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَ جِئْنا بِكَ عَلى هؤُلاءِ شَهِيداً مائده آیه ۴۴.

[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۱۲ تا ۱۵] .... ص : ۳۳۸

لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ (۱۲) لِيَوْمِ الْفَصْلِ (۱۳) وَ ما أَدْراكَ ما يَوْمُ الْفَصْلِ (۱۴) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (۱۵)

برای چه روزی مدت معین شده برای روز فصل قضاء بین عباد و درک نمیکنی شدت و سختی یوم الفصل را ویل در آن روز برای تکذیب کنندگان است.

لِأَیِّ یَوْمٍ أُجِّلَتْ مکرر در مکرر کفار از انبیاء میپرسند که این وعده قیامت که شما میدهید پس چه روزی است مثل اینکه گفتند: وَ یَقُولُونَ مَتی هذَا الْوَعْدُ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ یس آیه ۴۹، و مثل: یَسْئَلُونَکَ عَنِ السَّاعَهِ أَیَّانَ مُرْساها اعراف آیه ۱۸۶ نازعات آیه ۴۲، و علم ساعت مخصوص بذات اقدس او است: إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَهِ لقمان آیه ۳۴. لذا جواب باوصاف قیامت و آثار آن داده میشود میفرماید:

لِیَوْمِ الْفَصْلِ یکی از اسامی قیامت یوم الفصل است که خداوند حق هر ذی حقی را اداء میکند چنانچه میفرماید: إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ الَّذِینَ هادُوا وَ الصَّابِئِینَ وَ النَّصاری وَ الْمَجُوسَ وَ الَّذِینَ أَشْرَکُوا إِنَّ اللَّهَ یَفْصِلُ بَیْنَهُمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ إِنَّ اللَّهَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ شَهِیدٌ حج آیه ۱۷، إِنَّ رَبَّکَ هُوَ یَفْصِلُ بَیْنَهُمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ فِیما کانُوا فِیهِ یَخْتَلِفُونَ سجده آیه ۲۵ لَنْ تَنْفَعَکُمْ أَرْحامُکُمْ وَ لا أَوْلادُکُمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ یَفْصِلُ بَیْنَکُمْ وَ اللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ بَصِیرٌ ممتحنه آیه ۳ و غیر اینها از آیات هر که از اهل عذاب است بمقدار استحقاقش عذاب میکند و هر که اهل نجات است بمقدار قابلیتش ثواب میبخشد.

وَ ما أَدْراکَ ما یَوْمُ الْفَصْلِ که چه اندازه سخت و شدید است که بمقدار ذره ای از اعمال خیر و شر فروگذارده نمیشود: فَمَنْ یَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّهٍ خَیْراً یَرَهُ وَ مَنْ یَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّهٍ شَرًّا یَرَهُ زلزال آیه ۷ و ۸.

وَیْلٌ یَوْمَئِذٍ لِلْمُکَذِّبِینَ مکرر اشاره شده ویل اسمی داریم و وصفی اما اسمی چاه ویل است در قعر جهنم که عذاب جهنم از آن چاه است که جای منافقین است:

إِنَّ الْمُنافِقِینَ فِی الدَّرْکِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ نساء آیه ۱۴۴.

تنبیه: جمع بین دو آیه باین است که مکذبین همان منافقین هستند که تکذیب امر ولایت و وصایت و خلافت امیر المؤمنین (ع) کردند با اینکه مصداق اهم آیه است و تنافی با عموم آیه ندارد و مراد کسانی که تکذیب انبیاء کردند که شامل تمام مشرکین و کفار و ضالین و مبدعین و منکر ضروریات دین و مذهب میشود زیرا

تکذیب یک حکم از احکام دین صدق میکند که مکذب است و آیه ان المنافقین منافی نیست چون اثبات شی ء نفی ما عدا نمیکند، و اما وصفی یعنی بدا بحال مکذبین و وای بحال آنها و این معنی صدق میکند که از اول موت و حال احتضار در شکنجه و عذاب هست الی الابد و آنی را حتی ندارد.

[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۱۶ تا ۱۹] .... ص : ۳۴۰

أَ لَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ (۱۶) ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ (۱۷) كَذلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ (۱۸) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (۱۹)

آیا هلاک نکردیم اولین را پس از آن تابع آنها قرار میدهیم آخرین را و همین نحو رفتار میکنیم بمجرمین ویل در آن روز برای مکذبین است.

أَ لَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ قوم نوح عاد ثمود لوط قوم شعیب فرعونیان که بغرق و طوفان و باد و صیحه و صاعقه و خسف و امطار حجاره تمام را هلاک کردیم.

ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ ثم برای تراخی است که همین نحو عذاب میکنیم آخرین را در جنگ بدر و حنین و احزاب و جمل و صفین و خوارج تا در زمان ظهور حضرت بقیه اللّه و دوره رجعت، اینها بلاهای دنیوی آنها است تا بعذابهای آخرتی: فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذابِ مُشْتَرِكُونَ إِنَّا كَذلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ الصافات آیه ۳۲ و ۳۳.

كَذلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ مجرم کسی را گویند که مستحق جرم باشد و این شامل تمام کفار و مشرکین و طبیعی و دهری و یهود و نصاری و مجوس و نواصب و مخالفین و معاندین و ظالمین و فساق و فجار که استحقاق عذاب دارند میشود.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ تفسیرش گذشت.

[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۲۰ تا ۲۴] .... ص : ۳۴۰

أَ لَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ ماءٍ مَهِينٍ (۲۰) فَجَعَلْناهُ فِي قَرارٍ مَكِينٍ (۲۱) إِلى قَدَرٍ مَعْلُومٍ (۲۲) فَقَدَرْنا فَنِعْمَ الْقادِرُونَ (۲۳) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (۲۴)

آیا خلق نکردیم ما شما را از آب پستی پس قرار دادیم او را در جایگاه مخصوص تا مقدار معین معلوم پس تقدیر فرمودیم و قدرت نمایی کردیم پس خوب تقدیر کننده ایم.

أَ لَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ ماءٍ مَهِينٍ از نطفه که منی باشد که پست ترین نجاسات است

حتی از بول و عذره و خون و از کثافات اغذیه گرفته شده که از امیر المؤمنین است فرمود:

(اوله نطفه قذره و اخره جیفه نتنه و بینهما حامل العذره).

فَجَعَلْناهُ فِی قَرارٍ مَکِینٍ صلب پدران ثم رحم مادران.

إِلی قَدَرٍ مَعْلُومٍ از شش ماه الی یک سال و اکثر نه ماه و تحولاتی پیدا گردید علقه خون بسته شده مضغه گوشت جویده تا لحم و عظام و صورت بندی و اعضاء و جوارح تا روح دمیده شد آیا همچو خدایی قدرت ندارد که شما را زنده کند روز قیامت.

فَقَدَرْنا فَنِعْمَ الْقادِرُونَ کیست مثل آن احدی قدرت بر کوچکترین تحولات ندارد فنعم القادرون تماما بجا و بموقع و موافق حکمت و مصلحت که اگر یک عضو ناقص باشد یا یک رگ جابجا رود روزگار شما را سیاه میکند.

وَیْلٌ یَوْمَئِذٍ لِلْمُکَذِّبِینَ تفسیرش گذشت.

[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۲۵ تا ۲۸] .... ص : ۳۴۱

أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ کِفاتاً (۲۵) أَحْیاءً وَ أَمْواتاً (۲۶) وَ جَعَلْنا فِیها رَواسِیَ شامِخاتٍ وَ أَسْقَیْناکُمْ ماءً فُراتاً (۲۷) وَیْلٌ یَوْمَئِذٍ لِلْمُکَذِّبِینَ (۲۸)

آیا قرار ندادیم و جعل نکردیم زمین را کفایت کننده زنده ها و مرده ها و جعل نکردیم در این زمین کوه های بلند مرتفع و سیراب نکردیم شما را آب گوارا ویل در آن روز برای مکذبین است.

أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ کِفاتاً که در روی زمین زندگانی کنید و سکونت کنید و از فواکه و حبوبات و بقولات معادن آن بهره برداری کنید و امور زندگانی خود را تأمین کنید.

أَحْیاءً وَ أَمْواتاً دو نحوه تفسیر شده یکی آنکه زمین را دو قسمت کردیم یک قسمت زنده برای سکونت در منازل و کشت و زرع و کسب و تجارت و معاشرت و مراوده و یک قسمت اموات بیابانها برای مسافرت و سیر در بلاد.

دیگر آنکه زمین را قرار دادیم که احیاء شما در روی او سکونت کنند و اموات شما در زیر زمین دفن شوند.

وَ جَعَلْنا فِيها رَواسِيَ شامِخاتٍ کوه ها که بمنزله لنگر است برای نگهداری زمین در روی آب و هوا، و چشمه های آب و استخراج معادن و استفاده از حجاره آنها.

وَ أَسْقَيْناکُمْ ماءً فُراتاً رودخانه ها و نهرها و باران و برف و چشمه سارها و چاهها که در هر نقطه دسترس شما باشد.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُکَذِّبِينَ با مشاهده این آثار قدرت و این تفضلات و نعم باز تکذیب میکنند و منکر بعث و نشور میشوند.

[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۲۹ تا ۳۴] .... ص : ۳۴۲

انْطَلِقُوا إِلى ما کُنْتُمْ بِهِ تُکَذِّبُونَ (۲۹) انْطَلِقُوا إِلى ظِلٍّ ذِی ثَلاثِ شُعَبٍ (۳۰) لا ظَلِيلٍ وَ لا يُغْنِی مِنَ اللَّهَبِ (۳۱) إِنَّها تَرْمِی بِشَرَرٍ کَالْقَصْرِ (۳۲) کَأَنَّهُ جِمالَتٌ صُفْرٌ (۳۳)

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُکَذِّبِينَ (۳۴)

بروید بسوی آنچه بودید باو تکذیب میکردید بروید بسوی سایه ای که صاحب سه شعبه است نه سایه بان است برای شما و نه شما را بی نیاز میکند از التهاب محققا آن شعله های آن مثل تیر پرتاب که در عظمت و بزرگی مثل قصر مینماید اینکه شتری است زرد رنگ ویل در آن روز برای تکذیب کنندگان.

این آیات را دو نحوه تفسیر کردند: یک نحوه که نوع مفسرین گفتند:

انْطَلِقُوا خطاب ملائکه عذاب است که چون از قبر بیرون میآید میگویند:

بروید طرف چپ صحرای محشر، و انطلاق نقل از مکانی است بمکان دیگر بدون مکث و تأمل چنانچه میفرماید: يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْداثِ سِراعاً کَأَنَّهُمْ إِلى نُصُبٍ يُوفِضُونَ معارج آیه ۴۳.

یا خزنه جهنم است که خطاب میرسد: خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ثُمَّ فِی سِلْسِلَةٍ ذَرْعُها سَبْعُونَ ذِراعاً فَاسْلُکُوهُ- الی قوله- لا يَأْکُلُهُ إِلَّا الْخاطِؤُنَ الحاقه آیه ۳۰ الی ۳۸، و نیز میفرماید: وَ سِيقَ الَّذِينَ کَفَرُوا إِلى جَهَنَّمَ زُمَراً- الی قوله- قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوابَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَکَبِّرِينَ زمر آیه ۷۱ و ۷۲.

إِلى ما کُنْتُمْ بِهِ تُکَذِّبُونَ منکر بعث و حشر و نشر و جهنم و عذاب شدید.

انْطَلِقُوا إِلى ظِلٍّ ذِی ثَلاثِ شُعَبٍ اما در صحرای محشر دودی و آتشی میآید

سه شعبه دارد یکی از بالای سر و یکی از طرف راست و یکی از طرف چپ اطراف آنها را احاطه میکند مثل خیمه که تمام اطراف را احاطه کرده حتی یفرغ من الحساب، و اما در جهنم آتش جهنم سیاه و ظلمانی تمام اطراف آنها را گرفته: كُلَّما أَرادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْها مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيها حج آیه ۲۲، كُلَّما أَرادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْها أُعِيدُوا فِيها وَ قِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ سجده آیه ۲۰.

لا ظَلِيلٍ وَ لا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ این ظل ثلاث شعبه نه سایه دارد که در زیر آن استراحت کنند و نه بی نیاز میکند آنها را از شراره آتش.

إِنَّها تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ قصر عمارتی است بسیار مرتفع بیوت آن تو در تو شراره های آتش مثل قصر در بزرگی و ارتفاع است و مثل تیر که به نشان میخورد بآنها متوجه میشود.

كَأَنَّهُ جِمالَتٌ صُفْرٌ آتش جهنم در سیاهی بزردی میزند که مثل شتر سیاه که میل بزردی دارد که زرد و سیاه است.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ تفسیرش گذشت.

نحوه دوم در تفسیر این آیات که مستفاد از اخبار میشود که مراد از انْطَلِقُوا إِلى ما كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ اینکه چون عطش بر آنها شدت میکند ملائکه میگویند که:

آب نزد امیر المؤمنین است که ساقی کوثر است که شما ولایت و خلافت و امامت و وصایت او را تکذیب میکردید بروید نزد او چون میآیند بآنها خطاب میشود که بروید نزد ظل ذی ثلاث شعب که فلان و فلان و فلان باشد که در تاریکی و ظلمت هستند و اینها بی نیاز نمیکنند آنها را از التهاب عطش و این اخبار از شیخ طوسی و محمد بن العباس از حضرت صادق (ع) روایت شده و اللّه العالم.

[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۳۵ تا ۳۷] .... ص : ۳۴۳

هذا يَوْمُ لا يَنْطِقُونَ (۳۵) وَ لا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ (۳۶) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (۳۷)

این روزی است که نمیتوانند نطق کنند و اذن هم بآنها داده نمیشود که عذر بیاورند ویل در آن روز برای تکذیب کنندگان است.

هذا يَوْمُ لا يَنْطِقُونَ چنانچه میفرماید: الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلى أَفْواهِهِمْ وَ تُكَلِّمُنا

أَيْدِيهِمْ وَ تَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِما كانُوا يَكْسِبُونَ

یک آیه ۶۵.

اشکال: در بسیاری از آیات داریم که اینها تکلم میکنند مثل: ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيامَهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ زمر آیه ۳۲، و مثل اینکه میگویند: قالُوا رَبَّنا غَلَبَتْ عَلَيْنا شِقْوَتُنا وَ كُنَّا قَوْماً ضالِّينَ رَبَّنا أَخْرِجْنا مِنْها فَإِنْ عُدْنا فَإِنَّا ظالِمُونَ مؤمنون آیه ۱۰۷ و ۱۰۸، و بسیاری دیگر در مخاصمه ضعفاء با اکابر و با شیطان و با خزنه جهنم و مکالمه با اهل بهشت و غیر اینها؟- جواب: مواقف قیامت مختلف است در مواردی که تکلم آنها بضرر آنها تمام میشود تکلم میکنند مثل اینکه در جواب آنها خداوند بفرماید: اخْسَؤُا فِيها وَ لا تُكَلِّمُونِ یا خزنه جهنم بگویند: انکم ماکسون یا اهل بهشت بگویند: إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُما عَلَى الْكافِرِينَ یا مؤمنون بگویند: قِيلَ ارْجِعُوا وَراءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُوراً یا شیطان بگوید:

فَلا تَلُومُونِي وَ لُومُوا أَنْفُسَكُمْ یا زبان اقرار کند بآنچه گفته است و امثال اینها تکلم میکنند، و مواردی که سکوت آنها یک نوع عذاب است قدرت بر تکلم ندارند.

وَ لا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ مواردی که عذر پذیرفته نمیشود و راه عذر ندارند و حجت بر آنها تمام است نمیتوانند اعتذار بجویند و زبان آنها نمیگردد که تکلم کنند و اجازه تکلم بآنها داده نمیشود.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ تفسیرش گذشت.

[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۳۸ تا ۴۰] .... ص : ۳۴۴

هذا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْناكُمْ وَ الْأَوَّلِينَ (۳۸) فَإِنْ كانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ (۳۹) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (۴۰)

این است روز فصل جمع میفرمائیم شما را و پیشینیان را پس اگر کیدی و چاره ای دارید از عذاب الهی نجات پیدا کنید بکار بزنید و کید کنید هیچگونه چاره ای ندارید و راهی پیدا نمیکنید.

هذا يَوْمُ الْفَصْلِ دو معنی دارد یکی جدایی بین مؤمن و کافر و اهل بهشت و جهنم حق و باطل مطیع و عاصی مظلوم و ظالم چنانچه میفرماید: وَ امْتازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ یس آیه ۵۹. دیگر فصل فضاء که هر کس را در حق آن آنچه سزاوار

است حکم میفرماید: فَرِیقٌ فِی الْجَنَّهِ وَ فَرِیقٌ فِی السَّعِیرِ شوری آیه ۵.

جَمَعْناکُمْ وَ الْأَوَّلِینَ یکی از اسامی یوم القیامه یوم الجمع است که اولین و آخرین از انس و جن از سر حلقه انبیاء و رسل تا اشقی الاشقیاء من الاولین و الاخرین صالح و طالح مؤمن و کافر قاصر و مقصر ظالم و مظلوم تماما جمع میشوند در صحرای محشر.

فَإِنْ کانَ لَکُمْ کَیْدٌ فَکِیدُونِ آنچه کید و مکر و حیله و تزویر داشتید در دنیا بکار زدید: وَ إِنْ کانَ مَکْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبالُ آیه ۴۷. ولی در قیامت: یَقُولُ الْإِنْسانُ یَوْمَئِذٍ أَیْنَ الْمَفَرُّ کَلَّا لا وَزَرَ إِلی رَبِّکَ یَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ القیامه آیه ۱۰ الی ۱۲.

وَیْلٌ یَوْمَئِذٍ لِلْمُکَذِّبِینَ تفسیرش گذشت.

[سوره المرسلات (۷۷): آیه ۴۱] .... ص : ۳۴۵

إِنَّ الْمُتَّقِینَ فِی ظِلالٍ وَ عُیُونٍ (۴۱)

محققا متقین در زیر سایه ها و اطراف چشمه ها هستند. مراتب تقوی مکرر بیان شده تقوای از عقاید فاسده، از کفر و شرک و ضلالت و بدعت و انکار ضروری دین و مذهب که عبارت از ایمان است، تقوای از صفات خبیثه و از معاصی کبار و از کلیه معاصی و از مباحات زاید بر مقدار ضرورت و احتیاج، و از خیالات فاسده و کلمه:

إِنَّ الْمُتَّقِینَ جمع محلی بالف لام مفید عموم است و بالاخص با تأکید کلمه ان تمام مراتب را شامل میشود.

فِی ظِلالٍ سایه اشجار بهشت و سایه عرش الهی.

وَ عُیُونٍ از انهار و چشمه های بهشتی که شرح آنها را در بسیاری از آیات فرموده و بیان شده.

[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۴۲ تا ۴۳] .... ص : ۳۴۵

وَ فَواکِهَ مِمَّا یَشْتَهُونَ (۴۲) کُلُوا وَ اشْرَبُوا هَنِیئاً بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (۴۳)

آنچه میل داشته باشند و لذت میبرند.

بخورید و بیاشامید گوارا بسبب آنچه که بودید عمل میکردید.

کُلُوا از آن فواکه وَ اشْرَبُوا از آن عیون (هنیئا) نه سیری دارد و نه گرسنگی تمام لذت صرف است و دوام دارد که میفرماید: مَثَلُ الْجَنَّهِ الَّتِی وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِی

مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ أُكُلُها دائِمٌ وَ ظِلُّها تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَ عُقْبَى الْكافِرِينَ النَّارُ

رعد آیه ۳۵.

بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ که قابلیت این تفضلات را پیدا کردید نه اینکه استحقاق داشته باشید و طلبکار باشید.

[سوره المرسلات (۷۷): آیه ۴۴] .... ص : ۳۴۶

إِنَّا كَذلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۴۴)

محققا ما همین نحو جزا میدهیم نیکوکاران را. محسن کسی را گویند که بخود احسان کند در معرض عذاب الهی بر نیاید، بدیگران احسان کند ظلم در حق احدی نکند و حق آنها را از بین نبرد بلکه بآنها محبت و عنایت داشته باشد، بدین احسان کند دین را محترم دارد احکام آن را بی اعتنایی نکند.

[سوره المرسلات (۷۷): آیه ۴۵] .... ص : ۳۴۶

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (۴۵)

تفسیرش گذشت.

[سوره المرسلات (۷۷): آیه ۴۶] .... ص : ۳۴۶

كُلُوا وَ تَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ (۴۶)

خطاب به همان مکذبین است که در دنیا میخورند و خوشگذرانی میکنند میفرماید: بخورید و گذران بکنید مدت دنیا قلیل است زود سپری میشود محققا شما مجرم هستید و مستحق جرم آن هم طولانی ابدی دائمی بعکس متقین که:

صبروا ایاما قلیله فأعقبتهم راحه طویله.

یکی از عقوبات کفار همین است که خداوند بآنها مهلت میدهد و تمام اسباب معصیت بر آنها فراهم میشود و آنها را بخود واگذار میکند تا هر چه بتوانند بار گناه خود را سنگین کنند و عقوبت و عذاب آنها شدیدتر شود چنانچه میفرماید: وَ لا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّما نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّما نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدادُوا إِثْماً وَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِينٌ آل عمران آیه ۱۷۳، و میفرماید: وَ لَوْ لا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً واحِدَةً لَجَعَلْنا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفاً مِنْ فِضَّةٍ وَ مَعارِجَ عَلَيْها يَظْهَرُونَ وَ لِبُيُوتِهِمْ أَبْواباً وَ سُرُراً عَلَيْها يَتَّكِؤُنَ وَ زُخْرُفاً وَ إِنْ كُلُّ ذلِكَ لَمَّا مَتاعُ الْحَياةِ الدُّنْيا وَ الْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ زخرف آیه ۳۲ الی ۳۴.

[سوره المرسلات (۷۷): آیات ۴۷ تا ۵۰] .... ص : ۳۴۶

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (۴۷) وَ إِذا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لا يَرْكَعُونَ (۴۸) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (۴۹) فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ (۵۰)

و زمانی که گفته شد بآنها که رکوع کنید رکوع نمیکنند ویل در آن روز برای تکذیب کنندگان است پس بچه حدیثی بعد از او ایمان میآورند.

وَ إِذا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لا يَرْكَعُونَ بعضی گفتند: مراد نماز است که امر بصلاه آمد و اطاعت نکردند، و بعضی گفتند: مراد روز قیامت است که قدرت بر خم شدن ندارند چنانچه میفرماید: يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ ساقٍ وَ يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلا يَسْتَطِيعُونَ قلم آیه ۴۲.

اقول: رکوع تعظیم است چنانچه در مقابل سلاطین خم میشوند و از همین جا است که ذکر رکوع سبحان ربی العظیم و بحمده شده، و سجود کوچکی و تسلیم و خضوع و خشوع است و لذا شیطان زیر بار سجده آدم نرفت و نسبت باو کوچکی نکرد و ذکر سجده سبحان ربی الاعلی و بحمده شده. بعلاوه این خطاب به مکذبین است که اصلا ایمان نیاورده اند مناسبت ندارد که بآنها امر بصلاه کنند باید امر بایمان کنند و تصدیق رسالت حضرت را بکنند و همچنین مناسبت با قیامت ندارد زیرا تنظیر بآیه یدعون الی السجود بی مناسبت است زیرا یدعون الی السجود را میفرماید فلا یستطیعون نمیتوانند و در اینجا میفرماید: لا يَرْكَعُونَ که مذمت میکند آنها را و عصیان میکنند. پس معنی آنچه بنظر نزدیک میآید اینکه تسلیم شوید و اطاعت کنید و در پیشگاه عظمت پروردگار منقاد شوید تکبر میکنند و سر فرود نمیآورند.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ تفسیرش گذشت.

فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ جایی که مثل قرآن و معجزات صادره از پیغمبر اکرم و احکام متقنه اسلام را قبول نکنند دیگر به چه چیز ایمان میآورند بالاتر از این چیست. هذا آخر ما اردنا فی تفسیر هذه السوره بحمد اللَّه و توفیقه، و یتلوه ان شاء اللَّه تعالی سوره النبأ و بقیه السور من الجزء الاخیر من القرآن و الحمد للَّه و الصلاه و السلام علی رسولا اللَّه و آله آل اللَّه و سایر رسل اللَّه و اللعن الدائم علی اعدائهم اعداء اللَّه الی یوم لقاء اللَّه، و انا السید عبد الحسین المدعو بالطیب.

سوره النبا .... ص : ۳۴۸

اشاره

مفسرین گفتند: مکی است لکن از اخبار بسیار از ائمه اطهار استفاده میشود که مدنی است چنانچه اشاره میشود.

اما فضلها از ابن بابویه مسندا از حضرت صادق (ع):

(من قرأ عم یتساءلون لم تخرج سنه اذا کان ید منها فی کل یوم حتی یزور بیت اللَّه الحرام ان شاء اللَّه تعالی).

و از آن حضرت مرسلا روایت شده که مسافر اگر در شب قرائت کند از دزد محفوظ میماند و از حضرت رسول روایت شده که فرمود:

(من قرأها و حفظها لم یکن حسابه یوم القیامه الا کمقدار سوره مکتوبه حتی یدخل الجنه)

و در حدیث دیگر:

(بمقدار صلوه واحده)

و غیر اینها.

[سوره النبإ (۷۸): آیات ۱ تا ۲] .... ص : ۳۴۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ

عَمَّ یَتَساءَلُونَ (۱) عَنِ النَّبَإِ الْعَظِیمِ (۲)

از چه از یکدیگر پرسش میکنند از خبر بزرگ عظیمی.

عَمَّ عن ما بود نون در میم ادغام شده عما شده همزه ساقط شده عم شده.

یَتَساءَلُونَ تسائل با سؤال تفاوت دارد سؤال پرسش است که سائل میگوید و مجیب جواب دهنده است ولی تسائل گفتگو است میانه جماعتی که از یکدیگر پرسش میکنند.

عَنِ النَّبَإِ الْعَظِیمِ جواب عم است که آن چیزی که پرسش و سؤال با یکدیگر دارند خبر عظیم است مفسرین بعضی گفتند: از قیامت و بعث و عالم آخرت است بقرینه:

إِنَّ یَوْمَ الْفَصْلِ کانَ مِیقاتاً در چندین آیه بعد، و بعضی گفتند: از قرآن که خبر از توحید و تصدیق نبی و احکام و بعث و نشور میدهد، بعضی گفتند: از اثبات صانع و صفات او و ملائکه و بهشت و جهنم و انبیاء و اوصیاء آنها. لکن در بسیاری از اخبار از

پیغمبر (ص)

ص: ۳۴۸

و از امیر المؤمنین و از حضرت باقر (ع) و از حضرت صادق (ع) و از حضرت رضا (ع) دارد که: بناء عظیم ولایت و خلافت و وصایت امیر المؤمنین است که نقل این اخبار موجب تطویل میشود و ما فقط بچند حدیث اشاره میکنیم و اکتفاء میکنیم.

یکی از حضرت رسول که فرمود:

(الامر من بعدی لمن هو منی بمنزله هارون من موسی فانزل اللَّه عم یتساءلون عن النبأ العظیم منهم المصدق بولایته و خلافته و منهم المکذب بها)

دیگر از امیر المؤمنین (ع) حدیث مفصلی که هم علقمه روایت کرده و هم اصبغ بن نباته که حضرت فرمود:

(انا و اللَّه النبأ العظیم الذی هم فیه مختلفون)

و در یکی از آن دو میفرماید:

(الذی فیه اختلفتم).

و دیگر از ابن بابویه مسندا از حضرت رضا (ع) از آباء طیبین خود از حضرت رسول (ص)

(قال رسول اللَّه (ص) لعلی (ع): یا علی انت حجه اللَّه، و انت باب اللَّه، و انت الطریق الی اللَّه، و انت النبأ العظیم، و انت الصراط المستقیم، و انت المثل الاعلی یا علی انت امام المسلمین و امیر المؤمنین و خیر الوصیین و سید الصدیقین، یا علی انت الفاروق الاعظم و انت الصدیق الاکبر، یا علی انت خلیفتی و انت قاضی دینی و انت منجز عداتی یا علی انت المظلوم بعدی، یا علی انت مفارق، یا علی انت مهجور اشهد اللَّه و من حضر من امتی ان حزبک حزبی و حزبی حزب اللَّه و ان حزب اعدائک حزب الشیطان).

اقول: الف و لام النبأ الف و لام عهد است و نبأ مفرد است قضیه شخصیه است عموم ندارد، و مسأله ولایت روح اسلام است، و اسلام بدون ولایت فقط یک مجسمه بی روح و یک جسد مرده است، و قبلا ما مثل زدیم اسلام را به یک درخت عظیم که ریشه آن اصول عقائد است و قامت او اخلاق حمیده و شاخ و برگ او احکام اسلامی و فروع دینی است لکن این درخت میوه و ثمر ندارد تا پیوند ولایت باو نخورد و شاخ و برگها پیوند نخورده او را از او جدا نکنند تا این پیوند رشد کند و میوه دهد، و با این بیان و این همه اخبار جایی بر کلام مفسرین باقی نمیماند و اللَّه العالم.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۳] .... ص : ۳۴۹

الَّذِی هُمْ فِیهِ مُخْتَلِفُونَ (۳)

ص: ۳۴۹

آن بنا عظیم آن چیزی است که در او اختلاف کردند ضمیر هم بمسلمین بر میگردد و ضمیر فیه بنبإ عظیم از زمان حضرت رسالت همان موقع که نصب فرمود خلافت امیر المؤمنین را و همان موقع که امر فرمود بروند و سلام کنند بعلی (ع) بلقب امیر المؤمنین و همان موقع که حدیث ثقلین را بیان فرمود الی زمان ما و الی زمان ظهور حضرت بقیه اللّه بین شیعه و سنی اختلاف برقرار بوده و هست و همین اختلاف را پیغمبر خبر داد که فرمود: امت من هفتاد و سه فرقه میشوند یک فرقه ناجی و بقیه هالک و همین اختلاف منشأ اختلاف در نوع احکام از فرائض و مندوبات و محرمات و حدود و دیات و مواریث شده، و همین اختلاف سبب قتل ابی عبد اللّه (ع) و سایر ائمه هدی و ذراری پیغمبر و ظلم ظالمین شده و این همه فساد ظاهر شده.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۴] .... ص : ۳۵۰

كَلَّا سَيَعْلَمُونَ (۴)

چنین نیست زود باشد که بدانند.

كَلَّا این اختلاف باقی نمیماند بزودی زود:

سَيَعْلَمُونَ همان حال احتضار که امیر المؤمنین بالای سر آنها حاضر میشود و دستور به ملک الموت میدهد که این دوست من است براحتی قبض روح او را بکن یا دشمن من است بسختی جان او را بگیر چنانچه به حارث همدانی فرمود: من بالای سر هر محتضر حاضر هستم:

یا حار همدان من یمت یرنی من مؤمن او منافق قبلا

و مرگ نزدیکترین چیز است بانسان و پرده از چشم محتضر برداشته میشود و جای خود را در بهشت یا جهنم میبیند، و ملائکه رحمت یا عذاب را مشاهده میکند بر او معلوم میشود لذا تعبیر به سیعلمون فرمود که سین از برای نزدیک است.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۵] .... ص : ۳۵۰

ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ (۵)

ثم برای تراخی است پس از مردن در قبر سؤال نکیرین که پس از سؤال:

(من ربک و ما دینک و من نبیک و ما کتابک)

میپرسند:

من امامک

؟ و در عالم برزخ در وادی السلام حشر با انبیاء و ائمه و صلحا و مؤمنین یا در برهوت حشر با کفار و مشرکین و

معاندین و مخالفین، و پس از آن کنار جسر جهنم که علی (ع) قسیم الجنه و النار است و سایر عقبات جهنم از سؤال و میزان تا دخول در جنت یا جحیم بر تمام معلوم میشود.

[سوره النبإ (۷۸): آیات ۶ تا ۷] .... ص : ۳۵۱

أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهاداً (۶) وَ الْجِبالَ أَوْتاداً (۷)

آیا قرار ندادیم زمین را برای سکونت و استقرار و کوه ها را بمنزله میخها که کوبیده شده در زمین. مکرر در آیات شریفه قرآن این قسمت را بیان فرموده و گفتیم که: کره زمین روی آب است سه ربع زمین در آب است و یک ربع خارج از آب و آنچه استفاده از اخبار و آیات کرده ایم اینکه کره زمین ابتداء در میانه آب بود و اول نقطه زمین که از آب خارج شد زمین مکه بود چنانچه میفرماید: إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبارَكاً وَ هُدىً لِلْعالَمِينَ آل عمران آیه ۹۶. و لذا ام القری گفتند سپس بتدریج از آب یک ربع کره خارج شد که بمنزله کشتی و گهواره روی آب و هوا است و کوه ها ریشه آنها در آب فرو رفته که بمنزله لنگر کشتی است که امواج دریاها او را تکان ندهد و مثل میخ آن قسمت خارج در زمین کوبیده شده که هوا او را نلرزاند که میفرماید:

أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهاداً وَ الْجِبالَ أَوْتاداً

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۸] .... ص : ۳۵۱

وَ خَلَقْناكُمْ أَزْواجاً (۸)

از ابتداء که خلقت بشر فرمود آدم صفی اللّه را حوا را از آن آفرید که میفرماید:

وَ خَلَقْناكُمْ أَزْواجاً از فاضل طینت آدم نه از ضلع آن که بعضی گفتند: پس از آن بر دو پسر آدم حوریه آمد و از اینها پسران و دختران بسیار بوجود آمدند و دختران هر یک را بپسران دیگری دادند که دختر عمو و پسر عمو بودند نه آنچه مجوس گفتند که دختران آدم را بپسران او دادند که جمع بین خواهر و برادر باشد و در تمام شرایع حرام بوده بلکه از نوع حیوانات و از طایفه جن هم نر و ماده خلق فرمود که نسل آنها تا دامنه قیامت باقی باشد و اشکال به اینکه بشر که جسم مادی خاکی است چگونه میشود با حوریه مجتمع شود؟ جوابش اینکه همین بشر با همین جسم خاکی در بهشت با حوریه های بهشت مجتمع میشوند.

سؤال: بناء علی هذا پس باید در بهشت هم تولید و تناسل باشد؟.

جواب: اغـذیه بهشت فضولاـت مثـل بول و غائط نـدارد و منی از فضولات است نطفه نیست که در رحم قرار گیرد فقط التـذاذ است چنانچه در بهشت با مؤمنات و زنهای بهشتی هم مجتمع میشوند که از همین جنس مادی هستند و تولید و تناسلی ندارند.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۹] .... ص : ۳۵۲

وَ جَعَلْنا نَوْمَكُمْ سُباتاً (۹)

و قرار دادیم خـواب شـما را راحـتی و آرامش فرمودنـد: (النـوم اخ الموت) انسـان موقعی که خواب او را ربود قوای حیوانی او آرامش پیدا میکند از خسـتگی کار و شـغل و از فکر و خیال و شریعت بدن میپردازد و روح انسانی بقالب مثالی تعلق میگیرد و سیر میکند و خوابهای خوب یا بد مشاهده میکند، خواب رحمانی یا شـیطانی ولی علاقه او بکلی از بدن بریده نشده بمجرد تنبه بیدار میشود و قوای حیوانی را بکار میاندازد مثل خواب ماشین است که روشن است ولی راننده او را بحرکت نینداخته بیداری او را به سـیر و حرکت در میآورد، و در موت علاقه روح قطع میشود و ماشـین بـدن خاموش میشود و پس از زنده شدن و بعث علاقه وصل میشود و ماشـین روشن میشود لـذا موقعی که زنـده میشونـد تصور میکنند که خواب بوده اند و آنچه روح در عالم برزخ داشـته خوب یا بد تصور میکنند خواب دیده اند چنانچه عزیز پس از صد سال مردن که زنده شد که میفرماید: فَأَماتَهُ اللَّهُ مِـ ـائَهَ عام ثُمَّ بَعَثَهُ قالَ كَمْ لَبِثْتَ قالَ لَبِثْتُ يَوْماً أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَهَ عامٍ ... الایه بقره آیه ۲۵۹، و اصحاب کهف موقعی که بیـدار شدنـد: قـالَ قائِـلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قـالُوا لَبِثْنـا يَوْمـاً أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ- الی قوله تعالی- وَ لَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلاثَ مِائَهٍ سِـ ـنِينَ وَ ازْدَادُوا تِسْـ ـعاً کهـف آیه ۱۹، و روز رسـتاخیز هم میگوینـد: قـالُوا یـا وَيْلَنـا مَنْ بَعَثَنـا مِنْ مَرْقَـدِنا یس آیه ۵۲ که قبر را خوابگـاه میگویند، و از همین جهت که خدا بعد از تقاضای آنها که برگردند بدنیا تصور میکنند یک خواب پریشانی دیده اند میفرماید:

وَ جَعَلْنا نَوْمَكُمْ سُباتاً

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۰] .... ص : ۳۵۳

وَ جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِباساً (۱۰)

و قرار دادیم شب را برای شما لباس. همین نحوی که لباس بدن را مستور میکند شب هم انسان را مستور میکند در منازل خود و از سایرین پنهان میشوند و لکن خانمهای امروز نه لباس آنها بدنهای آنها را مستور میکند لباس بدن نما و نه شب آنها را از اجانب مستور میکند در تئاترها و تفرجگاهها و سینماها و نمایشگاهها و و و.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۱] .... ص : ۳۵۳

وَ جَعَلْنَا النَّهارَ مَعاشاً (۱۱)

و قرار دادیم روز را برای امر معاش که تحصیل امور زندگانی و بکار انداختن خود را برای پیدایش علم و دانش و تدبیر امور و صنعت و معاشرت و مراوده و کسب و تجارت و سایر امور زندگانی که اگر روز نبود تمام امور مختل میشد و اگر شب نبود از خستگی هلاک میشدند چنانچه میفرماید: هُوَ الَّذِی جَعَلَ لَکُمُ اللَّیْلَ لِتَسْکُنُوا فِیهِ وَ النَّهارَ مُبْصِراً إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِقَوْمٍ یَسْمَعُونَ یونس آیه ۶۶. و نیز میفرماید: قُلْ أَ رَأَیْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَیْکُمُ اللَّیْلَ سَرْمَداً إِلی یَوْمِ الْقِیامَهِ مَنْ إِلهٌ غَیْرُ اللَّهِ یَأْتِیکُمْ بِضِیاءٍ أَ فَلا تَسْمَعُونَ قُلْ أَ رَأَیْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَیْکُمُ النَّهارَ سَرْمَداً إِلی یَوْمِ الْقِیامَهِ مَنْ إِلهٌ غَیْرُ اللَّهِ یَأْتِیکُمْ بِلَیْلٍ تَسْکُنُونَ فِیهِ أَ فَلا تُبْصِرُونَ مِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَکُمُ اللَّیْلَ وَ النَّهارَ لِتَسْکُنُوا فِیهِ وَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُونَ قصص آیه ۷۱ و ۷۲.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۲] .... ص : ۳۵۳

وَ بَنَیْنا فَوْقَکُمْ سَبْعاً شِداداً (۱۲)

و بنا کردیم ما بالای سر شما هفت طبقه آسمانی که در بسیاری از آیات ذکر سماوات سبع شده و شرح کرده ایم و خلاصه اینکه: آنچه حکماء قدیم گفتند که اینها فلزی هستند که سطح محدب هر یک مماس با سطح مقعر فوق است و تمام مماس با کرسی که فلک ثوابت گفتند و او مماس با عرش که فلک غیر مکوکب و فلک اطلس نام نهادند و او تمام آنها را دور کره زمین میچرخاند و تمام شمس و قمر و سیارات و ثوابت مثل میخ در آنها کوبیده شده فسادش امروز ظاهر شده و آیات قرآنی و اخبار آل اطهار بر ردش و بطلانش قائم بلکه اینها یک فضاء وسیعی است بترتیب فوق یکدیگر و تمام این ثوابت و سیارات در این فضا سیر مخصوصی دارند و تشکیل شب و

روز برای حرکت زمین دور خود بحرکت وضعی و تشکیل سال و ماه برای حرکت انتقالی او است دور کره شمس و تمام این کواکب در طبقه اول هستند بدلیل قوله تعالی:

إِنَّا زَیَّنَّا السَّماءَ الدُّنْیا بِزِینَهٍ الْکَواکِبِ و الصافات آیه ۶، وَ زَیَّنَّا السَّماءَ الدُّنْیا بِمَصابِیحَ فصلت آیه ۱۲. و درین طبقات مخلوقاتی مثل ملائکه و بیت المعمور و سدره المنتهی و جنه المأوی و غیر اینها که خود میداند و بس، و شداد بمعنی استحکام که هر کدام خردلی تخلف نمیکنند و زیاده و نقصان ندارند.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۳] .... ص : ۳۵۴

وَ جَعَلْنا سِراجاً وَهَّاجاً (۱۳)

و قرار دادیم چراغی درخشان. اما خورشید که عالمتاب است و تمام روشنایی او بر آنچه از کره زمین مقابل او میشود روشن میکند روز میشود و چون زمین در گردش پشت میکند شب میشود همیشه نصف کره زمین روز است و نصف آن شب است بلکه نقاط زمین تمام ساعات و دقائق یک قسمت از روز و یک قسمت از شب است. و اما قمر جسم شفاف است مثل آینه همیشه نصف آن که مقابل خورشید است از نور خورشید روشن و نصف دیگر تاریک و در گردش آن دور کره شمس در یک ماه تشکیل هلال و بدر میدهد تا محاق. و اما سایر کواکب بسا از کره شمس بزرگتر و نور آنها آسمانها را روشن کرده و از کثرت بعد آنها از زمین کوچک مینماید و در شب نور آنها در زمین ظاهر میشود و زینت میدهد و راهنمایی میکند چنانچه میفرماید:

وَ هُوَ الَّذِی جَعَلَ لَکُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِها فِی ظُلُماتِ الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآیاتِ لِقَوْمٍ یَعْلَمُونَ انعام آیه ۹۷.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۴] .... ص : ۳۵۴

وَ أَنْزَلْنا مِنَ الْمُعْصِراتِ ماءً ثَجَّاجاً (۱۴)

و نازل کردیم از فشرده ها آب ریزنده.

وَ أَنْزَلْنا مِنَ الْمُعْصِراتِ بعضی گفتند: ریاح است که غیم را فشار میدهد و آب آن را خارج میکند، و من در اینجا بمعنی باء است یعنی بالمعصرات یعنی ریاح سبب فشردن ابرها میشود و از آنها خارج میشود.

ماءً ثَجَّاجاً گفتند: ثجاج پی در پی و بشدت و اتصال خارج میشود و در حال

خروج اگر سرد باشد برف میشود و اگر در اثناء راه سرد باشد تگرگ میشود و اگر سرد نباشد باران میشود.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۵] .... ص : ۳۵۵

لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَ نَباتاً (۱۵)

فوائد نزول باران قطع نظر از اینکه مشروب انسان و حیوانات و تلطیف هوا است در اعماق زمین فرو میرود و چشمه ها و نهرها و رودخانه ها و آبار پر از آب میشود برای کشت و زرع چه اندازه فایده دارد.

لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا حبوب در زراعت است مثل گندم جو برنج نخود عدس ماش لوبیا و ارزن و غیر اینها.

وَ نَباتاً اشجار است که میفرماید: هُوَ الَّذِی أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً لَکُمْ مِنْهُ شَرابٌ وَ مِنْهُ شَجَرٌ فِیهِ تُسِیمُونَ یُنْبِتُ لَکُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَ الزَّیْتُونَ وَ النَّخِیلَ وَ الْأَعْنابَ وَ مِنْ کُلِّ الثَّمَراتِ إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیَةً لِقَوْمٍ یَتَفَکَّرُونَ نحل آیه ۱۱. و غیر این از آیات دیگر.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۶] .... ص : ۳۵۵

وَ جَنَّاتٍ أَلْفافاً (۱۶)

و باغستانی پیچاپیچ. جناتش گفتند برای اینکه اشجارش سایه انداخته که آفتاب مستور شده زیرا جن بمعنی ستر است، و الفاف سر بهم آورده مثل اینکه بهم پیچیده شده بود

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۷] .... ص : ۳۵۵

إِنَّ یَوْمَ الْفَصْلِ کانَ مِیقاتاً (۱۷)

محققا روز فصل هست وعده گاه. گذشت معنی فصل که بمعنی جدایی است مقابل وصل کافر و مؤمن، مطیع و عاصی، ظالم و مظلوم، حق و باطل از هم جدا میشوند چنانچه میفرماید: وَ امْتازُوا الْیَوْمَ أَیُّهَا الْمُجْرِمُونَ یس آیه ۵۹، و بمعنی فصل قضا است که هر که محکوم بحکم الهی است.

إِنَّ یَوْمَ الْفَصْلِ روز قیامت در محکمه عدل الهی.

کانَ مِیقاتاً جایگاه شما و وعده گاه که خداوند وعده داده که تمام جمع میشوند در آنجا: قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ لَمَجْمُوعُونَ إِلی مِیقاتِ یَوْمٍ مَعْلُومٍ واقعه آیه ۴۸.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۸] .... ص : ۳۵۵

یَوْمَ یُنْفَخُ فِی الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْواجاً (۱۸)

دو نفخه داریم یکی برای خاتمه دنیا و دیگری برای قیام در یوم الحشر چنانچه میفرماید: وَ نُفِخَ فِی الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ مَنْ فِی الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِیهِ أُخْری فَإِذا هُمْ قِیامٌ یَنْظُرُونَ زمر آیه ۶۸.

یَوْمَ روز جزا و پاداشت عمل.

یُنْفَخُ نافخ حضرت اسرافیل که از جمله آن چهار ملک مقرب الهی هستند جبرئیل میکائیل عزرائیل اسرافیل و هر کدام مأمور بامری هستند، جبرئیل امین وحی الهی است که بر انبیاء نازل میشد و وحی میآورد و البته مأموریت های دیگری هم داشت، میکائیل موکل ارزاق آنهم نه مجرد مأکولات باشد آنچه خداوند روزی بندگان مقرر فرموده، عزرائیل موکل قبض ارواح که ملک الموت نام گذاشته شده که میفرماید: قُلْ یَتَوَفَّاکُمْ مَلَکُ الْمَوْتِ الَّذِی وُکِّلَ بِکُمْ سجده آیه ۱۱، اسرافیل که صاحب صور است:

فِی الصُّورِ صور در لغت بمعنی بوق و شیپور است که اعلام میکند و صدای ناگهانی یک مرتبه روحها قالب تهی میکنند که معنای صعق است و صاعقه عذاب مهلک و آتش است که از رعد بیرون میآید این نفخه اولی است، و اما آیه نفخه ثانیه را میفرماید مثل آدم خواب که بالای سر او صدای مهیبی بیاید بقول ما از خواب میپرد و زابرا میشود که میفرماید و این صور بقدری قوی است که کره زمین را تکان میدهد که میفرماید: إِنَّ زَلْزَلَهَ السَّاعَهِ شَیْ ءٌ عَظِیمٌ یَوْمَ تَرَوْنَها تَذْهَلُ کُلُّ مُرْضِعَهٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَ تَضَعُ کُلُّ ذاتِ حَمْلٍ حَمْلَها وَ تَرَی النَّاسَ سُکاری وَ ما هُمْ بِسُکاری وَ لکِنَّ عَذابَ اللَّهِ شَدِیدٌ حج آیه ۱ و ۲.

فَتَأْتُونَ أَفْواجاً جمع فوج است و فوج جمع کثیر است جماعت که ما بدسته تعبیر میکنیم مثل دسته ها که از محلات و قصبات میآیند فردای قیامت هم فوج فوج وارد صحرای محشر میشوند هر فوجی با پیشوای خود که میفرماید: یَوْمَ نَدْعُوا کُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ بنی اسرائیل آیه ۷۱. نمرود با اتباعش، شداد با اصحابش، فرعون با قومش، هر طایفه با رئیس آنها، اصحاب ثلاثه با ثلاثه، بنی امیه و بنی العباس با

رؤساء خود، شیعه با ائمه اطهار: فَمَنْ أُوتِیَ کِتابَهُ بِیَمِینِهِ فَأُولئِکَ یَقْرَؤُنَ کِتابَهُمْ وَ لا یُظْلَمُونَ فَتِیلًا وَ مَنْ کانَ فِی هذِهِ أَعْمی فَهُوَ فِی الْآخِرَهِ أَعْمی وَ أَضَلُّ سَبِیلًا بنی اسرائیل آیه ۷۲.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۱۹] .... ص : ۳۵۷

وَ فُتِحَتِ السَّماءُ فَکانَتْ أَبْواباً (۱۹)

و باز شد آسمان پس بود درهایی. خداوند متعال از برای آسمانها درهایی گذاشته و بر هر دری بوابی از ملائکه قرار داده و آیات و اخبار در این باب بسیار داریم که از آن جمله است که شیاطین سابقا در آسمانها میرفتند و قضایایی کشف میکردند و به کهنه خبر میدادند و دستگاه کهنه رواج بسیاری داشت تا زمان ولادت عیسی ممنوع شدند از آسمان چهارم ببالا، و در ولادت حضرت خاتم بکلی ممنوع شدند و میرفتند تا نزدیک آسمان استراق سمع کنند تیر شهاب آنها را میسوزاند در سوره جن میفرماید از قول نفر من الجن: أَنَّا لَمَسْنَا السَّماءَ فَوَجَدْناها مُلِئَتْ حَرَساً شَدِیداً وَ شُهُباً وَ أَنَّا کُنَّا نَقْعُدُ مِنْها مَقاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ یَسْتَمِعِ الْآنَ یَجِدْ لَهُ شِهاباً رَصَداً آیه ۸ و ۹.

حضرت عیسی را بآسمان بردند، حضرت ادریس را میفرماید: وَ رَفَعْناهُ مَکاناً عَلِیًّا مریم آیه ۵۷. حضرت رسول لیله المعراج تا آسمان هفتم رفت که میفرماید: ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّی فَکانَ قابَ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنی فَأَوْحی إِلی عَبْدِهِ ما أَوْحی ما کَذَبَ الْفُؤادُ ما رَأی أَ فَتُمارُونَهُ عَلی ما یَری وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَهً أُخْری عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهی عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوی إِذْ یَغْشَی السِّدْرَهَ ما یَغْشی ما زاغَ الْبَصَرُ وَ ما طَغی لَقَدْ رَأی مِنْ آیاتِ رَبِّهِ الْکُبْری النجم آیه ۸ الی ۱۸. اعمال بندگان را ملائکه بآسمانها میبرند و غیر اینها که بحث طولانی دارد و غرض تعجب است از بعض معاصرین متجددین که چنین امور بنظر آنها بعید میآید توجیهاتی با عبارات مغلقه میکنند و غافلند از اینکه:

(من فسر القرآن برأیه فلیتبوأ مقعده من النار)

و در قیامت تمام این کرات جویه مجتمع میشوند و نور آنها گرفته میشود و آسمانها در هم پیچیده میشوند و کوه ها از هم پاشیده میشوند و دریاها خشک میشود و اشجار از بین میرود و تمام حیوانات و جن و انس پس از مردن زنده میشوند و در محشر محشور میشوند و زمین دامنه پیدا میکند

که تمام کره زمین بارز و ظاهر میشود که الا ن سه ربع آن در آب است و بتمام اینها قرآن ناطق است و ما از ظاهر قرآن نمیتوانیم تخطی کنیم مگر با قرینه قطعیه و نصوص قرآنیه.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۲۰] .... ص : ۳۵۸

وَ سُيِّرَتِ الْجِبالُ فَكانَتْ سَراباً (۲۰)

و کوه ها از جا کنده میشوند پس میگردند مثل سراب که از دور بنظر میآیند و چون نزدیک شوند اثری از آنها باقی نیست. و بالجمله اوضاع قیامت بسیار وحشت انگیز است بالاخص حال افراد بشر که بچه کیفیت وارد صحرای محشر میشوند، حدیثی از براء بن عازب که گفت: ما در خدمت حضرت پیغمبر بودیم و معاذ بن جبل نزدیک حضرت بود از آن حضرت سؤال کرد از قوله تعالی: يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ و ما در خانه ابی ایوب انصاری بودیم حضرت چشمهای مبارکش پر از اشک شد و فرمود: محشور میشوند ده صنف از امت من که از مسلمین خداوند آنها را جدا کرده ۱- یک صنف بصورت میمون بوزینه ۲- یک صنف بصورت خوک. ۳- یک صنف سر بزمین پاها ببالا وارونه ۴- یک صنف کور راه بجایی ندارند. ۵- یک صنف کر و لال.

۶- یک صنف دستها و پاهای آنها قطع شده. ۷- یک صنف بدار آتشی نصب شده اند.

۸- یک صنف متعفن بوی گند آنها از جیفه شدیدتر است. ۹- یک صنف بلباس قطران آتشی ملبس شده اند. ۱۰- یک صنف زبان خود را میجوند و از لعاب دهن آنها اهل جمع متأذی و متألم میشوند.

اما بوزینه ها قتات نمام دو بهم زن، اما خوک ها اهل سحت حرام خورها، و اما منکوسها تنزیل خورها، و اما کورها حکم بجور کنندگان، و اما کر و لالها اعجاب بعمل خود کنندگان، و اما دست و پا قطع شدگان اذیت کنندگان به همسایگان، و اما بدارزده گان سعایت نزد سلاطین کنندگان را پرت دادن و مایه زدن، و اما متعفنین که بوی گند آنها از جیفه گندیده زیادتر است شهوترانها و خوشگذرانها و منع حقوق الهی کنندگان، و اما پوشیدگان بلباس قطران اهل کبر و فخر و مباهات کنندگان، و اما کسانی که زبان خود را میجوند و لعاب دهان آنها متعفن است قضات جور که حق

قضاوت ندارند و در مسند قضاوت نشسته و این منصب را اشغال کرده.

اقول: بعید نیست بگوئیم که اینها منکر حرمت فعل خود باشند که انکار ضروری دین باشد و موجب کفر شود بقرینه اینکه خداوند آنها را از مسلمین جدا میکند.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۲۱] .... ص : ۳۵۹

إِنَّ جَهَنَّمَ كانَتْ مِرْصاداً (۲۱)

محققا جهنم هست در کمین گاه. جهنم یک مار غاشیه است که اهل خود را میبلعد و در کمین گاه کفار است مثل حیوانهای درنده که در کمین شکار هستند بگیرند پاره کنند ببلعند و دلیل بر این دعوی قوله تعالی: وَ جِی ءَ یَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ فجر آیه ۲۴. که جهنم را ملائکه غلاظ و شداد با زنجیرها میآورند و دهن باز میکنند و اهل خود را میبلعد و در کمین آنها است.

إِنَّ جَهَنَّمَ كانَتْ مِرْصاداً

[سوره النبإ (۷۸): آیات ۲۲ تا ۲۳] .... ص : ۳۵۹

لِلطَّاغِينَ مَآباً (۲۲) لابِثِينَ فِيها أَحْقاباً (۲۳)

جهنم برای طغیان کنندگان بازگشت است درنگ میکنند در آن چندین حقب.

لِلطَّاغِينَ مَآباً طغیان سرپیچی و سرکشی از فرامین الهی و زیاده روی در فساد و معاصی است مثل فرعون که خطاب شد بموسی: اذْهَبْ إِلى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغى طه آیه ۲۴. نازعات آیه ۱۷، و در حق عاد قوم هود و ثمود قوم صالح و فرعون میفرماید:

الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلادِ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسادَ فجر آیه ۱۱ و ۱۲. مآب بازگشت است یعنی مرجع و مأوای آنها جهنم است و جایگاه آنها.

لابِثِينَ فِيها أَحْقاباً در معنی حقب اقوال زیادی است و در اخبار هم اشاره دارد بعضی گفتند: حقب هشتاد سال است و سال ۳۶۰ روز است و هر روزی از روزهای آخرت پنجاه هزار سال دنیا است که میفرماید: فِي يَوْمٍ كانَ مِقْدارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ معارج آیه ۴. بعضی گفتند: چهل و سه حقب هر حقبی هفتاد خریف هر خریفی هفتاد سال هر سالی سیصد و شصت روز هر روزی هزار سال چنانچه میفرماید: إِنَّ يَوْماً عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ حج آیه ۴۷. و میفرماید: يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّماءِ إِلَى الْأَرْضِ

ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كانَ مِقْدارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ

سجده آیه ۵ و غیر اینها.

اقول: حقب قطعه از زمان است که طولانی باشد چنانچه از قول موسی میفرماید:

إِذْ قالَ مُوسى لِفَتاهُ لا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُباً کهف آیه ۵۹. و مفاد آیه شریفه این است که لبث میکنند در جهنم روزگارهایی و این اشاره بخلود است که محدود بحدی نیست و خلود از ضروریات دین و نصوص قرآنی است و منکر آن کافر است.

[سوره النبإ (۷۸): آیات ۲۴ تا ۲۵] .... ص : ۳۶۰

لا يَذُوقُونَ فِيها بَرْداً وَ لا شَراباً (۲۴) إِلَّا حَمِيماً وَ غَسَّاقاً (۲۵)

نمی چشند در جهنم سردی و مشروبی مگر حمیم و غساق را. اما برودت در جهنم نیست حرارت جهنم بحدی است که اگر یک لباس او را در میانه زمین و آسمان نگاه دارند تمام اهل زمین را هلاک میکند از شدت حرارتش: قُلْ نارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا توبه آیه ۸۱. و اما شراب جز حمیم و غساق ندارد حمیم آب جوشیده در شدت جوشش که میفرماید: يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ يُصْهَرُ بِهِ ما فِي بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ حج آیه ۱۹ و ۲۰، و غساق چرک و کثافاتی است که از اهل آتش خارج میشود خوراک آنها است چنانچه میفرماید: هذا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَ غَسَّاقٌ وَ آخَرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْواجٌ ص آیه ۵۷ و ۵۸. و شاید آخر من شکله زقوم است که میفرماید: إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ طَعامُ الْأَثِيمِ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ دخان آیه ۴۳ الی ۴۶. که در اثر با حمیم و غساق شباهت دارد.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۲۶] .... ص : ۳۶۰

جَزاءً وِفاقاً (۲۶)

این عقوبات جزاء عمل آنها است طابق النعل بالنعل. خداوند تبارک و تعالی عادل است زاید بر استحقاق احدی را عذاب نمیکند بلکه چه بسیار عفو میفرماید: و گذشت میکند اگر قابلیت عفو داشته باشد زیرا در محل غیر قابل عفو حسن ندارد:

مَنْ جاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثالِها وَ مَنْ جاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلا يُجْزى إِلَّا مِثْلَها وَ هُمْ لا يُظْلَمُونَ انعام آیه ۱۶۰. مَنْ جاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْها وَ مَنْ جاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئاتِ إِلَّا ما كانُوا يَعْمَلُونَ قصص آیه ۸۴. مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلا يُجْزى إِلَّا مِثْلَها

مؤمن آیه ۴۰. و غیر اینها از آیات.

[سوره النبإ (۷۸): آیات ۲۷ تا ۲۸] .... ص : ۳۶۱

إِنَّهُمْ كانُوا لا يَرْجُونَ حِساباً (۲۷) وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا كِذَّاباً (۲۸)

بدرستی که اینها بودند امید نداشتند حساب را و تکذیب کردند بآیات ما تکذیبی. اما حساب را میفرماید: وَ نَضَعُ الْمَوازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيامَهِ فَلا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئاً وَ إِنْ كانَ مِثْقالَ حَبَّهٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنا بِها وَ كَفى بِنا حاسِبِينَ انبياء آیه ۴۸. و یکی اسامی قیامت یوم الحساب است و آیات در باب محاسبه بسیار است و از ضروریات دین است و منکر آن کافر و مرتد است، و اهل محشر در امر حساب مختلف هستند یک دسته بی حساب داخل بهشت میشوند و یک دسته بی حساب داخل جهنم، و یک دسته حساب یسیر دارند، و یک دسته حساب سخت دارند، اشخاصی که هیچ گناه ندارند:

یدخلون الجنه بغیر حساب و کسانی که هیچ عمل صالحی ندارند بغیر حساب وارد جهنم، خَلَطُوا عَمَلًا صالِحاً وَ آخَرَ سَيِّئاً اگر قابلیت عفو دارد: يُحاسَبُ حِساباً يَسِيراً وَ يَنْقَلِبُ إِلى أَهْلِهِ مَسْرُوراً و اگر قابلیت ندارد که بدون ایمان است حساب شدید سخت، و اعمال نیک آنها چون ایمان نبوده باطل: وَ قَدِمْنا إِلى ما عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْناهُ هَباءً مَنْثُوراً فرقان آیه ۲۵.

إِنَّهُمْ كانُوا لا يَرْجُونَ حِساباً بکلی منکر هستند.

وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا كِذَّاباً آیات الهی را سحر یا مستند بطبیعت و اتفاق میپندارند انبیاء را ساحر و کذاب و مجنون و مفتری میشمارند منکر وحی هستند قرآن را مفتریات میگویند ائمه اطهار را انکار میکنند، علما را از آنها فرار میکنند و گرگ میپندارند و و و.

[سوره النبإ (۷۸): آیات ۲۹ تا ۳۰] .... ص : ۳۶۱

وَ كُلَّ شَيْ ءٍ أَحْصَيْناهُ كِتاباً (۲۹) فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذاباً (۳۰)

و هر چیزی را ما احصاء و شماره کرده ایم کتاب پس بچشید طعم آنها را پس زیاد نمیکنیم بر شما مگر عذاب را وَ كُلَّ شَيْ ءٍ أَحْصَيْناهُ كِتاباً میفرماید: ما يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ق آیه ۱۸. وَ كُلُّ شَيْ ءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ قمر آیه ۵۲. وَ وُضِعَ الْكِتابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ

مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَ يَقُولُونَ يا وَيْلَتَنا ما لِهذَا الْكِتابِ لا يُغادِرُ صَغِيرَةً وَ لا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصاها وَ وَجَدُوا ما عَمِلُوا حاضِراً وَ لا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَداً

کهف آیه ۴۹. وَ كُلَّ إِنسانٍ أَلْزَمْناهُ طائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَ نُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيامَهِ كِتاباً يَلْقاهُ مَنْشُوراً اقْرَأْ كِتابَكَ كَفى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيباً بنی اسرائیل آیه ۱۳ و ۱۴.

فَذُوقُوا پس بچشید طعم اعمال خود را از عذابهای جهنم زقوم حمیم و غساق سلاسل اغلال عمود سیاط و شواظ من نار و نحاس و غیر اینها.

فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذاباً زیادتی عذاب از جهت اینکه فوق استحقاق عذاب کند نیست زیرا ظلم است وَ لا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَداً بلکه از جهت زیادتی معاصی است که هر معصیتی استحقاق یک نوع عذاب دارد هر چه در دنیا زیست کنند معاصی آنها بیشتر میشود و عذاب آنها زیادتر میگردد چنانچه میفرماید: وَ لا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّما نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّما نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدادُوا إِثْماً وَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِينٌ آل عمران آیه ۱۷۸. وَ ما يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُوراً فَما يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْياناً كَبِيراً بنی اسرائیل آیه ۴۱ و آیه ۶۰.

بعلاوه اینکه عذاب که دائمی باشد و خلود داشته باشد آن بآن زیاد میشود که میفرماید:

كُلَّما خَبَتْ زِدْناهُمْ سَعِيراً بنی اسرائیل آیه ۹۷.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۳۱] .... ص : ۳۶۲

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفازاً (۳۱)

بدرستی که از برای متقین برخورداری نیک است. بعد از اینکه حال کفار را و مکذبین را بیان فرمود حال متقین را بیان میفرماید و معنی تقوی پرهیز است از چیزهایی که برای انسان ضرر دارد مثل مریض را که پرهیز میدهند، و چیزهایی که بر انسان ضرر دارد هم ضرر دنیوی که مورد بلاهای الهی میشود و هم ضرر اخروی که در معرض عذابهای آخرتی وارد میشود سه نوع است یک قسمت راجع بروح انسانی است عقائد فاسده کفر و شرک و ضلالت که عبارت اخری بی ایمانی است، و یک قسمت راجع بنفس حیوانی است از اخلاق و صفات خبیثه مثل کبر و حسد و بخل و غیر اینها، و یک قسمت راجع باعمال بدنی است از ترک واجبات و فعل محرمات باید از تمام اینها پرهیز کند اگر چنین کرد مصداق.

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفازاً میشود. سپس بیان مفاز را میکند که بچه نعمتهایی برخورد میکنند.

[سوره النبإ (۷۸): آیات ۳۲ تا ۳۴] .... ص : ۳۶۳

حَدائِقَ وَ أَعْناباً (۳۲) وَ کَواعِبَ أَتْراباً (۳۳) وَ کَأْساً دِهاقاً (۳۴)

باغچه سراهایی و انگورستانهایی که تاک میگویند و حوریان و زنان که پستانهای آنها برآمده و تازه جوان تمام یک قد و یک صورت و لیوانهای لبریز از اشربه بهشتی کوثر و سلسبیل و انهار اربعه: أَنْهارٌ مِنْ ماءٍ غَیْرِ آسِنٍ وَ أَنْهارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ یَتَغَیَّرْ طَعْمُهُ وَ أَنْهارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِینَ وَ أَنْهارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّی وَ لَهُمْ فِیها مِنْ کُلِّ الثَّمَراتِ محمد (ص) آیه ۱۵.

حدائق جمع حدیقه باغستان که اشجارش سر بهم آورده و سایه انداخته بالاخص درخت طوبی که اصل آن در خانه امیر المؤمنین است و اغصان آن در تمام بهشت کشیده شده و هر چه مایل باشند از آن خارج میشود.

وَ أَعْناباً انگورستان که بهم پیچیده و اعنابش همیشه تازه هر چه بردارند جای خود میآید.

وَ کَواعِبَ جمع کاعبه است، و کاعبه زنی را گویند که پستانهای او برآمده باشد.

أَتْراباً اقران هستند قرین یکدیگر آنها حوریان که: مَقْصُوراتٌ فِی الْخِیامِ لَمْ یَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَ لا جَانٌّ

کانهن لؤلؤ مکنون یری مخ ساقها من وراء سبعین خله

و زنهای بهشتی که در زیبایی همانند ندارند.

وَ کَأْساً دِهاقاً که غلمان بهشت که میفرماید: یَتَنازَعُونَ فِیها کَأْساً لا لَغْوٌ فِیها وَ لا تَأْثِیمٌ وَ یَطُوفُ عَلَیْهِمْ غِلْمانٌ لَهُمْ کَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَکْنُونٌ طور آیه ۲۴. و دهاق بمعنی لبریز است.

[سوره النبإ (۷۸): آیات ۳۵ تا ۳۶] .... ص : ۳۶۳

لا یَسْمَعُونَ فِیها لَغْواً وَ لا کِذَّاباً (۳۵) جَزاءً مِنْ رَبِّکَ عَطاءً حِساباً (۳۶)

نمی شنوند در آن حدائق لغوی را و نه دروغی را جزا است از پروردگار تو عطاء الهی از روی حساب.

لا یَسْمَعُونَ فِیها لَغْواً لغو کلمات بیهوده و کلمات زشت و قبیح مثل اینکه باسم سبک با آنها صحبت کنند یا از یکدیگر غیبت کنند یا تهمت زنند یا فحاشی کنند یا

کلمات لا طائل و بیهوده صحبت کنند و امثال اینها.

وَ لا- کِذَّاباً دروغ بیکدیگر بگویند یا بیکدیگر دروغ میبندند و نسبت دهند بلکه کلام آنها: دَعْواهُمْ فِیها سُبْحانَکَ اللَّهُمَّ وَ تَحِیَّتُهُمْ فِیها سَلامٌ وَ آخِرُ دَعْواهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ یونس آیه ۱۰. إِنَّ الْمُتَّقِینَ فِی جَنَّاتٍ وَ عُیُونٍ ادْخُلُوها بِسَلامٍ آمِنِینَ حجر آیه ۴۵ و ۴۶، وَ سِیقَ الَّذِینَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَی الْجَنَّهِ زُمَراً حَتَّی إِذا جاؤُها وَ فُتِحَتْ أَبْوابُها وَ قالَ لَهُمْ خَزَنَتُها سَلامٌ عَلَیْکُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوها خالِدِینَ زمر آیه ۷۳، و غیر اینها از آیات.

جَزاءً مِنْ رَبِّکَ جزا نه از روی استحقاق باشد بلکه از روی قابلیت تفضل.

عَطاءً حِساباً هر که را بمقدار قابلیت او تفضل میفرماید از انبیاء و اوصیاء و صلحاء و من دونهم زیرا درجات بهشت بسیار است تمام از روی حساب است ما زاد از قابلیت عطا نمیفرماید و کمتر هم نمیکند.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۳۷] .... ص : ۳۶۴

رَبِّ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما بَیْنَهُمَا الرَّحْمنِ لا یَمْلِکُونَ مِنْهُ خِطاباً (۳۷)

پروردگار آسمانها و زمین و آنچه بین این دو است خداوند رحمن است مالک نیستند از او سخنی و خطاب و گفتاری.

رَبِّ السَّماواتِ رب تربیت کننده است می گویی: زید مربی عمرو است و عمرو مربی شده زید است، از امیر المؤمنین است عرض میکند:

(کفانی فخرا أن تکون لی ربا و کفانی عزا أن اکون لک عبدا)

و تربیت الهی آسمانها را که ایجاد فرمود و هر کدام این کرات علویه و طبقات سماویه را بجای خود قرار داد و تحت فرمان خود.

وَ الْأَرْضِ کره زمین را در مدار خود با تمام آنچه در زمین است سیر داد ذره ای تخلف نمیکند چه در حرکت وضعی دور خود و انتقالی دور کره شمس.

وَ ما بَیْنَهُمَا از ملائکه و جن و انس و طیر و بهائم و حشرات و نباتات و هوا و باد و ابر و باران.

الرَّحْمنِ خداوند تبارک و تعالی از روی رحمت واسعه ثابته دائمیه نسبت بتمام آنها تفضل فرموده.

لا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطاباً مفاد: هذا يَوْمُ لا يَنْطِقُونَ وَ لا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ مرسلات آيه ۳۵ و ۳۶. و مفاد آيه بعد. خلاصه اينكه احدى قدرت بر تكلم ندارد مگر پس از اذن و اجازه حق كه ميفرمايد: الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلى أَفْواهِهِمْ وَ تُكَلِّمُنا أَيْدِيهِمْ وَ تَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِما كانُوا يَكْسِبُونَ يس آيه ۶۵. حتى شفاعت تا اذن الهى نيايد حق شفاعت ندارند.

[سوره النبإ (۷۸): آيه ۳۸] .... ص : ۳۶۵

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَ الْمَلائِكَهُ صَفًّا لا يَتَكَلَّمُونَ إِلاَّ مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمنُ وَ قالَ صَواباً (۳۸)

روزى كه قيام ميكند روح و ملائكه صف بسته در صحراى محشر تكلم نميكنند مگر اذن دهد از براى او پروردگار رحمن.

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ در مراد از روح اقوال زيادى است بعضى گفتند: جبرئيل است بدليل قوله تعالى: قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ ... الايه نحل آيه ۱۰۲ كه مراد جبرئيل است بدليل قوله تعالى: قُلْ مَنْ كانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلى قَلْبِكَ.

بعضى گفتند: ملك است اعظم از تمام ملائكه كه يك صف را او اشغال ميكند و يك صف را تمام ملائكه، بعضى گفتند: ارواح مؤمنين است كه هنوز بقالب جسمانى تعلق نگرفته قبل البعث و لكن در اخبار دارد كه: روح اعظم از جبرئيل و ميكائيل است و فقط تعلق به پيغمبر و ائمه (ع) گرفته و در بعض اخبار تصريح دارد كه مراد ما ائمه هستيم كه نميگوئيم جز صواب پس از اذن رحمن و گفتار ما اين است:

(نحمد للّه و نصلى على نبينا و نشفع لشيعتنا)

بلكه در بسيار از اخبار قسم ياد ميفرمايند:

(نحن و اللّه المأذون لنا فى ذلك اليوم و القائلون صوابا).

اقول: ظاهر آيه شريفه بمقتضى عطف مغاير است كه روح غير از ملائكه است و جبرئيل و ملك اعظم از جبرئيل هم جزو ملائكه هستند بخصوص جمع محلى بالف و لام مفيد عموم است كه شامل جميع ملائكه ميشود و مسلما مقام انبياء بالاخص خاندان عصمت مقدم بر جميع ملائكه هستند و اثبات شى ء نفى ما عدا نميكند بناء على هذا مى گوييم كه: تمام انبياء و اوصياء انبياء بلكه بسيارى از اصفياء و مقربان درگاه الهى يك صف ميايستند مقدم بر ملائكه و سر سلسله صف محمد (ص) و آل او

هستند و انتظار اذن پروردگار دارند و تعبیر بروح اشاره بنفوس مقدسه آنها است و آیه شریفه: يَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّی وَ ما أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا بنی اسرائیل آیه ۸۵ ممکن است اشاره به همین معنی باشد زیرا معرفت بشئون اینها را جز خدا نمیداند حتی ملائکه فقط قلیلی از شئونات آنها در خور استعداد اینها است.

لا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمنُ وَ قالَ صَواباً اقول: کلمه لا یتکلمون جمع است و کلمه قال صوابا مفرد است، و ممکن است که تعبیر بجمع برای تعداد نفوس مقدسه آنها باشد و تعبیر بقال رجوع بروح باشد که مفرد است و همین روح همان نفوس مقدسه باشد و اللَّه العالم.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۳۹] .... ص : ۳۶۶

ذلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَنْ شاءَ اتَّخَذَ إِلى رَبِّهِ مَآباً (۳۹)

این است روز حق ثابت پس کسی که بخواهد اینکه راهی اتخاذ کند و بگیرد بسوی پروردگار خود بازگشتی.

ذلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ ذلک اشاره بیوم القیامه است که در آیات قبل بیوم الفصل و یوم یقوم الروح تعبیر فرمود، و حق مقابل باطل است بمعنی ثابت و برقرار است و باطل نابود میشود: وَ قُلْ جاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْباطِلُ إِنَّ الْباطِلَ كانَ زَهُوقاً و یکی از اسماء ذات الهی حق است که اشاره بواجب الوجود که همیشه بوده و همیشه هست نه اول دارد و نه آخر ازلی ابدی سرمدی که گفتند اسماء ذات سه اسم است اللَّه هو حق، اللَّه ذات متصف بجمیع صفات کمال و منزه از جمیع نقائص امکان، هو اشاره بمقام غیب الغیوبی او است، و حق بمقام واجب الوجودی، و بقیه اسماء الهی اسماء صفات و اسماء افعال است مثل عالم قادر حی مرید مدرک سمیع بصیر خبیر، و مثل خالق رازق محیی ممیت رحیم رحمن و امثال اینها لذا هر ثابتی مقابل هر زاهقی حق است مقابل باطل دین حق و ادیان باطله، قرآن و کتب ضاله، توحید مقابل شرک، ایمان مقابل کفر، هدایت مقابل ضلالت و امثال اینها.

فَمَنْ شاءَ راه بر همه باز است انبیاء آمدند دستورات رسید کتب آسمانی

نازل شد احکام بیان شد راه عذر بسته شد.

اتَّخَذَ إِلی رَبِّهِ مَآباً بخواهد بگیرد راهی برای رجوع الی اللَّه میتواند در صراط مستقیم سیر کند و از سبل شیطانی اعراض کند لکن این طایفه قلیل هستند زیرا طریق حق یک طریق بیش نیست و اما طرق شیطانی از هزار بیشتر است.

متاع کفر و دین بی مشتری نیست گروهی این گروهی آن پسندند

بازگشت همه بسوی او است: إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَیْهِ راجِعُونَ صراط مستقیم یکی است ولی الطرق الی اللَّه بعدد انفاس الخلائق باخلاق فاضله و اعمال صالحه و معارف حقه اگر مقرون با ایمان باشد خداوند هر کدام از اهل ایمان را بیک وسیله ای میبخشد و میآمرزد و سبیل اعظم خاندان نبوت هستند:

(انتم السبیل الاعظم و الصراط الا قوم من اتاکم فقد نجی و من تخلف عنکم فقد هلک بکم ینفس الهم و بکم یکشف الضر من احبکم فقد احب اللَّه و من ابغضکم فقد ابغض اللَّه و من اعتصم بکم فقد اعتصم باللّه ... الزیاره) زیارت جامعه.

[سوره النبإ (۷۸): آیه ۴۰] .... ص : ۳۶۷

إِنَّا أَنْذَرْناکُمْ عَذاباً قَرِیباً یَوْمَ یَنْظُرُ الْمَرْءُ ما قَدَّمَتْ یَداهُ وَ یَقُولُ الْکافِرُ یا لَیْتَنِی کُنْتُ تُراباً (۴۰)

محققا ما شما را انذار و تخویف نمودیم عذاب نزدیک روزی که نظر میکند هر کس بآنچه پیش فرستاده از اعمال که بدستهای خود انجام داده و میگوید کافر ای کاش من بودم خاک.

اَ

متکلم مع الغیر است گفتیم افعال الهی دو قسم است آنچه که بدون واسطه است متکلم وحده تعبیر میفرماید و آنچه مع الواسطه است متکلم مع الغیر بیان مینماید.

ذَرْناکُمْ

انذار مقابل بشارت است که خداوند بشارت میدهد ببهشت و سعادت کسانی را که ایمان بیاورند و اعمال صالحه بجا آورند و تقوای از معاصی داشته باشند و انذار میکند کسانی را که شرک و کفر و ضلالت و ظلم و فسق و فجور را اختیار کردند.

ذاباً قَرِیباً

اولا قیامت نزدیک: إِنَّهُمْ یَرَوْنَهُ بَعِیداً وَ نَراهُ قَرِیباً معارج آیه ۶. و ثانیا عذاب کفار و امثال آنها از حین احتضار و موت هست الی الابد و هیچ چیز بانسان از مرگ نزدیکتر نیست.

ْمَ یَنْظُرُ الْمَرْءُ

که تمام اعمال و اقوال و افعال خود را مشاهده میکند چنانچه میفرماید:

وَ وَجَدُوا ما عَمِلُوا حاضِراً کهف آیه ۴۸.

قَدَّمَتْ یَداهُ

اعمال یدی از باب مثال است و الا تمام اعمالش در نظرش حاضر میشود از افعال چشم نگاه کردن، افعال گوش شنیدن، افعال پا رفتن، افعال قلب و نفس از عقائد و اخلاق، افعال بدن از لمس عورت از جماع و لواط لب از بوسیدن و غیر اینها.

یَقُولُ الْکافِرُ یا لَیْتَنِی کُنْتُ تُراباً

در تفسیر این جمله اقوال زیادی است.

بعضی گفتند: مراد این است که پس از خاک شدن ای کاش بهمان حالت بودم و مبعوث نمیشدم، بعضی گفتند: ای کاش اصلا خلق نشده بودم و بهمان حالت اولی که خاک بودم باقی مانده بودم، بعضی گفتند: چون وحوش و بهائم و دواب محشور میشوند خداوند از آنها تقاص مظلوم را از ظالم میکند حتی گوسفند شاخدار بگوسفند بی شاخ شاخ زده باشد پس از این میفرماید: برگردید همان خاک شوید کافر هم آرزو میکند که من هم جزو آنها بودم، بعضی گفتند، چون ابلیس افتخار کرد که من از آتش هستم و آدم از خاک تمنی میکند که ای کاش من هم از خاک بودم، بعضی گفتند: چون پیغمبر اکرم امیر المؤمنین را باین کنیه مکنی نمود ابو تراب و فرمود:

(انا و علی أبوا هذه الامه)

کافر فردای قیامت آرزو میکند که ای کاش من هم ترابی بودم یعنی علوی بودم و از موالی ابو تراب بودم و علی (ع) در حق من پدری میکرد چنانچه نسبت بشیعیان خود میکند که نجات فردای قیامت منحصر بموالی این خاندان است که ایمان محقق نمیشود مگر بولایت این خاندان، و بر طبق این احادیثی داریم از حضرت صادق (ع) که ابی بصیر روایت میکند که میفرماید:

(یعنی علویا یوالی ابا تراب)

و در حدیث

دیگر در تفسیر باطن این جمله را دارد که چون امیر المؤمنین قسیم الجنه و النار است شیعیان را ببهشت و دشمنان را بجهنم کافر تمنی میکند ای کاش من از شیعه علی بودم، و حدیثی از ابن عباس پرسیدند وجه تسمیه علی (ع) بابی تراب گفت: برای این است که او صاحب زمین بود و حجت بر اهل زمین و بقاء زمین بواسطه او بود لذا ابا تراب شد و کافر آرزو میکند که من از شیعیان او بودم.

هذا آخر ما اردنا فی تفسیر سوره النبأ و یتلوه ان شاء اللَّه تفسیر بقیه السور.

و الحمد للَّه، و الصلاه علی رسوله و آل رسوله آل اللَّه، و اللعن علی اعدائهم اعداء اللَّه.

و انا العبد السید عبد الحسین طیب غفر له.

سوره النازعات .... ص : ۳۶۹

اشاره

اما فضلها- از ابن بابویه باسناده از حضرت صادق (ع) روایت کرده فرمود:

(من قرأ سوره النازعات لم یمت الا ریانا، و لم یبعثه اللَّه الا ریّانا، و لم یدخله الجنه الا ریّانا)

و در اخبار مرسله از پیغمبر (ص) و از حضرت صادق (ع) فوائد زیادی در قرائت آن نقل کرده اند مثل اینکه از مشروب سرد خداوند سیرابش میفرماید و مواجه با دشمنان از اذیت آنها ایمن میشود و آنها از او اعراض میکنند، و اگر بر کسی که از او خوف دارد از شرش محفوظ میشود و غیر اینها.

[سوره النازعات (۷۹): آیات ۱ تا ۵] .... ص : ۳۶۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ

وَ النَّازِعاتِ غَرْقاً (۱) وَ النَّاشِطاتِ نَشْطاً (۲) وَ السَّابِحاتِ سَبْحاً (۳) فَالسَّابِقاتِ سَبْقاً (۴)

فَالْمُدَبِّراتِ أَمْراً (۵)

واو در و النازعات واو قسم است که خداوند قسم یاد میکند و همچنین در بقیه و مراد از این مذکورات بسیاری از مفسرین گفتند: ملائکه هستند، بعضی گفتند:

موت است، بعضی گفتند: نجوم ستارگان هستند، بعضی گفتند: مجاهدین هستند.

فاضل معاصر پس از آنکه بمقدمات زیادی اقوال آنها را رد میکند خود تطبیق میکند بقوای طبیعت و حواس ظاهریه و صنایع متحرکه مثل ماشین و طیاره و اشباه اینها از امور حسیه.

اقول: در قرآن مصادیق آنها را بیان نفرموده و تمام این اقوال تأویلات است و قرآن میفرماید: وَ ما یَعْلَمُ تَأْوِیلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَ الرَّاسِخُونَ فِی الْعِلْمِ آل عمران آیه ۷. بلی در اخبار ائمه علیهم السلام که عالم بتأویل هستند و راسخون فی العلم به ملائکه و ارواح کفار و مؤمنین و کلاب جهنم: و به جبرئیل و میکائیل و اسرافیل و ملک الموت هر یک جمله آنها را تفسیر کرده اند که بیانش در تفسیر جملات میآید. و مکرر گفته ایم که تفاسیر وارده از ائمه علیهم السلام بیان مصداق است منافات با عموم آیات ندارد میپردازیم بتفسیر جملات آیات:

وَ النَّازِعاتِ غَرْقاً نزع بمعنی کندن است دو چیز که بهم پیوسته از هم جدا کنند بشدت. از امیر المؤمنین (ع) است که ملائکه عذاب روح کفار را بشدت از ابدان آنها نزع میکنند، و از حضرت صادق (ع) است تفسیر بموت فرموده که روح را از بدن جدا میکنند، غرق جدا شدن بسرعت است و فاصله ندارد مثل تیر که از ترکش رد میشود ب...jبهدف میخورد روح هم از بدن جدا میشود و بقالب مثالی تعلق میگیرد که بدن برزخی گویند، یا در وادی السلام حشر با انبیاء و ائمه و صلحاء یا در برهوت حشر با کفار و اهل ضلال.

وَ النَّاشِطاتِ نَشْطاً نشط باز کردن گره است بملایمت و رفق مثل باز کردن طناب از پای شتر که نشط میگویند، و در اخبار دارد که ملک الموت روح مؤمن را قبض میکند بملایمت که او تا مؤمن اذن ندهد قبض روح او را نمیکند و اگر خودداری کرد در اذن پرده برداشته میشود جای خود را در بهشت مشاهده میکند انوار مقدسه را نزد خود میبینند میگویند: بیا با ما محشور میشوی اذن میدهد و پس از اذن قبض روح او مثل گلی است که بدست او دهند بو کند و لذت برد روح او قبض میشود و این گره روح باین بدن باز میشود مثل مرغی که از قفس بدن بیرون آید و پرواز کند و آزاد شود.

وَ السَّابِحاتِ سَبْحاً از برای سبح معانی بسیار است و در اینجا سیر بسرعت است مثل کشتی روی دریا و مثل اسب که او را تاخت میکنند، و ارواح مؤمنین پس از جدایی

از بدن بقدری سیر آنها سریع است که بآسمان میروند بر سر بام خانه های خود میآیند، باماکن مشرفه مشرف میشوند و بخواب دوستان و خویشاوندان میآیند مثل طیور در هوا پرواز میکنند و قضایا در این باب بسیار است و هر کسی بقدر استعداد خود درک کرده که در خواب خدمت پیغمبر و ائمه مشرف شده که فرمود: (من رآنا فقد رآنا لان الشیطان لا یتشکل بنا) و چه بسیار از علماء و صلحاء رؤیت کرده.

فَالسَّابِقاتِ سَبْقاً سبق مسابقه است که بر یکدیگر جلو میزنند مثل ماشین ها و موتورسیکلت ها و چرخ سوارها و اسب ها و جوانها در دویدن و مسابقه اقسام بسیاری دارد در ایمان در اعمال صالحه در صنایع در خلقت سابقین بر لاحقین و همچنین در کفر و ضلالت و فسق و فجور و معاصی فردای قیامت هم مؤمنین بعضی بر بعضی سبقت میگیرند در دخول بهشت، و کفار بعضی بر بعضی سبقت میگیرند در جهنم، و همچنین کرات جویه بعضی بر بعضی در سیر سبقت دارند بعضی سریع السیر هستند بعضی بطی ء ملائکه بعضی بر بعض انبیاء اوصیاء و اولیاء حتی رحمت الهی بر غضب او:

(یا من سبقت رحمته غضبه).

فَالْمُدَبِّراتِ أَمْراً از برای دبر معانی بسیار است و در قرآن مجید اطلاقات زیادی دارد مثل: ثُمَّ اسْتَوی عَلَی الْعَرْشِ یُدَبِّرُ الْأَمْرَ یونس آیه ۳، وَ مَنْ یُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَیَقُولُونَ اللَّهُ یونس آیه ۳۱، یُدَبِّرُ الْأَمْرَ یُفَصِّلُ الْآیاتِ رعد آیه ۲. یُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّماءِ إِلَی الْأَرْضِ ثُمَّ یَعْرُجُ إِلَیْهِ فِی یَوْمٍ کانَ مِقْدارُهُ أَلْفَ سَنَهٍ مِمَّا تَعُدُّونَ سجده آیه ۵.

که اطلاق بر خداوند متعال شده که مدبر امور است. اطلاق بر پشت کردن و رو برگردانیدن شده ادبار که میفرماید: تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَ تَوَلَّی معارج آیه ۱۷، ثُمَّ أَدْبَرَ وَ اسْتَکْبَرَ مدثر آیه ۲۳، وَ اللَّیْلِ إِذْ أَدْبَرَ مدثر آیه ۳۳، بمعنی تفکر و تأمل:

أَ فَلا یَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ نساء آیه ۸۲، محمد (ص) آیه ۲۴. بمعنی قطع و هلاکت مثل:

وَ قَطَعْنا دابِرَ الَّذِینَ کَذَّبُوا بِآیاتِنا اعراف آیه ۷۲، وَ یَقْطَعَ دابِرَ الْکافِرِینَ انفال آیه ۷، أَنَّ دابِرَ هؤُلاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِینَ حجر آیه ۶۶، و غیر اینها، و در این آیه مدبرات ملائکه هستند که هر کدام مأمور بامری هستند بلکه تمام عوالم علوی و سفلی هر کدام

مأمور بامری هستند برای تنظیم امور و اصلاح آن:

ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند تا تو نانی بکف آری و بغفلت نخوری

همه از بهر تو سرگشته و فرمان بردار شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

اللَّهُ الَّذِی سَخَّرَ لَکُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِیَ الْفُلْکُ فِیهِ بِأَمْرِهِ وَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُونَ وَ سَخَّرَ لَکُمْ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ جَمِیعاً مِنْهُ إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِقَوْمٍ یَتَفَکَّرُونَ جاثیه آیه ۱۲ و ۱۳ تمام اینها مدبرات امر هستند.

تنبیهان: الاول- در سه آیه اول بواو قسم فرموده و در دو آیه بعد به فا تعبیر نموده بعید نیست که حکمت آن این باشد که تا ارواح جدا نشوند از قفس بدن و دور نشوند و سرعت سیر پیدا نکنند مسابقه تحقق پیدا نمیکند و تا تمام این امور خاتمه پیدا نکند امر بتمامه تدبیر نشده و خاتمه آنها خلود است در بهشت یا جهنم.

الثانی- در حدیث دارد که خداوند بمخلوقات خود برای عظمت قدرت خود قسم یاد میکند ولی بندگان باید قسم بو اللّه و تاللّه و باللّه قسم یاد کنند در جایی که حکم قسم بیاید نه باین امور.

[سوره النازعات (۷۹): آیات ۶ تا ۷] .... ص : ۳۷۲

یَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَهُ (۶) تَتْبَعُهَا الرَّادِفَهُ (۷)

روزی که بلرزه میآید لرزنده ای و در تبع او لرزه دیگری که ردیف او باشد این دو جمله را بعضی جواب قسم های سابقه گفتند که یک همچو روزی پیش میآید بعضی گفتند: جواب قسم محذوف شده بوضوحش واگذار شده و این جمله مستقله بمنزله مبتدا و خبرش: قُلُوبٌ یَوْمَئِذٍ واجِفَهٌ است که روزی که چنین روز میشود قلوب چنین میشود.

و در معنای این دو جمله هم اختلاف است نوع مفسرین حمل بر صیحه اولی و ثانیه کردند که مفاد: وَ نُفِخَ فِی الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ مَنْ فِی الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِیهِ أُخْری فَإِذا هُمْ قِیامٌ یَنْظُرُونَ زمر آیه ۶۸ که فناء دنیا و ظهور قیامت باشد، بعضی گفتند: مراد از راجفه اوضاع عالم تغییر میکند و دگرگون میشود از آسمانها و کوه ها و دریاها و زمین و کرات جویه شمس و قمر و کواکب و غیرها، و مراد

از رادفه یعنی پس از پیش آمدهای دیگری یکی بعد از دیگری پیش میآید و در اخبار از حضرت صادق و حضرت رضا علیهما السلام تفسیر بدوره رجعت کرده اند که از ضروریات مذهب شیعه است راجفه رجعت حضرت ابی عبد اللّه الحسین (ع) است با هفتاد و پنج هزار در رکابش و انتقام میکشد از مخالفین و اتباع اولین، و رادفه امیر المؤمنین (ع) است که با شیاطین می جنگد و شیطان را میکشد که بوقت معلوم که در قرآن میفرماید:

فَإِنَّکَ مِنَ الْمُنْظَرِینَ إِلی یَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ حجر آیه ۳۷. بلکه میتوان گفت: تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ رجعتهای ائمه علیهم السلام یکی بعد از دیگری تا فناء الدنیا بلکه میتوان گفت که اینها بالاخص حضرت بقیه اللّه پس از رجعت زنده میروند صحرای محشر و قرآن را میبرند بسر نهر کوثر نزد پیغمبر بواسطه حدیث ثقلین که فرمود:

(لن یفترقا حتی یردا علیّ الحوض)

و ممکن است استثناء آیه شریفه هم اشاره باین باشد که فرمود در آیه مذکوره: إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ که اینها هم جزو کسانی هستند که بفناء دنیا فانی نمیشوند.

[سوره النازعات (۷۹): آیات ۸ تا ۹] .... ص : ۳۷۳

قُلُوبٌ یَوْمَئِذٍ واجِفَةٌ (۸) أَبْصارُها خاشِعَةٌ (۹)

دلها در آن روز اضطراب شدید پیدا میکند مثل اینکه می گویی دلم از جا کنده شد و سیر سریع دارد و چشمها فرو افتاده بجایی نمیتوانند نگاه کنند.

قُلُوبٌ یَوْمَئِذٍ واجِفَةٌ وجف بمعنی سرعت سیر است که در باب فی ء میفرماید:

وَ ما أَفاءَ اللَّهُ عَلی رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَما أَوْجَفْتُمْ عَلَیْهِ مِنْ خَیْلٍ وَ لا رِکابٍ وَ لکِنَّ اللَّهَ یُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلی مَنْ یَشاءُ حشر آیه ۶ که شما مجاهدین با اسب و شتر بر آنها مسلط نشدید بلکه خدا مسلط میفرماید رسولان خود را بر هر که بخواهد. دلهای اینها از جا کنده شده بهر طرفی میرود و توجه میکند عذاب و عقوبت شدید است، و مراد از قلوب قلوب کفار و اهل عذاب است و اما قلوب مؤمنین آرام با خیال راحت هیچ اضطرابی ندارند. این اگر مراد روز قیامت باشد، و اگر مراد دوره رجعت باشد قلوب معاندین و ظالمین بانبیاء و ائمه و قتله آنها که زنده میشوند و از آنها انتقام کشیده میشود.

أَبْصارُها خاشِعَةٌ و چشم ها افتاده بزیر نمیتوانند نگاه کنند از خجلت و شرمندگی

و پشیمانی که ای کاش ما هم ایمان آورده بودیم و عمل صالح بجا آورده بودیم تا گرفتار همچو روزی نشده بودیم، خشوع ذلت و خفت است و بهر طرف که نظر بیندازند عذاب بآنها احاطه کرده چنانچه میفرماید: يَوْمَ يَغْشاهُمُ الْعَذابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَ يَقُولُ ذُوقُوا ما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ عنکبوت آیه ۵۵.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۱۰] .... ص : ۳۷۴

يَقُولُونَ أَ إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحافِرَةِ (۱۰)

میگویند: آیا محققا ما بر گشته شدگانیم در گودال قبر، با اینکه این کفار از همان حال نزع و در قبر و عالم برزخ معذب هستند و بودند چنانچه میفرماید:

(القبر روضه من ریاض الجنه او حفره من حفرات النیران)

و در همان حال نزع جای خود را میبینند و روح او در برهوت با ارواح کفار و معاندین معذب لکن اوضاع محشر را که مشاهده میکنند بکلی آنها را ناچیز میگیرد و تمنی میکنند که برگردد در قبر و بهمان مقدار عذاب بسازد و باین عذاب شدید گرفتار نشود که میفرماید: وَ يَوْمَ الْقِيامَهِ يُرَدُّونَ إِلى أَشَدِّ الْعَذابِ بقره آیه ۸۵ و میفرماید: سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلى عَذابٍ عَظِيمٍ توبه آیه ۱۰۱.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۱۱] .... ص : ۳۷۴

أَ إِذا كُنَّا عِظاماً نَخِرَهً (۱۱)

آیا زمانی که بودیم استخوانهای پوسیده. توضیح آنکه عذاب حال نزع و قبر و عالم برزخ فقط روح که تعلق بقالب مثالی و جسم برزخی گرفته معذب است بعذابهای مناسب آن عالم، و اما در قیامت که روح بر میگردد بهمین بدن عنصری خاکی هم عذاب روحی دارد و هم جسمی مثل آتش زقوم حمیم غساق اعمده سلاسل اغلال سیاط قطران و غیر اینها لذا میگوید: آیا زمانی که بدن ما استخوان پوسیده شده بود بهمان حالت میشود باقی باشیم و همچو روزی را مشاهده نکنیم.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۱۲] .... ص : ۳۷۴

قالُوا تِلْكَ إِذاً كَرَّهٌ خاسِرَهٌ (۱۲)

این است هنگام بازگشت خسران آورنده.

توضیح: انسان اگر در دنیا مبتلای ببلاها و مصائب شود یا در حال نزع یا در قبر و عالم برزخ بلکه حتی در صحرای محشر پای سؤال و جواب و حساب و میزان و نامه

عمل و صراط و سایر عقبات قیامت و مواقف آن و لو بسیار سخت باشد امید نجات دارد زیرا چه بسیار همین بلاهای دنیوی کفاره گناهان آنها میشود یا در عالم برزخ باندازه استحقاقش عذاب میچشد و بدعای مؤمنین و شفاعت شفعاء نجات پیدا میکند یا در قیامت مشمول عفو و مغفرت الهی و شفاعت شافعین و وسائل دیگر نجات پیدا میکند لکن پس از آنکه گرفتار عذاب و جهنم شد که خلود در عذاب است بکلی مأیوس میشود لذا میگوید:

تِلْکَ إِذاً کَرَّهٌ خاسِرَهٌ این کرت مثل کرات قبل نیست که مدت داشت و منقضی شد این کرت دیگر تمام شدنی ندارد بخصوص پس از مکالمه با خزنه جهنم و با مالک و تقاضای برگشتن بدنیا از خداوند و جواب یأس شنیدن که معنی خسران است.

[سوره النازعات (۷۹): آیات ۱۳ تا ۱۴] .... ص : ۳۷۵

فَإِنَّما هِیَ زَجْرَهٌ واحِدَهٌ (۱۳) فَإِذا هُمْ بِالسَّاهِرَهِ (۱۴)

پس جز این نیست که این زجره و صیحه بیش نیست پس بناگاه آنها در صحرای محشر حاضر میشوند.

فَإِنَّما هِیَ زَجْرَهٌ واحِدَهٌ دو نحو تفسیر شده: یکی آنکه کلام کفار باشد که بگویند: یک صیحه بیش نبود که ما در زمین محشر شدیم. دیگر آنکه جواب آنها باشد که شما که منکر بعث و حشر بودید بیک صیحه تمام مبعوث و در صحرای محشر وارد شدید، زجره صیحه شدید است که تکان میدهد و این نفخه ثانیه صور است که میفرماید: نُفِخَ فِیهِ أُخْری فَإِذا هُمْ قِیامٌ یَنْظُرُونَ زمر آیه ۶۸، وَ نُفِخَ فِی الصُّورِ فَإِذا هُمْ مِنَ الْأَجْداثِ إِلی رَبِّهِمْ یَنْسِلُونَ یس آیه ۵۱، وَ نُفِخَ فِی الصُّورِ فَجَمَعْناهُمْ جَمْعاً کهف آیه ۹۹.

فَإِذا هُمْ بِالسَّاهِرَهِ ساهره زمین ساده که همین زمین دنیا باشد که بمجرد خروج از اجداث و قبور مشاهده میکنند، و ساهره گفتند که در او نه کوهی و نه عمارتی و نه اشجاری و نه دریایی مشاهده میشود چنانچه در آیات تمام این خصوصیات را بیان فرموده:

یَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَیْرَ الْأَرْضِ ابراهیم آیه ۴۸، وَ إِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ وَ أَلْقَتْ ما

فِيها وَ تَخَلَّتْ

انشقاق آیه ۳ و ۴ و غیر اینها از آیات و سور.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۱۵] .... ص : ۳۷۶

هَلْ أَتاكَ حَدِيثُ مُوسى (۱۵)

آیا آمد تو را داستان موسی. قضایای موسی را خداوند در بسیاری از سور قرآن بتفصیل یا اجمال بیان فرموده از زمان ولادتش و در تابوت روی نیل انداختن و التقاط آل فرعون و در دامن فرعون بزرگ شدن و از پستان غیر مادرش شیر نخوردن تا زمان رشدش و کشتن قبطی و فرار بمدین و نزد شعیب رفتن و بمقام رسالت رسیدن و مأمور بدعوت فرعونیان، و قضایای بنی اسرائیل چه در زمان موسی و چه بعد از رحلتش، و قضیه سامری و عجل او و غیر اینها، و نزول الواح تورات، و صاعقه هفتاد نفر، و دو مرتبه زنده شدن، و بوزینه شدن صید کنندگان در روز شنبه تماما بیان شده احتیاج بشرح جدید نیست فقط بتفسیر آیات اکتفاء میکنیم.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۱۶] .... ص : ۳۷۶

إِذْ ناداهُ رَبُّهُ بِالْوادِ الْمُقَدَّسِ طُوىً (۱۶)

این پس از مراجعت از مدین بود که در شب تاریک راه را گم کرده آتشی دید در طور سینا رفت که آتش بیاورد گرم شوند و راه پیدا کند خطاب الهی رسید:

إِذْ ناداهُ رَبُّهُ که فرموده: إِنِّی أَنَا رَبُّکَ فَاخْلَعْ نَعْلَیْکَ تا اینکه مأمور شد بدعوت فرعون.

بِالْوادِ الْمُقَدَّسِ طُوىً که گفتند: زمین نجف بوده.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۱۷] .... ص : ۳۷۶

اذْهَبْ إِلى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغى (۱۷)

فقط مبعوث بر فرعون تنها نبود بلکه بر تمام قبطیان و بنی اسرائیل که شریعتش تا زمان عیسی باقی بود و تمام انبیاء بعد از موسی تا زمان عیسی بشریعت او عمل میکردند و دعوت مینمودند مثل داود سلیمان زکریا یحیی ذا الکفل و غیر اینها لکن اولین مأموریتش دعوت فرعون بود:

اذْهَبْ إِلى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغى طغیان فرعون ذبح ابناء بنی اسرائیل و زنهای آنها را برای کلفتی و کنیزی، و مردان آنها را باعمال شاقه وادار کردن و از همه بالاتر دعوی خدایی کردن و گفتن: أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلى و ما عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلهٍ غَيْرِی.

[سوره النازعات (۷۹): آیات ۱۸ تا ۱۹] .... ص : ۳۷۷

فَقُلْ هَلْ لَکَ إِلی أَنْ تَزَکَّی (۱۸) وَ أَهْدِیَکَ إِلی رَبِّکَ فَتَخْشی (۱۹)

پس بگو بفرعون: آیا بس نیست برای تو به اینکه متزکی شوی و ایمان بیاوری و من تو را هدایت کنم بسوی پروردگارت پس بترسی و دست از ظلم و کفر برداری که گفتند: فرعون سیصد سال عمر کرد باو بگو بس نیست ظلم ها و تعدیات بیا آخر عمری متنبه شو و ایمان بیاور خداوند از تمام این کفریات و تعدیات و ظلمها عفو میفرماید که

(الاسلام یجب ما قبله)

که معنی تزکیه است که پاک و پاکیزه شوی و راه هدایت و طریق عبودیت را بتو نشان دهم و دست از این طغیان و سرکشی و ظلم ببنی اسرائیل برداری و آنها را نجات دهی و از خداوند بترسی لکن:

بر سیه دل چه سود خواندن وعظ نرود میخ آهنین بر سنگ

قساوت قلب حب ریاست و شهوات نفسانی کبر و نخوت و عجب و هزار عیب دیگر مانع از قبول میشود.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۲۰] .... ص : ۳۷۷

فَأَراهُ الْآیَهَ الْکُبْری (۲۰)

پس نمایاند موسی فرعون را معجزه بزرگی چون فرعون گفت بموسی که:

قالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ إِلهاً غَیْرِی لَأَجْعَلَنَّکَ مِنَ الْمَسْجُونِینَ حضرت موسی فرمود: قالَ أَ وَ لَوْ جِئْتُکَ بِشَیْ ءٍ مُبِینٍ فرعون گفت: قالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ کُنْتَ مِنَ الصَّادِقِینَ حضرت موسی: فَأَلْقی عَصاهُ فَإِذا هِیَ ثُعْبانٌ مُبِینٌ وَ نَزَعَ یَدَهُ فَإِذا هِیَ بَیْضاءُ لِلنَّاظِرِینَ شعراء آیه ۲۹ الی ۳۳. مع ذلک ایمان نیاورد:

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۲۱] .... ص : ۳۷۷

فَکَذَّبَ وَ عَصی (۲۱)

اما تکذیبش اینکه همچو آیه و معجزه را حمل بر سحر کرد و موسی را ساحر خواند: قالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُ إِنَّ هذا لَساحِرٌ عَلِیمٌ یُرِیدُ أَنْ یُخْرِجَکُمْ مِنْ أَرْضِکُمْ بِسِحْرِهِ شعراء آیه ۳۴. و اما عصیانش در مقام قتل موسی و کسانی که باو ایمان آورده بودند برآمد و ترسید که مبادا قومش ایمان بیاورند بموسی و دست از خدایی او بردارند.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۲۲] .... ص : ۳۷۷

ثُمَّ أَدْبَرَ یَسْعی (۲۲)

پشت کرد و بعجله روی بقوم کرد مثل اینکه بسرعت رفت نزد قوم.

ص: ۳۷۷

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۲۳] .... ص : ۳۷۸

فَحَشَرَ فَنادی (۲۳)

آنها را جمع کرد و میان آنها فریاد زد که فریب این ساحر را نخورید منم خدای شما.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۲۴] .... ص : ۳۷۸

فَقالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلی (۲۴)

من خدای بزرگتر شما هستم. واقعا حماقت تا چه اندازه سلطنت یک قسمت قسمت کوچک زمین که مصر باشد و توابع آن آنهم این چهار روزه دنیا که قبل از فرعون در تحت سلطنت دیگران بوده و بعد از او در تحت دیگران میآید موجب خدایی او میشود که بگوید: وَ نادی فِرْعَوْنُ فِی قَوْمِهِ قالَ یا قَوْمِ أَ لَیْسَ لِی مُلْکُ مِصْرَ وَ هذِهِ الْأَنْهارُ تَجْرِی مِنْ تَحْتِی أَ فَلا تُبْصِرُونَ أَمْ أَنَا خَیْرٌ مِنْ هذَا الَّذِی هُوَ مَهِینٌ وَ لا یَکادُ یُبِینُ زخرف آیه ۵۱ و ۵۲. لکن تعجب ندارد این توهّمات در دماغ بسیار بوده و هست که به چهار روز دنیا مغرور میشوند و خود را فعال ما یشاء میدانند و خیال میکنند همیشه هستند نمرود شداد و اشباه آنها مثل اینکه میگوید: بر فرض موسی خدایی داشته باشد در جنب خدایی من کوچک است من اعلی و ارفع هستم لذا در مقام قتل خدای موسی بر آمد که گفت بهامان: وَ قالَ فِرْعَوْنُ یا هامانُ ابْنِ لِی صَرْحاً لَعَلِّی أَبْلُغُ الْأَسْبابَ أَسْبابَ السَّماواتِ فَأَطَّلِعَ إِلی إِلهِ مُوسی وَ إِنِّی لَأَظُنُّهُ کاذِباً مؤمن آیه ۳۶ و ۳۷. و همین خیال را نمرود کرد و آن تخت و کرکس ها را و رفت و تیر انداخت که خدای ابراهیم را بکشد و امثال اینها بسیارند.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۲۵] .... ص : ۳۷۸

فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَکالَ الْآخِرَهِ وَ الْأُولی (۲۵)

اما نکال آخرت: وَ حاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذابِ النَّارُ یُعْرَضُونَ عَلَیْها غُدُوًّا وَ عَشِیًّا وَ یَوْمَ تَقُومُ السَّاعَهُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذابِ مؤمن آیه ۴۵ و ۴۶.

و اما نکال اولی: وَ لَقَدْ أَخَذْنا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِینَ وَ نَقْصٍ مِنَ الثَّمَراتِ- الی قوله تعالی- فَأَرْسَلْنا عَلَیْهِمُ الطُّوفانَ وَ الْجَرادَ وَ الْقُمَّلَ وَ الضَّفادِعَ وَ الدَّمَ- الی قوله تعالی- فَأَغْرَقْناهُمْ فِی الْیَمِّ .. الایه اعراف آیه ۱۳۰ الی ۱۳۶.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۲۶] .... ص : ۳۷۸

إِنَّ فِی ذلِکَ لَعِبْرَهً لِمَنْ یَخْشی (۲۶)

محققا در این اخذ فرعون نکال آخرت و اولی را هر آینه عبرت است از برای کسی که از خدا بترسد. تمام قضایای امم سابقه برای تنبیه و بیداری و عبرت است که اثر تصدیق انبیاء و اطاعت آنها و اقرار بتوحید و ایمان بخدا و رسول چه فوائد و نتایج دنیوی دارد و چه مثوبات اخروی، و اثر کفر و شرک و تکذیب انبیاء و ظلم و اذیت و معاصی و طغیان چه مضار و بلیات دنیوی و چه عقوبات اخروی.

آب را دیدی که با طوفان چه کرد باد را دیدی که با عادان چه کرد

جمله ذرات زمین و آسمان لشگر حقند گاه امتحان

إِنَّ فِی ذلِکَ لَعِبْرَةً اما برای قلب بیدار و روشن که قابلیت هدایت داشته باشد، و اما قلوب قاسیه سیاه دل متکبر متفرعن طاغی یاغی بقدر خردلی اثر نمیگذارد زیرا بکلی از قابلیت افتاده مثل دانه و حبه و هسته که فاسد شده دیگر نمیروید، و درختی که ریشه آن خشک شده باشد رشد نمیکند لذا باید این نمره را رها کرد و دور انداخت که میفرماید: ذَرْهُمْ یَأْکُلُوا وَ یَتَمَتَّعُوا وَ یُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ یَعْلَمُونَ فجر آیه ۳. و لذا در امر بمعروف و نهی از منکر یکی از شرایط آن احتمال تأثیر است و با قطع بعدم تأثیر واجب نیست فقط وظیفه انبیاء و علماء تبلیغ است که حجت بر آنها تمام شود نگویند: لَوْ لا أَرْسَلْتَ إِلَیْنا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آیاتِکَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَ نَخْزی طه آیه ۱۳۴. لذا میفرماید:

لِمَنْ یَخْشی خشیت تا ایمان نباشد و لا اقل احتمال صدق در فرمایشات انبیاء ندهد خوف پیدا نمیکند زیرا عقل هر ذی عقلی حکم میکند بلزوم دفع ضرر مقطوع و مظنون و محتمل و اینها احتمال صدق نمیدهند و تمام فرمایشات آنها را کذب میپندارد، بلی بعضی یقین بصدق پیدا میکنند لکن حب ریاست و شهوات نفسانی مانع از تصدیق میشود که میفرماید: وَ جَحَدُوا بِها وَ اسْتَیْقَنَتْها أَنْفُسُهُمْ ظُلْماً وَ عُلُوًّا نمل آیه ۱۴.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۲۷] .... ص : ۳۷۹

أَ أَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقاً أَمِ السَّماءُ بَناها (۲۷)

در این آیه شریفه آیات خداوند یک قسمت از مخلوقات خود که در عظمت

و بزرگی و قوت و قدرت بمراتبی از انسان قوی تر هستند بیان میفرماید برای اثبات ضعف انسان که آن قدر ضعیف است که کوچکترین بلاها او را بیچاره میکند بسا یک تب یا یک عضو اگر مریض شد و درد گرفت انسان را بیچاره میکند بسا یک پشه او را هلاک میکند سلب یک نعمت یا نزول یک بلا مثل آتش و غرق و هدم و غیر اینها او را از بین میبرد چگونه طاقت عذاب دارد آنهم چه عذابی که امیر المؤمنین در دعاء کمیل میفرماید:

(هذا ما لا تقوم له السموات و الارض فکیف بی و انا عبدک الضعیف الذلیل الحقیر المسکین المستکین)

لذا میفرماید:

أَ أَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقاً أَمِ السَّماءُ بَناها آسمانی که این کرات جویه که بسا چندین برابر کره زمین هستند خلق فرموده و در فضای این عالم کبیر نگاه داشته که میفرماید:

اللَّهُ الَّذِی رَفَعَ السَّماواتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها- الی قوله تعالی- إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِقَوْمٍ یَتَفَکَّرُونَ رعد آیه ۲ و ۳. این است که میفرماید آیا خلقت شما شدیدتر و محکم تر است یا آسمانی که خداوند بنا فرموده آسمان طاقت عذاب جهنم ندارد شما چگونه طاقت میآورید.

[سوره النازعات (۷۹): آیات ۲۸ تا ۲۹] .... ص : ۳۸۰

رَفَعَ سَمْکَها فَسَوَّاها (۲۸) وَ أَغْطَشَ لَیْلَها وَ أَخْرَجَ ضُحاها (۲۹)

بلند و رفیع قرار داد طاق او را پس تسویه فرمود که خلل و فرج نداشته باشد و تاریک کرد نور او را در شب و در آورد روشنایی او را در روز.

رَفَعَ سَمْکَها آسمان را خداوند برای انسان و اهل زمین طاق بسیار مرتفعی قرار داد که در خبر است که: از صفحه زمین تا آسمان اول پانصد سال راه است که کسی پیاده رود یا سواره و همچنین از آسمان اول تا دوم و هکذا تا هفتم ولی قدرت الهی اینکه طرفه العین ملائکه صعود نزول میکنند، و همچنین در لیله المعراج پیغمبرش را برد تا قاب قوسین او ادنی، و تو هم نشود که چگونه میشود جایی که آصف بن برخیا تخت بلقیس را از شهر سبأ طرفه العین نزد سلیمان حاضر کند، و اصحاب خاص حضرت بقیه اللّه طرفه العین از اطراف دنیا نزد او حاضر میشوند خدای آنها قدرت دارد بنده خود را در یک شب تا بکجا ببرد.

فَسَوَّاها تسویه محکم کاری است که شکست بر ندارد خراب نشود سقوط نکند رخنه پیدا نکند، تمام این کرات جویه.

وَ أَغْطَشَ لَیْلَها یعنی در شب که کره زمین پشت میکند با کره شمس این قسمت مسکونی شب تاریک ظلمانی میشود.

وَ أَخْرَجَ ضُحاها و چون رو بخورشید میکند روز روشن نورانی میشود و شرح آن را مکرر در ذیل آیات بیان کرده ایم.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۳۰] .... ص : ۳۸۱

وَ الْأَرْضَ بَعْدَ ذلِکَ دَحاها (۳۰)

و زمین را بعد از این گسترانید که مکرر گفته شده که کره زمین در وسط دریا بود خداوند بتموج دریا یک قسمت زمین را از آب خارج کرد که ربع مسکونش گفتند که معنی دحیها است که گسترانید برای سکونت بشر و حیوانات بری

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۳۱] .... ص : ۳۸۱

أَخْرَجَ مِنْها ماءَها وَ مَرْعاها (۳۱)

بیرون کرد از زمین آب آن را و چراگاه آن را. هر قسمت زمین که نزدیکتر بدریا باشد اگر حفر کنند زودتر بآب میرسند و بسا از فشار آب شکاف بر میدارد و رودخانه ها و نهرها بر صفحه زمین جاری میشود و چه بسیار از اشعه شمس بخار میشود و متصاعد میگردد و بصورت ابر در میآید و باران میشود و در اعماق زمین فرو میرود و از کوه ها جریان پیدا میکند و رودخانه ها و نهرها در اطراف زمین تشکیل داده میشود جل الخالق و همین است مفاد:

أَخْرَجَ مِنْها از زمین بتوسط چشمه ها و آبار و رودها.

ماءَها و سبب میشود که گیاه از زمین روئیده شود و اشجار رشد کند برای خوراک انسان و حیوانات بالاخص حیوانهای بیابانی که مفاد:

وَ مَرْعاها است چراگاههای صحراها و بیابانها و مزارع و کشتزارها و باغستانها حتی بسیار از خانه ها که چه اندازه برکات و فوائد غیر از مأکولاتش دارد در تلطیف هوا و سایه بان و استفاده از چوبها و برگ ها و تخمها و ریشه های آنها.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۳۲] .... ص : ۳۸۱

وَ الْجِبالَ أَرْساها (۳۲)

و کوه ها را در نقاط زمین ثابت و برقرار فرمود هم لنگر زمین است که متزلزل نشود، و هم بسیاری از معادن از او استخراج میشود، و هم از احجار او استفاده زیاد میشود.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۳۳] .... ص : ۳۸۲

مَتاعاً لَکُمْ وَ لِأَنْعامِکُمْ (۳۳)

تمام این مذکورات در آیات قبل از جمله: أَمِ السَّماءُ بَناها تا آیه: وَ الْجِبالَ أَرْساها متاع و بهره برداری و امر معاش و زندگانی و منافع شما است و انعام شما از شتر و اسب و قاطر و حمار و گوسفند و گاو، و این از باب بیان مصداق و مثال است و الا متاع جمیع حیوانات از طیور و وحوش و جراثیم و حشرات است هر کدام بقدر سهم خود بهره برداری میکنند

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۳۴] .... ص : ۳۸۲

فَإِذا جاءَتِ الطَّامَّةُ الْکُبْری (۳۴)

پس زمانی که آمد داهیه بزرگی که مراد روز قیامت باشد چون طم بمعنی علو و برتری است و طامه پیشامد سختی است که تعبیر بداهیه میکنند و گفتند: (ما من طامه الا و فوقها طامه و القیامه فوق کل طامه) سپس بیان میفرماید:

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۳۵] .... ص : ۳۸۲

یَوْمَ یَتَذَکَّرُ الْإِنْسانُ ما سَعی (۳۵)

در آن روز یاد میآورد انسان آنچه سعی کرده در دنیا از خیر و شر، ایمان و کفر، طاعت و معصیت، حسن و قبح، احسان و اسائه، قضایای محشر را در آیات قرآنی گوشزد بندگان فرموده، زمین محشر یک قسمت مثل کوره حدادی آتش فشان، خورشید یک نی بالای سر سیاه، آتش جهنم نفیر و زفیر دارد، غلهای آتشی بگردن، نامه عمل بدست چپ و از پشت سر سپاه، ملائکه عذاب با تازیانه های آتشی بالای سر آنها، قسمت دیگر طرف راست صحرای محشر زیر سایه عرش، پای منبر وسیله زیر لوای حمد، کنار حوض کوثر، نسیم بهشت میوزد، نامه اعمال بدست راست نورانی صورتها نورانی در یک همچو روزی:

یَوْمَ یَتَذَکَّرُ الْإِنْسانُ ما سَعی در جای دیگر میفرماید: وَ أَنْ لَیْسَ لِلْإِنْسانِ إِلَّا ما سَعی وَ أَنَّ سَعْیَهُ سَوْفَ یُری ثُمَّ یُجْزاهُ الْجَزاءَ الْأَوْفی نجم آیه ۳۹ الی ۴۱.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۳۶] .... ص : ۳۸۳

وَ بُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرى (۳۶)

و ظاهر میشود جحیم از برای کسی که میبیند. بارز بمعنی نمایان است که خود را نشان میدهد، این جهنم با این همه بزرگی که دارد که خطاب باو میرسد: يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ق آیه ۳۰، یک مار غاشیه است که با زنجیرها ملائکه عذاب او را میآورند در صحرای محشر که میفرماید: وَ جِی ءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ ..

الایه فجر آیه ۲۳. لذا میفرماید:

وَ بُرِّزَتِ الْجَحِيمُ دهن باز کرده و اهل خود را میرباید و نعره میزند و آتش از دهانش شعله میزند.

لِمَنْ يَرى که مشاهده میشود.

[سوره النازعات (۷۹): آیات ۳۷ تا ۳۹] .... ص : ۳۸۳

فَأَمَّا مَنْ طَغى (۳۷) وَ آثَرَ الْحَياةَ الدُّنْيا (۳۸) فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوى (۳۹)

پس اما کسی که سرکشی کند و اختیار کند و برتری دهد زندگانی دنیا را پس بدرستی که جایگاه او جحیم است.

فَأَمَّا مَنْ طَغى طغیان زیاده روی در کفر و معاصی و ظلم و صفات خبیثه است که از حد بگذراند بحدی که دیگر قابل برگشتن و توبه و ترک معاصی نباشد و کانه اینها جزو ذات او شده و رسوخ کرده در قلب و ریشه دوانیده که دیگر کنده نمیشود.

وَ آثَرَ الْحَياةَ الدُّنْيا زندگانی دنیوی را ترجیح دهد بر رستگاری اخروی به اینکه یا منکر قیامت باشد و بعث و نشور، و چشم و گوش او کور و کر شده باشد و قلبش را قساوت گرفته باشد که میفرماید، أَ فَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ وَ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلى عِلْمٍ وَ خَتَمَ عَلى سَمْعِهِ وَ قَلْبِهِ وَ جَعَلَ عَلى بَصَرِهِ غِشاوَةً- الی قوله تعالی- وَ قالُوا ما هِيَ إِلَّا حَياتُنَا الدُّنْيا نَمُوتُ وَ نَحْيا وَ ما يُهْلِكُنا إِلَّا الدَّهْرُ ... الایه جاثیه آیه ۲۳ و ۲۴، حب دنیا و هواهای نفسانیه و حب جاه و ریاست و صفت خبیثه کبر و نخوت و عناد چنان او را کر و کور کرده بکلی خدا و دین و آخرت را منکر شده.

فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوى گفتند: اثبات شی ء نفی ما عدا را نمیکند اگر بگویی زید موجود است دلالت ندارد بر اینکه غیر زید موجود نیست این طائفه مأوی

آنها جحیم است دلالت ندارد که دیگری جحیم نیست بلکه هر غیر مؤمن که از روی تقصیر باشد نه قصور مأوی او جحیم است.

[سوره النازعات (۷۹): آیات ۴۰ تا ۴۱] .... ص : ۳۸۴

وَ أَمَّا مَنْ خافَ مَقامَ رَبِّهِ وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوى (۴۰) فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوى (۴۱)

و اما کسی که بترسد مقام پروردگار خود را و جلوگیری کند نفس خود را از هواهای نفسانی پس بدرستی که بهشت همان بهشت جایگاه او است.

أَمَّا مَنْ خافَ مَقامَ رَبِّهِ یعنی در محلی که قیام میکند در پیشگاه خدای متعال برای حساب روز قیامت و صحرای محشر باشد خوف داشته باشد.

توضیح: مسأله خوف و رجاء مجرد صفت نفسانی نیست بلکه خوف و رجائی که آثارش در خارج ظاهر شود، خوفی که جلوگیری از معاصی و کفر و ضلالت باشد و رجائی که وادار بعبادت و ایمان و هدایت کند. مثل رجائی که آثار عملی نداشته باشد و خوفی که جلوگیری نکند مثل درختی است که بار و میوه ندهد.

وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوى نفس حیوانی تمایلات باین لذائذ جسمانی دارد و بزرگترین دشمن انسان است که اماره بالسوء است زیرا انسان سه دشمن دارد دنیا، نفس، شیطان، دنیا جلواتی دارد که خود را مثل زنهای بی عفت و عصمت زینت کرده خود را بجوانان نشان میدهد در اثر برتری تفوق مال منال عزت شوکت جلال کبر ساز آواز و سایر لذائذ نفس مایل میشود و عاشق میگردد و عزم و جزم پیدا میکند شیطان راه نشان میدهد اگر دنیا در نظرش پست باشد نفس تمایل پیدا نکند شیطان راهنمایی نمیکند، و هیچ چیز جلو نفس را نمیگیرد مگر خوف و خوف پیدا نمیشود مگر بایمان، مقایسه کنید امر دین را بامور مملکتی و دستور دولتی اموری که دولت منع نکرده مثل ساز آواز مجالس تفریحی بی حجابی چه اندازه رواج پیدا کرده، و اما اموری که منع کرده و پاسبان قرار داده و مفتش مقرر کرده از ترس دولت که گرفتار جرم و حبس و شکنجه و قتل میشوند از ترس مرتکب نمیشوند مگر در صورتی که کشف نشود، امر دین همین نحو است اموری که دین ترخیص کرده و مباح فرموده در امر معاش و کسب و تجارت و ازدواج و تزین و امثال اینها مردم آزاد هستند: قُلْ

مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِی أَخْرَجَ لِعِبادِهِ وَ الطَّیِّباتِ مِنَ الرِّزْقِ

... الایه اعراف آیه ۳۲. و اما اموری که منع فرموده و در مخالفتش جرم و حبس و شکنجه و عذاب مقرر داشته چنانچه میفرماید: قُلْ إِنَّما حَرَّمَ رَبِّیَ الْفَواحِشَ ما ظَهَرَ مِنْها وَ ما بَطَنَ وَ الْإِثْمَ وَ الْبَغْیَ بِغَیْرِ الْحَقِّ وَ أَنْ تُشْرِکُوا بِاللَّهِ ما لَمْ یُنَزِّلْ بِهِ سُلْطاناً وَ أَنْ تَقُولُوا عَلَی اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ اعراف آیه ۳۳- انسان ممنوع از اینها نمیشود مگر پس از خوف و خوف پیدا نمیکند مگر بایمان و اعتقاد به اینکه علاوه بر اینکه خدا خداوند عالم است که: أَحاطَ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عِلْماً بِما تَعْمَلُونَ خَبِیرٌ وَ اللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ عَلِیمٌ إِنِّی أَعْلَمُ غَیْبَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ أَعْلَمُ ما تُبْدُونَ وَ ما کُنْتُمْ تَکْتُمُونَ و غیر اینها از آیات مع ذلک مفتش قرار داده کتبه اعمال. نفس اعضاء بدن، انبیاء ائمه ملائکه حفظه که شهود یوم القیامه هستند و راپرت میدهند. انسان تا ایمان و یقین پیدا نکند خوف پیدا نمیکند و تا خوف پیدا نکند جلوگیر ندارد میکند آنچه بتواند.

فَإِنَّ الْجَنَّهَ هِیَ الْمَأْوی کسانی که خوف مقام ربوبی پیدا کردند و جلو نفس خود را گرفتند که از حضرت رسالت است که جهاد اکبرش شمرده جهاد با نفس را:

فَإِنَّ الْجَنَّهَ هِیَ الْمَأْوی اللهم اجعلنا من هؤلاء.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۴۲] .... ص : ۳۸۵

یَسْئَلُونَکَ عَنِ السَّاعَهِ أَیَّانَ مُرْساها (۴۲)

میپرسند از تو از ساعت که قیامت باشد چه موقعی بر پا میشود و ثبوت پیدا میکند.

این سؤال یا از روی تعنت و سخریه و استهزاء است که این اندازه ما را از قیامت میترسانی پس آن چه روز است، یا از روی حقیقت است که چه موقع تحقق پیدا میکند، و معنی مرسیها از رسی بمعنی ثبوت و برقرار است چنانچه کوه ها را رواسی میگویند چنانچه میفرماید: وَ جَعَلْنا فِیها رَواسِیَ شامِخاتٍ مرسلات آیه ۲۷، و میفرماید: وَ قُدُورٍ راسِیاتٍ سبأ آیه ۱۳ دیگ هایی که از بزرگی قابل حرکت نبود و ثابت بود.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۴۳] .... ص : ۳۸۵

فِیمَ أَنْتَ مِنْ ذِکْراها (۴۳)

که نیستی تو از یاد آورنده آن، چون علم بساعت مختص بخدا است چنانچه

میفرماید:

يَسْئَلُونَکَ عَنِ السَّاعَهِ أَيَّانَ مُرْساها قُلْ إِنَّما عِلْمُها عِنْدَ رَبِّی لا يُجَلِّيها لِوَقْتِها إِلَّا هُوَ اعراف آیه ۱۸۷، و میفرماید: إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَهِ ... الایه لقمان آیه ۳۴. و بعضی گفتند: این اندازه که ذکر قیامت میکنی پس کو قیامت چه موقع تحقق پیدا میکند ولی معنی اول اظهر است.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۴۴] .... ص : ۳۸۶

إِلى رَبِّکَ مُنْتَهاها (۴۴)

یعنی اظهار او و اقامه او بسوی پروردگار است بمجرد اراده تحقق پیدا میکند:

وَ ما أَمْرُ السَّاعَهِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ نحل آیه ۷۷. معنی منتهی نه بمعنی این است که آخر دارد بلکه یعنی علم او مختص بخدا است یا اظهار و تجلی او مختص باو است.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۴۵] .... ص : ۳۸۶

إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشاها (۴۵)

فقط وظیفه شما انذار است برای کسانی که بترسند انذار میشوند اما کسانی که خوف و خشیت ندارند انذار نمیشوند تا موقعی که مشاهده کنند.

[سوره النازعات (۷۹): آیه ۴۶] .... ص : ۳۸۶

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَها لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّهً أَوْ ضُحاها (۴۶)

مثل اینکه روزی که میبینند قیامت را درنگ نکردند مگر یک شب یا یک روز فردای قیامت موقعی که مبعوث میشوند عالم برزخ را از زمان موت تا حین بعث تصور میکنند یک شب یا یک روز بیش نبوده چنانچه عزیز پس از صد سال مردن از او خداوند پرسید فرمود: كَمْ لَبِثْتَ قالَ لَبِثْتُ يَوْماً أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ بقره آیه ۲۵۹، اصحاب کهف پس از سیصد سال که بعضی گفتند: قالَ قائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قالُوا لَبِثْنا يَوْماً أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ کهف آیه ۱۹، گفتند: حضرت نوح بملک الموت فرمود: این عمر من مثل این است که از آفتاب آمدم بسایه، گذشته همین نحو بنظر میآید ولی آینده دور بنظر میآید.

هذا آخر تفسیر سوره النازعات و یتلوه ان شاء اللَّه سوره عبس و بقیه السور. و الحمد اللَّه و الصلاه علی محمد و آله و انا العبد عبد الحسین الطیب.

سوره عبس .... ص : ۳۸۷

[سوره عبس (۸۰): آیات ۱ تا ۲] .... ص : ۳۸۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

عَبَسَ وَ تَوَلَّى (۱) أَنْ جاءَهُ الْأَعْمى (۲)

صورت درهم کشید و رو برگردانید موقعی که آمد او را کوری.

اما کلام در فضیلت این سوره مبارکه: از ابن بابویه مسندا از معاویه بن وهب از حضرت صادق (ع) فرمود:

(من قرأ عبس و تولی، و اذا الشمس کورت کان تحت جناح اللَّه من الجنان و فی ظل اللَّه و کرامته و فی جناته و لم یعظم ذلک علی اللَّه ان شاء اللَّه)

و در نسخه دیگر:

(علی ربه عز و جل)

هر کس قرائت کند این دو سوره را خداوند او را زیر بال خود میگیرد کنایه از این که در تحت حفظ و حراست او وارد میشود.

عَبَسَ وَ تَوَلَّى أَنْ جاءَهُ الْأَعْمى قضیه شخصیه است راجع بابن ام مکتوم که کور بود وارد شد در حالی که پیغمبر اکرم با جمعی از صحابه در خدمتش بودند، بسیاری از مفسرین گفتند: پیغمبر عبوس شد و درهم کشید و پشت کرد و رو برگردانید لکن این کلام غلط است اولا- با اخلاق پیغمبر سازش ندارد که خدا میفرماید: وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ قلم آیه ۴، که اخلاق او را بعظمت یاد فرموده، و میفرماید: فَبِما رَحْمَهٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ کُنْتَ فَظًّا غَلِیظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِکَ ... الایه آل عمران آیه ۱۵۹. و ثانیا- اگر مراد پیغمبر بود: عبست و تولیت ان جاءک بطور خطاب نه بنحو غیاب و ثالثا- این آیه در مقام مذمت و نکوهش است و پیغمبری که ما در حق او و آل او معتقد هستیم که ترک اولی هم از آنها صادر نشده مناسبت ندارد.

و رابعا- این ابن ام مکتوم کور بود عبوسیت و صورت برگردانیدن پیغمبر را نمیدید بعضی گفتند: در حق رجلی بود از اعیان بنی امیه چون ابن ام مکتوم وارد شد پهلوی او جای گرفت بشرف او برخورد که این کور فقیر پهلوی من باشد خود را

جمع کرد و درهم کشید و برگردانید، و از علی بن ابراهیم است که این آیه در حق عثمان نازل شده چون ابن ام مکتوم مؤذن رسول اللَّه (ص) بود و ایمان کامل داشت چون بر حضرت وارد شد حضرت او را مقدم بر عثمان نشانید بعثمان برخورد و عبوس شد و رو برگردانید لذا خدا میفرماید: عَبَسَ وَ تَوَلَّی أَنْ جاءَهُ الْأَعْمی سپس خدا در مقام مدح ابن ام مکتوم برآمده میفرماید:

[سوره عبس (۸۰): آیات ۳ تا ۴] .... ص : ۳۸۸

وَ ما یُدْرِیکَ لَعَلَّهُ یَزَّکَّی (۳) أَوْ یَذَّکَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّکْری (۴)

و نمیدانی تو و درک نکردی شاید این اعمی که آمد پاکیزه و مزکی باشد یا متذکر شود از فرمایشات پیغمبر و یاد آوری او پس نفع ببخشد او را این یادآوری:

وَ ما یُدْرِیکَ خطاب بفاعل عبس است و این هم یک شاهد است که پیغمبر نبوده زیرا حضرت میدانست که ابن ام مکتوم بنده صالح خدا است و مزکی هست همان عثمان بوده چنانچه آیات بعد هم شواهدی است که شرحش ان شاء اللَّه میآید.

لَعَلَّهُ یَزَّکَّی لعل برای ندانستن آن عبوس است نه تردید زیرا خداوند میدانست که مزکی است پیغمبر هم میدانست، و مزکی کسی را گویند که ایمانش کامل باشد اعمالش صالحه باشد اخلاقش فاضله باشد و این منتهای مدح است در حق ابن ام مکتوم زیرا اگر یک عیبی در ایمان و اخلاق و افعال داشته باشد مزکی نیست.

أَوْ یَذَّکَّرُ یا فرا بگیرد. مذکر پیغمبر است که میفرماید: فَذَکِّرْ إِنَّما أَنْتَ مُذَکِّرٌ لَسْتَ عَلَیْهِمْ بِمُصَیْطِرٍ غاشیه آیه ۲۱ و ۲۲. یعنی وظیفه تو تذکر است نه فرمان و الزام تا کی متذکر شود و کی اعراض کند، و میفرماید: وَ ذَکِّرْ فَإِنَّ الذِّکْری تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِینَ الذاریات آیه ۵۵ و غیر اینها از آیات.

فَتَنْفَعَهُ الذِّکْری انتفاع از ذکری خاص مؤمنین است کافر و مشرک و منافق و ضال و مضل و معاند و ناصب و مخالف و طاغی و عاصی انتفاع نمیبرند بلکه موجب ازدیاد کفر و طغیان آنها میشود: وَ نُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ ما هُوَ شِفاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِینَ وَ لا یَزِیدُ الظَّالِمِینَ إِلَّا خَساراً اسراء آیه ۸۲. و از این جمله فَتَنْفَعَهُ الذِّکْری هم استفاده میشود ایمان ابن ام مکتوم، و این آیات شریفه درس است برای جامعه که نباید نظر

بمال و جاه و عظمت و ریاست و اسم و عنوان اشخاص داشته باشند و آنها را محترم و معزز بدارند بلکه ملاک ایمان: عمل صالح و تقوی است و لو فقیر و عاجز و کور و بی اسم و عنوان باشد هر چه ایمانش قویتر و اعمال صالحه بهتر و تقوایش زیادتر باشد احترام و عزتش بیشتر باید گذاشت چنانچه نزد خدا و رسول و ائمه هم محترم و معزز است و در قرآن مجید میفرماید: وَ لِلَّهِ الْعِزَّةُ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ لكِنَّ الْمُنافِقِينَ لا يَعْلَمُونَ منافقون آیه ۸

[سوره عبس (۸۰): آیات ۵ تا ۶] .... ص : ۳۸۹

أَمَّا مَنِ اسْتَغْنى (۵) فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى (۶)

اما کسی که مستغنی و ثروتمند باشد پس تو از او پذیرایی میکنی و احترام میگذاری این هم خطاب بفاعل عبس است که اینها نسبت به ثروتمندان و متمکنین چه اندازه احترام میگذاردند و لو کافر یا مشرک یا افسق فساق باشد، و این رسم از اول دنیا در میانه مردم بوده و هست که اهل دنیا را محترم میشمارند و عزت میگذارند هر چه ریاستش بالاتر باشد و ثروتش زیادتر باشد و عده و عده و عشیره و قبیله او زیادتر باشد بیشتر احترام میگذارند حتی او را میپرستند و خدای خود میدانند مثل نمرود و شداد و فرعون و هامان و قارون و اشباه آنها از سلاطین جور حتی یزید تمسک کرد بآیه: قُلِ اللَّهُمَّ برای اثبات عزت و شوکت خود ولی غافل از این هستند که عزت به ید اللَّه است چنانچه میفرماید: مَنْ كانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعاً فاطر آیه ۱۰، و اینها فردای قیامت ذلیل ترین و پست ترین و خوارترین مخلوقات حتی از سگ پست تر هستند که سر بزیر انداخته از خجلت و شرمندگی.

[سوره عبس (۸۰): آیه ۷] .... ص : ۳۸۹

وَ ما عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّى (۷)

و چه باعث شده اینکه مزکی باشد یا نباشد یعنی اگر غنی و ثروتمند باشد او را احترام میگذاری کافر باشد یا مؤمن خوب یا بد مزکی و غیر مزکی، در بند این نیستی و باکی نداری که گفتیم: این خطابات بفاعل عبس است، و این در حق نوع مردم جاری است نگاه بایمان و تقوی و عمل صالح طرف نمیکنید هر که دنیای او معمور است غنی و ثروت و ریاست و اسم و عنوان دارد او را عزت میگذارند خواه مؤمن باشد

یا کافر، عالم باشد یا جاهل، مطیع باشد یا فاسق، و هر که فقیر و بی بضاعت و بی اسم و عنوان باشد کوچک و بی اعتنایی باو میکنند خواه مؤمن یا کافر هر که باشد و هر چه باشد بخصوص هم مسلکان خود را در عقائد.

[سوره عبس (۸۰): آیات ۸ تا ۱۰] .... ص : ۳۹۰

وَ أَمَّا مَنْ جاءَکَ یَسْعی (۸) وَ هُوَ یَخْشی (۹) فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّی (۱۰)

و اما کسی که آمد تو را با سرعت و شتاب و او خدا ترس بود پس تو از او دوری میکنی وَ أَمَّا مَنْ جاءَکَ که ابن ام مکتوم باشد که میخواهد خدمت پیغمبر مشرف شود و از فرمایشات بهره مند گردد و احکام دین را فرا گیرد.

یَسْعی که سعی میکند که زودتر شرفیاب شود و بیشتر استفاده کند.

وَ هُوَ یَخْشی و او از عذاب الهی میترسد که مبادا کوتاهی کرده باشد در شرفیابی و اخذ احکام.

توضیح: همین نحوی است واجب است بر انبیاء و ائمه هدی و علماء اعلام تبلیغ احکام که چه اندازه زحمت کشیدند در نشر احکام، این همه اخبار از ائمه اطهار در هر بابی از عقاید و اخلاق و مواعظ و احکام رسیده و علماء اعلام در کتب خود تدوین فرموده و در دسترس جامعه قرار داده، و این همه زحمت کشیده تا بمرتبه اجتهاد رسیده که گفتند: (الاجتهاد اشد من طول الجهاد) همین نحو واجب و حتم است که سایرین خدمت آنها مشرف شوند و طلب علم کنند و دستورات را فرا گیرند که از امیر المؤمنین (ع) مروی است فرمود:

(طلب العلم اوجب علیکم من طلب المال لان اللّه قسم الرزق)

که قسمت فرموده و بهر کس آنچه مقدر شده میرسد

(اما العلم مخزون عند اهله)

خزینه علم قلوب علماء است و در بسته است و کلید و مفتاح آن سؤال است باید رفت و سؤال کرد و پرسید و آنچه بتواند دست آورد.

فَأَنْتَ که خطاب بآن عبوس است.

عَنْهُ از این کسی که آمده است خدمت پیغمبر مشرف شود و اخذ احکام کند.

تَلَهَّی بمعنی متارکه و تغافل و اعراض است که بروی خود عبوس میشوی و

رو بر میگردانی و بتو برخورد میکند که پیغمبر او را بر تو مقدم دارد.

[سوره عبس (۸۰): آیات ۱۱ تا ۱۲] .... ص : ۳۹۱

كَلَّا إِنَّها تَذْكِرَةٌ (۱۱) فَمَنْ شاءَ ذَكَرَهُ (۱۲)

هرگز چنین نکن محققا این آیات قرآنی تذکره و موعظه و پند و اندرز است پس کسی که بخواهد متذکر میشود و پند میگیرد و متعظ میشود.

كَلَّا یعنی نباید چنین کنید مؤمن را باید محترم داشت: إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ حجرات آیه ۱۰،

المؤمن اخ المؤمن

حقوق مؤمن بر مؤمن بسیار است که میفرماید:

للمؤمن علی اخیه المؤمن ثلاثون حقا لا برائه له الا بالاداء او العفو

مؤمن نزد خدا و رسول و ائمه هدی بسیار محترم است، اخوت دینی اهمیتش از اخوت نسبی زیادتر است.

إِنَّها تَذْكِرَةٌ ضمیر انها آیات شریفه است که از اول سوره بیان فرموده، و نزول این آیات برای تذکر بندگان است که با مؤمن باید چه نحوه رفتار کرد خواه غنی باشد یا فقیر، بصیر باشد یا اعمی، صحیح یا مریض، خویش یا غریبه، شهری یا دهاتی، عرب یا عجم هر که هست و هر چه هست.

فَمَنْ شاءَ ذَكَرَهُ قلوبی که قابلیت هدایت داشته باشند و موانعی جلوگیر آنها نباشد متذکر میشوند و پند میگیرند، اما قلوب قاسیه که بکلی از قابلیت افتاده مثل هسته گندیده و دانه فاسد شده که دیگر قابل اینکه سبز شود و دانه و میوه دهد یا موانع جلوگیر است مثل حب جاه و هواهای نفسانی و شیاطین انسی و جنی و کبر و نخوت و بغض و عداوت و سیاهی قلب و مفاسد دیگر ابدا متذکر نمیشود و اثر بر آیات شریفه قرآن بار نمیکند با اینکه قرآن مجید:

[سوره عبس (۸۰): آیات ۱۳ تا ۱۶] .... ص : ۳۹۱

فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ (۱۳) مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ (۱۴) بِأَيْدِي سَفَرَةٍ (۱۵) كِرامٍ بَرَرَةٍ (۱۶)

در صحائف محترمه بوده بمقام رفیع پاک و پاکیزه بدستهای سفراء الهی که محترم و نیکوکار بودند.

فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ لوح محفوظ چنانچه میفرماید: بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ بروج آیه ۲۱ و ۲۲. و ممکن است مراد صحف انبیاء سلف یا در دست

ملائکه باشد که میفرماید: إِنَّ هذا لَفِی الصُّحُفِ الْأُولی صُحُفِ إِبْراهِیمَ وَ مُوسی الاعلی آیه ۱۸ و ۱۹.

مَرْفُوعَهٍ که مراحل سیر از لوح محفوظ عرش طبقات آسمانها آسمان اول ثم نزول بر قلب مطهر رسول.

مُطَهَّرَهٍ که میفرماید: إِنَّهُ لَقُرْآنٌ کَرِیمٌ فِی کِتابٍ مَکْنُونٍ لا یَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ تَنْزِیلٌ مِنْ رَبِّ الْعالَمِینَ واقعه آیه ۷۷ الی ۸۰.

بِأَیْدِی سَفَرَهٍ سفیر که مأمور است از مرکزی خبر بمرکز دیگر دهد مثل ممالک که هر کدام سفیری در سایر ممالک دارند و بزبان ما قنسول می گوییم، و سفرایی که مأموریت دارند در تبلیغ قرآن ملائکه وحی هر کدام بدیگری تا بر حضرت رسالت و سپس ائمه هدی بر بندگان و سپس علماء اعلام بر سایرین.

کِرامٍ بَرَرَهٍ که تمام این سفره در پیشگاه الهی محترم و آبرومند هستند و از نیکان و ابرار هستند.

[سوره عبس (۸۰): آیه ۱۷] .... ص : ۳۹۲

قُتِلَ الْإِنْسانُ ما أَکْفَرَهُ (۱۷)

کشته باد انسان که چه اندازه کفران نعمت الهی را میکند.

قُتِلَ الْإِنْسانُ نفرین است که تعبیر بدعاء شر و دعاء علیه میکنند بخلاف دعاء خیر که دعاء له میکند مثل لعن میماند. و مراد از انسان همان کسانی که کفران نعم الهی را میکنند و قدردان نعمتهای او نیستند، و نعمت های الهی از حدود شماره بیرون است: وَ إِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لا تُحْصُوها إِنَّ الْإِنْسانَ لَظَلُومٌ کَفَّارٌ ابراهیم آیه ۳۴.

بالاخص نعمت ایمان، و این قرآن مجید بزرگترین نعمت الهی و تفضل او است خداوند چه اندازه منت بر سر بندگان بالاخص این امت که پیغمبری مثل خاتم النبیین بر آنها فرستاده، کتابی مثل قرآن بر آنها نازل فرموده، دینی مثل اسلام بر آنها اختیار فرموده، اوصیایی مثل ائمه اطهار نصب نموده، پیغمبرش افضل انبیاء و اشرف مخلوقات، قرآنش افضل از تمام کتب انبیاء از صحف آدم و نوح و ابراهیم و تورات و زبور و انجیل، اوصیاء او افضل از اوصیاء انبیاء، دینش افضل ادیان شریعتش افضل

شرایع، احکامش افضل أحکام. اگر انسان عمر دنیا کند و تمام عمرش بعبادت و شکر گزاری طی کند اداء شکر کوچکترین نعم الهی را نکرده چه رسد که کفران نعم او را کند پیغمبرش را ساحر و کذاب و مجنون و جادوگر بخواند، قرآنش را مفتری بداند، خلفایش را مقتول و منکوب کند، دینش را پامال هوی و هوس کند، احکامش را اعتناء نکند اطاعت او را نکند، معاصی را مرتکب شود، علماء دین را مردود کند، باهل دین ظلم و ستم کند که مفاد:

ما أَکْفَرَهُ است. ما تعجب است که چه اندازه کفران میکند، سپس خداوند معرفی میکند انسان را که چه بوده و چه هست و چه میشود. اما چه بوده:

[سوره عبس (۸۰): آیه ۱۸] .... ص : ۳۹۳

مِنْ أَیِّ شَیْ ءٍ خَلَقَهُ (۱۸)

که ابتداء از خاک بوده طین شده در مأکولات زمینی مثل حبوب و فواکه داخل شده مأکول آباء و امهات تا مراحلی طی کرده و فضولات آن از آنها خارج شده که اخبث فضولات منی است در رحم ما در ریخته شده که مفاد: مِنْ مَنِیٍّ یُمْنی است که از امیر المؤمنین (ع) مروی است فرمود:

اوله نطفه قذره و آخره جیفه نتنه و بینهما حامل العذره

منی که ریخته شد سپس خون بسته که علقه نام دارد سپس گوشت جویده که مضغه میشود سپس لحم و استخوان تا صورت بندی شود که میفرماید: یا أَیُّهَا النَّاسُ إِنْ کُنْتُمْ فِی رَیْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْناکُمْ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَهٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَهٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَهٍ مُخَلَّقَهٍ وَ غَیْرِ مُخَلَّقَهٍ لِنُبَیِّنَ لَکُمْ وَ نُقِرُّ فِی الْأَرْحامِ ما نَشاءُ إِلی أَجَلٍ مُسَمًّی ...

الایه حج آیه ۵. پس از آنکه در رحم جای گرفت و احتیاج بخوراک پیدا کرد خوراک او خون حیض بود که از ناف داخل در جوف او میشد آن هم در ظلمات ثلاث که میفرماید:

یَخْلُقُکُمْ فِی بُطُونِ أُمَّهاتِکُمْ خَلْقاً مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِی ظُلُماتٍ ثَلاثٍ زمر آیه ۶. ظلمت رحم ظلمت بطن ظلمت صلب آیا چنانچه از حضرت صادق (ع) مروی است تا آنکه متولد شوید طفل بودید که میفرماید: ثُمَّ نُخْرِجُکُمْ طِفْلًا که هیچ قدرت نداشتید خداوند قوت و قدرت بشما عنایت فرمود که میفرماید: ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّکُمْ حج تتمه آیه قبل آیه ۵.

[سوره عبس (۸۰): آیه ۱۹] .... ص : ۳۹۴

مِنْ نُطْفَهٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ (۱۹)

یک نطفه را بچه پایه از رشد و قوت و عقل و شعور و ادراک رسانید پس از طی این مراحل بحد بلوغ که رسیدید راه سعادت و رستگاری و نجات از عذاب و نائل شدن بمثوبات جنت را خداوند بکمال سهولت در دسترس شما قرار داد بارسال انبیاء و انزال کتب و بیان احکام و بشارات و انذارها و مواعظ و نصایح که مفاد:

[سوره عبس (۸۰): آیات ۲۰ تا ۲۱] .... ص : ۳۹۴

ثُمَّ السَّبِیلَ یَسَّرَهُ (۲۰) ثُمَّ أَماتَهُ فَأَقْبَرَهُ (۲۱)

پس از آنکه مدت شما منقضی شد و اجل در رسید.

پس از آن میمیراند او را پس زیر خاک میکند و در قبر میخواباند.

ثُمَّ أَماتَهُ چند قسم موت داریم قسم معروفش همین موت حیوانی است که روح حیوانی که عبارت از بخار است تمام میشود مثل چراغی که خاموش شود و این هم دو نحو است یکی موت طبیعی که نفت چراغ و قوه برق تمام شود خاموش میشود و یکی موت تصادفی که اختترامی میگویند مثل اینکه باد چراغ را خاموش کند، این تصادفات که امروزه واقع میشود یا سقوط از بام یا نزول بلاء مثل وباء و طاعون و زیر آوار رفتن و حریق و امراض مهلکه و غرق و اشباه اینها و باین مدت دستگاه دنیوی او طی شده و عالم دیگری برای او پیش میآید که میفرماید: وَ مِنْ وَرائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلی یَوْمِ یُبْعَثُونَ مؤمنون آیه ۱۰۰، و یک قسم موت علم و معرفت است که جاهل مرده مجسم است:

(الناس موتی و اهل العلم أحیاء علی الهدی لمن استهدی ادلاء)

از امیر المؤمنین مروی است. یک قسم موت ایمان است که کافر و مشرک و منافق و معاند و ناصب که از قابلیت هدایت افتاده اند مرده اند: یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اسْتَجِیبُوا لِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ إِذا دَعاکُمْ لِما یُحْیِیکُمْ توبه آیه ۲۴؛ إِنَّکَ لا تُسْمِعُ الْمَوْتی وَ لا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعاءَ إِذا وَلَّوْا مُدْبِرِینَ نمل آیه ۸۰:

فَأَقْبَرَهُ بر حسب متعارف که اموات را در قبر میگذارند و الا بسا بغرق یا بدریا یا بخوراک حیوانات درنده بلکه ابدان کفار را نباید دفن کرد باید در بیابان انداخت

ولی هر جا روند همانجا حکم قبر دارد و فرمودند:

(القبر اما روضه من ریاض الجنه او حفره من حفر النیران)

یا دری از بهشت بقبر او باز میشود و بقدر مد بصر توسعه پیدا میکند و همه روزه ملائکه با تحف و هدایا بر او وارد میشوند، یا دری از جهنم باز میشود و ضیق میشود که استخوانها در هم فرو میرود و ملائکه عذاب با سیاط و عمده آتشی بر او وارد میشوند که فرمود:

(اذا مات ابن آدم قامت قیامته)

و روح او بقالب مثالی یا وادی السلام یا برهوت میبرند با صلحاء یا اشقیاء.

[سوره عبس (۸۰): آیه ۲۲] .... ص : ۳۹۵

ثُمَّ إِذا شاءَ أَنْشَرَهُ (۲۲)

پس از قبر زمانی که مشیت حق تعلق گرفت از قبر بیرون میآید که روح بهمین بدن جسمانی تعلق میگیرد و زنده میشود که یوم النشر و یوم الحشر و یوم البعث و یوم القیامه و یوم الساعه و یوم الحساب و یوم الجزایش گفتند: یَوْمَ یَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْداثِ سِراعاً کَأَنَّهُمْ إِلی نُصُبٍ یُوفِضُونَ معارج آیه ۴۳، یَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْداثِ کَأَنَّهُمْ جَرادٌ مُنْتَشِرٌ قمر آیه ۷، فَإِذا هُمْ مِنَ الْأَجْداثِ إِلی رَبِّهِمْ یَنْسِلُونَ یس آیه ۵۱.

[سوره عبس (۸۰): آیه ۲۳] .... ص : ۳۹۵

کَلَّا لَمَّا یَقْضِ ما أَمَرَهُ (۲۳)

هرگز بجا نمیآورد آنچه را که خداوند امر فرموده باو، این کلام نیز راجع بهمان منافق است و تنقیح مناط شامل جمیع کفار و منافقین بلکه فساق و فجار میشود که آنچه خداوند امر فرموده امتثال نمیکنند.

اما کفار و منافقین و مشرکین اسلام نمیآورند با اینکه اولین امر الهی اسلام است: إِنَّ الدِّینَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلامُ آل عمران آیه ۱۹.

و اما اهل ضلال و بدع ایمان نمیآورند و لو بصورت ظاهر مسلم باشند: فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ النُّورِ الَّذِی أَنْزَلْنا وَ اللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ خَبِیرٌ تغابن آیه ۷. و ایمان باللّه و بالرسول و بالقرآن ایمان بجمیع آنچه پیغمبر فرموده و در قرآن ذکر شده که جمیع عقاید حقه را شامل میشود.

و اما فساق و فجار اطاعت اوامر الهی را نمیکنند و منتهی از نواهی او نمیشوند و بدانند که در مخالفت اوامر الهی عقوبت و عذاب است هر که بقدر استحقاقش مگر

عفو و مغفرت و شفاعت در صورتی که قابلیت داشته باشد شامل حال او بشود.

[سوره عبس (۸۰): آیه ۲۴] .... ص : ۳۹۶

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسانُ إِلى طَعامِهِ (۲۴)

پس باید نظر کند انسان بطعام خود که خداوند بچه وسائل و اسباب روزی او کرده دو قسم طعام داریم یکی طعام روح انسانی و دیگر طعام جسم او.

اما طعام روح علم است هر چه بیشتر تحصیل علم کند روحش رشد میکند و قوی میشود و اگر در جهل باقی ماند ضعیف میشود و میمیرد، خداوند برای این طعام چه اندازه اسباب و وسائل در دسترس انسان قرار داده انبیاء فرستاده کتابها بالاخص قرآن مجید نازل فرموده، حمله بر آن قرار داده، حفظه بر آن مقرر داشته، ائمه اطهار و علماء اخیار، و راه رسیدن بآنها را سهل و آسان نموده.

و اما طعام جسم از حبوبات و فواکه و خضرویات که در آیات بعد بیان میفرماید:

[سوره عبس (۸۰): آیات ۲۵ تا ۳۲] .... ص : ۳۹۶

أَنَّا صَبَبْنَا الْماءَ صَبًّا (۲۵) ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا (۲۶) فَأَنْبَتْنا فِيها حَبًّا (۲۷) وَ عِنَباً وَ قَضْباً (۲۸) وَ زَيْتُوناً وَ نَخْلًا (۲۹)

وَ حَدائِقَ غُلْباً (۳۰) وَ فاكِهَةً وَ أَبًّا (۳۱) مَتاعاً لَكُمْ وَ لِأَنْعامِكُمْ (۳۲)

بدرستی که ما ریزش دادیم آب را ریزشی پس از آن شکافتیم زمین را شکافتنی پس رویانیدیم در آن زمین حبوب دانه هایی و انگور و علف و زیتون و نخل خرما و باغستانهای میوه جات که درختان آن سر بهم آورده و میوه ها و صحراهای سبز که متاع باشد برای شما و برای حیوانات شما.

أَنَّا صَبَبْنَا الْماءَ صَبًّا باران که از ابرها میبارد بسرعت تمام که بسا بفاصله کمی نهرها و رودخانه ها در اطراف زمین جاری میشود که بخارات از دریاها برداشته میشود و بصورت ابر در میآید و بتوسط باد در نقاط زمین باران و برف و تگرگ میشود و بهر نقطه که مأمورند میبارند.

ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا پس این باران در اعماق زمین فرو میرود و زمین شکاف بر میدارد و نباتات از زمین میروید.

فَأَنْبَتْنا فِيها حَبًّا حبوبات مثل گندم و جو و ارزن و نخود و لوبیا و عدس و ماش و برنج و

امثال اینها بسا یک دانه هفتصد دانه میشود.

وَ عِنَباً انگور و تخصیص بذکر برای این است که منافع آن بسیار است از برگش و غوره و انگور و کشمش و شیره و سرکه و سایر منافع آن.

وَ قَضْباً سبزیجات مثل نعناع ترخون و تره و ریحان و اسفناج و شبدر و اشباه اینها آنچه مأکولات انسان یا حیوانات مثل انعام باشد.

وَ زَيْتُوناً وَ نَخْلًا اما زیتون که فوائد بسیاری دارد از بسر تا زیتون تا روغن آن و نخل از رطب و خرما و هسته و بسیار منافع دیگر تا شیره و سرکه آن.

وَ حَدائِقَ غُلْباً حدیقه باغچه سرایی است که در آن اشجار میوه جات مثل زردآلو آلوچه سیب گلابی هلو آلو و سایر میوه جات غرس میکنند، و غلب یعنی این اشجار سر بهم آورده و سایه انداخته و سبز و خرم، و بسا اشجار دیگر مثل چنار و کبوتر و سرو و غیر اینها که هر کدام چه فوائدی از برگ آنها و چوب آنها برداشته میشود، و بسا انار و توت باقسام مختلف در آن حدائق غرس میکنند.

وَ فاكِهَةً میوه هایی که از این اشجار و غیر این اشجار بدست میآید مثل هندوانه خربزه بادنجان کدو گرمک سموری و غیر اینها.

وَ أَبًّا علفها که برای خوراک انعام خداوند خلق فرموده.

مَتاعاً لَكُمْ یک قسمت آنها وَ لِأَنْعامِكُمْ یک قسمت دیگر آنها.

[سوره عبس (۸۰): آیه ۳۳] .... ص : ۳۹۷

فَإِذا جاءَتِ الصَّاخَّةُ (۳۳)

پس زمانی که آمد صاخه که صیحه شدید باشد، و صاخه گفتند برای این که نزدیک است پرده گوش را پاره کند و انسان را کر کند و این نفخه ثانیه است که تمام جن و انس و تمام حیوانات یک مرتبه زنده میشوند و از جایگاه خود بیرون میآیند و پراکنده میشوند و اوضاع محشر را مشاهده میکنند خورشید یک نی بالای سر آنها زمین مثل کوره حدادی آسمانها در هم پیچیده ملائکه عذاب اطراف آنها را گرفته میزان اعمال نصب شده صراط روی جهنم کشیده شده، نامه های اعمال پرواز میکند و هر کسی نامه عملش بدستش داده میشود، محکمه حساب تشکیل

داده شد، بهشت و جهنم مشهود گشته و سایر اوضاع محشر و آن روز روزی است که:

[سوره عبس (۸۰): آیات ۳۴ تا ۳۶] .... ص : ۳۹۸

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ (۳۴) وَ أُمِّهِ وَ أَبِيهِ (۳۵) وَ صاحِبَتِهِ وَ بَنِيهِ (۳۶)

این کسانی که در دنیا فوق العاده بآنها علاقه و محبت داشتند و هر چه خواست آنها بود انجام میدادند و کمال شوق و دلبستگی بآنها داشتند از یکدیگر فرار میکنند.

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ و ذکر اخ از باب مثال است و اخت هم حکم اخ دارد و رفقا و دوستان هم که با آنها برادری و برابری میکرد از تمام آنها فرار میکند و بسا خصم آنها میشود و عداوت پیدا میکند که میفرماید: الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ زخرف آیه ۶۷.

وَ أُمِّهِ وَ أَبِيهِ ذکر ام و اب برای شدت علاقه و ارتباط است و از اجداد و جدات و اعمام و عمات و اخوال و خالات و ابناء و بنات آنها هم بطریق اولی فرار میکند.

صاحِبَتِهِ وَ بَنِيهِ صاحبه زوجه است و همین نحو که زوج از زوجه فرار میکند زوجه هم از زوج فرار میکند، بنیه ابناء رجل هستند و بنات هم حکم ابناء را دارند و این هم شامل بلا واسطه و مع الواسطه که نواده و ذراری باشند میشود، و بالجمله هر کس که ارتباط نسبی یا حسبی یا رفاقتی یا معاشرتی و دوستی داشته باشد از او فرار میکند، احدی بفکر دیگری نیست تمام گرفتار عمل خود هستند: كُلُّ نَفْسٍ بِما كَسَبَتْ رَهِينَةٌ إِلَّا أَصْحابَ الْيَمِينِ مدثر آیه ۳۸ و ۳۹، فَيَوْمَئِذٍ لا يُعَذِّبُ عَذابَهُ أَحَدٌ وَ لا يُوثِقُ وَثاقَهُ أَحَدٌ فجر آیه ۲۵ و ۲۶.

[سوره عبس (۸۰): آیه ۳۷] .... ص : ۳۹۸

لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ (۳۷)

از برای هر یک از آنها در آن روز شغلی و کاری و گرفتاری است که همان بس است برای او که بفکر دیگری نباشد میگوید: مرا نجات ده با دیگران هر چه میخواهی بکن، ابدا بفکر دیگری نیست تمام فکرش متوجه بخود او است بلکه در حق آنها طلب عذاب میکند میگوید: رَبَّنا هؤُلاءِ أَضَلُّونا فَآتِهِمْ عَذاباً ضِعْفاً مِنَ النَّارِ اعراف آیه ۳۸، و میگوید: قالُوا رَبَّنا مَنْ قَدَّمَ لَنا هذا فَزِدْهُ عَذاباً ضِعْفاً فِي النَّارِ

ص آیه ۶۱، و این آیات و لو در حق اکابر و اتباع و ضعفاء و در حق آباء متقدم وارد شده لکن به تنقیح مناط که سبب شده برای عذاب او مشمول میشود که میفرماید: یا أَیُّهَا- الَّذِینَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْواجِکُمْ وَ أَوْلادِکُمْ عَدُوًّا لَکُمْ فَاحْذَرُوهُمْ تغابن آیه ۱۴، و میفرماید: أَنَّما أَمْوالُکُمْ وَ أَوْلادُکُمْ فِتْنَةٌ

تغابن آیه ۱۵. هر که و هر چه باعث و سبب عذاب او شده.

[سوره عبس (۸۰): آیات ۳۸ تا ۳۹] .... ص : ۳۹۹

وُجُوهٌ یَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ (۳۸) ضاحِکَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ (۳۹)

صورتهایی در آن روز باز و نورانی و خندان هستند و بآنها بشارت میدهند، و اینها دو فرقه هستند یکی سابقون که انبیاء و اوصیاء و معصومین هستند که میفرماید:

وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولئِکَ الْمُقَرَّبُونَ فِی جَنَّاتِ النَّعِیمِ ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِینَ وَ قَلِیلٌ مِنَ الْآخِرِینَ عَلی سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ مُتَّکِئِینَ عَلَیْها مُتَقابِلِینَ یَطُوفُ عَلَیْهِمْ وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ بِأَکْوابٍ وَ أَبارِیقَ وَ کَأْسٍ مِنْ مَعِینٍ لا یُصَدَّعُونَ عَنْها وَ لا یُنْزِفُونَ وَ فاکِهَةٍ مِمَّا یَتَخَیَّرُونَ وَ لَحْمِ طَیْرٍ مِمَّا یَشْتَهُونَ وَ حُورٌ عِینٌ کَأَمْثالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَکْنُونِ جَزاءً بِما کانُوا یَعْمَلُونَ لا یَسْمَعُونَ فِیها لَغْواً وَ لا تَأْثِیماً إِلَّا قِیلًا سَلاماً سَلاماً واقعه آیه ۱۰ الی ۲۶.

و فرقه دوم اصحاب یمین که مؤمنین باشند که میفرماید: وَ أَصْحابُ الْیَمِینِ ما أَصْحابُ الْیَمِینِ فِی سِدْرٍ مَخْضُودٍ وَ طَلْحٍ مَنْضُودٍ وَ ظِلٍّ مَمْدُودٍ وَ ماءٍ مَسْکُوبٍ وَ فاکِهَةٍ کَثِیرَةٍ لا مَقْطُوعَةٍ وَ لا مَمْنُوعَةٍ وَ فُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ إِنَّا أَنْشَأْناهُنَّ إِنْشاءً فَجَعَلْناهُنَّ أَبْکاراً عُرُباً أَتْراباً لِأَصْحابِ الْیَمِینِ ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِینَ وَ ثُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِینَ واقعه آیه ۲۷ الی ۴۰.

اینها هستند که میفرماید:

وُجُوهٌ یَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ مسفره بمعنی مضیئه یعنی نورانی، و از این باب است اسفرار صبح زمانی که طلوع کند و روشن کند، و در وصف آنها میفرماید: یَوْمَ تَرَی الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِناتِ یَسْعی نُورُهُمْ بَیْنَ أَیْدِیهِمْ وَ بِأَیْمانِهِمْ بُشْراکُمُ الْیَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها ذلِکَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ حدید آیه ۱۲، و میفرماید: یَوْمَ لا یُخْزِی اللَّهُ النَّبِیَّ وَ الَّذِینَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ یَسْعی بَیْنَ أَیْدِیهِمْ وَ بِأَیْمانِهِمْ یَقُولُونَ رَبَّنا أَتْمِمْ لَنا نُورَنا وَ اغْفِرْ لَنا إِنَّکَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ تحریم آیه ۸.

ضاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ که ملائکه بشارت میدهند او را چنانچه میفرماید: إِنَّ الَّذِينَ قالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلائِكَةُ أَلَّا تَخافُوا وَ لا تَحْزَنُوا وَ أَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ نَحْنُ أَوْلِياؤُكُمْ فِي الْحَياةِ الدُّنْيا وَ فِي الْآخِرَةِ وَ لَكُمْ فِيها ما تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ وَ لَكُمْ فِيها ما تَدَّعُونَ نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ فصلت آیه ۳۰ الی ۳۲.

[سوره عبس (۸۰): آیات ۴۰ تا ۴۲] .... ص : ۴۰۰

وَ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْها غَبَرَةٌ (۴۰) تَرْهَقُها قَتَرَةٌ (۴۱) أُولئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ (۴۲)

و صورتهایی در آن روز بر آن صورتها غبار دود و گرد نشسته مستوحش وحشت انگیز و پریشان اینها کفار و فجار هستند.

وَ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْها غَبَرَةٌ صورتها سیاه سیاهی کفر و سیاهی معاصی و سیاهی دود جهنم که میفرماید: فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذابَ بِما كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ آل عمران آیه ۱۰۶ که خاص کسانی است که بعد از رحلت پیغمبر کردند آنچه کردند که میفرماید:

(ارتد الناس بعد رسول اللّه الا خمس او اربع)

در حدیث است.

تَرْهَقُها قَتَرَةٌ فرا گرفته صورتهای آنها را ذلت و خفت و خواری چنانچه میفرماید: خاشِعَةً أَبْصارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ قلم آیه ۴۳، معارج آیه ۴۴، و قتره همان غبار و دوده است و در حدیث است:

(أ يعلوها سواد كالدخان).

تنبیه: نظر به اینکه یوم القیامه»: يَوْمَ تُبْلَى السَّرائِرُ طارق آیه ۹ است هر کس باطن آن ظاهر میشود بر اهل ایمان نور ایمان نور علم که میفرماید:

(العلم نور يقذفه اللّه فى قلب من يشاء)

نور اعمال صالحه، نور صفات حمیده بر صورت آنها ظاهر میشود هر کدام بدرجه خود و غیر مؤمن سواد قلب و سواد کفر و شرک و ضلالت و جهل و صفات خبیثه مثل کبر و حسد و بخل و عناد و امثال آنها، سواد معاصی که در حدیث است که در هر معصیتی یک نقطه سیاه در قلب ظاهر میشود هر چه زیاد شد سیاهی هم زیاد میشود تا تمام صفحه قلب سیاه گردد، در یک حدیث میفرماید:

(صار قلبه منكوسا)

در یک حدیث میفرماید

(لا یرجی بخیر)

این سیاهی در صورتها ظاهر میگردد أُولئِکَ هُمُ الْکَفَرَهُ الْفَجَرَهُ اینها که باین صورت وارد محشر میشوند کفره فجره

هستند أُولئِکَ هُمُ الْکَفَرَهُ کفره جمع کافر است مثل کفار و فجره جمع فاجر است مثل فجار و جمع محلی بالف و لام افاده عموم میکند شامل جمیع کفار و فجار میشود، و و کفر در لغت بمعنی ستر است و از این باب است که میفرماید: وَ یُکَفِّرُ عَنْکُمْ مِنْ سَیِّئاتِکُمْ بقره آیه ۲۷۱- و از همین باب است کفارات که ستر میکند گناهان را:

لِیُکَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِی عَمِلُوا زمره آیه ۳۵. و توبه کفاره گناهان است که میفرماید: یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَی اللَّهِ تَوْبَهً نَصُوحاً عَسی رَبُّکُمْ أَنْ یُکَفِّرَ عَنْکُمْ سَیِّئاتِکُمْ تحریم آیه ۸. و همچنین بلیات و مصائب و امراض که کفاره گناهان است و بهمین معنی است کفران نعم الهی که استناد بغیر حق میدهد مقابل شکر نعم و در اینجا مراد ستر حق است و این مصادیق زیادی دارد مشرکین بجمیع اقسام شرک ذاتی صفاتی افعالی عبادتی نظری که امر توحید بر آنها مستور است، کفار یهود نصاری مجوس که دین مقدس اسلام بر آنها مستور یعنی معتقد نیستند، اهل ضلالت مخالفین معاندین ناصبین که حق ائمه اطهار و امامت آنها را اقرار ندارند چنانچه در زیارت جامعه کبیره می گویی:

(و من جحدکم کافر و من حاربکم مشرک)

اما شرک آنها اینکه خلفاء سه گانه را شریک علی (ع) قرار دادند، و اما کفر آنها کفر جحودی بود که یقین داشتند و انکار کردند مثل فرعونیان که میفرماید: وَ جَحَدُوا بِها وَ اسْتَیْقَنَتْها أَنْفُسُهُمْ نمل آیه ۱۴.

و ملحق بآنها اهل بدع و منکرین ضروریات دین که احکام کفار بر آنها بار است با زیاده.

الْفَجَرَهُ فرق است بین فاسق و فاجر، فاسق کسی را گویند که مرتکب کبیره یا اصرار بر صغیره یا منافیات مروت شود مقابل عادل که مجتنب از این سه باشد فاجر کسی را گویند که پرده شریعت را پاره کند و متجاهر بفسق باشد که امروز در جامعه بسیاری علنا چه میکنند و مسلما صدی نود آنها بی ایمان هستند یا بی ایمان از دنیا میروند.

ثم بحمد اللَّه تفسیر سوره عبس و یتلوه ان شاء اللَّه تعالی سوره التکویر و بقیه السور و الحمد للَّه و الصلاه علی رسول اللَّه و آله آل اللَّه و اللعن علی اعدائهم اعداء اللَّه من الان الی یوم لقاء اللَّه، و انا الفقیر الی اللَّه المسمی بعبد الحسین و المدعو بالطیب غفر اللَّه ذنوبه بجاه محمد و آله صلی اللَّه علیه و آله.

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ یَسْتَوِی الَّذِینَ یَعْلَمُونَ وَالَّذِینَ لَا یَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانه‌ای
قائمیه
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های‌تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹